T.C.
İSTANBUL MEDENİYET ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

EYÜBOĞLU:

BİR AİLE TARİHİ İNCELEMESİ

Yüksek Lisans Tezi

Emre EKEN

OCAK-2019

T.C.
İSTANBUL MEDENİYET ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

EYÜBOĞLU:

BİR AİLE TARİHİ İNCELEMESİ

Yüksek Lisans Tezi

Emre EKEN

DANIŞMAN

Doç. Dr. Selim KARAHASANOĞLU

OCAK-2019

BİLDİRİM

Hazırladığım tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu, akademik ve etik kuralları gözeterek çalıştığımı ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt ederim.

İmza

Emre EKEN

İMZA SAYFASI

Emre EKEN tarafından hazırlanan 'Eyüboğlu: Bir Aile Tarihi İncelemesi' başlıklı bu yüksek lisans tezi, Tarih Anabilim Dalında hazırlanmış ve jürimiz tarafından kabul edilmiştir.

JÜRİ ÜYELERİ	**İMZA**
Tez Danışmanı:	
[Doç. Dr. Selim KARAHASANOĞLU]	.....
Kurumu: İstanbul Medeniyet Üniversitesi	
Üyeler:	
[Doç. Dr. İsmail Hakkı KADI]	.....
Kurumu: İstanbul Medeniyet Üniversitesi	
[Prof. Dr. Mehmet HACISALİHOĞLU]	.....
Kurumu: Yıldız Teknik Üniversitesi	

Tez Savunma Tarihi: 21/01/2019

TEŞEKKÜR

Bu tez, bir yüksek lisans dersi aldığım Doç. Dr. Selim Karahasanoğlu ile ders dâhilinde ve haricinde gerçekleştirdiğimiz "sohbetler" neticesinde filizlenmeye başladı. Benim bir tez konusuna; kendisinin de merak duyduğu bir alan olan "aile tarihi" üzerine çalışma ya da çalışmalar yapmak, dahası kariyerini aile tarihi çalışmaları üzerinden şekillendirmek isteyecek bir öğrenciye ihtiyacı vardı. Konu bir şekilde Türkiye'de aile tarihi çalışmalarına gelince *Karahasanoğlu aile tarihi* üzerine kaleme aldığı bir makaleden[1] ve bu makale üzerine çalışırken Eyüboğlu ailesine dair gözlemlediği kaynak çeşitliliğinden bahsetti. İlgimi çeken bir konu olması itibarıyla ilk olarak Osmanlı Arşivinde gerçekleştirdiğim basit bir kaynak taraması neticesinde "Arşiv Belgelerinde Eyüboğlu Ailesi" temalı kısa bir yüksek lisans dersi final ödevi kaleme aldım. Bu ödev, tez çalışmasının ilk adımı oldu. Literatür taramasıyla birlikte aile üzerine henüz monografik bir çalışmanın yapılmadığını, bir yüksek lisans tezinin Eyüboğlu ailesi örneğiyle Türkiye'deki aile tarihi çalışmalarına katkıda bulunabileceğine karar verdim. Konunun yaratıcısı, tez danışmanı ve çalışmanın her evresinde destekçisi olduğu, Trabzon ve Maçka'da ön araştırma yapıp Eyüboğlu ailesinin bireyleriyle mülâkatlar gerçekleştirerek tez çalışmamın nihayete ermesinde önemli katkılarda bulunduğu için ilk teşekkürü danışmanım Doç. Dr. Selim Karahasanoğlu'na sunarım. Bu vesileyle, muhtemel eksiklik veya kusurların tarafıma ait olduğunu beyan etmek isterim.

Çalışma süresince pek çok kişinin desteğini gördüm. Öncelikle tez jürimde bulunmayı kabul eden Doç. Dr. İsmail Hakkı Kadı ve Prof. Dr. Mehmet Hacısalihoğlu'na; akabinde yardımlarını esirgemeyen Prof. Dr. Fehmi Yılmaz, Prof. Dr. Ali Akyıldız, Prof. Dr. Feridun M. Emecen, Prof. Dr. Ali Birinci, Dr. Öğr. Üyesi Qiyas Şükürov, Dr. Öğr. Üyesi Serkan Polat, Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Mert Sunar, Ahmet Özer, Ayhan Yüksel ve Kemal Gurulkan'a şükranlarımı sunarım. Çalışmalarım biraz ilerlediğinde Eyüboğlu ailesinin hayattaki fertleriyle

[1] Selim Karahasanoğlu, "Karahasanoğlu Aile Tarihine Katkı: Maçka-İstanbul Arasında Bir Osmanlı Âlimi, Karahasanoğlu Mehmed Ali Efendi (1852-1914)," *Tarih İncelemeleri Dergisi*, c. XXVII, sy. 1 (2012), 149-183.

sözlü mülakatlar gerçekleştirmenin verimli olacağını düşündüm. En başta, randevu talebimizi büyük bir heyecanla karşılayıp araştırma süresince desteklerini esirgemeyen, ailenin üzerinde çalıştığı *Eyüboğlu Aile Şeceresi* ile Mehmed Hamdi Efendi'nin *Safahat-ı Hayatım* adlı hatıratını benimle paylaşmaktan çekinmeyen Mehmet Rahmi Eyuboğlu'nun eşi Hughette Eyuboğlu ve Yakup Eyüboğlu'na minnettar olduğumu belirtmeliyim. Trabzon-Maçka seyahatimde ailenin yerleşim yerleri ile mezarlıklarını tespit etmemde bana lojistik destek sağlayan, aile arşivindeki belgeleri benimle paylaşan ve aile bireyleriyle tanışıp sözlü mülakatlar gerçekleştirebilmeme olanak tanıyan Turhan Eyüboğlu'na ne kadar teşekkür etsem azdır. Sözlü mülakat talebimi geri çevirmeyip benimle aile hakkında uzun uzadıya sohbetler eden; aile arşivlerindeki belge ve dokümanları benimle paylaşan Bahtiyar Eyüboğlu, Işık Eyüboğlu, Zehranur Eyüboğlu, Eftal Eyüboğlu, Mehmet Eyüboğlu ve Ali İhsan Eyüboğlu'na teşekkür ederim. Ulaştığım kaynaklardaki verilerle aile şeceresindeki bilgileri karşılaştırmadaki yardımlarıyla hata yapma payımı azaltan Nevin Metin'e teşekkür ederim. İlaveten araştırmalarım boyunca desteklerini gördüğüm Pelin Korkmaz, Şeymanur Çemlek, Burcu Atlı, Recep Kankal, Serdar Yıldırım, Duygu Saygın, Umut Sevindik, Emrah Eken, Semra Çakas, Levent Çadırci ve Merve Kaleli'ye ayrıca teşekkür ederim.

Bu tez, İstanbul Medeniyet Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimi (İMÜ BAP) tarafından S-YKS-2016-835 nolu proje kapsamında desteklenmiştir. Başta ortaya çıkan problemlerin çözümündeki gayretlerinden dolayı birim çalışanlarından Özlem Tekin olmak üzere, İMÜ BAP biriminin bütün memurlarına teşekkür ederim. Son olarak, Osmanlı Arşivi, İstanbul Müftülüğü Bâb-ı Meşihat Şeyhülislamlık Arşivi, Beyazıt Devlet Kütüphanesi, Milli Kütüphane, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi Kütüphanesi (İSAM), Bilim ve Sanat Vakfı Kütüphanesi (BİSAV), Erzurum Atatürk Üniversitesi Kütüphanesi, Karadeniz Teknik Üniversitesi Kütüphanesi, İstanbul Medeniyet Üniversitesi Kütüphanesi ve Üsküdar Şemsipaşa İlçe Halk Kütüphanesi çalışanlarına sağladıkları her türlü destekten dolayı teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

BİLDİRİM ..... **i**
İMZA SAYFASI ..... **ii**
TEŞEKKÜR ..... **iii**
İÇİNDEKİLER ..... **v**
KISALTMALAR ..... **viii**
TABLO LİSTESİ ..... **ix**
GÖRSEL LİSTESİ ..... **x**
SOYAĞACI LİSTESİ ..... **xii**
EK LİSTESİ ..... **xiii**
ÖZET ..... **xvi**
ABSTRACT ..... **xvii**
GİRİŞ **18**
1. Literatür Değerlendirmesi 24
1.1. Eyüboğlu Aile Bireylerine Ait Anılar ve Aile Bireyleriyle İlgili Çalışmalar 25
1.2. Ayanlık Çalışmaları ve Doğu Karadeniz'de Ayanlık Literatürü 28
1.3. Türkiye'de Aile Tarihi Çalışmaları Üzerine 33
2. Kaynaklar **37**
2.1. Osmanlı Arşivi 37
2.1.1. Nüfus ve Yoklama Defterleri 37
2.1.2. Trabzon Ahkâm Defterleri 38
2.1.3. Sicill-i Ahval Defterleri 38
2.2. Trabzon Şeriyye Sicilleri 39
2.3. Süreli Yayınlar 40
2.3.1. Trabzon Vilayet Salnameleri 40
2.3.2. Gazete ve Mecmualar 40
2.4. Mezar Taşları 41
2.5. Sözlü Kaynaklar 42
3. Tezin Planı **43**

BİRİNCİ BÖLÜM

EYÜBZÂDELERİN KÖKENİ, ŞECERESİ VE VOYVODALIK DÖNEMİ

1. Eyübzâdelerin Kökeni Üzerine Görüşler ve Rivayetler 45
1.1. Eyübzâdeleri Eyyubîler ve Selahaddin Eyyubî'ye Dayandıran Görüş 45
1.2. Eyübzâdelerin Rum Kökenli Olduğu Görüşü 48
1.3. Eyübzâdelerin Kökeni Üzerine Birkaç Not 50
2. Eyübzâdelerin Yerleşim Yerleri, Şeceresi ve Maçka Voyvodalığı 54
2.1. Eyübzâde Mustafa Ağa'nın Terekesi 54
2.2. Eyübzâdelerin İspela'ya Yerleşmesi ve Maçka Voyvodalığı 61
2.2.1. Eyübzâde-Hacısalihzâde Mücadelesi: İspela'dan Kısa Süreli İhraç 71
2.2.2. 1251 (1835-1836) Maçka Müslim Nüfus Defterine Göre İspela (Ocaklı) Köyündeki Eyübzâdeler 78
2.2.2.1. 1251 (1835-1836) Maçka Müslim Nüfus Defterine Göre Zanoy (Akmescit) Köyündeki Eyübzâdeler 86
2.2.2.2. 1251 (1835-1836) Maçka Müslim Nüfus Defteri ve 1260 (1844-1845) Maçka Yoklama Defterine Göre Kusera (Ormanüstü) Köyündeki Eyübzâdeler 87
3. Eyübzâde Voyvodalığı ve Ailenin Maçka'daki İdari Rolü 88
4. Sonuç 93

İKİNCİ BÖLÜM
TANZİMAT'TAN CUMHURİYET'E KADAR EYÜBZÂDELER

1. XIX. Yüzyılın İkinci Yarısından İtibaren Trabzon Bürokrasisinde Eyübzâdeler 95
1.1. Trabzon Bürokrasisinde Baba-Oğul-Torun Üç Eyübzâde: Mehmed İzzet Ağa, Ali Galip Efendi ve Mehmed İzzet Efendi 95
1.1.1. *Baba: Eyübzâde Mehmed İzzet Ağa* 95
1.1.2. *Oğul: Eyübzâde Ali Galip Efendi* 99
1.1.3. *Torun: Eyübzâde Mehmed İzzet Efendi* 107
2. II. Meşrutiyet Döneminde Bir Yayıncı: Eyübzâde Osman Nuri 123
3. Milli Mücadele Döneminde ve Erken Cumhuriyet Evresinde Eyübzâdeler 138
3.1. Milli Mücadele Döneminde Eyübzâde Mehmed İzzet ve Eyübzâde Ömer Fevzi 138
3.2. Erken Dönem Cumhuriyet Evresinde Eyübzâdeler 154

3.2.1. TBMM II. Dönem Trabzon Mebusu Mehmed Rahmi Eyuboğlu 154
3.2.2. III-VIII. Dönemler Arası Trabzon Mebusu Süleyman Daniş Eyüboğlu 157
4. Sonuç 158

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
KENDİ KALEMİNDEN BİR EYÜBOĞLU PORTRESİ: HATIRALARI IŞIĞINDA EYÜBZÂDE MEHMED HAMDİ

1. Hatırat ve Yazarı: Eyübzâde Mehmed Hamdi ve "Safahat-ı Hayatım" 161
2. Eyübzâde Mehmed Hamdi Efendi'nin Hayatı ve Faaliyetleri 163
3. Mehmed Hamdi Efendi'nin Kariyer Örüntüsü Üzerine: Mekteb-i Hukuk Mezunu Olmayan Bir Dava Vekili (Avukat) 170
4. Mehmed Hamdi Efendi Âşâr Vergisi Topluyor 174
5. Mehmed Hamdi Efendi'nin Erzincan Günleri 177
6. Mehmed Hamdi Efendi'nin Sultansuyu Çiftliği'nde İkinci Kâtiplik Vazifesi ve Malatya'daki İzlenimleri 181
7. Mehmed Hamdi Efendi'nin Başkâtiplik Kariyeri ve Gümüşhane Günleri 186
8. Dava Vekili Mehmed Hamdi Efendi ve Kazandığı Bazı Davalar 192
8.1. Hatırata Ek: Mehmed Hamdi Efendi'nin Vekâletini Üstlendiği Bazı Davalar 203
9. Mehmed Hamdi Efendi'nin Hatıratına Dair Bir Tasnif Çalışması 204
10. XIX. Yüzyıl Osmanlısında Hatırat Yazarı Olmak: Mehmed Hamdi Efendi'nin Hatıratı Üzerine 207
10.1. *Körpe Gelin: Mehmed Hamdi'nin Eşi Hasene Hanım* 210
11. Sonuç 214
SONSÖZ VE GENEL DEĞERLENDİRME 215
BİBLİYOGRAFYA 218
EKLER 239
ÖZGEÇMİŞ 357

KISALTMALAR

[ts]	**:**	Tarihsiz
Bkz.	**:**	Bakınız
BMM	**:**	Büyük Millet Meclisi
BOA	**:**	Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi
c.	**:**	Cilt
dan:	**:**	Danışman
DİA	**:**	Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
dn.	**:**	Dipnot
ed.	**:**	Editör
H.	**:**	Hicri
haz.	**:**	Hazırlayan
M.	**:**	Miladi
MÖ	**:**	Milattan Önce
MS	**:**	Milattan Sonra
No:	**:**	Numara
ö.	**:**	Ölüm
s.	**:**	Sayfa
SCF	**:**	Serbest Cumhuriyet Fırkası
sy.	**:**	Sayı
TBMM	**:**	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TVS	**:**	Trabzon Vilayet Salnamesi
vd.	**:**	Ve diğerleri
ves.	**:**	Vesika

TABLO LİSTESİ

Tablo 1: Eyübzâde Mustafa Ağa'nın Terekesi 55
Tablo 2: Eyübzâde Mustafa Ağa'ya Borcu Olanların Listesi ve Borç Miktarları 56
Tablo 3: Maçka Voyvodaları Listesi 92
Tablo 4: Eyübzâde Mehmed Hamdi Efendi'nin Hatıratındaki Kişilerin Kategorik ve Rakamsal Tasnifi 205
Tablo 5: Eyübzâde Mehmed Hamdi Efendi'nin Hatıratında Geçen Seyahat/Ziyaret/Gezilerin Kategorik ve Rakamsal Tasnifi 206
Tablo 6: Eyübzâde Mehmed Hamdi Efendi'nin Hatıratında Geçen Yer İsimlerinin Kategorik ve Rakamsal Tasnifi 206
Tablo 7: Eyübzâde Mehmed Hamdi Efendi'nin Hatıratındaki Diğer Verilerin Kategorik ve Rakamsal Tasnifi 207

GÖRSEL LİSTESİ

Görsel 1: Eyübzâdelerin Maçka Voyvodası Muhammed Ağa'nın Konağını Bastığına Dair 61
Görsel 2: İsmet Zeki Eyuboğlu Konağı'nın Bugünkü Görünümü I-Maçka 64
Görsel 3: İsmet Zeki Eyuboğlu Konağı'nın Bugünkü Görünümü II-Maçka 64
Görsel 4: İsmet Zeki Eyuboğlu Konağı'nın Avlusu ve Giriş Kapısının Bugünkü Görünümü-Maçka 65
Görsel 5: İsmet Zeki Eyuboğlu Konağı'nın Maçka Merkezden Görünümü-Maçka 65
Görsel 6: Maçka Voyvodası Eyübzâde Eyüb'ün Oğlu Abdullah [Abdi] Ağa'nın Mührü 68
Görsel 7: Maçka Voyvodası Eyübzâde Ağa'nın Orduya Asker Gönderdiğine Dair 77
Görsel 8: Maçka Voyvodası Eyübzâde Ömer Ağa'nın Mührü 81
Görsel 9: Eyüboğlu Konağı'nın Bulunduğu Yer-Işıklar Mevki 83
Görsel 10: Eyüboğlu Konağı-Bahçe Duvarı Kalıntıları 83
Görsel 11: Eyüboğlu Konağı-İç Duvar Kalıntıları 84
Görsel 12: Eyüboğlu Konağı'nın Avlusunda Bulunan Su Kuyusu 84
Görsel 13: Eyübzâde İzzet Ağa'nın Mezar Taşı Kitâbesi-Trabzon Sülüklü Mezarlığı 98
Görsel 14: Eyübzâde Ali Galip Efendi ve Ailesi 100
Görsel 15: Eyübzâde Ali Galip Efendi'nin Mezar Taşı Kitâbesi-Trabzon Sülüklü Mezarlığı 101
Görsel 16: İkbâl (Olcay) Matbaasının Bugünkü Görünümü-Trabzon Ortahisar Mahallesi 124
Görsel 17: Eyübzâde Osman Nuri'nin Mezar Taşı-Trabzon Sülüklü Mezarlığı 135
Görsel 18: İkbâl Matbaasının Bulunduğu Trabzon Ortahisar Mahallesinin Eyübzâde Osman Nuri'nin "Souvenir de Trêbizonde" Adlı Kartpostalına Yansıyan Görüntüsü. 136
Görsel 19: Eyübzâde İzzet Bey'in Erzurum Kongresinde Oturduğu Sıra (Temsili)-Erzurum Kongre Binası 138
Görsel 20: Sürmene Delegesi Eyübzâde Ömer Fevzi'nin Erzurum Kongresinde Oturduğu Sıra (Temsili)-Erzurum Kongre Binası 142
Görsel 21: Eyübzâde Mehmed İzzet Bey'in Terceme-i Hal Belgesi 153

Görsel 22: Rahmi Eyuboğlu'nun Mezun Olduğu Trabzon Mekteb-i İdâdî'sinin Eyübzâde Osman Nuri'nin "Souvenir de Trêbzonde" Adlı Kartpostalına Yansıyan Görüntüsü. 155
Görsel 23: Mehmet Rahmi Eyuboğlu'nun Mezar Taşı-Topkapı Merkezefendi Mezarlığı 157
Görsel 24: Hamdi Efendi'nin Doğduğu Eyüboğlu Konağının Bugünkü Görünümü-Galyan Köyü 164
Görsel 25: Gümüşhane Bidâyet Mahkemesi Başkâtibi Mehmed Hamdi'nin Mührü 168
Görsel 26: Eyübzâde Mehmed Hamdi Efendi'nin Mezar Taşı-Topkapı Merkezefendi Mezarlığı 170

SOYAĞACI LİSTESİ

Soyağacı 1: Eyüboğlu Ailesinin Yeni Bulgularla Şekillenen Şeceresini İlk Kısmı 60

EK LİSTESİ

Ek-1: Eyübzâde Mehmed Hamdi Efendi'nin "Safahat-ı Hayatım" adlı Hatıratı.....239

Ek-2: Eyübzâde Mustafa Ağa'nın (ö. 1751) Terekesi. 305

Ek-3: İzzet Nazmi Eyüboğlu'nun Mazar Taşı. 306

Ek-4: Ali Ulvi Eyüboğlu'nun Kendi Kaleminden "Maçka Tarihçesi," 1921. 307

Ek-5: 1811 Yılında Sabık Maçka Voyvodaları Eyübzâde Abdullah Ağa ve Eyübzâde Ömer Ağa Önderliğinde 45 Eyübzâde'nin İmzası ve Mührüyle Verilen Arzuhal. 324

Ek-6: Eyüboğlu Yerleşimleri: 1251 (1835-1836) Tarihli Maçka Müslim Nüfus Defteri-İspela tâbi'-i Kaza-i Maçka 325

Ek-7: Eyüboğlu Yerleşimleri: 1251 (1835-1836) Tarihli Maçka Müslim Nüfus Defteri-İspela tâbi'-i Kaza-i Maçka 326

Ek-8: Eyüboğlu Yerleşimleri: 1251 (1835-1836) Tarihli Maçka Müslim Nüfus Defteri-Zanoy tâbi'-i Kaza-i Maçka.....327

Ek-9: Eyüboğlu Yerleşimleri: 1251 (1835-1836) Tarihli Maçka Müslim Nüfus Defteri-Zanoy tâbi'-i Kaza-i Maçka.....328

Ek-10: Eyüboğlu Yerleşimleri: 1251 (1835-1836) Tarihli Maçka Müslim Nüfus Defteri-Kusera tâbi'-i Kaza-i Maçka 329

Ek-11: Eyübzâde İbrahim Ağa'nın Eşi ve Serdarzâde Mustafa Ağa'nın Kızı Gülizar Hanım'ın Mezar Taşı Kitâbesi 330

Ek-12: Eyübzâde İbrahim Ağa'nın Oğlu Osman Ağa'nın Mezar Taşı Kitâbesi 331

Ek-13: 1260 (1844) Tarihli "Gümüşhane Maden-i Hümâyûn'a Mülhak Maçuka Kazasının Havi Olduğu Kurâsında Bulunan İslâm'ın İşbu 1260 Senesi Muharrem'inden Receb'üş-Şerîf'inin Gurresi'ne Gelinceye Kadar Tevellüd ve Fevt ve Gelib Gidenlerinin Yoklama Defteri"-Kusera İkinci Karye-i Müslim.....332

Ek-14: Eyübzâde Mehmed İzzet Efendi'nin Eşi ve Hasan Ağa'nın Kızı Havva Hanım'ın Mezar Taşı Kitâbesi 333

Ek-15: Ali Galip Efendi'nin Eşi Hacı Necât Asiye Hanım'ın Mezar Taşı Kitâbesi 334

Ek-16: Eyübzâde Mehmed Efendi'nin Oğlu Şemsi Bilal Efendi'nin Mezar Taşı Kitâbesi.....335

Ek-17: Maçka Kazasına Bağlı Zanoy Köyünden Tapu Memuru Eyübzâde Şemsi Bilal Efendi'nin Oğlu Numan Sabit Efendi'nin Fotoğrafı ve Mührü.....336

Ek-18: İç İl (İçel) Naibi Eyübzâde Süleyman Efendi'nin Oğlu Hasan Hilmi Efendi'nin Ulema Sicil Dosyası-Tıpkıbasım, Bâb-ı Meşîhat Şeyhülislâmlık Arşivi.....337

Ek-19: Eyübzâde Osman Nuri'nin Cemal Rıza Bey'le Birlikte Neşrettiği *Genç Fikirler* Dergisinin 2 Teşrinievvel 1340 (2 Ekim 1924) tarihli 1. Sayısının İlk Sayfası 340

Ek-20: Eyübzâde Osman Nuri'nin Yayımladığı *İkbâl* ve *Feyz* Gazeteleri için Gerekli 2500 Kilo Kâğıdın Gümrük Vergisinden Muaf Tutulmasına Dair Kararname 341

Ek-21: Eyübzâde Osman Nuri'nin Rus İşgali Esnasında Tahrip Edilen Matbaasını Yeniden Faaliyete Sokmak İçin Yardım Talebinde Bulunduğuna Dair Belge 342

Ek-22: Eyübzâde Ömer Fevzi'nin Paris'te Yayımladığı Rehber-i İnkılâp Adlı Gazetenin Yurda Sokulmamasına Dair Çıkarılan Kararname.....343

Ek-23: Eyübzâde Esad Ömer'in Kahkaha Gazetesi ile İstikbâl ve İstanbul Gazetelerinin Kapatılmasına Dair 8 Mart 1925 Tarihli Takrir-i Sükûn Kanunu 344

Ek-24: Eyübzâde Mehmed İzzet Efendi'nin 1920 BMM Seçimlerine Dair Mazbatası.....345

Ek-25: Mehmed Rahmi Eyuboğlu'nun 1923 TBMM Seçimlerine Dair Mazbatasının Dâhiliye Vekâletine Sunulduğuna Dair Belge ve Terceme-i Hal Belgesi 346

Ek-26: Süleyman Daniş Eyüboğlu'nun Terceme-i Hal Belgesi 348

Ek-27: Süleyman Daniş Eyüboğlu'nun Yaptığı İşle Alakalı CHP Genel Sekreterliğine Gönderdiği 1938 Tarihli Beyannameler 349

Ek-28: Eyübzâde Hasan Efendi'nin Mezar Taşı Kitâbesi 350

Ek-29: Eyübzâde Mehmed Hamdi Efendi'nin Sicill-i Ahval'i.....351

Ek-30: Eyübzâde Mehmed Hamdi Efendi ve Sokrati Efendi'nin Dava Vekâleti Ruhsatnamesi Sınavındaki Eksikliklere Dair 352

Ek-31: Eyübzâde Mehmed Hamdi Efendi ile Sokrati Efendi'ye İkinci Dereceden Dava Vekâleti Ruhsatnamesi Verilmesine Dair 353

Ek-32: Dava Vekilleri Eyübzâde Mehmed Hamdi ve Ahmed Said'in Müşterek Yazıhane Kullanmaya Başladığına Dair İkbâl Gazetesinde Yayımlanan İlân. 354

Ek-33: Eyübzâde Ali Galib Efendi Tarafından 1890 Yılında Rum Ressam Ali Golgi Efendi'ye Yaptırılan Eyüboğlu Ailesinin İlk Şeceresi 355

Ek-34: Eyüboğlu Aile Şerecesi 356

ÖZET

EYÜBOĞLU: BİR AİLE TARİHİ İNCELEMESİ

EKEN, Emre

Yüksek Lisans Tezi, Tarih Anabilim Dalı, Yeniçağ Tarihi Programı

Danışman: Doç. Dr. Selim Karahasanoğlu

Ocak, 2019. 357 Sayfa.

Bu tez, Eyüboğlu ailesinin Osmanlı taşra yönetimindeki siyasi ve idari rolünü incelemekle beraber ülkemizdeki aile tarihi çalışmalarına da katkıda bulunmaktadır. 18. yüzyılın ikinci yarısı ilâ Cumhuriyetin ilânına kadar geçen süreyi kapsayan tezde, Eyübzâdelerin önde gelen bireylerinin siyasi ve içtimai hayattaki faaliyetleri yaşadıkları dönemin şartları göz önünde bulundurularak değerlendirilmiştir. Ailenin 1764 ilâ 1837 yılları arasında Maçka voyvodalığı yaptığı dönem, ayan-merkezi idare-halk arasındaki ilişki ağı üzerinden; aile bireylerinin Tanzimat'ın ilânından sonra Trabzon bürokrasisindeki idari rolleri merkezi yönetim-yerel bürokrasi-eşraf üçgeni üzerinden; Milli Mücadele döneminde ise Eyübzâde Mehmed İzzet ile Eyübzâde Ömer Fevzi'nin icraatları aktarılmıştır. Ailenin tanınmış bireylerinden şair-ressam Bedri Rahmi Eyuboğlu'nun dedesi Eyübzâde Mehmed Hamdi Efendi'nin "Safahat-ı Hayatım" adlı hatıratının da ele alındığı çalışmada, Hamdi Efendi'nin hatıratı gerek aile tarihine katkısı açısından gerekse bir ben-anlatısı (*ego-document*) olması hasebiyle etraflıca değerlendirilmiştir. Bir ayan ailesinin 18. yüzyılın ortasından 19. yüzyılın başına kadar uhdesinde bulundurduğu voyvodalık idaresini noktaladıktan sonra imparatorluk içerisindeki etkinliğini hangi koşullarda devam ettirdiği de bu tezde sorgulanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Eyüboğlu, Eyübzâde, Osmanlı, Ayan, Voyvoda, Eşraf, Aile Tarihi

ABSTRACT

EYÜBOĞLU: A FAMILY HISTORY

EKEN, Emre

Master's Thesis, Department of History, Program of Early Modern History

Supervisor: Assoc. Prof. Dr. Selim Karahasanoğlu

January, 2019. 357 Pages.

This thesis examines the political and administrative role of the Eyüboğlu family in the Ottoman provincial administration and contributes to the field of family history in Turkish historiography. It covers the period from the mid-18th century until the declaration of the Republic in 1923 and examines the political and social roles of prominent members of the family within its historical context. I focus initially on the period between 1764 and 1837 during which the family held the Maçka *voyvodalık* through the network of notables, central administration and the people. In the period after the declaration of the Tanzimat, the role of family members who held administrative positions in the Trabzon bureaucracy is examined in regard to the central administration-local bureaucracy-gentry triangle. The activities of Eyübzade Mehmed İzzet and Eyübzade Ömer Fevzi are my central concern for the period of the "National Struggle." One chapter is devoted to an analysis of *Safahat-ı Hayatım*, the memoires of Eyübzade Mehmed Hamdi Efendi, the grandfather of Bedri Rahmi Eyuboğlu, a renowned poet-painter member of the family. I have studied this text in depth both in terms of its contribution to the history of the family and as an ego-document. One of the broader aims of this study is to comprehend the conditions under which a notable family sustained their power within the empire after their *voyvodalık* period came to an end.

Keywords: Eyüboğlu, Eyübzade, Ottoman, Notables, Vaivode, Gentry, Family History

GİRİŞ

> …Bu aile [Eyüboğlu ailesi] çok geniş bir alana yayılmış, çevresine egemen olmuş, sırtını devlete dayamış, biraz değil çok "ağa tutumlu" bir topluluktur. Dağınık olmasına karşın, başlıbaşına bir oymak (aşiret) niteliğindedir. Geleneklerine bağlıdır…[1]

> …Bu geniş aile öbeğinde yorgancı, kalaycı, katırcı, ağaç işçisi, kömürcü, oduncu, işsiz, koyuncu, tarımcı, çoban, çeteci, alışverişçi, kaçakçı, kahveci, duvarcı, berber, ev yapan, ev yıkan, vurguncu, yazar, düşünür, sanatçı, devlet adamı, hukukçu, maliyeci, öğretmen, mimar, mühendis, ozan, din adamı, hoca (cami görevlisi), imam, terzi, kunduracı, ilerici-gerici bütün uğraş alanlarını ilgilendiren kimseler yetişmiştir. Bunlara orduda görev almış kimseleri (subaylar, paşalar) vali, kaymakam, mutasarrıf, belediyeci gibi daha değişik uğraşları da katabiliriz. Bu ailede savaşlara katılmış, büyük başarılar göstermiş kişilerin sayısı az değildir. Özellikle 1897[']den sonra Eyuboğlu Ailesi Osmanlı İmparatorluğunun en uzak yörelerine bile savaş erleri göndermiş, bunların çoğu bir daha evine dönmemiş, savaş alanında yokolmuştur. Genç yaşında dul kalmış, çocuklarını babasız büyütmüş analar az değildir…[2]

Bu tez, İsmet Zeki Eyuboğlu'nun[3] olabildiğince geniş bir pencereden fotoğrafını sunduğu, geç Osmanlı-erken Cumhuriyet evresinde son derece etkin olan ve bizim şu ana kadar elde ettiğimiz bulgulara göre 1764 ilâ 1837 yılları arasında Maçka voyvodalığını uhdesinde bulunduran Doğu Karadeniz'in ayan ailelerinden Eyüboğlu ailesini konu edinmiştir. Aile, hem bölgede yaşayan diğer ayan aileleri kadar etkili olmuş hem de elde ettiği gücü uzun süre sürdürebilmiş nadir aileler arasında yer almıştır. Bugüne kadar aile üzerine monografik bir çalışma yapılmamıştır. Tezimiz, Eyüboğlu ailesinin Osmanlı taşra idaresindeki rolünü aile tarihçiliği perspektifinden ele alan ve ailenin geniş bir portresini sunan ilk çalışmadır.

Eyüboğlu ailesinin Türkiye'deki yerleşimi günümüzde başlıca iki ana kol etrafında, iki ayrı bölgede yoğunluk göstermektedir. Bunlar; Karadeniz Bölgesi ile Güneydoğu Anadolu Bölgesidir. Ailenin Karadeniz Bölgesindeki başlıca yerleşim yerleri Trabzon ve Maçka'dır. Maçka, ailenin en kalabalık yerleşim olmakla birlikte hem merkezinde hem de köylerinde yerleşimler mevcuttur. Ayrıca

[1] İsmet Zeki Eyuboğlu, *Anılar* (İstanbul: Pencere Yayınları, 1999), 9.
[2] İsmet Zeki Eyuboğlu, *Anılar*, 10.
[3] "Eyüboğlu" kelimesi Osmanlı dönemine ait kaynaklarda *Eyüboğlu, Eyyüboğlu, Eyüpoğlu, Eyübzâde, Eyyübzâde, Eyüboğulları, Eyyüboğulları* gibi değişik formlarda geçmektedir. Tezimizin metni içerisinde bütünlüğü sağlamak adına kelimenin güncel ve yaygın kullanımı olan "Eyüboğlu" versiyonu tercih edilmiş, ailenin Osmanlı döneminde yaşamış bireylerinden bahsedilirken ise "Eyübzâde" şekli kullanılmıştır. Ancak belgelerden birebir alıntıların yapıldığı yerlerde kelimenin kaynakta geçtiği şekle özellikle sadık kalınmıştır. Ayrıca, Sebahattin Eyuboğlu, İsmet Zeki Eyuboğlu, Mualla Eyuboğlu soyadlarını "Eyüboğlu" yerine "Eyuboğlu" şeklinde kullanmıştır. Metin içerisindeki bütünlüğü bozma pahasına bahsi geçen aile bireylerinin zikredildiği yerlerde biz de "Eyuboğlu" şeklinde telaffuz etmeyi tercih ettik.

Karadeniz Bölgesindeki diğer il ve ilçelerde de ikamet eden aile üyelerinin sayısı az değildir. Maçka ve Trabzon'dan sonra en yoğun yerleşim yeri Rize'dir.[4] Bu yüzden Karadeniz Bölgesindeki Eyüboğlu yerleşimini de kendi içerisinde iki ayrı ana kolda düşünmek gerekir. Ailenin Doğu Karadeniz'deki en eski ve en yoğun yerleşim yerleri hesaba katılarak tezimizin kapsamı Maçka ve Trabzon'daki Eyübzâdeler ile sınırlandırılmıştır. Rize'de ikamet eden Eyübzâdelere gerekmedikçe değinilmemiştir. Tezin kapsadığı dönem aralığı ise aile bireylerinin tarih sahnesinde görünmeye başladığı 18. yüzyılın ikinci yarısından, 1751 yılından,[5] itibaren Cumhuriyet'in ilânına kadar geçen süre ile sınırlandırılmıştır.

Trabzon'daki Eyübzâdelerin tarih sahnesinde göründüğü dönem (1751 yılı) Osmanlı İmparatorluğu'nun ayanlar çağı olarak nitelendirilen 18. yüzyıla tekabül eder.[6] Bu dönemde, taşra eşrafı bulundukları bölgelerde hem güçlenmiş hem de yerel yönetime katılmaya başlamıştır. Taşrada zamanla otoritesi azalan merkezi idare, güçlenen eşraf takımını kontrol altında tutabilmek için onlara voyvodalık gibi muhtelif idari görevler vermiştir.[7] İltizam[8] ve malikâne[9] sistemlerinin uygulanmaya konması ile mukataalaşmanın yaygınlaşması ise voyvodalıkların yükümlülüklerini artırmış, çoğu mukataa voyvodalık bünyesinde organize edilerek idareleri yerel eşraftan teşekkül eden voyvodaların uhdesine verilmiştir.[10] Mukataalara voyvoda atanması maden mukataalarına bağlı kazalara da

[4] Ailenin Trabzon ve Maçka'ya yerleştikten sonra bir kısmının Rize'ye göç ettiği rivayet edilir. Rize'ye gerçekleşen göçün aile arasında yaşanan ihtilaflar neticesinde olduğu düşünülmekle beraber hangi tarih ya da tarihlerde gerçekleşmiş olduğuna dair kesin bir bilgi yoktur. Turhan Eyüboğlu, "Eyüboğlu Ailesi ve Maçka-Trabzon Arası Yerleşim Yerleri" konulu görüşme, İstanbul, Trabzon, Maçka: 02 Temmuz 2016.

[5] Tezimiz kapsamında yaptığımız araştırmalarda ailenin Trabzon'daki bireylerine ait en erken tarihli belgeye 1918/104 numaralı, 1751 tarihli Trabzon Şeriyye Sicili'nde yer alan Eyübzâde Mustafa Ağa'nın terekesi vasıtasıyla ulaşılmıştır. Trabzon Şeriyye Sicilleri (Bundan sonra: TŞS.), 1918/104, 87b.

[6] 18. yüzyılın Osmanlı İmparatorluğu için ayanlar çağı olarak nitelendirilmesine dair bir tartışma için bkz. Bruce McGowan, "The Age of the Ayans, 1699-1812," *An Economic and Social History of the Ottoman Empire*, ed. Halil İnalcık-Donald Quataert, (Cambridge: Cambridge University Press, 1997), c. II (1600-1914), 637-758.

[7] Kemal Kaya, "19. Yüzyılda Anadolu'da İç Güvenlik Sorunları ve Voyvodalar," *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, sy. 19 (2006), 239-240.

[8] İltizam sistemi hakkında detaylı bilgi için bkz. Mehmet Genç, "İltizam," *Diyanet İslâm Ansiklopedisi* (bundan sonra: *DİA*), c. XXII (2000), 154-158.

[9] Mâlikâne sistemi üzerine bir değerlendirme için bkz. Mehmet Genç, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Ekonomi* (İstanbul: Ötüken Neşriyat 2013), 95-142; Ayrıca bkz. Mehmet Genç, "Mâlikâne", *DİA*, c. XXVII (2003), 518-519;

[10] Kaya, "Anadolu'da İç Güvenlik Sorunları ve Voyvodalar," 240.

uygulanmıştır. 1728'de Gümüşhane'ye bağlanan[11] ve Gümüşhane Maden Mukataası ile Gümüşhane Emini'nin sorumluluğunda bir kaza olarak idare edilen Maçka da voyvoda atanan kazalardan bir tanesidir.[12] Maçka voyvodaları vergi toplayıp,[13] orduya asker göndererek[14] ve güvenliği tesis ederek imparatorluğun diğer bölgelerinde bulunan voyvodalar gibi mali, askeri ve idari yükümlülükleri yerine getirmenin yanında, Gümüşhane madenlerinin rezervi için ihtiyaç duyulan kömürü temin etmek,[15] çıkarılan madenin Trabzon limanına naklini gerçekleştirmek[16] ve Trabzon limanına gelen askeri teçhizatı ya da cephaneyi ordu

[11] Hanefi Bostan, "XV.-XIX. yüzyıllarda Maçka Kazasında Nüfus Hareketleri ve Nüfusun Etnik Yapısı," *Uluslararası Giresun ve Doğu Karadeniz Sosyal Bilimler Sempozyumu (9-11 Ekim 2008)*, c. I (2009), 193; Hanefi Bostan'ın bu makalesi şu çalışmada da yayımlamıştır. Aynı yazar; "XV.-XIX. yüzyıllarda Maçka Kazasında Nüfus Hareketleri ve Nüfusun Etnik Yapısı," *Arşiv Belgelerine Göre Karadeniz'de Nüfus Hareketleri ve Nüfusun Etnik Yapısı* (İstanbul: Nöbetçi Yayınevi, 2012), 311.

[12] 29 Zilkade 1143 (5 Haziran 1731) tarihli bir belgede Trabzon sancağı dâhilindeki Maçuka (Maçka) kazasının Gümüşhane madenine kömür vermek üzere Gümüşhane Mukaatası'na bağlı olduğu, ahalisinin hizmetlerinden dolayı kimi vergilerden muaf olduğu ancak idareyi tasarrufunda bulunduran voyvodanın halka baskı yaptığından bahsedilmektedir. Osmanlı Arşivi (bundan sonra: BOA), Cevdet Darphane (bundan sonra: C.DRB.), 15/721; Buradan haraketle, belge tarihini göz önünde bulundurarak, Maçka kazasının 18. yüzyılın başlarında voyvodalar vasıtasıyla idare edildiğini söyleyebiliriz.

[13] 1190 (1776-1777) tarihli bir şeriyye sicilinde dönemin Maçka voyvodaları Eyübzâde Eyüb Ağa ile Tosun Ağa'nın da içinde bulunduğu birçok kişinin bölgenin avârız, nüzûl ve âşâr vergilerini toplamakla görevlendirildiğini görüyoruz. TŞS., 1933/119, 70b.
Aynı şekilde 1193 (1779) tarihli bir şeriyye sicilinde Maçka voyvodası Eyübzâde Eyüb Ağa'nın kendisine bağlı yüz kişiyle gayrimüslim tebaadan alınan ispence vergisini toplamakla görevlendirildiğini görüyoruz. TŞS., 1934/120, 81b-82a.

[14] 1787-1792 yılları arasındaki Osmanlı-Rus savaşı boyunca Doğu Karadeniz'in önde gelen kişilerinden ve ailelerinden üç defa asker talebinde bulunulmuştur. Tertip edilen asker sevkiyatları ve Maçka voyvodalığı yapan Eyübzâdelerin de içinde bulunduğu kişi ya da ailelerin gönderdiği asker sayıları için bkz. Ekim 1787 asker tertibatı için bkz. Özcan Tatar, "1787-1792 Osmanlı-Rus Savaşı'nda Trabzon," *Trabzon ve Çevresi Uluslararası Tarih-Dil-Edebiyat Sempozyumu Bildirileri 3-5 Mayıs 2001* (Trabzon: Trabzon Valiliği İl Kültür Müdürlüğü Yayınları, 2002), c. I, 222; Mehmet Hacısalihoğlu, *Trabzon'da Ayanlık Mücadelesi: Hacısalihzâde Hasan Ağa, Ömer Ağa ve Büyük Ali Ağa (1737-1844)* (Trabzon: Serander Yayınları, 2014), 58.
Şubat 1788 asker tertibatı için bkz. Tatar, "1787-1792 Osmanlı-Rus Savaşı'nda Trabzon," 222; Hacısalihoğlu, *Trabzon'da Ayanlık Mücadelesi*, 58.
Ekim 1789 asker tertibatı için bkz. BOA, Cevdet Askeriye (bundan sonra: C.AS), 929/40224; Cemal Gökçe, "1787-1806 Yılları Arasında Kafkasya'da Cereyan Eden Siyasi Olaylar," *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, sy. 26 (1972), 17; Tatar, "1787-1792 Osmanlı-Rus Savaşı'nda Trabzon," 222; Cengiz Fedakar, "Anapa Kalesi: Karadeniz'in Kuzeyinde Son Osmanlı İstihdâmı," (Doktora Tezi, Mimar Sinan Üniversitesi, 2010), 117; Hacısalihoğlu, *Trabzon'da Ayanlık Mücadelesi*, 58.

[15] Osmanlı Arşivi'nin Cevdet Darbhane tasnifinde yer alan bir belgede geçen ifadelerden anladığımız kadarıyla Trabzon dâhilindeki Maçka kazasının Gümüşhane Mukataası'na bağlanmasının temel sebeplerinden bir tanesi de Gümüşhane madenlerine kömür vermek olmalıdır. Bkz. BOA, C.DRB, 15/721.

[16] BOA, C.DRB, 47/2349.

karargâhına (Erzurum'a) sevk etmekle görevlendirilmiştir.[17] Bölgedeki ayan ailelerinin birbirleriyle giriştikleri mücadelelerin sebebi büyük oranda maden naklini gerçekleştirerek hâkimiyet alanını genişletme isteğinden kaynaklanmış olmalıdır. Kanaatimizce, tezimizin birinci bölümünde ele alığımız, 1764 tarihindeki Eyübzâdeler ile Maçka voyvodası Muhammed Ağa arasında geçen mücadeleler ve 1810 ilâ 1812 yılları arasında Hacısalihzâde Ali Ağa ile Eyübzâdeler arasında yaşanan mücadeleler bu pencereden okunmalıdır.

Tezimiz kapsamında sadece Eyübzâdelerin Maçka idaresindeki rolü incelenmemiştir. Ailenin Trabzon ve Maçka'daki yerleşim yerlerinin belirlenmesi ve aile fertlerinin mezar taşlarının tespit edilmesi için Selim Karahasanoğlu tarafından Trabzon ve Maçka'ya bir araştırma seyahati düzenlenmiştir. Böylece hem aile mezarlıkları tespit edilmiş hem de ailenin hayattaki bireyleriyle mülakatlar gerçekleştirilmiştir. Akabinde bahsi geçen bölgeye 27 Haziran 2016-4 Temmuz 2016 tarihleri arasında tarafımdan da bir araştırma seyahati gerçekleştirilmiştir. Bu çerçevede ailenin hâlen ikamet ettiği Trabzon-Beşikdüzü, Maçka Merkez, İspela (Ocaklı) köyü, Zanoy (Akmescit) köyü, Bahçekaya (Olasa) köyü ve Galyan (Masahor) köyünde alan-arazi çalışması yapılmıştır. Araştırma, bahsi geçen köylerdeki aile mezarlıkları ile Trabzon-Sülüklü Mezarlığı ve Mataracı Merkez Mezarlığını kapsamış, hem aile bireylerine ait mezar taşları hem de ailenin Trabzon ve Maçka'da yayıldığı yerlerin tespiti yapılmıştır. Yine araştırma sırasında ailenin hayattaki bireyleriyle tarafımdan mülakatlar gerçekleştirilmiş ve elde edilen bilgiler diğer kaynaklardaki verilerle desteklenmiştir. Ayrıca 1251 (1835-1836) tarihli Maçka Müslim nüfus defteri[18] ve 1260 (1844-1845) tarihli Maçka yoklama defteri[19] incelenerek aile tarafından uzun süredir üzerinde çalışılan şecere ile defterlerdeki bilgiler mukayese edilmiştir. Ailenin hazırladığı şecere ile defterlerde geçen bilgiler arasındaki

[17] BOA, Hatt-ı Hümayûn (bundan sonra: HAT), 820/37368A; BOA, HAT, 820/37368B; BOA, HAT, 820/37368C.
Maçka voyvodalığının Gümüşhane madenleri için stratejik önemine ve fonksiyonel özelliğine daha evvel Mehmet Hacısalihoğlu değinmiştir. Hacısalihoğlu, *Trabzon'da Ayanlık Mücadelesi*, 74.
Ayrıca Doğu Karadeniz Bölgesindeki liman ve sahillerin askeri ve stratejik öneminin artmasına dair bir değerlendirme için bkz. Feridun M. Emecen, *Doğu Karadeniz'de İki Kıyı Kasabasının Tarihi: Bulancak-Piraziz* (İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2005), 42.

[18] BOA, Nüfus Defterleri (bundan sonra: NFS.d), 1100.

[19] BOA, Maliye Nezareti Defterleri (bundan sonra: ML.CRD.d), 756.

ihtilaflı kısımlara tez metnimizin ilgili kısımlarında değinilerek soy kütüğü çalışmaları tezimiz aracılığıyla geliştirilmiştir.

Eyübzâdeler, Maçka voyvodalığını uhdelerinde bulundurarak edindikleri idarecilik rolünü Tanzimat'ın ilânından sonra liva, vilayet ve kaza meclislerine seçilerek ya da taşra idaresinin çeşitli kademelerindeki memuriyetlere yerleşerek sürdürmüştür. Tezimizle birlikte Eyübzâde Mehmed İzzet, oğlu Ali Galip ve torunu Mehmed İzzet'in mesleki kariyerlerinin incelenmesi, bir ayan ailesi olan Eyübzâdelerin taşra bürokrasisine dâhil olma sürecinin aydınlatılmasına vesile olmuştur. Bahsi geçen Eyübzâdeler, yerel idarelerdeki görevlerini icra ederken ahali tarafından pek çok kez şikâyete maruz kalmış ve çeşitli idari soruşturmalara tabi tutulmuştur. Şikâyetlerde genel olarak Eyübzâdelerin bölge ahalisine baskı uyguladığı, memuriyetlerini kötüye kullandıkları, kendi akrabalarını kayırdıkları gibi hususlardan dem vurulmuştur. Benzer şikâyetlerin Eyübzâdelerin 1764 ilâ 1837 yılları arasını kapsayan Maçka voyvodalığı dönemi için de söz konusu olduğunu söyleyebiliriz. Kanaatimizce bu kayıtlar, ailelerin birbirileri arasındaki ayanlık mücadeleleri ile ayan-merkezi hükümet ilişkisi çerçevesinde ele alınmalı ve değerlendirilmelidir. Herhangi bir aileyi bu kayıtlarda geçen deyişler üzerinden eleştirmek bilimsellikten uzaklaşmak, dahası geçmişi günümüz değerleriyle yargılamak olur.

Tezimiz boyunca yaptığımız incelemelerde ayan aileleri aleyhinde imparatorluğun 18. yüzyıl boyunca yapılan şikâyetlerin benzerlerine, yukarıda değindiğimiz üzere, Eyübzâdelerin Trabzon bürokrasinde etkin oldukları 19. yüzyıl ikinci yarısı ile 20. yüzyılın başını kapsayan evrede de rastladık. Bu şikâyetlerin içeriği bize yerel yönetici konumundaki bir ayan ailesinin (Eyübzâdelerin) Tanzimat'ın reformlarına uyum sağlama sürecini ve bu evrede geçirdiği sosyolojik dönüşüm hakkında ipuçları verdi. Şikâyetlerin içerikleri, aynı zamanda, Eyübzâdelerin bölge eşrafı ve ahalisi ile kurdukları ilişkiyi de ortaya çıkardı. Bu bağlamda Eyübzâdeler aleyhinde yapılan şikâyetlere tezimiz kapsamında önem verdik ve şikâyetlerin üzerinde ehemmiyetle durduk. Böylelikle, Eyübzâdeler örneğiyle, 19. yüzyıl Trabzon bürokrasisini oluşturan kalemiye sınıfından kimselerin yerel idarelerdeki etkinliklerini artırmak için birbirileriyle çekişme halinde oldukları ve

çoğu zaman birbirileri aleyhinde aslı olan ya da olmayan şikâyetlerde bulundukları gözlemledik.[20]

Aile, yerel idarede rol aldığı gibi Trabzon'un basın-yayın hayatında da varlığını hissettirmiştir. Eyübzâde Osman Nuri'nin 1901 yılında kurduğu İkbâl matbaası, günümüzde Olcay ismiyle baskı faaliyetlerine devam etmektedir. Osman Nuri'nin 1908'de çıkarmaya başladığı *Feyz* gazetesi II. Meşrutiyet döneminin Trabzon siyasetinde önemli bir yere sahip olmuştur. *Feyz* gazetesinin bölge siyaseti üzerindeki yeri ve önemine dair daha evvel Mesut Piyale[21] ile Rahmi Çiçek[22] birtakım tespitler yapmakla birlikte biz de tezimizde Osman Nuri'nin *Feyz*'de yayımladığı *bazı*[23] yazıları inceleyerek hem Osman Nuri'nin yerel siyasetteki rolünü basın-yayın faaliyetleri çerçevesinde tartıştık hem de Çiçek ve Piyale'nin *Feyz* gazetesi üzerine yaptığı saptamaları gözden geçirerek ulaştığımız sonuçlara göre bunlara yeni bilgilerin eklenmesi gerektiğini ilgili kısımlarda belirttik.

Milli Mücadele döneminde ise iki Eyübzâde'nin ön plana çıktığını söyleyebiliriz. Bunlar; Mehmed İzzet Efendi ve Ömer Fevzi'dir. Özellikle Ömer Fevzi, Erzurum Kongresini müteakip Mustafa Kemal'e karşı başlattığı kişisel muhalefetle dikkatleri üzerine çekmeyi başarmış ve bu muhalefetin yankıları günümüze kadar sürmüştür. Ne var ki Ömer Fevzi hakkında literatürde yapılan bazı tespitler hatalıdır. Tezimiz kapsamında sürdürdüğümüz araştırmalarda Ömer Fevzi'nin farklı dönemlerde yayımladığı *Selâmet, İrşad* ve *Rehber-i İnkılâp* gazetelerinin tam koleksiyonları ile Ömer Fevzi hakkında bilgi veren evrakın[24] ekseriyetine

---

[20] Eyübzâdelerin 19. yüzyıl boyunca Trabzon bürokrasisinde gerçekleştirdikleri icraatlar ve bölge eşrafıyla kurdukları ilişkiler için tezimizin ikinci bölümünde yer alan "XIX. Yüzyılın İkinci Yarısından İtibaren Trabzon Bürokrasisinde Eyübzâdeler" başlığına bakınız.

[21] Mesut Piyale, "Trabzon'da Eğitim ve Kültür Hayatı (1839-1923)," (Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, 1988), 46-48.

[22] Rahmi Çiçek, "Feyz Gazetesine Göre Trabzon'da 1908 Seçimleri," *Akademik Yorum Dergisi*, c. I, sy. 2 (1992), 42-44.

[23] *Bazı* çünkü Osman Nuri'nin yayımladığı *Feyz* gazetesinin tam koleksiyonu ve bütün sayıları günümüze kadar ulaşmamıştır.

[24] Tezimiz kapsamına dâhil edilmesine rağmen Eyübzâde Ömer Fevzi'yi detaylı bir şekilde ele alamadık. Bunun sebebi Ömer Fevzi hakkında malumat veren evrakın çoğunluğunun Emniyet Genel Müdürlüğü Arşivi'nde yer almasıyla doğrudan alakalıdır. İlgili evrak (1962 yılı ve öncesini kapsayanlar), buradan Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Cumhuriyet Arşivi'ne aktarılmış ancak tasnif çalışması henüz tamamlanmağından tarafımızca incelenemeyeceği öğrenilmiştir. Ancak bahse konu evrak içerisinden "Ömer Fevzi'nin Müdâfaanâmesi"nin transkripsiyonu Sedat Bingöl tarafından yayımlanmış olduğundan bizzat Ömer Fevzi'nin kendi savunması aracılığıyla, birincil ağızdan, Ömer Fevzi'yi daha geniş bir pencereden

ulaşıp detaylı bir analiz ortaya koyamadık. Ancak ikincil literatür üzerinde yaptığımız incelemede daha önce Veysel Usta[25] tarafından düzeltilen bazı yanlışlıkların hâlen devam ettirildiğini, dahası başka hataların da yapıldığını tespit ettik. Bu yüzden tezimizin ilgili kısmında[26] bahsi geçen hatalarının revize edilmesi gerektiğini özellikle vurguladık.

1. Literatür Değerlendirmesi

Bugüne kadar doğrudan Eyüboğlu ailesini konu edinmiş bir çalışma bulunmasa da aile hakkında bilgi veren, ailenin tanınmış bireylerini konu edinen ya da bizzat aile bireylerinin kendi kaleminden çıkan yayınlar mevcuttur. Bu yüzden Eyüboğlu ailesi ya da aile bireyleri hakkında bilgi veren çalışmaların konuyu hangi yönleriyle ele aldıklarını belirlemek ve literatürdeki temel boşlukları saptamak gerekir.

Eyübzâdelerin Maçka ayanı olması hasebiyle, ayanlık literatürünün de tez çalışmamızın kapsamında olduğunu belirtelim. Benzer şekilde çalışmamız bir ailenin tarihini incelediğinden aile tarihi çalışmaları da bu kısımda değerlendirilmelidir. Literatürdeki çeşitliliği hesaba katarak bu bölümü üç ana başlık altında ele almayı yeğledik.

---

değerlendirebilme imkânı bulduk. Öte taraftan Oğuz Aytepe, evvelce üzerinde çalışma fırsatı bulduğu evraktan yola çıkarak Ömer Fevzi'yi konu edinen bir makale yayımlamışsa da bazı hatalı tespitler yapmıştır. Tezimizde Ömer Fevzi ile alakalı kısım, ekseriyetle ikincil literatürdeki bilgilerin sorgulanmasıyla oluşturulmuştur. Oğuz Aytepe ve diğer araştırmacıların bazı saptamalarda yaptıkları yanlışlıklar belirtilmiştir. Sedat Bingöl'ün makalesi için bkz. Sedat Bingöl, "Ömer Fevzi Bey'in Müdâfaanâmesi ve Mesut Fani'nin Hoybun'a İlişkin Bilgileri: İki 150'lik Üzerine Notlar ve Belgeler," *Toplumsal Tarih*, sy. 62 (1999), 41-52; "Ömer Fevzi Bey'in Müdâfaanâmesi"nin Bingöl tarafından yayımlanan transkripsiyonu için ayrıca bkz. [44-48].

Aytepe'nin makalesi için bkz. Oğuz Aytepe, "Milli Mücadelede ve Gurbette Müfrit Bir Muhalif Ömer Fevzi Eyüboğlu (1884-1952)," *Toplumsal Tarih*, sy. 53 (1998), 24-30.

[25] Veysel Usta, "Milli Mücadele Yıllarında İki Trabzonlu: Ömer Fevzi ve Esad Ömer Eyyubi," *Toplumsal Tarih*, sy. 49 (1998), 47-48.

[26] Eyübzâde Mehmed İzzet ve Eyübzâde Ömer Fevzi'nin icraatlarını incelediğimiz ve Ömer Fevzi üzerine yapılan yanlışlıkları ele alığımız kısım, tezimizin ikinci bölümde yer alan "Milli Mücadele Dönemi'nde Eyübzâde Mehmed İzzet ve Eyübzâde Ömer Fevzi" adlı başlıktır.

1.1. Eyüboğlu Aile Bireylerine Ait Anılar ve Aile Bireyleriyle İlgili Çalışmalar

Eyüboğlu bireyleri tarafından kaleme alınan hatırat türünden kaynaklar hem özel olarak aile fertleri hem de genel olarak Eyüboğlu ailesi hakkında şüphesiz özgün bilgiler içermektedir. İlk olarak ressam-şair Bedri Rahmi Eyuboğlu'nun dedesi Eyübzâde Mehmed Hamdi Efendi'nin 1930 yılında kaleme aldığı ve *Safahat-ı Hayatım* adını verdiği defterden bahsedelim. İsminden de anlaşılacağı üzere, Hamdi Efendi'nin hayatının safhalarından oluşan, hayatının bütününü kapsamasa bile önemli bir evresini birinci ağızdan aktaran bir metin olup ilk defa tezimizde *ben-anlatısı* çerçevesinde etraflıca ele alınarak literatüre kazandırılmıştır.[27]

Şüphesiz Osmanlı literatüründe ben-anlatıları hususunda özellikle Tanzimat öncesi için bir kıtlık[28] iddia edilmektedir. Tanzimat sonrasına ait ben-anlatılarının görece bolluğuna rağmen bu döneme ait malzeme üzerine de yeterli çalışma gerçekleştirildiği söylenemez. Hatıratın yazarı Eyüboğlu ailesinin belki de en meşhur bireyi şair ve ressam Bedri Rahmi Eyuboğlu'nun da dedesi olması hasebiyle hatırat, Osmanlı literatüründeki otobiyografik malzemeye katkı sağlaması açısından değerlidir.

Öte taraftan Eyüboğlu ailesinin eli kalem tutan bazı fertleri anılarını bizzat yayımlamıştır.[29] Mehmed Hamdi Efendi de dâhil olmak üzere anılarını kaleme alan Eyüboğlu bireyleri arasında ailenin portresini en geniş pencereden çizen isim

[27] Hatıratın kapsamlı bir değerlendirmesi tezimizin üçüncü bölümünde ele alınmıştır. Bkz. "Kendi Kaleminden Bir Eyüboğlu Portresi: Hatıraları Işığında Eyübzâde Mehmed Hamdi;" Hatıratın transkripsiyonu için ayrıca bkz. "Ek-1".

[28] Bu hususların bir tartışması için bkz. Cemal Kafadar, "Self and Others: The Diary of a Dervish in Seventeenth Century Istanbul and First-Person Narratives in Ottoman Literature," *Studia Islamica*, sy. 79 (1989), 124-150; Aynı makalenin Türkçe çevirisi için bkz. Cemal Kafadar "Ben ve Başkaları: On Yedinci Yüzyıl İstanbul'unda Bir Dervişin Güncesi ve Osmanlı Edebiyatında Birinci Ağızdan Anılar," *Kim Var İmiş Biz Burada Yoğ İken*, (İstanbul: MetisYayınları, 2009), 39-71; Benzer tartışmalar için ayrıca bkz. Karahasanoğlu, *Kadı ve Günlüğü*, 3-23.

[29] Anılarını yayımlayan Eyüboğlu aile bireylerinin çalışmaları şu şekildedir; İsmet Zeki Eyuboğlu, *Anılar*, 1999; Hughette Eyuboğlu, *Kanadalı Bir Gelinin Türkiye Anıları* (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2003); Tûbâ Çandar, *Hitit Güneşi: Mualla Eyuboğlu Anhegger* (İstanbul: Doğan Kitap, 2003); Mehmet Gündem, *Akıllısın, Neden Okumuyorsun? Rüstem Eyüboğlu: Eğitime Adanmış Bir Hayat* (İstanbul: Alfa Yayınları, 2016).

İsmet Zeki Eyuboğlu'dur. Bütün aile fertleri genel manada ailenin kökeni[30] konusunda kısaca kişisel görüşlerini belirtmiştir. Buna karşılık İsmet Zeki, sadece ailenin kökeni ile alakalı fikir bildirmekle yetinmemiş; ailesinin tarihine geniş bir yer ayırmıştır.[31] Benzer şekilde, bir *yerel tarih* çalışması sayılabilecek *Maçka*[32] kitabında da ailesinden uzun uzadıya bahsetmiş, ailenin Doğu Karadeniz Bölgesindeki en yoğun yerleşim yeri olan Maçka'nın tarihi üzerine de önemli bilgiler sunmuştur. Ancak çalışmasında Maarif Nezaretinin emriyle Rum kaynaklarından yararlanarak 1921 yılında kısa bir "Maçka Tarihçesi" kaleme alan Maçka başmuallimi Ali Ulvi Eyüboğlu'nun çalışmasından hiç bahsetmemiştir. Daha evvel Ahmet Özer'in dikkat çektiği ve bir kısmını yayımladığı[33] Ali Ulvi Eyüboğlu'nun çalışmasının tamamı ilk defa tezimizde yayımlanmakla birlikte[34] araştırmada hem Maçka hem de Eyübzâdeler üzerine sunulan bilgiler tezimizin ilgili bölümlerinde değerlendirilmiştir. Özellikle Ali Ulvi Eyüboğlu'nun *ağalık*[35] bittikten sonra ailesinin genel durumuyla ilgili bilgi verdiği anekdot, Eyübzâdelerin Tanzimat'ın ilânından sonra yerel bürokraside edindiği pozisyonu incelediğimiz kısma[36] ilham kaynağı olmuştur.

İsmet Zeki, *Maçka* kitabında Maçka'nın Osmanlı idaresindeyken *derebeyleri* aracılığıyla yönetildiğini dile getirmekte ve bunlardan bir tanesinin, 1840'larda, "Eyubzâde ağası, Maçka'nın voyvodası"[37] olduğunu söylemektedir. Ancak İsmet Zeki, bu konuda başka bir detay vermemiştir. Ayrıca altın-gümüş işlemeciliğinin bölgesel üretimde ve bölge ekonomisinde son derece önemli olduğunu dile getirse

---

[30] Eyübzâdelerin kökeni konusundaki görüş ve tartışmalar tezimizin birinci bölümüne yer alan "Eyübzâdelerin Kökeni Üzerine Görüşler ve Rivayetler" başlığı altında etraflıca ele alınmıştır.

[31] İsmet Zeki Eyuboğlu, *Anılar*, 9-10.

[32] İsmet Zeki Eyuboğlu, *Maçka* (İstanbul: Pencere Yayınları, 2004).

[33] Bilkent Üniversitesi Türk Edebiyatı bölümü öğretim üyesi, şair-yazar Ahmet Özer, kitabında Ali Ulvi Eyüboğlu'nun "Maçka Tarihçesi"nin bir kısmının transkripsiyonunu ve son sayfasının görselini yayımlamıştır. Özer, *Ömer Turan Eyuboğlu*, 30-32.

[34] Ali Ulvi Eyüboğlu, "Maçka Tarihçesi," 1921. Metnin tıpkıbasımı, İsmail Özer (Ali Ulvi Eyüboğlu'nun öğrencisi ve Bilkent Üniversitesi Türk Edebiyatı bölümü öğretim üyelerinden şair-yazar Ahmet Özer'in babası) tarafından yapılan transkripsiyon için bkz. "Ek-4". İsmail Özer'in yaptığı trankripsiyonda hatalar mevcuttur. Tezimizin konusu doğrudan Maçka tarihi olmadığı için Özer'in yaptığı trankripsiyona müdahalede bulunmaksızın yayımladık.
Ali Ulvi Eyüboğlu'nun "Maçka Tarihçesi"ni bizimle paylaştığı için Ahmet Özer'e teşekkür ederim.

[35] Ali Ulvi Eyüboğlu, kaleme aldığı "Maçka Tarihçe"sinde *ağalık* tabirini ayanlar ya da voyvodalar için kullanmış olmalıdır. Bkz. Ali Ulvi Eyüboğlu, "Maçka Tarihçesi," 1921, 9.

[36] Tezimizin ikinci bölümünde Trabzon bürokrasisindeki Eyübzâdeleri ele aldığımız kısım için bkz. "XIX. Yüzyılın İkinci Yarısından İtibaren Trabzon Bürokrasisinde Eyübzâdeler".

[37] İsmet Zeki Eyuboğlu, *Maçka*, 15.

de Gümüşhane madenlerinin işletilmesi ve yönetilmesi ya da madenlerle Maçka voyvodalığı arasındaki ilişkiye hiç değinmemiştir. Tezimizde Eyübzâdelerin Maçka voyvodalığı yaptığı dönemden bahsedilirken dolaylı olarak, literatürün ve İsmet Zeki'nin eksik bıraktığı, Maçka'nın idari tarihine de nispeten ışık tutulmuştur.[38]

Aile bireylerinin kendi kaleminden çıkan ya da nehir söyleşi olarak yayımlanan hatıraların[39] yanında aile bireyleriyle doğrudan alakalı birtakım çalışmaların da mevcut oluğunu belirtmek gerekir.[40] Fakat tek tek incelendiğinde bu araştırmaların kısa biyografi çalışmalarından ibaret oldukları ve erken dönem Cumhuriyet evresinde ya da sonrasında ön plana çıkan aile bireylerini konu edindikleri gözlemlenmektedir.[41] Erken dönem Cumhuriyet tarihimize etki etmiş Eyüboğlu bireyleri üzerine yapılan çalışmalar kadar çeşitli olmasa da Osmanlı döneminde etkin olmuş Eyübzâdeler üzerine de kaleme alınan birkaç münferit çalışma bulunmaktadır.[42] Bunlar da genellikle Osmanlı'nın son döneminde etkin

[38] "Maçka Tarihi" çalışmaları ile alakalı tezimizin "Ayanlık Çalışmaları ve Doğu Karadeniz'de Ayanlık Literatürü" adlı başlığı altında bir değerlendirme yapıldığı için konu burada detaylandırılmamıştır.

[39] Yukarıda metin içerisinde bahsettiğimiz hatıra kitaplarına ek olarak aile tarafından bizzat yayımlanan Sabahattin Eyuboğlu ve kardeşi Bedri Rahmi Eyuboğlu'nun mektuplarını da eklemek gerekir: Mehmet Hamdi Eyuboğlu, *Bedri Rahmi-Eren Eyuboğlu: Aşk Mektupları 1932-1933* (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1999); Mehmet Hamdi Eyuboğlu, *Bedri Rahmi-Eren Eyuboğlu: Aşk Mektupları 1933-1934* (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2000); Mehmet Hamdi Eyuboğlu, *Bedri Rahmi-Eren Eyuboğlu: Aşk Mektupları 1934-1936* (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2001); Mehmet Hamdi Eyuboğlu, *Kardeş Mektupları: Bedri Rahmi Eyuboğlu-Sabahattin Eyuboğlu* (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2003); Hughette Eyüboğlu, *Bedri Rahmi Eyüboğlu ve Çağdaşlarından Mektuplar: Biz Mektup Yazardık!*, ed. Rûken Kızıler, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2015).

[40] Eyüboğlu ailesinin erken dönem Cumhuriyet evresinde muhtelif alanlarda etkin olan bireylerini konu edinen çalışmalar şunlardır; Ahmet Özer, "Hakimiyet'in Sanat Sayfasından Kalanlar…," *Kıyı*, sy. 15 (1987), 6-7; Ahmet Özer, "Hüseyin Avni Bey," *Kıyı*, sy. 27 (1988), 8-11; Ahmet Özer, "50. Ölüm Yıldönümünde Eğitimci, Ali Ulvi Eyuboğlu," Kıyı, sy. 30 (1988), 8-11; Ahmet Özer, "Ölümünün 1. Yıldönümünde, Düşünce Tarihimizin Öncüsü: Cemal Reşit Eyüboğlu," *Kıyı*, sy. 34 (1989), 8-10; Bekir Semerci, "Bedri Rahmi Eyuboğlu," *Kıyı*, sy. 66 (1991), 8-9; Sami Önal, "Bedri Rahmi Eyüboğlu'nun Bilinmeyen Bir Mektubu," *Tarih ve Toplum*, sy. 119 (1993), 262-264; Mustafa Duman, "İsmet Zeki Eyuboğlu: Hayatı ve Bibliyografyası," *Müteferrika*, sy. 1 (İstanbul, 2004), 133-159; Ahmet Özer, *Güneşi Alnında Taşıyan Bir Gazeteci Ömer Turan Eyuboğlu* (Ankara: İsim Yayınları, 2012); Hatem Türk, *Bir Mavi Yolcu: Sabahattin Eyuboğlu* (Trabzon: Serander Yayınları, 2017).

[41] Burada ailenin tanınmış bireyleri üzerine kaleme alınan bütün çalışmaların yer alması beklenmemelidir. Aile bireylerinin uğraş alanları ya da sanatsal bakış açılarıyla ilgili birtakım alanına özgü teknik çalışmalar bu genellemenin dışında bırakılmıştır.

[42] Hüseyin Albayrak, *Trabzonlu Meşhurlar Ansiklopedisi* (Ankara: Vadi Yayınları, 2008), 236-251; Mehmet Akif Bal, *Osmanlı'dan Günümüze Trabzonlu Simalar ve Aileler* (İstanbul: Trabzon Kitablığı Yayınevi, 2009), 404-417; Mehmet Akif Bal-İrfan Dağdelen, *Osmanlı Arşiv*

olmuş Eyübzâdelerin kısa biyografileri ya da muhtelif alanlardaki icraatları üzerinedir.

Yukarıda bahsi geçen çalışmalardan başka aile Trabzon Sülüklü Mezarlığında yer alan mezar taşı kitâbeleri üzerine yapılan yayınlar da tezimiz için kıymetlidir.[43] Aile bireylerinin mezarlarının tarafımızdan tespit edilmesinin ardından bu çalışmalar incelenmiş ve mezar taşı kitâbelerinin karşılaştırmalı okuması gerçekleştirilmiştir. Dolayısıyla, Eyüboğlu aile bireylerine ait mezar taşı kitâbeleri transkripsiyonları, bu çalışmalarda daha evvel yayımlanmış transkripsiyonlarla karşılaştırılmış ve birbiriyle ihtilaflı kısımlar tez metni içerisinde ilgili kısımlarda belirtilmiştir.

Eyüboğlu aile bireylerini konu edinen ve yukarıda tarifini yaptığımız literatür, ailenin Cumhuriyet ya da geç dönem Osmanlı evresindeki kuşaklarını kapsadığı ve ailenin tanınmış bireylerinin kısa biyografilerini içeren çalışmalar olduğu için Eyüboğlu ailesinin bütüncül bir portresini sunmaktan yoksundur. Tezimiz literatürün mevcut durumunu göz önünde bulundurarak Eyüboğlu ailesine mensup bireyleri bir bütün halinde ele almaktadır. Yine tezimiz, ailenin henüz üzerine kalem oynatılmamış özellikle 19. yüzyıl ve öncesindeki kuşakları üzerine yoğunlaşmıştır.

1.2. Ayanlık Çalışmaları ve Doğu Karadeniz'de Ayanlık Literatürü

"'Göz' anlamına gelen Arapça ayn kelimesinin çoğulu olan âyan eşraf, vücûh ve erkān ile eş anlamlıdır. Özellikle halkın gözünde soy sop ve itibarca sivrilmiş

Belgelerindeki Trabzonlu Devlet Adamları ve Bürokratlar (1879-1909) (Trabzon: Trabzon Kitaplığı Yayınları, 2012), 283-284, 380-381, 420-421, 653-654; Ayhan Yüksel, *Doğu Karadeniz Araştırmaları* (İstanbul: Kitabevi, 2013), 159-170; aynı yazar; "Erzurum Kongresinden Bir Sima: Eyübzâde İzzet Bey"; Aytepe, "Ömer Fevzi Eyüboğlu (1884-1952)," 24-30; Mete Tunçay, "Erzurum Kongresinin Bolşeviği"nden Gazi'ye Açık Mektup," *Toplumsal Tarih*, sy. 32 (1996), 11-13; Mete Tunçay, "Önce 'Bolşevik' Sonra 'Mürteci' Bir Yazar Kürt Sorununa Nasıl Bakıyor?," *Toplumsal Tarih*, sy. 33 (1996), 12-15; Veysel Usta, "Erzurum Kongresi'nin 'Casus'u Ömer Fevzi Bey ve Kongre Aleyhindeki Yazıları," *Toplumsal Tarih*, sy. 45 (1997), 53-58; Usta, "Ömer Fevzi ve Esad Ömer Eyyubi," 47-48.

[43] Yüksel, *Trabzon'da Türk-İslam Eserleri ve Kitabeler*, c. IV, 90-91, 309-314, 318-320, 353-358; c. V, 307-310, 330-332; Yüksel, *Trabzon Sülüklü Şehir Mezarlığı'ndaki Tarihî Şahsiyetler ve Kitabeler*, 18-19, 37, 42, 90-91; Ölçay, "Trabzon Sülüklü Şehir Mezarlığı 19. Yüzyıl Kadın Mezarları," 66, 136-138; Yer, "Trabzon Sülüklü Mezarlığında 18. Yüzyıl Mezar Taşları," 1-262; Kader Yer'in çalışması mezarlıkta yer alan ve 18. yüzyıla ait kadın mezar taşlarını kapsamaktadır. Bu dönemdeki kadın mezarlarında Eyübzâdelere ait herhangi bir mezar taşına rastlanmamaktadır.

olanlar için kullanılır."[44] İmparatorluk coğrafyasının genelinde çeşitli sebeplerle güçlenen ayanların en etkin olduğu 18. yüzyılın ikinci yarısı ile 19. yüzyılın başlarını kapsayan dönem araştırmacılar tarafından genel bir tanımlama ile *Ayanlık Çağı*[45] olarak adlandırıldığından daha evvel bahsetmiştik. Bu dönem için *Ayanlık Devri*,[46] *Derebeylik Zamanı*[47] ya da *Ağalık Dönemi*[48] gibi nitelendirmelerin de yapıldığını belirtelim.

Geçmişten günümüze birçok araştırmacı Osmanlı İmparatorluğu'nda ayanlık ve önemli ayan aileleri üzerine çalışmalar yapmıştır. İsmail Hakkı Uzunçarşılı,[49] Münir Aktepe[50] gibi araştırmacılar ayanlığı 18. yüzyılın başlarından itibaren imparatorluk içerisinde artan *mütegallibe*[51] hareketleriyle açıklamıştır. Mübahat Kütükoğlu,[52] V.P. Mutafçieva,[53] Yücel Özkaya[54] gibi araştırmacılar ayanlığın

[44] Özcan Mert, "Âyan", *DİA*, c. IV (1991), 195.
[45] McGowan, "The Age of the Ayans, 1699-1812," 637-758.
[46] *Ayanlar Devri* tanımlamasını Faruk Sümer "Tirebolu Tarihi" adlı çalışmasında zikretmektedir. Faruk Sümer, *Tirebolu Tarihi* (İstanbul: Etam Matbaası, 1992), 99. Bu konunun bir tartışması için ayrıca bkz. Hacısalihoğlu, *Trabzon'da Ayanlık Mücadelesi*, 17.
[47] Şakir Şevket, Doğu Karadeniz'in önde gelen aileleri Serdaroğulları, Kalcıoğulları, Hacısalihoğulları, Lermioğulları gibi aileleri "derebeyi ailesi"; hüküm sürdükleri dönemi de "derebeyleri zamanı" olarak adlandırmıştır. Şâkir Şevket, *Trabzon Tarihi*, haz. İsmail Hacıfettahoğlu, (Trabzon: Trabzon Belediyesi Kültür Yayınları, 2001).
Mehmet Bilgin ise Doğu Karadeniz'de ayanlığı "derebeylik düzeni" olarak tanımlamış ve Sarıalizâdeleri bir "derebeyi ailesi" olarak tasvir etmiştir. Mehmet Bilgin, *Doğu Karadeniz'de Bir Derebeyi Ailesi: Sarıalizâdeler [Sarallar]* (Trabzon: Serander Yayınları, 2006), 41-67; Mehmet Bilgin, *Karadeniz Dünyası* (İstanbul: Ötüken Yayınları, 2013), 167-203.
[48] Hacısalihoğlu, *Trabzon'da Ayanlık Mücadelesi*, 17.
[49] Uzunçarşılı, Rumeli Ayanları Tirsinikli İsmail ve Yılık oğlu Süleyman Ağa'nın faaliyetlerini mütegallibe hareketleri çerçevesinde değerlendirmiştir. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Meşhur Rumeli Ayanlarından Tirsinikli İsmail, Yılık Oğlu Süleyman Ağalar ve Alemdar Mustafa Paşa* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1942).
[50] Minür Aktepe, "Tuzcu Oğulları İsyanı," *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, c. III, sy. 5-6 (1951), 21-52.
[51] Mütegallibe: Zorbalar. Mehmet Kanar, *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü* (İstanbul: Say Yayınları, 2011), 924.
[52] Mübahat S. Kütükoğlu, "Bir Âyân Ailesi: Tavaslızâdeler," *Belleten*, c. LXXV, sy. 273 (2011), 447-476.
[53] V.P. Mutafçieva, "XVIII. Yüzyılın Son On Yılında Ayanlık Müessesesi," *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, sy. 31 (1977), 163-182.
[54] Yücel Özkaya, ayanlığın Osmanlı İmparatorluğu'ndaki teşekkülü konusundaki fikirlerini muhtelif makalelerinde ve ayanlık üzerine yayımladığı kitabında aktarmıştır. Yücel Özkaya, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Ayanlık* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2014), 17-170; Aynı yazar, "XVIII. Yüzyılın İkinci Yarısında Anadolu'da Ayanlık İddiaları," *Ankara Üniversitesi Dil, Tarih ve Coğrafya Fakültesi Dergisi*, c. XXIV, sy. 1-2 (1966), 195-231; Aynı yazar, "XVIII. Yüzyılda Mütesellimlik Müessesesi," *Ankara Üniversitesi Dil, Tarih ve Coğrafya Fakültesi Dergisi*, c. XXVIII, sy. 3-4 (1970), 369-390; Aynı yazar, "Canikli Ali Paşa," *Belleten*, c. XXXVI, sy. 144 (1972), 483-525; Aynı yazar, "XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Âyânlıklar," *Belleten*, c. XLII, sy. 168 (1978), 667-733; Aynı yazar, "Anadolu'daki Büyük Hanedanlıklar," *Belleten*, c. LVI, sy. 217 (1992), 809-845; Aynı yazar, "II. Mahmut

temellerinin 18. yüzyıldan önce atıldığını savunmuştur. Bu araştırmacılara göre ayanlık sadece "klasik" dönemdeki Osmanlı sisteminin bozuluşuyla ya da 1695 yılında uygulanmaya başlanan "malikâne" sistemiyle değil, daha önce meydana gelen birçok unsurun birleşmesiyle güçlenen eşrafın adem-i merkeziyetçi bir yapı kazanmasıyla meydana gelmiştir.[55] Bu zümrelerinin imparatorluk içerisinde güç kazanmasının sebeplerini daha iyi anlayabilmek için dar bölgeli araştırmaların gerekliliği hissedilmiş olacak ki bu yönde çalışmalar da yapılmıştır.[56]

Osmanlı İmparatorluğu içerisinde yerel güçlerin nüfuz elde etmesine vesile olan etmenler bizim tezimizin kapsamı dışında olsa da incelediğimiz Eyüboğlu ailesinin bir ayan ailesi olması hasebiyle, Doğu Karadeniz Bölgesindeki ayan aileleri üzerine yapılan çalışmalar ve literatürün genel durumu tezimiz için önemlidir. Bu vesileyle yukarıda sıraladığımız araştırmaların *genel olarak* Rumeli ve Anadolu'da önde gelen büyük ayan aileleri konu edindiğini, literatürde Doğu Karadeniz'deki ayan ailelerine gerekli önemin verilmediğini belirtelim. Ancak buradaki aileler üzerine de bazı çalışmalar yapılmıştır: Michael E. Meeker'in hazırladığı çalışma;[57] Mehmet Bilgin'in Meeker'den ilham alarak Of'un önde gelen ailelerinden *Sarıalizâdeler* örneğiyle Of'ta toplumsal yapının oluşmasını açıklamaya yönelik yayımladığı çalışma;[58] Abdullah Bay'ın Trabzon'daki ayanlık faaliyetleri ve Trabzon'un önde gelen ailelerinden Caniklizâdeler, Hazinedarzâdeler, Şatırzâdeler, Kalcızâdeler ve Gogozâdelerin siyasi ve ekonomik faaliyetleri üzerine hazırladığı doktora tezi;[59] Aydın Güven'in

Döneminde Bolu'da Askerî Düzen ve Ayânlık İddiaları," XIII. Türk Tarih Kongresi, c. III, sy. 3 (2002), 1853-1866.

[55] Osmanlı İmparatorluğu'nda adem-i merkeziyetçilik konusu için ayrıca bkz. Yaşar Yücel, "Osmanlı İmparatorluğunda Desantralizasyona (Ademi Merkeziyete) Dair Genel Gözlemler," *Belleten*, c. XXXVIII, sy. 149-152 (1974) 654-708.

[56] Örnek olarak bkz. Yuzo Nagata, *Tarihte Âyânlar: Karaosmanoğulları Üzerine Bir İnceleme* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1997); Yuzo Nagata, *Muhsin-zâde Mehmed Paşa ve Âyânlık Müessesesi* (Tokyo: Study of Languages &Culture of Asia & Africa Monography Series, [ts]), 27-38; Canay Şahin, "The Rise and Fall of an Ayân Family in Eighteenth Century Anatolia: The Caniklizâdes (1737-1808)," (Doktora Tezi, Bilkent Üniversitesi, 2003).

[57] Michael E. Meeker, *İmparatorluktan Gelen Bir Ulus: Türk Modernitesi ve Doğu Karadeniz'de Osmanlı Mirası*, çev. Tutku Vardağlı, (İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2005).

[58] Bilgin, *Bir Derebeyi Ailesi Sarıalizâdeler*.

[59] Abdullah Bay, "Trabzon Eyaletlerinde Mütegallibe Hareketleri ve Âyanlık (1750-1850)," (Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, 2007).

bölgedeki ayanlık faaliyetleri üzerine hazırladığı yüksek lisans tezi;[60] Emre Yürük'ün Trabzon, Gümüşhane ve Giresun çevresindeki ayan ailelerinin 1750-1800 tarihleri arasındaki faaliyetlerini içeren yüksek lisans tezi[61] ve Feridun M. Emecen'in Tirebolulu Mehmed Emin Ağa ile Trabzon ve çevresindeki ayan ailelerinin güç kazanmasının sebepleri üzerine kaleme aldığı makalesi,[62] Melek Öksüz'ün XVIII. yüzyılın ikinci yarısında Trabzon'da ayan, eşkıya ve göç sorunlarını incelediği makalesi,[63] Robert Zens'in ayanları nitelendirebilecek karakteristik bir tanımlama yapmanın zorluğundan bahsettiği ve imparatorluğun bazı bölgelerinde *Ottoman Warlord* (*savaş beyi*) diye adlandırılan bir ayan zümresinin olduğuna dikkat çektiği makalesi[64] ile Anthony Bryer'in bölgedeki ayanların 19. yüzyılın başındaki isyanını konu edinen makalesi[65] bu çalışmalara birer örnek teşkil etmektedir. Bir aile tarihçesi olarak Mehmet Hacısalihoğlu tarafından Hacısalihzâdeler üzerine kaleme alınan çalışma[66] da Hacısalihzâde Hasan Ağa, Ömer Ağa ve Büyük Ali Ağa'nın ayanlık faaliyetlerini kapsadığı için bu listeye dâhil edilebilir.

Doğu Karadeniz Bölgesinde hüküm süren ayanları konu edinen bu çalışmalar, bölgenin önemli bir ayan ailesi Eyübzâdeleri kapsamamıştır. Yukarıda bahsedilen araştırmacılar arasından sadece Aydın Güven[67] ve Mehmet Hacısalihoğlu[68] Eyübzâdelerin bölgedeki muhtelif icraatlarına kısaca değinmekle yetinmiştir. Literatürdeki bu boşluğa binaen Eyübzâdelerin 1764 ilâ 1837 yılları arasında Maçka voyvodalığı yapması ve "Maçka ayanı" olarak anılmaları hasebiyle,

---

[60] Aydın Güven, "Doğu Karadeniz Âyânlığına Kısa Bir Bakış," (Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, 1999).

[61] Emre Yürük, "Trabzon-Giresun-Gümüşhane Eksenindeki Ayan Aileleri ve Faaliyetleri (1750-1800)," (Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, 2014).

[62] Feridun M. Emecen, "Doğu Karadeniz'de Âyânlık: Tirebolulu Kethudazâde Mehmed Emin Ağa," *Belleten*, c. LXV, sy. 243 (2001), 193-215.

[63] Melek Öksüz, "XVIII. Yüzyılın İkinci Yarısında Trabzon'da Âyân, Eşkıya ve Göç Sorunları," *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, c. V, sy. 1 (2005), 169-186.

[64] Robert Zens, "Ottoman Provincial Notables in the Eighteenth Century: A Comparative Study," *Perspectives on Ottoman Studies Papers from 18th Symposium of the International Committee of Pre-Ottoman and Ottoman Studies (CIEPO) at the University of Zagreb 2008*, ed. E.Causevic vd., (Belin: Lıt Verlag, 2010), 9-250.

[65] Anthony Bryer, "Son Laz İsyanı ve Karadeniz Derebeylerinin Çöküşü (The Last Laz Rising and the Downfall of The Pontic Derebeys)," çev. Özgür Yılmaz, Ayşegül Kuş, *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, sy. 20 (2016), 316.

[66] Hacısalihoğlu, *Trabzon'da Ayanlık Mücadelesi*.

[67] Güven, *Doğu Karadeniz Âyânlığına Kısa Bir Bakış*, 57-60.

[68] Hacısalihoğlu, *Trabzon'da Ayanlık Mücadelesi*, 7, 12, 13, 38, 58, 71, 73, 75, 76, 135, 139, 140, 159, 170, 174, 201, 202, 218, 221, 224, 247, 249, 351, 352.

tezimizin birinci bölümünde ailenin Maçka voyvodalığı dönemindeki idari ve askeri icraatları de ele alınmıştır. Böylece Maçka tarihi[69] ve Gümüşhane madenleri[70] üzerine kalem oynatan yazarların Maçka'nın Gümüşhane madenleri için önemi üzerine yeterince durmadığı anlaşılmıştır. Bölgedeki ayan ailelerin güçlenmesinin sebeplerini inceleyen Feridun M. Emecen de genel olarak Doğu Karadeniz sahillerindeki irili ufaklı limanların ve sahil kasabalarının askeri teçhizat sevkiyatı vesilesiyle öneminin arttığına değinmiş ancak özel olarak Gümüşhane madenleri ile Maçka arasındaki stratejik ilişkiye değinmemiştir.[71] Sadece Mehmet Hacısalihoğlu, Eyübzâdeler ile Hacısalihzâde Ali Ağa arasındaki mücadeleler (1810-1812) bağlamında bu konuya eğilmiştir.[72] Maçka, maden nakli ve askeri teçhizat sevkiyatı güzergâhında yer aldığı için tezimizin Eyübzâdelerin Maçka voyvodalığı dönemini irdelediği kısmı[73] hem doğrudan ayanlık literatürdeki boşluğu hitap etmektedir hem de dolaylı olarak "Maçka Tarihi" çalışmalarına özgün bir katkı sunmaktadır.

Literatürde ayanlığın II. Mahmud (saltanatı: 1808-1839) döneminde kaldırılmasından sonra ayan ailelerinin varlıklarını ya da etkinliklerini nasıl devam ettirdikleri konusuna yeterince değinilmediğini belirtelim. Ayanlık

---

[69] Maçka tarihi üzerine kaleme alınan bazı çalışmalar: *Maçka 86* (Trabzon: Kuzey Gazetecilik Matbaacılık, 1986; İsmet Zeki Eyuboğlu, *Maçka*, 2004; Bostan, "XV.-XIX. yüzyıllarda Maçka Kazasında Nüfus Hareketleri," 193-216; Durmuş, *Maçka*; Kazım Kartal, "1100 Numaralı (1835) Trabzon Vilayeti Maçka Müslim Nüfus Defteri'nin Transkripsiyon ve Değerlendirmesi," (Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi, 2013); Süleyman Demirci- Kâzım Kartal, "Osmanlı Nüfus Defterlerinin Tarih Yazımındaki Yeri:1835 Tarihli Trabzon Vilayeti Maçuka/Maçka Kazâsı Müslim Nüfus Defteri Örneği," *History Studies*, c. VI, sy. 3 (2014), 119-145; Trabzon tarihini yazan Şakir Şevket Maçka'dan kısaca baksetmektedir; Şevket, *Trabzon Tarihi*.

[70] Gümüşhane madenleri ile doğrudan alakalı bazı çalışmalar şunlardır; Abdürrahim Şerif, "Tarihte Gümüşhane Madenleri," *Anadolu Mecmuası*, c. I, sy. 12 (1341 [1925]), 399-403; Mustafa Altunbay, "XVIII. yüzyılın İkinci Yarısında Gümüşhane ve Yöresinde Madencilik Faaliyetleri," *Trabzon Tarihi İlmî Toplantısı (6-8 Kasım 1998)*, (Trabzon: Trabzon Belediyesi Yayınları, 1999), 379-400; Mustafa Altunbay, "1780'de Merkeze Gönderilen Bir Belgeye Göre Gümüşhane Yöresi Madenlerinin Durumu ve Madencilerin Devletten Beklentisi," *Trabzon ve Çevresi Uluslararası Tarih-Dil-Edebiyat Sempozyumu (3-5 Mayıs 2001)*, (Trabzon: Trabzon Valiliği İl Kültür Yayınları, 2002), c. I, 279-288; Osman Köse, "XIX. Yüzyılda Gümüşhane Madenleri," *Trabzon ve Çevresi Uluslararası Tarih-Dil-Edebiyat Sempozyumu (3-5 Mayıs 2001)*, (Trabzon: Trabzon Valiliği İl Kültür Yayınları, 2002), c. I, 289-311; Bilgehan Pamuk, "XVIII. Asırda Gümüşhane (Canca) Maden Mukataasına Dair Bazı Bilgiler," *Karadeniz Sempozyumu (25-26 Mayıs 2005)*, c. I (2005), 233-246; Bilgehan Pamuk, "Canca (Gümüşhane) Maden Mukataası'nda İltizam Uygulaması," *Karadeniz Araştırmaları*, sy. 16 (2008), 39-48.

[71] Emecen, *Bulancak-Piraziz*, 42; Emecen, "Doğu Karadeniz'de Âyânlık," 197.

[72] Hacısalihoğlu, *Trabzon'da Ayanlık Mücadelesi*, 74-75.

[73] Eyübzâdelerin Maçka voyvodalığı yaptığı dönem tezimizin birinci bölümünde yer alan "Eyübzâdelerin Yerleşim Yerleri, Şeceresi ve Maçka Voyvodalığı" adlı başlık altında etraflıca ele alınmıştır.

çalışmaları genellikle dar bir dönem (tarih) aralığını kapsamış ya da bir ailede önde gelen kişi/kişilerin ayanlık faaliyetlerini içermiştir. Bunun en büyük sebebi Türkiye'de aile tarihi çalışmalarına yeterince önem verilmemesidir. Ayanlık literatüründeki çoğu çalışmanın aksine tezimizde Eyübzâdelerin Tanzimat'ın ilânından sonra Trabzon bürokrasindeki gerçekleştirdikleri icraatlar bir bütün halinde irdelenerek yerel yönetimlerde elde ettikleri etkinlik sorgulanmıştır. Böylece yaklaşık yarım yüzyıl boyunca Maçka voyvodalığını uhdesinde bulunduran bir ayan ailesinin süreç içerisinde yönetici kadrolarına nasıl dâhil olduğu ve sürekliliğini nasıl devam ettirdiği nispeten aydınlatılmıştır.

1.3. Türkiye'de Aile Tarihi Çalışmaları Üzerine

Tezimizde Eyüboğlu ailesini ele aldığımız için Türkiye'deki aile tarihi çalışmalarının mevcut durumuna kısaca değinmemiz gerekir. Selim Karahasanoğlu; "Avrupa ve Amerika'da 1970'lerden bu yana devam eden aile tarihi çalışmaları, oldukça çeşitlenmiş ve önemli ürünler vermişken, Türkiye'de aile tarihinin 'ayrı' ve 'oturmuş' bir alan olarak yerleştiğini iddia etmek güç"[74] demekte ve "Batı ülkelerinde *aile tarihi* araştırmalarının niceliğinin ve niteliğinin arttığını; Türkiye'de ise özellikle 2000'li yıllardan sonra yayımlanan aile tarihi çalışmalarının *genellikle* ailesine ve geçmişine bağlı, kendi aile tarihine katkıda bulunmak isteyen araştırmacıların işi olmaktan öteye gidemediğini"[75] vurgulamaktadır.

Karahasanoğlu'nun tespitlerine katıldığımızı belirtelim ve Türkiye'deki aile tarihi çalışmalarının[76] şu anki durumunun hâlen nicel anlamda yetersiz olduğunu

[74] Karahasanoğlu, "Karahasanoğlu Mehmed Ali Efendi (1852-1914)," 155.
[75] Karahasanoğlu, "Karahasanoğlu Mehmed Ali Efendi (1852-1914)," 155.
[76]Türkiye'deki aile tarihi çalışması örnekleri için bkz. Ahmet Acar Hamşioğlu, *Tarihte Haşimoğulları* (Ankara: Turizm Geliştirme Vakfı Yayınları, 1995); Şirin Devrim, *Şakir Ağa Ailesi "Harika Çılgınlar* (İstanbul: Ad Yayıncılık, 1997); Orhan Koloğlu, *Osmanlı Basınının Doğuşu ve Blak Bey Ailesi* (İstanbul: Müteferrika Yayınları, 1998); Bekir Sami Beyazıt, *Kahramanmaraş'ta Beyazıtoğulları* (Kahramanmaraş: Ukde Yayınları, 1998); Atabey Kılıç, *18. Yüzyılın Meşhur Ailelerinden Mîrzâ-zâdeler* (Kayseri: Laçin Yayınları, 2001); İrfan Orga, *Bir Türk Ailesinin Öyküsü* (İstanbul: Ana Yayıncılık, 2004); İmdat Ekşi, *Hakkı EKŞİ'DEN EKŞİ Ali'ye: Ekşioğlu Tarihi (1460-2004)* (İstanbul: Hakkı Ekşi Eğitim, Kültür ve Sağlık Vakfı Kültür Yayınları, 2004); Faruk Benli, *Mamoylar Aile Tarihi* (Ankara: Grup Matbaacılık, 2005); Abdulkerim Abdulkadiroğlu, *Kastamonu'da Bayrâmîlik ve Şemsizâde Ailesi* (Ankara: Anıl Matbaa ve Ciltevi, 2005); Fazıl Bülent Kocamemi, *Bir Türk Ailesinin 450 Yıllık Öyküsü Koca-Memi (Memi-Can) Ailesinin Tarihçesi* (İstanbul: Ötüken Yayınları, 2005); B. Cengiz

söyleyelim. Zira Karahasanoğlu'nun makalesini yayımladığı 2012'den bu yana, birkaç münferit örneğin dışında aile tarihi literatürümüze herhangi bir çalışma kazandırılmamıştır.[77] Bu, büyük oranda Türkiye'de geçmişe dönük aile tarihi çalışması yapmanın zorluğundan kaynaklanmaktadır. Avrupa'da uzun yıllardır tutulan kilise defterleri nüfus bilgileri, evlilik bilgileri, ölüm bilgileri gibi kayıtlar, bir kişinin tanımlanabilmesini sağlayan malumatı ihtiva ederken;[78] Osmanlı İmparatorluğu'nda düzenli bir biçimde tutulmuş böylesi evrakın varlığından söz edemiyoruz. Osmanlı'da modern anlamda yapılmış ilk nüfus sayımı 1831 gibi görece geç bir döneme tekabül etmiştir.[79] Bu tarihten öncesine dönük kişi bilgilerine ise tahrir defterlerinden veya şeriyye sicillerine yansıyan nikâh, boşanma gibi mahkeme kayıtlarından ulaşabiliyoruz. Ancak Osmanlı döneminde soyadının kullanılması yerine kişinin ekseriyetle baba adı ile tanımlanması ülkemizde geriye dönük bir şecere (soy kütüğü) takibi yapılmasını neredeyse imkânsız kılmaktadır.[80] Yine de, tezimizde ele aldığımız Eyübzâdeler gibi,

---

Karahasanoğlu, *Türkistan'dan Tireboluya Karahasanoğlu Aile Tarihi* (İstanbul: Arı Sanat Yayınevi, 2006); Erol Haker, *Bir Zamanlar Kırklareli'de Yahudiler Yaşardı… Kırklarelili Adato Ailesi'nin Öyküsü* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2006); Muhammed Kızılgeçit-Fuat Karabulut, *Seyyidlik ve Erzurum Gencevi/Turhan Ailesinin Şecere-i Aliyeleri Örneği* (Ankara: Orion Yayınevi, 2007); Haşim Albayrak, *Of ve Çevresinde İslamiyeti Yayan Kahramanmaraşlı Saçaklızâdeler* (İstanbul: Babıali Yayınları, 2009); Sermet Onbulak, *Osmanlı İmparatorluğu'ndan Cumhuriyet'e Operatör Doktor Albay Ali Osman Onbulak ve Ailesi'nin Hayat Öyküsü* (İstanbul: VTT Yayıncılık, 2011); ed. Alim Yıldız, *Kültür Tarihimizde Sivaslı Bir Aile* (Sivas: Buruciye Yayınları, 2011).

Soyağacı çalışması örnekleri için bkz. Uğurol Barlas, *Gaziantepli Barlaslar Soyağacı* (İstanbul: Hilmi Barlas Eğitim Vakfı Yayınları, 2004); Muzaffer Yaylak, *Zenbekoğulları Şeceresi* (Ankara: Gece Kitaplığı Yayınevi, 2014).

Ayrıca, aile tarihine katkı niteliğindeki makale örnekleri için bkz. Cemal Kurnaz, "Osmanlı Tarihinde İz Bırakan Amasyalı Bir Aile: Müeyyedzâdeler," *I. Amasya Araştırmaları (13-15 Haziran 2007)*, ed. Yavuz Bayram, c. II (2007), 647-666; Karahasanoğlu, "Karahasanoğlu Mehmed Ali Efendi (1852-1914)," 149-183.

[77] Tespit edebildiğimiz kadarıyla 2012'den itibaren günümüze kadar yayımlanmış aile tarihi çalışmaları şunlardır: Ayhan Yüksel, *Bir Aile Tarihi: Göreleli Müftü Duduzâde Hüseyin Müştak Efendi ve Ailesi* (İstanbul: Serander Yayınları, 2012); Orhan Karaveli, *Bir Ankara Ailesinin Öyküsü* (İstanbul: Doğan Kitap Yayıncılık, 2013); Ayhan Yüksel, *Kuğuoğulları: Eski Bir Osmanlı Âyan Ailesi* (Trabzon: Serander Yayınları, 2017).

[78] Esra Danacıoğlu, "Yerel Tarih Çalışmalarında Kaynak Kullanımı," *Yerel Tarihçilik, Kent, Sivil Girişim: Yerel Tarih Grupları Deneyimi*, ed. Funda Çelebi, (İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 2001), 180.

[79] Osmanlı'da modern anlamda yapılan ilk nüfus sayımı ve ardından gerçekleşirilen sayımlara dair bkz. Yusuf İlhan Genç vd., *Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi* (İstanbul: Başbakanlık Basımevi, 2010), 3. baskı, 251-253.

[80] Eyübzâdeler üzerine yoğunlaştığımız tezimiz esnasında bu durumun en belirgin örneklerinden bir tanesine 1251 tarihli (1835-1836) Maçka Müslim nüfus defterinde rastladık. Maçka'ya bağlı İspela köyünde ikamet eden Maçka ayanı Osman Ağa ve ailesi defterde "Eyübzâde" şeklinde

tarihsel süreçte önemli roller oynamış aileler genellikle Osmanlı dönemine ait belgelere aile isimleriyle kaydedildiği için bu aileler üzerine daha etkili araştırmalar yapılabiliyor.[81]

Aile tarihçiliği çoğu zaman babadan oğula alt alta sıralanan kısa biyografi derlemesi, soyağacı çalışması ya da ailenin yaşlı bireyleriyle yapılan mülakatların neticesinde elde edilen sözlü verilerin (anıların) paylaşımı şeklinde ortaya çıkmıştır. Yukarıda sıraladığımız aile tarihi çalışmalarının tamamı olmasa bile çoğunluğu yaptığımız bu tanımlamaya uygun düşmektedir.[82] Eyüboğlu ailesinin hâlihazırda uzun zamandır sürdürdüğü geniş kapsamlı bir şecere çalışması olduğu için Eyüboğlu ailesini konu edindiğimiz bu tezde ailenin soy kütüğü üzerine yoğun mesai harcanmamış, sadece mevcut şecere çalışmasındaki veriler ile birincil kaynaklardaki bilgiler karşılaştırılarak ailenin şecere çalışmalarına katkı sunulması hedeflenmiştir. Aile bireylerinin tarihsel süreçte farklı alanlarda gerçekleştirdikleri icraatlar ise kısa biyografilerinin derlenerek art arda dizilmesinden ziyade yaşadıkları dönemin konjonktürü göz önünde tutularak bir bütün halinde değerlendirilmiştir. Yani, Eyüboğlu ailesini konu edindiğimiz bu tez, doğrudan bir soyağacı, aile bireylerinin biyografinin derlemesi ya da sözlü tarih çalışması değildir. Ancak ilgili kısımlarda ailenin soy kütüğüyle alakalı yeni bulgular belirtilmiş ve gerekli görüldükçe mülakat yapılan aile bireylerine de atıf yapılmıştır.

Geleneksel Türk tarihyazımında "sözlü tarih"e[83] pek yer yoktur. Ancak aile tarihi çalışmalarının olmazsa olmazlarından bir tanesi sözlü tarih'tir.[84] Türkiye'deki

---

aile adıyla kaydedilmiş iken aynı köyde ikamet eden diğer bazı ailelere ait bireyler sadece baba isimleriyle belirtilmiştir. BOA, NFS.d, 1100, 1-4.

[81] Hacısalihoğlu, *Trabzon'da Ayanlık Mücadelesi*, 17.

[82] Zikrettiğimiz bütün çalışmalar bu genellemeye dâhil edilmemelidir. İncelediğimiz bazı aile tarihi çalışmaları profesyonel ellerden çıkmıştır.

[83] *Sözlü tarih* çalışmalarında takip edilecek yöntemler için bkz. Paul Thompson, *Geçmişin Sesi: Sözlü Tarih*, çev. Şehnaz Layıkel, (İstanbul Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1999); Stephen Caunce, *Sözlü Tarih ve Yerel Tarihçi*, çev. Bilmez Bülent Can, Alper Yalçınkaya, (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2011); Esra Danacıoğlu, *Geçmişin İzleri: Yanıbaşımızdaki Tarih İçin Bir Klavuz* (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları), 2011.

[84] "Türkiye'de, geçmişte, imamların tutmakla zorunlu olmadığı evlilik kayıtlarının mevcut olmaması şecere ve aile tarihi çalışmalarının büyük oranda *sözel tarih* çerçevesinde yapılmasını zorunlu kılmaktadır." Ayhan Yüksel'in bu tespiti, *aile tarihi* çalışmalarında sözlü tarihin yeri ve önemini tarif etmektedir. Yüksel, *Göreleli Müftü Duduzâde Hüseyin Müştak Efendi ve Ailesi*, xv.

tarihçiler, yazılı kaynaklara dayalı tarihçiliği bir alışkanlık haline getirmiş olsa da[85] Suraiya Faroqhi, "belge fetişizmi" olarak adlandırılan bu durumun tehlikesinin çoğumuzun [çoğu tarihçinin] farkına vardığını belirtir.[86] Faroqhi'nin tarihyazımında kaynak kullanımına dair dile getirdiği bu tespite paralel olarak tarihçilerin sözlü kaynaklar üzerine temkinli yaklaşımının bazı alanlarda yazılı kaynakların yetersizliğinden dolayı zamanla değiştiğini ve ülkemizdeki tarih araştırmalarında sözlü kaynak kullanımının giderek yaygınlaşmaya başladığını söyleyebiliriz.[87] Biz de tez çalışmamız boyunca, özellikle tezimizin birinci bölümünde, sözlü kaynaklara sıkça başvurarak yazılı kaynaklardan elde edemediğimiz[88] bilgi boşluklarını sözlü kaynaklar vasıtasıyla doldurmaya çalıştık.

---

[85] "Tarihin izleri her yerde, coğrafyada da var, doğada da var tarihin izleri. Ama ne yazık ki Türkiye'deki arşiv ve kâğıt bağımlısı tarihçilik geleneği tarihin izlerini sadece arşivlerde aramaktan yana." Danacıoğlu, "Yerel Tarih Çalışmalarında Kaynak Kullanımı," 173.

[86] Suraiya Faroqhi, *Approaching Ottoman History: An Introduction to the Soures* (Cambridge: Cambridge University Press, 1999), 1-2.

[87] Hâlihazırda bir süredir "Bilim ve Sanat Vakfı Türkiye Araştırmaları Merkezi" ile "Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı" bünyesinde sözlü tarih çalışmaları yapılmakta ve sözlü tarih veritabanı oluşturulmaktadır.
Bu minvalde Bilim ve Sanat vakfınca "İstanbul'un Mekânsal ve Kültürel Çeşitliliğine Yönelik Uygulama Örnekleri Projesi" hazırlanmıştır. Detaylı bilgi için şu web sitelerin ilgili kısımlarına göz gezdirilebilir; http://www.bisav.org.tr/; http://www.sozlutarih.org.tr/ [Erişim tarihi: 3.9.2017].
Benzer şekilde Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı da "Türkiye Turizmi Sözlü Tarih Araştırması Projesi", "Akdeniz Sesleri", "Tarihe Bin Canlı Tanık", "Belleklerdeki Dersim 38", "Geçmişten Günümüze Azınlık Okulları: Sorunlar ve Çözümler" gibi isimlerle muhtelif sözlü tarih projelerine imza atmıştır. Tarih Vakfınca yürütülen sözlü tarih projeleri hakkında detaylı bilgi için bkz. http://tarihvakfi.org.tr/Proje/sozlutarihprojeleri/10 [Erişim tarihi: 18.9.2018].
Aynı zamanda *sözlü tarih* üzerine akademik düzeyde çalışmaların da yapıldığını belirtelim; Aynur İlyasoğlu, "Yakın Dönemde Tarihe İlginin Farklılaşması Sürecinde Sözlü Tarih Alanının Türkiye'deki Gelişimine Dair Bir Bakış," *Kuşaklar Deneyimler Tanıklar: Türkiye'de Sözlü Tarih Çalışmaları Konferansı*, haz. Aynur İlyasoğlu-Gülay Karacan, 26-27 Eylül 2003, (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2006), 15-22.
S*özlü tarih* kullanılan bazı tarih çalışmalarına örnek olarak bkz. Selim Karahasanoğlu, *Küçükköy, Taşlıtarla, Gaziosmanpaşa: Bir İlçenin Öyküsü* (İstanbul: Gaziosmanpaşa Belediyesi Yayınları, 2013); Hacısalihoğlu, *Trabzon'da Ayanlık Mücadelesi*, 2014; Yüksel, *Göreleli Müftü Duduzâde Hüseyin Müştak Efendi ve Ailesi*, 2012.

[88] "Sözlü tarih, (yazılı) tarihte tartışmalara yol açmış ve/veya göz ardı edilmiş olayların incelenmesine önemli bir katkıda bulunabilir." Leyla Neyzi'nin bu sözleri sözlü tarihin tarih disiplini içerisindeki fonksiyonu üzerinedir. Geniş bilgi için bkz. Leyla Neyzi, *"Ben Kimim?" Türkiye'de Sözlü Tarih, Kimlik ve Öznellik* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2011), 10.

2. Kaynaklar

2.1. Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi

Eyübzâdeler hakkında en kapsamlı bilgileri Osmanlı Arşivinde bulunan belgeler içermektedir. Osmanlı Arşivinin çeşitli fonlarında yer alan belgeler, ailenin yerleşim yerleri hakkında bilgi vermekte ve ailenin Maçka voyvodalığı döneminden itibaren gerçekleştirdiği muhtelif alanlardaki faaliyetleri ortaya çıkarmaktadır. İlaveten bu belgeler, aile bireylerinin doğum ve ölüm tarihlerinin ortaya çıkarılması, biyografilerinin oluşturulması, hatta imza ve mühürlerine ulaşılması gibi konuları da gün yüzüne çıkarmaktadır. Arşivde Eyübzâdelerle ilgili hemen hemen her fonda yer alan belgeler tezimizde değerlendirilmiş olup Eyübzâdelerle alakalı bilgi içeren belgelerin ekseriyeti Hatt-ı Hümayun, Cevdet Askeri ve Dâhiliye Mektubi Kalemi tasniflerinde yer almaktadır. Çalışmamız boyunca Osmanlı Arşivi'nde incelediğimiz her belge Trabzon ve Maçka'daki Eyübzâdeler için son derece önemli olduğu gibi bazı fonlardaki belgelerin ya da defterlerin Eyüboğlu aile tarihini aydınlatmak için özellikle kıymetli olduğunu belirtelim. Bu noktada, bu defterlere ayrı başlıklar altında değinelim.

2.1.1. Nüfus ve Yoklama Defterleri

Osmanlı Devleti'nde 1831 yılında ilk nüfus sayımı gerçekleşmiş olup söz konusu sayım daha sonra İstanbul sınırlarını da aşarak Anadolu ve Rumeli'yi kapsam alanına almıştır. Çeşitli nedenlerle kayda geçmemiş bölgelerin sayımı 1834 ve 1837 yıllarında iki aşamalı olarak yeniden gerçekleşmiş ve bundan sonra, 1842'de, bazı temel defterlerin kopyaları ortaya konmasıyla nihayete ermiştir.[89] Osmanlı Arşivleri'nde 1831 yılında başlatılan bu ilk sayımın kayıtları mevcuttur. "NFS.d" tasnifinde yer alan 1100 numaralı 1251 (1835-1836) Maçka Müslim nüfus defteri,[90] Eyübzâdelerin Maçka'daki yerleşim yerleri ve nüfusu hakkında önemli bilgiler ihtiva etmektedir. Toplam 139 sayfalık defterin bir transkripsiyonu araştırmacı Adnan Durmuş[91] tarafından yayımlanmış ve akabinde Kazım Kartal[92]

[89] Osmanlı İmparatorluğu'ndaki nüfus sayımlarına ilişkin bkz. Genç vd., *Osmanlı Arşivi Rehberi*, 251-252.
[90] BOA, NFS.d, 1100.
[91] Durmuş, *Maçka*.

tarafından defterin transkripsiyonu bir yüksek lisans tezi kapsamında yeniden denenmiştir.[93] Ayrıca 1835 tarihindeki nüfus sayımından yaklaşık 10 yıl sonra, 1260 (1844) tarihinde tutulan, "Gümüşhane Maden-i Hümâyun'a Mülhak Maçka Kazası Yoklama Defteri"[94] de Eyübzâdeler hakkında muhtelif bilgiler ihtiva etmektedir.

2.1.2. Trabzon Ahkâm Defterleri

Osmanlı Arşivi'nde yer alan Trabzon Ahkâm Defterleri 8 cilt olup 1155 (1742)-1329 (1911) yılları arasındaki hükümleri kapsamaktadır. Trabzon Eyaletine bağlı Canik ve Gümüşhane Sancakları, Bafra, Çarşamba, Fatsa, Samsun, Ünye, Kelkit, Şiran, Torul, Atina, Hopa, Rize, Akçaabat, Giresun, Görele, Of, Ordu, Sürmene, Tirebolu ve Vakfıkebir kazalarına ait şikâyetler ve hükümleri içeren defterlerin özellikle ilk üç cildinde hem Trabzon'daki ayanlık mücadeleleri hem de Eyübzâdeler hakkında bilgiler bulunmaktadır. Bu defterlerde Eyübzâdelerle alakalı hükümlere ulaşılmış ve 1764 yılına ait bir kayıtta Eyüboğlu Eyüb, kardeşi Osman, kardeşi Ali, amcasının oğlu Tosun ve maiyetinin Maçka'da voyvodalığı ele geçirdikleri anlaşılmıştır.[95] 1810 yılında bölgeye gelen Hacısalihzâde Ali Ağa, Eyüboğlu ailesiyle mücadeleye girişmiş ve aileyi Maçka'dan çıkarmayı başarmıştır. Ayrıca Trabzon Ahkâm Defteri'nin 4. cildinin transkripsiyonu Fatma Atabey tarafından tez olarak çalışılmıştır.[96]

2.1.3. Sicill-i Ahval Defterleri

Aile tarihi çalışmaları için Sicill-i Ahval Defterleri önemli kaynaklar arasındadır. Bu defterlerde devlet memurlarının kısa biyografileri yer almaktadır: Defterlerde tercüme-i hâl sahiplerinin isimleri, mahlası veya künyesi, babası memur ise memuriyetinin rütbesi, mâ'rûf zevattan ise hangi sülaleye mensup olduğu, tahsil durumu, liyakat ve ehliyet derecesi, varsa azil, tayin veya muhakemeleri,

---

[92] Kartal, "Maçka Müslim Nüfus Defteri'nin Transkripsiyon ve Değerlendirmesi," 2013.
[93] Aynı tasnifte 1102 ile 1103 numaralı iki ciltlik 1261 (1845-1846) Maçka Gayrimüslim nüfus defterleri de yer almaktadır. BOA, NFS.d, 1102; 1103.
[94] BOA, ML.CRD.d, 756.
[95] BOA, Trabzon Ahkâm Defterleri 2 (bundan sonra: TAD), 78/2, 79/2; Hacısalihoğlu, *Trabzon'da Ayanlık Mücadelesi*, 38.
[96] Fatma Atabey, "4 Numaralı Trabzon Ahkâm Defterinin Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi (S.1-50)," (Yüksek Lisans Tezi, Çankırı Karatekin Üniversitesi, 2014).

gayrimüslim tebaadan ise milliyetleri kaydedilmiştir. Bu defterlerin muhtelif ciltlerinde Eyübzâde İbrahim Hakkı Efendi,[97] Eyübzâde Mehmed Hamdi Efendi,[98] Eyübzâde Mehmed Rahmi Efendi,[99] Eyübzâde Şemsi Bilal Efendi,[100] Eyübzâde Mehmed Salih Efendi,[101] Eyübzâde Halil Efendi,[102] Eyübzâde İbrahim Fehmi Efendi,[103] Eyübzâde Süleyman Vehbi Efendi,[104] Eyübzâde Hasan Hüseyin Avni Bey,[105] Eyübzâde Mehmed İzzet Efendi,[106] gibi Eyübzâdelerin tercüme-i hâllerine ulaşılmıştır. Bunlardan tezimizin kapsamı gereği Trabzon ve Maçka ile bağlantılı olanlar değerlendirilmiştir. Mehmet Akif Bal ve İrfan Dağdelen; Eyübzâde İbrahim Hakkı Efendi, Eyübzâde Mehmed Hamdi Efendi, Eyübzâde Mehmed İzzet Efendi, Eyübzâde Mehmed Rahmi Efendi ve Eyübzâde Şemsi Bilal Efendi'nin tercüme-i hâl dosyasını daha evvel yayımlamıştır.[107] Çalışma, 1879-1909 tarihleri arasını kapsadığı için defterde sicill-i ahval kaydı bulunan bütün Eyübzâdelere yer verilmemiştir.

2.2. Trabzon Şeriyye Sicilleri

Trabzon'a ait kadı sicillerinde yer alan vekâletler, nikâh hüccetleri, şikâyet ya da diğer kayıtlar Eyübzâdeler hakkında önemli bilgiler içermektedir. Bu bilgiler hem aile şeceresiyle mukayese edilmiş hem de ailenin hikâyesinin oluşturulmasında kullanılmıştır. Trabzon kadı sicillerinde yer alan 1918/104 numaralı 1163-1166

[97] BOA, Dahiliye Komisyonu Sicill-i Ahvâl Komisyonu Defterleri (bundan sonra: DH.SAİDd), 192/121.
[98] BOA, DH.SAİDd, 7/353.
[99] BOA, DH.SAİDd, 113/196.
[100] BOA, DH.SAİDd, 3/24.
[101] BOA, DH.SAİDd, 86/417.
[102] BOA, DH.SAİDd, 97/109.
[103] BOA, DH.SAİDd, 82/117.
[104] BOA, DH.SAİDd, 51/475.
[105] BOA, DH.SAİDd, 43/459.
[106] BOA, DH.SAİDd, 8/261; 10/707.
[107] Bal-Dağdelen, *Trabzonlu Devlet Adamları ve Bürokratlar*, 283-284, 380-381, 387-390, 420-421, 653-654.
Araştırmamız boyunca, Eyübzâdeler'e ait sicil-i ahval dosyalarının Bal ve Dağdelen tarafından yayımlanmış transkripsiyonlarından faydalandık. Bal ve Dağdelen'in transkripsiyonlarını kullandığımız yerlerde ele aldığımız kişinin sicill-i ahval dosyasına referans vermek yerine Bal ve Dağdelen'in çalışmasına referans verdik. Ancak belgeleri bizzat Osmanlı Arşivi'nde ait olduğu fonlarda inceleyerek kendi transkripsiyonlarımızı yaptık. Bu vesileyle, Bal ve Dağdelen'in çalışmasında tespit ettiğimiz bazı hatalı okumaları da revize ettik. Hem kendi okumamızı kullandığımız hem de Bal ve Dağdelen'in okumalarını düzelttiğimiz kısımları belirtmek için ilgili kişinin hem sicil dosyasının aslına hem de Bal ve Dağdelen'in çalışmasına referans vermeyi tercih ettik.

(1749-1752) tarihli defter[108] ilâ 1953/139 numaralı 1235-1249 (1820-1834) tarihli defter[109] aralığındaki 50 adet sicil defteri mümkün olduğunca detaylı bir şekilde tarafımızca taranmıştır. Bu tarih aralığının tercih edilmesinin nedeni; Eyübzâdelerin Maçka voyvodalığını 1764'te ele geçirmesiyle alakalıdır. Siciller üzerinde yapılan incelemeler neticesinde Eyübzâdelerin Maçka voyvodalığı dönemindeki vergi toplama faaliyetlerine dair birtakım belgelere burada ulaşılmıştır.[110] Ayrıca ailenin hazırladığı şecerede ikinci kuşak olarak görünen Eyübzâde Mustafa Ağa'nın terekesi de bu taramalar neticesinde ortaya çıkarılmıştır.[111]

2.3. Süreli Yayınlar

2.3.1. Trabzon Vilayet Salnameleri

Vilayet salnameleri, il matbaalarının kurulmasına müteakiben ekseriyetle yıllık olarak basılmaya başlamıştır. Trabzon vilayet salnameleri ise ilk olarak 1286 (1869) yılında başlamak üzere 1322 (1905) yılına kadar toplamda 22 cilt yayımlanmıştır. 22 ciltlik serinin Kudret Emiroğlu tarafından yayımlanan transkripsiyonları[112] tezimiz kapsamında incelenmiş, özellikle Tanzimat'ın ilânından sonraki süreçte Trabzon bürokrasisinde görev almış Eyübzâdelerin meslekî bilgilerine ulaşılmıştır. Trabzon Vilayet Salnamelerinin bütün ciltlerinin orijinal nüshaları İSAM Kütüphanesi'nden PDF formatında çevrimiçi olarak da temin edilebilmektedir.

2.3.2. Gazete ve Mecmualar

Eyübzâdelerin özellikle Osmanlı döneminde yayımladıkları gazete ve mecmualar, sadece aile bireylerinin matbuat faaliyetlerinin ortaya çıkarılması için değil; aynı zamanda bu gazete ve mecmualarda yayımladıkları yazılar aracılığıyla fikir dünyalarına ulaşmak için de kullanılmıştır. Bu çerçevede Eyübzâde Osman Nuri'nin 1908 yılında çıkarmaya başladığı *Feyz* gazetesinin Beyazıt Devlet

[108] TŞS., 1918/104.
[109] TŞS., 1953/139.
[110] TŞS., 1933/119, 70b; 1934/120, 81b-82a.
[111] TŞS., 1918/104, 87b.
[112] Kudret Emiroğlu, *Trabzon Vilayeti Salnamesi* (Ankara: Trabzon İli ve İlçeleri Eğitim, Kültür ve Sosyal Yardımlaşma Vakfı Yayınları, [1993-2012]) c.I-XXIII.

Kütüphanesi Hakkı Tarık Us koleksiyonunda bulunan 2, 63, 64, 66, 67, 68, 71, 72, 73, 74, 75 ve 77. sayıları ile Ankara Milli Kütüphane'de bulunan 24, 25, 29, 33, 36, 38, 39, 40, 42 ve 45. sayıları tarafımca temin edilmiştir. Aynı kişiye ait *İkbâl* gazetesinin Beyazıt Devlet Kütüphanesi'nin adı geçen koleksiyonundaki 737, 876, 893. sayıları ile Milli Kütüphanedeki 268, 290 ve 533. sayıları da temin edilmiştir. Eyübzâde Mehmed Hayri'nin çıkardığı *Fecir* mecmuasının 6-7. sayısı yine Hakkı Tarık Us koleksiyonundan; Eyübzâde Ömer Fevzi'nin çıkardığı *Selâmet* gazetesinin 2 ve 73. sayısı Erzurum Atatürk Üniversitesi Kütüphanesi'nden; Esad Ömer Eyyubi'nin çıkardığı *Kahkaha* gazetesinin 153. sayısı Milli Kütüphane'den 48, 51, 54, 55, 56, 73 ve 83. sayıları Erzurum Atatürk Üniversitesi Kütüphanesi'nden temin edilmiştir. Gazete ve mecmualarda Eyübzâdelerin kaleme aldığı veya yayımladığı köşe yazısı, haber ya da makale türündeki yazılar tarafımca incelenmiş ve tez metni içerisinde gerekli görülen yerlerde tahlil edilmiştir. Yaptığımız araştırmalar neticesinde bahse konu gazetelerin eksiksiz koleksiyonlarına ulaşmanın hemen hemen imkânsız olduğu kanısına varılmıştır.

2.4. Mezar Taşları

Eyüboğulları'na ait mezar taşı kitâbeleri, hem soyağacını oluşturma hem de aile tarihine katkı bağlamında yegâne kaynaklardan olduğundan Trabzon ve Maçka'daki mezarlıklarda Eyüboğlu bireylerine ait mezar taşları bizzat yerinde incelenmiş ve mezar taşı kitâbelerinin transkripsiyonları gerçekleştirilmiştir. Trabzon-Sülüklü mezarlığında Eyübzâde Mehmed İzzet Efendi'nin, eşi Havva Hanımın, oğlu Eyübzâde Ali Galip Efendi'nin, Ali Galip Efendi'nin eşi Asiye Hanımın, Eyübzâde Hasan Efendi'nin, Eyübzâde Osman Nuri Efendi'nin mezar taşlarına ulaşılmıştır. Trabzon-Sülüklü Mezarlığındaki mezar taşı kitâbelerinin transkripsiyonları -Eyübzâde Osman Nuri'nin mezar taşı hariç- Murat Yüksel,[113]

[113] Murat Yüksel, *Trabzon'da Türk-İslam Eserleri ve Kitabeler: Mezar Kitabeleri* (Trabzon: Trabzon Valiliği Yayınları, 1991); aynı yazar, *Trabzon Sülüklü Şehir Mezarlığı'ndaki Tarihî Şahsiyetler ve Kitabeler* (Trabzon: Trabzon Belediyesi Kültür Yayınları, 1998); aynı yazar, *Trabzon'da Türk-İslâm Eserleri ve Kitabeler* (Trabzon: Trabzon Belediyesi Kültür Yayınları, 2000), c. I-IV.

Hülya Ölçay[114] ve Kader Yer[115] tarafından gerçekleştirilmiş olup bu transkripsiyonlardan tez çalışmamız süresince de faydalanılmıştır. Eyübzâdelere ait mezar taşı kitâbeleri tarafımdan da yerinde incelenmiş ve fotoğraflanmıştır. Ayrıca Mataracı Merkez Mezarlığı'nda bulunan Şemsi Bilal Efendi'nin mezar taşı, Bahçekaya (Olasa) köyündeki aile mezarlığında bulunan Eyübzâde Ömer Ağa'nın eşi Gülizar Hanım'ın, oğlu İbrahim Ağa'nın ve torunu (İbrahim Ağa'nın oğlu) Osman Ağa'nın mezar taşı kitabelerine ulaşılmış, bahse konu mezar taşları tarafımca fotoğraflanmış ve Gülizar Hanım ile Osman Ağa'nın mezar taşı kitâbelerinin transkripsiyonları yapılarak ilk defa tezimizde kamuoyuyla paylaşılmıştır.

2.5. Sözlü Kaynaklar

Aile tarihi çalışmaları için yazılı kaynaklar kadar önemli bir yere sahip olan sözel kaynaklara da tezimizde yer verdik. Bu vesileyle tez danışmanım Selim Karahasanoğlu, Eyüboğlu ailesinin hayattaki bireylerinden Ali İhsan Eyüboğlu, İsmet Eyüboğlu, Ahmet Ziya Eyüboğlu ve Aydın Eyüboğlu ile mülakatlar gerçekleştirmiştir. Tarafımca da Ali ihsan Eyüboğlu ile "Maçka Merkez'deki Eyübzâdeler", Bahtiyar Eyüboğlu ve Sami Eyüboğlu ile "Galyan (Masahor) ve Zanoy (Akmescit) Köylerindeki Eyübzâdeler", Eftal Eyüboğlu ile "Zanoy (Akmescit) Köyündeki Eyübzâdeler", Hughette Eyuboğlu ile "Eyüboğlu Ailesi ve Şeceresi", Işık Eyüboğlu ile "Eyübzâde Ali Galip Efendi ve Ailesi", Mehmet Eyüboğlu ile "Trabzon-Beşikdüzü'ndeki Eyüboğulları, Servet Eyüboğlu ile "Eyüboğlu Ailesi", Sinan Eyüboğlu ile "Eyüboğlu Ailesi", Şükrü Eyüboğlu ile "Eyüboğlu Ailesi ve İsmet Zeki Eyuboğlu Konağı'nın Tarihçesi", Turhan Eyüboğlu ile "Eyüboğlu Ailesi ve Maçka-Trabzon Arası Yerleşim Yerleri", Yakup Eyüboğlu ile "Eyüboğlu Ailesi" konularında mülakatlar gerçekleştirilmiştir. Böylelikle Eyüboğlu ailesinin Trabzon ve Maçka'daki yerleşim yerlerinden aile mezarlıklarına, şecere çalışmasından önde gelen bireylerinin tarihsel süreçteki icraatlarına kadar pek çok konuda bahsi geçen aile

[114] Hülya Ölçay, "Trabzon Sülüklü Şehir Mezarlığı 19. Yüzyıl Kadın Mezarları," (Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, 2004).
[115] Kader Yer, "Trabzon Sülüklü Mezarlığında 18. Yüzyıl Mezar Taşları," (Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, 2004).

bireylerinin görüşleri dinlenmiştir. Aile bireyleriyle gerçekleştirilen mülakatlardan elde edilen sözlü bilgiler yazılı kaynaklarda geçen bilgilerle mukayese edilmiş ve tezimizin ilgili kısımlarında kullanılmıştır.

3. Tezin Planı

Bu tez üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Eyüboğlu ailesinin kökeni üzerine görüşler ve rivayetler, ailenin Maçka'daki en eski yerleşim yerleri, voyvodalık dönemi (1764-1837 arası) ve şeceresi ele alınmıştır. Ailenin kökeni üzerine günümüze kadar süregelmiş görüş ve rivayetler birincil kaynaklar ile modern literatürün mukayese edilmesiyle tartışılmıştır. Elde edilen veriler, aile bireyleriyle yapılan söyleşilerle desteklenmiştir. Ailenin Maçka'daki en eski yerleşim yerleri Osmanlı Arşivi'nde çeşitli fonlarda yer alan belgeler, Trabzon Şeriyye Sicilleri, aile bireylerine ait mezar taşları ve 1251 (1835-1836) Maçka Müslim nüfus defterinin incelenmesi neticesinde büyük oranda aydınlatılmıştır. Aynı şekilde ailenin Maçka voyvodalığı (1764-1837) çerçevesinde gerçekleştirdikleri faaliyetler Trabzon ahkâm defterleri, ayniyat defterleri ve Osmanlı arşiv belgelerinin yardımıyla ortaya çıkarılmış, ailenin bu dönemdeki etkisi ve gücü tartışılmıştır. İlaveten bu bölümde geçmişten günümüze aile tarafından yapılan bütün şecere çalışmaları ilgili dipnotlarda değerlendirilmiş ve ailenin başlattığı şecere çalışmalarına katkıda bulunulmuştur.

İkinci bölümde Eyüboğlu ailesinin voyvodalık döneminden sonraki durumu ele alınmış, aile bireylerinin Tanzimat'ın ilânının (1839) ardından gerçekleştirilen reformlar çerçevesinde Trabzon bürokrasisine dâhil olmaları tartışılmıştır. Bu dönemde bürokraside etkin olan baba, oğul ve torun üç Eyübzâde (Mehmed İzzet Efendi, Ali Galip Efendi ve Mehmed İzzet Efendi) hakkındaki muhtelif idari şikâyetler incelenerek bir ayan ailesinin Tanzimat'ın reformlarına uyum süreci geniş bir pencereden değerlendirilmiştir. Ayrıca II. Meşrutiyet döneminde basın-yayın hayatında etkin olan Eyübzâde Osman Nuri ve 1901 yılında kurduğu İkbâl matbaasının Trabzon'daki matbuat faaliyetlerine katkısı ele alınmış, özellikle kendisine ait *Feyz* gazetesinde yayımladığı birtakım yazılar tahlil edilerek güncel siyasete dair fikirleri irdelenmiştir. Bölümün son başlığını Milli Mücadele döneminde iki Eyübzâde'nin icraatları (Mehmet İzzet Efendi ve Ömer Fevzi

Efendi) oluşturmuştur. Bu dönem muhtelif birincil kaynaklar, olayların aktif katılımcılarının kaleme aldığı anı türünden eserler ve ikincil literatürün incelenmesiyle yeniden değerlendirilmiş ve ikincil literatürdeki hatalar ve yanlış tanımlamalar revize edilmeye çalışılmıştır. Ayrıca Mustafa Kemal [Atatürk] ile Eyübzâdeler arasındaki ilişki irdelenerek ailenin Milli Mücadele dönemi ve erken Cumhuriyet evresindeki durumu değerlendirilmiştir.

Üçüncü bölümde ailenin tanınmış bireylerinden şair ve ressam Bedri Rahmi Eyuboğlu'nun dedesi dava vekili (avukat) Eyübzâde Mehmed Hamdi Efendi'nin "Safahat-ı Hayatım" adını verdiği hatıratı ele alınmış ve değerlendirilmiştir. İlk olarak hatıratın içerdiği bilgilerle birincil kaynaklar karşılaştırılarak Mehmed Hamdi Efendi'nin kısa bir biyografisi oluşturulmuştur. Hemen ardından Hamdi Efendi'nin mesleki kariyeri dönemin koşullarına göre değerlendirilmiş ve Osmanlı İmparatorluğu'nda bir dava vekilinin kariyer örüntüsü, Mehmed Hamdi Efendi örneğiyle tartışılmıştır. Ardından Hamdi Efendi'nin hatıratında aktardığı bilgiler takip edilerek ikinci âşâr kâtipliği yaptığı dönem, Erzincan'da ve Malatya'da geçirdiği günler, Gümüşhane bidâyet mahkemesindeki başkâtiplik vazifesi ile dava vekilliği yaptığı dönemler ayrı başlıklar altında incelemiştir. Vekâletinde bulunduğu davalar üzerine hatıratında verdiği bilgiler ile Osmanlı Arşivi'nin muhtelif fonlarında yer alan belgeler karşılaştırılmalı olarak ele alınmıştır. Son olarak, hatırattaki girdilerin rakamsal ve kategorik bir tasnifi çıkarılmış ve hatırattaki veriler rakamsal olarak analiz edilmiştir. Tezimizin bu kısmını özellikle önemsiyoruz; zira Eyüboğlu aile tarihi üzerine kaleme aldığımız çalışmamızda ailenin politik-idari serüvenlerine ilaveten hem kendi kaleminden bir Eyüboğlu portresi ortaya koyabildiğimiz için hem de aileye ait otobiyografik bir malzemeyi literatüre kazandırdığımız için kendimizi şanslı addediyoruz.

BİRİNCİ BÖLÜM

EYÜBZÂDELERİN KÖKENİ, ŞECERESİ VE VOYVODALIK DÖNEMİ

1. Eyübzâdelerin Kökeni Üzerine Görüşler ve Rivayetler

1.1. Eyübzâdeleri Eyyubîler ve Selahaddin Eyyubî'ye Dayandıran Görüş

Eyüboğlu ailesinin kökeni hakkında en yaygın görüş; ailenin I. Selim (saltanatı: 1512-1520) tarafından 1507 yılında Maçka'ya yerleştirilen Eyyübî Devleti'nin kurucusu Selahattin Eyyübî'nin (ö. 1193) devamı olduğunu bildirmektedir. Yavuz Sultan Selim'in Trabzon valiliği döneminde (1481-1510) Trabzon ve çevresinde gerçekleştirilen iskân faaliyetleri ile *Eyüboğlu ve Eyyübî* kelimeleri arasındaki benzerlik, bu düşüncenin oluşmasında önayak olmuştur. Hem Osmanlı dönemine ait belgelerde hem de aile bireylerine ait mezar taşı kitâbelerinde Eyüboğlu ailesine mensup kişilerin aile/sülale adları genel olarak *Eyüboğlu, Eyyüboğlu, Eyyuboğlu, Eyüpoğlu, Eyübzâde*, *Eyyübzâde, Eyüboğulları* ya da *Eyyüboğulları*[1] gibi formlarda geçmektedir. Sadece Maçka voyvodaları Eyübzâde Ömer Ağa ve Abdullah Ağa'nın öncülüğünde 1811 yılında verilen bir arzuhalde,[2] Eyübzâde Mehmed Hamdi Efendi'nin 1930 yılında yazdığı "Safahat-ı Hayatım" adlı hatıratında *Eyyüblü,*[3] gazeteci Cevdet Alap'ın anılarında aile, *Eyublu*[4] olarak

[1] Osmanlı Arşiv Belgeleri üzerine yaptığımız araştırma süresince rastladığımız Eyüboğlu ailesine mensup kişilerin aile/sülale adlarının yazılış formlarından bazılarına örnek olarak bkz. BOA, Sadaret Mektubi Kalemi Evrakı (bundan sonra: A.}MKT), 178/57; BOA, Bab-ı Ali Evrak Odası Ayniyat Defterleri (bundan sonra: BEOAYN.d), 1, 93; BOA, C.AS, 169/7404; BOA, HAT, 993/41853E.

[2] BOA, HAT, 993/41853K; Belgenin tıpkıbasımı için bkz. "Ek-5".
Aynı gömlekte yer alan diğer belgelerde aile birelerinin çoğunlukla "Eyüboğlu" ya da "Eyübzâde" şeklinde tanıtıldığını; sadece yukarıda belirtilen belgede ailenin "Eyüblü" olarak zikredildiğini belirtelim. Aynı tasnifte yer alan diğer belgelere örnek olarak bkz. BOA, HAT, 993/41853F; BOA, HAT, 993/41853G; BOA, HAT, 993/41853H; BOA, HAT, 993/41853I; BOA, HAT, 993/41853J; BOA, HAT, 993/41853L; BOA, HAT, 993/41853M.
Bahse konu belgeye (BOA, HAT, 993/41853K) ve aynı tasnifteki 993/41853E; 993/41853F; 993/41853G; 993/41853H, 993/41853I; 993/41853J; 993/41853L ve 993/41853M dosya/gömlek numaralı belgelere daha evvel Aydın Güven, "Kalcıoğlu Osman, Hacısalihoğlu Ali ve Tuzcuoğlu Ahmed Ağa'nın isyanları" başlığı altında Hacısalihzâde Ali Ağa ile Eyübzâdelerin mücadelesi bağlamında temas etmiştir. İlgili kısım için bkz. Güven, "Doğu Karadeniz Âyânlığına Kısa Bir Bakış," 57-60.

[3] Eyübzâde Mehmed Hamdi Efendi'nin hatıratının transkripsiyon metni için bkz. "Ek-1".

tanıtılmakta; Ali Galip Efendi'nin eşi Asiye Hanım'ın mezar taşı kitâbesinde[5] Ali Galip Efendi *Eyyübî-zâde* olarak nitelendirilmekte; Mebus Mehmed İzzet Efendi'nin suikast sonucu öldürülmesinin ardından yayımlanan bir şiirde aileden *Eyyûbiler*[6] olarak bahsedilmekte ve ailenin tanınmış bireylerinden Esad Ömer *Eyyûbi*[7] lakabıyla anılmaktadır. Bu istisnalar haricinde Osmanlı dönemine ait herhangi bir kaynakta Eyüboğlu ailesinden *Eyyübî* olarak bahsedildiğine tesadüf etmedik. Bu veriler, Eyüboğlu ailesinin kökeninin Eyyubîlere dayandığını söyleyebilmek için yetersizdir. Bu bilgilere bakarak sadece ailenin tarihsel süreç içerisinde *Eyüboğlu (Eyübzâde)*, *Eyüblü*, *Eyyûbi*, *Eyyübîzâde* gibi sıfatlarla anıldığını söyleyebiliriz. Buna rağmen ailenin kökeninin Eyyübîler'e dayandığı görüşü aile fertleri arasında yaygın kabul görmüşe benzemektedir: Maçka başöğretmenlerinden Ali Ulvi Eyüboğlu, Maarif Nezaretinin emriyle 1921 yılında kaleme aldığı "Maçka Tarihçesi" adlı incelemesinde "Eyüboğulları, bunlar; mücahit, muhterem Selahattin Eyyûbî hazretlerinin sülalesinden olup Eyyûbî hükümetinin inkırazında bunlardan 'Yahya Çelebi' namında bir zât, Diyarbakır havalisine çekilerek orada yaşamış ve evladı, ahfâdı o havalde çoğalmış ve bilâhere zulme uğradığından Diyarbakır'dan hicret ederek dolaşa dolaşa nihayet Maçka'nın en cenub noktasını ve münteha-yı hududunu teşkil eden Mulaga [Yaylabaşı] köyünde yerleşmişler ve burada dal budak salarak ba'de kazadaki mütegallibeyi ezüb idareyi ellerine almışlardır…"[8] diyerek ailesinin Selahattin Eyyûbî'nin sülalesinden olduğunu iddia eder. Ailenin tanınmış bireylerinden mimar Mualla Eyüboğlu-Anhegger de; "Baba tarafım Selaheddin Eyyubî'den geliyor. Fatih'le gelmişler, Akkoyunlu Devleti'nin yıkılmasından sonra Trabzon şehrinde, Maçka'ya yerleşmişler"[9] diyerek ailesinin bu kökene dayandığını

Ayrıca, amatör araştırmacı Adnan Durmuş da Eyüboğlu ailesinden "Eyüblü cemaati" diye bahsetmektedir. Bkz. Durmuş, *Maçka*, 127.

[4] "Eyublulardan Esat Muhlis [Esad Ömer Eyyubi]". Cevdet Alap, *Bir Ömür Bir Şehir*, haz. Hikmet Aksoy, (Trabzon: Trabzon Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, 2008), 26.

[5] Ali Galip Efendi'nin eşi Hacı Necât Asiye Hanım'ın mezar taşı kitâbesi için bkz. "Ek-15".

[6] "…Ağlasın Eyyûbiler, hüsranla feryat eylesin…" Yüksel, "Eyübzâde İzzet Bey," 167.

[7] Usta, "Ömer Fevzi ve Esad Ömer Eyyubi," 47-48; Ayrıca, Vala Nurettin Na-nu da Esad Ömer'i aynı lakapla anmaktadır. Bkz. Vala Nurettin Na-nu, *Bu Dünyadan Nazım Geçti* (İstanbul: Cem Yayınları, 1988), 186.
Gazeteci Cevdet Alap, Esad Ömer'in asıl adının Eyübzâde Esat Muhlis olduğunu dile getirmektedir. Alap, *Bir Ömür Bir Şehir*, 26.

[8] Ali Ulvi Eyüboğlu, "Maçka Tarihçesi," 1921, 8.

[9] Çandar, *Mualla Eyuboğlu Anhegger*, 15.

söylemiştir. İsmet Zeki Eyuboğlu ise ailesini; "…Ben Yavuz Selim'in valiliği döneminde, Doğuda Şii baskısından kaçarak kuzeye doğru göçen Aşkale-Erzurum-Bayburt-Gümüşhane yoluyla Maçka'ya, sonra Trabzon ile çevresine yerleştirilen oldukça kalabalık EYUBOĞLU (EYYUBİ) ailesindenim…"[10] sözleriyle tanıtmıştır. Ailenin bugün hayatta olan bazı bireyleri de bu görüşü büyük oranda benimsemiş durumdadır. Rüstem Eyüboğlu, kendisiyle gerçekleştirilen nehir söyleşide "…Sülale, Selahattin Eyyubi'ye kadar dayanıyor…" demektedir.[11] Öyle ki, bu görüş güncel basında da kendisine yer bulmuş ve araştırmacı Mustafa Yazıcı, yerel bir gazetede yayımladığı köşe yazısında Eyüboğulları'nın Selahaddin Eyyübî'den geldiğini iddia etmiştir.[12] Eyübzâdelerin Eyyübîler'in devamı olduğunu bildiren bu düşünceyi çeşitli araştırmacılar da zikretmiştir.[13] Bu bilgiyi dile getiren bazı yazarlar, herhangi bir kaynağa atıfta bulunmamaktadır; bazıları ise Fahrettin Kırzığolu'nun "Osmanlılar'nın Kafkas-Elleri'ni Fethi" adlı çalışmasında Eyüboğulları'na dair vermiş olduğu bir dipnota[14] atıfta bulunmaktadır. Kırzıoğlu'na göre "*Maçka*'daki

---

[10] İsmet Zeki Eyuboğlu, *Anılar*, 9.

[11] Rüstem Eyüboğlu, ailenin kökeninin Selahattin Eyyubi'ye kadar dayandığı konusunda Hughette Eyuboğlu'nun şecere çalışmasını referans gösterse de (Gündem, *Rüstem Eyüboğlu: Eğitime Adanmış Bir Hayat*, 32) Hughette Eyuboğlu bu konuda aynı fikirde değildir.
Ailenin hayattaki bireylerinden Mehmet Eyüboğlu'nun da Eyüboğulları'nın Selahattin Eyyubî'nin kardeşine, doğal olarak Eyyubîlere kadar dayandığını iddia ettiğini belirtelim. Mehmet Eyüboğlu, bir süredir Eyüboğlu ailesinin kökeni ve şeceresi konusunda çalışma yapsa da ailenin Selahattin Eyyubî'nin kardeşine kadar dayandığı konusunda bilimsel bir kaynağa ulaşamadığı için bu düşüncesi, kanıtlanamamış bir iddia olarak kalmaktadır. Mehmet Eyüboğlu, "Trabzon-Beşikdüzü'ndeki Eyüboğulları, Kökeni ve Şeceresi" konulu görüşme, Trabzon: 28 Haziran 2016.
Ayrıca aile bireylerinden Zehranur Eyüboğlu, Tübitak için hazırladığı bir lise proje ödevinde ailesinin Selahattin Eyyubî'ye kadar dayandığını iddia etmiştir. Zehranur Eyüboğlu-Hanife Kulak, "Selahaddin Eyyübi´den Zehranur Eyüboğlu'na Eyüboğlu Ailesinin Tarihi ve Şeceresi," dan. Şerife Mehmetoğlu, Tübitak Projesi, Trabzon: 2016.

[12] Mustafa Yazıcı, "Selâhaddin Eyyûbî'den Eyüboğullarına!...," *Karadeniz'de Sonnokta*, 14 Aralık 2014; http://www.karadenizdesonnokta.com.tr/gundem/mustafa-yazici-ile-tarihin-aynasi-h17390.html [Erişim tarihi: 06.12.2017].

[13] Eyüboğulları'nı Eyyübîler'in devamı olduğunu dile getiren araştırmacılar şunlardır; Fahrettin Kırzıoğlu, *Osmanlıların Kafkas-Ellerini Fethi (1451-1590)* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1998), 85, dn. 5; Hanefi Bostan, *XV. XVI. Asırlarda Trabzon Sancağında Sosyal ve İktisadi Hayat* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2002), 57; Mehmet Bilgin, *Doğu Karadeniz Tarih-Kültür-İnsan* (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2007), 193; Mehmet Akif Bal, *Trabzon Kronolojisi (M.Ö. 800-M.S. 2010)* (İstanbul: Serander Yayınları, 2009), 33; Aynı yazar, *Osmanlı'dan Günümüze Trabzonlu Simalar ve Aileler* (İstanbul: Serander Yayınları, 2009), 417; İlyas Karagöz, *Grek, Bizans ve Eski Türk Kaynaklarına Göre Trabzon Yer Adları* (Trabzon: Derya Kitabevi, 2006), 199; Yüksel, "Eyübzâde İzzet Bey," 159; Tunçay, "'Erzurum Kongresi'nin Bolşeviği'nden Gazi'ye Açık Mektup," 11.

[14] Eyüboğlu ailesinin Eyyübiler'in devamı olduğunu dile getiren, bir önceki dipnotta zikrettiğimiz, yazarlar arasından sadece Mete Tunçay, Fahrettin Kırzıoğlu'na atıfta bulunmamış ve

<<Eyyûbî>>*ler* (soyadı Kanunundan beri <<Eyuboğlu>>lar) adlı âilelerin ataları da, 1507 de Mafarkın (Silvan) dan kaçarak ve *Şehzâde Selim*'e sığınarak, buraya yerleştirilmişlerdir."[15] Ancak Kırzıoğlu da yukarıda zikrettiğimiz diğer yazarlar gibi bu iddiasını herhangi bir kaynağı referans göstererek pekiştirmemektedir. Ayrıca Kırzıoğlu, yukarıda değindiğimiz gibi, ailenin Osmanlı döneminde de *Eyüboğlu* ya da *Eyübzâde* olarak anıldığını gözden kaçırmış olmalıdır. Zira Kırzıoğlu'nun bahsettiği gibi aile Osmanlı döneminde *Eyyübî* iken soyadı kanunuyla birlikte *Eyüboğlu*'na dönüşmüş durumda değildir. Öte taraftan, Eyüboğlu ailesinin kökenini Selahattin Eyyûbi'ye, başka bir deyişle Eyyûbilere kadar dayandırabilecek herhangi bir güvenilir kaynağın varlığına rastlanılmamaktadır.

1.2. Eyübzâdelerin Rum Kökenli Olduğu Görüşü

Eyübzâdelerin kökeni üzerine değinilmesi gereken bir diğer görüş de Kazım Karabekir tarafından ortaya atılmıştır. Karabekir, Erzurum Kongresinden sonra Trabzon'a dönen Eyübzâde Ömer Fevzi'nin Mustafa Kemal, Rauf Orbay ve kongre kararları hakkında kendi çıkardığı *Selâmet* gazetesinde muhalif yazılar yayınladığını öğrendiğinde Ömer Fevzi ve ailesi üzerine birkaç gün süren bir tahkikat yaptırdığını dile getirir. Soruşturma neticesinde ise Ömer Fevzi'nin Milli Mücadele'den 50 yıl önce Müslüman olan Rum bir aileye mensup olduğu sonucuna varmıştır.[16] Karabekir'in bu iddiasını aynen dile getiren Oğuz Aytepe, eski Dâhiliye Nazırı Mehmed Ali Bey'in bir mektubunda Ömer Fevzi Bey'in "aslen Trabzon'un Maçka kazasından olup Rumdan dönme olduklarını"[17] yazdığını belirtmektedir. Hatta halk arasında da Eyüboğulları hakkında böylesi bir konunun rivayet edildiği, "Eyüboğulları'na sorulursa Eyyub el-Ensari'ye[18]

Eyüboğulları'nın kökenini bir rivayet olarak dile getirmiştir. Diğer yazarlar, Kırzıoğlu'nun fikrini tekrarlamıştır.

[15] Kırzıoğlu, *Osmanlıların Kafkas-Ellerini Fethi*, 85, dn. 5.
Aile bireylerinden İsmet Zeki Eyuboğlu da Kırzıoğlu'dan alıntı yaparak bu görüşe kitabında yer vermiştir. İsmet Zeki Eyuboğlu, *Maçka*, 40.

[16] Kâzım Karabekir, *İstiklâl Harbimiz* (İstanbul: Türkiye Yayınevi, 1960), 169.

[17] Aytepe, "Ömer Fevzi Eyüboğlu (1884-1952)," 30, dn. 32.

[18] Ebû Eyyûb Hâlid bin Zeyd bin Küleyb el-Ensârî, Hz. Muhammed'in Mekke'den Medine'ye hicretinde Hz. Peygamber'i evinde misafir eden sahabîdir. Geniş bilgi için bkz. Hüseyin Algül, "Ebû Eyyûb el-Ensârî," *DİA*, c. X (1994), 123-125.

mensup olduklarını iddia ettikleri[ni]"[19] belirtir. Ancak Ömer Fevzi'nin babası Abdülkerim Bey'in "Rum dönmesi" olduğuna dair bir kayıt ya da malumatın bulunmadığının altını çizer.[20] Ailenin önceden Rum olduğu iddiasını dile getiren son yazar ise İsmail Akbal'dır. Bir dipnotta ailenin "Rum dönmesi" olduğu yönündeki yukarıda bizim de değindiğimiz tartışmaları aktardıktan sonra, Sina Akşin'den benzer bir hikâye dinlediğini söyleyerek; "Tanzimat ile azınlıklara her türlü inanç serbestiyesi ve bunun açıkça ifade serbestliği getirilmişti. Bu durumdan istifade eden Eyüpoğulları [Eyüboğlu] ailesinin bir kesimi eski dinlerine dönmüştü. Ancak bu geriye dönüş onların çıkarlarına ters düştüğü ve ticari işlerine zararı dokunduğu için tekrar İslama dönmüşler. Hatta ailenin bu kısmı Kasımoğulları olarak aileden kopmuş."[21]

Kazım Karabekir, Eyüboğlu ailesinin Milli Mücadele'den 50 yıl önce Müslüman olduğunu iddia etse de mücadele tarihinden 85 yıl öncesine dayanan 1251 (1835-1836) Maçka Müslim Nüfus Defteri'ne göre Maçka'nın İspela (Ocaklı), Kusera (Ormanüstü) ve Zanoy (Akmescit) adlı üç Müslim köyünde ikamet eden Eyübzâdeler mevcuttur.[22] Bu durumda Nüfus defterindeki verilere bakarak Karabekir tarafından ortaya atılan, sonradan eski Dâhiliye Nazırı Mehmed Ali Bey'in dillendirdiği ve Oğuz Aytepe ile İsmail Akbal'ın da değindiği bu iddianın doğru bir tespit olduğu söylenemez. Günümüzde hâlen Trabzon ve Maçka'da

[19] Aytepe, "Ömer Fevzi Eyüboğlu (1884-1952)," 30, dn. 32.
[20] Aytepe, "Ömer Fevzi Eyüboğlu (1884-1952)," 30, dn. 32.
[21] İsmail Akbal, *Milli Mücadele Döneminde Trabzon'da Muhalefet* (Serander Yayınları, 2008), 453-454, dn. 19.
[22] BOA, NFS.d, 1100, 1-2, 5-7, 42-43.
1251 (1835-1836) tarihli Maçka Müslim nüfus defterinin transkripsiyonunu yayımlayan Adnan Durmuş ve defter üzerine yüksek lisans tezi hazırlayan Kazım Kartal, defterin okumasında temel eksiklikler ve anlamı önemli oranda bozacak hatalı okumalar yapmıştır. Adnan Durmuş'un yayımladığı transkripsiyonda Eyübzâdelerle ilgili kısımlar için bkz. Durmuş, *Maçka*, 206-207, 209-211, 298-299; Kazım Kartal'ın transkripsiyonunda Eyübzâdelerle ilgili kısımlar için bkz. Kartal, "Trabzon Vilayeti Maçka Müslim Nüfus Defteri'nin Transkripsiyonu," 39-41, 48, 91-92.
Adnan Durmuş'un trankripsiyonundaki temel eksik ve hatalı okumaların bazılarına Selim Karahasanoğlu, Karahasanoğlu Mehmed Ali Efendi üzerine yayımladığı makalesinde değinmiş ve ilgili kısımları revize etmiştir. Bkz. Karahasanoğlu, "Karahasanoğlu Mehmed Ali Efendi (1852-1914)," 155, dn. 23.
Daha önce Durmuş ve Kartal tarafından Maçka Müslim nüfus defterinin transkripsiyonu yayımlanmış olsa da defterin Eyübzâdelerle alakalı kısımlarını Osmanlı Arşivi'ndeki ilgili fonda inceledik. Her iki yazarın transkripsiyon metinlerinde rastladığımız temel eksiklik ve hatalardan ötürü tezimizde Durmuş ve Kartal'ın yayınlarına referans vermek yerine doğrudan belgenin Osmanlı Arşivi'nde muhafaza edildiği yer ve tasnif numarasına referans vermeyi tercih ettik.

ikamet etmeye devam eden aile bireyleriyle *sözlü tarih* çerçevesinde gerçekleştirdiğimiz mülakatlarda da, Aytepe'nin dile getirdiği gibi, Eyüboğlu ailesinin Eyyub el-Ensari'ye dayandırıldığı görüşünün hâkim olmadığı anlaşılmıştır. Ailenin kökeni hakkında aile bireylerinin görüşlerine yukarıdaki başlıkta değindiğimiz üzere bugüne kadar mülakat gerçekleştirdiğimiz hiçbir aile ferdi böyle bir iddianın varlığından bahsetmemiştir.[23] Eyüboğlu aile bireylerini konu edinen hiçbir araştırma-inceleme çalışmasında veya aile bireylerine ait hatırat veya söyleşilerde aile arasında böyle bir görüşün var olduğuna dair herhangi bir bulguya rastlamadık. Buna paralel olarak Aytepe'nin kendisi de Eyübzâde Abdülkerim Bey özelinde bahsettiği bu konuya dair herhangi bir kaydın ya da yazılı bilginin bulunamadığını belirtir.[24] Kanımızca Kazım Karabekir'in iddiasıyla ortaya çıkan bu görüş de, ailenin köklerinin Eyyubîlere ve Selahaddin Eyyubî'ye kadar uzandığını bildiren görüş gibi, bir rivayetten ibarettir.

1.3. Eyübzâdelerin Kökeni Üzerine Birkaç Not

Yukarıdaki başlıklarda Eyüboğlu ailesinin kökeni ve soy kütüğü üzerine verilen bütün *bilgi kırıntılarına*[25] iki farklı malumatı da eklemek gerekir. Bunlardan bir tanesi; Yılmaz Öztuna'nın "Eyüblüler, Eyyûbîler, Bağdâd Memlûkleri, Kölemenler" başlığıyla verdiği, Bağdat ve Basra Beylerbeyliği yapmış "Eyüblü/Eyyûbî" ailesidir.[26] Eyüboğlu ailesinin tarih boyunca *Eyübzâde, Eyüboğlu, Eyyüblü* ve *Eyyûbi* gibi sıfatlarla anıldığına yukarıda değinmiştik. Ailenin günümüzde yoğun olarak yaşadığı bölgelerden bir tanesi olan Güneydoğu

[23] Tez süresince sözlü mülakat yaptığımız aile fertleri: Servet Eyüboğlu, "Eyüboğlu Ailesi" konulu görüşme, Maçka: 29 Haziran 2016; Şükrü Eyüboğlu (İsmet Zeki Eyuboğlu'nun yeğeni), "Eyüboğlu Ailesi ve İsmet Zeki Eyuboğlu Konağı'nın Tarihçesi" konulu görüşme, Maçka: 29 Haziran 2016; Sinan Eyüboğlu, "Eyüboğlu Ailesi" konulu görüşme, Maçka: 29 Haziran 2016; Bahtiyar Eyüboğlu-Sami Eyüboğlu, "Gayan (Masahor) ve Zanoy (Akmescit) Köylerindeki Eyüboğulları" konulu görüşme, Maçka: 30 Haziran 2016; Ali İhsan Eyüboğlu, "Maçka Merkez'deki Eyüboğulları" konulu görüşme, Maçka: 29 Haziran 2016; Işık Eyüboğlu, "Eyübzâde Ali Galip ve Faaliyetleri" konulu görüşme, Trabzon: 2 Haziran 2016; Turhan Eyüboğlu, "Eyüboğlu Ailesi ve Maçka-Trabzon Arası Yerleşim Yerleri" konulu görüşme, İstanbul, Trabzon, Maçka: 16 Ocak 2016, 02 Temmuz 2016; Hughette Eyuboğlu, "Eyüboğlu Ailesi ve Şeceresi" konulu görüşme, İstanbul: 12 Mart 2016; Mehmet Eyüboğlu, "Trabzon-Beşikdüzü'ndeki Eyüboğulları, Kökeni ve Şeceresi" konulu görüşme, Trabzon: 28 Haziran 2016; Yakup Eyüboğlu, "Eyüboğlu Ailesi" konulu görüşme, İstanbul: 12 Mart 2016.

[24] Aytepe, "Ömer Fevzi Eyüboğlu (1884-1952)," 30, dn. 32.

[25] *Bilgi kırıntısı* çünkü bu konuda kaynaklardan elde edilebilen veriler hem kısıtlı hem de birbiriyle bilimsel bağlantısı son derece zayıf durumdadır.

[26] Yılmaz Öztuna, *Devletler ve Hanedanlar: Türkiye (1074-1990)* (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları,1969), c. II, 656-657.

Anadolu Bölgesi, Öztuna'nın bahsettiği "Eyüblü/Eyyûbî" ailesinin yaşadığı bölgeye de yakındır. Bunlar, iki aile arasında soy birliği olup olmayacağını düşündüren benzerliklerdir. Ne var ki, Eyüblü/Eyyûbî ailesi ile Eyüboğlu ailesi arasında bir soy birliği kurulamamaktadır. Öztuna'nın Eyüblü/Eyyûbî ailesinin şeceresine dair verdiği bilgiler, Eyüboğlu ailesinin şu ana kadar bilenen şeceresinin herhangi bir yeriyle birleşmemekte veya uyuşmamaktadır. Örneğin Öztuna'nın verdiği bilgilere göre Eyüblü/Eyyûbî ailesinin bilinen atası Mustafa oğlu Eyyüblü/Eyyûbî Hasan Paşa, Merzifonlu Kara Mustafa Ağa'nın Enderun ağalığını yapmış, daha sonra çakırbaşılığı, Rumeli Beylerbeyi payesiyle Kapıcılar Kethüdalığı, Bosna, Halep, Rakka, Diyarbakır ve Şehrizor Beylerbeyliği ve Bağdad Seraskerliği yapmıştır. Ölüm tarihi 1724'tür.[27] Abdurrahman, Ali ve Hasan adında üç oğlu vardır. Bunlar Bağdat-Basra-Halep-Şehrizor arasında, babaları gibi, muhtelif görevlerde yer almışlardır.[28] Buna karşılık yaptığımız araştırmalarda Eyüboğlu ailesinin bilinen atası Hasan Ağa hakkında herhangi bir bilgiye ulaşılamadık. Hasan Ağa'nın 1751 yılında vefat eden oğlu Eyübzâde Mustafa'nın terekesinde geçen bilgiye bakarak, Eyüblü/Eyyûbî Hasan'ın oğullarının aksine, Trabzon'da ikamet ettiği açıktır.[29] Üstelik Eyüblü/Eyyûbî Hasan'ın Mustafa adında bilinen bir oğlu yoktur. Bu noktada her iki ailenin ayrı birer aile olduğu söyleyebiliriz. Zaten Öztuna da Eyüblü/Eyyûbîlerin Selahattin Eyyûbî'ye dayandığına dair bir iddiada bulunmamıştır. Öte taraftan Eyüboğlu ailesi hakkında Osmanlı Arşivinde bulunan hiçbir arşiv kaynağında aile "Eyüblü" ya da "Eyyûbî" olarak tanımlanmamıştır. *Sicill-i Osmanî*'de dahi *Eyyübîzâde* ailesinin fertleri "III. Ahmed devri (1703-1730) vezirlerinden Eyyûbî Hasan Paşa oğulları ve köleleri, yani kethüdâ kethüdâları, II. Mahmud devrine (1808-1839) kadar Bağdad valileri olmuşlardır"[30] şeklinde tanımlanmaktadır. Eyüboğlu ailesine dair yukarıda zikrettiğimiz tanımlamalar, arşiv kayıtları dışında, aile bireyleri veya onlarla bir şekilde ilişikli kimseler tarafından yapılmıştır. Şu an için her iki aileyi birbirinden bağımsız, iki ayrı aile olarak düşünmek gerekir. Bu

[27] Öztuna, *Devletler ve Hanedanlar*, c. II, 656.
[28] Öztuna, *Devletler ve Hanedanlar*, c. II, 657.
[29] TŞS., 1918/104, 87b.
[30] Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, haz. Nuri Akbayar, çev. Seyit Ali Kahraman, (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996), c. II, 503.

yüzden tezimizde iki aile arasında herhangi bir bağ kurulmadan Trabzon ve Maçka civarında ikamet eden Eyübzâdeler üzerine yoğunlaşılmıştır.

Ailenin kökenine dair diğer bir bilgiye Yusuf Halaçoğlu tarafından yayımlanan 1532 tarihli, 402 numaralı Maraş tahrir defteri aracılığıyla ulaşıyoruz; Buna göre Eyüboğlu ailesi, bahsi geçen tarihte Oğuzların Bozok kolunun Bayat boyuna mensuptur.[31] Bayat boyunun tarih boyunca Anadolu'daki yerleşim yerleri ile Eyüboğlu ailesinin yoğun olarak yaşadığı coğrafyanın benzerliği de bu konuda akıllarda soru işareti bırakmaktadır. Bayatlar tarih boyunca Halep, Şam ve Anadolu gibi yerlere yayılmıştır. Anadolu'daki Bayat kolu Şam (Dulkadirli) Bayatları olarak bilinmektedir. Şam Bayatları, Anadolu'nun birçok bölgesine yayılmakla beraber Maraş ve çevresine de yerleşmiştir.[32] Eyüboğlu ailesiyle ilgili olan kısım Maraş Bayatlarıyla alakalıdır; 1532 tarihli, 402 numaralı Maraş tahrir defterine göre "Eyüboğulları Cemaati" Bayat boyuna mensup olup Maraş civarında ikamet eder.[33] Güneydoğu Anadolu Bölgesi günümüzde Eyüboğulları'nın yoğun olarak ikamet ettiği yerlerden bir tanesidir. Öyle ki Gaziantep Şahinbey ilçesinde bir Eyüboğlu Mahallesi ve bu mahallede hâlâ ayakta olan "Eyüboğlu" adında bir cami vardır.[34] Bu caminin hangi tarihte inşa edildiğine dair kesin bir bilgi olmasa da Hüseyin Özdeğer tarafından yayımlanmış Ayıntâb Livâsı vakıf defterine göre camiye dair en erken tarihli kayıt; 1557 tarihini taşıyan Ayıntâb vakıf defterinde yer almaktadır.[35] Bu durumda caminin bu tarihte -veya daha önce- yaptırıldığı ortaya çıkmaktadır. Caminin kimin tarafından yaptırıldığına dair kesin bir bilgi yoktur. Ancak oğlunun adı ya da ailesinin adı *Eyüb* veya *Eyyüb* olan birisi tarafından yaptırıldığına dair yaygın bir düşünce vardır.[36] Hem caminin Eyüboğlu adını taşıması hem de Eyüboğulları cemaatinin hemen hemen aynı dönemde -iki kaynak arasında 25 yıllık bir zaman farkı vardır-

[31] Yusuf Halaçoğlu, *Anadolu'da Aşiretler, Cemaatler, Oymaklar (1453-1650)* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2009), c. II, 855.
[32] Faruk Sümer, *Oğuzlar (Türkmenler)* (İstanbul: Ana Yayınları, 1980), 222-232.
[33] Halaçoğlu, *Anadolu'da Aşiretler, Cemaatler, Oymaklar*, 855.
[34] Nusret Çam, *Türk Kültür Varlıkları Envanteri: Gaziantep* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2006), c. XXVII, 242-243.
[35] Hüseyin Özdeğer, *Onaltıncı Asırda Ayıntâb Livâsı* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayınları, 1988), c. I, 147-148.
[36] Çam, *Türk Kültür Varlıkları Envanteri Gaziantep*, 242-243.

Bayat boyuna bağlı olarak bölgede ikamet ediyor olması caminin Eyüboğulları tarafından yaptırılmış olabileceği ihtimalini kuvvetlendirmektedir.

Eyüboğlu ailesinin bu bölgeye hangi tarihlerde yerleştiğine dair kesin bir yargıda bulunmak mümkün olmasa da bütün bu bilgiler bir araya getirildiğinde, Eyüboğulları'nın Maraş ve Gaziantep'te 16. yüzyılın başlarından -ya da daha erken dönemlerden- itibaren ikamet etmeye başladığı söylenebilir. Bu durum, Eyüboğlu cemaatinin Bayat boyuyla birlikte hareket etmiş olabileceği düşüncesini kuvvetlendirmektedir. Ne var ki Eyüboğlu ailesinin Doğu Karadeniz'e I. Selim'in Trabzon valiliği döneminde gerçekleştirilen iskân faaliyetleriyle yerleşip yerleşmediği konusunda kesin bir yargıda bulunmak mümkün değildir. Öyle olsa bile 1507 yılında bölgeye yerleştirildiği öngörülen Eyyubîlerle mi yoksa daha önceki ya da daha sonraki iskân faaliyetleriyle mi gerçekleştiği konusunda net bir beyanatta bulunmak için kaynaklar yetersizdir.

I. Selim'in Trabzon valiliği döneminde Şah İsmail'in baskısından kaçan Müslüman Türklerin, Trabzon ve çevresinde iskân edildiği tarihsel bir gerçektir. Bunların arasında yer alan Akkoyunlu Beyleri ve ahalisi 1501'de Şah İsmail'in Tebriz'i işgal etmesinden sonra peyderpey Trabzon ile Rize arasındaki Sürmene ve Maçka'nın dâhil olduğu arazilere yerleştirilmiştir.[37] Bayat boyunun ve ona mensup olan cemaatlerin Akkoyunlular ile olan yakın münasebetleri düşünüldüğünde Trabzon ve Rize arasına yerleştirilen bu ahali arasında Eyüboğulları cemaatinin ya da bu cemaatten kimselerin olabileceğini göz ardı etmemek gerekir. Ailenin bugün Doğu Karadeniz'de yoğun olarak yaşadığı bölgeler Trabzon, Maçka ve Rize'dir. Bu bölgeler, I. Selim'in Akkoyunlu Beylerini ve ahalisini iskân ettiği yerlerle hemen hemen örtüşmektedir.

Bütün bu görüşlerin, iddiaların ve tartışmaların ardından kaynakların yetersizliğinden dolayı Eyüboğlu ailesinin kökeni konusunda kesin bir yargıda bulunmanın mümkün olmadığını belirtelim. Şu ana kadar bu konu hakkında fikir veren en önemli kaynağın 1532 tarihli, 402 numaralı Maraş tahrir defteri olduğunu kabul etmek gerekir. Ancak bu kaynak da tek başına Eyüboğlu ailesinin

[37] Yılmaz Öztuna, *Başlangıçtan Zamanımıza Kadar Büyük Türkiye Tarihi* (İstanbul: Ötüken Yayınevi, 1977), c. III, 193.

kökeni konusunda net bir fikir ortaya koyabilmek için yetersizdir. Son olarak, tezimizde Eyüblü/Eyyûbî ailesi ile Eyübzâdeler arasında bir bağ kurulmadığını; bu durumun da benzer şekilde kaynak yetersizliğinin bir sonucu olduğunu belirtmek gerekir.

2. Eyübzâdelerin Yerleşim Yerleri, Şeceresi ve Maçka Voyvodalığı

2.1. Eyübzâde Mustafa Ağa'nın Terekesi

Doğu Karadeniz'deki Eyübzâdeler üzerine ulaşılabildiğimiz en erken tarihli kayıt; 1918/104 numaralı Trabzon Şeriyye Sicilinde yer alan 23 Cemâziyelâhir 1164 (19 Nisan 1751) tarihli Eyübzâde Mustafa Ağa'nın terekesidir.[38] Eyüboğlu ailesinin hazırladığı şecereye göre Eyübzâdelerin bilinen ikinci kuşağını temsil eden Eyübzâde Mustafa Ağa'nın tereke kaydı/defteri sadece mal varlığı hakkında bilgi vermiyor, aynı zamanda bu tarihte bazı aile fertlerinin "Trabzon Mahâllatından İskender Paşa Mahallesi"[39] sakinlerinden olduğunu da ortaya çıkarıyor.[40] Mustafa

[38] Eyübzâde Mustafa Ağa, aile tarafından hazırlanan şecereye göre Trabzon'daki Eyübzâdelerin bilenen atası Eyübzâde Hasan Ağa'nın oğludur. Ancak Mustafa Ağa'nın terekesinde babasının adı zikredilmemektedir.
Eyüboğlu ailesinin şerecesi için bkz. "Ek-34"; Eyüboğlu aile şeceresi, kaynağın önemi bakımından ek listesinin en başlarında yer alması gerekirken baskı pratikleri sebebiyle listenin en sonuna yerleştirilmiştir.
Eyüboğlu ailesinin şeceresinin dijitale aktarımı aile tarafından devam etmektedir. Bizim tezimizde paylaştığımız şecere, ailenin dijitale aktardığı ve bizimle paylaştığı verilerdir. Bu sebeple yayımladığımız şecerenin Eyüboğlu aile şeceresinin son hali olduğunu söyleyemeyiz. Biz, tez çalışmamız boyunca temas ettiğimiz belgeler vasıtasıyla, şecereye katkıda bulunduk ve eklentilerimizi sarı renklerde belirttik. Belgelerden elde ettiğimiz ve şecereye ilintilendirdiğimiz isimlerdeki muhtemel hataların tarafıma ait olduğunu bildiririm.
Ayrıca, aile tarafından devam ettirilen şecere çalışmalarında Ahmed Ağa kolu, Şeker Ali kolu ve Ömer Ağa kolunun, son 30 yılda doğanları da kapsayan, şecere derleme çalışmaları büyük oranda tamamlanmış ve vakfın internet sitesinden kamuoyuyla paylaşılmıştır. Bizim paylaştığımız aile şeceresi içerisine henüz eklenmemiş kişilerin bilgisine burada yayınlanan şecereler vasıtasıyla ulaşılabilmektedir. Eyüboğlu Vakfı internet sitesinin aile soyağacıyla ilgili kısmı için bkz. http://eyubogluvakfi.org.tr/?page_id=312 [Erişim tarihi: 17.02.2019].
Eyübzâde Mustafa Ağa'nın terekesi için bkz. TŞS., 1918/104, 87b; terekenin tıpkıbasımı için bkz. "Ek-2".

[39] TŞS., 1918/104, 87b.
Minas Bıjışkyan, İskender Paşa Mahallesinin Trabzon Boztepe'ye yakın, sahilde ve güneyde bir konumda oluğunu belirtir. Minas Bıjışkyan, *Karadeniz Kıyıları Tarih ve Coğrafyası 1817-1819*, çev. Hrand D. Andreasyan, (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1969), 73.

[40] Tıpkı Eyübzâdelerin kökeni konusunda olduğu gibi, ailenin Doğu Karadeniz'deki en eski yerleşim yeri/yerleri konusunda da ailenin eli kalem tutan bireyleri tarafından dile getirilmiş fikirler mevcuttur. "Somut" bir kaynağa dayanmaksızın çoğunlukla kulaktan dolma bilgilerle öne sürülen bu fikir ve görüşler, ailenin en eski yerleşim yerinin Maçka ve civarı olduğu noktasında birleşmektedir. Örneğin, Maçka tarihi üzerine kısa bir araştırma yazısı yazan Ali

Ağa'nın terekesi, yukarıdaki başlıklarda tartıştığımız üzere, farklı görüşlerin bulunduğu ailenin kökeni konusunda herhangi bir malumat verebilecek nitelikte bilgiler ihtiva etmiyor. Ancak hem ailenin Doğu Karadeniz'deki yerleşim yeri hem de aile şeceresi hakkında önemli veriler barındırıyor. Ailenin yerleşim yeri ve şecere meselelerine geçmeden evvel Mustafa Ağa'nın terekesinde kayıtlı mal varlığına göz atalım:

Malın Cinsi	**Miktarı (Adet)**	**Değeri (Para) (Kuruş)**
Köhne Keçe	1	20 (para)
Köhne Kebe	1	10
Köhne Orta Selanik Keçesi	1	80
Müstamel Cibinlik	2	40
Beyaz Yan İhramı	1	30
Köhne Ocak Perdesi	1	20
Diz Peşkîri	1	40
Çarık	1	40
Yan Minderi	2	80
Müstamel Beledi Yasdık	5	200
Beyaz Yan İhramı	1	10
Mikraz	1	10
Çuval	1	10
Kārma Balta	1	20
Rende	1	10
Hasır ma'a Kaba Hasır	1	10
Kuş Kāfesi	1	10
Piştahta	1	20
Köhne Kebe	1	40
Hane-i hurde-vât	-	80
Mahall-i Mezbûrda vâki' bir bâb Mülk Menzil	1	290 (kuruş)
Toplam	**26**	**780 (para), 290 (kuruş)**

Tablo 1: Eyübzâde Mustafa Ağa'nın Terekesi
Kaynak: TŞS., 1918/104, 87b.

Mustafa Ağa'nın yukarıda listelenen 21 kalem ve 26 adetten ibaret mal varlığı terekesinde 764 kuruş olarak toplanmıştır.[41] Ekseriyeti günlük kullanılan

Ulvi Eyüboğlu, daha önce değindiğimiz gibi, ailesinin Yahya Çelebi önderliğinde Maçka'nın en güney sınırını oluşturan Mulaga (Yaylabaşı) köyüne yerleştiğini ve burada dal budak saldıklarını belirtmiştir (Ali Ulvi Eyüboğlu, "Maçka Tarihçesi," 8). İsmet Zeki Eyuboğlu da Ali Ulvi Eyüboğlu'nun fikrine paralel olarak ailenin Bayburt-Gümüşhane yoluyla önce Maçka'ya, sonra Trabzon ve çevresine yerleştiğini söylemiştir. Ancak İsmet Zeki Eyuboğlu, bu konuyu açıklığa kavuşturacak bir belgenin ya da özel bir araştırmanın olmadığını özellikle belirterek Fahrettin Kırzıoğlu'na atıfta bulunmakla yetinmiştir (İsmet Zeki Eyuboğlu, *Maçka*, 9, 40). Kırzıoğlu'nun bu konudaki görüşleri için ayrıca bakınızn (Kırzıoğlu, *Osmanlıların Kafkas-Ellerini Fethi*, 85, dn. 5).

[41] Mustafa Ağa'nın terekesinde yer alan mallar (ev hariç) para cinsinden hesaplanmışken toplam miktar kuruş cinsinden belirtilmiştir.

eşyalardan oluşan terekede kayıtlı sadece bir adet taşınmaz mal (ev) bulunmakla birlikte Mustafa Ağa'nın kız kardeşi Havva Hatun bu ev üzerinde hakkı olduğunu iddia eder. Ayrıca aşağıda listelenen kişilerin Eyübzâde Mustafa Ağa'ya borcu bulunmaktadır:

Borçlu	Borç Miktarı (Kuruş)
Osman Efendi	100
Velioğlu	93
Seyyidoğlu	65
Osman Alemdâr	230
Toplam Miktar	**488**

Tablo 2: Eyübzâde Mustafa Ağa'ya Borcu Olanların Listesi ve Borç Miktarları
Kaynak: TŞS., 1918/104, 87b.

Mustafa Ağa'ya borcu olanlardan Osman Efendi ile Osman Alemdâr'ın eşleri borç üzerine davacıdır. Muhtemelen Mustafa Ağa öldüğü için borcu ödemek istememektedirler. Terekenin tespit etme ve hesaplama işleminin ardından toplam miktardan resm-i âdi, huddamiyye, emniye, çukadâriye, irsâliye, hesâbat, ihzâriye ve kaydiye masrafları düşüldükten sonra kalan miktar: 662 kuruş olarak terekesine yansımıştır.[42] Bu meblağ Mustafa Ağa'nın varislerinden eşi Fatıma Hatun'a 165,5; kız kardeşi Havva Hatun'a 331,5 ve amcasının oğlu Mehmed Ağa'ya 165,5 kuruş olmak üzere paylaştırılmıştır.[43]

Eyübzâde Mustafa Ağa'nın terekesi Eyüboğlu ailesinin bugüne kadar üzerinde çalıştığı aile şeceresine katkıda bulunmaktadır. Eyüboğlu ailesinin şecere çalışmalarının 19. yüzyılın ortalarında Eyübzâde Abdullah Efendi'nin oğlu Mustafa Efendi ile başladığı rivayet edilir.[44] Mustafa Efendi'nin şecereyi derlemek için ulaştığı bilgilerden ve tuttuğu notlardan faydalanan Eyübzâde Ali Galip Efendi,[45] 1890 yılında Rum Ressam Ali Golgi Efendi'ye ilk şecereyi[46]

[42] TŞS., 1918/104, 87b.
[43] TŞS., 1918/104, 87b.
[44] Turhan Eyüboğlu, "Eyüboğlu Ailesi ve Maçka-Trabzon Arası Yerleşim Yerleri" konulu görüşme, İstanbul, Trabzon, Maçka: 02 Temmuz 2016.
[45] Eyübzâde Ali Galip Efendi'nin faaliyetlerine tezimizin ikinci bölümünde yer alan "Trabzon Bürokrasinde Baba-Oğul-Torun Üç Eyübzâde: Mehmed İzzet, Ali Galip ve Mehmed İzzet" adlı başlıkta detaylı bir şekilde değinilmiştir.
[46] Eyübzâde Ali Galip Efendi tarafından 1890 yılında Rum Ressam Ali Golgi Efendi'ye yaptırılan Eyübzâdelerin ilk şeceresi için bkz. "Ek-33".
Eyüboğlu ailesinin Ali Golgi tarafından hazırlanan ilk şeceresi, kaynağın önemi bakımından ek listesinin en başlarında yer alması gerekirken baskı pratikleri sebebiyle tarafımızca listenin en sonuna yerleştirilmiştir.

yaptırdığı kabul edilir.[47] Bu şecere, ailenin sadece Maçka'da ikamet eden bireylerini kapsamış ve klasik bir şecere çalışmasına uygun olarak ailenin kadın ve kız çocuklarını ihtiva etmemiş; içerisinde sadece erkeklerin kaydı yer almıştır.[48] Şecereye göre Eyüboğlu Eyüb'ün babası "Güre"[49] Süleyman (d. 1715)

Ayrıca Eyüboğulları'nın (Maçka) eksik bir şeceresi için bkz. Durmuş, *Maçka*, 306.
Durmuş, yayımladığı Eyüboğlu şeceresinde sözlü bir kaynağa (Samim Eyüboğlu) atıfta bulunur. Ancak şecere 1251 (1835/1836) tarihli Maçka Müslim nüfus defteri ve diğer birincil kaynaklarla beslenmemiş olduğundan eksik bilgiler içerir.

[47] Turhan Eyüboğlu, "Eyüboğlu Ailesi ve Maçka-Trabzon Arası Yerleşim Yerleri" konulu görüşme, İstanbul, Trabzon, Maçka: 02 Temmuz 2016; Eyüboğlu Ailesinin hazırladığı bu ilk şecere Eyübzâde Ali Galip Efendi'den sonra İzzet Nazmi Eyüboğlu (d. 1923-ö. 1984) aracılığıyla günümüze kadar ulaşmıştır. Şerece Gürbüz Eyüboğlu'nun kişisel arşivinde yer almaktadır.
İzzet Nazmi Eyüboğlu (Mezar taşı için bkz. "Ek-3"), ailenin hazırladığı şecereye göre Şeker Ali Ağa kolundan Mehmet Nuri Eyüboğlu'nun oğludur. Mehmet Nuri Eyüboğlu ise Milletvekili Eyübzâde Mehmed İzzet Efendi'nin torunun oğludur.
Ailenin hazırladığı şecereye göre Gürbüz Eyüboğlu ise İzzet Nazmi Eyüboğlu'nun oğludur.

[48] Eyüboğlu ailesi, şecere çalışmalarına 1890 yılında hazırladığı ilk şecereden sonra da devam etmiştir. Ali Galip Efendi tarafından derlenen şecere çalışmasını İzzet Nazmi Eyüboğlu geliştirmeye çalışmıştır. Nazmi Eyüboğlu ailenin Maçka dışında Ordu, Rize ve Beşikdüzü gibi yerlerde yaşayan bireyleri ile Maçka'daki bireyleri arasında şecerede bağ kurmaya çalışmıssa da bunu gerçekleştirememiştir. Nazmi Eyüboğlu'nun katkısından sonra Hughette Eyuboğlu ve Turhan Eyüboğlu şecere çalışmalarına devam etmiştir. Turhan Eyüboğlu ve Hughette Eyuboğlu önceki şecere çalışmalarında eksik olan ailenin kadın bireylerini ve son 30 yılda doğan çocukları da ilave ederek şecere çalışmalarını ileri bir seviyeye taşımayı başarmıştır. Hughette Eyuboğlu ve Turhan Eyüboğlu son 30 yıl içinde doğan Eyüboğullarını şecereye ekleyebilmek için yurtiçinde ve yurtdışında ikamet eden, tespit edebildikleri, bütün Eyüboğulları'na form göndererek güncel bilgileri toplamışlardır.
İlaveten yayımlanmış nüfus defterlerine bakarak 1835'te Karadeniz'de Görele kazasına bağlı Terziali köyü ve Kırıklı köyü; Akçaabat'a bağlı Pulathane kazası, Cavana köyü, Tekke köyü, Lalank köyü, Kuzari köyü, Mayer köyü, Holamana köyü; Sürmene kazasına bağlı Hamandoz köyü, Linoşdaş köyü ve Zimla köyü; Ünye'ye bağlı Çömlekçi Mahallesi, Kalederesi Mahallesi, Kızılcakise köyü ve Cücet köyü; Vakfıkebir kazasına bağlı Şarlı köyü; Trabzon Merkez ve Hoşarlı köylerinde ikamet eden Eyübzâdeler'in bilgilerine ulaşılabilmektedir. Ancak buralardaki Eyüboğulları ile Maçka'daki Eyüboğulları arasında şecerede bir bağ kurulamamıştır.
Bu güne kadar Eyüboğulları'nın Maçka kökenli kollarından *Şeker Ali Ağa*, *Ömer Ağa*, *Ahmed Ağa*, *Mehmed Ağa* kolunun şeceresini tamamlama çalışmaları büyük oranda bitmiştir. Ancak Hughette Eyuboğlu ile Turhan Eyüboğlu önderliğinde devam eden bu şecere çalışması da Maçka dışında Rize, Ordu, Beşikdüzü gibi yerlerde yaşayan Eyüboğullarını kapsamamıştır.
Eyübzâde Mustafa Efendi ile başlayan şecere çalışmaları ileri bir noktaya gitmiştir. Ancak şecere çalışmaları esnasında Osmanlı Arşivi, Osmanlı dönemine ait mezar taşları ya da nüfus defterlerinden faydalanılmamıştır. Bu araştırma esnasında Trabzon'daki ve Maçka'daki Eyübzâdeler incelenirken ailenin hazırladığı şecere ile diğer kaynaklardaki bilgiler karşılaştırılmış ve ihtilaflı bilgiler metin içerisinde belirtilmiştir. Bu vesileyle uzun soluklu bir çalışmanın ürünü olan *Eyüboğlu Aile Şeceresine* katkıda bulunulmaya çalışılmıştır.
Trabzon-Beşikdüzü/Vardallı'daki Eyüboğulları'nın şeceresi üzerine tez çalışmamız esnasında da araştırmalar yapılmışsa da buradaki Eyüboğulları ile Maçka'daki Eyüboğulları arasında şecerede bir bağ kurulamamıştır. Şecereye göre Beşikdüzü/Vardallı Eyüboğulları'nın atası Eyübzâde Molla Mustafa Ağa'dır. Fakat şecerede Molla Mustafa Ağa'nın babası tespit edilememiştir. 1835 Vakfıkebir Nüfus Defterine göre Eyübzâde Mustafa Ağa oğulları Ali, Ömer, Osman; kardeşi Bekir, [Bekir'in oğlu] Hüseyin ve İbrahim ile beraber Vakfıkebir'e bağlı Vardallı köyünde yaşamaktadır. Eyübzâde Mustafa Ağa 75 yaşındadır. Bu durumda Mustafa

olmalıdır. Güre Süleyman'ın babası Mustafa (d. 1687)'dır. Mustafa'nın babası ise ailenin (tespit edilebilen) atası Hasan Ağa (d. 1659)'dır. Yani ailenin hazırladığı şecerede belirlenmiş ilk dört kuşağının sadece isimleri ve doğum tarihleri yer almaktadır. Yukarıda bahsi geçen terekenin sahibi Eyübzâde Mustafa Ağa, ailenin bilinen atası Hasan Ağa'nın oğlu olmakla birlikte terekesi aracılığıyla elde edilen verilere göre eşinin adı; Fatıma'dır. Havva isminde bir kız kardeşi ile Mehmed isminde bir amcaoğlu vardır.[50] Ayrıca ailenin hazırladığı şecerede 1687 yılında doğduğu belirtilen Mustafa Ağa'nın terekede kayıtlı ölüm tarihi 1751'dir.[51] Tereke vasıtasıyla elde edilen bu yeni bulgular, her ne kadar aile şeceresini bir kuşak daha öteye götüremese de, şecereye önemli katkılar sunmaktadır.

Bu noktada Eyüboğlu tarihçesi ve aile şeceresi için önemli olan ve Mustafa Ağa'nın tereke kaydından yaklaşık 14 yıl sonrasına işaret eden Muharrem 1179 (Haziran 1765) tarihli bir başka belgeden[52] daha bahsetmek gerekir. Trabzon

---

Ağa'nın doğum yılı 1760 olmalıdır. Feridun M. Emecen, *Doğu Karadeniz'de Bir Vadi Boyu yerleşmesi Ağasar Vadisi: Şalpazarı-Beşikdüzü* (Trabzon: Serander Yayınları, 2010), 242-243. Ancak defterde Mustafa Ağa'nın babasının ismi belirtilmediği için Beşikdüzü-Vadallı'daki Eyüboğulları'nın şeceresine katkı yapılamamıştır.
Hughette Eyuboğlu, "Eyüboğlu Ailesi ve Şeceresi" konulu görüşme, İstanbul: 12 Mart 2016; Turhan Eyüboğlu, "Eyüboğlu Ailesi ve Maçka-Trabzon Arası Yerleşim Yerleri" konulu görüşme, İstanbul, Trabzon, Maçka: 02 Temmuz 2016.
1251 (1835) tarihli Görele nüfus defterinin transkripsiyonu için bkz. Feridun Emecen-Ayhan Yüksel, *Görele Kazası Nüfus Defteri (1251/1835)* (İstanbul: Serander Yayınları, 2015), 135, 290; Akçaabat nüfus defterinin transkripsiyonu için bkz. Zehra Topal, *1840 Tarihli Akçaabat Nüfus Kayıtları* (Akçaabat: Akçabaat Belediyesi Kültür Yayınları, 2010), 35, 71, 81, 125, 133, 313, 343; Sürmene nüfus defterinin transkripsiyonu için bkz. Dündar Alikılıç, *Sürmene Nüfus Defteri (1834) (Sürmene-Araklı-Köprübaşı)* (İstanbul: Alioğlu Yayınevi, 2013), 201, 215, 313, 427, 431; Ünye nüfus defterinin transkripsiyonu için bkz. Sabri Bacacı-İrfan Dağdelen-Osman Doğan, *Ünye Nüfus Defteri (1834)* (İstanbul: Ünder Yayınları, 2011), 60-61, 89, 212-213, 338; Vakfıkebir nüfus defterinin transkripsiyonu için bkz. Emecen, *Şalpazarı-Beşikdüzü*, 232; Trabzon Nüfus Defteri için bkz. Süleyman Bilgin vd., *Trabzon Nüfus Kütüğü (1834)* (İstanbul: Düzey Matbaacılık, [ts]), 43, 252.

[49] Aile tarafından hazırlanan şecerede Eyübzâde Süleyman'ın *Güre* lakabı ile kayıtlı olduğuna tesadüf ettik. *Güre*, Eski Türkçe'de ve halk ağzında *kuvvetli* ve *dinç* anlamlarında kullanılmaktadır. Bkz. *Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü*, haz. Ömer Aksoy vd., (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1993), c. VI, 2. baskı, 2235.

[50] TŞS., 1918/104, 87b.

[51] TŞS., 1918/104, 87b.

[52] BOA, TAD 2, 78/2.
Bu belgeye daha evvel Mehmet Hacısalihoğlu, Hacısalihzâde Ali Ağa ile Eyübzâdeler arasındaki mücadeleler çerçevesinde temas etmiştir. Hacısalihoğlu, *Trabzon'da Ayanlık Mücadelesi*, 38.
Bu vesileyle bahse konu hükümden Hacısalihoğlu'nun çalışması vasıtasıyla haberdar olduğumuzu belirtelim.
Ayrıca aşağıdaki başlıkta hükmün bizim tarafımızdan da detaylı bir şekilde ele alındığının altını çizelim. Bkz. "Eyübzâdelerin İspela'ya Yerleşmesi ve Maçka Voyvodalığı"

ahkâm defterlerinde kayıtlı bu hükümde adı geçen Eyübzâde Tosun ve Eyüb, aile tarafından hazırlanan şecereye göre ailenin bilinen dördüncü kuşağı olarak karşımıza çıkmaktadır. Hükümde "Eyüboğlu Eyüb" tanımlanan Eyüb'ün babasının ismi belirtilmemiştir.[53] Ancak aile tarafından hazırlanan şecereye göre Süleyman'ın oğlu olmalıdır. Tosun[54] ise aile şecerisinde Eyüb'ün kardeşi olarak geçse de bahsi geçen hükümde Eyüb'ün amcasının oğlu olarak nitelendirilmektedir.[55] Ayrıca ailenin hazırladığı şecere, Süleyman'nın oğlu Eyüb ve Tosun'u -her ikisi de- Süleyman'ın oğluymuş gibi iki kola ayırmaktadır.

Ailenin hazırladığı şecerede Maçka'daki Eyübzâdelerin bugünkü kolları ise Güre Süleyman'ın oğlu Eyüb'ün oğulları vasıtasıyla oluşturulmuştur. Eyüb'ün şu ana kadar tespit edilebilen on oğlu vardır ve bu oğullar sırasıyla Eyüboğulları'nın bugünkü kollarına adını vermiştir. Bunlar; Ahmed Ağa, Tahir Ağa, Abdullah Ağa, Ömer Ağa, Mehmed Ağa, Reşit Ağa, Şeker Ali Ağa, İsmail Ağa, Yakup Ağa ve Osman Ağa'dır.[56] Öte taraftan, yukarıda sıraladığımız yeni bulgularla birlikte Eyüboğlu aile şeceresinin ilk kısmının son hali şu şekilde olmalıdır:[57]

[53] BOA, TAD 2, 78/2.

[54] Tosun'un babasının ismi tespit edilememiştir.

[55] BOA, TAD 2, 78/2.
Bu husus Mehmet Hacısalihoğlu tarafından da belirtilmiştir. Hacısalihoğlu, *Trabzon'da Ayanlık Mücadelesi*, 38.

[56] 1251 (1835) tarihli Maçka müslim nüfus defterinde Eyübzâdelerin kollarını temsil eden Eyüb'ün oğulları Eyübzâde *Abdullah* ve *Mehmed*; Tosun'un oğlu Ömer ve bunların oğulları kayıtlıdır. Şecereye göre bunlar ailenin 6. ve 7. kuşağını temsil etmektedir. BOA, NFS.d, 1100, 1.

[57] 1918/104 Numaralı Trabzon Şeriyye Sicili'nde terekesi bulunan Eyübzâde Mustafa Ağa'nın amcası Mehmed Ağa'nın babası, hakkında detaylı bilgiye ulaşılamamıştır. Aynı şekilde Trabzon ahkâm defterinin 2. cildindeki hükümde adı geçen Eyübzâde Eyüb'ün amcasının oğlu, (Güre) Süleyman'ın diğer oğlu, hakkında da detaylı bilgi yoktur. Bu yönüyle şecere şimdilik eksik kalsa da bu yeni bulgularla birlikte tarafımızca biraz daha geliştirilebilmiştir.

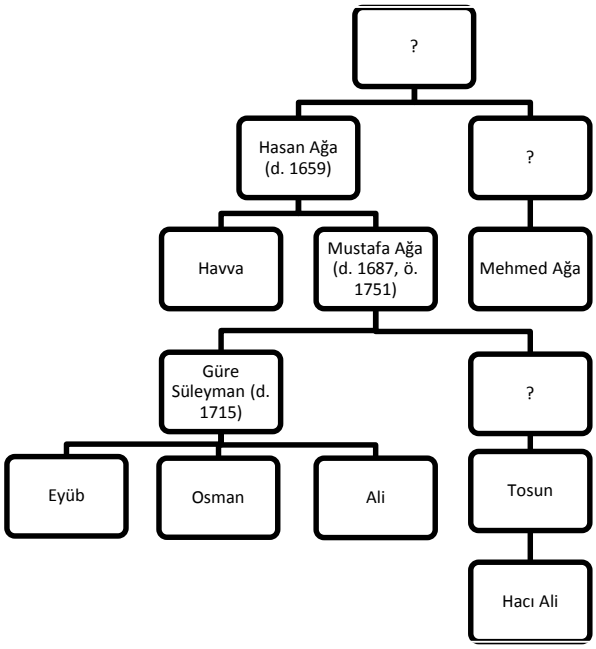

Soyağacı 1: Eyüboğlu Ailesinin Yeni Bulgularla Şekillenen Şeceresini İlk Kısmı

Eyüboğlu ailesinin şeceresinden ana hatlarından bahsettikten sonra, ailenin Doğu Karadeniz'deki en eski yerleşim yeri/yerleri meselesine geçebiliriz. Yukarıda bahsi geçen terekeye göre Mustafa Ağa'nın İskender Paşa Mahallesinde kendisine ait bir evinin bulunması Mustafa Ağa ve ailesinin bir süredir Trabzon'un merkezindeki bu mahallede ikamet ettiğini göstermektedir.[58] Muharrem 1179 (Haziran 1765) tarihini taşıyan hükümde ise 1764'te Maçka voyvodasının konağını basan Eyüboğlu Eyüb, kardeşi Osman, kardeşi Ali; amcasının oğlu Tosun ile İmirze(Mirza)oğlu[59] Osman ve Yakub'un Maçka sakinlerinden olduğunu belirtmektedir.[60] Buna karşılık Eyüboğlu Eyüb ve Tosun'un dedesi Mustafa Ağa'nın, yani ailenin iki kuşak öncesinin, Trabzon'da ikamet ettiği de açıktır.[61] Bu durumda, şu ana kadar ulaşabilen kaynaklar aracılığıyla, Eyübzâdeler'in 1751 ve 1765 tarihlerine ait bu iki belgeye göre, hem Trabzon'da hem de Maçka'da ikamet ettiği görülmektedir. Yerleşim yeri meselesiyle beraber

[58] TŞS., 1918/104, 87b.

[59] Bizim referans aldığımız hükümde (BOA, TAD 2, 78/2) "İmirze" olarak geçen bu kelime, aynı olaydan bahseden başka bir hükümde (BOA; TAD 2, 79/2) "Emrullah" şeklinde geçmektedir. Mehmet Hacısalihoğlu, bahse konu kelimeyi ikinci hükme referansla "Emrullah" olarak vermektedir (Hacısalihoğlu, *Trabzon'da Ayanlık Mücadelesi*, 38).

[60] BOA, TAD 2, 78/2.
Aynı olaydan bahseden başka bir hükümde ise Eyübzâde Eyüb'ün ve etrafına topladığı kişilerin genel bir ifade ile "Trabzon sakinlerinden"olduğu belirtilmiştir. BOA; TAD 2, 79/2.

[61] TŞS., 1918/104, 87b.

burada ilgimizi çeken bir başka önemli nokta, yukarıda terekesini incelediğimiz ve ekseriyeti düşük bütçeli eşyalardan oluşan 764 kuruşluk mal varlığı ile sıradan bir kişi görüntüsü veren Eyübzâde Mustafa Ağa'nın torunlarının yaklaşık 14 yıl gibi kısa bir sürede etrafına 700-800 kişilik tüfekli adam toplayarak Maçka voyvodasının konağını basabilecek nüfuza erişebilmiş olmasıdır.

2.2. Eyübzâdelerin İspela'ya[62] Yerleşmesi ve Maçka Voyvodalığı

Yukarıda değindiğimiz Muharrem 1179 (Haziran 1765) tarihli hüküm; Eyüboğlu Eyüb, kardeşi Osman, kardeşi Ali; amcasının oğlu Tosun ile İmirze(Mirza)oğlu Osman ve Yakub'un 700-800 tüfekli adamla bir yıl önce, 1178 (1764) yılında, hangi aileye mensup olduğunu tespit edemediğimiz, sabık Maçka voyvodası Muhammed Ağa'nın konağını bastıklarını, eşyalarını yağmaladıklarını ve kitaplarını yaktıklarını bildirmektedir.[63]

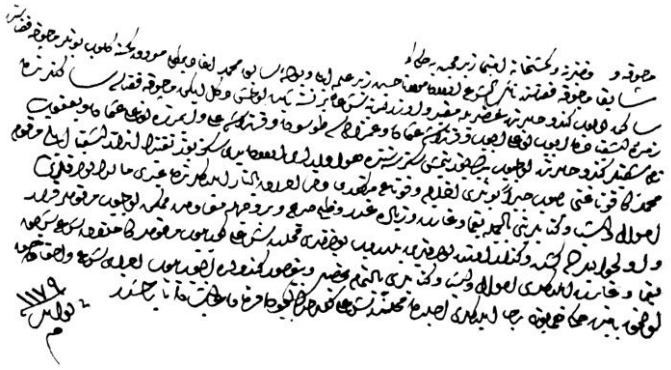

Görsel 1: Eyübzâdelerin Maçka Voyvodası Muhammed Ağa'nın Konağını Bastığına Dair
Kaynak: BOA, TAD 2, 78/2.

Eyübzâdeler'in voyvoda Muhammed Ağa'nın konağını basmasının altında yatan sebebin Maçka voyvodalığının Gümüşhane madenleri için önemiyle doğrudan

[62] Yeni adı Ocaklı köyü olan İspela'nın sınırları uzun bir süre bugünkünden farklı durumdadır: Trabzon-Gümüşhane yoluna paralel uzanan Maçka-Hamsiköy Deresi İspela'nın sınırlarını belirleyen en önemli unsurdur. Maçka'nın kuzeybatısındaki Çatak Mahallesinden başlayarak bugünkü Ocaklı köyünün bulunduğu bölgeyi, Hava, Konak, Cevizlik, Hordokop Mahallelerini kapsayan ve Maçka-Hamsiköy Deresi ile Değirmendere'nin birleştiği yere kadar uzanan bölge uzun süre İspela olarak adlandırılmıştır. Günümüzde Ocaklı köyünün sınırları ise Maçka'nın merkezine yaklaşık 2-3 km uzaklıkta bulunan bir bölgeye kadar gerilemiştir. Eyüboğlu ailesinin buradaki yerleşim yerini belirtirken sınırları mümkün olduğunca doğru bir şekilde algılamak gerekir. Günümüzde Ocaklı köyüne bağlı Çatak Mahallesi, Hava Mahallesi, Konak Mahallesi, Hordokop Mahallesi gibi yerler o dönemde İspela sınırları içinde idi. Yani, İspela'da ikamet eden Eyübzâdeler'in yerleşim alanı bugünkü Maçka sınırlarının büyük bölümünü kapsaymaktaydı. Turhan Eyüboğlu, "Eyüboğlu Ailesi ve Maçka-Trabzon Arası Yerleşim Yerleri" konulu görüşme, Maçka: 02 Temmuz 2016.

[63] BOA, TAD 2, 78/2.

alakalı olabileceğini belirtelim. Maçka, Gümüşhane madenleri için en az maden mukataasına bağlı diğer kaza, nahiye ya da köyler kadar önemli bir stratejik konuma sahiptir. Başta gümüş ve bakır rezervi olmak üzere Osmanlı Devleti'nde bütçenin önemli gelir kaynakları arasında yer alan Gümüşhane maden mukataasına bağlı madenler, Bilgehan Pamuk'un belirttiğine göre bazen emanet, bazen iltizâm usulüne göre idare edilmiş[64] ve buradan sağlanan üretim ile madenlerden elde edilen gelirin sürekliliği sağlanmıştır. Buna paralel olarak 7 Şevval 1216 (10 Şubat 1802) tarihli Maçka voyvodaları ve subaşıları Eyübzâde Süleyman ve Abdi [Abdullah] hakkında bazı şikâyetler içeren bir belge aracılığıyla, Maçka voyvodası ile ahalisinin Gümüşhane madenleri için gerekli kömürün üretilmesi ve çıkarılan madenin katırlar vasıtasıyla nakli ile sorumlu tutulduğunu görüyoruz.[65]

Muhtelif belgelerde Gümüşhane Emini'ne bağlı voyvodalar tarafından idare edilen Maçka'da 1143 (1730-1731) yılında voyvoda olarak, hangi ailelere mensup olduğunu bilmediğimiz, Uzun Mustafa'nın;[66] 1166-1167 (1754-1755) el-Hac İsmail Efendi'nin;[67] Süleyman Ağa oğlu Mehmed Ağa'nın[68] ve akabinde Muhammed Ağa'nın[69] isimleri geçmektedir. Daha sonra Eyübzâdeler, 1764 yılında voyvoda Muhammed Ağa'nın konağını[70] basarak Maçka voyvodalığını ele geçirmiştir.[71] Bu durum hakkında bir hüküm verilmesi için ricada bulunulmuş[72] ise de Eyübzâdelere herhangi bir ceza verilmemiştir.

Eyübzâde Eyüb ve Tosun'un bastığı sabık Maçka voyvodası Muhammed Ağa'nın konağı, İsmet Zeki Eyuboğlu'nun "[Maçka voyvodası] 'Eyubzade ağası'nın

---

[64] Pamuk, "Gümüşhane (Canca) Maden Mukataasına Dair Bazı Bilgiler," 236.

[65] BOA, C.DRB, 47/2349.
Maçka'nın ve Maçka voyvodalığının Gümüşhane madenleri için stratejik önemine ve fonksiyonel özelliğine daha evvel Mehmet Hacısalihoğlu değinmiştir. Hacısalihoğlu, *Trabzon'da Ayanlık Mücadelesi*, 74.

[66] BOA, C.DRB, 15/721.
Belgeden anlaşıldığına göre Maçka'da Uzun Mustafa'dan önce Molla Mustafa isminde bir voyvoda görev yapmıştır.

[67] TŞS, 1919/105, 32a.

[68] TŞS, 1927/113, 48a

[69] BOA, TAD 2, 78/2.

[70] İsmet Zeki Eyuboğlu, *Maçka*, 11, 15.
Yukarıda bahsettiğimiz Maçka voyvodası Osman Ağa ile İsmet Zeki bağlantısı nüfus defterinde karşımıza çıkıyor. BOA, NFS.d, 1100, 1.

[71] BOA, TAD 2, 78/2.

[72] BOA, TAD 2, 79/2.

oturduğu yer, bugün Ocaklı Köyü sınırları içinde kalan 'Eski Konak'"[73] diye bahsettiği konak olmalıdır. Konağın hangi tarihlerde ve kimin tarafından yaptırıldığına dair net bir bilgi bulunmasa da 350 yıllık bir tarihi olduğu rivayet edilir.[74] Her ne kadar konak Eyübzâdeler tarafından yaptırılmamış olsa da 1764'ten itibaren Eyübzâdeler tarafından kullanıldığı için uzun bir süre "Eyüboğlu Konağı" olarak anılmış; ailenin tanınmış isimlerinden İsmet Zeki Eyuboğlu burada yaşadığı için de günümüze "İsmet Zeki Konağı" olarak anılagelmiştir.

1764'te konağa yerleşen Eyübzâdeler, günümüze kadar bu konakta ikamet etmeye devam etmiştir. Konaktaki Eyübzâde ikameti Eyüb'ün torunu Osman Ağa'nın oğlu İsmail Ağa'nın oğulları ve torunları vasıtasıyla devam etmiştir. Konağa bugünkü adını veren İsmet Zeki Eyuboğlu'nun babası Abdullah Eyuboğlu, eski Maçka voyvodası Osman Ağa'nın torununun oğludur. Konağın büyükçe bir avlusu ve biri ana kapı olmak üzere iki kapısı vardır. Ayrıca, avluda iki sarnıç (su kuyusu) ve bir çeşme bulunmaktadır. Avlu, yaklaşık 500-600 metrelik bir alanı kapsamaktadır. Konak ile beraber bu alan, İsmet Zeki'nin bahsettiği gibi, 1200 metre civarına ulaşmaktadır. İsmet Zeki, konağı ve konak sakinlerini şu cümlelerle anlatıyor: "…Babamın kolu 1916 yılına değin (Rusların Maçka'yı ele geçirdiği yıl) varlıklıydı. Amcam, halalarım, yanaşmalar, dedem-babaannem, evlatlıklar olmak üzere yirmi iki kişilik bir topluluğun barındığı konak, selamlık, ahır, merek (samanlık-otluk), ağıl adı altında 1260 metre karelik bir konut birimi içinde otururlardı. Burada iki küp biçimle eski sarnıç (derinlikleri onar metre), bir kubbeli küçük hamam, bir yontma taş çeşme, bir fırın ile ekleri vardı…"[75]

[73] İsmet Zeki Eyuboğlu, *Maçka*, 15.
[74] Şükrü Eyüboğlu (İsmet Zeki Eyuboğlu'nun yeğeni), "Eyüboğlu Ailesi ve İsmet Zeki Eyuboğlu Konağı'nın Tarihçesi" konulu görüşme, Maçka: 29 Haziran 2016.
[75] İsmet Zeki Eyuboğlu, *Anılar*, 11.

Görsel 2: İsmet Zeki Eyuboğlu Konağı'nın Bugünkü Görünümü I-Maçka
Fotoğraf: Emre Eken, **Tarih:** 29 Haziran 2016.

Görsel 3: İsmet Zeki Eyuboğlu Konağı'nın Bugünkü Görünümü II-Maçka
Fotoğraf: Emre Eken, **Tarih:** 29 Haziran 2016.

Görsel 4: İsmet Zeki Eyuboğlu Konağı'nın Avlusu ve Giriş Kapısının Bugünkü Görünümü-Maçka[76]
Fotoğraf: Emre Eken, **Tarih:** 29 Haziran 2016.

Görsel 5: İsmet Zeki Eyuboğlu Konağı'nın Maçka Merkezden Görünümü-Maçka
Fotoğraf: Emre Eken, **Tarih:** 29 Haziran 2016.

[76] Sol tarafta görünen oyuk avludaki çeşmeye aittir. Demir çit ile çevrili olan kısımda sarnıçlar bulunmaktadır.

1764 yılındaki konak basma hadisesinden sonra, bir süre aile hakkında bilgi veren herhangi bir kaynağa ya da belgeye rastlanılmamaktadır.[1] Eyübzâde Eyüb Ağa'nın ve Tosun Ağa'nın isimlerinin Muhammed Ağa'nın konağını bastıktan yaklaşık 11 yıl sonra 1190 (1776-1777) yılına ait bir belgede ilk defa Maçka voyvodası olarak zikredildiğini görüyoruz.[2] Bu belge, Maçka voyvodasının, yukarıda belirttiğimiz üzere, madenler için gerekli kömür ihtiyacının civardan karşılanması ile çıkarılan madenin Trabzon Limanı'na nakli dışında, Gümüşhane maden mukataasına bağlı yerlerde âşâr vergisini toplamakla da görevli olduğunu gösteriyor. Buna göre Eyüb Ağa ve Tosun Ağa'nın içinde bulunduğu birçok kişi[3] Trabzon valisi ve Gümüşhane Mukataası Mutasarrıfı Ali Ağa'nın onayıyla toplanması vacip olan avârız, nüzûl, âşâr gibi rüsumatı vakti zamanında toplayarak Gümüşhane mutasarrıfına teslim etmekle görevlendirilmiştir.[4] Aynı şekilde 19 Safer 1193 (8 Mart 1779) tarihinde Maçka voyvodası Eyüb Ağa'nın kendisine bağlı 100 kişiyle birlikte gayrimüslim tebaadan evli erkek ve dul kadınların ödemekle yükümlü olduğu ispence vergisini de topladığı görülüyor.[5] Hükümde geçtiği şekliyle; "Maçuka'dan Eyüboğlu Eyüb Ağa"[6] ve ispence tahsilâtını yapmakla görevlendirilen çeşitli ailelere mensup kişiler Trabzon'daki tüccar ve esnafın ödemesi gereken 1193 (1779) senesine ait ispenceleri Mütesellim Ali Ağa adına toplayarak onun vekili Osman Ağa'ya teslim etmekle görevlendirilmiştir.[7]

Eyübzâdeler, Maçka voyvodası olarak sorumlu oldukları ve yukarıda belirttiğimiz görevlerin dışında merkezi orduya asker göndermekle de mükellef tutulmuştur. Yücel Özkaya'nın ifadesiyle; "XVIII. yüzyıl ortalarına doğru, devlet, kaza ileri gelenlerinden sık sık asker ister olmuştur. Kazalarda ileri gelen kişiler emirlerindeki askerlerle ya orduya bizzat katılır, yahud yalnız asker göndermekle

[1] Bu noktada Osmanlı Arşivinde çeşitli fonlarda yer alan belgeler ile Trabzon Şeriyye Sicilleri üzerinde yaptığımız araştırmaların sonuçsuz kaldığını belirtelim.
[2] TŞS., 1933/119, 70b.
[3] Belgede geçen isimler tek tek incelendiğinde bölgenin önemli ailelerine mensup olan kişilerin de bulunduğu görülmektedir. TŞS., 1933/119, 70b.
[4] TŞS., 1933/119, 70b.
[5] TŞS., 1934/120, 81b-82a.
Halil İnalcık, ispence vergisini gayrimüslüm tebaadan evli erkek ve dul kadınların ödemekle yükümlü olduğunu belirtir. Bkz. Halil İnalcık, *İspence*, DİA, c. XXIII, 177.
[6] *TŞS.*, 1934/120, 81b-82a.
[7] *TŞS.*, 1934/120, 81b-82a.

yetinirlerdi."[8] Özkaya'nın açıklamasına paralel olarak Eyübzâdelerin de içinde bulunduğu Doğu Karadeniz'den pek çok kişi ya da ailenin de zaman zaman merkezi orduya asker gönderdiği görülmektedir. Merkezi idarenin ve ordunun zor durumda kaldığı 1787-1792 yılları arasındaki Osmanlı-Rus savaşı boyunca, Anapa ve civarının muhafazası için, Doğu Karadeniz'in önde gelen kişilerinden ve ailelerinden üç defa asker talebinde bulunulmuştur.[9] Eyübzâdeler, Ekim 1787'deki asker toplamasına 300 adet piyade asker yollamıştır.[10] Bir sonraki asker gönderimi Şubat 1788 tarihinde olmuş ve Eyübzâdeler 200 piyade asker yollamıştır.[11] Ekim 1789'da toplanan son seferde ise Eyübzâdeler 300[12] piyade asker göndererek üç seferde orduya toplam 800 piyade asker yardımı yapmıştır.

Osmanlı Arşivinde yer alan ve Ekim 1789 tarihindeki asker sevkiyatını gösteren defter vasıtasıyla Eyübzâdelerin aynı zamanda 25. yeniçeri bölüğüne tabi olduğunu görmekteyiz.[13] Deftere göre; Trabzon'da birinci,[14] beşinci, yirmi beşinci, altmışıncı, altmış dördüncü ve yüzüncü adıyla altı adet yeniçeri bölüğü vardır.[15] Mehmet Bilgin, 19. yüzyılın ilk yarısına gelindiğinde atmış dördüncü yeniçeri bölüğünün kavgalar sonucu Of'ta lağvedildiğini, buradaki ailelerin beşinci ve yirmi beşinci bölük bünyesinde bütünleştirildiğini dile getirir.[16] Yüzüncü bölüğün de etkisi bu dönemde azalmış olmalıdır. Bilgin, ayrıca,

---

[8] Özkaya, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Ayanlık*, 303.
Bu bilgiye paralel olarak Feridun Emecen'in, 1683 Viyana yenilgisinden sonra, yani XVII. yüzyıldan itibaren, bölgedeki eli silah tutulan kişilerden seferlerde asker olarak yararlanılmaya başlandığını dile getirdiğini belirtelim. Emecen, *Bulancak-Piraziz*, 47.

[9] Hasan Umur, *Of Tarihine Ek: Vesikalar ve Fermanlar* (İstanbul: Güven Matbaası, 1956), 65-67.
Karadeniz sahilinde, muhtelif kazalardan asker celbi için sadır olan fermanın transkripsiyonu için ayrıca bkz. Umur, *Of Tarihine Ek*, 65-67.

[10] Tatar, "1787-1792 Osmanlı-Rus Savaşı'nda Trabzon," 222; Hacısalihoğlu, *Trabzon'da Ayanlık Mücadelesi*, 58.

[11] Tatar, "1787-1792 Osmanlı-Rus Savaşı'nda Trabzon," 222; Hacısalihoğlu, *Trabzon'da Ayanlık Mücadelesi*, 58.

[12] BOA, C.AS, 929/40224; Gökçe, "Kafkasya'da Cereyan Eden Siyasi Olaylar," 17; Tatar, "1787-1792 Osmanlı-Rus Savaşı'nda Trabzon," 222; Fedakar, "Anapa Kalesi: Karadeniz'in Kuzeyinde Son Osmanlı İstihdâmı," 117; Hacısalihoğlu, *Trabzon'da Ayanlık Mücadelesi*, 58.
Ayrıca Atilla Çetin, Maçka'dan iki Eyüboğu kardeşin 1789 Ocak tertibinde 500 asker gönderdiğini söylemektedir. Bu kardeşlerin isimleri belli olmamakla beraber Çetin 1788 ve 1789 tertibatlarının toplamını vermiş olmalıdır. Atilla Çetin, "Sefer-i Hümâyûnda Anadolu Yiğitleri," Tarih ve Medeniyet Dergisi, sy. 44 (1997), 57.

[13] BOA, C.AS, 929/40224.

[14] Sadece Sürmene'den Sakaoğlu Ali Ağa'nın kayıtlı olduğu yeniçeri bölüğüdür. BOA, C.AS, 929/40224.

[15] BOA, C.AS, 929/40224.

[16] Bilgin, *Sarıalizâdeler*, 56.

imparatorluğun pek çok bölgesinde olduğu gibi Trabzon Eyaletinde de önde gelen birçok ailenin yeniçeri bölüklerine kayıtlı olduğunu söyler.[17] Eyübzâdeler de bu ailelerden bir tanesidir ve 25. yeniçeri bölüğünün yoldaş ağası/ailesi arasında yer alır. Yoldaş ağa/aile; ağalık fermanı bulunmayan ancak fermanlı ağalara karşı sorumlu olan aileleri ifade eder. Bu ailelere kolağası ya da sıra ismi de verilir.[18] Yani devletin asker ihtiyacında ve talep dâhilinde Eyübzâdeler de diğer büyük aileler gibi orduya asker göndermekle yükümlüdür. Yukarıda değindiğimiz asker sevkiyatı, Eyübzâdeler'in 1764 baskınından sonra bölgedeki nüfuzunu devam ettirdiğini göstermekle birlikte ailenin bölgenin önde gelen aileleri arasında yer aldığına dair başka bir kanıttır.

29 Şevval 1216 (4 Mart 1802) tarihli bir belgede Maçka voyvodası olarak Eyübzâde Süleyman ve Abdi'nin isimleri zikredilmedir.[19] Ailenin hazırladığı şecereye göre Süleyman, Tosun'un oğludur. Öyle görünüyor ki, voyvodalık Eyübzâde Tosun'dan sonra oğlu Süleyman'a geçmiştir. Belgede adı geçen Eyübzâde Abdi ise, Maçka'daki Eyüboğulları'nın bugünkü Abdullah Ağa kolunun atası olan Eyübzâde Eyüb'ün oğlu Abdullah'tır. 1811 yılında Eyübzâdeler tarafından verilen arzuhalde yer alan mühürdeki tarih, kesin olmamakla birlikte, Abdullah Ağa'nın doğum yılına işaret ediyor olmalıdır. Buna göre Abdullah Ağa'nın doğum tarihinin 1153 (1740/1741) olduğunu söyleyebiliriz:

Görsel 6: Maçka Voyvodası Eyübzâde Eyüb'ün Oğlu Abdullah [Abdi] Ağa'nın Mührü
Kaynak: BOA, HAT 993/41853K.

[17] Mehmet Bilgin'in tespitlerine göre Trabzon'da yeniçeri bölüklerine kayıtlı bazı aileler şunlardır; 100. bölükte yer alanlar: Kalcızâdeler (Trabzon); 64. bölükte yer alanlar: Hacısalihoğulları (Akçaabat-Tonya), Kaloğlu (Of), Yanbeyoğlu (Rize), Metooğlu (Rize), Yamakoğlu (Rize); 25. bölükte yer alanlar; Şatırzâdeler (Trabzon), Canoğlu (Of), Gracoğlu (Of), Sâkoğlu (Of), Hacıfazlıoğlu (Of), Biroğlu (Of), Büberoğlu (Of), Kanburoğlu (Rize-Of). Bilgin, *Sarıalizâdeler*, 55.
[18] Bilgin, *Sarıalizâdeler*, 57.
[19] BOA, C.DRB, 47/2349.

Maçka voyvodaları Eyübzâde Abdullah ve Süleyman'ın hakkında ahaliden salyane talep ettiklerine dair bir şikâyetin hâsıl olduğunu belirtelim:[20] Maçka ahalisi 200 katırla Gümüşhane madenleri için gerekli kömürü nakletmekle görevli madenciyân taifesindendir. Ne var ki kazanın voyvodalık ve subaşılık görevini yürüten Abdullah ve Süleyman, halktan yıllık 70-80 bin kuruş gibi yüksek bir miktarda vergi istemektedir. Ahali bu rakamın oldukça yüksek olduğunu, halkın bu kadar vergiyi ödemesinin mümkün olmadığını düşündüğünden gereğinin yapılarak mesul kişilerin bir an önce cezalandırılmasını talep etmiştir. Bunun üzerine 1802 tarihinde Gümüşhane Emini Halil Bey tarafından verilen bir dilekçe neticesinde Eyübzâde Abdullah ve Süleyman'ın Samsun Kalesi'ne sürülmelerine dair bir karar çıkmıştır. Ancak Eyübzâde Abdullah ve Süleyman öteden beri Gümüşhane madenleri için gerekli olan kömür sevkiyatını vaktinde ve hızlı bir şekilde yapmaktadır. Halil Bey'in yerine atanan Kapıcıbaşı Cihanzâde Hüseyin Bey bu durumu göz önünde bulundurarak vakayı yeniden soruşturmuş, bazı kötü niyetli kişiler tarafından Eyübzâde Abdullah ve Süleyman'a iftira atıldığına kanaat getirerek her ikisinin de Muharrer Şartlar Dairesinde affedilmesine vesile olmuştur.[21] Sürgün cezası nedeniyle Maçka voyvodalığı ve subaşılığından azledilen Eyübzâdelerin ise görevine geri döndüğünü görüyoruz.

Esasen Maçka voyvodalığı ve şubaşılığı yapan Eyübzâdeler Gümüşhane madenlerine kömür sevkiyatını vaktinde ve hızlı bir şekilde yapmalarının yanında ahali tarafından da itibar görmektedir. Bu yüzden haklarındaki sürgün kararının affedilmesine dair karşılıklı olarak bir anlaşma yapılmıştır. Anlaşmaya göre; Eyübzâde Abdullah ve Süleyman bundan sonra hareketlerine dikkat eder ve ahaliye karşı herhangi bir kötü davranışta bulunmazsa affedilecektir. Aksi halde önceden verilen sürgün hükmü de eklenerek haklarında yeni ve artırılmış bir ceza uygulanacaktır.[22] Eyübzâdeler hakkındaki sürgün kararının kaldırıldığı bu dönemde Doğu Karadeniz'in Caniklizâde Tayyar Mahmud'un başkaldırısı

[20] Eyübzâde Süleyman Ağa'nın mührünü bulmaya yönelik çalışmalarımız sonuçsuz kalmıştır. 1811 tarihinde verilen arzuhalde imzası bulunan iki Eyübzâde Süleyman Ağa vardır. Fakat arzuhalde ikisinin de mührü bulunmamaktadır. BOA, HAT, 993/41853K.
[21] BOA, C.DRB, 47/2349.
[22] BOA, C.DRB, 47/2349.

yüzünden karışıklık içerisinde olduğunu görüyoruz.[23] Maçka voyvodalarının cezalarının affedilmesinin ve orta yolun bulunmasının en önemli sebeplerinden bir tanesi bu karışıklık olmalıdır. Öyle görünüyor ki, bu isyanı bastırmakla ilgilenen merkezi idare, Cihanzâde Hüseyin Bey'in de çabalarıyla, Maçka'nın her iki voyvodası hakkında cezai bir yaptırım uygulamamış, Maçka'daki karışıklıkları sonlandırarak Tayyar Mahmud'un başını çektiği harekâta odaklanmış olmalıdır.

Caniklizâdelerin son temsilcisi Tayyar Mahmud,[24] babası Battal Hüseyin Paşa vefat ettiğinde Rumeli'de eşkıya ile mücadele halindeydi.[25] Ne var ki merkezi hükümet, öteden beri çeşitli sebepler yüzünden Canikli ailesine eskisi kadar güvenmiyor ve destek vermiyordu. Hatta Caniklizâdelere karşı Çapanzâdeleri destekliyordu. Tayyar Mahmud, kendisinin ısrarla istediği Amasya'nın idaresinin Çapanzâdeler'e verilmesine karşı çıktı ve etrafına asker toplamaya başlayarak hükümete karşı isyan etti. Ancak tek sebep bu değildi: Canikli ailesinin ve Tayyar Mahmud'un başını çektiği bir grup eşraf zümresi Nizâm-ı Cedid ıslahatlarına ve ordusuna da karşıydı. Nizâm-ı Cedid aleyhinde propaganda yaparak III. Selim'in (saltanatı: 7 Nisan 1789-29 Mayıs 1807) yeniliklerine karşı olanları bir araya getirme niyetindeydi.[26] Neticede Tayyar Mahmud bu arzusunu kısa sürede başarmış ve çoğunluğu muhtelif vilayet, nahiye ve kazaların önde gelenlerinden oluşan 2000 asker toplamıştır.[27]

Tayyar Mahmud, Amasya ve Kastamonu'yu hâkimiyeti altına almak için kısa sürede harekete geçmiş ve Çapanzâde Süleyman'ın uhdesindeki Amasya'yı ele geçirmiştir. Bunun üzerine hükümet, iki aile arasındaki gerilimi daha fazla

[23] Ali Yaycıoğlu, "Sened-i İttifak (1808): Osmanlı İmparatorluğu'nda Bir Ortaklık ve Entegrasyon Denemesi," *Nizâm-ı Kâdîm'den Nizâm-ı Cedîd'e III. Selim ve Dönemi: Ölümünün 200. Yılında III. Selim ve Dönemi Sempozyumu*, (İstanbul 2008), 678.

[24] Sicill-i Osmanî'ye göre Tayyar Mahmud Paşa, 1215'de (1800/1801) Trabzon valiliği, 1216'da (1801/1802) Diyarbakır valiliği yapmış, bir yıl sonra azledilmiştir. Ardından Cemâziyelevvel 1218'de (Ağustos-Eylül 1803) Erzurum, 1219'da (1804/1805) tekrar Trabzon valisi olarak atanmıştır. Fakat bu görevinde de uzun süre kalmamış, bir yıl sonra, 1220'de (1805/1806) yeniden azledilmiştir. Bu azledilişin sebebi etrafına topladığı destekçilerle merkezi hükümete karşı isyan etmesi olmalıdır. Şaban 1222'de (Ekim 1807) üçüncü defa Trabzon Valisi olduğu görülüyor. Aynı zamanda Sadaret kaymakamlığı da yapmıştır. Ancak Muharrem 1222'de (Mart 1808) azledilerek sürülmüştür. Akabinde 2 Receb 1223 (24 Ağustos 1808) tarihinde vefat etmiştir. Mezarı Eyüp'tedir. Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, c. V, 1626.

[25] Şahin, *The Caniklizâdes*, 70.

[26] Şahin, *The Caniklizâdes*, 71-72.

[27] Sümer, *Tirebolu Tarihi*, 109.

büyütmemek için Tayyar Mahmud'a Amasya'nın yönetimi vermiştir. Ancak Tayyar Mahmud rahat durmayarak Tokat, Zile, Sivas ve Çorum'u da zapt etmiş, bu ilerleyişi Çapanzâdeler'in müdahalesiyle durmuştur. Akabinde Tayyar Mahmud'un adamları Amasya'ya geri çekilmiştir. Bu esnada Tayyar Mahmud ile birlik olan Laçinoğlu'nun konağı sarılmış, ancak Tayyar Mahmud bu baskından kurtularak Trabzon'a kaçmayı başarmıştır.[28] Burada Üçüncüzâdeler başta olmak üzere bölgedeki bazı ağa ve ayanların desteğini almıştır.[29] Bilahare, belgede isimleri belirtilmese de, Maçka ayanlarını (Eyübzâdeleri) da yanına katarak Gümüşhane'ye bir iki saat mesafede bulunan Yağlıdere ve Krom madenini zapt etmiştir.[30] Ne var ki Tayyar Mahmud'un bölge eşrafından büyük destek aldığı bu harekâtı, Hazinedarzâde Emin Bey ve Yusuf Ziya Paşa'nın gayretleri neticesinde sonuçsuz kalmıştır.[31] Böylece Eyübzâdelerin Tayyar Mahmud'un himayesinde elde ettikleri Yağlıdere ve Krom Madeni hâkimiyetleri kısa sürede sona ermiş, maden tekrar Gümüşhane Emini'nin uhdesine devredilmiştir.[32] Doğu Karadeniz'deki karışıklıkların devam ettiği süreçte, Eyübzâdeler Tonya Ayanı Hacısalihzâde Ali Ağa'nın[33] 1810 yılında beklenmedik bir baskınıyla Maçka'dan çıkarılmıştır. Halkın Hacısalihzâde Ali Ağa yerine Eyübzâdelerin voyvoda olarak Maçka'da kalmasını istemesiyle bu baskından sonra Eyübzâdeler Maçka'daki ikametlerine ve görevlerine devam etmiştir. Yine de ailenin 1764'ten beri uhdesinde bulundurduğu voyvodalık ve subaşılık vazifesi ile buradaki yerleşimi büyük oranda sekteye uğramıştır.

2.2.1. Eyübzâde-Hacısalihzâde Mücadelesi: İspela'dan Kısa Süreli İhraç

Hacısalihzâde Ali Ağa, babası Ömer Ağa'nın 1794'te vefat etmesinin ardından Tonya ayanlığını devralarak hâkimiyet bölgesini genişletmeye başladı. İlk olarak Tonya ile Torul arasındaki Fol pazarı/Fol madenini iltizam eden Koç Ali oğlu Ali Ağa ve ailesi ile mücadeleye girişmiş, bir süre sonra Koçalioğulları, Ali Ağa'nın

[28] Şahin, *The Caniklizâdes*, 72-75.
[29] Sümer, *Tirebolu Tarihi*, 109.
[30] BOA, HAT, 104/4078.
[31] Şahin, *The Caniklizâdes*, 76.
[32] BOA, HAT, 104/4078.
[33] "Hacısalihzâde Ali Ağa" ya da "Hacısalihzâde Büyük Ali Ağa" hakkında detaylı bilgi için bkz. Hacısalihoğlu, *Trabzon'da Ayanlık Mücadelesi*, 63-97.

hâkimiyetini kabul etmiştir.[34] Ali Ağa'nın bir süre sonra Maçka'ya yönelerek burada voyvodalık vazifesini yürüten Eyübzâdeler ile mücadeleye giriştiğini görüyoruz: Bir arzuhalde, sabık Maçka voyvodaları Eyübzâde Ömer Ağa ve Abdullah Ağa'nın da dâhil olduğu, 47 Eyübzâde'nin imzası ve mührü bulunmaktadır. Eyübzâdelerin anlatısına göre; Hacısalihzâde Ali Ağa, Eyübzâdelerin konağını[35] basarak Maçka'yı zorla ele geçirmiş ve burada uzun zamandır ikamet eden Eyübzâdeleri kadın erkek, genç yaşlı, çoluk çocuk demeden katletmiş, mallarını ve neredeyse 800 kese akçeyi bulan paralarını gasbetmiş, sağ kalan 400'den fazla Eyübzâde ferdi ise başkalarının yanına sığınmıştır.[36]

1764'ten beri Maçka'da voyvodalığı uhdesinde bulunduran Eyübzâdeleri buradan çıkardıktan bir süre sonra Hacısalihzâde Ali Ağa, yerel esnaftan birkaç kişi vasıtasıyla halka beş, on mühürlü kâğıt göstererek Maçka voyvodası ile Gümüşhane Emini'nin azledildiğini söylemiştir. Akabinde vakit kaybetmeden "[Maçka'ya] voyvoda oldum" diyerek etraftaki bazı madenci köylerine[37] asker sevk edip hâkimiyet alanını iyice genişletmeye çalışmıştır.[38] Bu vesileyle Hacısalihzâde'nin Maçka ve civarına hâkim olmak için Eyübzâdelerle giriştiği bu mücadelenin, Eyübzâdeler'in 1764'teki baskını gibi, Gümüşhane madenleri için gerekli olan kömürün temini ve Trabzon'a nakil işiyle Maçka voyvodasının yükümlü olmasıyla doğrudan alakalı olduğunu görüyoruz. Maçka voyvodalığı bölgedeki etki alanını genişletmek isteyen ayanlar için önemlidir. Bu yüzden Hacısalihzâde Ali Ağa, vakit kaybetmeden civardaki madenci köylerini de zapt ederek altına alarak geniş bir hâkimiyet alanı oluşturmaya çalışmış olmalıdır.

---

[34] Hacısalihoğlu, *Trabzon'da Ayanlık Mücadelesi*, 66-68.

[35] Hacısalihzâde Ali Ağa'nın bastığı "Eyüboğlu Konağı", daha önce bahsi geçen, Eyübzâdelerin 1764'te yerleştikleri Maçka voyvodası Muhammed Ağa'nın konağı ile aynı konak olmalıdır.

[36] BOA, HAT 993/41853K.

[37] "…Yalnız Maçka kazasına kanaat etmeyip krom madeni karyelerine birkaç nefer bölükbaşıları gönderib…" Belgede *maden karyeleri* şeklinde tasvir edilen köyler, Gümüşhane Maden Mukataasına bağlı köyler olmalıdır. BOA, HAT, 993/41853L.

[38] BOA, HAT, 993/41853L.

15 Safer 1226 (11 Mart 1811) tarihli belgede Eyübzâde Ömer Ağa ile Abdullah Ağa'nın "sabık Maçka voyvodası" olarak geçmesinin sebebi, Hacısalihzâde Ali Ağa'nın arzuhalin verildiği tarihten bir iki sene evvel Maçka'yı basmış olmasındandır. Yani Hacısalihzâde'nin Maçka baskını hakkında bilgi veren ilk belge bize baskının bir iki yıl önce gerçekleştiğini söylemektedir. Bu süreç içerisinde iki aile arasında yaşanan mücadelelere yine arzuhaldeki anlatılar üzerinden ulaşabiliyoruz.

Hacısalihzâde Ali Ağa'nın Maçka'da yarattığı kargaşa Gümüşhane krom madenindeki üretimi durma notasına getirmiştir.[39] Kısa süre içinde Maçka ile Gümüşhane'nin bazı kazalarına kendisi adına hizmet eden birtakım askerler tahsis ettiği,[40] halka salyâne koyduğu, kazaya zarar verdiği[41] ve Eyübzâdelerle giriştiği mücadeleler esnasında Maçka ahalisinin mağdur olduğu[42] gibi sebeplerden ötürü Ali Ağa, Maçkalı 62 kişi tarafından hükümete şikâyet edilir. Ahali verdikleri arzuhalde voyvodalık hizmetinden memnun oldukları Eyübzâdelerin eski yerlerine dönmesini ve Hacısalihzâde'nin Maçka'dan çıkarılmasını istemiştir.[43] Hacısalihzâde'nin Maçka ve civarında yol açtığı karışıklıklar ile huzursuzlukların ardından Eyübzâde Mehmed ve Abdullah da vatanlarında tekrar iskân edilmelerine dair bir dilekçe verir.[44] Bunun üzerine Hacısalihzâde Ali'nin Maçka'dan çıkartılması ve Eyübzâdelerin burada tekrar iskân edilmesine dair bir emirname çıkartılmış ve durum Gümüşhane Emini İbrahim Ağa ile Trabzon Mütesellimi Hazinedarzâde Süleyman Ağa'ya bildirilmiştir.[45] Ne var ki Süleyman Paşa, "şimdi vakti değildir" diyerek bu emri uygulamamıştır.[46]

Hazinedarzâde Süleyman Ağa, Hacısalihzâde Ali Ağa'yı korumak/desteklemektedir.[47] Bu sebepten ötürü Eyübzâdeler, Süleyman Ağa'nın kasıtlı olarak emri yerine getirmediğini düşünmektedir. Eyübzâde Ömer Ağa ve Abdullah Ağa hem bu ittifakı bozmak hem de kendilerinin Maçka'da tekrar iskân edilmelerine dair çıkarılan emrin uygulanması için kaymakama tekrar dilekçe verir. Kaymakam, bu dilekçeden sonra Sadrazam Paşa tarafından da "vakti değil" denildiğini aktarmıştır.[48] Bunun üzerine Eyübzâde Ömer ve Abdullah, mevcut emrin yerine getirilmesi ve durumun bizzat merkezi hükümete aktarılması için

[39] BOA, HAT, 993/41853L.
[40] BOA, HAT, 993/41853L.
[41] BOA, BEOAYN.d, 1, 93.
Muhtemelen Hacısalihzâde Ali Ağa'nın Maçka ve civar köylere voyvoda tayin etmesinin sebebi Hazinedarzâde Sülayman Paşa ile birlikte Faş üzerine gitmesiyle alakalıdır. BOA, HAT, 993/41853J.
[42] BOA, HAT, 993/41853L.
[43] BOA, HAT, 993/41853L.
[44] BOA, HAT, 993/41853J.
[45] BOA, HAT, 993/41853F.
[46] BOA, HAT, 993/41853J.
[47] BOA, HAT, 975/41445.
[48] BOA, HAT, 993/41853G.

aralarından Eyübzâde Mustafa[49] adında birisini Dersaadet'e göndereceklerini dile getirerek bu işi sonlandırmak ister.[50] Eyübzâde Mustafa, Dersaadet'e gidip Hacısalihzâde Ali'nin Maçka voyvodalığından azlini ve kazadan çıkarılmasını istemiş ve kendilerinin tekrardan kazaya yerleştirilmelerine dair emir çıkarılmasını talep etmiştir.[51]

İlerleyen süreçte Hacısalihzâde'nin Maçka'daki faaliyetlerinin bertaraf edilmesi, Hcısalihzâde-Üçüncüoğlu Süleyman Ağa ittifakına karşı Eyübzâde-Kalcızâde ittifakının desteklenmesi yönünde Gümüşhane Emini İbrahim Ağa'ya yazılan bir mektup yazıldığını görüyoruz.[52] Mektupta Hacısalihzâde'nin Üçüncüzâde Süleyman Ağa ile ittifak kurduğu ve Eyübzâdeler'e saldırarak onları Maçka'dan uzaklaştırdığı dile getirilmiştir. Hacısalihzâde'nin Maçka ve civarında sebep olduğu bu karışıklıkların Gümüşhane'nin diğer kazalarına sirayet etmemesi ve bölgedeki halkın daha fazla zarar görmemesi için Hacısalihzâde'nin Maçka'dan çıkarılması gerektiğini ve Eyübzâdelerin bölgede tekrar güçlenmesini sağlamak için Eyübzâde-Kalcızâde ittifakına destek verilmesi gerektiğini belirtmiştir.[53] Hem Gümüşhane Emini'ne gönderilen bu mektuptan sonra Evâil-i Şaban 1227 (Ekim 1812) tarihinde Maçka Naibi'ne hitaben yazılan bir hüküm aracılığıyla Eyübzâdelerin Maçka'ya tekrar yerleştikleri ve hâkimiyetlerini devam ettirdikleri anlaşılmaktadır.[54] Hükümde Kapıköy ahalisinden Eyübzâde Ali'nin[55] Kasım, Hacıoğlu Ahmed ve bazı kimselerle beraber Maçka'daki birkaç araziyi tasarrufunda bulundurduğu gerekçesiyle ahaliye hem düşmanlık edip hem de

---

[49] Eyübzâdelerin 1811 yılında verdiği dilekçede Eyübzâde Mustafa adında iki kişinin imzası ve mührü bulunmaktadır. Ailenin hazırladığı şeceye ve 1251 (1835) tarihli Maçka Müslim nüfus defterine göre bu dönemde yaşayan Eyübzâde Mustafa adında iki kişi vardır. Bunlardan bir tanesi; Eyübzâde Eyüb'ün oğlu Mehmed'in oğlu Mustafa'dır. Diğeri ise; Ömer Ağa'nın oğlu Ali Ağa'nın oğlu Mustafa'dır. Burada bahsi geçen Eyübzâde Mustafa bunlardan bir tanesi olmalıdır. BOA, NFS.d 1100, 1-2.

[50] BOA, HAT, 993/41853M.

[51] BOA, HAT, 993/41853H.

[52] BOA, BEOAYN.d, 1, 93.

[53] BOA, BEOAYN.d, 1, 93.
Aynı konuyla alakalı bir başka mektubun da Tarbzon Valisi'ne gönderildiğini görüyoruz. BOA, BEOAYN.d, 1, 92.

[54] BOA, TAD 3, 121/4, 122/1.
Bu belgeye daha evvel Mehmet Hacısalihoğlu "Arşiv Kayıtlarının Diliyle Ali Ağa'nın Maçka Voyvodalığı Mücadelesi ve İdam Fermanı" başlığı altında temas etmiştir. Hacısalihoğlu, *Trabzon'da Ayanlık Mücadelesi*, 75.

[55] Eyübzâde Ali, 1179 (1765) tarihli hükümde adı geçen Eyübzâde Tosun'un kardeşi olmalıdır. Her iki belgede de Eyübzâde Ali "voyvoda" olarak anılmamaktadır. BOA, TAD 2, 78/2; BOA, TAD 3, 121/4, 122/1.

"ziyan mutalebesi"[56] adı altında halktan vergi talebinde bulunduğuna dair bir şikâyet söz konusudur.[57] Bu şikâyet, Eyübzâdeler ile Hacısalihzâde Ali Ağa arasında bir süredir devam eden mücadelelerin 1812 yılının sonlarına doğru çözüme kavuştuğunu ve Eyübzâdelerin Maçka'ya tekrar yerleştiklerini göstermektedir.

Gümüşhane'nin önde gelen bazı kişileri, Hacısalihzâde Ali Ağa hakkında Eyübzâdeleri Maçka'dan çıkardığı, çocuklarını öldürdüğü, bütün mallarına el koyduğu, halktan fazla vergi topladığı ve Gümüşhane madenlerini çalışamaz hale getirdiği için şikâyette bulunmuştur.[58] Maçka ve civarında yol açtığı karışıklıklar neticesinde II. Mahmud tarafından Ekim 1813 yılında idam kararı çıkarılmıştır.[59] Gümüşhane Emini İbrahim Ağa, arzuhal ve mektuplarında Ali Ağa'nın idam edilmesi gerektiği defalarca vurgulamıştır. İbrahim Paşa'nın ısrarları üzerine II. Mahmud tarafından Hacısalihzâde Ali Ağa'nın idamına dair bir ferman çıkarılmışsa da bu karar uygulanmamış, bir süre sonra Ali Ağa affedilmiştir.[60] Eyübzâdeler ise 1810-1812 yılları arasındaki Hacısalihzâde Ali Ağa mücadelesinden sonra Maçka'daki voyvodalık vazifelerine devam etmiştir. Hacısalihzâde Ali Ağa, Maçka'yı basmadan önce voyvodalığı uhdesinde bulunduran Eyübzâde Abdullah Ağa'nın bu olaydan sonra görevine devam edip etmediği konusunda bilgi bulunmamaktadır. 1812 yılından sonraki bu hadiseden sonra Eyübzâdeler hakkında bilgi veren ilk kaynağa, Fatma Atabey tarafından transkripsiyonu yayımlanan, Trabzon ahkâm defterlerinin 4. cildinde yer alan 1234 (1818) tarihli belge aracılığıyla ulaşıyoruz. Belge, Maçka voyvodası Eyübzâde Seyyid Osman Ağa, Ömer Ağa ve yedi nefer diye belirtilen kişi ya da kişilerin Rüstemzâde el-Hac Mehmed, Kethüda Ali Usta ve Katibzâde Hasan'a borcu olduğu üzerinedir.[61] Osman Ağa, yukarıda ismini zikrettiğimiz Abdullah

---

[56] *Mutalebe*: Talep, istek. Kanar, *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, 857.

[57] BOA, TAD 3, 121/4, 122/1.
Bahsi geçen belgelere Mehmet Hacısalihoğlu, Eyübzâde-Hacısalihzâde mücadelesi çerçevesinde daha evvel değinmiştir. Hacısalihoğlu, *Trabzon'da Ayanlık Mücadelesi*, 75.

[58] Hacısalihoğlu, *Trabzon'da Ayanlık Mücadelesi*, 76.

[59] Hacısalihoğlu, *Trabzon'da Ayanlık Mücadelesi*, 77-80.

[60] Hacısalihoğlu, *Trabzon'da Ayanlık Mücadelesi*, 111.
Hacısalihoğlu Ali Ağa'nın 1813 yılından itibaren vefat ettiği 1844 yılında kadar olan faaliyetleri hakkında geniş bilgi için ayrıca bkz. Hacısalihoğlu, *Trabzon'da Ayanlık Mücadelesi*, 80-134.

[61] Atabey, "4 Numaralı Trabzon Ahkâm Defterinin Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi," 28-29.

Ağa'nın torunudur.[62] Yani voyvodalık Abdullah Ağa'dan oğlu Osman Ağa'ya geçmiştir. Ancak bu değişimin hangi tarihte gerçekleştiğine dair maalesef elimizde herhangi bir bilgi bulunmuyor.

Eyübzâde Osman Ağa ve Ömer Ağa'nın bahsettiğimiz borcu hangi sebeple aldıkları konusunda bir malumata sahip değiliz ancak miktarının 13.710 kuruş olduğunu biliyoruz.[63] Daha evvel alacaklılar borçlarının ödenmesine dair talepte bulunmuşsa da borçlular tarafından kendilerine herhangi bir ödeme yapılmamıştır. Alacaklılar sorunun mübaşir vasıtasıyla çözülmesi için mahkemeye başvurmuş ve Muharrem 1230'da (Ocak 1815) Gümüşhane Emini'ne ulaştırılan bir emir vasıtasıyla alacaklarını yeniden talep etmiştir. Bunun üzerine borçlular, borçlarını ödemek için 91 gün süre istemiştir.[64] Ne var ki ödeme için söz verilen 91 günün üzerinden 2 yıl geçmesine rağmen alacaklılar alacaklarını tahsil edememiştir. Bu sebepten davanın yeniden görüşülmesi için mahkemeye tekrar başvurulmuş, bu sefer mübaşir ücretinin de davalılardan alınması emredilmiştir. Bunun üzerine dava Darbhane-i Amire Nâzırı Seyyid Abdurrahman Bey'e havale edilmiştir.[65] Abdurrahman Bey'in ardından dava yeni Darbhane-i Amire Nazırı Seyyid Hayrullah Bey'e devredilmiş ve davanın mahkemece görülmesi, borç tahsilâtının gerçekleştirilmesi istenmiştir. Belgeden anlaşıldığı kadarıyla, bir türlü sonuca ulaşamayan bu dava mecburen tekrar görülecektir.[66] Osman Ağa ve Ömer Ağa ile Rüstemzâde el-Hac Mehmed, Kethüda Ali Usta ve Katibzâde Hasan arasındaki bu alacak verecek davasının nasıl nihayete erdiği, borçluların borcunu ödeyip ödemediği ya da hangi koşullara ödediğine dair herhangi bir malumata ulaşılamamıştır. İlerleyen süreçte ise, bu davadan yaklaşık 4 yıl sonra, 1822'de *Maçka voyvodası Eyübzâde Ağa*'nın Osmanlı-İran Savaşına 117 adet piyade ve süvari asker gönderildiği görüyoruz:[67]

[62] BOA, NFS.d 1100, 1.
[63] Atabey, "4 Numaralı Trabzon Ahkâm Defterinin Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi," 28.
[64] Atabey, "4 Numaralı Trabzon Ahkâm Defterinin Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi," 28
[65] Atabey, "4 Numaralı Trabzon Ahkâm Defterinin Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi," 28-29
[66] Atabey, "4 Numaralı Trabzon Ahkâm Defterinin Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi," 33.
[67] BOA, C.AS, 169/7404.

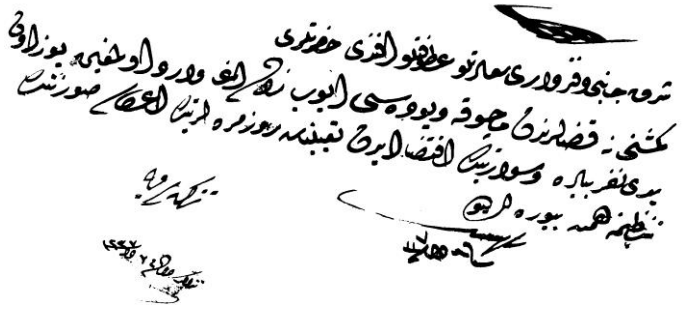

Görsel 7: Maçka Voyvodası Eyübzâde Ağa'nın Orduya Asker Gönderdiğine Dair
Kaynak: BOA, C.AS, 169/7404.

Belgede asker sevk eden Eyübzâde'nin ismi ve kaç adet piyade, kaç adet süvari asker gönderdiği net bir şekilde belirtilmese de, yukarıda zikrettiğimiz üzere, bu dönemde Maçka voyvodaları Eyübzâde Osman Ağa ve Ömer Ağa'dır. 1822 yılına ait başka bir belge aracılığıyla ise voyvoda Osman Ağa'nın vekilinin Eyübzâde Hasan Ağa olduğunu anlıyoruz.[68] Eyübzâdeler Osmanlı-İran Savaşına sadece asker göndermekle kalmamış, bu süreçte Dersaadet'ten gönderilen savaş malzemelerinin Erzurum'a nakliyle de ilgilenmiştir.[69] 1822 yılında yollanan birtakım askeri mühimmat önce Gümüşhane sınırında bulunan Cevizlik'e (Maçka'ya) sevk edilmiş, burada Maçka voyvodası Eyübzâde Osman ve vekili Eyübzâde Hasan tarafından teslim alınarak Erzurum'a nakli bu voyvodalar tarafından gerçekleştirilmiştir.[70]

Trabzon'a peyderpey birer ikişer ulaşan 30 parça top, 30 parça cephane sandık arabası, 11 tane dingil ve 6 tane tekerlek olmak üzere toplamda 77 adet savaş malzemesi 8 Şaban 1237 (30 Nisan 1822) tarihinde Cevizlik'e (Maçka'ya)

[68] BOA, HAT, 820/37368A.

[69] BOA, HAT, 820/37368A; BOA, HAT, 820/37368B; BOA, HAT, 280/37368C.
Burada rastladığımız Trabzon merkezli askeri mühimmat sevkiyatına dair Feridun M. Emecen şu şekilde bir yorum yapmaktadır; "Trabzon'un bir askeri üs haline getirildiği, İstanbul'dan Trabzon'a yapılan asker, mühimmat sevkiyâtı, kıyı kesiminde irili ufaklı iskelelere belirli bir canlılık kazandırmıştır." Emecen, *Bulancak-Piraziz*, 42.
Bu konudaki bazı değerlendirmeler için ayrıca bkz. Özcan Tatar, "1787-1792 Osmanlı-Rus Savaşı'nda Trabzon ve Çevresinin Yeri ve Önemi," *Trabzon ve Çevresi Uluslar arası Tarih-Dil-Edebiyat Sempozyum Bildirileri 3-5 Mayıs 2001*, (Trabzon: Trabzon Valiliği İl Kültür Müdürlüğü Yayınları, 2002) c. I, 201-235; Temel Öztürk, "Osmanlı-Rus Savaşının (1768-1774) Trabzon Üzerindeki Etkileri," *Karadeniz Tarihi Sempozyumu 25-26 Mayıs 2005*, (Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi, 2007), c. I, 295-310; Ömer İşbilir, "Trabzon-Erzurum Arasında Savaş Malzemesi Taşımacılığı Örneğinde İran Seferinin Doğu Karadeniz Bölgesi Ekonomisine Katkıları," *Uluslar arası Giresun ve Doğu Karadeniz Sosyal Bilimler Sempozyumu 09-11 Ekim 2008 Bildiriler I*, (Giresun: Giresun Belediyesi Yayınları, 2009) 162-171.

[70] BOA, HAT, 820/37368B.

gönderilmiştir.[71] Erzurum'da bulunan Serasker'e gönderilmek üzere tertip edilen bu mühimmatın 15 Şaban 1237 (7 Mayıs 1822) tarihli belgeye göre nakil işinden Gümüşhane Emini görevlidir.[72] Ancak Cevizlik'e sevk edilen mühimmatın tamamı Gümüşhane Emini'ne bağlı Maçka voyvodası Eyübzâde Osman Ağa ve vekili Hasan Ağa'nın nezaretinde 29 Zilhicce 1237 (16 Eylül 1822) tarihinde, emir üzerine, Odacıbaşı İbrahim sorumluluğunda Erzurum'a nakledilmiştir.[73] Bu noktada Maçka voyvodasının Gümüşhane madenleri için kömür temin etme, çıkan madeni Trabzon limanına nakletme, orduya gerektiğinde asker gönderme, şer'i ve örfî vergileri tahsil etme, asayişi ve düzeni sağlama gibi fonksiyonlarının yanında cepheye sevk edilen askeri malzemenin naklini sağlamakla da yükümlü olduğunu görüyoruz.

2.2.2. 1251 (1835-1836) Maçka Müslim Nüfus Defterine Göre İspela (Ocaklı) Köyündeki Eyübzâdeler

1251 (1835-1836) tarihli Maçka Müslim nüfus defterinde İspela (Ocaklı) köyünde[74] kayıtlı Eyübzâdeler, 1765 tarihli hükümden edindiğimiz bilgiye göre buraya yerleşen Eyüb ve Tosun'un oğulları ya da torunları olup ailenin hazırladığı şecereye göre altıncı ve yedinci kuşağı temsil eder. Maçka Müslim nüfus defteri, İspela köyünün Eyübzâdelerin Maçka'daki en yoğun yerleşim yeri olduğunu gösterir. Eyübzâdeler, İspela'nın 13 hanelik ve 133 kişilik[75] toplam nüfusunun 47'sini ihtiva etmekte ve köyün 4 hanesinde ikamet etmektedir. Deftere göre sabık voyvoda Eyübzâde Abdullah Ağa'nın oğlu voyvoda Osman Ağa[76] *Maçka*

[71] BOA, HAT, 820/37368B.
[72] BOA, HAT, 820/37368C.
[73] BOA, HAT, 820/37368A.
[74] 1835 yılında İspela köyü, Gümüşhane'nin Maçka kazasına bağlıdır. Nüfus defterine göre Maçka'nın üç köyünde Eyübzâde yerleşimi vardır: İspela (Ocaklı), Kusera (Ormanüstü) ve Zanoy (Akmescit) köyü. BOA, NFS.d, 1100, 1-4, 7, 42-43.
Ayrıca 1251 (1835-1836) tarihli Maçka Müslüm nüfus defterinden İspela köyünden Eyübzâdelerle alakalı kısımların örnek sayfaları için bkz. "Ek-6" ve "Ek-7".
[75] İspela köyü hane: 13, nüfus; müsinn: 16, tuvana: 62, sagîr: 55, toplam: 133. BOA, NFS.d, 1100, 4.
[76] 1251 (1835-1836) tarihli Maçka Müslim nüfus defterinde *Maçka ayanı* olarak karşımıza çıkan Maçka voyvodası Eyübzâde Osman Ağa'nın vakti zamanında kendi arazisi üzerine yaptırdığı bir cami olmalıdır; "…[Maçka'da] bugünkü caminin bulunduğu yerde, aşağı yukarı 140 yıl öncelere giden, Eyübzâde Osman Ağa (Eyüboğlu Osman Ağa) "vakfı" olan ağaçtan yapılmış bir mescit vardı…" (İsmet Zeki Eyuboğlu, *Maçka*, 15). İsmet Zeki Eyuboğlu'nun bahsettiği bu mescit, Osman Ağa'nın camisi olmalıdır. 1836 tarihini taşıyan bir belge, caminin hitabetinin Molla İsmail'e; imametinin ise Molla Mehmed'e devredilmesini içermektedir. Bu durumda

ayanı'dır ve 43 yaşındadır.[77] Bu durumda Osman Ağa'nın doğum tarihi 1792 olmalıdır.[78] Osman Ağa'nın Ahmed Ağa, Ruşen Ağa,[79] Süleyman Ağa[80] ve Emin adında dört kardeşi; Abdullah Nuri Bey,[81] Mehmed, İsmail Bey ve Abbas Bey adında dört oğlu vardır.[82]

1251 (1835-1836) tarihli Maçka Müslim nüfus defterine göre kazanın diğer ayanı Eyübzâde Ömer Ağa'nın oğlu İbrahim Ağa'dır.[83] İbrahim Ağa'nın Osman, Mehmed Hilmi, Halim Bey[84] ve Pir Bey adında dört oğlu vardır. Eyüboğlu ailesinin hazırladığı şecereye göre -büyük ihtimalle- sonradan doğan; Rıfat ve Ömer adında iki oğlu daha olmalıdır. İbrahim Ağa'nın Maçka Müslim nüfus defterine kayıtlı Hasan Ağa,[85] Ali Ağa,[86] Abdullah Ağa[87] ve Memiş Ağa[88] adında

---

caminin 1836'dan önce yaptırıldığı ortaya çıkar. Osman Ağa'nın inşa ettirdiği bu cami, günümüze kadar varlığını devam ettiremese de 1910 yılında yıkılma noktasına gelmiş, o dönemde hem imamsız hem de müezzinsiz kalmıştır. Fakat caminin yıkılıp yıkılmadığı ya da yerine -başka isimle- bir cami yaptırılıp yaptırılmadığı konusunda herhangi bir bilgiye isabet edemedik (BOA, HAT, 1600/62).
Bahse konu belgeye (BOA, HAT, 1600/62) Selim Karahasanoğlu daha önce temas etmiştir. Bkz. Karahasanoğlu, "Karahasanoğlu Mehmed Ali Efendi (1852-1914)," 153.

[77] Maçka ayanı Eyübzâde Osman Ağa ve ailesi 1835 yılında 13 hanelik İspela köyünde hane 1'de ikamet etmektedir. BOA, NFS.d 1100, 1.
İlaveten Eyübzâde Osman Ağa'nın torunu dava vekili Eyübzâde Mehmed Hamdi Efendi'nin hatıratı aracılığıyla (hatıratın kapsadığı yaklaşık tarih aralığı: 1851-1852 ilâ 1908-1909) Osman Ağa'nın Trabzon Hacı Kasım Mahallesinde ikâmet ettiği bilgisine de ulaşıyoruz. Buradan hareketle Osman Ağa'nın ilerleyen süreçte ya Maçka'dan Trabzon'a taşındığını ya da hem Maçka'da hem de Trabzon'da hanesinin bulunduğu sonucuna varabiliriz. Eyübzâde Mehmed Hamdi, *Safahat-ı Hayatım*, 1930, 1.
Ayrıca Osman Ağa, 1251 (1835/1836) tarihli Maçka Müslim nüfus defterine "Maçka ayanı" unvanıyla kaydedilmiş olsa da 1252 (1837) tarihli bir Hatt-ı Hümayun'da sadece "Maçka voyvodası" unvanıyla zikredilmiştir. Bu durumda voyvoda ve ayan kavramlarının birbirine yakın şekilde algılandığı veya birbirinin yerine kullanıldığı söylenebilir. BOA, HAT, 485/23803.

[78] 1251 (1835-1836) tarihli Maçka Müslim nüfus defterine göre 43 yaşında olan Eyübzâde Osman Ağa'nın doğum tarihi; 1792 olmalıdır. BOA, NFS.d, 1100, 1.

[79] 1251 (1835-1836) tarihli Maçka Müslim nüfus defterine göre Ruşen Ağa'nın Ali Bey ve Mustafa adında iki oğlu vardır. Ancak Eyüboğlu ailesinin hazırladığı şecereye göre, muhtemelen sonradan doğan, dört oğlu daha olmalıdır. BOA, NFS.d, 1100, 1.

[80] 1251 (1835-1836) tarihli Maçka Müslim nüfus defterine göre Süleyman Ağa'nın iki oğlu vardır. BOA, NFS.d, 1100, 1.

[81] 1251 (1835-1836) tarihli Maçka Müslim nüfus defterine göre Abdullah Nuri Bey'in 1258 (1842-1843) doğumlu Osman adında bir oğlu vardır. BOA, NFS.d, 1100, 1.

[82] BOA, NFS.d, 1100, 1.

[83] Eyübzâde İbrahim ve ailesi 1835 yılında 13 hanelik İspela köyünde hane 2'de ikamet etmektedir. BOA, NFS.d, 1100, 1.

[84] Nüfus defterine göre Halim Bey'in Mustafa, Ömer ve Emin adında üç oğlu vardır. BOA, NFS.d, 1100, 1.

[85] Nüfus defterine göre Hasan Ağa'nın Mehmed Hurşid adında bir oğlu olmalıdır. BOA, NFS.d, 1100, 1.

[86] Nüfus defterine göre Ali Ağa'nın Ömer, Abdüllatif, Halil ve Mustafa adında dört oğlu vardır. BOA, NFS.d, 1100, 1.

dört kardeşi vardır. Ailenin hazırladığı şecerede nüfus defterinde yer almayan Hüseyin adında bir kardeşi daha kayıtlıdır. Ayrıca eşi Serdarzâde Mustafa Ağa'nın kızı Gülizar Hanım'dır. 1251 (1835-1836) tarihli Maçka Müslim nüfus defterine göre İspela'da ikamet eden İbrahim Ağa'nın,[89] eşi Gülizar Hanım'ın[90] ve oğlu Osman Ağa'nın[91] mezar taşları günümüzde Bahçekaya (Olasa) köyündeki mezarlıkta yer almaktadır.

1251 (1835-1836) tarihli Maçka Müslim nüfus defteri incelendiğinde daha evvel hiçbir kaynakta Maçka ayanı ya da voyvodası olarak ismine rastlamadığımız Eyübzâde Tosun'un torunu İbrahim Ağa'nın ilk defa burada Maçka ayanı olarak zikredildiğini görüyoruz. Bu durumda ya Eyübzâdeler içerisinde voyvodalığın Tosun ve Eyüb soyu içerisinde iki koldan ilerlediğini ya da İbrahim Ağa'nın voyvodalık yapmasa da nüfus defterine "ayan" olarak kaydedildiğini görüyoruz.[92] Bahse konu nüfus defteri haricindeki herhangi bir kaynakta İbrahim Ağa'nın Maçka ayanı ya da voyvodası olduğuna işaret eden herhangi bir bilgi yoktur. Ancak aile bireylerinden Ali Ulvi Eyüboğlu kaleme aldığı "Maçka Tarihçesi"inde (muhtemelen voyvodalık veya ayanlığa atıfta bulunarak) ağalığın İbrahim Ağa ile sona erdiğini vurgulamaktadır.[93] Buna karşılık, 1837 tarihli bir hatt-ı hümâyun'da İbrahim Ağa'nın babası Ömer Ağa ve (Eyüb'ün oğlu) Osman Ağa'nın adları Maçka voyvodası olarak geçmektedir.[94] Eyübzâdeler tarafından verilen bir arzuhalde ise Eyübzâde Ömer Ağa'nın mührü bulunmaktadır.[95] Mühürdeki 1206 (1791/1792) tarihi, kesin olmamakla birlikte, Ömer Ağa'nın doğum tarihi olmalıdır:

---

[87] Nüfus defterine göre Abdullah Ağa'nın Mahmud ve Ahmed isminde iki oğlu olmalıdır. BOA, NFS.d, 1100, 1.

[88] Nüfus defterine göre Memiş Ağa'nın Kadir, Mehmed, İsmail Eşref ve Hasan isimlerinde dört oğlu vardır. BOA, NFS.d, 1100, 1.

[89] Eyübzâde İbrahim Ağa'nın mezar taşına, bulunduğu yerde, Bahçekaya (Olasa) Köyü Mezarlığında ulaşılmış ve taş tarafımızca fotoğraflanmıştır. Ancak hem mezar taşı kitâbesinin bakımsızlıktan okunamayacak durumda olması hem de yan tarafına sonradan yapılan bahçe duvarı betonunun alt kısma kadar sıçramış olmasından dolayı taş yerinden çıkarılamamış ve kitâbesinin okuması gerçekleştirilememiştir.

[90] Eyübzâde İbrahim Ağa'nın eşi Gülizar Hanım'ın mezar taşı kitâbesi için bkz. "Ek-11".

[91] Eyübzâde İbrahim Ağa'nın oğlu Osman Ağa'nın mezar taşı kitâbesi için bkz. "Ek-12".

[92] BOA, NFS.d, 1100, 1.

[93] Ali Ulvi Eyüboğlu'nun burada ağalıktan kastı ayanlık ya da voyvodalık olmalıdır. Ali Ulvi Eyüboğlu, "Maçka Tarihçesi," 9.

[94] BOA, HAT, 485/23803.

[95] BOA, HAT, 993/41853K.

Görsel 8: Maçka Voyvodası Eyübzâde Ömer Ağa'nın Mührü[96]
Kaynak: BOA, HAT 993/41853K.

Eyübzâde Ömer Ağa'nın İspela sınırları içerisinde yer alan ve Eyübzâdelerin uzun süredir ikamet ettiği Eyüboğlu konağından[97] başka Bahçekaya-Galyan arasına bir konak daha inşa ettirdiğini belirtelim. Ali Ulvi Eyüboğlu'nun kaleme aldığı "Maçka Tarihçesi"inde "Tufa Konağı"[98] olarak bahsettiği bu konak, Bahçekaya köyünün bugünkü sınırları dışındaki Galyan-Konaklar ile Trabzon yol ayrımında bulunan Işıklar mevkindeki bir tepede bulunmaktadır. Halk arasında hâlen "Eyüboğlu Konağı" olarak anılan bu konağın kalıntıları günümüze kadar ulaşmıştır.

Konak, rivayete göre Mühürcü denilen mevkideki taşların el yordamıyla taşınmasıyla inşa edilmiştir. Anlaşıldığı kadarıyla konağın 40 adet odası bulunmaktadır. Bu yüzden halk arasında "Kırk Odalı Konak" olarak da anılır. Konağın bulunduğu yerde yaptığımız incelemede bahçe duvarı kalıntılılarının yaklaşık olarak 700-800 metrelik bir alanı kapladığı görülmüştür. Ali Ulvi Eyüboğlu, konağın dört adet su kuyusu olduğunu belirtse de[99] bahçe duvarının çevrelediği bölgenin iç kısmında iki adet su kuyusu kalıntısına rastladık. Bunlardan bir tanesi yaklaşık 6 metre derinliğindedir. Diğer kuyu ise muhtemelen hayvanların düşmemesi için sonradan moloz ile kapatılmıştır. Kuyular aktif

[96] Eyübzâde Ömer Ağa, 1811 yılında da "sabık Maçka voyvodası" olarak anılmaktadır. BOA, HAT, 993/41853K.

[97] Daha önce değindiğimiz üzere "Eyübzâde/Eyüboğlu konağı", "Eski Konak" ya da "İsmet Zeki Konağı" olarak anılır. Eyübzâdelerden önceki Maçka voyvodası Muhammed Ağa'nın kullandığı konak olmalıdır.

[98] Ali Ulvi Eyüboğlu, Tufa Konağı'nın İpsori'de (Işıklar) olduğunu söylemekle beraber "Tufa Konağı da bir kaza neticesinde yanmıştır. Tufa Konağının elli iki odası, bir buçuk saat mesafeden buraya su getirmek suretiyle doldurulmuş dört tane büyük kuyusu ve birçok sarnıçları vardır. Konağın durumu dört dönüm araziden ibarettir" diyerek (Ali Ulvi Eyüboğlu, "Maçka Tarihçesi," 9) aile bireylerinden Sinan Eyüboğlu ve Turhan Eyüboğlu gibi konağın yangın sonucunda yok olduğunu belirtmektedir (Sinan Eyüboğlu, "Eyüboğlu Ailesi" konulu görüşme, Maçka: 29 Haziran 2016; Turhan Eyüboğlu, "Eyüboğlu Ailesi ve Maçka-Trabzon Arası Yerleşim Yerleri" konulu görüşme, Maçka: 02 Temmuz 2016).

[99] Ali Ulvi Eyüboğlu, "Maçka Tarihçesi," 9.

oldukları dönemde taşıma su ile doldurularak konağın ihtiyacı karşılanmaya çalışılmıştır. Duvar kalıntılarından anlaşıldığı kadarıyla konak yaklaşık 200-300 metre civarında bir alanı kaplamaktadır. Günümüzde konağın bulunduğu alana baz istasyonu inşa edilmiştir. Muhtemelen konağa ait kalıntılar bu esnada tahrip edilmiştir.

Görsel 9: Eyüboğlu Konağı'nın Bulunduğu Yer-Işıklar Mevki[100]
Fotoğraf: Emre Eken, **Tarih:** 2 Temmuz 2016.

Görsel 10: Eyüboğlu Konağı-Bahçe Duvarı Kalıntıları
Fotoğraf: Emre Eken, **Tarih:** 2 Temmuz 2016.

[100] Konak, halka içinde gösterilen baz istasyonlarının bulunduğu alanı çevreleyecek şekilde bugünkü Bahçekaya köyü, Galyan Barajı ve civarına hâkim arazi üzerine inşa edilmiştir.

Görsel 11: Eyüboğlu Konağı-İç Duvar Kalıntıları
Fotoğraf: Emre Eken, **Tarih:** 2 Temmuz 2016.

Görsel 12: Eyüboğlu Konağı'nın Avlusunda Bulunan Su Kuyusu[101]
Fotoğraf: Emre Eken, **Tarih:** 2 Temmuz 2016.

[101] Kuyu, yaklaşık 6 metre derinliğinde; 2 metre çapındadır.

İspela dışında yer alan bu konakta ikamet eden Maçka ayanı Eyübzâde Ömer Ağa ve kazanın diğer ayanı Osman Ağa hakkında bazı şikâyetler söz konusudur: 1252 (1837) yılında İstanbul'da bulunan bakırcı, hallac ve abacı esnafından bazı kimseler, Eyübzâdelerin Maçka ahalisine türlü türlü zulüm ettiklerini ve düşmanlık beslediklerini dile getirmiştir. Üstelik voyvodalar hakkındaki şikâyetler farklı kişilerce öteden beri dile getirilmekte, dahası patrik[294] bile bu yönde beyanda bulunmaktadır. Mevcut şikâyetleri incelemek üzere Gümüşhane Emini Yusuf Paşa bir mübaşir görevlendirilmişse de yerel halk Eyübzâdelerden memnun olduklarını dile getirdiği ve ileri sürülen iddiaları yalanladıkları için dava kapanmıştır. Fakat bir süre sonra patrik tarafından kaleme alınan bir yazıda Eyübzâdelerden memnun olduklarını söylemeleri için halka baskı uygulamış olabileceği üzerinde durulmuş, her ne kadar mübaşir kudretli bir zat olsa da ahalinin mübaşire evvelce söylediklerinin zıtlık içerdiği anlaşılmıştır. En önemlisi bu durum hakkında daha önce net bir karar verilmemiştir. Konu ahaliye tekrar sorulduğunda şikâyet edilen Eyübzâde Osman Ağa'nın yaşı ilerlemiş olduğu için böyle şeyler yapamayacağı fakat akrabalarının yapabileceği dile getirmişlerdir. Neticede hakkında birkaç senedir muhtelif iddiaların bulunduğu Eyübzâde Osman'ın yargılanması ve azledilmesi amacıyla İstanbul'a getirilmesi için Trabzon kaymakamına havale edilmesi ile akrabalarının Trabzon'da iskân edilmesi gerektiği ifade edilmiştir.[295] Ancak bu şikâyetler neticesinde talep edilen yaptırımlar hem sonuçsuz kalmış hem de hiçbir zaman uygulanmamıştır.

***

1251 (1835-1836) tarihli Maçka Müslim nüfus defteri, İspela köyünün muhtarlığında da Eyübzâdelerin görev aldığını göstermektedir. Nüfus defterine göre İspela'da muhtar-ı evvel Eyüb'ün torunu İsmail'dir.[296] Eyübzâde Mehmed'in

[294] Belgede patrikin kimliğiyle alakalı detaylı bilgi verilmemiştir. BOA, HAT, 485/23803.
[295] BOA, HAT, 485/23803.
[296] Eyübzâde İsmail Ağa, İspela köyünde hane 4'te ikamet etmektedir. BOA, NFS.d, 1100, 2. Ayrıca, Eyübzâdeler tarafından verilen ve 47 Eyübzâde'nin imzası ile mührü bulunan arzuhalde Eyübzâde Mehmed adında dört kişinin ve Eyübzâde İsmail adında iki kişinin mührü bulunmaktadır. Belgedeki mühürler net bir şek,lde okunamadığı için Eyübzâde Mehmed ve İsmail'in mührüne ulaşılamadığımızı belirtelim. Ancak, bahse konu belgedeki mühürlerden birisinin Eyübzâde Mehmed'e diğerinin ise; köyün önceki muhtarı Eyübzâde İsmail'e ait olması kuvvetle muhtemeldir. BOA, HAT, 993/41853K.

oğlu olan İsmail'in nüfus defterinde kayıtlı Ali,[297] İzzet ve Halim adında üç oğlu ile Mustafa[298] ve Ömer[299] adında iki kardeşi vardır. Nüfus defterine göre İspela'da ikamet eden bir diğer Eyübzâde ise Ruşen'in oğlu Hasan'dır.[300] Eyübzâde Hasan'ın Tosun ve Mehmed adında iki oğlu; Mikdad,[301] Süleyman,[302] Derviş ve Osman adında dört kardeşi vardır.[303] Fakat Eyüboğlu ailesi tarafından hazırlanan şecerede İsmail'in babası Eyübzâde Ruşen'in ismi Mehmed olarak geçmektedir.[304] Ayrıca bahse konu şecereye göre, Ömer adında bir oğlu daha olmalıdır. Buna karşılık şecerede nüfus defterine kayıtlı olan oğulları Osman, Süleyman ve Hasan kayıtlı değildir.

2.2.2.1. 1251 (1835-1836) Maçka Müslim Nüfus Defterine Göre Zanoy (Akmescit) Köyündeki Eyübzâdeler

1251 (1835-1836) tarihli Maçka Müslim nüfus defterine göre Eyübzâdelerin Maçka'da İspela dışında ikamet ettiği diğer yer; Zanoy'dur. Fakat bu köydeki Eyübzâde nüfusu İspela'daki kadar yoğun değildir. Nüfus defterine göre köyde 9 hane içerisinde 81 Müslim erkek ikamet etmektedir. Bu haneler içerisinden sadece bir tanesinde Eyübzâdeler ikamet etmekte ve 81 bir kişilik köy nüfusunun 17'sini oluşturmaktadır.[305] Eyübzâde Ömer oğlu Hüseyin;[306] oğulları Halim Ömer, Reşid, Hurşid, Ömer ve Ali; kardeşleri Mehmed,[307] Tufan,[308] Eyüb[309] ve Mahmud ile

[297] Nüfus defterine göre Ali'nin Şevval 1258 (Kasım 1842) yılında dünyaya gelen Ali adında bir oğlu vardır. BOA, NFS.d, 1100, 2.
[298] Nüfus defterine göre Eyübzâde Mustafa'nın Abdülhamid, Ruşen ve Süleyman adında üç oğlu vardır. BOA, NFS.d, 1100, 2.
[299] Nüfus defterine göre Eyübzâde Ömer 1251 (1835-1836) tarihinde vefat etmiştir. BOA, NFS.d, 1100, 2.
[300] Eyübzâde Hasan Ağa, hane 6'da ikamet etmektedir. BOA, NFS.d, 1100, 2.
[301] Nüfus defterinde Mikdad'ın 1 yaşında Hasan adında bir oğlu kayıtlıdır. BOA, NFS.d, 1100, 2.
[302] Nüfus defterine göre Süleyman'ın 1 yaşında Hasan isminde bir oğlu vardır. BOA, NFS.d, 1100, 2.
[303] BOA, NFS.d, 1100, 2.
[304] Bu bilginin doğru olup olmadığını teyit edemediğimiz için burada 1251 (1835-1836) tarihli Maçka Müslim nüfus defterinde geçtiği şekiliyle, yani Ruşen olarak kullanılmıştır. BOA, NFS.d, 1100, 2.
[305] 1251 (1835-1836) tarihli Maçka Müslim nüfus defterine göre Zanoy (Akmescit) köyünde ikamet eden bütün Eyübzâdeler aynı hanede yaşamaktadır. BOA, NFS.d, 1100, 43; Defterin Eyübzâdelerle ilgili kısmının tıpkıbasımı için bkz. "Ek-8" ve "Ek-9".
[306] BOA, NFS.d, 1100, 43.
[307] Nüfus defterine göre Mehmed'in Mikail?, İsmail ve Hurşid adında üç oğlu vardır. BOA, NFS.d, 1100, 43.
[308] Nüfus defterine göre Tufan'ın iki oğlu vardır. BOA, NFS.d, 1100, 43.

beraber hane 9'da ikamet etmektedir. Hüseyin'in babası Ömer, Eyüb'ün oğludur. Yani, Zanoy'daki Eyübzâdeler Ömer Ağa kolundandır. 1251 (1835-1836) tarihli Maçka Müslim nüfus defterine göre 55 yaşında olan Eyübzâde Hüseyin, 1780 doğumlu olmalıdır.[310] Nüfus defterine göre Zanoy, Eyübzâdeler'in Maçka'daki en eski üç yerleşim yerlerinden birisi olsa da köyün mezarlığında Osmanlı dönemine ait herhangi bir Eyübzâde'nin mezar taşına tesadüf edemedik.[311]

2.2.2.2. 1251 (1835-1836) Maçka Müslim Nüfus Defteri[312] ve 1260 (1844-1845) Maçka Yoklama Defterine[313] Göre Kusera (Ormanüstü) Köyündeki Eyübzâdeler

İspela ve Zanoy'da ikamet eden Eyübzâdeler 1251 (1835-1836) Maçka Müslim nüfus defterine *Eyübzâde* formundaki "aile" ya da "sülale" adlarıyla kaydedilmiş iken Kusera'da (Ormanüstü) ikamet edenler "aile/sülale" adları olmadan kaydedilmiştir.[314] 1251 (1835-1836) tarihindeki nüfus sayımından yaklaşık 10 yıl sonra, 1260 (1844) tarihinde, tutulan "Gümüşhane Maden-i Hümâyun'a mülhak Maçka Kazası Yoklama Defteri" Kusera'da ikamet eden Eyübzâde Tahir oğlu Hasan'ın 1 Rebîülevvel 1260 (21 Mart 1844) tarihinde Osman adında bir

---

[309] Nüfus defterine göre Eyüb'ün Emin ve Hasan isimlerinde iki oğlu vardır. BOA, NFS.d, 1100, 43.

[310] BOA, NFS.d, 1100, 44.

[311] Bunun bir sebebi köyde vefat edenlerin uzunca bir süre Mataracı Merkez Mezarlığına defnedilmesiyle alakalı olmalıdır. Sözlü bir kaynaktan elde ettiğimiz bilgiye göre, Mataracı Merkez Mezarlığının yanında bulunan Maçka-Değirmenderesi'ne kadar olan kısım -bugünkü Akmescit köyünün sınırlarının bulunduğu dağın eteklerine kadar inen kısım- Zanoy sınırlarında yer aldığı için köyde vefat edenler Mataracı Merkez Mezarlığına defnedilmiştir. Sinan Eyüboğlu, "Eyüboğlu Ailesi" konulu görüşme, Maçka: 29 Haziran 2016.
Ayrıca, Zanoy Mezarlığında bazı mezar taşı kitâbeleri yıpranmış, bazılarının zamanla yazıları silinmiştir. Birçok mezar taşı ise bakımsızlıktan dolayı okunamayacak kadar tahrip olmuştur. Bu yüzden, köydeki mezar taşlarından Eyüboğulları'nın buradaki yerleşimine dair nitelikli veriler elde etmek imkânsızdır.

[312] Defterin Eyübzâdelerle ilgili kısmının tıpkıbasımı için bkz. "Ek-10".

[313] "…Gümüşhane Maden-i Hümâyun'a merbut Maçuka kazasının havi olduğu kûrrasında bulunan İslam'ın işbu 1260 senesi Muharreminden Receb'üş-şerifinin gurresine gelinceye kadar tevellüd ve fevt ve gelib gidenlerinin yoklama defteridir." BOA, ML.CRD.d, 756, 2; Defterin Eyübzâdelerle ilgili kısmının tıpkıbasımı için bkz. "Ek-13".

[314] BOA, NFS.d, 1100, 5-7.
1251 (1835-1836) tarihli Maçka Müslim nüfus defteri temel alınarak Eyübzâdelerin Maçka'daki yerleşimi ve şeceresini konu edindiğimiz bu kısımda, bazı Eyübzâdelerin aile/sülale adlarının deftere kaydedilmemiş olabileceği göz önünde bulundurularak, yanılma payının olduğunu belirtelim.
1251 (1835-1836) tarihli Maçka Müslim nüfus defterinin transkripsiyonunu yayımlayan Adnan Durmuş, Kusera köyününün nüfus verilerini yayımlamamıştır. Durmuş, *Maçka*, 205-301.

çocuğunun dünyaya geldiğini bildirmektedir.[315] Bu bilgiden hareketle 1260 (1844) tarihli Maçka yoklama defteri ile 1251 (1835-1836) Maçka Müslim nüfus defteri karşılaştırıldığında, aile/sülale adı olamadan nüfus defterine kaydedilen Tahir oğlu Hasan'ın[316] Eyübzâde Eyüb'ün torunu, dolayısıyla Eyübzâdelerin *Tahir Ağa* kolundan olduğu anlaşılmaktadır. Defterde 35 yaşında kayıtlı olan Eyübzâde Hasan'ın doğum tarihi yaklaşık olarak 1800-1801 olmalıdır. Osman,[317] Mehmet, İzzet, Hasan ve Tahir adında beş oğlu; Mehmed[318] ve Mustafa[319] adında iki erkek kardeşi vardır. 1251 (1835-1836) Maçka Müslim nüfus defterine göre Kusera'da ikamet eden 16 hanede kayıtlı toplam 97 erkek bulunmaktadır. Bu nüfusun 8'ini Eyübzâdeler oluşturmakla birlikte 16 hanelik köyün 1 hanesinde (hane 14'te) ikamet ettikleri görülmektedir.[320]

3. Eyübzâde Voyvodalığı ve Ailenin Maçka'daki İdari Rolü

Hacısalihzâde Ali Ağa'nın Maçka voyvodalığı için giriştiği mücadeleleri ele alan Mehmet Hacısalihoğlu, daha evvel Maçka voyvodalığını ele geçirmiş Eyübzâdelerin voyvodalığı uzun süre uhdesinde bulundurmasına dair iki tespitte bulunur. Bunlardan ilki; "bu olaylardan sonra Eyüboğullarının cezalandırılması ve eski voyvodaya voyvodalığının geri verilmesi yerine, Eyüboğullarının Maçka voyvodası olarak tanındığını görüyoruz."[321] şeklindedir. Tez çalışmamız boyunca yaptığımız araştırmalarda Eyübzâdelerin sabık Maçka voyvodası Muhammed Ağa'nın konağını bastıktan sonra Maçka voyvodalığı yapmasını engelleyecek bir hüküm içeren herhangi bir belgenin varlığına tesadüf edemedik. Dolayısıyla Mehmet Hacısalihoğlu'nun tespitine katıldığımızı belirtelim ve Eyübzâdeleri Maçka ayanlığına taşıyan sürecin benzer şekilde geliştiğini söyleyelim: 1764 yılında Maçka voyvodası Muhammed Ağa'nın konağını basıp voyvodalığı ele

[315] BOA, ML.CRD.d, 756, 2.
[316] Uzun boylu, sarı bıyıklı Tahir oğlu Hasan, Kusera'da hane 14'te ikamet etmektedir. BOA, NFS.d, 1100, 7.
[317] Yukarıda zikrettiğimiz ve "Maçka Yoklama Defterinde" ismi belirtilen Hasan oğlu Osman Aynı zamanda 1251 (1835) tarihli Maçka Müslim nüfus defterine de "tevellüd" şerhiyle sonradan kaydedildiğini belirtelim. BOA, ML.CRD.d, 756, 2; BOA, NFS.d, 1100, 7.
[318] Defterde Mehmed'in Osman adında, henüz yeni doğmuş, bir oğlu olduğu kayıtlıdır. BOA, NFS.d, 1100, 7.
[319] Mustafa 32 yaşındadır. Buna göre doğum tarihi yaklaşık olarak 1803-1804 olmalıdır. BOA, NFS.d, 1100/7.
[320] BOA, NFS.d, 1100, 7.
[321] Hacısalihoğlu, *Trabzon'da Ayanlık Mücadelesi*, 38.

geçiren Eyübzâdeler,[322] Dersaadet'e şikâyet edilmiş[323] ancak cezalandırılmak yerine, süreç içerisinde merkezi yönetim ve halk tarafından *Maçka voyvodası* olarak kabul görmüş;[324] dahası 1251 (1835-1836) tarihli Maçka Müslim nüfus defterine *Maçka ayanı* olarak kaydedilmişlerdir.[325]

Mehmet Hacısalihoğlu'nun ikinci tespiti ise 1810'lu yıllara gelindiğinde ayanlar arasında gerçekleşen hâkimiyet mücadelelerinde hükümetin yaklaşımının tam tersine döndüğü yönündedir. Hacısalihoğlu'na göre artık merkezi yönetim, ayanların birbirleriyle giriştikleri mücadeleler neticesinde hâkimiyet alanlarını genişletmesine izin vermemekte ve kendisine daha itaatkâr, daha zararsız gördüğü ailenin bölgesel etkinliğine devam etmesine müsaade etmektedir.[326] Hacısalihzâde Ali Ağa ile Eyübzâdeler örneğinde incelediğimiz vakada Gümüşhane Emini İbrahim Ağa'ya gönderilen mektupta Hacısalihzâde'nin bölge için pek çok açıdan zararlı faaliyetlerde bulunduğunun altını çizilmiş, durumun daha da büyümemesi için Hacısalihzâde-Üçüncüzâde Süleyman Ağa ittifakına karşı Eyübzâde-Kalcızâde ittifakının desteklenmesi gerektiği belirtilmişir. Bu sebepten, Gümüşhane Emini'ne[327] gönderilen mektuptan yola çıkarak, Mehmet Hacısalihoğlu'nun da görüşünü hesaba katıp,[328] bizim de merkezi hükümetin görece kendisine daha ılımlı gördüğü Eyübzâdeleri desteklediği savına yakın olduğumuzu belirtelim. Şüphesiz hükümetin bu tutumunda ahali tarafından Eyübzâdeler lehinde verilen olumlu referanslar ile Hacısalihzâde Ali Ağa aleyhinde verilen olumsuz beyanatlar büyük rol oynamıştır.

Öte taraftan Doğu Karadeniz'deki ayan ailelerinin karakteristik özelliklerinin imparatorluğun diğer bölgelerindeki ayan ailelerine göre farklılık gösterebileceğini belirtelim. Buradaki aileler, Batı Anadolu ya da Balkanlardaki gibi köylülerin çalıştığı geniş arazilere sahip değildir.[329] Doğu Karadenizli ayan

[322] BOA, TAD 2, 78/2.
[323] BOA, TAD 2, 79/2.
[324] Tez çalışmamız esnasında ulaştığımız belgelere göre Eyübzâdeleri "Maçka voyvodası" olarak tanımlayan ilk belge 1190 (1776-1777) yılına aittir. *TŞS*., 1933/119, 70b.
[325] BOA, NFS.d, 1100, 1-2.
[326] Hacısalihoğlu, *Trabzon'da Ayanlık Mücadelesi*, 79-80.
[327] Gümüşhane Emini'ne ve Kapucubaşına gönderilen mektup için bkz. BOA, BEOAYN.d, 1, 93.
[328] Hacısalihoğlu, *Trabzon'da Ayanlık Mücadelesi*, 79-80.
[329] Bu iddiayı 1811 tarihli bir Hatt-ı Hümayun'da Eyübzâdelerin mal varlığı hakkında geçen bilgilerden yola çıkarak destekleyebiliriz. Bahse konu belgede Eyübzâdeler'in geniş arazilere ya

ailelerinin durumunu göz önünde bulunduran Robert Zens, buradaki ayanlar için imparatorluğun genelini kapsamayacak bir ayan tanımlaması yapar; Zens'e göre literatürde küçük ve büyük olarak sınıflandırılan ayanlar arasında Ottoman Warlord (Savaş Beyi) fonksiyonu icra eden ve zaman zaman askeri hizmette kullanılan ayanlar da vardır.[330] Bunlar, Zens'in düşüncelerine paralel olarak merkezi otoritenin tehdit edildiği zamanlarda sahip oldukları askeri potansiyeli bir koalisyon etrafında toplayabildikleri gibi bu gücü birbirlerine karşı da kullanabilir. Eyübzâdeler ve Doğu Karadeniz'deki bazı aileler[331] Zens'in yaptığı bu ayan tanımlamasına birebir örnek teşkil eder. Eyübzâdeler, 1764 yılında Maçka voyvodasının konağını basmak için 700-800 silahlı adamı peşinden sürükleyebilmiş[332] ve 24 yıl sonra, 1789 Osmanlı-İran Savaşına, diğer ailelerle bir koalisyon etrafında birleşerek asker göndermiştir. Hatta Eyübzâdeler orduya toplam 800 asker göndererek Tonyalı Hacısalihzâde Ömer Ağa'dan sonra en fazla askeri gönderenler arasında yer almıştır.[333]

Hacısalihzâde Ali Ağa ile Eyübzâdeler arasındaki mücadelede görüldüğü üzere, Mehmet Hacısalihoğlu'nun da belirttiği gibi,[334] devletin ayan ailelerinin gücünü kırmak için 18. yüzyılın ortalarından itibaren çeşitli yöntemler kullandığı ortadadır. Yücel Özkaya'nın "Tanzimat'ın ilânından sonra, Anadolu'da ve Rumeli'de görülen âyân sayısı çok azdır."[335] yönündeki tespitine bakarak 19.

---

da çiftliklere sahip olmadıklarını ancak hayvan, altın ve mülk sahibi olduklarını anlayabiliyoruz. BOA, HAT, 993/41853K.

330 Zens, "Ottoman Provincial Notables in the Eighteenth Century," 245, 249-250.

331 Trabzon ve çevresindeki ayan ya da voyvoda ailelerinin 19. yüzyılın başından ortalarına kadar devam ettirdikleri muhtelif ayaklanmalar ve mücadeleler için bkz. Ahmed Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, yay. Dündar Günday-Tevfik Temelkuran, (Ankara: Üçdal Neşriyat, 1974), c. I-XII; Cevdet Paşa, Doğu Karadeniz'daki ayan ya da voyvoda ailelerinin faaliyetleri hakkında bilgi vermesine rağmen aynı cömertliğini Eyübzâdelere göstermemiştir.

332 Eyübzâdelerin 1764 yılında Maçka voyvodası Muhammed Ağa'nın konağını 700-800 silahlı adamla basmaları bu duruma örnek olarak verilebilir.
Eyübzâdelerin Muhammed Ağa'nın konağını basmasına dair bkz. BOA, TAD 2, 78/2.

333 Ekim 1787 asker tertibatı için bkz. Tatar, "1787-1792 Osmanlı-Rus Savaşı'nda Trabzon," 222.
Şubat 1788 asker tertibatı için bkz. Tatar, "1787-1792 Osmanlı-Rus Savaşı'nda Trabzon," 222; Hacısalihoğlu, *Trabzon'da Ayanlık Mücadelesi*, 58.
Ekim 1789 asker tertibatı için bkz. BOA, C.AS, 929/40224; Gökçe, "Kafkasya'da Cereyan Eden Siyasi Olaylar," 17; Tatar, "1787-1792 Osmanlı-Rus Savaşı'nda Trabzon," 222; Fedakar, "Anapa Kalesi," 117; Hacısalihoğlu, *Trabzon'da Ayanlık Mücadelesi*, 58.
En fazla askeri 850 adet ile Hacısalihzâde Ömer Ağa göndermiştir. Hacısalihoğlu, *Doğu Karadeniz'de Ayanlık*, 58.

334 Hacısalihoğlu, *Doğu Karadeniz'de Ayanlık*, 97-101.

335 Özkaya, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Ayanlık*, 363.

yüzyılın ortalarında gelindiğinde imparatorluk genelinde ayanların nicel bir azalma gösterdiğini söyleyebiliriz. Bu saptamaya paralel olarak Eyübzâdelerin Maçka voyvodalığının da hemen hemen Tanzimat'ın ilânıyla aynı dönemde nihayete erdiğini belirtelim. 29 Zilhicce 1252 (6 Nisan 1837) tarihli bir belgeye göre Eyübzâdeler arasından Maçka voyvodalığını en son yürütenler Eyübzâde Ömer Ağa ve Osman Ağa'dır.[336] Benzer bir bilgiyi de 1921 yılında "Maçka Tarihçesi"ni yazan Ali Ulvi Eyüboğlu "Ağalık, bilahare Olasalı [Bahçekaya] Eyübzâde [Ömer Ağa'nın oğlu] İbrahim Ağa zamanında ilgâ' edilmiş"[337] diyerek vermektedir. Belgelerde Ömer Ağa, Osman Ağa ve İbrahim Ağa'nın ardılları hakkında bilgi veren kaynaklar artık Eyübzâdeler hakkında *voyvoda* veya *ayan* yerine *kaza hanedanı*[338] diye bahsetmektedir. Eyübzâdelerden Maçka voyvodası unvanıyla bahseden son belge ise, yukarıda belirttiğimiz üzere, 1252 (1837) yılına aittir.[339] Bu vesileyle, tezimiz kapsamında incelediğimiz belgelerden elde ettiğimiz verilerden yola çıkarak, Maçka voyvodalığı yapmış kişilerin listesini burada paylaşabiliriz:

Mensup Olduğu Aile	**İsmi**
?	Uzun Mustafa[340]
?	El-Hac İsmail Efendi
?	Süleyman oğlu Mehmed Ağa
?	Muhammed Ağa
Eyübzâde	Eyüb Ağa[341]
Eyübzâde	Tosun Ağa

[336] BOA, HAT, 485/23803; Tez çalışmamız boyunca yürüttüğümüz çalışmalar vasıtasıyla ulaştığımız 29 Zilhicce 1252 (6 Nisan 1837) tarihli bu belge, Eyübzâde bireylerinden "Maçka voyvodası" unvanıyla bahseden en geç tarihli belge olarak dikkat çekmektedir.

[337] Ali Ulvi Eyüboğlu, "Maçka Tarihçesi," 9.

[338] Örnek olarak bkz. BOA, Sadâret Umum Vilayat Evrakı (bundan sonra: A.}MKT.UM), 19/16 (Belge tarihi: 7 Şevval 1266 [18 Haziran 1850]); BOA, Hariciye Nezâreti Mektubî Kalemi (bundan sonra: HR.MKT), 208/39 (Belge tarihi: 4 Safer 1274 [24 Eylül 1857]).

[339] BOA, HAT, 485/23803.

[340] 29 Zilkade 1143 (5 Haziran 1731) tarihli bir belgede geçen ifadelerden anlaşıldığı kadarıyla Uzun Mustafa'dan önce Maçka'da Molla Mustafa adında birisi voyvodalık yapmış olmalıdır. BOA, C.DRB, 15/721.

[341] Bir belgede Eyübzâde Eyüb Ağa ile beraber Eyübzâde Tosun Ağa'nın da adı Maçka voyvodası olarak geçmektedir. TŞS., 1933/119,70b.

Eyübzâde	Süleyman Ağa[342]
Eyübzâde	Abdi [Abdullah] Ağa[343]
Eyübzâde	Ömer Ağa[344]
Hacısalihzâde	Ali Ağa[345]
Eyübzâde	Seyyid Osman Ağa[346]

Tablo 3: Maçka Voyvodaları Listesi[347]

Son olarak, ayanların ya da ayan ailelerinin 19. yüzyılın ortalarından itibaren sayıları azalsa bile sosyoekonomik anlamda güçlenen bu zümrenin yöneticiler ve halk üzerindeki etkisinin tamamen ortadan kalkmadığını belirtelim. Yöneticiler ile halk arasında yaşanan muhtelif sorunların çözümü için bu kişilere sonraki dönemlerde de "çeşitli hususlar için başvurulmuş, yardımları istenmiş, kendilerine mansıplar verilmeye devam olunmuştur."[348] Tanzimat'ın ilânını müteakip "eski otoritelerini kaybetmekten korkan taşra eşrafı *ilk anda direnişe geçmişti.* Ancak yeni örgütlenme ilerledikçe, bu sefer de idare meclislerine, belediyelere ve benzer organlara üye olup, nüfuzlarını sürdürme imkânını elde etmekte gecikmediler."[349] Tezimiz boyunca yaptığımız araştırmalarda Eyübzâdelerin Tanzimat'ın düzenlemelerine karşı başkaldırıda bulunup bulunmadıklarına dair herhangi bir belgeye rastlayamadık. Ancak 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Trabzon bürokrasisinde çeşitli memuriyet görevleri üstlenerek ve idare meclislerine dâhil

[342] Bir belgede Eyübzâde Süleyman Ağa ile beraber Eyübzâde Abdi [Abdullah]'nin de ismi voyvoda olarak zikredilmektedir. BOA, C.DRB, 47/2349.

[343] Eyübzâde Abdullah Ağa, bir dönem Süleyman Ağa'dan voyvodalığı devralan Ömer Ağa ile de voyvodalığı birlikte yürütmüştür. BOA, HAT, 993/41853K.

[344] Eyübzâde Ömer Ağa, bir dönem Abdi [Abdullah] Ağa'dan voyvodalığı devralan Seyyid Osman Ağa ile voyvodalığı birlikte yürütmüştür. Atabey, "4 Numaralı Trabzon Ahkâm Defterinin Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi," 28-29.

[345] Hacısalihzâde Ali Ağa'nın Maçka'yı basıp, Eyübzâdelerden devraldığı voyvodalığı ne kadar uhdesinde bulundurduğuna dair kesin bir yargıya varamıyoruz. Eyübzâdelerin konağını bastığı 1810 yılı ilâ "Maçka voyvodası" unvanıyla anıldığı (Hacısalihoğlu, *Trabzon'da Ayanlık Mücadelesi*, 71) 1813 yılı arasında Maçka voyvodalığı yaptığını söyleyebiliriz.

[346] 1822 tarihli bir belgeden voyvoda Eyübzâde Osman Ağa'nın Eyübzâde Hasan Ağa adında bir vekilinin olduğunu anlıyoruz. BOA, HAT, 820/37368A; BOA, HAT, 820/37368B; BOA, HAT, 280/37368C.

[347] Bu liste, tez çalışmamız süresince incelediğimiz, 1143 (1751) yılı ve sonrasını kapsayan, belgelerden edindiğimiz bilgiler çerçevesinde oluşturulmuştur. Maçka voyvodalarının isimlerine ulaştığımız belgelere tez metnimiz içerisindeki ilgili kısımlarda referans verilmiştir. Oluşturduğumuz bu listenin, tezimizin konusu ve kapsamı gereği, Maçka voyvodalarının tamamını içermesi beklenmemelidir.

[348] Özkaya, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Ayanlık,* 363.

[349] İlber Ortaylı, *Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahallî İdareleri (1840-1880)* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2011), 29-30.

olarak yerel yönetimlerdeki etkinliğini Maçka voyvodalığından sonra da sürdürdüklerine tesadüf ettik.

4. Sonuç

Köken çalışmaları tarihçiliğin en meşakkatli sorunlarından birisini teşkil eder ve Eyüboğulları'nın kökeni konusu da buna bir istisna teşkil etmez. Çoğu zaman köken zikri güvenilir bir kaynağa dayanılarak gerçekleştirilmez. Eyüboğulları'nın da hem Selahattin Eyyûbî ile bağlandırılması hem de önceden Rum olup sonradan Müslüman olduğunun iddia edilmesi hususunda literatürde böylesi bir kaynağa atıf tespit edemedik. Trabzon ve Maçka ile sınırlandırdığımız kendi araştırmalarımız da ailenin kökenini 1751 tarihinden öncesine taşımaya izin vermedi. Mevcut halde, Eyüboğlu ailesi-Selahattin Eyyûbî bağlantısı ve ailenin önceden Rum olduğu iddiasını birer görüş olarak zikretmenin ötesine geçemeyecek, her ikisini de tevsîk edemeyeceğiz. Tez çalışmamız boyunca, ailenin kökeni meselesine dair rastladığımız tek somut kaynak olan 1532 tarihli, 402 numaralı Maraş tahrir defteri ise ailenin kökeni konusunda net bir fikir verememektedir. Yukarıda ele aldığımız üzere bu kaynaktan yola çıkarak sadece Eyüboğulları'nın bir dönem Bayat boyu ile birlikte yaşadığı kanısını çıkarabiliriz.

Köken konusunda olduğu gibi Eyüboğulları'nın Doğu Karadeniz'e hangi tarihlerde yerleştiği hususunu da tespit edemiyoruz. Trabzon şeriyye sicillerinde ulaştığımız en eski tarihli (1751) kayıt olan Eyübzâde Mustafa Ağa'nın terekesi, Eyüboğlu ailesinin hazırladığı şecereye göre ailenin atası Eyübzâde Hasan Ağa'nın oğlu Mustafa Ağa'nın Trabzon İskender Paşa Mahallesinde ikamet ettiği bilgisini veriyor. Bu tarihten yaklaşık 14 yıl sonrasına ait bir hükümde Maçka sakinlerinden olduğu belirtilen Eyüboğlu Eyüb, kardeşi Osman, kardeşi Ali, amcasının oğlu Tosun ve maiyeti Maçka voyvodası Muhammed Ağa'nın konağını basmış ve voyvodalığı ele geçirmişlerdir. Bu durum, ailenin Doğu Karadeniz'e yerleşme meselesine dair bize sadece o dönemlerde hem Trabzon'da hem de Maçka'da ikamet ettiklerini göstermekten ileriye gidememektedir.

Bu süreçten sonra Eyübzâdelerin Maçka voyvodalığını uzun süre (1764 ilâ 1837 arası) uhdelerinde bulundurduğunu görüyoruz. Eyübzâdeler, bu süreç içerisinde

Maçka voyvodalığının gereği olarak Gümüşhane madenlerinden çıkan madeni Trabzon limanına nakletmiş, madenler için ihtiyaç duyulan kömürü temin etmiş, bölgenin âşâr ve ispence vergilerini toplamış, Maçka'nın güvenliğini sağlamış, orduya asker göndermiş ve askeri techizâtın Erzurum'a ulaşmasına öncülük etmiştir. Böylece Doğu Karadeniz'in etkin ailelerinden bir tanesi haline gelerek hem Maçka voyvodalığına 1837 yılına kadar devam etmiş hem de *Maçka ayanı* olarak anılmıştır. Nitekim aile, bölgede elde ettiği bu gücü ve etkinliği, yukarıda değindiğimiz üzere, Tanzimat'ın ilânından sonra da çeşitli vazifeler üstlenerek devam ettirmesini bilmiştir.

İKİNCİ BÖLÜM

TANZİMAT'TAN CUMHURİYET'E KADAR EYÜBZÂDELER

1. XIX. Yüzyılın İkinci Yarısından İtibaren Trabzon Bürokrasisinde Eyübzâdeler

> Ağalık, bilâhare Olasalı [Bahçekaya] [Eyübzâde] İbrahim Ağa zamanında ilgâ' edilmiş olmağla bundan sonra kabile halkı [Eyübzâdeler] tahsîl-i 'ilme gayret ederek me'mûriyyet mesleğine sülûk etmiş ve bugün kazânın münevverân zümresini teşkîl ederek el'an halkı kendilerine ısındırmışlardır. [Ailede] meb'ûs, oldukça yüksek me'mûr, muharrirlik eden kimseler olduğu gibi kabîle halkının yüzde sekseni okur-yazar takımındandır.[1]

Ali Ulvi Eyüboğlu, Maçka Başmuallimi iken Maarif Vekâleti'nin 1921 yılında verdiği emir neticesinde kaleme aldığı "Maçka Tarihçesi"nde Eyübzâdelerin, 1764 ilâ 1837 yılları arasını kapsayan, Maçka voyvodalığı döneminden sonraki durumuna dair kısaca bilgi veriyor. Ali Ulvi'den aldığımız yukarıdaki pasaj, bir ayan ailesinin Tanzimat'ın ilânından (3 Kasım 1839) sonra gücünün devamı konusunda merak uyandırıcıdır. Buradan hareketle bu başlıkta 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Trabzon bürokrasisinde çeşitli görevlerde bulunan Eyübzâdeler ele alınmış ve ailenin yerel idarelerdeki rolünün ortaya çıkarılması hedeflenmiştir.

1.1. Trabzon Bürokrasisinde Baba-Oğul-Torun Üç Eyübzâde: Mehmed İzzet Ağa, Ali Galip Efendi ve Mehmed İzzet Efendi

1.1.1. *Baba: Eyübzâde Mehmed İzzet Ağa*

Tanzimatın 1839 yılında ilân edilmesinin ardından yapılan düzenlemelerle kaza idarelerinin başına müdür atanmaya başlamış;[2] 1849 yılında Maçka müdürlüğü görevi ise uzun süre burada voyvodalık yapan Eyüboğlu ailesine mensup ve

[1] Ali Ulvi Eyüboğlu, "Maçka Tarihçesi," 9.
[2] Musa Çadırcı, "Türkiye'de Kaza Yönetimi (1840-1876)," *Belleten*, c. LIII, sy. 206 (1989), 237-238.

halkın bir kesiminin "kendisinden hoşnud olacağı"[3] (Şeker) Ali Ağa'nın oğlu Mehmed İzzet Ağa'ya[4] verilmiştir:

> Trabzon'a mülhak Maçka kazâsında el-yevm müdir bulunan zât akdemce İsmail Paşa hükkâmında Hamid Bey'in tavsiyesiyle müdir olmuş ve muâhharân dahī müşârün-ileyhe Hamid Bey'in hâtırına ri'âyeten hâlâ Trabzon Vâlîsi tarafından îbkâ' olunmuş ise de kazâ-yı mezbûr yerlilerinden olub Eyübzâde İzzet Ağa hem müdirlik hizmetine ehil ve erbâb ve hem de munsif bir zât olduğundan ve bu cihetle ahâlînin dahī memnûn ve hoşnûd olacakları bî-iştibâh bulunduğundan kazâ-yı mezbûr müdirliği ağa-yı mûmâileyhe tevcîh buyurulmak istidâ'sı.[5]

Ne var ki halkın bir kısmının Mehmed İzzet Ağa'ya karşı benimsediği olumlu tutum, İzzet Ağa yaklaşık üç yıl[6] bu görevi yürüttükten sonra değişecektir. Mehmed İzzet Ağa'nın Maçka müdürlüğüyle alakalı ilk belgeler şikâyetle başlamaktadır. 1849 yılında başladığı Maçka müdürlüğü görevine 21 Rebiülâhır 1268 (13 Şubat 1852) tarihinden önce son verildiği anlaşılan[7] İzzet Ağa aleyhinde huzuru bozduğu gerekçesiyle bazı şikâyetler söz konusudur: Maçka ve civarından 54 kişinin imzası ile mührü bulunan bir arzuhal ile şikâyetini dile getiren ahali,

---

[3] BOA, A.}MKT, 178/57.

[4] Eyübzâde İzzet Efendi'nin eşi, Hasan Ağa'nın kızı Havva Hanım olmalıdır. Havva Hanım'ın mezar taşı kitâbesi için bkz. "Ek-14".
Havva Hanım'ın mezar taşı kitâbesinin transkripsiyonu, matbu metne çevrilmiş hâli, metnin sadeleştirilmiş hâli ve taşın görseli için bkz. Yüksel, *Trabzon'da Türk-İslâm Eserleri ve Kitabeler,* c. V, 330-332.
Mezar taşının fotoğrafı, çizimi ve taş hakkında bir değerlendirme için ayrıca bkz. Ölçay, "Trabzon Sülüklü Mezarlığı 19. Yüzyıl Kadın Mezar Taşları," 136-138.

[5] Belge tarihi: 9 Rebî'ül-âhır 1265 (4 Mart 1849). BOA, A.}MKT, 178/57.

[6] Maçka müdürlerinin listesini yayımlayan Adnan Durmuş, Eyübzâde Mehmed İzzet Efendi'nin 1849 ilâ 1853 yılları arasında Maçka müdürlüğü yaptığını ifade etmektedir. Durmuş, *Maçka*, 43.
Durmuş'un yayımladığı listede İzzet Ağa'dan önceki Maçka müdürünün ismi zikredilmemekle birlikte E.Esin Sarıoğlan tarafından yayımlanan "Gümüşhane Sancağına Bağlı Kazaların Yönetici Kadrosu" listesi aracılığıyla, İzzet Ağa'dan önceki müdürün Cafer Refet Efendi olduğuna ulaşabiliyoruz. E. Esin Sarıoğlan, "Tanzimat'ın Trabzon'da Uygulanması (1839-1856)," (Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, 1996), 47.
Yine Adnan Durmuş'un listesinde İzzet Ağa'dan sonra Maçka müdürü olarak, 1853'ten sonra, Reşid Ağa'nın adı zikredilmektedir. Ancak Eyübzâde İzzet Ağa'dan sonra kısa bir süre vekâleten 1200 kuruş maaşla Ahmed Raif Ağa müdürlük yapmış ve ardından, Safer 1269 (Kasım/Aralık 1852) tarihli bir belgeye göre, Görele Kazası müdürlüğüne tayin edilmiştir. Raif Ağa'nın yerine ise, Adnan Durmuş'un da listesinde ismini verdiği, Kapucubaşı Reşid Ağa aylığında 500 kuruş kesinti yapılarak 1250 kuruş maaşla Maçka müdürlüğüne atanmıştır. BOA, Sadaret Meclis-i Vâlâ Evrakı (bundan sonra: A.}MKT.MVL), 57/79.
21 Rebiülâhır 1268 (13 Şubat 1852) tarihli belgede Maçka müdürü olarak yine Ahmed Raif Efendi'nin ismi zikredilmektedir. BOA, Meclis-i Vâlâ (bundan sonra: MVL), 248/6.
Adnan Durmuş tarafından yayımlanan eksik "Maçka Nahiye Müdürleri" listesi için bkz. Durmuş, *Maçka*, 43-44.

[7] 21 Rebiülâhır 1268 (13 Şubat 1852) tarihine Maçka müdürü Ahmed Raif Efendi'dir. Bu durumda, kesin bir tespitte bulunamamakla birlikte, Eyübzâde İzzet Efendi'nin Maçka müdürlüğü görevinin 13 Şubat 1852 tarihinden önce bittiğini söylemek mümkündür. BOA, MVL, 248/6.

mevcut Maçka müdürü Ahmed Raif Efendi ile Nüfus mukayyidi Hüseyin Efendi'den memnun olduklarını ancak İzzet Ağa'nın *min'el-kadîm*[8] kazayı perişan hale getirecek hareketlerde bulunduğunu, kendisine ait işlerle meşgul olmak yerine Trabzon'da *hanedanlık* edasıyla ikamet ettiğini, kaza halkını birbirine düşürerek huzuru kaçırdığını ve Bayraktarzâde Süleyman Ağa'yı yanına katarak Trabzon'a gidip gelenleri rahatsız ettiğini dile getirmiştir.[9] Bu şikâyet üzerine Meclis-i Vâlâ tarafından Eyübzâde İzzet ve Bayraktarzâde Süleyman'ın birer ay hapsedilmelerine hükmedilmiş ve karar, 18 Receb 1268 (8 Mayıs 1852) tarihli bir şukkayla, ilgili yerlere bildirilmiştir.[10] 40 gün hapis yatan Eyübzâde İzzet, hapisten çıktıktan sonra kötü işleri bırakmak yerine "bu def'a kaza-yı mezkûr müdîrliğini tahsîl edeceğinden bahisle"[11] benzer şekilde hareket etmeye ve ahalinin huzurunu bozmaya devam etmiştir. Bu sefer de kazadan uzaklaştırılması istemiyle 28 Receb 1271 (16 Nisan 1855)'de Meclis-i Vâlâ'ya sevk edilmiştir.[12] Soruşturmanın sonucuna dair bilgi edinemediğimiz İzzet Efendi, mezar taşında geçen tarihe göre, yaklaşık dört yıl sonra, 1276 (1859) yılında vefat etmiştir:

[8] *Min'el-kadîm*: Muhtemelen burada İzzet Ağa'nın Maçka müdürlüğü yaptığı döneme atıfta bulunulmuştur. BOA, MVL, 248/6.

[9] BOA, MVL, 248/6.
Bu dönemde Maçka kazası müdürü Eyübzâde İzzet Ağa hakkında yapılan şikâyete benzer şikâyetler Trabzon Eyaleti'ndeki diğer kazalarda müdürlük yapan kişiler hakkında da artmıştır. Örneğin Trabzon kaza müdürlerinin Anadolu Ordusu için asker toplaması sırasında yolsuzluk yaptıkları öne sürülerek yerli ahaliden olan hiç kimsenin kazalara müdür olarak atanmamasına dair bir karar çıkartılmıştır. Özgür Yılmaz, "Tanzimat Döneminde Trabzon," (Doktora Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, 2012), 129-130.
Trabzon Eyaleti'nde yer alan diğer kazaların müdürleri hakkındaki çeşitli şikâyet örneklerine dair Esin Sarıoğlan tarafından hazırlanan şu çalışmanın ilgili kısmına bakılabilir; Sarıoğlan, "Tanzimat'ın Trabzon'da Uygulanması," 56-59.

[10] BOA, A.}MKT.MVL, 52/95.

[11] BOA, A.}MKT.UM, 191/4.

[12] BOA, A.}MKT.UM, 191/4.

Hüve'l- Hallâku'l-Bâkī
‘Âkibet candan eder ‘âlemi cellâd-sıfat
Etmesün ‘aklı olanlar feleğe emniyet
Baksana yetmişe yetmiş iken Eyyûb-zâde
İzzet Ağa’ya dahī etmedi rahm ü şefkat
Eyledi hâsılı zâlim anı da mahv u tebâh
Verdi kendisine hem de nice günler zahmet
Böyledir çarh-ı cefâ-cûda usûl ü ‘âyîn
Böyledir dehr-i sitemkârda hemîşe ‘âdet
Sinn ü sâli gibi her hâli kemâlinde idi
Doğrusu olmuş idi mefhar-i mülk ü millet
Ede dünyası gibi âhiretin Hak ma'mûr
Vere evlâdına ahfâdına ‘izz ü sıhhat
Yazdı âb-ı güher-i eşkle zîver tarîh
Cân-ı İzzet bula ‘izzetle kemâl-i ‘izzet
Fâtiha. Sene, 1276 [1859][13]

Görsel 13: Eyübzâde İzzet Ağa’nın Mezar Taşı Kitâbesi-Trabzon Sülüklü Mezarlığı
Fotoğraf: Emre Eken, **Tarih:** 27 Haziran 2016.

Eyübzâde İzzet Ağa’nın aleyhinde yapılan bu şikâyette görüldüğü gibi, her ne kadar, 1830’lardan sonra ayan ailelerinin toplum üzerindeki etkisinin azaldığı ya da bittiği düşünülse de bir dönem Maçka voyvodalığını elinde bulunduran Eyübzâdelerin taşradaki nüfuzlarını sürdürdüğü ve/veya böyle bir istek içerisinde oldukları ortaya çıkmaktadır. 17 Zilhicce 1277 (6 Temmuz 1860) tarihinde Maçka meclis azası Alemdarzâde Süleyman Ağa tarafından Trabzon valisine sunulan bir arzuhale bakarak da Eyübzâdelerin bölgedeki nüfuzlarını korumak ve sürdürmek için, Maçka’da voyvodalık yaptıkları dönemde olduğu gibi, yöredeki diğer güçlü kişilerle mücadele içinde oldukları söyleyebiliriz. Arzuhale göre, eski Maçka

[13] İzzet Efendi’nin mezar taşı kitâbesinin transkripsiyonu, matbu metne çevirilmiş hâli, metnin sadeleştirilmiş hâli ve taşın görseli daha önce Murat Yüksel tarafından yayımlanmıştır. Yüksel, *Trabzon’da Türk-İslâm Eserleri ve Kitabeler*, c. IV, 312-314.
Mezar taşı kitâbesi, Yüksel tarafından yayımlanmış olmasına rağmen bizim tarafımızdan da bizzat yerinde incelenmiş ve fotoğraflanmıştır. Mezar taşının burada yayımladığımız transkripsiyonu Murat Yüksel’e aittir.
“‘Âkibet candan eder ‘âlemi cellâd-sıfat etmesün ‘aklı olanlar feleğe emniyet baksana yetmişe yetmiş iken Eyyûb-zâde İzzet Ağa’ya dahī etmedi rahm ü şefkat…” Eyübzâde İzzet Ağa’nın mezar taşı kitâbesinde geçen bu ifadeden 70 yaşında vefat ettiği anlaşılıyor. İzzet Ağa’nın ölüm tarihi 1276 (1859) olduğuna göre doğum tarihini de mezar taşı kitâbesinden yaklaşık olarak tespit edilebilir. Buna göre İzzet Ağa’nın doğum tarihi, kesin olmamakla birlikte, 1788 ya da 1789 olmalıdır.

müdürü İzzet Ağa vefat ettikten yaklaşık bir yıl sonra, oğulları Mustafa ve Ali [Galip], Hacısalihzâde Süleyman Ağa ile ittifak ederek hem kaza ahalisini birbirine düşürmüş hem de Maçka meclis azası Alemdarzâde Süleyman Ağa'nın görevinden azledilmesi için baskı ve müdalede bulunmuşlardır.[14] Bu tavrın nedeni hakkında hiçbir bilgi bulunmasa da Alemdarzâde Süleyman Ağa, kendisinin sebepsiz yere kaza meclisinden uzaklaştırılmaya çalışıldığını düşünmektedir. Dahası Trabzon valisi tarafından bu haksızlık karşısında bir hüküm vermesini talep etmiştir.[15] Fakat bu konuda herhangi bir yaptırım uygulanmamıştır.

1.1.2. *Oğul: Eyübzâde Ali Galip Efendi*

Alemdarzâde Süleyman Ağa'nın meclis azalığından çıkarılması istemiyle karşımıza çıkan Eyübzâde Ali Galip Efendi, 19. yüzyıl Trabzon bürokrasisinin etkin isimleri arasında yer almaktadır. Ali Galip Efendi'nin doğum tarihiyle alakalı herhangi bir bilgiye ulaşılamamakla birlikte Trabzon Sülüklü Mezarlığında yer alan mezar taşına göre ölüm tarihi; 7 Şevval 1328 (12 Ekim 1910)'dur. Aynı mezarlıkta bulunan iki farklı mezar taşına göre ise Süleyman Ağa'nın kızı Zeliha Hanım[16] ve Hacısalihzâde Hacı Osman Ağa'nın kızı Necât Asiye Hanım[17] ile iki farklı evliliği olduğu kanısına varıyoruz. Ailenin hazırladığı şecereye göre Ali Galip Efendi'nin Nazire, Leyla, Aslı ve Esin adında dört kızı vardır. Ancak Sülüklü Mezarlığında yer alan başka bir mezar taşına göre Havva Süreyya adında

[14] BOA, Sadaret Deavi Evrakı (bundan sonra: A.}MKT.DV), 165/20.
Tezimizin birinci bölümünde Doğu Karadeniz'in iki ayan ailesi Eyübzâdeler ile Hacısalihzâdelerin, 1810-1812 yıllarında Maçka voyvodalığı için giriştikleri mücadeleyi detaylıca ele almıştık. İlerleyen süreçte Ali Galip Efendi'nin, Hacısalihzâde Osman Ağa'nın kızı Necât Asiye Hanım ile evlenmesiyle iki aile arasında hısımlık oluştuğunu görüyoruz. Alemdarzâde Süleyman Ağa'nın meclis azalığından çıkarılması için Eyübzâdeler ile Hacısalihzâdeler arasında kurulan ve yukarıda değindiğimiz ittifak bu çerçevede açıklanabilir.

[15] BOA, A.}MKT.DV, 165/20.

[16] Zeliha Hanım'ın mezar taşı kitâbesinin transkripsiyonu, matbu metne çevrilmiş hâli, metnin sadeleştirilmiş hâli ve taşın görseli için bkz. Yüksel, *Trabzon'da Türk-İslâm Eserleri ve Kitabeler,* c. V, 307-310.

[17] Hacı Necât Asiye Hanım'ın mezar taşı kitâbesi için bkz. "Ek-15".
Hacı Necât Asiye Hanım'ın mezar taşı kitâbesinin transkripsiyonu, matbu metne çevrilmiş hâli, metnin sadeleştirilmiş hâli ve taşın görseli için bkz. Yüksel, *Trabzon'da Türk-İslâm Eserleri ve Kitabeler*, c. IV, 309-311.
Mezar taşının fotoğrafı, çizimi ve taş hakkında bir değerlendirme için ayrıca bkz. Ölçay, "Trabzon Sülüklü Mezarlığı 19. Yüzyıl Kadın Mezar Taşları," 66-69.

bir kızı daha olmalıdır.[18] Yine ailenin hazırladığı şecereye göre Mehmed İzzet, Mahmud Murat ve Süleyman Daniş adında üç oğlu vardır. Ali Galip Efendi, 1870 yılında Trabzon idare meclisi azalığı yapmış,[19] 1871'de aynı meclisin aza müntehibesi seçilmiş;[20] 1876'da Görele kaymakamlığı,[21] 1877'de Trabzon Belediye Reisliği[22] ve Meclis-i Maarif Azalığı[23] yapmış; aynı yıl I. Meşrutiyet Mebusan Meclisine Trabzon milletvekili seçilmiştir.[24]

Görsel 14: Eyübzâde Ali Galip Efendi ve Ailesi
Soldan sağa oturanlar: Mehmed İzzet Efendi, Ali Galip Efendi, Süleyman Daniş Efendi.
Kaynak: Işık Eyüboğlu[25]

[18] Havva Süreyya Hanım'ın mezar taşı kitâbesinin transkripsiyonu, matbu metne çevirilmiş hâli, metnin sadeleştirilmiş hâli ve taşın görseli için bkz. Yüksel, *Trabzon'da Türk-İslâm Eserleri ve Kitabeler*, c. IV, 318-320.

[19] Emiroğlu, *Trabzon Vilayet Salnamesi 1870*, c. II, 1993, 69.

[20] Emiroğlu, *Trabzon Vilayet Salnamesi 1871*, c. III, 81.

[21] Emiroğlu, *Trabzon Vilayet Salnamesi 1876*, c. VIII, 177.

[22] Emiroğlu, *Trabzon Vilayet Salnamesi 1877*, c. IX, 1995, 99; Aynı bilgi için bkz. Rasim Şimşek, *Trabzon Belediye Tarihi*, Trabzon: Trabzon Belediyesi Kültür Yayınları, c. I, 1993, 72.
Ali Galip Efendi, Trabzon Belediye başkanı iken Fâtih Cami mihrabının ön tarafına bir musalla taşı yaptırmış olmalıdır; "eser-i himmet ve delâleti ve ahâlinin iânetiyle mahall-i mezkûrda doksandört sene-yi hicrîyesinde yapdırılan musallanın bir tarafına mezkûr taş vaz' edilmişdir." Şevket, *Trabzon Tarihi*, 133.

[23] Emiroğlu, *Trabzon Vilayet* Salnamesi 1877, c. IX, 159; Aynı görevi bir sonraki sene de sürdürmüştür. Bkz. Emiroğlu, *Trabzon Vilayet Salnamesi 1878*, c. X, 187.

[24] İhsan Güneş, *Türk Parlamento Tarihi-I. ve II. Meşrutiyet* (Ankara: TBMM Vakfı Yayınları, [ts]), c. II, 14 [Erişim tarihi: 13.9.2017].
1293 (1877) Meclis-i Mebusan Zabıt Cerideleri incelendiğinde Trabzon Mebusu Ali Galip Efendi'nin meclis faaliyetlerinde etkin olmadığı görülmektedir. *Meclis-i Meb'usan 1293 (1877) Zabıt Ceridesi*, der. Hakkı Tarık Us, (İstanbul: Vakit Matbaası, 1939), c. I; *Meclis-i Meb'usan 1293 (1877) Zabıt Ceridesi*, 1954, c. II.

[25] Fotoğraftaki diğer kişiler tespit edilememiştir. Fotoğrafın orijinali siyah-beyazdır. Mevcut fotoğraf Işık Eyüboğlu'nun babası Ferit Eyüboğlu tarafından "Sabah-İstanbul" stüdyosu aracılığıyla renklendirilmiş ve yıpranmış bölümlerine rötuş yapılmıştır. Işık Eyüboğlu, "Eyübzâde Ali Galip Efendi ve Ailesi" konulu görüşme, Trabzon: 2 Haziran 2016.
Işık Eyüboğlu, Ali Galip Efendi'nin oğlu Mahmud Murat Efendi'nin torunudur.

Ali Galip Efendi Mebusan meclisinin feshedilmesinin ardından, 1878'de, idare-i vilayet aza müntehibesi seçilmiş[26] ve Meclis-i Temyiz-i Hukuk mübeyyizliği yapmış[27] ve 1879'da Trabzon idare meclisi aza müntehibesi[28] seçilmiştir. 1887-1888'de idare meclisi azalığı, görevini yürütmüştür.[29] Hakkında şikâyetler artınca 1889 yılında kendisi İdare Meclisi azalığından; oğlu Mehmed İzzet Efendi ise İdare Meclisi başkâtipliğinden uzaklaştırılmıştır.[30] Daha sonra, 1903 yılında İstinaf Mahkemesi azalığı yapmış [31] ve 7 Şevval 1328 (12 Ekim 1910) tarihinde vefat etmiştir.

Lâ taknetû min rahmetillâh
Cürmüm günâhım kendi mîzânımca leb-â-leb
Lâ-taknetû mîzânınla değil zerrece yâ Rab
Trabzon Şeyh'ül-eşrâfından olup izâ ehabballahu
'Abden ce'ale rızkahu fî beledihi hadîs-i şerîfi sırr u hikmetine
Mazhariyetle 'ömrünün elli seneden mütecâviz müddetini sülüsânı
Fahrî olarak şu vatan-ı mukaddesede münhasıran hidemât-ı
Mütenevvi'a-i devlet-i ebedü'l-müddet ve umûr u mesâlih-i hayriyye-i
'İbâd-ı vilâyet uğurlarında sâdıkāne ve müstakīmâne
Bezl û ifnâ eyleyen ve o sâyede rütbe-i mütemâyizîye
Nâiliyyetle be-kâm olan Eyyûb-zâde Ali Gālib Efendi
Bin Muhammed [Mehmed][32] 'İzzet Ağa Rûhuna rızâen lillâhi el-Fâtiha
Fî 7 Şevvâl yevm Salı Sene 1328 ve fî 28 Eylül Sene 1326 [12 Ekim 1910][33]

Görsel 15: Eyübzâde Ali Galip Efendi'nin Mezar Taşı Kitâbesi-Trabzon Sülüklü Mezarlığı
Fotoğraf: Emre Eken, **Tarih:** 27 Haziran 2016.

[26] Emiroğlu, *Trabzon Vilayet Salnamesi 1878*, c. X, 93; Aynı görevi bir sonraki yıl da sürdürmüştür. Emiroğlu, *Trabzon Vilayet Salnamesi 1879*, c. XI, 1999, 107.
[27] Emiroğlu, *Trabzon Vilayet Salnamesi 1878*, c. X, 95.
[28] Emiroğlu, *Trabzon Vilayet Salnamesi 1879*, c. XI, 107.
[29] Emiroğlu, *Trabzon Vilayet Salnamesi 1878*, c. XIII, 193.
Ali Galip Efendi'nin idare meclisi azalığı yaptığını gösterir bazı belge örnekleri için ayrıca bkz. BOA, Dahiliye Mektubî Kalemi (bundan sonra: DH.MKT), 1426/108; BOA, DH.MKT, 1540/27.
[30] BOA, Yıldız Sadaret (bundan sonra: Y.PRK.A), 8/74.
[31] Emiroğlu, *Trabzon Vilayet Salnamesi 1878*, c. XXI, 627.
[32] Mezar taşı kitâbesinde Ali Galip Efendi'nin babasının ismi "Muhammed İzzet" olarak yazılıdır. Ancak doğrusu "Mehmed İzzet" olmalıdır. BOA, A.} MKT, 178/57; BOA, MVL, 248/6.
[33] Bu mezar taşı kitâbesinin transkripsiyonu, matbuya çevirilmiş hâli, metnin sadeleştirilmiş hâli ve taşın görseli Murat Yüksel tarafından yayımlanmıştır. Yüksel, *Trabzon'da Türk-İslâm Eserleri ve Kitabeler*, c. IV, 353-355.
Mezar taşı Murat Yüksel tarafından yayımlanmış olmasına rağmen bizim tarafımızdan da bizzat yerinde incelenmiş ve fotoğraflanmıştır.

Tıpkı babası Mehmed İzzet Efendi hakkında olduğu gibi Ali Galip Efendi hakkında da bürokraside görev yaptığı süre boyunca ahali tarafından yapılan çeşitli şikâyetler söz konusu olmuştur. Bu şikâyetlerden bir tanesinde, Sürmeneli Ömer adında bir kişi Ali Galip Efendi'nin 1877 yılında ortada hiçbir sebep yokken Sürmene kaymakamının azledilmesini sağladığı ve yerine, aleyhinde hırsızlık suçlamaları bulunan, damadı Salim Efendi'yi tayin ettiği iddia etmiştir. Üstelik şikâyet sahibine göre daha önce Trabzon İdare Meclisi tarafından Salim Efendi'nin devlet görevine alınmamasına dair bir tedbir kararı çıkarılmıştır.[34] Bahse konu arzuhalde Ali Galip Efendi'nin kendi akrabasını kayırdığı ima edilmektedir. Bu noktada Kudret Emiroğlu'nun Trabzon'un yönetim birimlerini oluşturan "üst düzey görevliler arasında yoğun akrabalık ilişkileri vardır"[35] yönündeki tespitine bakarak, bu durumun 19. yüzyıl Trabzon bürokrasisi için sıra dışı olmadığını söylemek mümkündür. Buradan hareketle de bunun doğrudan Ali Galip Efendi ya da Eyübzâdelerle alakalı olmadığını; o dönemde Trabzon bürokrasinde görev alan kişilerin genelini kapsadığını belirtmek gerekir.

1877 yılında, yani Ali Galip Efendi hakkındaki şikâyetin dile getirildiği dönemde, "Trabzon Tarihi"ni yazan Şakir Şevket, aynı süreçte Maçka'da yaşanan düzensizliklerin temel sebebi olarak orayı kendilerine vatan belleyen Eyüboğlu ailesini gösterir.[36] Şevket, bahsettiği nizamsızlıkların neler olduğu hakkında detay vermeden konuyu bir cümleyle geçiştirmekle yetinir.[37] Eğer Şevket'in bahsettiği gibi o süreçte Maçka'da bir kargaşa hâkimse buna sebep olarak doğrudan ve sadece Eyübzâdeleri göstermek adil bir yaklaşım olmaz. Çünkü Trabzon valisi Sırrı Paşa'ya göre Trabzon ve civarında anarşi oldukça yaygın bir hale gelmiştir. 1880 yılında (Ali Galip Efendi hakkında yukarıda bahsedilen şikâyetten ve Şakir

[34] BOA, DH.MKT, 1413/62.

[35] Emiroğlu, "Trabzon'da Bürokrasi ve Eşraf," 159.
Kudret Emiroğlu'nun tespitine göre "[1321 (1903) Trabzon Vilayet Salnamesinde kayıtlı] Trabzon eşraf listesinde yer alan 35 kişi birbiriyle akrabadır, yani 133 kişilik listenin % 26'sı, yani dört kişide birinden fazlası, belirli bir ailenin üyesi olarak ortaya çıkmaktadır." Emiroğlu, "Trabzon'da Bürokrasi ve Eşraf," 160.
Trabzon Vilayet Salnamelerinde yer alan eşraf listelerine ve içeriklerine bizim tarafımızdan da bu başlığın ilerleyen sayfalarında değinilmiştir.

[36] "…hanedandan Eyüb-zâde fâmilyasının ekserisi orada [Maçka'da] mutavattın olduklarından kasabanın şu intizâmsızlığını onların pîş-i enzâr-ı gayretlerine çarpmağla iktifâ ederiz." Şevket, *Trabzon Tarihi*, 105.

[37] Şevket, *Trabzon Tarihi*, 105.

Şevket'in kaleme aldığı "Trabzon Tarihi"nden sadece 3 yıl sonra) Mâbeyn Başkâtibine iki rapor ve bir defter[38] gönderen Vali Sırrı Paşa, Trabzon'un bazı bölgelerinde "eski derebeyi"[39] ailelerine mensup birtakım kişilerin bölge halkı üzerindeki etkinliğini devam ettirdiği belirtmiştir. Sırrı Paşa, doğrudan bir ismi işaret etmeden eski derebeyi ailelerine mensup bazı kişilerin bölge halkı üzerinde baskı kurduğunu ve bu yüzden toplumun huzursuz olduğunu belirtmektedir. Sırrı Paşa, bu kişilerin Dersaadet'te istihdam edilmesi gerektiğini dile getirir. Ancak, Ayhan Yüksel'in de belirttiği üzere,[40] Sırrı Paşa'nın raporunda bahsettiği kişi ya da aileler bulundukları bölgelerde ikamet etmeye devam etmiştir.[41]

Sırrı Paşa'nın kaleme aldığı rapor "Trabzon, Gümüşhane, Giresun, Tirebolu, Görele, Ordu, Of, Sürmene, Vakfıkebîr, Rize, Hopa, Atina (Pazar), Torul kazalarını, Şarlı (Beşikdüzü), Maçka, Yomra, Akçaâbâd, Mapavri (Çayeli), Karadere (Kalkandere), Kurâ-ı Seb'â (İkizdere), Arhavi' ve Kürtün (Özkürtün) nahiyelerini içermektedir."[42] Defterin sadece Trabzon, Rize, Maçka ve Hopa kısmında Eyübzâdelerin adı zikredilmektedir: Trabzon'da ikamet eden Eyübzâde Mehmed İzzet Efendi'nin oğlu Ali Galip Efendi, *kıdem* ve *haysiyetçe* ikinci; *emlâk* ve *servetçe* üçüncü derecededir. Maçka'da Eyübzâde Mustafa Ağa *servet* ve *haysiyetçe* birinci iken Eyübzâde Nuri Ağa ve kardeşi İsmail Ağa sadece *haysiyetçe* birinci derecededir. Rize'de Eyübzâde Hacı Mehmed Ağa *servetçe* birinci derecede ancak *haysiyetçe* üçüncü derecededir. Hopa'da Eyübağa-zâde

[38] Ayhan Yüksel, "Trabzon Valisi Sırrî Paşa'nın 1880 Tarihli Bir Raporuna Göre Doğu Karadeniz'in Önde Gelen Aileleri," *Türklük Araştırma Dergisi*, sy. 16 (2004), 181; aynı yazar, "Trabzon Valisi Sırrî Paşa'nın 1880 Tarihli Bir Raporuna Göre Doğu Karadeniz'in Önde Gelen Aileleri," *Doğu Karadeniz Araştırmaları* (İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2013), 35.

[39] Ayhan Yüksel, "Trabzon Valisi Sırrî Paşa'nın 1880 Tarihli Bir Raporuna Göre Doğu Karadeniz'in Önde Gelen Aileleri," 181, dn. 10; aynı yazar, "Trabzon Valisi Sırrî Paşa'nın 1880 Tarihli Bir Raporuna Göre Doğu Karadeniz'in Önde Gelen Aileleri," 36, dn. 10.

[40] Ayhan Yüksel, "Trabzon Valisi Sırrî Paşa'nın 1880 Tarihli Bir Raporuna Göre Doğu Karadeniz'in Önde Gelen Aileleri," 182-183; aynı yazar, "Trabzon Valisi Sırrî Paşa'nın 1880 Tarihli Bir Raporuna Göre Doğu Karadeniz'in Önde Gelen Aileleri," 37.

[41] Eyübzâdeler de dâhil olmak üzere raporda bahsi geçen pek çok kişi ya da ailenin bölgedeki varlıklarını ve etkinliklerini sonraki dönemlerde de devam ettirdiklerini görüyoruz.

[42] Ayhan Yüksel, "Trabzon Valisi Sırrî Paşa'nın 1880 Tarihli Bir Raporuna Göre Doğu Karadeniz'in Önde Gelen Aileleri," 182; aynı yazar, "Trabzon Valisi Sırrî Paşa'nın 1880 Tarihli Bir Raporuna Göre Doğu Karadeniz'in Önde Gelen Aileleri," 37.

Hasan Efendi *emlâkça* birinci derecede fakat *haysiyetçe* ikinci; Eyübağa-zâde Halîm Efendi *emlâk* ve *haysiyetçe* ikinci derecededir.[43]

Sırrı Paşa'nın raporundaki "servet" ve "haysiyet" kıstasını nasıl belirlediği bilinmemekle birlikte bu ölçütün tamamen subjektif olduğunu göz önünde bulundurmak gerekir. Rapor her ne kadar objektif olmasa da Trabzon ve civarındaki ayan ailelerinin ekonomik durumları hakkında veri sunduğu için bu ailelerin taşradaki etkinliklerini 1880 yılında devam ettirdiklerini göstermektedir. Bu aileler, ekonomik olarak bölgenin hâlen önde gelen aileleridir ve Sırrı Paşa'ya göre, yukarıda belirttiğimiz üzere, halk üzerindeki etkileri devam etmektedir. Raporda dikkat çeken diğer bir nokta ise Maçka'da ismi geçen üç kişinin, tamamının, Eyüboğlu ailesine mensup olmasıdır. Ancak ne Maçka'da ne de civarında bu dönemde Şakir Şevket'in bahsettiği gibi düzensizliğin hâkim olduğunu bildiren başka bir bilgi ya da belge rastlayamadık. Kaldı ki, vali Sırrı Paşa da raporunda halkın üzerinde tesiri bulunan ve huzursuzluk oluşturan eski derebeyi ailelerine mensup kişilerin isimlerini doğrudan işaret etmez; servet ve haysiyet kıstası içeren uzun bir liste oluşturmakla yetinir.[44] Bu nedenle, bu hususlara dair sadece Şakir Şevket'in söylemiyle Maçka'yı yurt tutan[45] Eyübzâdelerin buradaki etkinliklerini 19. yüzyılın ikinci yarısında da devam ettirdiklerini söylemek kanaatimizce yeterli olacaktır.

Bu süreçte, tıpkı Mehmed İzzet Ağa'nın Maçka müdürlüğünden hoşnut olmayanların bulunduğu gibi, genel olarak Eyübzâdelerin devlet memuriyetinden rahatsızlık duyan; özel olarak ise Eyübzâde Ali Galip Efendi ile oğlu Mehmed İzzet Efendi'nin görevlerinden uzaklaştırılmalarını isteyen bazı kişiler de bulunmaktadır. 29 Ramazan 1304 (21 Haziran 1887) tarihli bir arzuhale göre Ali Galip Efendi'nin idare meclisindeki azalık görevinden; oğlu Mehmed İzzet

---

[43] Ayhan Yüksel, "Trabzon Valisi Sırrî Paşa'nın 1880 Tarihli Bir Raporuna Göre Doğu Karadeniz'in Önde Gelen Aileleri," 183, 187-188, 191; aynı yazar, "Trabzon Valisi Sırrî Paşa'nın 1880 Tarihli Bir Raporuna Göre Doğu Karadeniz'in Önde Gelen Aileleri," 38, 41-42, 44.

[44] Vali Sırrı Paşa'nın listesinin tamamı için bkz. Ayhan Yüksel, "Trabzon Valisi Sırrî Paşa'nın 1880 Tarihli Bir Raporuna Göre Doğu Karadeniz'in Önde Gelen Aileleri," 183-193 [listenin tıpkıbasımı için ayrıca bkz. s. 194-199]; aynı yazar, "Trabzon Valisi Sırrî Paşa'nın 1880 Tarihli Bir Raporuna Göre Doğu Karadeniz'in Önde Gelen Aileleri," 38-46.

[45] Şevket, *Trabzon Tarihi*, 105.

Efendi'nin ise aynı meclisin başkâtiplik görevinden çıkarılmaları istenmektedir.[46] Arzuhalde şikâyet sahibi ya da sahiplerinin kimliği hakkında açık bir bilgi yer almamaktadır. Ancak Ali Galip Efendi ve oğlu İzzet Efendi'nin görevlerini kötüye kullanarak ahali üzerinde baskı kurdukları ve haksızlıklara sebep oldukları belirtilmiştir. Bu yüzden bahse konu baba ve oğlunun bir daha devlet hizmetine alınmamalarını talep edilmektedir.[47] İlerleyen süreçte bu isteğe paralel bir kararın çıktığını görüyoruz. Fakat mevcut karara rağmen Ali Galip Efendi meclis azalığına; oğlu başkâtipliğe ve hatta Ali Galip Efendi'nin eniştesi polis komiserliği yapmaya devam etmektedir.[48] Nihayetinde bu durumdan rahatsız olan kişilerin bitmek bilmeyen baskıları neticesinde 1889 yılında Ali Galip Efendi meclis azalığından; oğlu İzzet Efendi ise başkâtiplikten uzaklaştırılır.[49] Ali Galip Efendi ve oğlu, bu kararın sebepsiz olduğunu düşünüyor olacak ki durumun araştırılmasını ister.[50] İdare Meclisi azalığı görevine son verilmesini adil bulmayan Ali Galip Efendi ise iki yıl sonra İstinaf Mahkemesi azalığına seçilmek için başvuru yapar. Ne var ki Ali Galip Efendi'nin başvurusu bu sefer de Tayyar Şapur adında bir kişinin şikâyetiyle[51] karşılaşacaktır:

> Meclis-i İdâre-i Vilâyet a'zâlığından sû-i halinden dolayı çıkarılmış olan Eyyübzâde Ali [Galip] Efendi'nin bu kere İstinâf a'zâlığıçün intihâba idhâl olunduğundan bahisle icra-yı icâbı hakkında … Tayyar Şapur imzasıyla Trabzon merkezinden çekilen telgrafname leffen savb-ı 'alilerine irsâl kılınmış olmağla me'âline nazaran hakikat-ı halin inbasına himem-i aliyeleri masrûf buyurulmak bâbında."[52]

Tayyar Şapur tarafından Ali Galip Efendi aleyhinde yapılan şikâyetin sebebi 13 Receb 1311 (20 Ocak 1894) yılında Trabzon valisi Mehmed Kadri Efendi'nin Sadarete gönderdiği bir arzuhal sayesinde anlaşılacaktır. Ali Galip Efendi, daha

---

[46] BOA, DH.MKT, 1426/108.
[47] BOA, DH.MKT, 1426/108.
[48] BOA, DH.MKT, 1540/27.
Belgede ismi zikredilmeyen bahse konu Ali Galip Efendi'nin eniştesi ve Polis Memuru Eyübzâde İbrahim Hakkı Efendi (d. 1293 [1876]) olmalıdır. Bkz. BOA, DH.SAİDd, 192/121; İbrahim Hakkı Efendi'nin sicill-i ahval dosyası tezimizin ilerleyen kısımlarında ele alınmıştır.
İbrahim Hakkı Efendi'nin sicill-i ahval dosyasının transkripsiyonu Mehmet Akif Bal ve İrfan Dağdelen tarafından yayımlanmıştır. Bal-Dağdelen, *Trabzonlu Devlet Adamları ve Bürokratlar*, 283-284.
[49] BOA, Y.PRK.A, 8/74.
[50] BOA, DH.MKT, 1663/6.
[51] "Eyüboğulları'nın mugayir-i usûl birtakım me'mûriyyetlerde istihdâmıyla mağdûriyyet-i ahâliye sebeb verildiğine dair Şapur Tayyar imzasıyla Trabzon'dan keşide olunan telgrafname leffen savb-ı atûfîlerine irsâl kılınmış olmağla bi't-tahkîk sıhhat ve icab-ı keyfiyyetinin iş'ârına himmet." BOA, BEO, 236/17686.
[52] BOA, DH.MKT, 1808/122.

önce muhtelif memuriyette bulunmuştur. İstinaf Mahkemesi azalığı gibi önemli bir vazifeye atanmak istemesi gayet normaldir. Çünkü Kadri Efendi, Ali Galip Efendi'yi gözü açık, menfaatçi ve kendisine gösterilen müsemmayı kötüye kullanan zorba birisi olarak tarif eder. Hakkında şikâyetler birikmiş olduğundan tahkikat geçirmiş ve devlet memuriyetinde yer almaması için Bab-ı Âli'den Trabzon'a bir emir gönderilmiştir. Kadri Efendi, resmi evraklar arasında böyle bir belge bulamadığı için Ali Galip Efendi bir süre daha mesleğine devam edebilmiş, muhtemelen yukarıda bahsettiğimiz şikâyetler ve baskılar artınca görevden uzaklaştırılmıştır.[53]

Kadri Efendi'nin aktardığına göre Tayyar Şapur'un Ali Galip Efendi'yi şikâyet etmesinin asıl sebebi; ikili arasındaki şahsi bir meseledir. Ali Galip Efendi, sözde Tayyar Efendi'nin bir davasını engellediği için ikisi arasında düşmanlık meydana gelmiş ve birbirileri aleyhinde asıllı asılsız şikâyetlerde bulunmaya başlamışlardır. Trabzon halkı bile ikili arasındaki bu çekişmeden ve gereksiz mücadeleden sıkılmıştır.[54] Eğer ikili arasındaki durum vali Kadri Efendi'nin belirttiği gibi kişisel çekişmeden ibaret ise kanaatimizce valinin çizdiği Ali Galip portresinin abartılı olduğu ortaya çıkmaktadır. Esasen Kadri Efendi, Tayyar Şapur ile Ali Galip Efendi arasındaki sürtüşmenin Trabzon'da yaşanan şahsi münasebetler arasında sadece bir örnek olduğunu düşünmektedir. Ona göre Trabzon'da (toplumsal) ahlakın bozulması, Ali Galip Efendi ile Tayyar Efendi arasındaki olayların ahaliyi huzurunu kaçıracak raddeye gelmesi hükümetin iktidarsızlığı ve memurların liyakatsizliği yüzündendir:

> birtakımın 'âdeta tebdil-i havâya me'mûren gelmişler gibi hiçbir işe karışmayarak halkı kendi havâsına bırakmış ve birtakımın hikâyesi bâis-i hicab olacak münâsebetsiz ve lâyıksız halleriyle herkesi birbirine katıp karıştırmıştır.[55]

Ancak Kadri Efendi'ye göre Trabzon'daki yönetim zaafının tek sebebi ve sorumlusu bölgenin idaresiyle görevlendirilmiş memurlar değildir. İçlerinde Eyübzâdelerin de bulunduğu Yomra, Maçka ve Tonya nahiyeleri ile Akçaabat kazasında ikamet eden bazı kişilerin sergiledikleri davranışlar da ahalinin tepkisini çekmektedir. Kadri Efendi'ye göre Eyübzâdeler, şeriyye mahkemesine

[53] BOA, Y.PRK.A, 8/74.
[54] BOA, Y.PRK.A, 8/74.
[55] BOA, Y.PRK.A, 8/74.

yansıyan müşkül davaların çoğunda taraf bulunmaktadır. Hatta bazı Eyübzâdeler ezan okunurken elleri kanda bile olsa cemaatle namaz kılmak için camilere doluyor, oradan çıkınca mahkemeye gidip yalancı şahitlik yapıyordu.[56] Kadri Efendi, bunlardan bir kısmını meclislerden çıkardığını; bir kısmını da civar vilayetlere sürdüğünü dile getirmektedir. Bazıları ise kendisi tarafından bizzat dövülerek görev yaptıkları memuriyet kadrolarından zorla çıkarılmıştır.[57]

Kadri Efendi'nin Eyübzâdeleri ve Trabzon eşrafını böylesine anarşist addetmesi ve Trabzon'un ahvâli hakkında bu derece olumsuz beyanatlarda bulunması ilginçtir. Trabzon'da görevli memurların ve burada ikamet eden Eyübzâdelerin de içinde bulunduğu bazı eşrafın türlü türlü kanunsuzlukların peşinden koştuğunu dile getiren Kadri Efendi, yukarıda bahsettiği nizamsızlıkları dile getirdiği arzuhalinden yaklaşık bir yıl önce Dâhiliye Nezaretine gönderdiği bir beyanat ile bölgede asayişin berkemal olduğunu dile getirmiştir.[58] Trabzon'da gerçekten huzuru bozan etmenler yoksa bir yıl gibi kısa sürede Kadri Efendi'nin bahsettiği kadar kötü bir tablonun oluşması imkânsız gibi görünmektedir. Bu noktada Kadri Efendi'nin arzuhalinde çizdiği Trabzon portresine ihtiyatlı yaklaşmak gerektiğini belirtmekte fayda vardır.

1.1.3. *Torun: Eyübzâde Mehmed İzzet Efendi*

Yukarıda zikredilen birçok şikâyetin odağındaki bir diğer isim, 19. yüzyıl Trabzon bürokrasinde babası gibi etkin bir şekilde görev alan, Eyübzâde Ali Galip Efendi'nin oğlu Mehmed İzzet Efendi'dir. 1277 (1860-1861) yılında Trabzon'da dünyaya gelmiştir.[59] Eyüboğlu ailesinin hazırladığı şecereye göre Selahattin,

[56] BOA, Y.PRK.A, 8/74.
[57] BOA, Y.PRK.A, 8/74.
[58] Kadri Efendi'nin 29 Şevval 1310 (16 Mayıs1893) tarihinde Dâhiliye Nezaretine gönderdiği; Trabzon'da asayişin ve huzurun berkemal olduğunu bildiren beyanname için bkz. BOA, Dâhiliye Şifre Kalemi (bundan sonra: DH.ŞFR), 158/103.
[59] BOA, DH.SAİDd, 8/261; BOA, DH.SAİDd, 10/707.
Osmanlı Arşivi'nde yaptığımız araştırmada Mehmed İzzet Efendi'nin DH.SAİDd fonunda 8/261 dosya/gömlek numarasıyla kayıtlı sicill-i ahval dosyasından başka, aynı fonun 10/707 dosya/gömlek numaralı tasnifinde de bir adet, genişletilmiş, sicill-i ahval doyası bulunduğuna rastladık. Bu yüzden iki belgede de yer alan bilgileri belirtmek için her iki belgeye; birinde olup diğerinde olmayan bilgiyi belirtmek içinse sadece ilgili belgeye referans vermeyi tercih ettik.
Ayrıca Giresun kaymakamı İbrahim Halil Paşa ile Ordu kaymakamı Eyübzâde Mehmed İzzet Efendi'nin görev yerlerinin değiştirilmesi hasebiyle İzzet Efendi'nin DH.SAİDd fonunda 10/707 dosya/gömlek numarası ile kayıtlı sicil-i ahval dosyasının bir nüshası 1324 (1906-1907)

Abdullah, Abdulkadir, Abdurrahman ve Mehmed adında beş oğlu[60] vardır. Trabzon Sıbyan Mektebinden sonra, Trabzon Rüştiyesini bitirmiştir.[61] Türkçe ve Fransızca bilir.[62] 1295 (1877-1878) yılında mülâzemetle il genel meclisinde dâhil olmuş, 24 Receb 1296 (14 Temmuz 1879) tarihinde 150 kuruş maaşla meclisin mübeyyizlik vazifesine getirilmiştir.[63] 10 Zilhicce 1297 (13 Kasım 1880) tarihinde aldığı ücrete 52 kuruş daha zam yapılarak 202 kuruşa yükseltilmiştir.[64] 9 Cemâziyelevvel 1299 (29 Mart 1882) tarihinde maaşına 328 kuruş daha zam yapılmış ve aynı meclisin ikinci kâtipliğine terfi ettirilmiştir. 18 Şaban 1300 (24 Haziran 1883)[65] yılında ise 800 kuruş maaşla meclis başkâtipliği görevini üstlenmiştir.[66] Kendisine ek görev olarak Genel Meclis Savcılığı da verilmiştir.[67] Babası Ali Galip Efendi hakkındaki şikâyetlerden dolayı artan baskılar neticesinde İzzet Efendi, Hasan Hayri Paşa ve yardımcısı Ziya Bey tarafından

---

tarihli ve BOA, İrade Dâhiliye (bundan sonra: İ.DH), 1450/17 tasnifli evraka da eklenmiştir. Bu sebeple, ilgili kısımlarda buradaki tasnif numarasına da referans verdik.
İzzet Efendi'nin sicill-i ahval dosyalarının transkripsiyonu Mehmet Akif Bal ve İrfan Dağdelen tarafından yayımlanmıştır. Bal-Dağdelen, *Trabzonlu Devlet Adamları ve Bürokratlar*, 387-390; Bal ve Dağdelen, İzzet Efendi'nin sicill-i ahval dosyasının referansını sehven yazmıştır. Bkz. Aynı yazar, *Trabzonlu Devlet Adamları ve Bürokratlar*, 390.
Ayhan Yüksel, hem bahsi geçen BOA, DH.SAİDd, 10/707 ve BOA, İ.DH, 1450/17 tanifli belgelere daha evvel "Erzurum Kongresinden Bir Sima: Eyübzâde izzet Bey" adlı makalesinde temas etmiş hem de İzzet Efendi'nin biyografisini yayımlamıştır (Yüksel, "Eyübzâde İzzet Bey," 159-170). Mahmud Goloğlu da sicill-i ahval dosyalarından yararlanarak Eyübzâde İzzet Efendi'nin kısa bir biyografisini yayımlamıştır. (Mahmut Goloğlu, *Sivas Kongresi* (Ankara: Başnur Matbaası, 1969), 248-249). Bu noktada bizim, yeni belgelere temas ederek, İzzet Efendi'nin biyografisini genişlettiğimizi belirtelim.

[60] "Türk Parlemento Tarihi"nde dört çocuk babası olduğu yazılıdır: Fahri Çoker, *Türk Parlamento Tarihi-Milli Mücadele ve TBMM I. Dönem 1919-1923* (Ankara: TBMM Vakfı Yayınları, [ts]), c. III, 938 [Erişim tarihi: 13.9.2017].

[61] Çoker, *Türk Parlamento Tarihi-Milli Mücadele ve TBMM I. Dönem*, c. III, 937 [Erişim tarihi: 13.9.2017].

[62] BOA, DH.SAİDd, 8/261; BOA, DH.SAİDd, 10/707; BOA, İ.DH, 1450/17.

[63] BOA, DH.SAİDd, 8/261; BOA, DH.SAİDd, 10/707; BOA, İ.DH, 1450/17; Aynı bilgi için bkz. Emiroğlu, *Trabzon Vilayet Salnamesi 1877*, c. IX, 83.
Mübeyyiz: Temize çeken. Müsveddeleri temize çeken kalem kâtibi. Bkz. Kanar, *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, 867.

[64] BOA, DH.SAİDd, 8/261; BOA, DH.SAİDd, 10/707; BOA, İ.DH, 1450/17.

[65] "Türk Parlamento Tarihi" ve "Osmanlı'dan Günümüze Trabzonlu Simalar ve Aileler" adlı eserlerde Mehmed İzzet Efendi'nin 1884 yılında İdare Meclisinde başkâtip olduğu yazılıdır. Ancak İzzet Efendi'nin sicill-i ahvaline göre buradaki göreve başladığı tam tarih; 18 Şaban 1300 (24 Haziran 1883)'dir. Bkz. BOA, DH.SAİDd, 8/261; BOA, DH.SAİDd, 10/707; BOA, İ.DH, 1450/17; Çoker, *Türk Parlamento Tarihi Milli Mücadele ve TBMM I. Dönem*, c. III, 937 [Erişim tarihi: 13.9.2017]; Bal, *Trabzonlu Simalar ve Aileler*, 416.

[66] BOA, DH.SAİDd, 8/261; BOA, DH.SAİD.d, 10/707; BOA, İ.DH, 1450/17.

[67] BOA, DH.SAİDd, 10/707; BOA, İ.DH, 1450/17.

idari soruşturmaya tabi tutulmuş,[68] ardından Trabzon valisi Arif Paşa'nın emriyle (1 Zilkade 1306/29 Haziran 1889) tarihinde başkâtiplik görevinden alınmıştır.[69]

Ancak bu durum çok sürmemiş İzzet Efendi'nin babası Ali Galip Efendi hakkında yürütülen soruşturma esnasında tahkikat heyetinin lüzum görmesi üzerine tedbiren vazifesinden uzaklaştırıldığı; esasen görevini terk etmesine bir sebep olmadığı anlaşılmıştır. İzzet Efendi bu süreçten sonra İntihâb-ı Memûrin Komisyonunun 2 Temmuz 1306 (14 Temmuz 1890) tarihinde Mülkiye Mektebinde gerçekleştirdiği sınavı geçerek "üçüncü sınıf" kaymakam olmaya hak kazanmıştır. Arkasından 1 Zilhicce 1308 (8 Temmuz 1891) yılında 800 kuruş maaş karşılığında Trabzon Vilayeti Matbaa müdürlüğü ile görevlendirilmiştir. 5 Zilhicce 1308 (12 Temmuz 1891)'de ise Vilayet Meclisi müddeiumumîliğine başlamıştır. 28 Nisan 1309 (10 Mayıs 1893) ilâ 3 Mayıs 1309 (15 Mayıs 1893) yılları arasında Giresun kazasına sevk edilmiştir. 1 Mart 1309 (13 Mart 1893) tarihinden itibaren Trabzon İstinaf Mahkemesi Fahrî azalığına ve 16 Temmuz 1310 (28 Temmuz 1894)'da İstanbul'da meydana gelen deprem dolayısıyla Trabzon'da oluşturulan İâne Komisyonu azalığına seçilmiştir.[70]

İzzet Efendi, 28 Şevval 1312 (24 Nisan 1895) tarihinde 1000 kuruş maaşla Görele Kazası kaymakamlığına,[71] akabinde 18 Safer 1314 (28 Temmuz 1896) tarihli bir emirle, 28 Safer 1314 (8 Ağustos 1896)'da Tirebolu Kazası kaymakamlığına tayin edilmiştir.[72] Bu görevdeki maaşı 1250 kuruştur.[73] Buradaki vazifesi boyunca halkın huzurunu bozan eşkıyanın yakalanmasında gösterdiği başarıdan dolayı kendisine üçüncü rütbeden Nişan-ı Osmanî verilmiştir.[74] 8 Şaban 1317 (12 Aralık 1899) tarihli bir belgeden anlaşıldığı kadarıyla bir süre Hopa kaymakamlığı da yapmıştır.[75] Müteakiben Mülkiye Mektebinde açılan sınavı kazanarak 28 Safer

[68] BOA, Yıldız Mütenevvi Maruzat (bundan sonra: Y.MVT), 199/13; Bu belgeye Ayhan Yüksel dava evvel "Erzurum Kongresinden Bir Sima: Eyübzâde izzet Bey" adlı makalesinde temas etmiştir. Bkz. Yüksel, "Eyübzâde İzzet Bey," 162-163.
[69] BOA, DH.SAİDd, 10/707; BOA, İ.DH, 1450/17.
[70] BOA, DH.SAİDd, 10/707; BOA, İ.DH, 1450/17.
[71] BOA, DH.SAİDd, 10/707; BOA, İ.DH, 1450/17.
[72] BOA, İ.DH, 1336/53.
[73] BOA, DH.SAİDd, 10/707; BOA, İ.DH, 1450/17.
[74] BOA, İrade Taltifat (bundan sonra: İ.TAL), 157/56.
Bu belgeye Ayhan Yüksel daha evvel "Erzurum Kongresinden Bir Sima: Eyübzâde izzet Bey" adlı makalesinde temas etmiştir. Bkz. Yüksel, "Eyübzâde İzzet Bey," 161.
[75] BOA, DH.MKT, 2286/69.

1319 (16 Haziran 1901) yılında "ikinci sınıf" kaymakamlığa yükselmiştir.[76] 15 Muharrem 1322 (1 Nisan 1904) tarihinde Ordu kaymakamlığına getirilmiş[77] ve 15 Şevval 1324 (2 Aralık 1906) tarihinde kendisinin de beyanatıyla Giresun kaymakamıyla yerleri değiştirilmiştir.[78] Buradaki görevinden ise 4 Zilhicce 1326 (28 Kasım 1908) tarihinde bir şikâyet neticesinde ayrılmıştır.[79] Aynı süreçte II. Meşrutiyetin ilân edilmesiyle (23 Temmuz 1908) yapılan genel seçimlerde toplamda 122 oy alarak Mebusan Meclisinin birinci döneminde Trabzon Mebusu seçilmiştir.[80] 1912 yılında bir sonraki Mebusan Meclisi seçimlerini kazanarak mebusluk kariyerine devam etmiş,[81] meclisin 1916 yılındaki üçüncü döneminde de milletvekili seçilmeyi başarmıştır.[82] Meclisteki görevinin bitmesinin ardından memleketi Trabzon'a dönerek ictimai hayattaki faaliyetlerine burada devam etmiştir.[83]

Trabzon valisi Kadri Efendi, yukarıda bahsettiğimiz üzere, Ali Galip Efendi'yi zorba ve bazı Eyübzâdeleri menfaatçi olarak nitelendirmişti.[84] Buna mukabil, bu ailede "hüsnü halleri mazbut" olanların da var olduğunu ve bunların münasip işlerde müstahdem edildiğini dile getirmiştir. Kadri Efendi'ye göre Ali Galip Efendi'nin oğlu Mehmed İzzet Efendi de onlardan bir tanesidir. Bu yüzden, memuriyetten azledildikten sonra kendisine tekrar devlet görevi verilmiştir. Kaldı ki Kadri Efendi, İzzet Efendi'nin sebepsiz bir şekilde İdare Meclisi

[76] BOA, DH.SAİDd, 10/707; BOA, İ.DH, 1450/17.
[77] BOA, DH.MKT, 2603/85.
[78] BOA, DH.MKT, 1096/43.
Bu belgeye Ayhan Yüksel daha evvel "Erzurum Kongresinden Bir Sima: Eyübzâde izzet Bey" adlı makalesinde temas etmiştir. Bkz. Yüksel, "Eyübzâde İzzet Bey," 165.
[79] BOA, DH.MKT, 2662/45.
Bu belgeye Ayhan Yüksel daha evvel "Erzurum Kongresinden Bir Sima: Eyübzâde izzet Bey" adlı makalesinde temas etmiştir. Bkz. Yüksel, "Eyübzâde İzzet Bey," 166.
İzzet Efendi'nin yerine Giresun'a eski Çorlu kaymakamı Hüseyin Hüsnü Efendi atanmıştır. BOA, DH.MKT, 2674/12.
[80] "Merkez Sancağı Mebusları," *Feyz*, 23 Şevval 1326 (18 Kasım 1908), No: 29, 4.
Aynı bilgi Rahmi Çiçek tarafından yayımlamıştır. Çiçek, "Feyz Gazetesine Göre Trabzon'da 1908 Seçimleri," 44.
Aynı bilgiye Volkan Aksoy da temas edilmiştir. Volkan Aksoy, "II. Meşrutiyet Dönemi'nde Trabzon," (Doktora Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, 2014), 86.
[81] Aksoy, "II. Meşrutiyet Dönemi'nde Trabzon," 117-118.
[82] Güneş, *Türk Parlamento Tarihi- I. ve II. Meşrutiyet*, c. II, 38 [Erişim tarihi: 13.9.2017]; Çoker, *Türk Parlamento Tarihi-Milli Mücadele ve TBMM I. Dönem*, 938 [Erişim tarihi: 13.9.2017].
[83] Çoker, *Türk Parlamento Tarihi-Milli Mücadele ve TBMM I. Dönem*, 938 [Erişim tarihi: 13.9.2017].
[84] BOA, Y.PRK.A, 8/74.

başkâtipliğinden çıkarıldığını düşünmektedir.[85] Sicill-i ahvalinde de "mâni'-i istihdam[ına]"[86] bir hal görülmediği belirtilen İzzet Efendi bir süre sonra vazifesine geri dönmüş ve görevine devam etmiştir.

Her ne kadar vali Kadri Efendi, İzzet Efendi hakkında olumlu fikir bildirse de dedesi Mehmed İzzet ve babası Ali Galip hakkında olduğu gibi İzzet Efendi aleyhinde Hopa kaymakamlığı yaptığı dönemde "ahaliye layık olmayan" davranışlarda bulunduğu iddiası ile bir şikâyet söz konusu olmuştur.[87] Bu şikâyetin birtakım art niyetli kişiler tarafından yapıldığı kısa süre içerisinde anlaşılmış ve şikâyete pek itibar edilmemiş olmalıdır. Fakat Tirebolu kaymakamlığı yaptığı dönemde kazaya bağlı İsrail (Kovanpınar) köyüne kendi başına birisini muhtar tayin ettiğinden bahisle köy sakinlerinden iki kişi başka bir şikâyette bulunmuştur.[88] İkiliye göre; İzzet Efendi kazaya bağlı her köyden sebepsiz ve kanunsuz bir şekilde para talep etmekte; para vermeyenleri ise (kendi kendine) ta'şir etmektedir.[89] Ancak bu iddianın ardından İzzet Efendi hakkında herhangi bir soruşturma açılmamış, savın mesnetsiz olduğu ortaya çıkmıştır.

İzzet Efendi hakkında benzer şekilde bir diğer şikâyet de Merderoğlu[90] Ömer, Kadıoğlu Şakir ve Kadıoğlu Muhiddin tarafından yapılmıştır: Müfettiş-i Umûmî-i Askerî Komisyonu Riyâsetine 14 Recep 1317 (18 Kasım 1899) tarihinde verilen dilekçeye[91] göre İzzet Efendi'nin kazada kaymakamlık yapmaya başladığından beri genel olarak baskıcı bir yönetim uygulamıştır. Dilekçe sahipleri, şikâyetlerini dile getirmeden evvel İzzet Efendi ve babası Ali Galip Efendi'nin daha önce

---

[85] BOA, Y.PRK.A, 8/74.
[86] BOA, DH.SAİDd, 10/707; BOA, İ.DH, 1450/17.
[87] BOA, DH.MKT, 2286/69.
[88] BOA, DH.MKT, 2265/100.
Şikâyeti dile getiren kişiler tarafından İzzet Efendi'nin muhtar tayin ettiği kişi "ahalinin emin olduğu bir şaki" olarak tanımlanmıştır.
[89] BOA, DH.MKT, 2265/100.
[90] Ayhan Yüksel, "mim", "re", "dal" ve "re" (مرد ر) harflerinden oluşan kelimeyi "mürdür" olarak transkribe etmiştir (Yüksel, "Eyübzâde İzzet Bey," 162-163). Kelime, yapı bakımından "mürdür" olarak okunabileceği gibi "merder" diye de okunabilir. Ne var ki kelime "mürdür" olarak zikredildiğinde herhangi bir anlama tekabül etmemektedir. Günümüzde "Merderoğlu" soyadını kullanan şahıslar olduğu gibi "Merder" ismini kullanan kişilerin de olduğu gözönünde bulundurularak kelime bizim tarafımızdan "merder" olarak zikredilmiştir. Fakat yukarıda bahsi geçen Merderoğlu Ömer'in günümüzde benzer soyismi kullanan kişilerle akrabalık bağı olup olmadığı burada iddia edilmemektedir (BOA, Y. MVT, 199/13, 2).
Bu dilekçenin Ayhan Yüksel tarafından daha önce yayımlanmış transkripsiyonu için bkz. Yüksel, "Eyübzâde İzzet Bey," 169-170.
[91] BOA, Y. MVT, 199/13, 2.

görevden alındığını ve haklarında devlet katında bir daha vazifelendirilmemeleri üzerine bir irade-i aliyye çıkarıldığını belirtme gereği duymuştur. Buna rağmen İzzet Efendi, Tirebolu kazasına kaymakam olarak tayin edilmiş ve çok geçmeden ahaliden rüşvet talep etmeye başlamıştır. Ömer, Şakir ve Muhiddin Beyler, İzzet Efendi'nin isteğini geri çevirdikleri için kendilerinin yirmi gün boyunca hayatlarında görmedikleri ve asla karşılaşmadıkları şekilde şiddete ve işkenceye tabi tutulduklarını, karanlık köşelerde gözleri yaşlı şekilde çocuklarına kavuşacakları günü beklediklerini öne sürmektedir. İzzet Efendi'nin uyguladığı zulmün, eğer varsa, bizzat yerinde incelenmesi, bölge halkının devlete olan güveninin sarsılmaması ve sabahlara kadar ağlayan çocukların gözyaşlarına son verilmesi için bir memur tayin edilmeli ve her şey gün yüzüne çıkarılmalıdır.[92]

İzzet Efendi'nin aleyhindeki bu şikâyeti soruşturmak üzere Trabzon Redif Fırkası Kumandanlığı harekete geçmiş[93] ve burada başlatılan soruşturma çerçevesinde önce Tirebolu Redif Binbaşısından bahse konu kaymakamımızın kaza halkına karşı tutumu ve yaklaşımı sorulmuştur. Akabinde Dördüncü Ordu Müşiri'nin emriyle Trabzon Redif Fırkası Erkan-ı Harbiye Reisi Kolağası Tevfik Bey denetim ve kontrol adı altında gizli bir soruşturma yapmak üzere Tirebolu'ya gönderilmiştir. Tahkikat neticesinde hazırlanan raporda İzzet Efendi'nin ahaliye sert davrandığı, bölgede güçlü ve varlıklı olanları baskıyla kontrol altında tuttuğu belirtilmiştir. İlaveten Eyübzâdelerin genellikle böyle sert mizaçlı adamlar oldukları, görevlerini yürütürken baskın, zalim ve vicdansız oldukları dile getirilmiştir.[94] Fakat raporda dikkat çeken en önemli husus İzzet Efendi'nin görünüşte kazanın asayiş ve düzeni için nüfuz sahibi olanları tehdit etmekte olduğunun, bunu yaparken kazayı değil sadece kendi şahsi çıkarlarını gözetmekte

[92] BOA, Y.MVT, 199/13, 2.

[93] Tirebolu kaymakamı İzzet Efendi'yi uygunsuz hallerinden dolayı şikâyet eden Şakir ve refikâsı tarafından çekilen telgrafnâme neticesinde tahkikâta başlanması istenmiştir. Bkz. BOA, DH.MKT, 2296/130.

[94] BOA, Y.MVT, 199/13, 3.
Hakkındaki soruşturmanın devam ettiği esnada İzzet Efendi'nin birtakım işlerini halletmek adına Dersaadet'e gitmek için izin talebinde bulunduğunu görüyoruz. Ancak kendisine izn verilmediğini ve ısrarcı olduğu takdirde kendisinin başka bir birimde görevlendirileceği; yerine ise başkasının tayin edileceği kesin bir dille bildirilmiştir. DH.MKT, 2316/19.
İzzet Efendi'nin izin talebiyle alakalı bahse konu belgeye Ayhan Yüksel daha evvel "Erzurum Kongresinden Bir Sima: Eyübzâde İzzet Bey" adlı makalesinde temas etmiştir. Bkz. Yüksel, "Eyübzâde İzzet Bey," 163

olduğunun belirtilmesidir. Ayrıca Trabzon valisinin sevgisini ve itimadını kazandığı için ahali kendisini Vali Bey'e şikâyet etmeye imtina etmektedir. Zaten ahali şikâyet etse bile mevcut durumda herhangi bir sonuç alınamayacağının farkındadır.[95] Zira Vali, İzzet Efendi'nin sadece kendi menfaatleri çerçevesinde ahaliye zulüm ettiğinin farkında olsa onu çoktan görevden almış olurdu:

> Kaymakam-ı mûmâileyh Eyyübzâde İzzet Efendi olub Vâlî Beyefendi hazretlerinin pek ziyâde hüsn-ü teveccüh ve emniyetlerini kazanmış olduğu cihetle ona mağrûren ve sûret-i zâhirede âsâyiş ve inzibatı takriren kazânın ehl-i servet ve sahibü'l-nüfûz olanlarını birer sûretle tehdit etmekte ve hakikāt-i halde mahzâ istifâde-i zâtiyyesi içün onları tazyik eylemekte olduğundan 'ibaret olub mûmâileyhin bu gibi ahvâli vâlî-i vilayetin ma'lûmu olacak olsa derhal icâbı icrâ ve me'mûriyyetten te'bid edileceğine şübhe yok.[96]

3 Muharrem 1318 (2 Mayıs 1900) tarihli başka bir belgede ise Eyübzâde İzzet Efendi'nin hakkındaki şikâyetler nedeniyle Tirebolu kaymakamlığı görevinden azledilmesi gerektiği ve yerine yerliden (Tirebolu ahalisinden) bir kaymakam görevlendirilmesinin daha uygun olacağı belirtilmektedir.[97] Ahali yerli bir kaymakam arzu etse de İzzet Efendi'nin azledilmesi konusunda herhangi bir adım atıldığını görmemekteyiz. Öte taraftan aynı süreçte kaymakam Eyübzâde İzzet Efendi'nin istediğini muhtar tayin ettiği, yetim ve dulların maaşını kesintiye uğrattığı, liman reisi tayin ettirdiği Siyamoğlu Molla İbrahim'i âşâr ve muhafaza memurluğunda da çalıştırarak ahaliden haksız para aldığı iddia edilmekteydi. Bu sebepten Bayraktarzâde İzzet Bey tarafından gereğinin yapılması istenmişti.[98]

İzzet Efendi, hakkındaki şikâyetlere rağmen kaymakamlık derecesini yükseltmek için sınava girmek istemiş ve bir ay izin alarak Dersaadet'e gitmiştir.[99] Teşrinievvel 1317 (Kasım 1901) tarihinde yapılan imtihana katılarak[100] başarılı olmuş ve "ikinci sınıf" kaymakamlık intihâbnâmesi Mülkiye Komisyonunca 5

---

[95] BOA, Y.MVT, 199/13, 1.
[96] BOA, Y.MTV, 199/13, 3.
[97] BOA, DH.MKT, 2340/12
Bu belgeye Ayhan Yüksel daha evvel "Erzurum Kongresinden Bir Sima: Eyübzâde izzet Bey" adlı makalesinde temas etmiştir. Bkz. Yüksel, "Eyübzâde İzzet Bey," 163.
[98] BOA, DH.MKT, 2479/139.
Bu belgeye Ayhan Yüksel daha evvel "Erzurum Kongresinden Bir Sima: Eyübzâde İzzet Bey" adlı makalesinde temas etmiştir. Bkz. Yüksel, "Eyübzâde İzzet Bey," 164.
[99] BOA, DH.MKT, 2515/117.
Bu belgeye Ayhan Yüksel daha evvel "Erzurum Kongresinden Bir Sima: Eyübzâde izzet Bey" adlı makalesinde temas etmiştir. Bkz. Yüksel, "Eyübzâde İzzet Bey," 164.
[100] BOA, DH.MKT, 2556/43.

Kanunisâni 1317 (5 Şubat 1902) tarihinde tarafına ulaştırılmıştır.[101] Rütbesi yükseltilmiş ve terfi almış olsa da Eyübzâde İzzet Efendi hakkında benzer içerikli şikâyetler mütemadiyen gündeme gelmeye devam etti: 14 Zilkade 1319 (23 Şubat 1902) tarihli bir yazıda İzzet Efendi'nin Tirebolu ahalisine baskı uyguladığı, eşkıya ve hırsızları muhafaza ettiği, âşârı cüzi bir bedel ile kendi adamlarına ihale ettiği, Esbiye köyünün[102] muhtarını usulsüz bir şekilde Horcorot (Dumankaya) Nahiyesine müdür olarak atadığı, bu müdürün ahaliye envai çeşit zulüm ettiği, mirasçısı olmayan arazileri (arâzi-i mahlûle) istediği kişiye peşkeş çektiği, yaklaşık beş sene zarfında 2 bin lira kadar rüşvet aldığı ve bunun gibi türlü türlü kanunsuz işlerde bulunduğuna dair suçlamalar yer almaktadır.[103]

Hakkında birçok suçlama bulunan İzzet Efendi, Ordu kaymakamlığı yaptığı 15 Muharrem 1322 (1 Nisan 1904)[104] ilâ 1 Teşrinisâni 1322 (14 Kasım 1906) yılları arasında ve Giresun kaymakamlığı yaptığı dönemlerde her iki kaza için önemli hizmetlerde bulundu.[105] Hatta Giresun kaymakamı iken kaza adına gerçekleştirdiği yararlı işlerden ötürü ya mevcut "evvel-i sânisi" rütbesinin "sınıf-ı ulâ" rütbesine yükseltilmesi ya da kendisine Mescidî Nişanı verilmesi Trabzon valiliği tarafından Sadaret'ten talep edildi.[106] Ayhan Yüksel, İzzet Efendi'nin görevde bulunduğu süre içerisinde aleyhinde gereğinden fazla şikâyet yapılması

[101] BOA, DH.SAİDd, 10/707; BOA, İ.DH, 1450/17.

[102] Esbiye Köyü, Tirebolu'ya bağlı olup 1868'den sonra nahiye statüsünde idare edilmiştir. Sezen, *Osmanlı Yer Adları*, 177.

[103] BOA, DH.MKT, 2591/107.
Bu belgeye Ayhan Yüksel daha evvel "Erzurum Kongresinden Bir Sima: Eyübzâde izzet Bey" adlı makalesinde temas etmiştir. Bkz. Yüksel, "Eyübzâde İzzet Bey," 164; Belgenin Yüksel tarafından yayımlanan bir transkripsiyonu için ayrıca bkz. Yüksel, "Eyübzâde İzzet Bey," 164, dn 11.

[104] BOA, DH.MKT, 2603/85.

[105] Ayhan Yüksel, İzzet Efendi'nin Ordu'da kaymakamlık yaptığı sürede kaza için gerçekleştirdiği faydalı hizmetleri şöyle sıralamaktadır: "…Ordu'da kaymakam olarak bulunduğu 1 Teşrîn-i sânî 1322 (14 Kasım 1906) tarihine kadar otuz iki ay içinde kaza asayişini tehdit eden ünlü eşkıya Kösenin oğlu Gürcü Arslan ve Kürd Mehmed çetelerini ortadan kaldırarak asayişi sağladı. Kazanın vergi gelirleri tahsilâtında artış sağladı, nüfus sayımında önemli gayretleri oldu. Sivas'a bağlı Hamidiye [Mesudiye] kazasından çıkan ve taşkın olduğu zaman etrafa zarar veren Büyük Milas deresi üzerinde halkın büyük bir güçlükle ulaşımı sağladığını görerek ileri gelenlerden yardım topladı ve buranın üzerine iki büyük demir köprü inşa ettirdi. Kasaba içinde 13 çeşme ve yetecek kadar içme suyu yolları yaptırdı, birçok vakfiyenin tamirini sağladı. Ayrıca, uzun yıllardır harap olan Ordu-Hamidiye şosesinde de tamir başlattı." Yüksel, "Eyübzâde İzzet Bey," 165.

[106] BOA, DH.MKT, 1238/78.
Bu belgeye Ayhan Yüksel daha evvel "Erzurum Kongresinden Bir Sima: Eyübzâde izzet Bey" adlı makalesinde temas etmiştir. Bkz. Yüksel, "Eyübzâde İzzet Bey," 166.

konusunda: "…İzzet Bey, kaymakam olarak bulunduğu yerde sert bir idare kurmuş ve bundan rahatsızlık duyan ahali yahut eşraf durumu devlet merkezine bildirmek zorunda kalmıştır. Onun bu şikâyetlere ve yapılan tahkikata rağmen üstün hizmetle ödüllendirilmesi bir çelişki gibi görünür ise de yapılan soruşturmanın müdellel bir temele dayanmayan rivayetleri ihtiva etmiş olması, herhangi bir işleme gerek duyulmamasına yol açmış olabilir"[107] diyerek İzzet Efendi hakkındaki iddiaların birçoğunun kanıtlanmadığına ve şikâyetlerin sonuçsuz kaldığına dikkat çekmiştir. Buna paralel olarak İzzet Efendi'nin 1908 seçimlerinde Trabzon genelinde en yüksek üçüncü oyu alarak mebus seçilmesi[108] bizim kanaatimizce de aleyhindeki iddiaların ve şikâyetlerin, hakkında kötü bir kamuoyu oluşturmadığının bir göstergesidir.

***

Bu süreçteki bazı şikâyetlerin sadece Mehmed İzzet Ağa, oğlu Ali Galip Efendi ve torunu Mehmed İzzet Efendi'yi kapsamadığını belirtmek gerekir. Dilekçelerdeki bazı iddialarda Eyübzâdelerin layık olmadıkları hâlde, deyim yerindeyse, devlet memurluklarını işgal ettikleri ve uzun yıllar ellerinde bulundurdukları söylenmektedir. Trabzon Çarşı Camisi Müderrisi Seyfeddin Efendi'nin önderliğinde, 3 Mayıs 1325 (16 Mayıs 1909) tarihinde Dâhiliye Nezaretine sekiz kişinin mührüyle sunulan bir arzuhale göre, Trabzon'da meclis ve mahkeme azalıkları 25 seneden beri dönüşümlü olarak Eyübzâdeler ile Nemlizâdeler'e tahsis edilmektedir. Meclis ya da mahkeme azalığı seçimlerinde biri değişse bile -her iki aileden birine mensup- başka birisi mutlaka azalığa tayin edilmektedir. Arzuhalde mührü bulunanlara göre, Nemlizâdelerden Şükrü Efendi ve ve yine aynı aileden Belediye reisi Cemal Efendi senenin sekiz ayını Erzurum, İstanbul ve Avrupa'da geçirir, bir yıl içinde sadece 4 ay hizmet yerlerinde bulunurlar. Hükümet vazifesinde yer alan bu kişiler Meşrutiyet idaresine layık

[107] Yüksel, "Eyübzâde İzzet Bey," 168.

[108] İzzet Efendi'nin 1908 seçimlerinde üçüncü sıradan Trabzon mebusu seçilmiştir. İzzet Efendi'nin tablodaki yerine bakarak aleyhindeki iddiaların hakkında kötü bir kamouyu oluşturmadığı söylenebilir. Trabzon'dan mebus seçilenlerin aldıkları oylar şöyledir; "Müftü-i Elhak Emin Efendi, 138; Ali Naki Efendi, 132; Eyübzâde İzzet Efendi, 122; Hazinedarzâde Mahmud Bey, 114; Müftü-i sabık İmameddin Efendi, 106; Matyo Kofidi Efendi, 105; Nemlizâde Hacı Osman Efendi, 87." "Merkez Sancağı Mebusları," *Feyz*, 23 Şevval 1326 (18 Kasım 1908), No: 29, 4. Aynı bilgi için bkz. Çiçek, "Feyz Gazetesine Göre Trabzon'da 1908 Seçimleri," 44; Aksoy, "II. Meşrutiyet Dönemi'nde Trabzon," 86.

birer yönetici değildir. 25 yıldır meclis azalıkları görevini sürdürmelerine rağmen azalık seçimlerine katılmaya devam etmektedirler. Mevcut vali ise "öyle pek de fenâ bir adam olmamakla beraber devr-i Meşrûtiyyete lâyık ve bilhassa Trabzon'un hâline muvâfık bir vâlî değildir. Trabzon terakkîye fevkalâde müsta'idd bir yerdir fakat muktedir, cesûr, fa'al vâlî ister. Bizim vâlîmiz ise Trabzon vilâyetini kendi tarlası ve Trabzonluları kendi bağçevâncısı gibi kullanmağa yeltenen müstebiddler elinde bâzîçe gibi olmuştur."[109]

Trabzon'daki meclis ve mahkeme azalarının ahvali üzerine bildirilen bu şikâyetten sadece bir yıl sonra gerçekleştirilen Maçka müftülük seçimine dair başka bir iddiada hem İzzet Efendi hem de Eyübzâdeler hakkında benzer bir şikâyet dile getirilmektedir. 17 Zilhicce 1328 (20 Aralık 1910) tarihinde Maçka kazasından 21 kişinin imzasıyla Meşihat'a verilen bir arzuhalde[110] Maçka müftülüğü için iki kişinin aday olduğu (Eyübzâde Ahmed ve Feyziye Medresesi müderrisi Kamil Efendi) ve yapılan seçimden Müderris Kamil Efendi'nin birinci çıktığı belirtilmektedir. Seçimi kazanan Kamil Efendi'nin mazbatası, usul gereği, Trabzon vilâyetine teslim edilmiştir. Ancak Eyübzâde Ahmed Efendi'nin amcası İsmail Efendi ve akrabası İzzet Efendi,[111] kendi ailelerinden aday olan Ahmed Efendi'nin müftü olmasını istemektedir. İkili seçim sonucuna riayet etmemekle birlikte sonucun değiştirilmesi için hem halka hem de resmi makamlara baskı uygulamaktadır. Bu yüzden Maçka'daki müftü ataması bir çıkmazın içerisine girmiş ve iki aydır sonuçlanmayı beklemektedir. Arzuhâlde imzası bulunan ahaliye göre; Ahmed Efendi mahalle imamı olabilecek yeterliliğe bile sahip değilken hatıra, gönüle ve akrabalık ilişkisine bakılarak müftü tayin edilmek istenmektedir. Ahali, Eyübzâde Ahmed Efendi'nin amcası İsmail Efendi'nin

---

[109] BOA, DH.MKT, 2834/40.
Bâzîçe: Oyuncak. Kanar, *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, 112.

[110] Bâb-ı Meşîhat Şeyhülislâmlık Arşivi, Ulema Sicil Dosyaları (bundan sonra: MŞH.SAİD), No: 2455, 174/10, 4.
Bu sicil dosyasının transkripsiyonu Selim Karahasanoğlu tarafından yayımlanmıştır. Bkz. Karahasanoğlu, "Karahasanoğlu Mehmed Ali Efendi (1852-1914)," 161-164; Sicil dosyasının Eyübzâde Ahmed Efendi ve Maçka müftülüğü seçimiyle alakalı kısımlarının (MŞH.SAİD, No: 2455, 174/10, 4, 5) transkripsiyonları tarafımızca da yapılmış olup bazı kelimelerin transkribe edilmesinde Karahasanoğlu'nun transkripsiyonundan faydalanılmıştır.
Maçka müftülüğü seçiminin Karahasanoğlu tarafından yapılan bir değerlendirmesi için ayrıca bkz. Karahasanoğlu, "Karahasanoğlu Mehmed Ali Efendi," 153-154.

[111] Mehmed İzzet Efendi, yukarıda "*Oğul: Eyübzâde Ali Galip Efendi*" başlığıyla ele aldığımız Eyübzâde Ali Galip Efendi'nin oğludur.

yeğenini müftü tayin etmek istemesinin sebebinin, keyfiyetle alakalı olduğunu düşünmektedir. İsmail Efendi'nin amcası Osman Ağa'nın daha önce Maçka'da usulsüz bir şekilde zimmetine geçirdiği cami,[112] şimdilerde yıkılma noktasına gelmiş ve ibadete kapanmıştır. İsmail Efendi, bu ve bunun gibi kusurlarının açığa çıkmaması için yeğenini müftü tayin ettirmek istemektedir.[113]

Usulüne göre ve kanunlara uygun olarak yapılan müftü seçiminin birtakım menfaatperest kişiler yüzünden ertelenmesi ya da sonucunun değiştirilmesi Meşrutiyet'e layık bir tutum olmayacağından, ahalinin bu durum karşısında talebi sadece adalettir. Bu istek neticesinde müftülük seçimi yaklaşık 4 ay sonra çözüme kavuşturulmuştur: 16 Mart 1327 (29 Mart 1911) tarihinde kaza hacegânından ve eşrafından bazı kişiler Kamil Efendi ve Ahmed Efendi arasındaki seçim çıkmazına son vermek için kaza merkezine gelmiştir. Ahali, durumu kendi aralarında istişare ettiklerini ve bir ittifaka vardıklarını belirterek Maçka'ya bağlı Haçevera (Anayurt) karyesinden İmam Karahasanzâde Mehmed Ali Efendi'yi Maçka müftüsü seçmek istediklerini belirtmiş ve kendilerinin hazırladığı intihâbnameyi yetkili merciye teslim etmiştir. Bunun üzerine Mehmed Ali Efendi'nin sahip olduğu ilim ve fazilet göz önünde bulundurularak Maçka müftülüğüne tayini onaylanmıştır.[114]

Bu kararın altında bölge hacegânından ve eşrafından 37 kişinin imzası ile mührü bulunmaktadır.[115] İlginç olan nokta, bu kişiler arasında eşraftan Eyübzâde Ömer Efendi, Meclis-i İdare azasından Eyübzâde Ahmed Ağa, Eyübzâde Seydî Efendi, büyük biraderi ve Zanoy'dan vekili-oğlu İzzet Efendi, eşraftan Eyübzâde Receb Efendi, Eyübzâde Salim Efendi, Eyübzâde Şakir Ağa ve Belediye Azası Eyübzâde Şükrü Efendi'nin imzasının ya da mührünün yer almasıdır.[116] Öyle anlaşılıyor ki Maçka'da ikamet eden bütün Eyübzâdeler, kendi adayları olarak Eyübzâde Ahmed'i görmemekte ve/veya desteklememektedir. İttihat ve ittifaka imza atan Eyübzâdeler ya diğer ahali gibi Eyübzâde Ahmed'in müftülük için liyakatsiz

[112] Bahsi geçen cami, Eyübzâde Osman Ağa tarafından inşa edilmiş olmalıdır. BOA, HAT, 1600/62.
[113] MŞH.SAİD, No: 2455, 174/10, 4; Karahasanoğlu, "Karahasanoğlu Mehmed Ali Efendi," 161-164.
[114] MŞH.SAİD, No: 2455, 174/10, 5; Karahasanoğlu, "Karahasanoğlu Mehmed Ali Efendi," 154.
[115] MŞH.SAİD, No: 2455, 174/10, 5; Karahasanoğlu, "Karahasanoğlu Mehmed Ali Efendi," 154.
[116] MŞH.SAİD, No: 2455, 174/10, 5; Karahasanoğlu, "Karahasanoğlu Mehmed Ali Efendi," 163.

olduğunu düşünmüş ya da iki aday arasında çıkmaza giren seçimin bir an önce çözüme kavuşturulması için hariçten bir adayın daha uygun olduğu kanısına varmıştır. Netice itibariyle seçim çıkmazı, Karahasanzâde Mehmed Ali Efendi'nin müftü tayin edilmesiyle nihayete erdirilmiştir.[117]

Eyübzâdeler, aleyhlerindeki birçok asılsız şikâyetlere ve hakarete varan ağır suçlamalara rağmen bölgedeki etkinliklerini devam ettirmiştir. Bir ayan ailesi olarak 18. yüzyılın ortalarından itibaren tarih sahnesine çıkan Eyübzâdelerin 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren sürekliliği konusuna daha detaylı eğilmek için ilk defa 1311 (1893) Trabzon Vilayet Salnamesinde yayımlanmış olan ve 1319 (1903) salnamesine kadar üç defaya mahsus olmak üzere yayımlanan "Eşraf Listeleri"ne de değinmek gerekir.[118] Bu listeler, geçmişte ağalık, mütesellimlik ya da voyvodalık yapmış nüfuzlu ailelerinin bölgedeki etkinliklerini 20. yüzyılın başlarına kadar devam ettirdiğini göstermektedir. 1311 (1893) Vilayet Salnamesinde "Trabzon Eşraf ve Mütehayyizanından Haiz-i Rütbe Nişan Olanların İsim ve Şöhretleriyle Tarih-i Taltifleri"[119] adlı listede, bölgedeki eşraf ailelerinin üstünlüğü göze çarpmaktadır. Listede Eyübzâdelere mensup Ali Galip Efendi[120] "mütemâyiz";[121] oğlu Mehmed İzzet Efendi[122] "salise"[123] rütbeleriyle kayıtlıdır.[124] Bu listeden yaklaşık 8 yıl sonra 1319 (1901) Vilayet Salnamesinde yayımlanan "Vilayet Eşraf ve Mütehayyızanından Haiz-i Rütbe Olanların Esâmisi"[125] adlı listede Eyübzâde Ali Galib Efendi'yle oğlu Tirebolu kaymakamı

[117] MŞH.SAİD, No: 2455, 174/10, 5; Karahasanoğlu, "Karahasanoğlu Mehmed Ali Efendi," 154.

[118] Trabzon Vilayet Salnamelerinde yer alan "Eşraf Listeleri"nin Kudret Emiroğlu tarafından yapılan bir değerlendirmesi için bkz. Emiroğlu, "Trabzon'da Bürokrasi ve Eşraf," 159-161.

[119] Listede 43 kişinin ismi yer almaktadır. Emiroğlu, *Trabzon Vilayet Salnamesi 1893*, c. XV, 405-409.

[120] Eyübzâde Ali Galib Efendi, Rütbe: Mütemâyiz; Tevcihi: [1]305 [1887-1888]. Emiroğlu, *Trabzon Vilayet Salnamesi 1893*, c. XV, 405.

[121] "Mütemâyiz, mülkiyeli ve efendi (bazen bey)." Yılmaz Öztuna, *II. Abdülhamid ve Zamanı* (İstanbul: Kubbealtı Yayınları, 2008), 1. baskı,208.

[122] Eyübzâde İzzet Efendi, Rütbe: Selâse, Tevcihi: 21 R [1]303 [27 Ocak 1886]. Emiroğlu, *Trabzon Vilayet Salnamesi 1893*, c. XV, 405.

[123] "Sâlise, mülkiye rütbesi olup sahibine 'efendi', vezir-müşir ailesinden geliyorsa 'bey' denir." *Öztuna, II. Abdülhamid ve Zamanı*, 208.

[124] 13 Muharrem 1311 (27 Temmuz 1893) tarihli bir belge, Maçka ve civarındaki Eyübzâde nüfusunun yaklaşık 500 kişiden oluştuğunu; bir kısmının ziraat ve ticaretle uğraştığını ve içlerinden sadece üç-dört kişinin hatırı sayılır bir servet sahibi olduğunu bildirmektedir: "…Eyüboğulları denilen kadın erkek 500 nüfus mütecâviz bir 'âile olub kem-i kimisi Trabzon'a tâbi Maçka nahiyesinde sâkin ve birâzı Akçaabat kazası köylerinde ve bir cüz'î de Trabzon'da mütevattındır…" BOA, Y.PRK.A, 8/74.

[125] Emiroğlu, *Trabzon Vilayet Salnamesi 1901*, c. XIX, 340-345.

İzzet Efendi de "mütemâyiz";[126] Eyübzâde Murat "sâlise";[127] Eyübzâde Osman "rabia"[128] kayıtlıdır. Hemen 2 yıl sonra 1321 (1903) Vilayet Salnamesindeki "Vilayet Eşraf, Mütehayyızandan Haiz Rütbe Olanların Esamesi" adıyla yayımlanan listede ise Eyübzâde Ali Galip Efendi "mütemâyiz"; oğlu İzzet Efendi "evveli sânisi" rütbesiyle kayıtlıdır.[129] Aynı listede Eyübzâde Merani Efendi "sâlise";[130] Eyübzâde Osman ise "râbia"[131] rütbesiyle kayıtlıdır.

Kudret Emiroğlu, Trabzon Vilayet Salnamelerinde yayımlanan son eşraf listesinde kayıtlı isimlere dair: "1903 listesinde ayrıca belirtilen ve özel önem verildiği anlaşılan ilmiye sınıfından 25 kişi dışında 133 kişi yer almaktadır, bunlardan 43'ü herhangi bir devlet görevinde bulunmamaktadır"[132] demektedir. Emiroğlu, bahsi geçen 43 kişi içerisinden Eyübzâdelerden Merani Efendi ile Osman Efendi'nin de herhangi bir devlet görevinde bulunmadıklarını belirtmektedir.[133] Tezimiz çerçevesinde yürüttüğümüz araştırmalarımızda biz de böylesi bir veriye tesadüf edemedik ancak, buna rağmen, yayımlanan son listede her iki Eyübzâde'nin de isimlerinin zikredildiğine şahit olduk. Bu, Trabzon'da eşraf olmanın ayrıcalıklı bir özellik olduğunu ve bir saygınlık mertebesi sayıldığını ortaya çıkarmaktadır. Emiroğlu'nun yukarıda bahsettiğimiz tespiti, Trabzon bürokrasisinin ekseriyetle eşraf ailelerine mensup olan kişilerden oluştuğunu açıkça ortaya koymaktadır. Eyübzâdeler de bu ailelerden bir tanesi olmakla birlikte 18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Maçka idaresinde voyvodalık vazifesiyle önemli bir rol almış, 19. yüzyılın ortalarından itibaren Trabzon bürokrasinde de etkin olmaya başlamış ve yerel idaredeki etkinliğini 20. yüzyılın başına kadar devam ettirmiştir.

Eyübzâdelerin, taşra yönetiminde etkinliğini sürdürdüğü 18. yüzyılın ortalarından 20. yüzyılın başına kadar geçen süre zarfında birtakım şikâyetlere maruz kaldıklarına ve idari soruşturmalara tabi tutulduklarına yukarıda değinmiştik.

[126] Emiroğlu, *Trabzon Vilayet Salnamesi 1901*, c. XIX, 341.
[127] Emiroğlu, *Trabzon Vilayet Salnamesi 1901*, c. XIX, 343.
[128] Emiroğlu, *Trabzon Vilayet Salnamesi 1901*, c. XIX, 345.
[129] Emiroğlu, *Trabzon Vilayet Salnamesi 1903*, c. XXI, 885.
[130] Emiroğlu, *Trabzon Vilayet Salnamesi 1903*, c. XXI, 889.
[131] Emiroğlu, *Trabzon Vilayet Salnamesi 1903*, c. XXI, 889.
[132] Emiroğlu, "Trabzon'da Bürokrasi ve Eşraf," 159-160.
[133] Emiroğlu, "Trabzon'da Bürokrasi ve Eşraf," 160.

Eyübzâdeler gibi yerel yönetici pozisyonundaki bir ailenin bölge halkı ya da eşrafı tarafından eleştirilere uğraması olağan bir durumdur. Ancak 19. yüzyıl boyunca Eyübzâdeler hakkında yapılan şikâyetlerin satır araları, Eyübzâdelerin de dâhil olduğu, bölge eşrafının nüfuzlarını korumak ve hatta pekiştirmek için birbirleriyle mücadele içinde olduğunu göstermektedir. Bu kişi ya da aileler birbirlerini bazen mağdur eden; bazen mağdur olan tarafta yer almaktadır. Eyübzâdelerin bölgenin önemli ailelerinden Hacısalihzâdeler'e mensup Süleyman Ağa ile beraber Alemdârzâde Süleyman Ağa'yı Maçka Meclisi azalığından çıkarmak istemesi;[134] benzer şekilde Eyübzâde Ali Galip Efendi ile oğlu Mehmed İzzet Efendi'nin memuriyetten azledilmesinin istenmesi[135] bu kişisel mücadeleleri doğrudan örneklendirmektedir. İlaveten, şikâyetlerde kullanılan üslubun genel itibarıyla sert olması ve ağır ithamlar barındırması da bu mücadeleler çerçevesinde açıklanabilir. Şikâyet sahibi/sahipleri, iddiasını kuvvetli göstermek için karşı tarafı olabildiğince itibarsızlaştırma amacı taşımış olmalıdır. Bu durum, en belirgin şekilde Tayyar Şapur ile Eyübzâde Ali Galip arasındaki husumet[136] ile Mehmed İzzet Efendi'nin kaymakamlık yaptığı süre boyunca yapılan şikâyetlerde göze çarpmaktadır.[137] Trabzon valisi Kadri Efendi bu gibi durumların farkında olduğundan Tayyar Şapur ve Ali Galip Efendi'nin birbirileri aleyhinde aslı olmayan şikâyetlerde bulunduğunu özellikle dile getirmiştir.[138] Benzer şekilde, Ayhan Yüksel'in de belirttiği üzere,[139] Mehmed İzzet Efendi aleyhinde yapılan şikâyetlerde ortaya atılan birçok iddianın ispatlanamaması da bu durumu kanıtlar niteliktedir.

***

Eyübzâdeler yukarıda dile getirdiğimiz bütün şikâyetlere, kişisel çekişmelere ve engellemelere rağmen Trabzon ve civarında çeşitli görevler üstlenen memurlar yetiştirmeye devam etmiştir. Aile, Trabzon bürokrasisinde sadece Mehmed İzzet, oğlu Ali Galip ve torunu Mehmed İzzet gibi tanınmış ve etkin kişilerle değil;

[134] BOA, A.}MKT.DV, 165/20.
[135] BOA, DH.MKT, 1426/108.
[136] BOA, Y.PRK.A, 8/74.
Tayyar Şapur'un Ali Galip Efendi'den şikâyetçi olduğuna dair bkz. BOA, DH.MKT, 1808/122
[137] Yukarıda etraflıca ele alınan İzzet Efendi aleyhindeki bazı şikâyet örneklerine dair bkz. BOA, DH.MKT, 2286/69; BOA, Y.MVT, 199/13; BOA, DH.MKT, 2340/12; BOA, DH.MKT, 2591/107.
[138] BOA, Y.PRK.A, 8/74.
[139] Yüksel, "Eyübzâde İzzet Bey," 168.

sıradan bireylerle de yer almasını bilmiştir. Bu evrede Rize kaymakamlığı, Torul kaymakamlığı, naiblik, kadı vekilliği, emlak vukûat kâtipliği, nüfus mukayyidliği, ağdet-i ağnam tahsildarlığı, tapu memurluğu gibi görevlerde bulunan Eyübzâdelere de tesadüf edebilmektedir. Hikâyelerine detaylı bir şekilde ulaşamasak da sicill-i ahval dosyalarından (ya da başka kaynaklardan) kısa biyografilerine ulaşılabildiğimiz Eyübzâde Şemsi Bilal Efendi (d.1249 [1833-1834]-ö.1299 [1881-1882]),[140] oğlu Numan Sabit Efendi,[141] Eyübzâde İbrahim Hakkı Efendi (d.1293 [1876]),[142] ulemadan Eyübzâde Hasan Hilmi Efendi

[140] Trabzon bürokrasisinde yer almış bir diğer isim Eyübzâdelerin Ömer Ağa kolundan Şemsi Bilal Efendi'dir. Eyübzâde Mehmed Efendi'nin oğlu olan Bilal Efendi, 1249 (1833-1834) yılında Maçka'da dünyaya gelmiştir (Bal-Dağdelen, *Trabzonlu Devlet Adamları ve Bürokratlar*, 653). Kardeşleri Halil, İsmail, Hurşit ve Hurşit 1835 tarihli Maçka Müslim nüfus defterinde kayıtlıysa da bir başka kardeşi Salih Efendi ve kendisi hakkında burada bilgi yoktur (BOA, NFS.d, 1100, 43-44). Buna karşılık ailenin hazırladığı şecerede Salih Efendi ve Bilal Efendi kayıtlıdır. Şecereye göre; Bilal Efendi'nin Numan Sabit, Mehmed Hanefi ve Ali Rıza adında üç oğlu vardır.
Bilal Efendi, 1265 (1848-1849) tarihinde Mekteb-i İdadiye'ye girerek iki sene burada Arapça ve Farsça eğitimi almış, sağlık sorunlarından dolayı okulu bırakmak zorunda kalmıştır. Akabinde 1267 (1850-1851) yılında Trabzon Valisi Abdurrahman Sami Paşa'nın yanında göreve başlamış ve buradaki görevini 8 yıl sürdürmüştür. 1275 (1858-1859) yılında Maçka nahiyesi nüfus mukayyidliği görevine (maaşı: 100 kuruş) başlamış ve 1282 (1865-1866) yılında Trabzon Emlak komisyonu vukûat kitâbetine (maaşı: 500 kuruş) getirilmiş ancak bir süre sonra istifa etmiştir. Bilal Efendi, sonraki süreçte, 1291 (1874-1875) yılında Atina kazası kaymakamlığına (maaşı: 1300 kuruş) atanmıştır. Ardından 1292 (1875-1876) yılında Torul kazası kaymakamı (maaşı: 1500 kuruş) olmuştur. 1293 (1876-1877) yılında Sürmene kazası ağdet-i ağnam rüsumu tahsildarlığına başlamış ve 1294 (1877-1878) yılında aynı kazanın âşâr müdürlüğüne atanmıştır. Hakkında herhangi bir soruşturma ya da cezai bir yaptırım uygulanmamıştır (Bal-Dağdelen, *Trabzonlu Devlet Adamları ve Bürokratlar*, 653-654). Bilal Efendi, mezar taşına göre 1299 (1881-1882) yılında vefat etmiştir. Bilal Efendi'nin mezar taşı Mataracı Merkez Mezarlığında bulunmakta olup tarafımızca yerinde fotoğraflanmıştır. Mezar taşı kitâbesi için bkz. "Ek-16".

[141] Numan Sabit Efendi, Şemsi Bilal Efendi'nin oğludur. Uzun süre Zanoy (Akmescit) köyünde tapu memurluğu görevinde bulunmuştur. Ailenin hazırladığı şecereye göre Numan Sabit Efendi'nin Şemsi adında bir oğlu; Hasena, Sedef, Afıtab, Nokta ve Seher adında dört kızı vardır. Tezimiz çerçevesinde Osmanlı Arşivi'nde yürüttüğümüz çalışmalarda Numan Efendi hakkında herhangi bir kayda rastlayamadık. Ancak aile arşivinde bulunan, tapu işleriyle alakalı, bazı kayıtlar sayesinde tapu memurluğu yaptığı döneme ait Zanoy'la alakalı birkaç toprak meselesine ve Numan Efendi'nin mührüne ulaşılabildik. Zanoy'la alakalı tapu meseleleri çalışmamızın kapsamı dışında olduğu için bahsi geçen belgelerin içeriğine değinmeye gerek görmedik. Numan Sabit Efendi hakkındaki malumatımızın ekseriyeti sözlü bir kaynağa dayanmaktadır: Eftal Eyüboğlu, "Zanoy (Akmescit) köyündeki Eyübzâdeler" konulu görüşme, Maçka: 30 Haziran 2016.
Numan Sabit Efendi'nin fotoğrafı ve mührü için ayrıca bkz. "Ek-17".

[142] Eyübzâde İbrahim Hakkı Efendi, 1293 (1876/1877) Zanoy (Akmescit) doğumludur. Babası Eyübzâde Ahmed Efendi'dir. Gümüşhane Mekteb-i İdâdisi'nde okuduktan sonra Mekteb-i Rüştiye'den 1307 (1889/1890) yılında mezun olmuştur. 8 Şubat 1307 (20 Şubat 1892) ilâ 11 Şubat 1311 (23 Şubat 1896) tarihleri arasında Gümüşhane Sancağı Bidâyet mahkemesi mülazımlığında bulunmuştur. 1 Eylül 1314 (13 Eylül 1898) ilâ 1313 (1897) yılları arasında Bitlis maârif sandık eminliği (maaşı: 200 kuruş) yapmıştır. 1 Haziran 1316 (1 Haziran 1900) tarihinden Temmuz 1316 (Temmuz 1900) tarihine kadar; ardından 11 Eylül 1316 (11 Eylül

(d.1254 [1839])[143] gibi isimler de yerel bürokraside görev almış ve ailenin bölgesel etkinliğini sürdürmüştür. Bu listeye "Safahat-ı Hayatım" adını verdiği hatıratını ve meslekî kariyerini tezimizin üçüncü bölümünde etraflıca ele aldığımız Dava Vekili Eyübzâde Mehmed Hamdi Efendi (d.1267 [1851]-ö.1936)[144] ile oğlu Milletvekili Mehmed Rahmi Eyuboğlu'nun (d.1293 [1877]-ö.1952)[145] isimlerini de eklemek gerekir. Neticede Eyübzâdelerin yerel yönetimlerdeki, yukarıda detaylı bir biçimde bahsettiğimiz, görev ve hizmetleri

---

1900) tarihinden Şubat 1316 (Şubat 1901) tarihine kadar, iki defaya mahsus olmak üzere, Trabzon Nâfı'a Muvakkat Pikör [Piqueur] ve Kondüktürlüğünde (maaşı: 300 kuruş) bulunmuştur. Aynı görevi 1 Mart 1317 (14 Mart 1901) tarihinden Teşrinisâni 1317 (Kasım 1901) tarihine kadar da 400 kuruş maaşla sürdürmüştür.

2 Mart 1323 (15 Mart 1907) tarihinde Polis memurluğuna (maaşı: 200 kuruş) başlamıştır. Akabinde 1 Teşrinisâni 1325 (14 Kasım 1909) tarihinde Komiser yardımcılığına (maaşı: 500 kuruş) getirilmiştir. BOA, DH.SAİDd, 192/121.

İbrahim Hakkı Efendi'nin sicill-i ahval dosyasının transkripsiyonu için bkz. Bal-Dağdelen, *Trabzonlu Devlet Adamları ve Bürokratlar*, 283-284.

[143] Eyübzâde Hasan Hilmi Efendi, Eyübzâde Süleyman Efendi'nin oğludur. Ordu'nun Ulubeğ Nahiyesine bağlı Karacağaç köyünde 1254 (1839) yılında dünyaya gelmiştir.

Ordu'da izhara kadar okuduktan sonra Amasya'nın Vezirköprü kazasında Fenarî'ye kadar kıraat etmiştir. Daha sonra 1280 yılında İstanbul'a giderek burada Hacı Halil Halim Efendi'den üç sene eğitim almış, Halim Efendi'nin dersi bırakmasının ardından Mahmud Kamil Efendi'nin sabah derslerine devam etmiş ve 1295 (1878-1879) senesinde diplomasını almıştır. Ardından Gürcü Numan Efendi'nin Mülteka ve Maâni derslerine katılmış; çeşitli hocalardan da Mutavvel, Usûl-ü Fıkıh, Vird ve Tefsir dersleri almıştır.

Hilmi Efendi, 1294 (1877-1878)'de Fetvahane'nin Pusula Odasına girmiştir. 1295 (1878-1879) yılında Şeyhülislam'ın izniyle Beyazıd camisinde 3 yıl ders vermiştir. 1298 (1880-1881) yılındaki sınavı geçerek 6 Şevval 1301 (30 Temmuz 1884) tarihinde Fetvahane'nin Pusula Odasına kaydedilmiştir. 6 Zilhicce 1298 (30 Ekim 1881) tarihinde Ordu Kazası kadı vekilliğine ve 1 Şaban 1302 (16 Mayıs 1885) tarihinde Kelkit Kazası kadı vekilliğine (maaşı: 1250 kuruş) atanmıştır. 20 Zilkade 1306 (18 Temmuz 1889) tarihinde tekrar Ordu kadı vekilliğine tayin edilmiştir. 14 Şevval 1306 (13 Haziran 1889) tarihinde sınıf-ı nüvvâbdan sınıf-ı sâlise terfî edilmiştir. Cemâziyelevvel 1310 (Kasım 1812) tarihinde Atina'nın İç-il Sancağı kadı vekilliğine (maaşı: 2000 kuruş) tayin edilmiş ve burada 24 ay hizmette bulunmuştur. 18 Teşrinievvel 1309 (30 Ekim 1893) tarihinde Ordu'ya geri dönerek Fetvahanenin Pusula Odasındaki görevine (maaşı: 450 kuruş) devam etmiştir (MŞH.SAİD, No: 0011, 1/11, 1-2). Hasan Hilmi Efendi'nin ölüm tarihi hakkında bir bilgiye sahip değiliz.

Hasan Hilmi Efendi'nin Ulema Sicil Dosyasının tıpkıbasımı için bkz. "Ek-18".

İlaveten Hasan Hilmi Efendi'nin aile şeceresindeki yerini tespit etmeye yönelik çalışmaların sonuçsuz kaldığını belirtmek gerekir: 1251 (1835-1836) Maçka Müslim nüfus defterine kayıtlı bir Eyübzâde Süleyman oğlu Hasan (d. 1841) adında bir kişi vardır. Ancak nüfus defterine Eyübzâde Hasan Efendi'nin doğum yeri İspela'dır. Hasan Hilmi Efendi'nin sicil dosyasına göre doğum yeri ise Karaağaç'dır. Öte taraftan, aile tarafından yürütüken şecere çalışmaları boyunca Ordu'daki Eyübzâdeler ile Maçka'daki Eyübzâdeler arasında şecerede organik bir bağ kuramamıştır. BOA, NFS.d, 1100, 1-2.

[144] Ressam-Şair Bedri Rahmi Eyuboğlu'nun dedesi Dava vekili Mehmed Hamdi Efendi'nin üstlendiği görevler ve muhtelif alanlardaki icraatları tezimizin üçüncü bölümünde "Safahat-ı Hayatım" adını verdiği hatıratı üzerinden etraflıca incelenmiştir. Burada yeniden değinmeye gerek duyulmamıştır.

[145] Ressam-Şair Bedri Rahmi Eyuboğlu'nun babası Mehmed Rahmi Efendi'nin icraatları tezimizin ilerleyen sayfalarında yer alan "TBMM II. Dönem Trabzon Mebusu Mehmed Rahmi Eyuboğlu" adlı başlıkta incelenmiştir.

voyvodalık yapmış bir ayan ailesinin, Tanzimat'ın ilânından sonra bölgesel etkinliğini ne şekilde sürdürdüğüne doğrudan örnek teşkil etmektedir.

2. II. Meşrutiyet Döneminde Bir Yayıncı: Eyübzâde Osman Nuri

Eyübzâdeler, yukarıda etraflıca ele aldığımız üzere, 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren devlet memuriyetinde çeşitli görevlerde bulunarak Trabzon bürokrasisinde önemli bir rol üstlenmiştir. 20. yüzyılın başlarına gelindiğinde, aile bireyleri bir taraftan yerel yönetimlerdeki etkin konumunu sürdürürken diğer taraftan, özellikle II. Meşrutiyetin ilânından itibaren, bölgedeki basın-yayın hayatında da varlığını hissettirmeye başlamıştır. Üstelik Eyübzâdeler bu kulvarda Milli Mücadele döneminde ve erken Cumhuriyet evresinde de aktif olmuş, yayımladıkları dergi ve gazete türündeki süreli yayınlar vasıtasıyla dönemin siyasi ya da sosyal olaylarına dair fikirlerini kamuoyuyla paylaşmıştır.[146] Bu yüzden, Eyübzâdelerin II. Meşrutiyet sürecindeki durumunun tartışıldığı bu başlıkta ailenin bölgedeki neşriyat faaliyetleri ön planda tutulmuş ve başlığın içeriği Eyübzâde Hasan Efendi'nin[147] oğlu Osman Nuri'nin (1881-1941) yayımladığı *Feyz* ve *İkbâl* gazetelerinin muhtelif sayılarındaki makale ile haberler temel alınarak oluşturulmuştur.

Eyübzâdelerin bölgedeki matbuat hayatıyla ilişiğinin, II. Meşrutiyet'ten önceki dönemde, bir memuriyet vazifesiyle başladığını belirtmek gerekir: 1865 yılında Matbaa-i Vilayet-i Trabzon adıyla kurulan il matbaasının[148] 1891 yılında

[146] Eyübzâdelerin II. Meşrutiyet dönemindeki gazete ve dergi neşriyatı ile yayıncılık faaliyetleri bu başlık altında; Milli Mücadele dönemi ve erken Cumhuriyet evresinde gerçekleştirdikleri benzer faaliyetler ise tezimizin ilerleyen başlıklarında ele alınmıştır.

[147] Bu tez kapsamında yaptığımız araştırmalarda Eyübzâde Osman Nuri Efendi'nin babası Eyübzâde Hasan Efendi hakkında detaylı bilgi elde edemedik. Hasan Efendi, daha evvel bahsettiğimiz üzere, 1880 yılında Trabzon Valisi Sırrı Paşa tarafından Dersaadet'e gönderilen raporda Hopa ahalisinden *emlâkça* birinci, *haysiyetçe* ikinci derece şeklinde kaydedilmiştir (Ayhan Yüksel, "Trabzon Valisi Sırrî Paşa'nın 1880 Tarihli Bir Raporuna Göre Doğu Karadeniz'in Önde Gelen Aileleri," 191; aynı yazar, "Trabzon Valisi Sırrî Paşa'nın 1880 Tarihli Bir Raporuna Göre Doğu Karadeniz'in Önde Gelen Aileleri," 44). Ayrıca Kırım Savaşı için Tirebolu, Görele ve Keşap kazalarından toplanan para yardımında Görele kazası Müslüman ahalisiyle birlikte 500 kuruş yardım yaptığı bilinmektedir (Ayhan Yüksel, "Kırım Savaşı'nda Tirebolu, Görele ve Keşap Kazalarından Yapılan Para Yardımı," *Doğu Karadeniz Araştırmaları* (İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2013), 151).
Eyübzâde Hasan Ağa'nın mezar taşı kitâbesi için ayrıca bkz. "Ek-28".

[148] Trabzon il matbaasının kurulması ve Trabzon'daki matbuat hayatına dair detaylı bir değerlendirme için bkz. Ali Birinci, "Trabzon'da Matbuat ve Neşriyat Hayatı (1865-1928)," *İkinci Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi Bildirileri 1-3 Haziran 1988* (Samsun, 1998), 2-14.

müdürlüğünü 800 kuruş maaş karşılığında kısa bir süre Eyübzâde Ali Galip Efendi'nin oğlu Mehmed İzzet Efendi yürütmüştür.[149] İzzet Efendi'nin bir dönem müdürlüğünü yaptığı il matbaası uzun süre Trabzon'daki matbuat hayatının tek adresi olmuş ve nihayetinde, 1321 (1903) Maarif Salnamesinden edindiğimiz bilgiye göre, yüzyılın sonlarından itibaren bu matbaanın yanında birtakım özel matbaalar da kurulmaya başlamıştır.[150] 1321 (1903) Maarif Salnamesinde ismi geçmese de Eyübzâde Hasan Efendi'nin oğlu Osman Nuri'nin (d. 1881-ö. 1941)[151] 1901 yılında Trabzon Ortahisar Mahallesi, Numara 4'te kurduğu İkbâl (aynı yerde olup olmadığını tespit edemesek de günümüzde Olcay ismiyle matbuat faaliyetlerine devam etmektedir) matbaası da onlardan bir tanesidir.[152]

Görsel 16: İkbâl (Olcay) Matbaasının Bugünkü Görünümü-Trabzon Ortahisar Mahallesi
Fotoğraf: Emre Eken, **Tarih:** 02 Temmuz 2016.

II. Meşrutiyet Dönemi, Trabzon'da artan matbaa sayısına eşdeğer bir şekilde gazete ve dergi neşrinin de yaygınlaşmaya ve nicel artış göstermeye başladığı bir

[149] BOA, DH.SAİDd, 10/707; BOA, İ.DH, 1450/17.
Bu hususa yukarıda yer alan "Trabzon Bürokrasisinde Baba-Oğul-Torun Üç Eyübzâde: Mehmed İzzet Efendi, Ali Galip Efendi ve Mehmed İzzet Efendi" başlığı altında değinilmiştir.

[150] 1321 (1903) Maarif Salnamesine göre Trabzon'da vilayet matbaası haricindeki özel matbaaların ismi şu şekildedir; 1299 (1882) yılında İsmail Hakkı Efendi tarafından Trabzon Meydan'da kurulan İsmail Efendi Matbaası (Rumca ve Ermenice), aynı yıl Hacı Hüseyin tarafından Hükümet Konağı'nın karşısında kurulan Hacı Hüseyin Matbaası (Fransızca) ve 1304 (1887) yılında Semerciler çarşısında Serasî Dimitraki tarafından kurulan Serasî Matbaası (Rumca ve Ermenice). *1321 (1903) Sâlname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye*, Matbaa-i Amire, c. VI, 608.

[151] Albayrak, *Trabzonlu Meşhurlar Ansiklopedisi*, 244.
Eyübzâde Osman Nuri Efendi'nin kısa bir biyografisi için ayrıca bkz. Albayrak, *Trabzonlu Meşhurlar Ansiklopedisi*, 244-245; Bal, *Trabzonlu Simalar ve Aileler*, 411-412.

[152] İkbâl matbaasının açık adresi: "Mahall-i İdaresi: Trabzon'da Ortahisar Caddesinde Numara: 4" *Feyz*, 1 Şaban 1326 (28 Ağustos 1908), No: 2, 1.

süreçtir. 1321 (1903) Maarif Salnamesine göre o yıl Trabzon'da neşredilen yegâne gazete, devlet tarafından yayımlanan resmi *Trabzon* gazetesi olsa da[153] 20. yüzyılın başlarında çeşitli özel gazete ve mecmualar da çıkarılmaya başlanmış ve bölgede çok dilli bir basın oluşmuştur.[154] Artan süreli yayın çeşitliliğine paralel olarak Eyübzâde Osman Nuri de, matbaasını kurduktan yaklaşık 7 yıl sonra, Silahdârzâde Halil Efendi aracılığıyla *Feyz* (gazete sonradan *İkbâl* ve *Olcay* şeklinde yayımlanacaktır) isminde bir gazete çıkarmak için ruhsat talebinde bulunur:

> Trabzon Vali Vekâletinden bi'l-vürûd idâre-i âcizîye havâle buyurulan fî 21 Temmuz Sene [1]324 tarihli ve 157 numrolu tahrîrâtta siyasî, 'ilmî, edebî, ticarî ve zirâ'î mebâhisi hâvî ve musavver olmak ve şimdilik haftada üç def'a ve ileride yevmî çıkarılmak üzere (Feyz) nâmıyla Trabzon'da Türkçe bir gazetenin ihdâs ve neşrine ruhsat i'tâ'sı Silahdârzâde Halil Efendi tarafından istid'â ve hakkında muamele-i lâzıme îfâ kılındığı beyanıyla ruhsat-ı matlûbenin i'tası iş'âr edilmesiyle tanzim kılınan melfûf ruhsatnâmenin mahalline irsâli ve zîrine on guruşluk maktû' pul ve yüz guruşluk Hamidiye Hicaz Demiryolu 'ilmühaberi ilsâk ve vilâyet mührüyle tahtîm edildikten sonra sahibine i'tâ'sı ve harc-ı nizâmîsi olan yarım liranın bi'l-ahz Nezâret-i celileleri veznesine irsâli hususunun vilâyet-i müşar'ün-ileyha vekâletine cevaben emr işâr buyurulması babında emrü ferman hazreti men-lehü'l-emrindir. Fi 20 Safer Sene [1]326 [24 Mart 1908].[155]

Gazetenin imtiyaz sahibi olacak Halil Efendi tarafından yapılan bu başvurunun olumlu sonuçlandığını ve 10 kuruşluk maktû' pul ile 100 kuruşluk Hamidiye-Hicaz Temmuz pulu harçlarının ödenmesi karşılığında ruhsat işleminin tamamlanacağını görüyoruz. Nihayetinde *Feyz* gazetesi, 1 Şaban 1326 (28

---

[153] *1321 (1903) Sâlname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye*, c. VI, 608.
Dava Vekili Eyübzâde Mehmed Hamdi, hatıratında bu gazetenin yayına başladığı dönemlerde Emin Hilmi Efendi tarafından neşredildiğini dile getirmektedir: "Emin Hilmi Efendi, o sıralarda Trabzon'da yeni intişar etmekte olan *Trabzon* gazetesini ilk defa çıkarmaktaydı." Mehmed Hamdi, *Safahat-ı Hayatım*, 5.
Emin Hilmi Efendi, Alemdarzâde Hacı Hüseyinzâde Hacı Arif Efendi'nin oğludur. Bkz. BOA, DH.SAİDd, 2/86.

[154] Trabzon ve civarında yayımlanan süreli yayınların bilgilerini içeren şu çalışmalara bakarak bölgede çok dilli basının oluştuğu kanısına varabilmekteyiz: Cumhur Odabaşı, *Trabzon Doğu Karadeniz Gazete ve Mecmuaları 1869-1928* (Trabzon: Karadeniz Gazetesi ve Matbaacılık, 1987); Hüseyin Albayrak, *Trabzon Basın Tarihi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları), c. I, 1994; Hüseyin Albayrak, *Dünden Bugüne Trabzon Basını (1869-2009)* (Ankara: Trabzon İli ve İlçeleri Eğitm Kültür ve Sosyal Yardımlaşma Vakfı Yayınları, 2010), c. I, IV.
Ayrıca Eyübzâde Osman Nuri, yayımladığı *Feyz* gazetesinde II. Meşrutiyetin ilânıyla bölgede nicel artış göstermeye başlayan gazete neşrini "İnkılâb-ı mesudimizden beri şehrimizde gazetelerin çoğaldığını gördükçe cidden memnun oluyoruz" diyerek vurgulamış ve duruma dair hoşnutluğunu dile getirmiştir. "Meslek ve Programımız," *Feyz*, 30 Safer 1327 (23 Mart 1909), No: 63, 1.

[155] BOA, DH.MKT, 1289/26.
Aynı gömlekte yer alan başka bir belgenin transkripsiyonu için bkz. Albayrak, *Dünden Bugüne Trabzon Basını*, c. I, 40.

Ağustos 1908) tarihinden önce haftada üç defa olmak üzere basılmaya başlamıştır.[156] Osman Nuri, "gazete" etiketiyle çıkarılan bir süreli yayının bu hüviyeti kazanabilmesi için hem günlük olarak çıkarılması hem de hacminin geniş olması gerektiğini en başından beri düşünmekte ve dile getirmekteydi.[157] Bu yüzden gazete neşri için ruhsat başvurusu yaptığında "…şimdilik haftada üç def'a ve ileride yevmi çıkarılmak üzere…"[158] diye bir açıklama eklemişti. Ancak gazetenin neşrine başladığında bu arzusunu yerine getiremediğini görüyoruz. Buna bölgedeki matbaa sayısının yetersizliğini, mevcut matbaaların meşguliyetini, her gün gazete neşretmenin maddi külfetini ve günlük havadis üretmenin zorluğu gibi konuları sebep gösterse de[159] kendisine ait bir matbaası olmasına rağmen gazetesinin bazı sayılarını Serasî Dimitraki'ya ait Serasî matbaasında bastırdığına şahit olunabiliyor.[160] Bu noktada şahsına ait İkbâl matbaasının henüz haftada üç defa çıkarılan bir gazeteyi neşredebilecek donanıma sahip olmadığı ortaya çıkmaktadır. Pek hoşuna gitmeyen bu tarz meselelere dair ise şöyle bir özeleştiri yapmaktadır:

---

[156] Tezimiz kapsamında yürüttüğümüz araştırmalarda *Feyz* gazetesinin ilk sayısına ulaşamadık. Gazetenin 1 Şaban 1326 (28 Ağustos 1908) tarihli 2. sayısında geçen künye bilgisi şu şekildedir:
Menâfi-i Mülk ve Millete hâdim terbiye-i medeniyeye kâfil âsâr maa-l-memnûniyye derc olunur.
Siyasî, 'İlmî, Edebî, Ticarî, Ziraî Musavver Osmanlı Gazetesidir.
Şimdilik haftada üç def'a Cuma, Pazar, Çeharşenbe günleri neşr olunur.
Müdiri: O. Nuri
Mahall-i İdâresi: Trabzon'da Ortahisar Caddesinde Numara 4
Sahib-i İmtiyâzî: Halil
Nüshası: 20 paradır
1 Şaban 1326 Cuma
15 Ağustos 1324 Cuma
28 Ağustos 1908 Cuma
Feyz, 1 Şaban 1326 (28 Ağustos 1908), No: 2, 1.
Feyz gazetesinin çeşitli sayılarındaki künye bilgileri muhtelif araştırmacılar tarafından da yayımlanmıştır. Gazetenin 8. sayısında yer alan künye bilgileri için bkz. Albayrak, *Dünden Bugüne Trabzon Basını*, c. I, 27; Cumhur Odabaşı, gazetenin hangi sayısının künyesini verdiğini söylemese de gazetede geçen tarihten anladığımız kadarıyla, 63. sayının künye bilgilerini paylaşmıştır. Odabaşı, *Doğu Karadeniz Gazete ve Mecmuaları*, 20.

[157] "Meslek ve Programımız," *Feyz*, 30 Safer 1327 (23 Mart 1909), No: 63, 1.

[158] BOA, DH.MKT, 1289/26.

[159] "Meslek ve Programımız" *Feyz*, 30 Safer 1327 (23 Mart 1909), No: 63, 1.

[160] Tezimiz kapsamında incelediğimiz *Feyz* gazetesinin 63, 66, 67, 68, 71, 72, 73, 74, 75 ve 77. sayıların ilk sayfanın sol alt köşesinde "Trabzon'da Serasî matbaasında tab edilmiştir" ibaresinin yer aldığına rastladık. Örnek olarak bkz. *Feyz*, 30 Safer 1327 (23 Mart 1909), No: 63, 1; *Feyz*, 17 Cemâziyelâhir 1327 (6 Temmuz 1909), no: 77, 1.

> İ'tirâfa mecbûruz ki şimdiye kadar intişâr eden gazeteler içinde -Feyz nâçîzemiz dahî dâhil olduğu halde- gerek meslek ve havâdis ve gerek hâcim cihetiyle hiçbirine insan gazete demekten sıkılır. Bu, böyle olmakla beraber cümlemiz mağduruz.[161]

Osman Nuri'nin bölgedeki süreli yayınların niteliksizliğinden dert yanması kendisinin yayıncılık ülküsüyle ilgili olmalıdır: *Feyz*'in bir sayısında "gazetemiz sırf şu vatan-ı mukaddese hizmet etmek emeliyle intişâr ediyor…",[162] "…maksadımız ticaret değil, hizmettir. Yoksa şehrimizde neşr olunacak bir gazetenin ticareti olamayacağını herkes gibi gazetemizin nâşiri de bilir. Fakat maksat başka maksattır. Bir fikr-i mukaddese hizmettir."[163] diyerek amacını açıklamış ve "…hiçbir menfaat-ı maddiye gözetmiyoruz. Gazetemizin hâsılatı arttıkça yine bu hâsılatı tekmil-i hususâtına sarf edeceğiz…"[164] diye bir gaye belirtmiştir. "Fikr-i mukaddese hizmet" olarak tanımladığı misyonu, gazetesinin ilk sayılarında yer alan haber ya da makalelerin içeriklerinde kendisini belli etmeye başlayacaktır: O, gazetesinde yayımladığı makale ve haberlerin satır aralarında ittihatçı eğilimli siyasi fikirlerini ön plana çıkarmıştır.

Osman Nuri'nin *Feyz* gazetesi, II. Meşrutiyetin ilânını (24 Temmuz 1908) müteakib yayımlanmaya başlamış (Ağustos 1908'den itibaren), yani seçim ortamının içine doğmuştu. Bu vesileyle gazetenin ilk sayılarında 1908 seçimlerinin Trabzon ayağının önemli bir yer kapladığını belirtelim. Seçim arifesinde Osman Nuri tarafından gazetede yayımlanan bazı haber ve yazıları inceleyen Mesut Piyale, gazeteyi "…ittihatçı bir görüşe sahip olmakla birlikte, taassuba karşı olmuştur…"[165] diye tanımlamıştır. Benzer şekilde Rahmi Çiçek de gazeteyi "…Trabzon'da İttihat ve Terakki Cemiyeti'ni destekleyen yayın organı olarak çıkmaya başlamıştır…"[166] şeklinde nitelemiştir. Bu tespitlere paralel olarak gazetede seçim öncesi İttihat ve Terakki Cemiyeti'ni destekleyen haber ya da yazılara sıklıkla yer verildiğini söyleyebiliriz. 1 Şaban 1326 (28 Ağustos 1908) tarihli sayıda Hınıs'ta (günümüzde Erzurum'a bağlı ilçe) birtakım kişilerin hükümet binasını bastığı ve devlet memurlarının canına kastettiği yönünde çıkan dedikoduların yalandan ibaret olduğu, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin böyle bir

[161] "Meslek ve Programımız," *Feyz*, 30 Safer 1327 (23 Mart 1909), No: 63, 1.
[162] "Kârî'mize," *Feyz*, 30 Ramazan 1324 (26 Ekim 1908), no: 24, 1.
[163] "Kârî'mize," *Feyz*, 30 Ramazan 1324 (26 Ekim 1908), no: 24, 1.
[164] "Kârî'mize," *Feyz*, 30 Ramazan 1324 (26 Ekim 1908), no: 24, 1.
[165] Piyale, "Trabzon'da Eğitim ve Kültür Hayatı," 47.
[166] Çiçek, "Feyz Gazetesine Göre Trabzon'da 1908 Seçimleri," 42.

duruma asla izin vermeyeceği belirtilmekte ve bu yönde çıkan haberler yalanlanmaktadır.[167] Bu tekzibe bakarak gazetenin ve yayıncımızın İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin taşra yapılanmasına güvendiğini ve hatta üstünlüğünü kabullendiğini söyleyebiliriz. Yine aynı sayıda "şehrimizde [Trabzon'da] umûmi bir kulüp tesis edilmektedir. Şimdiye kadar iki yüz a'zâ kaydedildiği haber alınmıştır."[168] denilerek Trabzon'da kurulan İttihat ve Terakki Kulübü'nün durumu hakkında kamuoyuna bilgi verilmiştir. Bununla beraber, seçimlerin yaklaşmasına paralel olarak Ahmed Namık'ın "Maksadımız" başlıklı yazısıyla halkın mebus adaylarından beklentileri uzun uzadıya sıralanmıştır.[169] Yine başka bir sayıda İttihat ve Terakki Cemiyeti'nden mebus adayı Bidâyet mahkemesi müddeiumumî muavini Giresunlu Ahmed Avni Efendi'nin kendisini vekilliğe layık görmediği halde niçin mebusluğa adaylığını koyduğunu açıklayan ve bir namzette olması gereken vasıfları sıralayan yazısı yayımlanmıştır.[170] Bir sonraki sayıda ise Ahmed Avni Efendi'nin tercüme-i hâli ile seçim vaatlerini içeren bir yazı yayımlanmıştır.[171] Buna karşılık gazetemizin naşirinin ilginç bir şekilde, aynı süreçte, Giresun kaymakamlığından bir şikâyet neticesinde uzaklaştırılarak İttihat ve Terakki Cemiyeti'nden adaylığını koyan akrabası Eyübzâde Mehmed İzzet Efendi[172] hakkında herhangi bir yazı ya da habere gazetesinde yer vermemiştir.[173]

Gazete, seçim süreci boyunca meydana gelen gelişmeleri bölge halkına duyurmayı ve seçim sonuçlarını kamuoyuyla paylaşmayı ihmal etmemiştir: 30 Ramazan 1326 (26 Ekim 1908) tarihli sayıda ikincil seçmenlerin Mebusan Meclisi'ne gönderilecek milletvekillerini seçmesi için 18 Teşrinievvel 1908 (31

---

[167] *Feyz*, 1 Şaban 1326 (28 Ağustos 1908), No: 2, 1.
[168] *Feyz*, 1 Şaban 1326 (28 Ağustos 1908), No: 2, 3.
[169] Çiçek, "Feyz Gazetesine Göre Trabzon'da 1908 Seçimleri," 42-43.
[170] *Feyz*, 30 Ramazan 1326 (26 Ekim 1908), No: 24, 1-2.
[171] *Feyz*, 7 Şevval 1326 (1 Kasım 1908), No: 25, 3.
Rahmi Çiçek, Ahmed Avni Bey'in bu yazısının *Feyz* gazetesinin (hangi sayı oluğunu belirtmeden) 1 Ekim 1908 tarihli sayısında yayımlandığını dile getirerek Avni Bey'in [mebus seçilememiş olsa bile] bu icraatının vekil ile seçmen arasındaki münasebet bağlamında kıymetli olduğunu belirtir ve böyle bir hadisen seçim tarihi açısından önemli bir yere sahip olduğunu vurgular. Çiçek, "Feyz Gazetesine Göre Trabzon'da 1908 Seçimleri," 43.
[172] İzzet Efendi, Giresun kaymakamlığından "kötü hallerinden" dolayı yapılan bir şikâyetle uzaklaştırılmış (BOA, DH.MKT, 2662/45) ve yerine eski Çorlu kaymakamı Hüseyin Hüsnü Efendi atanmıştır (BOA, DH.MKT, 2674/12).
[173] Bu tespiti, *Feyz* gazetesinin bütün sayılarını inceleyerek yapmadığımızı; muhtelif arşiv ve kütüphanelerden ulaşabildiğimiz bazı sayıları (incelediğimiz sayılar, tezimizin "Literatür Değerlendirmesi" kısmında sıralanmıştır) temel aldığımızı belirtelim.

Ekim 1908) Cuma günü Trabzon Belediye binasına gelmeleri gerektiği belirtilmiştir.[174] İkincil seçmenin oy kullanma işleminin tamamlanmasının ardından, önce merkezdeki oyların sayılmasıyla oluşan ilk sonuçlar,[175] ardından genel sonuçlar gazetede yayımlamıştır.[176] Buna göre İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Trabzon Merkez'den aday gösterdiği Eyübzâde Mehmed İzzet Efendi toplam 122 oyla 3. sıradan mebus seçilmeyi başarmıştır.[177]

---

[174] *Feyz*, 30 Ramazan 1326 (26 Ekim 1908), No: 24, 4. Aynı bilgi için ayrıca bkz. Çiçek, "Feyz Gazetesine Göre Trabzon'da 1908 Seçimleri," 44; Aksoy, "II. Meşrutiyet Dönemi'nde Trabzon," 83.

[175] *Feyz*, 7 Şevval 1326 (1 Kasım 1908), No: 25, 4. Aynı bilgi için ayrıca bkz. Çiçek, "Feyz Gazetesine Göre Trabzon'da 1908 Seçimleri," 44; Aksoy, "II. Meşrutiyet Dönemi'nde Trabzon," 84-85.

[176] "Merkez Sancağı Mebusları," *Feyz*, 23 Şevval 1326 (18 Kasım 1908), No: 29, 4. Aynı bilgi için ayrıca bkz. Çiçek, "Feyz Gazetesine Göre Trabzon'da 1908 Seçimleri," 44; Aksoy, "II. Meşrutiyet Dönemi'nde Trabzon," 86.

[177] "Merkez Sancağı Mebusları," *Feyz*, 23 Şevval 1326 (18 Kasım 1908), No: 29, 4. Aynı bilgi için ayrıca bkz. Çiçek, "Feyz Gazetesine Göre Trabzon'da 1908 Seçimleri," 44; Aksoy, "II. Meşrutiyet Dönemi'nde Trabzon," 86.

Eyübzâde İzzet Efendi, seçilen diğer mebuslar Müftî-i el-Hak Emin Efendi, Müftî-i sabık İmameddin Efendi, Nemlizâde Osman Efendi, Gümüşhane mebusları İbrahim Lütfi Paşa ve Hayri Efendi Hakkari mebusuyla birlikte sırasıyla Hükümet Dairesi, İttihat ve Terakki Kulübü, Askeriye Dairesi ve Belediye'ye ziyarette bulunmuştur. Ardından, askeri mızıka eşliğinde iskeleye gitmiş, burada kendileri için görkemli bir tören tertip edilmiş ve Trabzon Valisi Arifî Paşa, Rüsumat Nazırı Emin Bey, mebuslardan İmameddin Efendi ile Emin Efendi birer konuşma yapmıştır. İzzet Efendi ve diğer mebuslar Gürcü Kumpanyasının İbrâila'ya (Brâila-Romanya) giden bir vapuruyla Mebusan Meclisine katılmak üzere Dersaadet'e uğurlanmıştır. "Mebuslarımızın Hareketi," *Feyz*, 8 Zilkade 1326 (2 Aralık 1908), No: 33, 4. Aynı bilgi için ayrıca bkz. Aksoy, "II. Meşrutiyet Dönemi'nde Trabzon," 86.

Feyz gazetesinin aynı sayısında Trabzon Valisi Arifî Paşa'nın uğurlama esnasında mebuslara ve ahaliye hitaben gerçekleştirdiği konuşma da yayımlanmıştır. Arifî Paşa'nın konuşması için bkz. "Mebusların Esnâ'-yı Teşyî'nde İskele Başında Vali Arifî Paşa Tarafından Îrâd Olunan Nutkun Sûretidir:," *Feyz*, 8 Zilkade 1326 (2 Aralık 1908), No: 33, 4.

Giresun'dan Mebusan Meclisine çekilen bir telgrafta hakkında daha önce tahkikat başlatılan İzzet Efendi'nin mebusluğuna bu durumdan kaynaklanan herhangi bir engel olup olmadığı konusunun incelenmesi gerektiği üzerinde durulmuştur (BOA, DH. MKT, 2720/75). Kısa sürede bu durumun mebusluk için herhangi bir engel teşkil etmediğine karar verilmiş olmalı ki İzzet Efendi'nin milletvekilliği kariyeri başlamıştır.

İzzet Efendi, meclisin "Muvazene-i Maliye Encümeni" üyeliğine seçilmiş, ancak meclis faaliyetlerinde pek etkin olmamıştır: Mebusan Meclisinin birinci döneminde (18 Aralık 1908-18 Ocak 1912) meclisinin yapısı gereği mebuslar kur'a ile beş şubeye ayrılmıştır. 4 Kanunievvel 1324 (17 Aralık 1908) tarihindeki ilk oturumunda yapılan seçimde İzzet Efendi, beşinci şubede yer almış ve Muvazene-i Maliye Encümeni üyelerinden bir tanesi olmuştur. İzzet Efendi'nin meclis faaliyetleri genellikle bütçe görüşmeleri ile alakalı olmuş ve bu süreçteki konuşmaları "Osmanlı Mebusan Meclisi Zabıt Cerideleri"ne yansımıştır: Buna göre İzzet Efendi, 18 Aralık 1908-18 Ocak 1912 tarihleri arasındaki Mebusan Meclisinin faaliyetleri kapsamında 4 Nisan 1327 (1911) Pazartesi tarihindeki 81. birleşiminin 2. celsesinde Umumi Jandarma Komutanlığının 1327 (1911) senesi bütçe görüşmelerinde; 7 Nisan 1327 (1911) tarihindeki 84. birleşimin Jandarma Komutanlığına mektepler tahsisatının tahsisi görüşmelerinde (*Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi*, (Ankara: TBMM Basımevi, 1990), c.V, 368-369, 376, 378, 380, 384-385); 20 Nisan 1327 (1911) Çarşamba tarihindeki 90. birleşimin ve 23 Nisan 1327 (1911) Cumartesi tarihinde 92. birleşimin Meclis-i Umûmi'nin 1317 (1911) senesi

İzzet Efendi'nin Meclis'e uğurlandığı bu evrede Osman Nuri, *Feyz* gazetesinde seçimlerin öncesinde yaptığı gibi sonrasında da İttihat ve Terakki Cemiyeti ile Meşrutiyet yanlısı yazılar yayımlamayı sürdürmüştür. Seçimlerin tamamlanmasının hemen ardından çıkarılan 8 Zilkade 1326 (2 Aralık 1908) tarihli sayıda Trabzon'da İttihat ve Terakki Kulübünün açılış töreninin (geçen Cuma: 3 Zilkade 1326 [27 Kasım 1908]) devlet erkânının yoğun katılımıyla, bando eşliğinde coşkuyla kutlandığı söylenmiş, kulübün açılışına yoğun ilgi gösterildiğinin altı çizilmiştir.[178] Gazete, ayrıca, hem Sultan II. Abdülhamid döneminde (saltanatı: 31 Ağustos 1876-27 Nisan 1909) hem de sonrasında halkın durumunu "Osmanlılar.. otuz iki senelik istibdâdın bitmez[,] tükenmez.. hâlâ ardı arkası gelmez zulmün[,] hakaretin esiri olan bu zavallılar…"[179] şeklinde tasvir etmiş; Abdülhamid'in tahttan indirilişini "Abdülhamid nasıl teslim oldu?"[180] başlığıyla haberleştirerek yerine geçen Sultan Mehmed Reşad Han'ı (saltanatı: 27 Nisan 1909-3 Temmuz 1918) "hür Osmanlıların birinci hür padişahı"[181] şeklinde nitelemiştir. Ayrıca Jön Türklerden Ahmed Rıza Bey'in fotoğrafını "Büyük Vatanperver"[182] başlığı ile yayımlamıştır. Gazete, bu süreçte Mebusan Meclisinin açılışı, çalışma günleri ve saatleri gibi konularda da halka bilgi vermekten geri kalmamış,[183] Osmanlı Parlamentosu'nun açılışı hasebiyle Avrupa'dan gönderilen tebrik telgraflarını da yayımlamıştır.[184]

1908 seçimleri öncesinde ve sonrasında gazetede yayımlanan bütün bu makale ve haberler Osman Nuri'nin *Feyz* gazetesi aracılığıyla Meşrutî idare biçimi ile İttihat

---

bütçe görüşmelerinde; 30 Nisan 1327 (1911) Cumartesi günü gerçekleşen Nafıâ Nezareti'nin 1327 (1911) yılı bütçe görüşmelerinde (*Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi*, (Ankara: TBMM Basımevi, 1991), c.VI, 139, 229, 236, 241, 249-250, 455, 481); 9 Mayıs 1327 (1911) Pazartesi Maarif Nezareti 1327 (1911) senesi bütçe görüşmelerinde ve 17 Mayıs 1327 (1911) Eminyet-i Umûmiyye'nin 1327 (1911) senesi bütçe görüşmelerinde bulunmuş ve söz almıştır (*Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi*, (Ankara: TBMM Basımevi, 1991) c.VII, 66, 80, 348-349).

[178] *Feyz*, 8 Zilkade 1326 (2 Aralık 1908), No: 33, 4.

[179] *Feyz*, 24 Zilkade 1326 (18 Aralık 1908), No: 38, 4.

[180] *Feyz*, 14 Rebîülâhir 1327 (5 Mayıs 1909), No: 68, 3.

[181] *Feyz*, 7 Rebîülâhir 1327 (28 Nisan 1909), No: 67, 1.

[182] *Feyz*, 28 Zilkade 1326 (22 Aralık 1908), No: 39, 1.

[183] *Feyz*, 28 Zilkade 1326 (22 Aralık 1908), No: 39, 2.

[184] *Feyz*, 2 Zilhicce 1326 (26 Aralık 1908), No: 40, 1-2.
İlaveten gazetede "Resimlerimiz" adıyla bir köşe ayrılmış ve burada dönemin ileri gelen şahsiyetleriyle eski milletvekillerinin fotoğraflarının yayımlandığını belirtelim. Gazetenin 73. sayısında "1323 [1877] Senesinde Trabzon Meb'ûsu Eyübzâde Ali Gālip Efendi" başlığıyla I. Mebusan Meclisi eski Milletvekili Eyübzâde Ali Galip Efendi'nin bir fotoğrafı da yayımlanmıştır. *Feyz*, 25 Mayıs 1325 (7 Haziran 1909), No: 73, 1.

ve Terakki Cemiyeti'ni ülke yönetiminde ve siyasetinde bir değişim, belki de bir umut olarak gördüğünü; kamuoyuna bu şekilde sunduğu ortaya çıkarmaktadır. Ancak gazetede Trabzon'daki seçimlerin İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne mensup adaylarının üstünlüğüyle tamamlanmasına dair eleştirel bir yazının yayımlandığı da görülmektedir. Dava Vekili Eyübzâde Mehmed Hamdi Efendi'nin[185] bir dönem birlikte çalıştığı meslektaşı Sokrati Efendi, Rumlardan sadece bir-iki adayın seçimi kazandığını, Ermenilerden hiçbir adayın mebus olamadığını vurgulayarak gayrimüslimlerin seçimlerde geri plana itildiğini söylemiştir.[186]

Gazetede yayımlanan, yukarıda örneklerini verdiğimiz, haber ve yazıların içeriği gazetenin İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin ideolojisini yaymak gibi bir gaye içerisinde olduğunu göstermektedir. Ancak gazetenin ilerleyen sayılarını incelediğimizde bu eğiliminin bir süre sonra değişmeye başladığını görebiliyoruz. Öncelikle bu süreçte Osman Nuri'nin *Feyz* gazetesiyle birlikte *İkbâl* adında yeni bir gazete çıkarmaya başladığını belirtelim.[187] 1922 yılına ait bir kararnamede geçen ifadeden Osman Nuri'nin bu tarihte *Feyz* ile *İkbâl*'i aynı anda yayımladığını anlıyoruz.[188] Ancak *Feyz* gazetesinin yayın hayatına ne kadar devam ettiğine dair elimizde bir bilgi bulunmuyor.[189] Osman Nuri'nin Trabzon'un yayın hayatında ön planda olduğu bu evre aynı zamanda, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nden fikri manada yavaş yavaş uzaklaştığı, İttihatçıların siyasi faaliyetlerinden hoşnut olmayanların kurduğu Hürriyet ve İtilaf Fırkasına yakınlık duymaya başladığı bir evredir. Osman Nuri'nin gözünde İttihat ve Terakki'nin ilk zamanlarındaki ihtişamı sönmüş; cemiyeti imparatorluğun geleceği için bir umut

---

[185] Dava Vekili Eyübzâde Mehmed Hamdi Efendi'nin hayatı, meslekî kariyeri ve "Safahat-ı Hayatım" adlı hatıratı tezimizin üçüncü bölümünde etraflıca ele alınmıştır.

[186] Dava Vekili Sokrati, "İttifak Fi'li," *Feyz*, 23 Şevvâl 1326 (18 Kasım 1908), No: 29, 2; Yazının tamamı için ayrıca bkz. [s. 2-3]. Aynı bilgi için ayrıca bkz. Aksoy, "II. Meşrutiyet Dönemi'nde Trabzon," 86.

[187] Ayrıca Osman Nuri, *Feyz* ve *İkbâl* (*Olcay*) gazetelerinden başka, literatürde vurgu yapılmasa da, Cemal Rıza Bey ile birlikte *Genç Fikirler* adında bir mecmua da yayımlamıştır. Mecmuanın 1. sayısında geçen künye bilgisine göre Cemal Rıza Bey mecmuanın sahibi iken; Osman Nuri müdürüdür. *Genç Fikirler*, 1 Teşrinievvel 1340 (1 Ekim 1924), sy. 1, 1.
Genç Fikirler mecmuasının 1. sayısının ilk sayfasının tıpkıbasımı için bkz. "Ek-19".

[188] "Trabzon'da neşr İkbâl ve Feyz gazeteleri içün celb edilmekte olan" BCA, 30-18-1-1/5-17-1.
Belgenin tıpkıbasımı için bkz. "Ek-20".

[189] Gazetenin Beyazıt Devlet Kütüphanesi Hakkı Tarık Us koleksiyonda bulunan son sayısı 17 Cemâziyelâhir 1327 (5 Temmuz 1909) tarihini taşıyan 77. sayıdır. Ancak gazetenin son sayısıyla alakalı herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır. *Feyz*, 17 Cemâziyelâhir 1327 (5 Temmuz 1909), No: 77.

olarak görmekten vazgeçmiş olmalıdır. *İkbâl*'de yayımladığı bir yazıda isim vermeden İttihat ve Terakki kadrolarını dolduranların diplomatik meziyetten ve ileri görüşlülükten yoksun şahıslar olduğunu belirtmiştir.[190] Bu ve bunun gibi sebeplerden dolayı Osman Nuri, Trabzon'un bazı ileri gelenleriyle, siyasette yeni bir soluk olarak kurulan, Hürriyet ve İtilaf Fırkasına ve fırkanın reisi İsmail Hakkı Paşa'ya tebrik telgrafı çekmiş[191] ve Trabzon'da açılan İtilaf kulübü üyelerinden bir tanesi olmuştur.[192] Osman Nuri'nin yeni kurulan Hürriyet ve İtilaf Fırkasına üye olduğu bu dönemde akrabası Mehmed İzzet Efendi, İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne bağlı olarak siyasi hayatını devam ettirmiştir. İzzet Efendi bu süreçte yapılan 1912 seçimlerinde, Trabzon'dan toplam 236 oy[193] almış ve mebusluk kariyerine İttihat ve Terakki Cemiyeti çatısı altında devam etmiştir.[194]

---

[190] "Muharebe Nasıl Hitam Bulacak? Trablusgarb Nasıl Kurtulacak?" *İkbâl*, 23 Cemâzielâhir 1330 (9 Haziran 1912), No: 192, 1.

[191] Telgrafın altında imzası bulunanlar; Eyübzâde [Osman] Nuri Efendi, Şatırzâde Hasan, Muratzâde Ali, Zehirzâde Zühtü, Yakupzâde Tevfik, Hamamizâde İhsan, Zehirzâde Necati, Kadızâde Mustafa ve Emiralizâde Hâmi. *Te'sîsât*, 11 Zilhicce 1329 (3 Aralık 1911), No: 138, 2. Aynı bilgi için ayrıca bkz. Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler: II. Meşrutiyet Dönemi* (İstanbul: Hürriyet Vakfı Yayınları, 1988), c. I, 298.

[192] Ergun Aybars, "Trabzon'da Muhafaza-i Hukuk-u Milliye Cemiyeti ve Ali Sait Paşa Tahkik Heyeti," *Tarih İncelemeleri* Dergisi, c. II (1984), 183.
Aynı bilgi için ayrıca bkz. Uğur Üçüncü, "Milli Mücadele Döneminde Trabzon'da İttihatçılık," (Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, 2006), 15.

[193] Aksoy, "II. Meşrutiyet Döneminde Trabzon," 117-118.
Aksoy, mebus adaylarının 1912 seçimlerinde aldıkları oy miktarını bölgelere göre tablolaştırarak vermektedir. Burada zikrettiğimiz rakam, İzzet Efendi'nin aldığı toplam oy miktarıdır. Bölgelere göre adayların aldıkları oy miktarı için ayrıca bkz. Aksoy, "II. Meşrutiyet Döneminde Trabzon," 117-118.

[194] Mehmed İzzet Efendi, Zabıt Ceridelerinden takip edilebildiği kadarıyla, Meclisin 19 Haziran 1328 (19 Haziran 1912) tarihindeki 24. birleşimdeki Duyun-u Umûmiye 1328 (1912) senesi bütçe görüşmelerinde (*Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi,* Ankara: TBMM Basımevi, c. I, 1991, 608); 25 Haziran 1328 (1912) Pazartesi günü gerçekleştirilen 28. birleşimdeki Muvazene-i Umûmiye Kanunu lâyihası görüşmelerinde; 26 Haziran 1328 (1912) Salı günü gerçekleştirilen 29. birleşimdeki Maliye Nezareti 1328 (1912) senesi bütçe görüşmelerinde; 26 Haziran 1328 (1912) Salı günü 29. birleşim ile 27 Haziran 1328 (1912) Çarşamba günü gerçekleştirilen 30. birleşimdeki Divan-ı Muhesebat Riyaseti 1328 (1912) senesi bütçe görüşmeleri ve Rusumat Müdiriyyet-i Umûmiyesi 1328 (1911) senesi bütçe görüşmelerine katılmış ve söz almıştır (*Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi* (Ankara: TBMM Basımevi, 1991) c. II, 61, 117, 174, 190, 199-201, 227).
İzzet Efendi, Meclisteki faaliyetlerine devam ettiği esnada gözlerinde ortaya çıkan bir rahatsızlıktan dolayı 23 Haziran 1328 (1912) tarihinde Meclis-i Mebusana verdiği dilekçe ile istirahat talebinde bulunmuş, İzzet Efendi'nin bu talebi Mebusan Meclisinin 28. birleşiminin birinci celsesinde görüşülerek oy birliği ile kabul edilmiş ve kendisine bir ay izin verilmiştir:
"Meclis-i Meb'ûsân Riyâset-i Celîlesine, kesret-i iştigalden olmalıdır ki, gözlerimde kadim olan rahatsızlık şu sırada artmış ve bir müddet işle iştigal etmemekliğim etibba tarafından tavsiye edilmekte bulunmuş, olduğundan, gözlerim ifakat bulduğu zaman devama ve iştigale başlamak üzere mezun addedilmekliğimi Heyet-i Celileden rica ederim. 23 Haziran, Sene 1328 [23 Haziran 1912] Trabzon Mebusu İzzet."

Aynı süreçte Osman Nuri ise yayımlamaya başladığı *İkbâl* gazetesinde İttihat ve Terakkicileri iyiden iyiye eleştirmeye başlamıştır. Gazetenin 23 Cemâziyelâhır 1330 (9 Haziran 1912) tarihli 192. sayısında "Muharebe Nasıl Hitam Bulacak? Trablusgarb Nasıl Kurtulacak?" adlı makaleyle İttihat ve Terakkicilerin savaşa karşı tutumlarını ve davranışlarını eleştirmiştir. Makalede; İttihat ve Terakkiciler ile onların fikirlerini savunan bazı kişilerin Trablusgarb'daki savaşı Osmanlı'nın fiilen kazanmış olmasından dolayı siyasi arenada da kazanacaklarını düşünmelerinin yanlış olduğu üzerinde durmuştur. Muharebeden tam anlamıyla kazançlı çıkmanın bazı kuvvetlere de sahip olarak gerçekleşebileceğinin belirtildiği yazıda, savaştan galip ayrılan bir devletin mağlup; mağlup ayrılan bir devletin ise galip sayılabileceğine dikkat çekilmiştir. Avrupa diplomasisinin Türkiye siyaseti üzerinde egemen olduğu bir evrede eğer Trablusgarb ve işgal altındaki Ege Adaları kaybedilmek istenmiyorsa diplomatik anlamda Avrupa kadar etkili olmak gerekir. Ancak bugünkü kabine ve aydınlar bu kabiliyetten yoksun oldukları gibi sadece ordunun kazandığı savaştan galip çıkılacağını zannetmektedir.[195]

İzzet Efendi'nin dilekçesi için bkz. *Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi,* (TBMM Basımevi, 1991), c. I, 116.

Ayrıca aldığı oy miktarı hakkında detaylı bilgi edemesek de İzzet Efendi meclisin 1916 yılındaki üçüncü döneminde de milletvekili seçilmeyi başarmıştır. Güneş, *Türk Parlamento Tarihi- I. ve II. Meşrutiyet*, c. II, 38 [Erişim tarihi: 13.9.2017]; Çoker, *Türk Parlamento Tarihi-Milli Mücadele ve TBMM I. Dönem*, c.III, 938 [Erişim tarihi: 13.9.2017].

[195] "Muharebe Nasıl Hitam Bulacak? Trablusgarb Nasıl Kurtulacak?" *İkbâl*, 23 Cemâzielâhir 1330 (9 Haziran 1912), No: 192, 1.

Eyübzâde Osman Nuri'nin İttihat ve Terakkicileri diplomatik açıdan yetersiz bulduğu ve eleştirdiği bu dönemde imparatorluğun pek çok bölgesindeki halk, Trablusgarb için yardım kampanyaları düzenlemiştir. Trabzon'da da Trablusgarp ve Bingazi için başlatılan yardım kampanyası süresince bölgenin önde gelen aileleri sadece önemli miktarlarda yardım yapmakla kalmamış, halkı organize ederek onların kampanyaya katılımını da sağlamıştır. Bu ailelerden bir tanesi de Eyüboğlu ailesidir. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Trabzon Mebuslarından Eyübzâde İzzet Efendi hem yardım kampanyasının organize edilmesi için çaba sarfetmiş hem de bütün yardımlar içerisinde 1.500 kuruş ile bireysel olarak en fazla yardımı yapmıştır. Ayrıca Elagosa tüccar ve esnafından Eyübzâde Ömer Efendi 108 kuruş; Vilayet Defter-i Hakânî müdürü Eyübzâde Abdülkerim Efendi de 216 kuruşluk yardımda bulunmuştur. Toplanan yardımlar 35 sayfalık bir deftere kaydedilmiş ve bu defter Eyübzâde Osman Nuri'nin İkbâl Matbaasında neşredilmiştir. Defter üzerine bir değerlendirme ve defterin bir transkripsiyonu için bkz. Melek Öksüz, "*'Trablusgarp ve Bingazi Havalisi Mevaki-i Harbiyyesi İane Defteri*'ne Göre Trablusgarp Savaşı İçin Trabzon'dan Toplanan Yardımlar," *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, sy. 15 (2013), 147-204.

Eyübzâdeler, Trablusgarb Savaşı'nın hemen ardından başlayan Balkan Savaşında da Trabzon'daki yardım toplama organizasyonunda öncü olmuş ve orduya gönderilecek askerlerin tertip edilmesine katkıda bulunmuştur: Eyübzâde İzzet Efendi'nin de aralarında bulunduğu bölge eşrafı, cepheye gönderilmek üzere sivil bir birlik oluşturulması için üstün çaba sarf

Netice itibarıyla, hem Osman Nuri ve diğer yayıncıların neşrettiği gazetelerde yayımlanan yazılar vasıtasıyla hem de Osman Nuri'nin çağdaşı, gazeteci Cevdet Alap'ın II. Meşrutiyet Dönemi Trabzon'unu işaretle "o zamanlar il gazeteleri de İstanbul basını gibi önemseniyor ve izleniyordu"[196] şeklindeki izleniminden yola çıkarak Trabzon'daki gazete ve dergilerin genel olarak halka, özel olarak ise eğitim gören genç kuşağa okuma ve tartışma kültürünü aşılayan araçların başında geldiği söyleyebiliriz. Maalesef bu evrede yayımlanan *Feyz* ve *İkbâl* gazetelerinin tam koleksiyonu günümüze kadar ulaşmadığı için Osman Nuri'nin Trabzon'un toplumsal hayatına katkısını ya da etkisini tam anlamıyla ortaya çıkarmak mümkün görünmemektedir.[197] Yine de yayıncılık hayatı boyunca üç gazete (*Feyz*, *İkbâl* ve *Olcay*) ve bir mecmua (*Genç Fikirler*) neşreden Osman Nuri'nin bölgenin basın-yayın hayatına önemli bir katkı sunduğunu söyleyebiliriz. Yayıncımız Eyübzâde Osman Nuri, 1941 yılında Trabzon'da vefat etmiştir. Mezarı Trabzon Sülüklü Mezarlığında yer almaktadır.

---

etmiştir. Trabzon halkı sadece gönüllü birliğin kurulmasında fedakârlık göstermemiş, askerlere maaş bağlanması için mal sandığı oluşturmuş, giyecek temin etmiş ve eşyaların gemilerle sevkini ücretsiz gerçekleştirmiştir. Bu çalışmanın sonunda toplanan 87. Alay ve gönüllü birlik 7 Zilkade 1330'da (18 Ekim 1912) Trabzon limanında düzenlenen törenin ardından cepheye katılmak için yola çıkmıştır. Birliğin toplanmasında ve törenin tertip edilmesinde Eyübzâde Mehmed İzzet Efendi de katkıda bulunmuştur. Veysel Usta, *Balkan Harbinde 87. Alay Trabzon Gönüllüleri* (Trabzon: Serander Yayınları, 2009), 25-33.

Balkan Savaşları esnasında Trabzonluların yardımları ve icraatları hakkında geniş bilgi için ayrıca bkz. Nurten Çetin, "Balkan Savaşlarının Karadeniz Bölgesindeki Toplumsal Yansımaları ve Bölgeden Orduya Yapılan Yardımlar (1912-1913)," *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, c. XV, sy. 30 (2015), 79-98.

[196] Alap, *Bir Ömür Bir Şehir*, 23.

[197] Hüseyin Albayrak, *İkbâl* gazetesinin yayın hayatının I. Dünya Savaşı (1914-1918) esnasında Ruslar'ın Trabzon'u işgal etmesiyle 13 Şubat 1915 ilâ 13 Kasım 1919 tarihleri arasında sekteye uğradığını belirtmektedir (Albayrak, *Dünden Bugüne Trabzon Basını*, c. I, 86). Bu bilgiye paralel olarak yayıncımız Osman Nuri'nin 1916 yılında Ankara'da bulunduğunu ve bir ara İstanbul'a gitmek için Dâhiliye Nezâreti'nden izin talebinde bulunduğunu belirtelim (BCA, 272-0-0-11/9-15-1).

Osman Nuri, Rus işgalinin ardından yayıncılığa devam etmek istemiş, tahrip edilen matbaasını tekrar faaliyete sokmak için devletten bir miktar para yardımı talebinde bulunmuştur. Daha önce yaklaşık 3 bin lira gibi bir maliyetle oluşturduğu matbaasının tamiratı için 5 bin lira talepte bulunmuştur (BOA, MF.MKT, 1238/59). Belgenin tıpkıbasımı için bkz. "Ek-21".

Arzu ettiği maddi desteği alıp almadığı konusunda herhangi bir bilgiye ulaşamadığımız Osman Nuri'ye, 1922 yılında, *Feyz* ve *İkbâl* gazeteleri için temin ettiği 2500 kg kâğıt vergiden muaf tutularak kolaylık sağlanmıştır (BCA, 30-18-1-1/5-17-1).

Ayrıca, benzer şekilde, 27 Mart 1923 tarihli bir kararname ile aynı gazeteler için İstanbul'dan temin edilen 3000 kg kâğıt yine gümrük vergisinden muaf tutulmuştur (BCA, 30-18-1-1/7-14-3). Kaç sayı ya da hangi sayılar olduğu konusunda net bir bilgi olmasa da, Osman Nuri Rus işgalinden sonra matbaasını tekrar faaliyete sokmuş; İkbâl matbaasının ve aynı isimli gazetesinin adını *Olcay* olarak değiştirmiştir. Olcay matbaası günümüzde Trabzon Ortahisar Mahallesinde matbuat faaliyetlerine devam etmektedir.

Görsel 17: Eyübzâde Osman Nuri'nin Mezar Taşı-Trabzon Sülüklü Mezarlığı
Fotoğraf: Emre Eken, **Tarih:** 27 Haziran 2016.

İlaveten, Osman Nuri'nin bir taraftan matbaasında bastığı kitapları satabilmek için, İkbâl matbaasının bulunduğu mahalledeki 2 numaralı dükkâna, Feyz Kütüphanesini açtığını ve burada kitap satışı yaptığını;[198] aynı zamanda Trabzon'u tanıtmak amacıyla "Souvenir de Trêbizonde" adlı kartpostallar yayınladığını da belirtelim. Günümüzde tam koleksiyonu bulunmayan bu kartpostal serisinin yalnızca münferit birkaç örneği Atatürk Kitaplığı'nda yer almaktadır. Daha önce iki tanesinin yayımlandığına tesadüf ettiğimiz[199] bu kartpostallardan henüz herhangi bir çalışmada yayımlanmamış olan ve 20. yüzyılın başında Eyübzâde Osman Nuri'nin İkbâl matbaasını kurduğu Trabzon Ortahisar Mahallesinin görselini barındıran "Souvenir de Trêbizonde Le pont de Dbag-Hane et le quartier d'Orta-hissar" isimli kartpostalı burada paylaşmak

[198] Osman Nuri, yayımladığı *Feyz* ve *İkbâl* gazetelerinin bazı sayılarında kütüphanede satışını yaptığı kitapların listesini ve fiyatlarını ilan şeklinde yayımlamıştır. Örnek olarak bkz. *Feyz*, 8 Zilkade 1326 (2 Aralık 1908), No: 33, 4; *Feyz*, 2 Zilhicce 1326 (26 Aralık 1908), No: 40, 4; *Feyz*, 9 Zilhicce 1326 (2 Ocak 1908), No: 42, 4; *Feyz*, 17 Cemâziyelâhir 1327 (5 Temmuz 1909), No: 77, 4; *İkbâl*, 11 Rebiülâhir 1331 (20 Mart 1913), No: 268, 4.

[199] Osman Nuri'nin kartpostalları arasından "Souvenir de Trêbizonde La nouvelle masion de Monsieur Constantin Theopylactas" ile "Souvenir de Trêbizonde Le Jardin Public et les Chameaux" ismiyle basılanlar daha önce şu çalışmada yayımlanmıştır; Osman Öndeş, *Vapur Donatanları ve Acenteleri Tarihi* (İstanbul, İMEAK Deniz Ticaret Odası Yayınları, 2013), 260, 267.

Osman Nuri'nin neşriyat işlerini yürüttüğü bölgenin yakından tanınmasına vesile olacaktır:

Görsel 18: İkbâl Matbaasının Bulunduğu Trabzon Ortahisar Mahallesinin Eyübzâde Osman Nuri'nin "Souvenir de Trêbizonde" Adlı Kartpostalına Yansıyan Görüntüsü.
Kaynak: Atatürk Kitaplığı, Krt, 2716.[200]

Mesut Piyale[201] ve Rahmi Çiçek'in[202] *Feyz* gazetesini "İttihatçı" eğilimli olarak tanımladığına yukarıda değinmiştik. Hem Piyale hem de Çiçek'in 1908 seçimleri öncesi ve sonrasında gazetede yayımlanan bazı haber ve yazıları temel alarak yaptıkları tespitin doğruluk payını kabul ettiğimizi belirtelim. Ancak biz de, tezimizle birlikte ulaştığımız sonuçları hesaba katarak, gazetemizin (*Feyz* ve sonradan *İkbâl*) naşiri Osman Nuri'nin 1908 seçimlerinden sonra İttihat ve Terakki Cemiyeti'ni desteklemekten vazgeçerek onlara karşı çıkanlar tarafından kurulan Hürriyet ve İtilaf Fırkasına üye olduğunu, yani siyasi görüşünü zamanla değiştirdiğini ekleyelim.

***

[200] Eyübzâde Osman Nuri'nin İkbâl matbaası kartpostaldaki görüntüye yansımamıştır. Matbaa, günümüzde kartpostalda görüntüsü mevcut olan köprünün sol tarafındaki cadde üzerinde yer almaktadır.
[201] Piyale, "Trabzon'da Eğitim ve Kültür Hayatı," 47.
[202] Çiçek, "Feyz Gazetesine Göre Trabzon'da 1908 Seçimleri," 42.

Son olarak, bu dönemde Eyübzâdelerin de birbirine zıt iki siyasi kutupta saf tuttuğunu belirtelim: Yukarıda değindiğimiz üzere, Eyübzâde Mehmed İzzet Efendi Osmanlı Mebusan Meclisinin üç döneminde İttihat ve Terakki Cemiyetinden mebus seçilmişti.[203] Oğlu Eyübzâde Süleyman Daniş, İttihat ve Terakki Kulübüne üye olmuş[204] ve babasının kurucuları arasında yer aldığı Muhafaza-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti'nin merkez heyetinde yer almıştır.[205] Cemiyetin Maçka şubesinin üyeliğini ise bir dönem Dava Vekili Eyübzâde Mehmed Hamdi yürütmüştür.[206] Ayrıca, 1921 yılında kaleme aldığı "Maçka Tarihçesi"nden bir önceki başlıkta sıkça bahsettiğimiz Maçka başmuallimi Ali Ulvi Eyüboğlu da İttihat Terakki Cemiyeti üyelerindendi ve umumi idaresinde bulunmuştu.[207] Buna karşılık, Eyübzâde Abdülkerim Efendi ve oğlu Ömer Fevzi (d.1881-ö.1952), *Feyz* ve *İkbâl* gazetelerinin sahibi Eyübzâde Osman Nuri, *Fecir* mecmuası sahibi Eyübzâde Hayri, *Kahkaha* gazetesi sahibi Esad Ömer Eyyubi Trabzon'daki Hürriyet ve İtilaf Kulübüne mensup olmuştur.[208] Eyübzâdelerin

---

[203] Mehmed İzzet Efendi'nin 1908 seçimlerinde aldığı oy miktarına dair bkz. "Merkez Sancağı Mebusları," *Feyz*, 23 Şevval 1326 (18 Kasım 1908), No: 29, 4. Aynı bilgi için bkz. Çiçek, "Feyz Gazetesine Göre Trabzon'da 1908 Seçimleri," 44; Aksoy, "II. Meşrutiyet Dönemi'nde Trabzon," 86.
İzzet Efendi'nin 1912 seçimlerinde aldığı oy miktarına dair bkz. Aksoy, "II. Meşrutiyet Döneminde Trabzon," 117-118.
İzzet Efendi'nin 1916 yılında meclisin üçüncü dönem milletvekiliğinde bulunduğuna dair bkz. Güneş, *Türk Parlamento Tarihi- I. ve II. Meşrutiyet*, c.II, 38 [Erişim tarihi: 13.9.2017].
Aynı bilgi için ayrıca bkz. Çoker, *Türk Parlamento Tarihi-Milli Mücadele ve TBMM I. Dönem*, c.III, 938 [Erişim tarihi: 13.9.2017].

[204] Aybars, "Trabzon'da Muhafaza-i Hukuk-u Milliye Cemiyeti," 182.

[205] Aybars, "Trabzon'da Muhafaza-i Hukuk-u Milliye Cemiyeti," 182.
Aynı bilgi için ayrıca bkz. Mesut Çapa, *Milli Mücadele Döneminde Trabzon Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti* (Trabzon: Trabzon Belediyesi Kültür Yayınları, 1998), 10-11.

[206] Ahmet Barutçu, *Siyasî Hâtıralar: Milli Mücadeleden Demokrasiye* (Ankara: 21. Yüzyıl Yayınları, 2001), 92.

[207] Albayrak, *Trabzonlu Meşhurlar Ansiklopedisi*, 236.

[208] Aybars, "Muhafaza-i Hukuk-u Milliye Cemiyeti," 183. Aynı bilgi için ayrıca bkz. Üçüncü, "Milli Mücadele Döneminde Trabzon'da İttihatçılık," 14-15.
Ergun Aybars ve Uğur Üçüncü, Trabzon'a tetkik için gelen Ali Sait Paşa raporunu yayımlamıştır. Raporda Eyübzâde Hayri Efendi'den *İkbâl* gazetesinin sahibi olarak bahsedilse de yanlışlık yapılmış olmalıdır. Hayri Efendi, *İkbâl* gazetesinin değil *Fecir* mecmuasının sahibidir. Aybars, "Muhafaza-i Hukuk-u Milliye Cemiyeti ve Ali Sait Paşa Tahkik Heyeti," 183; Aynı bilgi için ayrıca bkz. Üçüncü, "Milli Mücadele Döneminde Trabzon'da İttihatçılık," 15.
Tezimiz kapsamında yaptığımız araştırmalarda *Fecir* mecmuasının sadece 6-7. sayısına ulaşılabildik. Bahsi geçen sayıda gazete sahibi "[Eyübzâde] M. Hayri" olarak belirtilmiştir. *Fecir*, 14 Şevval 1339 (21 Haziran 1921), No: 6-7, 1.
Esad Ömer Eyyubi ise İtilaf Kulubü'ne üye olmasının yanında sosyalist bir bakış açısına sahiptir. Mustafa Kemal'e yazdığı açık mektuptan anladığımız kadarıyla ne Mustafa Kemal'e ne de Cumhuriyetin temel ilkelerine muhalif bir yapısı yoktur. Ancak siyasi anlamda sosyalist

siyasi eğilimleri arasındaki bu farklılaşma en belirgin şekilde Milli Mücadele dönemi ve erken Cumhuriyet evresindeki siyasi ve sosyal faaliyetlerinde kendisini göstermiştir.

3. Milli Mücadele Döneminde ve Erken Cumhuriyet Evresinde Eyübzâdeler

3.1. Milli Mücadele Döneminde Eyübzâde Mehmed İzzet ve Eyübzâde Ömer Fevzi

1919 ilâ 1923 yılları arasını kapsayan Milli Mücadele dönemi boyunca iki Eyübzâde'nin ön plana çıktığını görmekteyiz. Bunlar arasından Eski kaymakam ve mebus Eyübzâde Mehmed İzzet Efendi, Trabzon Muhafaza-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti'nin kurucuları arasında olup cemiyetin merkez yürütme heyetine seçilmiştir.[209]

Görsel 19: Eyübzâde İzzet Bey'in Erzurum Kongresinde Oturduğu Sıra (Temsili)-Erzurum Kongre Binası
Fotoğraf: Selim Karahasanoğlu, **Tarih:** 24 Eylül 2017.

Erzurum Kongresi'nde Trabzon delegesi olarak bulunmuş,[210] Kongrede başkanvekilliği[211] ve Heyet-i Temsiliye azalığı[212] gibi siyasi ve sosyal ehemmiyeti yüksek görevlerde bulunmuş; 1920 BMM seçimlerinde 300 oyla Trabzon Milletvekili seçilerek[213] Milli Mücadele'nin aktif bir figürü olmuştur. Ne var ki Trabzon'da İttihatçılara karşı muhalefet yürüten akrabası, *Selâmet* gazetesi sahibi,

---

reformlar yapılması taraftarıdır. Esad Ömer Eyyubi, "Açık Mektup: Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine" *Kahkaha*, 23 Ramazan 1341 (9 Mayıs 1923), No: 54, 3-4. Mektubun bir transkripsiyonu için ayrıca bkz. Tunçay, "'Erzurum Kongresi'nin Bolşeviği'nden Gazi'ye Açık Mektup," 11-13.

[209] Barutçu, *Siyasî Hâtıralar*, 42.

[210] Çoker, *Türk Parlamento Tarihi Milli Mücadele ve TBMM I. Dönem*, c. III, 938 [Erişim tarihi: 13.9.2017].

[211] Mahmut Goloğlu, *Erzurum Kongresi* (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2011), 90.

[212] Goloğlu, *Erzurum Kongresi*, 114.

[213] TBMM Arşivi, Sicil No: 415 [Seçim Mazbatası].

avukat ve yazar Eyübzâde Abdülkerim Efendi'nin oğlu Ömer Fevzi[214] kadar göz önünde olmamıştır.

Önceki başlıklarda İzzet Efendi'nin Milli Mücadele dönemi öncesindeki icraatları etraflıca ele alındığından burada kısaca Ömer Fevzi'nin bölgedeki faaliyetlerine değinmek gerekir. Ömer Fevzi, akrabasından Osman Nuri'nin *İkbâl* gazetesinde yazarlık yapmış,[215] bir süre İzmit'teki Yetimler Yurdunda memurluk yapmış,[216] Mondros Ateşkes Antlaşması'nın (30 Ekim 1918) arifesinde Trabzon'a dönerek yedek subaylar derneğinde akrabası ve *Fecir* mecmuası sahibi Eyübzâde Mehmed Hayri'yle beraber faaliyet yürütmüştür.[217] Bir ara kendisinin de aday olduğunu söylediği mebusluk seçimlerinin Vakfıkebir ayağında bazı kişilerin seçime müdahale ettiğini iddia ederek dikkatleri üzerine çekmeyi başarmışsa da,[218] daha çok kendisinin neşrettiği *Selâmet* gazetesi vasıtasıyla İttihatçılara karşı bölgede

---

[214] Ömer Fevzi, 1884'te İpsori (Işıklar) köyünde dünyaya gelmiştir. Babası Tapu Müfettişi Eyübzâde Abdülkerim Efendi; annesi Nadiye Hanım ve eşi; Avniye Hanım'dır. Ayni Nur (Aynur) ve Mihrişah adında kızları ile Asım Tuğrul ve Yusuf Mübeyyin adlarındaoğulları vardır. Trabzon ve İstanbul'daki okullarda okumuş, Mekteb-i Hukuk'u tamamlamıştır. Aytepe, "Ömer Fevzi Eyüboğlu (1884-1952)," 24.
Eyübzâde Ömer Fevzi'yi konu edinen bazı çalışmalar için ayrıca bkz. Aytepe, "Ömer Fevzi Eyüboğlu," 24-30; Usta, "Erzurum Kongresi'nin 'Casus'u Ömer Fevzi Bey," 53-58; Usta, "Ömer Fevzi ve Esad Ömer Eyyubi," 47-48; Bal, *Trabzonlu Simalar ve Aileler*, 412-413.

[215] Eyübzâde Ömer Fevzi'nin *İkbâl* gazetesinde yayımlanan bazı yazılarına örnek olarak bkz. *İkbâl*, 29 cemaziyelâhir 1331 (5 Haziran 1913), No: 290, 2; 12 Teşrinisâni 1329 (25 Kasım 1913) No: 306, 2.

[216] Barutçu, *Siyasî Hâtıralar*, 31.

[217] Hikmet Öksüz-Veysel Usta, *Mustafa Reşit Tarakçıoğlu Hayatı, Hatıratı ve Trabzon'un Yakın Tarihi* (Trabzon: Serander Yayınları, 2008), 160.

[218] BOA, DH.İ.UM, 12-2/442.
Ömer Fevzi, 26 Teşrinievvel 1334 (26 Ekim 1918)'de Dâhiliye Nezaretine gönderdiği telgrafta Vakfıkebir kazasındaki mebusluk seçiminde usulsüzlük yapıldığını ve seçime müdahale edildiğini iddia etmiştir. Ömer Fevzi'ye göre Dâhiliye Nezaretinden izin alınmadığı halde İttihad ve Terakki Partisi, Baaddin Şakir Bey'in mebus adaylığını kazalara bildirmiştir. Diğer adayların kim ya da kimler olduğu henüz net değildir. Bu yüzden seçim ertelenmelidir. Bu telgrafüzerine Trabzon Valisi Necmi Efendi tarafından Dâhiliye Nezaretine gönderilen 8 Teşrinisâni 1334 (8 Kasım 1918) tarihli yazıda konuyla alakalı tahkikat yapıldığ; mebus adaylarının kim oldukları, belediyede kayıtlarının olup olmadığı gibi konuların netliğe kavuşması için adayların 21 Teşrinievvel 1334 (21 Ekim 1918) tarihinde belediyeye davet edilerek bilgilerine başvurulduğu vurgulanmıştır. Bunlardan 5 ya da 6'sı Belediye'ye gelmiş ve teftiş heyeti tarafından tayin edildiklerinin anlaşılmıştır. Gelmeyenler ise Teşrinievvel'in 26. günü belediyeye yeniden davet edilmiştir. Ömer Fevzi'nin adaylığına dair bilgi ise seçimin bitiminden sonra gelmiştir. Vali Efendi'nin tahkikatı neticesinde Ömer Fevzi'nin bahsettiği gibi seçime müdahalede bulunulmadığı ortaya çıkmış, üstelik gecikmeye sebebiyet verecek herhangi bir faktörün de olmadığı anlaşılmıştır. Sonuçta yapılan seçimde Ömer Fevzi bulunmamış ve bu durum gerekli yerlere bildirilmiştir. Bu yüzden, Merkez Teftiş Heyeti azasından iki kişi mahallinde teftiş için Vakfıkebir kazasına gönderilmiştir. Neticede, Ömer Fevzi'nin Dâhiliye Nezaretine bildirdiği usulsüzlük iddiasının gerçek olmadığı anlaşılmıştır. BOA, DH.İ.UM, 12-2/442.

yürüttüğü muhalefetle ön plana çıkmaya başlamıştır.[219] *Selâmet* gazetesinin tam koleksiyonu günümüze kadar ulaşmadığı için Ömer Fevzi'nin İttihatçılara karşı oluşturduğu muhalefetinin sebeplerine yeterince iştirak edemiyoruz. Ancak Erzurum Kongresi'nden hemen sonra kaleme aldığı "Erzurum Kongresi'nin Mukarrerâtı" adlı yazı dizisinin ilkinde "…bu siyaseti tasvip edenler, on seneden beri peyrev oldukları Talat ve Enver'lerin kanlı izlerini bir daha tecrübe etmek isteyen menfaat ve ikbal düşkünü muhterisler, tashih-i ahlak ve efkâr edemeyen müfterislerdir"[220] ve "Hâlâ Enver'in, Talat'ın açtığı mezbahalara dökülen milyonlarca Türk evladının kanları kurumadan yine ordular, seferberlikler ihdas ederek şunun bunun hayaline kurban etmek sevdasında mısınız?"[221] şeklinde yaptığı yorumlardan yola çıkarak memleketin son dönemlerine içinde bulunduğu durumun sebebi olarak özelde Enver ve Talat Paşaları; genelde ise İttihatçıları gördüğü yönünde genel bir çıkarım yapılabilir. Ancak Barutçuzâde Ahmet'e göre Ömer Fevzi'nin bölgede yaptığı muhalefet ve bu yönde oluşturmaya çalıştığı kamuoyu etkin değildi; sadece "İttihatçılara hücumdan ve Trabzon'daki İttihatçıların rahat ve huzur içinde gezinmekte olduklarını merkeze mütemadiyen jurnal etmekten ibaretti."[222]

Ömer Fevzi'nin İttihatçılara karşı bireysel olarak başlattığı muhalefet, Trabzon Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ne dâhil olmasıyla kısa sürede sönmüştür. Bu süreçte Ömer Fevzi, akrabası İzzet Efendi ile beraber cemiyetin merkez yürütme kuruluna seçilmiştir.[223] Cemiyetin propagandasını yapmak üzere Dersaadet'e gönderilen heyette yer almış ve Sultan Mehmed Vahdeddin'in (saltanatı: 3 Temmuz 1918-1 Kasım 1922) huzuruna kabul edilmiştir.[224] Hatta Paris Barış Konferansına katılan

---

[219] "Ömer Fevzi'nin neşriyatı [*Selâmet*], İstanbul'da *Peyam* ve *Sabah* gazetelerini övmekten, (Bu iki gazete Anadolu'ya karşı cephe alan düşmanca gazete idi) İttihatçılara hücumdan ve Trabzon'daki İttihatçıların rahat ve huzur içinde gezinmekte olduklarını merkeze mütemadiyen jurnal etmekten ibaretti." Barutçu, *Siyasî Hâtıralar*, 31.

[220] Ömer Fevzi, "Erzurum Kongresi'nin Mukarrerâtı I," *Selâmet*, 24 Zilkade 1337 (21 Ağustos 1919) , No: 71, 1; aktaran Usta, "Ömer Fevzi Bey," 56.
Bu makalenin transkripsiyonu İsmail Akbal tarafından da yayımlamıştır. Akbal, *Trabzon'da Muhalefet*, 136-142.

[221] Ömer Fevzi, "Erzurum Kongresinin Mukerrerâtı 4," *Selâmet*, Zilhicce 1337 (4 Eylül 1919), No: 74, 1; aktaran Usta, "Ömer Fevzi Bey," 58.

[222] Barutçu, *Siyasî Hâtıralar*, 31.

[223] Barutçu, *Siyasî Hâtıralar*, 42.

[224] Ömer Fevzi'nin içerisinde bulunduğu heyet, 27 Nisan 1919'da Sultan Vahideddin tarafından huzura kabul edilmiş ve Trabzon'un durumu hakkında bilgi vererek padişah ile saltanata

Tevfik Paşa'ya cemiyet adına bir muhtıra vermiş[225] ve İzmir'in işgalinin ardından 26 Mayıs 1919 tarihinde İstanbul'da toplanan Saltanat Şûrasına katılarak, milli bir şûrânın kurulması gerektiği fikrini savunmuştur.[226]

Baştan beri muhalif olan Ömer Fevzi için asıl dönüm noktası Erzurum Kongresi'ne Sürmene delegesi olarak katılması olmuştur: Mustafa Kemal'in kongreye dâhil olması ve başkanlık yapması gibi temel meselelere bazı delegelerle birlikte muhalefet etmiştir.[227] Ancak bu konularda kongreye katılan diğer delegelerden umduğu desteği bulamamış, hatta kongre öncesinde ordunun terhis edilmesi yönünde beyan ettiği fikir, Kazım Karabekir tarafından olumsuz karşılanmıştır.[228] Fakat en büyük tepkiyi kongrenin son günü Giresun Delegesi İbrahim Hamdi ve Tirebolu Delegeleri Yusuf Ziya ve Ali Naci'yle beraber sunduğu muhtelif başlıklar atında 22 maddeden oluşan önerge yüzünden toplamıştır. Önerge; Anadolu'daki Hristiyanlar ile soy bakımından ilgili oldukları memleketlerdeki Müslümanların mübadelesi, Doğu illerinde adem-i merkeziyetçi

---

bağlılıklarını dile getirmiştir. Padişah, buna karşılık, Trabzon'un vatanın bölünmez bir parçası olduğunu bildirmiştir. Heyetin Padişah'a okuduğu metnin bir kısmı *Söz* gazetesinde yayımlanmıştır; *Söz*, 27 Receb 1337 (28 Nisan 1919), No: 153, 2. Aynı bilgi için ayrıca bkz. Aytepe, "Ömer Fevzi Eyüboğlu," 29, dn. 7.

[225] Tevfik Paşa'nın Paris Barış Konferansına katılmak için Paris'e gideceği haber alınınca, Muhafaza-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti'nin talebiyle, konferansta Trabzon'un içinde bulunduğu durumun anlatılması için Paşa'ya Trabzon'un siyasi ahvâlini anlatan bir muhtıra vermiştir. Muhtıra, *Tasvir-i Efkâr* gazetesinde "Trabzon Hakkında: Murahhasımız Tevfik Paşa'ya Verilen Muhtıra" başlığıyla yayımlanmıştır. *Tasvir-i Efkâr*, 1 Ramazan 1337 (9 Haziran 1919), No: 2750, 1; Heyetin huzura kabulünü içeren ve *İkdâm* gazetesinde yayımlanan başka bir haber de İsmail Akbal tarafından yayımlanmıştır. Akbal, *Trabzon'da Muhalefet*, 91-93.

[226] Ömer Fevzi, Dersaadet'te toplanan Saltanat Şûrâsı'na katılmış ve burada söz alarak milletin iradesine dayanan milli bir şûrânın toplanması gerektiğini savunmuştur (Bingöl, "Ömer Fevzi Bey'in Müdâfaanâmesi," 44). Saltanat Şûrâsına Mudafaa-i Hukuk Cemiyeti'nden bağımsız olarak katıldığına dair muhtelif görüşler varsa da kendisi müdâfanâmesinde "…Trabzon Müdâfaa-i Hukuk Kongresi riyâsetinden almış olduğum telgrafnâmeyi okumuştum…" demektedir (Bingöl, "Ömer Fevzi Bey'in Müdâfaanâmesi," 44).
Ömer Fevzi Efendi'nin Saltanat Şûrâsı'ndaki konuşma metninin tamamı için bkz. Mithat Sertoğlu, "Mütareke Devrinde Saltanat Şûrası ve Millî Şûra Hazırlıkları (Gizli Belgeler) II," *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, sy. 23 (1969), 51-52; Konuşmanın kısmi bir metni için ayrıca bkz. Akbal, *Trabzon'da Muhalefet*, 94.
Ömer Fevzi'nin Trabzon Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti bünyesi altında gerçekleştirdiği muhtelif faaliyetler hakkında detaylı bilgi için ayrıca bkz. Barutçu, *Siyasî Hâtıralar*, 27-253; Aytepe, "Ömer Fevzi Eyüboğlu," 24-30; Çapa, *Trabzon Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti*, 9-37; Akbal, *Trabzon'da Muhalefet*, 88-123.

[227] Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk* (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1970), c. I, 68.

[228] "Bir habis, (Orduya artık lüzum yoktur. Herkes silâhını evinde taşısın, harblik iş kalmamıştır) dedi. (Siz kimsiniz ve bu fikri nereden aldınız?) dedim. (Sürmene murahhası Ömer Fevzi'yim. Harbi Umumî oldu[,] bitti. Artık hâlâ harp fikri memleketi tahrib eder. Kanaatimdir, orduya lüzûm yoktur. Orduları dağıtmalı) dedi." Karabekir, *İstiklâl Harbimiz*, 77.

esaslara dayandırılan bir ıslahat programı, Amerika ya da Avrupa'dan herhangi birisinin bilhassa iktisadi himayesi, zenginle fakirden aynı oranda vergi alınan sistem yerine kazanç oranına göre vergilendirme yapılması, erkek bölgesel hastanelerin kurulması ve hazinenin yükünü hafifletmek için ordu yerine milis güçlerin oluşturulmasını kapsıyordu.[229] Bu önerge kongreye katılan diğer delegeler tarafından reddedildi. Ardından Ömer Fevzi, kongrenin kapanış toplantısına katılmayarak seçilen dokuz kişilik[230] Temsil Heyetini altına imzasını atmadı.[231]

Görsel 20: Sürmene Delegesi Eyübzâde Ömer Fevzi'nin Erzurum Kongresinde Oturduğu Sıra (Temsili)-Erzurum Kongre Binası
Fotoğraf: Selim Karahasanoğlu, **Tarih:** 24 Eylül 2017.

Ömer Fevzi'nin kongrenin son günü sunduğu öneri, kendisinin bazı delegeler tarafından "Bolşevik" olarak nitelendirilmesine vesile olmuştur. Kongreye Bitlis Delegesi olarak katılan Mazhar Müfit Kansu, Ömer Fevzi'nin önerisini "kongrenin umumî surette nefret ve hiddetini celp eden [bir] teklif…"[232] olarak değerlendirmiş ve Ömer Fevzi için "ne idüğü belirsiz"[233] nitelemesi yapmıştır. Mazhar Müfit Bey'in, sadece "kışlaları kapatalım, askeri kâmilen terhis edelim"[234] önerisine vurgu yaptığını belirtmek gerekir. Ona göre "Bolşevikliğin bir dünya saadeti propagandası"[235] hâline getirildiği bir dönemde Ömer Fevzi'nin

[229] "Trabzon'un Sürmene, Giresun, Tirebolu delegeleri tarafından görüşülmesi istenen karşı program tasarısı;" aktaran Goloğlu, *Erzurum Kongresi*, 223-226, ek 16.
Ömer Fevzi sonradan, 15 Nisan 1341 (13 Nisan 1926) tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne hitaben yazdığı "müdâfaanâmesi"nde bu önergenin 7 maddeden müteşekkil olduğunu söylemekte ve maddeleri sıralamaktadır. Bingöl, "Ömer Fevzi Bey'in Müdâfaanâmesi," 45-46.
[230] Liste için bkz. Atatürk, *Nutuk*, c. III, 1969, 933-934, ves. 41.
[231] Goloğlu, *Erzurum Kongresi*, 116.
[232] Mazhar Müfit Kansu, *Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1988), 103.
[233] Kansu, *Atatürk'le Beraber*, 103.
[234] Kansu, *Atatürk'le Beraber*, 103.
[235] Kansu, *Atatürk'le Beraber*, 103-104.

bu teklifi kongreye katılan delegelerin hışmına uğramıştır. Bu sebepten ötürü delegeler öneriye karşı çıkmıştır.

Mustafa Kemal, Cumhuriyet Halk Partisi'nin ikinci kongresinde okunan, *Nutuk*'unda kongre başkanlığına muhalefet eden diğer delegeler ile Ömer Fevzi'yi ayrı kefelere koymuştur.[236] Başkan olmasına tereddüt gösteren bazı delegelerin iyi niyet ve samimiyetine güvendiğini belirtmiş ancak bazılarının melunca bir maksat peşinde koştuklarını söylemiştir.[237] Mustafa Kemal'e göre kötü niyet sahibi olanlardan bir tanesi "düşman casusu"[238] Ömer Fevzi'ydi ve "hernasılsa"[239] kendisini Trabzon'dan delege seçtirerek kongreye dâhil olmuştu. Oysa Ömer Fevzi, Mustafa Kemal'in düşündüğü gibi rastgele kongreye dâhil olmuş bir delege değil; aksine kongrenin toplanmasına öncülük eden iki cemiyetten birisi olan Muhafaza-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti'nin kurucuları ve merkez heyeti üyeleri arasında yer alan bir delegedir. Ayrıca yıllarca Maçka'nın idaresinde ve Trabzon bürokrasisinde önemli görevler üstlenmiş, bölgenin köklü ayan ve eşraf ailelerinden "Eyüboğlu" ailesine mensuptur. Yani, kanaatimizce, tesadüf eseri olarak kongreye delege seçilmiş değildir. *Nutuk*'ta vurgulanan "düşman casusu" hükmü ise Ömer Fevzi'nin kongrenin son günü sunduğu öneri ve kongre akabinde Milli Mücadele ile Mustafa Kemal'e karşı takındığı sert tavırdan kaynaklanmaktadır. Zaten Mustafa Kemal, Ömer Fevzi'nin kongreden sonraki hareketleriyle bunu kanıtladığını özellikle belirtmiştir.[240] Hakikaten Ömer Fevzi, Erzurum Kongresi'nin ardından *Selâmet* gazetesinde "Erzurum Kongresi'nin Mukarrerâtı"[241] adıyla yayımladığı yazı dizisinde muhalefetini eski İttihatçıların

---

[236] "Efendiler, hâtıra olarak küçük bir noktaya da işaret etmek isterim. Benim, bu Erzurum Kongresine âza olarak girip girmemekliğim şayanı teemmül görülmüş olduğu gibi, kongreye dahil olduktan sonra da, reis olup olmamaklığım üzerinde, izharı tereddüdedenler bulunmuştur. Bu tereddüdü izhar edenlerden bir kısmının mülâhazatını hüsnüniyet ve samimiyetlerine atfetmek caiz olduğu halde diğer bazı kimselerin bu hususta tamamen samimiyetten uzak, bilâkis maksadı mel'anet takibettiklerine daha o zaman şüphem kalmamıştı. Meselâ, düşman casusu olup hernasılsa Trabzon vilâyeti dahilinde bir yerden kendini kongreye murahhas tâyin ettirip gelen Ömer Fevzi Bey ve bunun rüfekası gibi…" Atatürk, *Nutuk*, c. I, 68.

[237] Atatürk, *Nutuk*, c. I, 68.

[238] Atatürk, *Nutuk*, c. I, 68.

[239] Atatürk, *Nutuk*, c. I, 68.

[240] "Bu zatın [Ömer Fevzi] bilâhara hıyaneti, Trabzonda ve oradan firar ettikten sonra İstanbuldaki efal ve harekâtiyle sübut bulmuştur." Atatürk, *Nutuk*, c. I, 68.

[241] Ömer Fevzi'nin yazı dizisi çin bkz. Ömer Fevzi, "Erzurum Kongresinin Mukarrerâtı I," *Selâmet*, 24 Zilkade 1337 (21 Ağustos 1919), No: 71, 1; aktaran Usta, "Ömer Fevzi Bey," 55-56; Ömer Fevzi, "Erzurum Kongresinin Mukarrerâtı III," *Selâmet*, 5 Zilhicce 1337 (1 Eylül

yanına Mustafa Kemal ile Rauf Orbay'ı da katarak yeniden başlatmıştır. Yazı dizisinin ilkinde, Mustafa Kemal ve Rauf Orbay'ı işaret ederek, Erzurum Kongresinin kimsenin kişisel etkisi ya da isteğiyle toplanmadığını; kongrenin Trabzon Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti ile Vilâyet-i Şarkiye Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin talepleri neticesinde toplandığına vurgu yapmış, siyasi bir amaç için askeriyeden istifa eden Mustafa Kemal'in eski ittihatçılar gibi şahsi çıkarlar peşinde koştuğunu savunmuştur. Mustafa Kemal'in sayılan ve sevilen bir kişi olabileceğini ancak Erzurum Kongresi'nin Mustafa Kemal ve Rauf Bey gibi Doğu Anadolu halkından olmayan kişiler tarafından yönetilmiş olmasının aleyhimize yeni bir cephe açabileceğini dile getirmiştir. Bunun gibi sebeplerden dolayı, amacı belli olmayan Sivas Kongresi'nin merkezi hükümet tarafından milli çıkara aykırı kabul edilmesinin gayet normal olduğunu belirtmiştir.[242] Ayrıca yazı dizisinin üçüncüsünde, kongrede kabul edilen İstanbul Hükümeti'nin vatanın bütünlüğünü sağlayamadığı ve Şarkî vilayetlerinin düşmana terk etme korkusuyla karşı karşıya kalındığı durumda geçici bir hükümet kurulacağını ihtiva eden dördüncü maddenin içeriğinin iyi anlaşılması gerektiğini dile getirmiş; özellikle maddeyi uygulama gerekliliği ortaya çıktığında birtakım belirsizliklerin oluşabileceğini vurgulamıştır.[243] Ömer Fevzi'ye göre "bir hükümet vücuda getirmek yeniden bir idare-i hükümet tesis eylemek ve böyle bir hükümete lüzum göstermek o idare dahilinde bulunacak her ferdin rıza ve muvafakatını meydana çıkaracak bir meclis-i müessisanın intihabıyla mümkün olabilir."[244]

Ömer Fevzi'nin kaleme aldığı bu yazılarla bölgede alevlendirdiği muhalefetin Sivas Kongresi'nin toplanmasına engel teşkil edebileceği düşüncesiyle hakkında bir karar verilmesi için 3. Fırka Komutanlığı tarafından talepte bulunulmuştur.[245]

1919), No: 73, 1; aktaran Usta, "Ömer Fevzi Bey," 57; Ömer Fevzi, "Erzurum Kongresinin Mukerrerâtı IV," *Selâmet*, Zilhicce 1337 (4 Eylül 1919), No: 74, 1; aktaran Usta, "Ömer Fevzi Bey," 57-58.

[242] Ömer Fevzi, "Erzurum Kongresinin Mukarrerâtı I," *Selâmet*, 24 Zilkade 1337 (21 Ağustos 1919), No: 71, 1; aktaran Usta, "Ömer Fevzi Bey," 55-56.

[243] Ömer Fevzi, "Erzurum Kongresinin Mukarrerâtı III," *Selâmet*, 5 Zilhicce 1337 (1 Eylül 1919), No: 73, 1; aktaran Usta, "Ömer Fevzi Bey," 57.

[244] Ömer Fevzi, "Erzurum Kongresinin Mukarrerâtı III," *Selâmet*, 5 Zilhicce 1337 (1 Eylül 1919), No: 73, 1; aktaran Usta, "Ömer Fevzi Bey," 57.

[245] *Askerî Tarih Belgeleri Dergisi*, "3 ncü Tümen Komutanlığının, Mustafa Kemal ve Refet Bey Aleyhinde Propaganda Yapıldığıyla İlgili Yazısı," sy. 109, (2000), 128; Aynı telgrafın bir sureti için bkz. Karabekir, *İstiklâl Harbimiz*, 168-169.

Bunun üzerine Ömer Fevzi Balıkesir'e geçmiştir. Buradan İstanbul'a giderek yurtta daha fazla kalamayacağını anlamış ve Fransa'ya iltica etmiştir.[246] Yurtdışına gittikten sonra *Resmi Gazete*'nin 11 Cemâziyelâhır 1342 (7 Ocak 1925) tarihli 81. sayısında yayımlanan 150'likler listesi içerisinde "Balıkesir'de İrşad gazetesi sahiplerinden Trabzonlu Ömer Fevzi"[247] sıfatıyla 107. sırada yer almış ve yurda dönmesi yasaklanmıştır. 150'likler listesine eklenmesinin ardından, 15 Nisan 1925 tarihinde Marsilya'dan Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığına bir yazı (müdâfaanâme)[248] göndererek vatan haini olmadığını ifade etmeye çalışmışsa da, 28 Mayıs 1927 tarihli ve 1064 no'lu yasa ile 150'liklerle beraber Türk vatandaşlığından çıkarılmıştır.[249] Böylece yıllarca yurda gelememiştir.[250]

Yurtdışında iken *Rehber-i İnkılâp* adında bir gazete neşretmiş ve hükümeti eleştirdiği gerekçesiyle Dâhiliye Nezareti tarafından yapılan teklif neticesinde gazetenin yurda sokulması 23 Şubat 1930 tarihli bir kararnameyle yasaklanmıştır.[251] 20 Eylül 1930 tarihli bir mektubunda "sekiz seneden beri kendini saklamaya çalışan diktatör Hıyulâs…"[252] diye hitap ettiği Mustafa Kemal'e karşı Erzurum Kongresi'nden sonra takındığı muhalif tavrı, başka bir boyuta ve üsluba taşımıştır. Aynı mektupta kendisinin *mürteci*'[253] sıfatına layık bir kişi olduğunu *Rehber-i İnkılâp* gazetesi aracılığıyla kanıtlayacağını dile getirmiştir.[254] Bu süreçte bir taraftan yurtdışındaki siyasi faaliyetlerine ve yayıncılık hayatına devam etmeye çalışırken diğer taraftan Mustafa Kemal'i eleştirmeyi de sürdürmüştür. 1 Kasım 1930 tarihli bir mektubunda Mustafa

[246] Tülây Turan, "150 liklerin Gizli Mektupları (V)," *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, sy. 36 (2000), 53.
[247] *Resmi Gazete*, 11 Cemâziyelâhir 1342 (7 Ocak 1925), No: 81, 4.
[248] Bingöl, "Ömer Fevzi Bey'in Müdâfaanâmesi," 44-48.
[249] 1064 no'lu kararname için bkz. *Resmi Gazete*, 15 Haziran 1927, No: 608, 2632.
[250] Goloğlu, *Erzurum Kongresi*, 134.
[251] BCA, 30-18-1-2/15-76-15; Kararnamenin tıpkıbasımı için ayrıca bkz. "Ek-22". Mete Tunçay, Ömer Fevzi'nin yayımladığı *Rehber-i İnkılâp* gazetesinin 15 Teşrinisâni 1930 tarihli 6. sayısındaki bir yazının transkripsiyonu yayımlamıştır. Tunçay, "Önce 'Bolşevik' Sonra 'Mürteci' Bir Yazar Kürt Sorununa Nasıl Bakıyor?" 13-15.
[252] Turan, "150 liklerin Gizli Mektupları (V)," 53.
[253] *Mürteci'*: Gerici, geri dönen. Kanar, *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, 899.
[254] Turan, "150 liklerin Gizli Mektupları (V)," 53.

Kemal'e karşı diktatör söylemini devam ettirmiş ve onu bugünkü konumuna taşıyan unsurları kendi kararlarına bağlamakla suçlamıştır.[255]

Ömer Fevzi'nin Mustafa Kemal'e karşı muhalefeti Erzurum Kongresini müteakip devamlı sürmüş, 1938 yılında çıkarılan 3527 Sayılı Af Kanunu'nun[256] ardından 14 Eylül 1938 tarihinde İstanbul'a; akabinde hemen Trabzon'a gitmiştir.[257] Bu süreçte Trabzon'dan başka İstanbul, Ankara ve Bursa'da ikamet etmiş, 1950 Genel Seçimlerinde Trabzon'dan namzet olmuş ve kendisine sadece 22 oy çıkmıştır.[258] Ömer Fevzi, bazı araştırmacılara göre 1951 yılında; bazı araştırmacılara göre ise 1952 yılında vefat etmiştir.[259]

Ömer Fevzi, hayatının hiçbir evresinde Bolşevikliğe/Komünizme meyilli olmamıştır. Öyle ki ne bizzat kendisinin kaleme aldığı yazı,[260] mektup[261] veya müdâfaanâmesinde[262] ne de Erzurum Kongresinden önceki düşünceleri ve faaliyetleri hakkında en geniş bilgiyi sunan Ahmet Barutçu,[263] Ömer Fevzi'nin Bolşevikliğe eğilimi olduğundan hiç bahsetmemektedir. Bolşeviklik, Ömer Fevzi'nin üzerine Erzurum Kongresinde sunduğu öneriyle yapışmış ve bu yanlışlık modern literatürde de kendisini tanımlarken kullanılan bir sıfat haline gelmiştir. Modern literatürdeki bu hatanın alt yapısı ise Mustafa Kemal'in 1924 yılındaki Trabzon ziyaretinin ardından çektiği bir telgraf vesilesiyle oluşmuştur. Mustafa Kemal, Dâhiliye Vekâleti'ne gönderdiği telgrafta Trabzon'da *Kahkaha*

---

[255] Turan, "150 liklerin Gizli Mektupları (V)," 53.

[256] 3527 sayılı af kanunu için bkz. *Resmi Gazete*, 16 Temmuz 1938, No: 3961, 1.

[257] Aytepe, "Ömer Fevzi Eyüboğlu," 27.

[258] Aytepe, "Ömer Fevzi Eyüboğlu," 29.

[259] Eyübzâde Ömer Fevzi'nin vefatına dair yazarlar arasında ihtilaflar vardır. İsmail Akbal ve Oğuz Aytepe, Ömer Fevzi'nin kalp krizi geçirerek Samsun'da vefat ettiğini dile getirmektedir (Akbal, *Trabzon'da Muhalefet*, 93; Aytepe, "Ömer Fevzi Eyüboğlu," 29). Hüseyin Albayrak ve Veysel Usta, 1951 yılında öldüğü konusunda hemfikir iken (Albayrak, *Trabzon Basın Tarihi*, c. IV, 359; Usta, "Ömer Fevzi Bey," 55) Albayrak Ankara'da eceliyle vefat ettiğini dile getirmektedir (Albayrak, *Trabzon Basın Tarihi*, c. IV, 359). Mahmut Goloğlu, 1952 yılında vefat ettiğini belirtmekle beraber nerede öldüğü konusuna değinmemektedir (Goloğlu, *Erzurum Kongresi*, 135).

[260] Ömer Fevzi, "Erzurum Kongresinin Mukarrerâtı I," *Selâmet*, 24 Zilkade 1337 (21 Ağustos 1919), No: 71, 1; aktaran Usta, "Ömer Fevzi Bey," 55-56. Ömer Fevzi, "Erzurum Kongresinin Mukarrerâtı III," *Selâmet,* 5 Zilhicce 1337 (1 Eylül 1919), No: 73, 1; aktaran Usta, "Ömer Fevzi Bey," 57. Ömer Fevzi, "Erzurum Kongresinin Mukerrerâtı IV," *Selâmet,* Zilhicce 1337 (4 Eylül 1919), No: 74, 1; aktaran Usta, "Ömer Fevzi Bey," 57-58.

[261] Turan "150 liklerin Gizli Mektupları (V)," 53.

[262] Bingöl, "Ömer Fevzi Bey'in Müdâfaanâmesi," 44-48.

[263] Ahmet Barutçu'nun Ömer Fevzi hakkındaki düşünceleri için bkz. Barutçu, *Siyasî Hâtıralar*, 31-33, 38-42, 46.

adlı bir mizah gazetesinin yayımlandığını ve bunu çıkaranların "Bolşevik" olduğunu dile getirmiştir:

> "Dâhiliye Vekâletine
>
> Trabzon'da Kahkaha nâmında bir mizâh gazetesi çıkaranlar Bolşeviktir. Orada, kimseye bir şey demedim. Fakat vilâyeti idare edenlerin gafleti, uyku halindedir. Alakadar olunuz, tahkikat yapınız. Bu gazeteyi çıkaranları anlamakla beraber, gazetenin çıkmamasını temin ediniz.
> Gazete sahibi, Erzurum Kongresi'nde düşmanlar tarafından, Fransızlar ve saire tarafından, benim teşebbüsâtımı bozmak için murahhas sıfatını iktisab ederek kongreye aza gönderebildikleri, Ömer Fevzi namında bir alçağın akrabasındandır."[264]

Mustafa Kemal'in bahsettiği *Kahkaha* gazetesinin sahibi Eyüboğlu ailesine mensup ve Bolşevik (Komünist) bir siyasi görüşe sahip olduğu son derece açık olan Esad Ömer Eyyubi'dir.[265] Ancak Mete Tunçay, *Toplumsal Tarih* dergisinin 32. sayısında yayımladığı "'Erzurum Kongresinin Bolşeviği'nden Gazi'ye Mektup" adlı makalede aynı aileye mensup iki farklı kişiyi tek vücut haline getirmiştir. Esad Ömer Eyyubi tarafından yayımlanan *Kahkaka* gazetesinin 16. sayısında Mustafa Kemal'e yazılan açık mektubun transkripsiyonunu yayımlayan Tunçay; "Benim Atatürk'ten ödünç aldığım bir nitelemeyle 'Erzurum Kongresi'nin Bolşeviği' dediğim zat, Eyüboğulları ailesinden… Esad Ömer (Fevzi) Bey'dir"[266] demektedir. Tunçay, burada Erzurum Kongresine Sürmene delegesi olarak katılan gazeteci ve yazar Eyübzâde Ömer Fevzi ile Trabzon'daki

---

[264] "Mustafa Kemal'in Kahkaha Gazetesiyle İlgili Telgrafı;" aktaran Usta, "Eyübzade Ömer Fevzi ve Esad Ömer Eyyubi," 48.

[265] Esad Ömer Eyyubi, Trabzon'da çıkartılan *Kahkaha* gazetesinin sahibi ve başyazarıdır. Bolşevik eğilimi olmasına rağmen Mustafa Kemal'e ve fikirlerine karşı doğrudan muhalif bir tavrı yoktur. Gazetesinin 48. sayısında "Paşamız" başlığıyla Mustafa Kemal'in bir karikatürünü yayımlamış (*Kahkaha*, 1 Mart 1339 (1 Mart 1923), No: 48, 1); 54. sayısında ise "Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine" adıyla yayımladığı açık mektupta yerel eşraf ve ayanın bölgede halen etkin olduğunu dile getirmiş, yeni inkılâplarla birlikte bu yerel güçlere bir çare bulunmasını istemiştir. Esad Ömer Eyyubi, "Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine Açık Mektup" *Kahkaha*, 23 Ramazan 1341 (9 Mayıs 1923), No: 54, 3-4; Tunçay, "Gazi'ye Açık Mektup," 11-13.
Esad Ömer'in Mustafa Kemal'e karşı bir tutumu olmamasına rağmen Mustafa Kemal, Trabzon seyahatinin akabinde Dâhiliye Vekâletine gazetenin kapatılmasına dair, yukarıda metin içerisinde bahsi geçen, telgrafı çekmiş ("Mustafa Kemal'in Kahkaha Gazetesiyle İlgili Telgrafı;" aktaran Usta, "Eyübzade Ömer Fevzi ve Esad Ömer Eyyubi," 48), bunun üzerine *Kahkaha* gazetesi, *İstikbâl* ve *İstanbul* gazeteleriyle beraber 8 Mart 1925 yılında yayımlanan bir kanunla kapatılmıştır (8 Mart 1925 Tarihli Kanunu gösteren belge; BCA, 30-18-1-1/13-13-5; Belgenin tıpkıbasımı için bkz. "Ek-23").
Esad Ömer'in Mustafa Kemal'e yazdığı bu açık mektubun bir transkripsiyonu Mete Tunçay tarafından yayımlandığı için burada tekrar yayımlamaya gerek duyulmamıştır. Tunçay, "Gazi'ye Açık Mektup," 11-13.
Esad Ömer hakkında detaylı bilgi için ayrıca şu çalışmalara bakılabilir: Usta, "Eyübzade Ömer Fevzi ve Esad Ömer Eyyubi," 47-48; Özer, *Ömer Turan Eyuboğlu*, 54-61.

[266] Mete Tunçay, "Gazi'ye Açık Mektup," 11.

Kahkaha gazetesi sahibi, Bolşevik eğilimli bir diğer gazeteci ve yazar Esad Ömer Eyyubi'yi tek vücutta birleştirmiştir. Tunçay'ın yaptığı bu hatayı daha evvel Veysel Usta dile getirmiş ve yayımladığı makale ile revize edilmesi gerektiğini belirtmiştir.[267]

Ne var ki Veysel Usta'nın düzeltmesine rağmen Ömer Fevzi üzerine yapılan tespitlerdeki hatalar daha sonra da devam ettirilmiştir. Ömer Fevzi'nin fikir ve söylemlerinin doğru yorumlanması için şu çalışmalardaki tespitlerin de gözden geçirilmesi gerektiğini tezimiz vasıtasıyla belirtelim: Mete Tunçay, Ömer Fevzi hakkında daha evvel yaptığı hatayı, yayımladığı "Önce 'Bolşevik' Sonra 'Mürteci' Bir Yazar Kürt Sorununa Nasıl Bakıyor?"[268] adlı makalesinde de yinelemiştir. Bu makalesinde "…geçen sayıda M. Kemal Paşa'ya açık mektubunu yayımladığımız Ömer Fevzi…"[269] diyerek hatasını devam ettirmiştir. Tuncay'ın bu yanlışını Oğuz Aytepe de sürdürmüştür. Aytepe, Tunçay'a referansla, Ömer Fevzi'nin 1922'de Trabzon'da haftalık *Kahkaha* gazetesini çıkardığını dile getirmiştir.[270] Oysa yukarıda belirttiğimiz üzere, Ömer Fevzi Trabzon'daki *Kahkaha* gazetesinin naşiri değildir.

Ömer Fevzi, günümüz basınında da kendisine yer bulmuştur: Soner Yalçın, 20 Mart 2016 tarihinde *Sözcü* gazetesinde yayımladığı köşe yazısında Ömer Fevzi için "Amerikancı Bolşevik"[271] tanımlaması yapmıştır. Bunu Ömer Fevzi'nin Erzurum Kongresi'nde savunduğu adem-i merkeziyetçilik ve mandaterlik düşüncelerini temel alarak belirtmiştir. Ancak Ömer Fevzi'nin Bolşevikliği savunmadığı kesindir. Yalçın da Mete Tunçay gibi Ömer Fevzi'nin, *Kahkaha* gazetesinin sahibi oluğunu ve Mustafa Kemal'e açık mektup yazdığını dile getirse de bu faaliyetleri gerçekleştiren kişinin de Eyüboğlu ailesine mensup Esad Ömer Eyyubi olduğu açıktır. Üstelik Yalçın köşe yazısında Esad Ömer'in *Kahkaha* gazetesinin bir nüshasının görselini paylaşmış ancak gazetenin sağ üst köşesinde

[267] Usta, "Eyübzade Ömer Fevzi ve Esad Ömer Eyyubi," 47-48.
[268] Tunçay, "Önce 'Bolşevik' Sonra 'Mürteci' Bir Yazar Kürt Sorununa Nasıl Bakıyor?," 12-15.
[269] Tunçay, "Önce 'Bolşevik' Sonra 'Mürteci' Bir Yazar Kürt Sorununa Nasıl Bakıyor?," 12.
[270] Aytepe, "Ömer Fevzi Eyüboğlu," 27.
[271] Soner Yalçın, "Muhalif Mi?.. Hain Mi?.. Ömer Fevzi Eyüpoğlu," *Sözcü*, 20 Mart 2016; http://www.sozcu.com.tr/2016/yazarlar/soner-yalcin/muhalif-mi-hain-mi-omer-fevzi-eyupoglu-1144791/ [Erişim tarihi: 21.3.2016].

belirtilen "sahibi: Esad Ömer Eyyubi" kısmını gözden kaçırmıştır.[272] Açıkça Yalçın da, Tunçay ve Aytepe'de rastlanılan karmaşayı sürdürmüştür.

Öte taraftan Ömer Fevzi'nin Erzurum Kongresi'nden sonra Mustafa Kemal'i hedef alarak Trabzon'da başlattığı muhalif hareketten başka Erzurum Kongresinde seçilen Heyet-i Temsiliye azalarından Eyübzâde İzzet ile Hacısalihzâde Servet Bey öncülüğünde de Sivas Kongresi'nin arifesinde bir muhalefet başladığını belirtelim. Esasen Ömer Fevzi'nin kişisel husumetleri bir kenara bırakıldığında, her iki muhalefetin sebebini aynı temelde açıklamak mümkündür. Hem Ömer Fevzi hem de İzzet ve Servet Bey, genel manada padişaha ve hilafete bağlı kalınması gerektiğini düşünmektedir.[273] Ömer Fevzi, yukarıda değindiğimiz üzere, Erzurum Kongresinden sonra Mustafa Kemal'in maksadını bilmediği için halkı padişahın destekçisi olmaya çağırmıştı.[274] Kaldı ki Goloğlu, Ömer Fevzi'nin padişaha sadakati konusunu "…bu konuda o kadar aşırı bir inanç içinde idi ki, adeta padişahsız bir devlet tasarlayamıyordu…"[275] şeklinde ifade etmektedir. İzzet ve Servet Beyler de Ömer Fevzi'yle benzer şekilde Mustafa Kemal'in amacını bilmedikleri için Sivas'ta yeni bir kongre toplanmadan evvel padişahın durumdan haberdar edilmesi gerektiğini düşünmektedir.[276] Bu yüzden Mustafa Kemal kendilerini Sivas'ta toplanacak kongre için bizzat davet ettiğinde yapılan tüm ısrarlara rağmen her ikisi de önce sessiz kalmış;[277] hatta Mustafa Kemal'in kendilerine gönderdiği telgrafa[278] da cevap vermemişlerdir. Akabinde, 14 Eylül 1919 tarihinde "Sivas'ta Anadolu Vilâyatı Şarkiyesi Hey'et-i Temsiliyesine"[279] adıyla gönderdikleri telgrafta toplanan kongreye karşı

[272] Yalçın, "Ömer Fevzi Eyüpoğlu;" http://www.sozcu.com.tr/2016/yazarlar/soner-yalcin/muhalif-mi-hain-mi-omer-fevzi-eyupoglu-1144791/ [Erişim tarihi: 21.3.2016].

[273] "'Kurtuluş Savaşı' öncesinde, her türlü yenilik girişimine karış [karşı] çıkan bu kişilerin [Eyübzâde Ömer Fevzi ve İzzet Efendiler], elimizde bulunan yazılı belgelerinden anlaşıldığına göre, tek amacı Padişahlığın, Halifeliğin korunması, bağımsızlık çalışmalarının, doğrudan doğruya, 'Saray'ın denetimi altında sürdürülmesiydi." İsmet Zeki Eyuboğlu, *Maçka*, 42.

[274] "…Bizim davamız hükümet-i Osmaniyeye merbut kalmak üzere şarkî Anadolu vilayetlerindeki tarihi, milli, siyasi hakkımızın hıfz u siyânet olunmasıdır." Ömer Fevzi, "Erzurum Kongresinin Mukerrerâtı IV," *Selâmet*, Zilhicce 1337 (4 Eylül 1919), No: 74, 1; aktaran Usta, "Ömer Fevzi Bey," 58.

[275] Goloğlu, *Erzurum Kongresi*, 144.

[276] Karabekir, *İstiklâl Harbimiz*, 237.

[277] Karabekir, *İstiklâl Harbimiz*, 241.

[278] *Askerî Tarih Belgeleri Dergisi*, "15 nci Kolordu Komutanlığının Mister Brawn'ın Sivas'a Hareket Etmek Üzere Olduğunu Bildiren Yazısı," sy. 109 (2000), 75-77.

[279] Karabekir, *İstiklâl Harbimiz*, 237.

düşüncelerini ve davete neden iştirak etmek istemediklerini bildirmişlerdir. Servet ve İzzet Bey'in üzerinde durduğu konular: Sivas Kongresi'nin gerekli olup olmadığı, Mustafa Kemal'in şahsi duygularla hareket edip etmediği ve padişahla irtibatın kesilmesi meselesidir.[280] Ayrıca kaymakam Halit Bey, Trabzon delegelerinin kongreye katılan şahıs miktarı, Sivas'ta seçilecek heyet-i temsiliye azalığına gerekli şartları yerine getirmeyenlerin atandığı, kongrenin Sivas'a ait yerel bir kongre olması gerekirken şahsa ait hale getirilmeye çalışıldığı gibi meseleler yüzünden Sivas'ta bir kongrenin toplanmasına karşı çıktıklarını dile getirmektedir.[281] Ancak Kazım Karabekir, Trabzon'daki durumun kendi lehlerine döneceğinden emindi.[282] Nitekim İzzet, Servet ve Zeki Bey'in etrafında şekillenen kısa süreli muhalefet gün geçtikçe azalmıştır.[283]

Bu esnada İstanbul'daki meclis lağvedilmişti. Mustafa Kemal, bizzat oluşturduğu ve valilere gönderdiği seçim yönetmeliğiyle yeni meclisin Ankara'da tesis edileceğini bildirdi.[284] Seçimlerde, kısa bir süre Mustafa Kemal'e muhalefette bulunan, Eyübzâde İzzet Bey, Nemlizâde Sabri Bey, Alaybeyzâde Faik Bey, Kapancızâde Hamit Bey ve Fazlızâde Recai Bey aday gösterilmiştir.[285] Yapılan seçimin ardından İzzet Bey'in Trabzon ve çevresinden aldığı oy miktarı; Merkez: 33, Ordu: 37, Giresun: 49, Tirebolu: 24, Görele: 21, Vakfıkebir: 31, Akçaabat: 28, Maçka: 21, Sürmene: 26, Of: 23 ve toplamda 293 şeklindedir.[286] İzzet Bey, aldığı

Telgrafın tam metni için ayrıca bkz. Karabekir, *İstiklâl Harbimiz*, 237.

[280] Karabekir, *İstiklâl Harbimiz*, 237.

[281] Atatürk, *Nutuk*, c. III, 1969, 1045-1046, ves. 116.

[282] Karabekir, *İstiklâl Harbimiz*, 243.

[283] 9. Tümen Komutanı Halit Bey tarafından 1 Ekim 1919'da Kazım Kabekir'e çekilen telgrafta Servet ve İzzet Bey ile Trabzon'un genel durumu hakkında: "…Memurin-i hükûmetten bazı zevât ile Servet ve İzzet beyler[,] belediye reisi vesair icab edenlerle görüştüm. Efkâr-ı umumiye ve cereyân-ı millî pek iyidir. Evvelce de arz ettiğim üzere mülhakatta cerayân-ı millî iyi bir şekildedir" denilmiştir. *Askerî Tarih Belgeleri Dergisi*, "9 ncu Tümen Komutanlığının , İzzet ve Servet Beyle İlgili Yazısı," 137.

[284] Mahmut Goloğlu, *Millî Mücadelede Trabzon ve Mustafa Kemal Paşa* (Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi Basımevi, 1981), 37.

[285] Goloğlu, *Millî Mücadelede Trabzon*, 37.

[286] *TBMM Arşivi*, Sicil No: 415 [Seçim Mazbatası]; Aynı bilgi için bkz. Uğur Üçüncü, "Türkiye Büyük Millet Meclisinin İlk Şehit Milletvekilleri," *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, c. III, sy. 12 (2010), 433, dn. 2.
Eyübzâde İzzet Bey'in seçim mazbatasının tıpkıbasımı için ayrıca bkz. "Ek-24".
Eyübzâde İzzet Bey'in "Trabzon Vilayetinin Birinci Devre Osmanlıca Seçim Mazbatasına" göre toplamda 293 oyla seçildiği belirtilmektedir. Ayhan Yüksel ise İzzet Bey'in toplam 290 oy aldığını dile getirmiştir. *TBMM Arşivi*, Sicil No: 415 [Seçim Mazbatası]; Yüksel, "Eyübzâde İzzet Bey," 167.

yekûn sonuçla Ankara'da açılan meclise Trabzon Mebusu olarak katılma hakkını elde etmiştir.

İzzet Bey'in de bulunduğu mebus kafilesi Ankara'da açılacak meclise katılmak üzere yola çıkmıştır.[287] Kafile, bir süre sonra eşkıyaların saldırısına uğramış ve çıkan çatışmada Trabzon Mebusu İzzet Bey ile Gümüşhane Mebusu Alemdarzâde Ziya Bey şehit olmuştur.[288] "Çarşamba Vakası"[289] olarak literatüre geçen bu hadisenin ardından Gümüşhane Mebusu Hasan Fehmi Bey mecliste yaptığı konuşmada olay esnasında İzzet Bey ile Ziya Bey şehit düştükten sonra kafiledeki diğer vekillerin eşkıyalara mebus olduklarını ve Ankara'ya gittiklerini anlattıklarını, eşkıyaların bunu öğrendikten sonra paralarını bile almadan kendilerini salıverdiğini söylemiştir.[290]

Bu olayın ardından Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Reisi Barutçuzâde Faik Ahmet Efendi, dava arkadaşı İzzet Bey ve diğer şehit mebus Ziya Bey'e yönelik saldırıya dair meclise bir telgraf göndermiştir.[291] Gönderdiği 8 Mayıs 1920 tarihli telgraf, Büyük Millet Meclisinin 13 Mayıs 1920 tarihinde gerçekleştirdiği bileşimde okunmuş ve bu elim hadise bütün vekiller tarafından üzüntüyle karşılanmıştır. Meclisin ilk şehit vekillerine saygı için birleşime beş dakika ara verilmiştir.[292] Olayın tanıklarından Hasan Fehmi ise meclise sunduğu öneriyle, İzzet ve Ziya Bey'in ailelerine maaş bağlanmasını talep etmiştir.[293] Meclisin 10 Nisan 1924 tarihli 34. birleşiminde teklif görüşülmüş;[294] 13 Nisan 1924 tarihli 35.

---

[287] Akbal, *Trabzon'da Muhalefet*, 214.

[288] "Trabzon Mebusu Eyübzâde İzzet Bey'in Öldürülmesi Olayına Ait Tutanak Örneği, Zabıt Varakası;" aktaran Mahmut Goloğlu, *Üçüncü Meşrutiyet* (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2014), 393-398, ek. 8.

[289] *TBMM Arşivi*, Sicil No: 415 [Terceme-i Hal Belgesi].

[290] *Zabıt Ceridesi 7 Ağustos 1336 (7 Ağustos 1920)* (Ankara: TBMM Basımevi), c. III, 108.

[291] "Ankara Büyük Millet Meclisi Riyasetine, Vazaifi milliye ve vataniye uğrunda hain ve mel'un bir tesadüf neticesi olarak İzzet ve Ziya beylerin faciai şahadeti bütün vilâyet halkını derin bir teessür ve mateme ilka eyledi. Müdafaai hukuk şubelerinden mevrut telgrafnameler vilâyet ahalisinin pek derin bir galeyan içinde olduğunu göstermekte ve kaatillerin takip ve imhası talebedilmektedir. Hükümet ve orduca yapılan takibat neticesinde bunların elde edileceği ve cezayi sezalarını görecekleri bildirilmek suretiyle teskini ezhana gayret edilmektedir. Muhterem şehitlerimiz bugün on binlerce halkın heyecanı içinde pek büyük ihtilâfat ile makberei mahsusalarına defini hâki ıtırnâk kılınmıştır. Cenabı Hak merhumları ebediyen güfranına nail ve memleket ve milleti halâs ve saadete isal buyursun, âmin." *Zabıt Ceridesi 13 Mayıs 1336 (13 Mayıs 1920)* (Ankara: TBMM Basımevi), c. I, 279.

[292] *Zabıt Ceridesi 13 Mayıs 1336 (13 Mayıs 1920)* (Ankara: TBMM Basımevi), c. I, 279.

[293] *Zabıt Ceridesi 7 Ağustos 1336 (7 Ağustos 1920)* (Ankara: TBMM Basımevi), c. III, 107-108.

[294] *Zabıt Ceridesi 10 Nisan 1340 (10 Nisan 1924)* (Ankara: TBMM Basımevi), c. I, 509.

birleşiminde kabul edilen kanun[295] ile İzzet Bey'in eşi Âfet Hanım'a aylık 10 lira; oğulları Abdullah Bey ile Abdurrahman Bey'e öğrenimleri süresince aylık 5'er lira maaş bağlanmıştır.[296] 15. Kolordu tarafından meclise gönderilen bir telgrafta mebuslara saldıran Celal ve Salih ismindeki eşkıyaların sağ; Hüseyin ismindeki eşkıyanın ise ölü olarak yakalandığı belirtilmektedir.[297]

[295] *Zabıt Ceridesi 12 Nisan 1340 (12 Nisan 1924)* (Ankara: TBMM Basımevi), c. I, 558.
[296] *Resmi* gazetede yayımlanan kanun için bkz. *Resmi Gazete*, 23 Ramazan 1342 (26 Nisan 1924), No: 69, 8; Maaş miktarları için bkz. *Resmi Gazete*, 23 Ramazan 1342 (26 Nisan 1924), No: 69, 12.
[297] *Zabıt Ceridesi 5 Şubat 1337 (5 Şubat 1921)* (Ankara: TBMM Basımevi), c. VIII, 81.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Birinci Döneminde İzzet ..... Milletvekili Trabzon ..... in kısa olumluğudur.

Adı ve Soyadı [*]	Mehmet İzzet Eyüp zade (Eyiboğlu)	Eserleri	
Babasının ve anasının adı	Eyüp zade Ali Galip Asiye	İlim rütbesi	
Doğum yeri	Trabzon	Seçimden evvelki mesleki ve işi gücü	Görele , Tirebolu, Ordu Giresun Kaymakamlıklarında
Doğum tarihi	1277	Milletvekilliği zamanında evli olup olmadığı ve kaç çocuğu bulunduğu	Evli ve Dört erkek çocuğu
Öğrenimi		Osmanlı Meclisi Mebusanında Milletvekilliği varsa seçim yerleri	Dört devrei intihabiyede Trabzon Mebusu
Bildiği diller	Türkçe , Fransızca	öldü ise ölüm tarihi	6 Mayis 1920 Perşenbe
Neden uzmanlığı olduğu	Mülkiye		

Hayatının türlü değişikliklerine ait tamamlayıcı bilgiler

Ekli vesaik :

I _ Dahiliye Nezareti memurin ve sicil ahval müdürlüğünün 10/707 sayılı ve 7 Agustos 334 günlü tercümei hal sureti,
2 - Son intihap mazbatası sureti ,
3 - Çarşanba vaksına ait zabıt sureti ,
4 - Hayatına ait İstikbal ve İkbal gazetelerinde yazılmış ola olan yazılardan bazı parçalar ,
5 - Halen Devlet Bakanı ve Başbakan yardımcısı S.Bay Faik Ahmet Barutcunun o zamanki nutku

Görsel 21: Eyübzâde Mehmed İzzet Bey'in Terceme-i Hal Belgesi
Kaynak: *TBMM Arşivi*, Sicil No: 415.

3.2. Erken Dönem Cumhuriyet Evresinde Eyübzâdeler

3.2.1. TBMM II. Dönem Trabzon Mebusu Mehmed Rahmi Eyuboğlu

Mustafa Kemal, 1920'de faaliyete başlayan kurucu meclisin görevini eskisi gibi yerine getirememesinden ötürü yenilenmesi gerektiğini düşünmektedir.[298] Bu vesileyle meclisin 1 Nisan 1923 tarihindeki görüşmelerinde seçim yapılmasına karar verilmiştir.[299] İkinci dönem milletvekillerinin seçileceği bu seçimde Trabzon namzetlerinden bir tanesi de Dava Vekili Eyübzâde Mehmed Hamdi Efendi'nin oğlu Mehmet Rahmi Eyuboğlu'dur.[300] Yukarıda Mustafa Kemal ile Eyübzâdeler (bilhassa Mehmed İzzet, Ömer Fevzi ve Esad Ömer Eyyubi) arasındaki ilişkiye dair değindiğimiz konulara devamla burada meşhur şair-ressam Bedri Rahmi Eyuboğlu'nun babası Rahmi Bey'in Cumhuriyet'in ilk yıllarında Mustafa Kemal ile ilişkisine kısaca değinelim. Ailenin hazırladığı şecereye göre Rahmi Bey, Eyübzâdelerin Abdullah Ağa kolundandır.[301] 1293 (1877) yılında Cami-i Kebir Mahallesinde dünyaya gelmiştir. Eşi Lütfiye Hanım'dır. Mehmed Sebahattin (Sebahattin Eyuboğlu), Ali Bedrettin (Bedri Rahmi Eyuboğlu), Nezahat, Emine Mualla (Mualla Eyuboğlu-Anhegger) ve Mustafa Kemalettin adlarında beş çocuğu vardır.[302] Gümüşhane Mekteb-i İbtidâisi ve Rüştiyesinde eğitim almıştır. Trabzon Mekteb-i İdâdîsinden 5 Temmuz 1314 (17 Temmuz 1898) yılında *aliyy'ül-âlâ* derecesiyle mezun olmuştur.[303]

---

[298] Atatürk, *Nutuk*, c. II, 1969, 727-728.

[299] Atatürk, *Nutuk*, c. II, 728.

[300] Rahmi Bey'in kısa biyografisi için ayrıca bkz. Ali Çankaya, *Mülkiye Târihi ve Mülkiyeliler* (Ankara: Mars Matbaası, 1968-1969), c. III, 997; Kâzım Öztürk, *Türk Parlamento Tarihi TBMM II. Dönem (1923-1927)* (Ankara: TBMM Vakfı Yayınları, [ts]), c. III, 756-757 [Erişim tarihi: 13.9.2017]; Bal, *Trabzonlu Simalar ve Aileler*, 409.

[301] Şecere için bkz. "Ek-34".

[302] Öztürk, *Türk Parlamento Tarihi TBMM II. Dönem*, 756 [Erişim tarihi: 13.9.2017].

[303] BOA, DH.SAİDd, 113/196.
Bu sicil dosyası Mehmet Akif Bal ve İrfan Dağdelen tarafından yayımlanmıştır. Bkz. Bal-Dağdelen, *Trabzonlu Devlet Adamları ve Bürokratlar*, 420-421.

Görsel 22: Rahmi Eyuboğlu'nun Mezun Olduğu Trabzon Mekteb-i İdâdî'sinin Eyübzâde Osman Nuri'nin "Souvenir de Trêbzonde" Adlı Kartpostalına Yansıyan Görüntüsü.
Kaynak: Atatürk Kitaplığı, Krt, 14390.

Rahmi Bey, akabinde Mekteb-i Mülkiye'den 28 Haziran 1319 (11 Temmuz 1903) tarihinde *â'lâ* derecesiyle mezun olmuştur. Türkçe ve Fransızca konuşup yazmakla birlikte Arapça ve Farsçaya da aşinalığı vardır. 29 Rebîülâhir 1321 (25 Temmuz 1903) tarihinde 500 kuruş maaşla Trabzon Maiyyet Memurluğuna atanan Rahmi Bey, bu görevine 10 Cemaziyelâhir 1321 (3 Eylül 1903) tarihinde başlamıştır. 17 Camaziyelâhir 1323 (19 Ağustos 1905) tarihinden 23 Zilkade 1323 (19 Ocak 1906) tarihine kadar 500 kuruş maaşla Yomra Kazası Nüfus Tahrir Başkanlığı yapmıştır. 29 Safer 1324 (24 Nisan 1906) tarihinden 29 Cemâziyelevvel 1324 (21 Temmuz 1906) tarihine kadar 373 kuruş maaşla Tirebolu kaymakam vekilliğinde bulunmuş; ardından 6 Cemâziyelâhir 1325 (17 Temmuz 1907) tarihinde 900 kuruş maaşla Sürmene kaymakamlığına tayin edilmiştir. 6 Şaban 1328 (13 Ağustos 1910) tarihinde 1500 kuruş maaşla, yer değiştirme yoluyla, Görele kaymakamlığına nakledilmiştir. 20 Cemaziyelâhir 1331 (27 Mayıs 1913) tarihinde ikinci sınıf kaymakamlığa terfi edilip maaşı 2000 kuruşa çıkarılarak, Niksar kaymakamlığına tayin edilmiştir.[304] Rahmi Bey, ayrıca, 22 Ağustos 1915 tarihinde Erbaa, aynı yılın 21 Aralığında Aziziye kaymakamlığı görevine tayin edilmiş ardından, 31 Ekim 1919 tarihinde Havza kaymakamlığına

[304] BOA, DH.SAİDd, 113/196.

nakledilmiştir. 4 Ocak 1921 tarihinde Kütahya Mutasarrıflığı akabinde, 3 Eylül 1922'de, Artvin Mutasarrıflığı ile görevlendirilmiştir.[305] Rahmi Bey, 23 Haziran 1923'te yapılan BMM'nin II. Dönem Milletvekili seçimlerinde Trabzon milletvekili seçilmiştir. Aldığı oy miktarı toplamda 547'dir.[306]

Rahmi Bey'in meclis faaliyetlerinde, görece, etkin olduğunu söyleyebiliriz. Vekillik kariyeri boyunca, belediye vergileri ve yurtdışından temin edilecek mısırın gümrük vergisi hakkında kanun teklifi ile birbirilerinden bağımsız dört bahis hakkında önerge vermiş; ayrıca 22 farklı mesele üzerine Genel Kurul'da 60 konuşma yapmıştır.[307] Bir süre sonra ise *Serbest Cumhuriyet Fırkasına* dâhil olmuştur.[308] Kızı Mimar Mualla Eyuboğlu-Anhegger; babasının SCF'ye geçme sebebinin sıkı bir Mustafa Kemalci olmasından ileri geldiğini dile getirmektedir. Zaten SCF'nin Genel Başkanı Fethi Okyar ve önde gelenlerinden Nuri Conker, Atatürk'ün yakın arkadaşlarıdır.[309] Ne var ki bir süre sonra işler değişmiş ve SCF mensuplarının birçoğu Atatürk düşmanlığıyla suçlanmıştır. Bu suçlamalardan sıkı bir Atatürk taraftarı olan Rahmi Bey de nasibini almıştır. Mualla Hanım, babasının Atatürk düşmanlığıyla suçlanmasını "…babam ve Atatürk düşmanlığı! Olacak şey değildi başımıza gelen…"[310] diyerek değerlendirmektedir. Mualla Hanım'ın aktardığına göre Rahmi Bey bu olaydan sonra büyük üzüntü yaşamış ve İsmet İnönü'ye mektup yazarak durumu anlatmıştır.[311] Akabinde memuriyette kalmaya devam etmiş, 1931 yılında Tekel Genel Müdürlüğü Müfettişliği'ne başlamış ve bu görevi hayatının sonuna kadar sürdürmüş, 2 Kasım 1952'de İstanbul'da vefat etmiştir.[312] Mezarı, Topkapı Merkez Efendi Mezarlığında bulunmaktadır:

---

[305] Öztürk, *Türk Parlamento Tarihi TBMM II. Dönem*, 756-757 [Erişim tarihi: 13.9.2017].
[306] *TBMM Arşivi*, Sicil No: 634 [Seçim Mazbatasının Dâhiliye Vekâletine sunulduğuna dair].
[307] Öztürk, *Türk Parlamento Tarihi*, 757 [Erişim tarihi: 13.9.2017].
Rahmi Bey, meclise sunduğu önergelerden birisinde Rus işgali esnasında Trabzon'da evleri yıkılan ya da tahrip olanların, mübadele imar iskân kanunu gereği, öncelikli olarak evlerine yerleştirilmeleri gerektiğini belirtmiştir. BCA, 30-10-0-0/6-36-23.
Rahmi Bey'in meclisteki faaliyeteri hakkında ayrıca bkz. Huriye Karnap, "I. ve II. Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Trabzon Milletvekilleri (Biyografileri ve Faaliyetleri)," (Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, 2004), 196-200.
[308] Çandar, *Hitit Güneşi*, 34.
[309] Çandar, *Hitit Güneşi*, 34.
[310] Çandar, *Hitit Güneşi*, 35.
[311] Çandar, *Hitit Güneşi*, 35.
[312] Öztürk, *Türk Parlamento Tarihi*, 757 [Erişim tarihi: 13.9.2017].

Görsel 23: Mehmet Rahmi Eyuboğlu'nun Mezar Taşı-Topkapı Merkezefendi Mezarlığı
Fotoğraf: Emre Eken, **Tarih:** 16 Temmuz 2017.

3.2.2. III-VIII. Dönemler Arası Trabzon Mebusu Süleyman Daniş Eyüboğlu

Rahmi Bey gibi Süleyman Daniş Eyüboğlu da erken dönem Cumhuriyet evresinde CHP'den Trabzon Milletvekilliği yapmıştır. Üstelik Süleyman Daniş Bey, yukarıda bahsettiğimiz üzere kısa bir süre Mustafa Kemal'e muhalefet eden, Mehmed İzzet Efendi'nin kardeşidir. Bu sebepten kısaca biyografisine ve milletvekilliği kariyerine değinelim. Daniş Bey'in babası 19. yüzyıl Trabzon bürokrasinin etkin isimlerinden Eyübzâde Ali [Galip] Efendi; annesi Zeliha Hanımdır.[313] Eşi Seniha Hanım olmakla beraber Aylan Esin adında bir kızı vardır.[314]

Daniş Bey, Trabzon Rüştiyesinde eğitimini tamamladıktan sonra bir süre özel ders aldığını, 1912 yılında Kızılay üyeliğine seçildiğini, I. Dünya Savaşı'nda cepheye gönderilenler arasında yer aldığını ve bu vesileyle askerlik hizmetini de yerine

---

Ali Çankaya, Rahmi Bey'in ölüm tarihini "Ekim 1936" olarak belirtse de bu tespit yanlıştır. Çankaya, *Mülkiyeliler*, 997.

[313] *TBMM Arşivi*, Sicil No: 760 [Terceme-i Hal Belgesi].
Daniş Bey'in terceme-i hal belgesinin tıpkıbasımı için bkz. "Ek-26".

[314] Kâzım Öztürk, *Türk Parlamento Tarihi: TBMM III. Dönem 1927-1931* (Ankara: TBMM Vakfı Yayınları, [ts]), c. III, 595 [Erişim tarihi: 13.9.2017].

getirdiğini belirtir.[315] Ancak hangi cephede görev yaptığına dair bir bilgiye ulaşılamamıştır. Savaştan hemen sonra ticarete başlamış,[316] Milli Mücadele yıllarında, kardeşi Mehmed İzzet Efendi'nin kurucuları arasında yer aldığı, Trabzon Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin merkez heyetine seçilerek 1923 yılına kadar Müdafaa-i Hukuk ve Tekâlifi Milliyedeki görevini sürdürmüştür. 1925 yılına gelindiğinde ise Halk Fırkasının Trabzon İl Yönetimine ve Sanayi Odası Başkanlığına seçilmiştir.[317]

Daniş Bey, Halk Fırkasının Trabzon İl Yönetimindeki ve Sanayi Odasındaki görevini sürdürdüğü esnada Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin üçüncü dönemi için yapılan seçimlere Cumhuriyet Halk Fırkasından katılmış ve toplamda 746 oy alarak Trabzon'dan Milletvekili seçilmiştir.[318] Akabinde 677 oyla meclisin dördüncü;[319] 856 oyla meclisin 1935-1938 yılları arasındaki beşinci;[320] 916 oyla 1939-1943 yılları arasındaki altıncı,[321] 1016 oyla 1944-1946 tarihleri arasındaki yedinci[322] ve 176.520 oyla 1946-1950 yılları arasındaki sekizinci dönemlerine de Cumhuriyet Halk Partisi'nden Trabzon Milletvekili seçilmeyi başarmıştır.[323] Uzun süren milletvekilliği kariyerinden ardından, 5 Mayıs 1974 tarihinde vefat etmiştir.[324]

4. Sonuç

Bu bölümde etraflıca ele aldığımız Eyübzâde Mehmed İzzet, oğlu Ali Galip ve torunu Mehmed İzzet Efendi'nin Tanzimat'ın ilânından sonra Trabzon bürokrasisinde gerçekleştirdikleri icraatlar esnasında yöre halkıyla kurdukları

---

[315] *TBMM Arşivi*, Sicil No: 760 [Terceme-i Hal Belgesi].

[316] *TBMM Arşivi*, Sicil No: 760 [Terceme-i Hal Belgesi].
Burada geçen bilgiye paralel olarak Süleyman Daniş Bey'in 1938 yılında CHP Genel Sekreterliğine verdiği bir beyanda 13 yıldır Osman Akçay ile ortak bir şirketlerinin olduğunu, bu şirket aracılığıyla inşaat malzemesi alım satımı yaptıklarını ve başka bir işle meşgul olmadığını bildirdiğini belirtelim. BCA, 490-1-0-0/235-932-3, 7-9; Daniş Bey'in beyannemesinin tıpkıbasımı için bkz. "Ek-27".

[317] *TBMM Arşivi*, Sicil No: 760 [Terceme-i Hal Belgesi].

[318] *TBMM Arşivi*, Sicil No: 760 [Üçüncü Dönem Seçim Mazbatası].

[319] *TBMM Arşivi*, Sicil No: 760 [Dördüncü Dönem Seçim Mazbatası].

[320] *TBMM Arşivi*, Sicil No: 367 [Beşinci Dönem Seçim Mazbatası].

[321] *TBMM Arşivi*, Sicil No: 388 [Altıncı Dönem Seçim Mazbatası].

[322] *TBMM Arşivi*, Sicil No: 745 [Yedinci Dönem Seçim Mazbatası].

[323] *TBMM Arşivi*, Sicil No: 760 [Sekizinci Dönem Seçim Mazbatası].

[324] Mustafa Çufalı, *Türk Parlamento Tarihi: TBMM VIII Dönem (1946-1950)* (Ankara: TBMM Vakfı Yayınları, [ts]), c. III, 1037 [Erişim tarihi: 13.9.2017].

ilişkinin ortaya çıkarılması literatüre katkı bağlamında birkaç açıdan kıymetlidir. En başta Maçka voyvodalığını 1764 ilâ 1837 yılları arasında elinde bulunduran Eyübzâdelerin 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Trabzon'un idaresinde etkin bir şekilde rol alması bir ayan ailesinin taşra idaresindeki sürekliliğini örneklendirdiğini belirtelim. "Bir ayan ailesinin imparatorluk içerisindeki devamlılığı" noktasında Mehmed İzzet Efendi'nin 1849-1852 yıllarını kapsayan Maçka müdürlüğü, voyvodalığı uhdesinde bulundurmuş ayan ailesine mensup bir kişinin ayanlığın etkisinin azalmasının ardından taşradaki yöneticilik vasfını kaza müdürlüğü yaparak devam ettirdiğini göstermektedir. Akabinde Eyübzâdeler, muhtelif memuriyetlere dâhil olarak, liva veya kaza meclislerine girerek yerel yönetimlerdeki idareci kimliğini devam ettirmiştir. Memuriyete giren Eyübzâdelerin meslekî kariyerleri genellikle alt seviye bir memurlukla başlayıp kademe kademe rütbelerinin yükseltilmesi şeklinde gerçekleşmiş ve bu kişiler zaman içerisinde Trabzon'un yerel yönetici kadrolarına dâhil olmuşlardır.

Ele aldığımız üç Eyübzâde de görevde bulundukları sürede birtakım şikâyetlerle karşı karşıya kalmıştır. Bu noktada yönetici sınıftan kimselerin, eleştiriden mahrum kalmayacağını belirtelim. Benzer durum, Eyübzâdeler için de bir istisna oluşturmamıştır. İncelediğimiz şikâyetler, hem güçlü eşraf ailelerinin birbirlerinin etkinliği kırmak için ayanlık döneminde olduğu gibi Tanzimat'ın ilânından sonra da mücadele hâlinde olduklarını ortaya çıkarmakta hem de geçmişte voyvodalık yapan bir ayan ailesinin Tanzimat'ın idari reformlarına uyum sağlama sürecini göstermektedir. Sıklıkla üst makamlara şikâyet edilen Eyübzâdeler devlet dairelerindeki memuriyetlerine devam etmiştir. Öyle görünüyor ki, Eyübzâdelerin Trabzon bürokrasisinin üst kademelerinde yer almasında merkezi hükümet ya da merkezden atanan yerel yöneticiler tarafından bir sakınca görülmemiştir. Öyle olmasa Tirebolu kaymakamlığı yaptığı esnada şikâyetlere maruz kalan İzzet Efendi'nin azledilmesi ya da daha evvel babası Ali Galip Efendi ile beraber meslekten uzaklaştırıldığı hâlde devlet memuriyetine tekrar alınmaması gerekirdi. Bu, doğrudan doğruya Eyübzâdeler ile yöneticiler arasındaki ilişkinin bir sonucudur.

II. Meşrutiyet Döneminde Trabzon'da yayıncılık ile gazete ve dergi neşriyatının artış göstermesi bölgedeki okur-yazar takımının mütemadiyen kafa yorduğu uluslararası olaylar, güncel siyaset, toplumsal sorunlar gibi konular üzerine fikirlerini paylaşabildiği bir kulvarın oluşmasını sağlamıştır. Açtığı İkbâl matbaası ve yayımladığı *Feyz* ve *ilkbâl* gazeteleri ile Eyübzâde Osman Nuri de muhtelif konulardaki düşüncelerini ve siyasi eğilimlerini açıkça belirtmekten çekinmemiştir. Benzer şekilde, Milli Mücadele döneminde Ömer Fevzi yayımladığı *Selâmet* gazetesi, Esad Ömer ise yayımladığı *Kahkaha* gazetesi aracılığıyla kişisel fikirleri kamuoyuyla paylaşmış ve bölgenin önemli yayıncıları arasında yer almıştır.

Eyübzâdeler Milli Mücadele döneminde milli birliğin tesis edilmesi, Erzurum Kongresi'nin toplanması gibi hususlarda etkin olmuşlar ancak bu evrede Ömer Fevzi ve İzzet Efendi'nin kişisel görüşleri ön plana çıkmıştır. Ömer Fevzi'nin Erzurum Kongresindeki görüş ayrılıklarından dolayı Mustafa Kemal'e karşı başlattığı muhalefet, zamanla kişisel bir boyut kazanmış ve adeta bireysel bir husumete dönüşmüştür. Ömer Fevzi'nin başlattığı bu harekât, kongre sonrasında İzzet Efendi'nin padişahçı görüşlerinin etkisiyle birbirinden bağımsız olarak iki koldan devam etmiştir. Ömer Fevzi, İzzet Efendi ve Mustafa Kemal üçgenindeki fikir ayrılıkları bütün Eyübzâdeleri kapsamamakla birlikte Cumhuriyet'in ilk yıllarında tamamen ortadan kalkmaktadır. Rahmi Eyuboğlu, Büyük Millet Meclisinin ikinci döneminde Halk Fırkasından vekil seçilmiş; İzzet Efendi'nin kardeşi Süleyman Daniş Eyüboğlu da beş dönem Cumhuriyet Halk Fırkasından (sonradan Cumhuriyet Halk Partisi) milletvekilliği yapmıştır. Mustafa Kemal ise Eyüboğlu ailesinden Rahmi Bey'in ve Daniş Bey'in milletvekili adaylıklarını engellememiştir. Öyle görünüyor ki Mustafa Kemal, Eyüboğlu ailesi içerisinde kendisini eleştirenler olduğu gibi destek verenlerin de olduğunu biliyordu. Nasıl Erzurum Kongresi'nde kendisine muhalefet eden delegeler ile Ömer Fevzi'yi ayrı kefelere koyduysa Ömer Fevzi ve İzzet Efendi ile diğer Eyübzâdeleri de farklı kefelere koymuştur. Ancak diğer bir aile ferdi Esad Ömer Eyyubi, Mustafa Kemal'e karşı muhalefette bulunmamasına rağmen "Bolşevik" temayülü sebebiyle Mustafa Kemal tarafından "zararlı" addedilmiştir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KENDİ KALEMİNDEN BİR EYÜBOĞLU PORTRESİ: HATIRALARI IŞIĞINDA EYÜBZÂDE MEHMED HAMDİ

1. Hatırat ve Yazarı: Eyübzâde Mehmed Hamdi ve "Safahat-ı Hayatım"

> "Eyuboğlu'lar Trabzon'un tanınmış ailelerindendir. Dede Hamdi Bey kadı ve ciddî ciddî, hoş alaylı nükteler savuran bir adam. Boş vakitlerinde oturuyor, fırıldaklar yapıyor. Çoluğu çocuğu başına toplayıp, gençliğinde başından geçenleri, gezdiği gördüğü yerleri anlatıyor. Böylece Anadolu havasını ve sevgisini torunlarına da aşılamış oluyor. İyice yaşlanıp çöktüğü yıllarda, acar bir at satın alıyor pazardan, biniyor üstüne, karısına: 'Tepeye çıkacağım, beni gözle…' diyerek dağlara çıkıyor. Çıkarken şarkılar söylüyor. O gençlik yıllarını, Anadolu'da ve Kürdistan'da başından geçenleri anlatmakla kalmıyor; kâğıda döküyor. Şimdi bu anılar Sabahattin Eyuboğlu'nun elinde."[1]

Mehmet Seyda'nın 1967 yılında yayımladığı makalesinde Sabahattin Eyuboğlu'nun elinde olduğunun haberini verdiği[2] Eyübzâde Mehmed Hamdi'nin "Safahat-ı Hayatım" adlı hatıratı, 91 sayfadan oluşmaktır. Metin, 1930 yılında

[1] Mehmet Seyda, "Sabahattin Eyuboğlu," *Varlık*, sy. 691 (1967), 6.
Mehmet Seyda, ailenin tanınmış bireylerinden Sabahattin Eyuboğlu üzerine yayımladığı makalesinde Sabahattin Eyuboğlu'nun dedesi Eyübzâde Mehmed Hamdi Efendi'nin "kadı" olduğunu dile getirmektedir (Seyda, "Sabahattin Eyuboğlu," 6). Aynı şekilde Hatem Türk de Seyda'nın bahse konu makelesine referansla Hamdi Efendi'den "kadı" diye bahseder (Türk, *Sabahattin Eyuboğlu*, 17). İlginçtir ki şair Bedri Rahmi Eyuboğlu da bir şiirinde dedesi Hamdi Efendi'den "kadı" ve "hâkim" olarak bahsetmektedir (Eyüboğlu, *Dol karabakır Dol*, 267). Ancak yürüttüğümüz çalışmalar esnasında ne sicil-i ahval'inde ne hatıratında ne de başka belgede Hamdi Efendi'nin kadılık veya hâkimlik yaptığına dair bir bilgiye rastlayamadık. Hamdi Efendi'nin sicill-i ahval dosyası için bkz. BOA, DH.SAİDd, 7/353; Bu sicill-i ahval dosyasının transkripsiyonu Mehmet Akif Bal ve İrfan Dağdelen tarafından yayımlanmıştır. Bal-Dağdelen, *Trabzonlu Devlet Adamları ve Bürokratlar*, 380-381.
Mehmed Hamdi Efendi'nin sicill-i ahval'inin tıpkıbasımı için bkz. "Ek-29".
Hamdi Efendi'nin hatıratının transkripsiyon metni için ayrıca bkz. "Ek-1".

[2] Mehmet Seyda, 1967 yılına ait makalesinde Mehmed Hamdi Efendi'nin hatıratının torunu Sabahattin Eyuboğlu'nun elinde olduğunu söylese de, biz, hatıratın Osmanlıca kaleme alınmış aslına ulaşamadık. Burada değerlendirdiğimiz nüsha; Hamdi Efendi'nin oğlu Rahmi Eyuboğlu'nun 1 Mart 1952 yılında istinsah; Mustafa Eyüboğlu'nun transkribe ettiği, şu an Hughette Eyuboğlu'nun arşivinde bir kopyası bulunan nüshadır.
Mehmed Hamdi'nin oğlu Rahmi Eyuboğlu tarafından aynen kopyalanan nüshanın ilk sayfasına düşülen not şöyledir: "Babam merhum Hamdi Eyüboğlu'nun kendi kalemiyle ve eski harflerle 1930 senesi Nisan'ında yazıp bana bırakmış olduğu 91 sayfalık *Safahat-ı Hayatım* ünvanlı defteri tarafımdan aynen istinsah edilmiştir." 1 Mart 1952 Rahmi Eyüboğlu (Yazım yanlışları tarafımca düzeltilmiştir).
Defteri/Hatıratı bizimle paylaştıkları için Hughette Eyuboğlu ve Yakup Eyüboğlu'na teşekkür ederim.

Arap harfleriyle kaleme alınmıştır ve "Haza min fadlî Rabbî"[3] yani Neml suresi'nin 40. ayeti ile başlar. Hamdi Efendi, hatıratına doğum tarihi hakkında validesinden işittiklerini aktarmakla başlar ve akabinde, dava vekilliği yaptığı döneme kadar başından geçenleri anlatır. Yazarımız, kesin bir tarih vermemiş olsa da hatıratın içeriğine bakarak metnin yaklaşık 1267-68 (1851-52) ilâ 1325 (1908-1909) yılları arasını kapsadığını söyleyebiliriz. Hatıratta 23 adet başlık bulunmaktadır. Bu başlıklar, Hamdi Efendi'nin aktardığı olaylar ya da kişiler üzerinden şekillenmiştir. Metin, iki kısımda vücuda gelmiştir. Birinci kısım; Mehmed Hamdi'nin hayatı, ikinci kısım; dava vekili iken kazandığı bazı davaların özetlerinden oluşur.

Mehmed Hamdi Efendi'nin hatıratının Eyüboğlu ailesinin tarihine dair verdiği bilgileri bu bölümde tamamen tükettiğimizi belirtelim. Şüphesiz hatıratın kendisi de bir araştırma nesnesidir. Bu yüzden metnin değerlendirmesini bir ben-anlatısı (ego-document) olarak gerçekleştirmeyi de ihmal etmedik.[4] Hatıratı genel hatlarıyla üç kısma ayırarak inceledik. İlk olarak hatıratın verdiği bilgilerden yola çıkılarak sicill-i ahval dosyası ve muhtelif birincil kaynakların karşılaştırıp, Mehmed Hamdi Efendi'nin biyografisi oluşturduk. Ardından, yaşadığı dönem içerisinde nasıl bir kariyer örüntüsünün olduğunu ayrı bir başlık altında tartıştık.

Hatırat, Mehmed Hamdi Efendi'nin hayat hikâyesi ve tanık olduğu pek çok olay hakkında muazzam bir bilgi potansiyeline sahip olduğu için, bundan sonraki kısımları oluştururken genel hatlarıyla Mehmed Hamdi Efendi'nin hatıratında paylaştığı verileri takip ettik. Bu bölüm altındaki başlıkları oluştururken Mehmed Hamdi Efendi'nin hayat boyu yaptığı işlerin veya bulunduğu yerlerin kronolojik sırasını ön planda tutmaya çalıştık. Aynı şekilde başlıkların içeriğini de hatıratın sunduğu bilgileri detaylı bir şekilde ele alarak meydana getirdik. Fakat araştırmamızın odak noktasını göz önünde bulundurarak doğrudan Mehmed

[3] "Bismillahirrahmanirrahim, Haza min fadlî Rabbî (Bu, Rabbim'in Lütfundandır)". Kur'ân, Neml Sûresi, 40; Sûrenin meâli için bkz. Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Kur'ân-ı Kerîm ve Yüce Meâli* (İstanbul: Seda Yayınları, 2014), 381.

[4] Osmanlı dönemine ait bir günlüğün nasıl okunması gerektiğinden yola çıkarak, Osmanlı dönemine ait bir hatıratın nasıl değerlendirilmesi gerektiği konusunda tezimizin bu bölümüne yöntem olarak fikir sunan/ilham veren çalışma; Selim Karahasanoğlu'nun Sadreddin-zâde günlüğü üzerine yayımladığı kitaptır: Selim Karahasanoğlu, *Kadı ve Günlüğü: Sadreddinzâde Telhisî Mustafa Efendi Günlüğü (1711-1735) Üstüne Bir İnceleme* (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2013).

Hamdi Efendi ile ilgili olmayan bazı üçüncü dereceden kişilerin bilgi ve hikâyeleri üzerinde detaylı biçimde durmadık ya da hiç yer vermedik. Hatırattaki girdilerin rakamsal ve kategorik bir tasnifi çıkararak Mehmed Hamdi Efendi'nin sunduğu bilgilerin analizini yapmaya çalıştık. Bölümün son başlığında ise hatıratın genel bir değerlendirmesini yaparak bölümü sona erdirdik.

2. Eyübzâde Mehmed Hamdi Efendi'nin Hayatı ve Faaliyetleri

> Eyübzâde Mehmed Hamdi Efendi,
>
> Eyübzâde İsmail Safvet Efendi'nin[5] mahdûmudur. 1268 (1852) sene-i hicriyesinde Trabzon'a tabî' Galyan karyesinde tevellüd eylemiştir. Sıbyan mektebinde mukaddime-i 'ulûmu ba'de't-tahsîl, Trabzon medresesinde sarf ve nahv ve mantık ve *Şerh-i 'Akāid* ile Halebî ve *Mülteka* ve Farisîden *Divan-ı Hafız* okumuştur. 'Arabca tekellüm eder ve Türkçe kitâbet eder.[6]

Eyüboğulları'nın Abdullah Ağa koluna mensup Mehmed Hamdi Efendi'nin sicill-i ahval'inde 1268 (1852) yılında dünyaya geldiği yazılıdır. Hamdi Efendi, hatıratına bu konuda validesinden işittikleri ile başlar ve sicil-i ahval'indeki tarihten farklı olarak 1267 (1851) doğumlu olduğunu söyler:

> 1268 [1852] senesinde Maçka'nın Gālyan Mesohor karyesinde tevellüd etmiş olduğum kaydî resmiye müstenid olup fakat merhûme vâlidemden işitmiş olduğuma göre pederim merhûm ile 1263 [1847] senesinde evlenmiş oldukları ve dördüncü sene ilk evlâtları olarak benim dünyaya geldiğim anlaşıldığına nazaran doğum tarihim [12]67 [1851] olmak lâzım gelir. Hattâ vâlidemden bir kiraz ayında doğduğumu işitmiştim…[7]

[5] İsmail Safvet Efendi, 1251 (1835) tarihli Maçka Müslim nüfus defterinde Maçka ayanı olarak karşımıza çıkan Eyübzâde Osman Ağa'nın oğludur. İsmail Efendi, nüfus defterine göre 1835 yılında 10 yaşındadır. Buradan hareketle doğum tarihinin 1825 olduğunu söyleyebiliriz (BOA, NFS.d 1100, 1). Mehmed Hamdi Efendi, hatıratında babası İsmail Safvet Efendi'nin bir dönem Tahsil-i Emval Memurluğu yaptığını dile getirmektedir (Mehmed Hamdi, *Safahat-ı Hayatım*, 19).

[6] BOA, DH.SAİDd, 7/353.

[7] Mehmed Hamdi, *Safahat-ı Hayatım*, 1.
Mehmed Hamdi Efendi'nin hatıratındaki yazım yanlışları, hatırattan doğrudan alıntı yaptığımız kısımlarda metnin özüne zarar vermeyecek ve anlamı bozmayacak şekilde tarafımızca düzeltilmiştir.
Mehmed Hamdi Efendi'nin doğum tarihi konusunda hatıratında aktardığı bilgilere paralel olarak mezar taşında yazılı tarih de 1851'dir.

Görsel 24: Hamdi Efendi'nin Doğduğu Eyüboğlu Konağının Bugünkü Görünümü-Galyan Köyü
Fotoğraf: Emre Eken, **Tarih:** 30 Haziran 2016.

Mehmed Hamdi Efendi, çocukluğunu doğduğu Galyan köyünde geçirmiştir. 12 ya da 15 yaşına kadar Galyan'daki Eyüboğlu konağında ikamet ettiğini; ilkokulu da köyün sıbyan mektebinde tamamladığını dile getirir.[8] Bu sırada köyün sıbyan mektebinde hoca olan İsmail Efendi'den[9] bir müddet Kur'an-ı Kerim dersleri almıştır. Sicill-i ahval'inde Trabzon Medresesinden önce okuduğu mektepler hakkında bilgi yoksa da hatıratında bu okulların bilgisini bizzat kendisi paylaşmaktadır:

> …Galyan Mesohor mektebinde bir müddet Kur'ân-ı Kerim okumaya devam ettikten sonra peder ve vâlidemin Trabzon'a nakletmeleriyle Hacı Kasım Mahallesi'nde dedem merhûm Osman Ağa'nın Mahallesi ittisâlindeki selâmlık dairesinde ikâmete ve Tabakhane Mahallesi'nde Melek Hafız mektebine devam etmeye başladım. Orada sülüs yazı ve Kur'an-ı Kerim okumaya devam ettim ve sülüs hattan icâzet aldım… Bir aralık Zanoy'da Gülsüm Hanım'ın yanına geldim ve Zanoy'daki mektebe devam ettim. Sarf ve nahv okumaya başladım. Hocamız büyük Ofî Mehmed Efendi ve mahdûmu İsmail Efendi idi. Sonra yine Trabzon'a döndüm…[10]

Hamdi Efendi, Trabzon'a döndükten sonra İmaret Medresesi, Hoca Mustafa Efendi Medresesi, Kocamanzâde Hoca Mehmed Efendi Medresesi ve

[8] Mehmed Hamdi, *Safahat-ı Hayatım*, 1.
[9] Hamdi Efendi, hatıratında İsmail Efendi'nin Of'un Hopşera köyünden olduğunu söyler. İsmail Efendi, Hamdi Efendi'nin amcaları (isim belirtilmemiş) ile dayısı Rahmi Bey'i de okutan hocadır. Mehmed Hamdi, *Safahat-ı Hayatım*, 1.
[10] Mehmed Hamdi, *Safahat-ı Hayatım*, 1.

Ortahisar'daki Faik Efendi Medresesinde dersler aldığını dile getirir. Hatıratında aktardığına göre 1285 (1868) ya da 1286 (1870) senesinde Trabzon vilayet merkez mutasarrıflığı dairesinin meclis idare kaleminde başkâtip Hurşit Ağa-zâde Hamdi Efendi'nin maiyetinde bir müddet mülâzemette bulunmuş ve 1288 (1871/1872) yılında, azadan Hüseyin Rüştü Efendi'nin aracılığıyla, Trabzon Meclis Kalemi Mukayyid refikliğine tayin olmuştur. Ancak, Hamdi Efendi'nin Rüştü Efendi aracılığıyla meslek hayatına başladığı bu ilk vazifesi, meclisin kaldırılmasıyla, kısa bir süre sonra sona ermiştir.[11]

Hamdi Efendi, vazifesinin bitmesinin ardından Arapça derslerine devam ettiğini belirtir. Kısa bir süre sonra ise âşâr memuru Demelizâde Mehmed Ağa maiyetinde 1294 yılının Receb ayında (Temmuz/Ağustos 1877)[12] İkinci Âşâr Kâtipliğine 400 kuruş[13] maaşla tayin olmuş ve bu görev dolayısıyla birkaç ay Polathane'de (Akçaabat) bulunmuştur. Hatıratında, Maçka'da Alemdarzâde Ömer Ağa ve kardeşi Mustafa Efendi'nin iltizam ettikleri âşâr toplama işlerine katıldığını söyler ve bu tecrübesini detaylı bir şekilde aktarır: Âşâr toplamak için Pondila (Güzelce), Yanakondos (Gürgenağaç), Hamsiköy, Kilat (Yeşilbük) ve Zanbur (Dolaylı) köylerinde bulunmuştur. Bu köylerin tahsilât işlerini tamamladıktan sonra hem yeni evli[14] olması dolayısıyla hem de kurrâ[15] imtihanı yaklaştığı için âşâr kâtipliğinden 1294 senesinin Zilkade'sinde (Kasım/Aralık 1877)[16] istifa ederek medresede eğitimine devam etmiştir.[17] Daha sonra ise girmiş olduğu mantık sınavında başarılı olmuştur.[18] Bu sıralarda Hamdi Efendi'nin dayısı Miralay

[11] Mehmed Hamdi, *Safahat-ı Hayatım*, 2.

[12] Hatıratta geçen tarih 1292 (1875-1876) olsa da sicill-i ahvale göre bu tarih 1294 (1876/1877)'dir. Burada Hamdi Efendi'nin sicil-i ahval dosyasındaki tarihi temel aldık. Mehmed Hamdi, *Safahat-ı Hayatım*, 3; BOA, DH.SAİDd, 7/353.

[13] Hamdi Efendi hatıratında İkinci Âşâr Kâtipliğine tayin olduğu maaşla ilgili bilgi vermemektedir. Ancak sicill-i ahval dosyasından bu bilgiye ulaşabiliyoruz. Burada belirttiğimiz maaş miktarı sicill-i ahval'den alınmıştır. BOA, DH.SAİDd, 7/353.

[14] Hamdi Efendi, hatıratında bu vazifeye başladığı esnada eşi Hasene Hanım ile henüz yeni evli olduğunu dile getirmektedir. Buradan hareketle tahminen 1288-1290 (1871-1872/1873-1874) yılları arasında evlendiği söyleyebiliriz. Mehmed Hamdi, *Safahat-ı Hayatım*, 2.

[15] Kurrâ: "Kur'an okuyucuları, hâfızlardan kıraat ilmi öğrenenler" anlamına gelmektedir. Kurrâ kelimesinin anlamı için bkz. Kanar, *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, 686.

[16] Hamdi Efendi hatıratında İkinci Âşâr Kâtipliğinden istifa ettiği tarih hakkında bilgi vermemektedir. Ancak sicill-i ahval'inden bu bilgiye ulaşabiliyoruz. Burada belirttiğimiz tarih sicill-i ahval'den alınmıştır. BOA, DH.SAİDd, 7/353.

[17] Mehmed Hamdi, *Safahat-ı Hayatım*, 2.

[18] Mehmed Hamdi, *Safahat-ı Hayatım*, 3.

Eyübzâde Rahmi Bey[19] Trabzon'a gelmiş ve kısa bir süre sonra ailesiyle birlikte Erzincan'a gitmiştir. Miralay Rahmi Bey, Erzincan'da iken Eyübzâde Ali Galip Efendi'ye[20] çektiği telgrafta yeğeni Mehmed Hamdi Efendi'yi Erzincan'a çağırırmıştır: "Sultan Çiftliği Nazırlığı z[v]azifesiyle Malatya'ya gidiyorum. Yeğenim Hamdi'yi [Erzincan'a] gönderir misiniz?"[21] Bu telgrafın üzerine Mehmed Hamdi Efendi, babasının da izniyle, Galyanlı Molla Hasan refakatinde Erzincan'a gitmiştir. Kendisini buraya çağıran Rahmi Bey'in Malatya'ya gittiğini öğrenen Hamdi Efendi, yirmi güne yakın Erzincan'da kalmış; buradayken misafiri olduğu Fehmi Efendi'nin izniyle, yanına Yekçeşm Ali Efendi'yi alarak, dayısı Miralay Rahmi Bey'in yanına Malatya'ya gitmiştir. Hamdi Efendi, Malatya'ya varışları hakkında hatıratında şunları söylemektedir:

> …Akşam üzeri saat 11 râddelerinde Rahmi Beyefendi'nin konağına indik. Henüz selâmlık dairesinde durmakta iken beyefendi ma'iyyeti, çavuş ve hizmetçileriyle gelip beni orada görünce vahleten soğuk bir edâ' ile "sen niçin geldin?" dedi. "Emrinizle geldim" cevabını verince, "emrim buraya değil Erzincan'a gelmen içindi" diyerek hiddet ve tehevvürle hemen harem dairesine geçti. Hizmetçi beni selâmlığa çıkardı ve birkaç dakika sonra Rahmi Bey'in oğlu Saip Beyefendi[22] harem dairesinden selâmlığa

[19] Eyübzâde Mehmed Rahmi Bey, 1874 yılında Dördüncü Ordu Süvari Alayı Mirlivası (Miralay) olmalıdır.
6 Safer 1291 (25 Mart 1874) tarihinde Dördündü Ordu Süvari Alayı Mirliva Mehmed Rahmi ile Üçüncü Ordu Süvari Alayı Mirliva Bahaddin Bey'in yerlerinin değiştirildiğine dair bkz. BOA, C.AS, 426/17715.

[20] Tezimizin ikinci bölümünde "*Oğul: Eyübzâde Ali Galip Efendi*" başlığıyla detaylı bir şekilde ele aldığımız Şeker Ali Ağa kolundan Eyübzâde Mehmet İzzet'in oğlu, I. Meşrutiyet Meclisi Milletvekili ve eski Trabzon Belediye Reisi Eyübzâde Ali Galip Efendi (?-12 Ekim 1910).

[21] Mehmed Hamdi, *Safahat-ı Hayatım*, 7.

[22] Hamdi Efendi, o dönemde 15 yaşında olduğunu söylediği Ali Saip Bey'in bu konuda kendisini teselli eden kişi olduğunu aktarır. Ancak hatıratında Saip Bey hakkında detaylı bilgi vermez. Bu noktada Saip Bey'in sicill-i ahval dosyasından yararlanarak kısa biyografisini vermek hem "aile tarihi" hem de "hatırata ek" bağlamında yararlı olacaktır: Dördüncü Orduy-u Hümayun Süvari İkinci Alayı Miralayı ve Malatya'da Sultan Suyu Çiftlik-i Hümayun Nazırı Mehmed Rahmi Bey'in oğlu olan Ali Saip Bey, 1280 (1863-1864) yılında Erzincan'da dünyaya gelmiştir. İlköğretimini Sıbyan mektebinde tamamladıktan sonra ortaöğretim için Malatya rüştiyesine devam etmiş ve İntihab Memuriyet komisyonundan 15 Rebiülâhir 1303 (21 Ocak 1886) tarihinde ikinci sınıf Tahrirat müdürlüğü intihabnâmesi almıştır. Saip Bey Arapça, Farsça ve Türkçe okur-yazar. Ayrıca telgraf muberatı konusunda bilgi sahibidir.
1290 (1873/1874) yılında Malatya Sancağı Tahrirat kalemine henüz 15 yaşındayken başlamış ve bu görevi yaklaşık 8 yıl devam ettirmiştir. Rebîülevvel 1298 (Şubat/Mart 1881)'den Sefer 1300 (Aralık/Ocak 1882/1883)'e kadar aynı sancağın muhasebe kaleminde 100 kuruş maaş karşılığında görev yapmış ve aynı yılın Nisan-Mayıs aylarında 1500 kuruş maaş ile ilaveten, Malatya Ağnam müteselliminde bulunmuştur. Sefer 1300'de (Aralık/Ocak 1882/1883) 275 kuruş maaşla Belediye dairesi kâtipliğine tayin edilen Saip Bey, iki yıl sonra Dersaadet'e giderek Bâbıâli'de tercüme kaleminde çalışmıştır. Hemen bir yıl sonra, 1303 (1883)'de, Sivas Merkez Mutasarrıflığı Tahsilât müdürlüğüne 800 kuruş maaş karşılığında teyin edilmiştir. Sivas'ta meclis-i idare kâtipliği de yapmış ve aynı yıl Malatya'ya dönerek Tahrirat müdürlüğüne 1200 kuruş maaşla devam etmiştir. Şevval 1305 (Haziran 1888)'ten aynı yılın 14

> benim yanıma geldi… "Babam küçükken sizin Trabzon'da ona deli hacı derlermiş burada da o deliliklerini yapar ve ara sıra bizi de haşlar" gibi sözlerle gönlümü almaya çalıştı…[23]

Hamdi Efendi, 1295 (1878) yılı içerisinde yaklaşık 9 ay 10 gün kadar Malatya'da kalmış ve hem şehirde hem de burada bulunan Sultansuyu Çifliğinde ikâmet etmiştir. Yine kendisinin söylediğine göre 400 veya 500 kuruş maaşla çiftliğin ikinci kâtipliğine tayin edilmiştir.[24] Fakat Malatya'da bulunduğu yıl ile maaşına dair hatıratında belirttiği veriler sicill-i ahval'inde farklı şekilde zikredilmektedir. Sicill-i ahval'ine göre, Malatya sancağı tahrirât kalemine 20 Rebîülevvel 1296 (19 Mart 1879) senesinde dâhil olmuş; 250 kuruş maaşla da çiftliğin ikinci kâtipliğine tayin edilmiştir.[25] Aynı yılın Zilkade'sinde (Ekim/Kasım 1879) ise görevinden istifa ederek Trabzon'a döndüğünü söyler.[26]

Trabzon'da kaldığı süre içerisinde amcası Nuri Efendi'nin isteği ve ricasıyla Trabzon İstinaf Mahkemesi savcısı Rıdvan Efendi tarafından Mahkeme mülâzımlığına kabul edilmiştir.[27] Mehmed Hamdi Efendi, buradaki vazifesine devam ederken Rıdvan Efendi'nin tavsiyesi üzerine Rebîülevvel 1297 (Şubat/Mart 1880) yılında hukuk dairesinde açılan Zabıt Kâtipliğine başvurmuş

Zilkade'sine (23 Temmuz 1888) kadar, 41 gün ek memuriyet olarak, kaymakam vekilliğine getirilmiş ve bu görev için kendisine 250 kuruş maaş ödenmiştir.
Sefer 1306 (Ekim/Kasım 1888) tarihinde 1250 kuruş maaşla Hakkâri Sancağı Tahrirat müdürlüğüne tayin edilen Saip Bey'in bu görevine ek olarak 13 Receb (15 Mart 1889)-4 Şaban (5 Nisan 1889) tarihleri arasında hesap memurluğu görevi de verilmiştir. Aynı zamanda Hakkâri Mutasarrıflığı vekâletini de yürütmüş ve İmadiye kazasının âşâr ihalesine memur edilerek 50 gün için –günlük- 60 kuruş ücret almıştır. Aynı sancakta müddeiumûmî yardımcılığında da bulunmuştur. Saip Bey, hizmetlerinin karşılığı olarak 26 Şevval 1316 (9 Mart 1899)'te "rütbe-i sâniye"ye terfi edilmiştir. Hakkâri âşâr ihalesindeki başarılı hizmetinden sonra Şevval 1314 (Mart/Nisan 1897) tarihinde bazı kazaların âşâr ihalesine de memur edilmiştir. Üzerine aldığı bu işi de başarıyla bitirmiş ve 43 bin 677 kuruş âşâr fidyesi toplamasına karşılık kendisine harcıhâh ve yevmiye olmak üzere 3822 kuruş ahz edilmiştir. Saip Bey, 24 Şaban (28 Ocak 1897) tarihinden 25 Zilkade 1314 (15 Şubat 1897) tarihine kadar 80 kuruş maaşla ilk defa ve aynı yılın Ramazan ayının 13'ünden (15 Şubat 1897) Zilhicce'sine (Haziran 1897) kadar, aynı miktardaki maaşla, ikinci defa Tebriz Sancağı mutasarrıflığı vekâletinde bulunmuştur. 17 Cemâziyelâhir 1317 (23 Ekim 1899) tarihinde 1180 kuruş maaşla Tebriz meclis-i idare kâtipliğine tayin edilmiştir. 16 Zilhicce 1317 (17 Nisan 1900) tarihinde ise Dâhiliye Nezaretinin emriyle Vilâyet Mektubi kalemine tayin edilmiştir. Hayatı boyunca muhtelif vilayetlerde, pek çok farklı görevde yer alan Saip Bey, yer aldığı vazifelerde gayret ve başarısıyla her zaman takdir edilen bir kişi olmuştur. Bkz. BOA, DH.SAİDd, 55/329; 150/78.

[23] Mehmed Hamdi, *Safahat-ı Hayatım*, 8-9.
[24] Mehmed Hamdi, *Safahat-ı Hayatım*, 9.
[25] BOA, DH.SAİDd, 7/353.
[26] Mehmed Hamdi, *Safahat-ı Hayatım*, 18.
[27] Mehmed Hamdi, *Safahat-ı Hayatım*, 18.

ve bu göreve tayin edilmiştir.[28] Gümüşhane bidâyet mahkemesi zabıt kâtipliğinde yaklaşık olarak 3 yıl hizmette bulunmuştur.[29] Bu hizmetini sürdürdüğü esnada Trabzon Adliyesi'nde kâtip olan Şakir Bey'in tavsiyesiyle,[30] 1300 (1883) tarihinde 600 kuruş maaş karşılığında, Gümüşhane Bidâyet mahkemesi başkâtipliğine tayin edilmiştir.[31] Hamdi Efendi, yeni görevine başlamak için Gümüşhane'ye gittiğinde 20 günden daha fazla Meclis-i idare azası Numan Efendi'nin evinde misafir edildiğini dile getirir. Daha sonra amcası Nuri Efendi'nin de Gümüşhane'ye gelmesiyle birlikte bir daire kiralayarak burada yaşamaya başlamışlardır. Bir sene sonra ailesini de Polathane'den Gümüşhane'ye getirdiğini söyleyen Hamdi Efendi, *Şahbenderler* ailesinin hanesini kiralayarak, evin bir tarafında ailesi diğer tarafında amcasıyla beraber yaşamaya başladıklarının altını çizer.[32] Hamdi Efendi'nin Gümüşhane bidâyet mahkemesi başkâtibi iken kullandığı mührüne Dersaadet'e gönderdiği bir belge vasıtasıyla ulaşabiliyoruz:[33]

Görsel 25: Gümüşhane Bidâyet Mahkemesi Başkâtibi Mehmed Hamdi'nin Mührü
Kaynak: BOA, Y.PRK.AZN, 2/60.

Mehmed Hamdi Efendi'nin sicill-i ahval kaydının altına düşülen tarih, 12 Zilkade 1302 (23 Ağustos 1885) yılını işaret eder.[34] Kayıt, Hamdi Efendi'nin Gümüşhane bidâyet mahkemesinde başkâtiplik vazifesine yeni başladığı dönemde kaleme alınmış olmalıdır. Bu tarihten sonra Hamdi Efendi'nin icraatlarına dair bilgiler hatıratından ve Trabzon Vilayet Salnameleri'nden takip edilebilmektedir. Hamdi Efendi, hatıratında yaklaşık 15 yıl boyunca başkâtiplik vazifesini yürüttüğünü ve

[28] BOA, DH.SAİDd, 7/353.
[29] Emiroğlu, *Trabzon Vilayet Salnamesi 1881*, c. XII, 183.
[30] Mehmed Hamdi, *Safahat-ı Hayatım*, 20-21.
[31] "1300 (1883) senesi Evâilinde 600 kuruş maaş ve Mukâvemet Muharrirliği inzimamıyla el-yevm mustahdem olduğu Gümüşhane sancağı bidâyet mahkemesi başkitâbetine tahvil-i memuriyet eylemiştir." BOA, DH.SAİDd, 7/353.
[32] Mehmed Hamdi, *Safahat-ı Hayatım*, 21.
[33] BOA, Yıldız Adliye ve Mezâhib Nezareti Maruzatı (bundan sonra: Y.PRK.AZN), 2/60.
[34] BOA, DH.SAİDd, 7/353.

bu süre zarfında Gümüşhane'de yaşadığını dile getirir.[35] Sicill-i ahval dosyasına göre 1300 (1883) yılında[36] başladığı bidâyet mahkemesi başkâtipliği vazifesine Trabzon Vilayet Salnameleri'ne göre 1316 (1898) yılına kadar devam etmiş olmadır.[37] 1316 (1898) tarihli Trabzon Vilayet Salnamesi,[38] Hamdi Efendi'den Gümüşhane bidâyet mahkemesi başkâtibi olarak bahseden son salnamedir. 1318 (1900) tarihli bir sonraki Vilayet Salnamesi'ne göre bidayet mahkemesi başkâtibi hangi aileye mensup olduğunu tespit edemediğimiz Yusuf Ziya Efendi'dir.[39] Ayrıca Hamdi Efendi, hatıratında değinmemiş olsa da bu görev esnasında "rütbe-i rabia" ile taltif edilmiş olmalıdır.[40] Hatıratında başkâtiplikten istifa etmek zorunda kaldığını şu şekilde aktarmaktadır:

> Vazifemden bi'l-rıza istifa etmem gerektiği Mutasarrıf Bey'in emriyle Rü'esâ-yı Adliye'nin de kerhen muvâfakatları ile bana terfîm olundu ve aksi halde Adliye ve Mülkî heyetlerinin ictimâ' ile aleyhimde ağır şikâyetler yazılacağı söylendi. Bir aralık muvâfakat etmeyerek istediklerini yapsınlar ve yazsınlar diye cevap verdim. Fakat sonra düşündüm ki şurada on beş senedir bulunuyorum, on beş kuruş artırmadım. Üstelik kırk lira kadar da borçlandım. Mütevekkilen alallâh istifa ettim…[41]

Hamdi Efendi, Trabzon'a geldikten sonra Sokrati Efendi'nin[42] teklif ve teşvikiyle dava vekâleti (avukatlık) mesleğine başladığını, ilk davasına Sokrati Efendi ile müşterek olarak girdiğini ve kazandığını getirir.[43] Bundan sonra dava vekilliği yapmaya devam edebilmesi için sınava girmesi gerekmiş ve Sokrati Efendi'yle beraber girdikleri sınavı başarıyla tamamlayarak mesleğe serbestçe devam edebilmiştir.[44] Bir müddet Sokrat Efendi'yle ortak davalara bakan Hamdi Efendi, daha sonra akrabalarından Eyübzâde Hasan Efendi'nin Trabzon Hükümet Konağı civarında yer alan binasında iki odalı bir daireyi yazıhane olarak kullanıp uzun

---

[35] Mehmed Hamdi, *Safahat-ı Hayatım*, 21.
[36] BOA, DH.SAİDd, 7/353.
[37] "Livâ Bidâyet Mahkemesi Hukuk Dairesi Başkâtip: Mehmed Hamdi." Emiroğlu, *Trabzon Vilayet Salnamesi 1898*, c. XVII, 2007, 643.
[38] Emiroğlu, *Trabzon Vilayet Salnamesi 1898*, c. XVII, 2007, 643.
[39] Emiroğlu, *Trabzon Vilayet Salnamesi 1900*, c. XVIII, 2008, 463.
[40] BOA, DH.MKT, 395/33.
[41] Mehmed Hamdi, *Safahat-ı Hayatım*, 46-47.
[42] Mehmed Hamdi Efendi, Sokrati Efendi'den; "…Vaktiyle Gümüşhane'de iki sene kadar mülâzemetle kalemde ve maiyetimde çalışmış olan ve bir seneden beri de Trabzon'da dava vekâletinde bulunan Sokrat[i] Efendi…" diye bahseder (Mehmed Hamdi, *Safahat-ı Hayatım*, 47). Sokrati Efendi'nin tam adı: Mumcidi Sokrati Efendi'dir. Emiroğlu, *Trabzon Vilayet Salnamesi 1903*, c. XXI, 631.
[43] Mehmed Hamdi, *Safahat-ı Hayatım*, 47.
[44] Hamdi ve Sokrati Efendiler'in dava vekilliği sınavına dair bkz. BOA, MF.MKT, 623/32; BOA, MF.MKT, 703/30.

süre dava vekilliği işlerini buradan yürütmüştür.[45] Kısa süre içerisinde kazandığı davalar sayesinde iyi bir ün ve mevki elde etmiştir. Avukatlık yaptığı esnada akrabasından Eyübzâde İzzet Bey'in[46] tavsiyesi üzerine İstinaf Azalığı için müracaatta bulunmuş ve bu vesileyle Çarşamba'da savcı yardımcılığına tayin edilmiştir. Bu vazife için 1325 (1907/1908) yılında Çarşamba'ya gitmiş ve yaklaşık bir buçuk yıl orada çalışmış; sıtmaya yakalandığı için istifa etme mecburiyetinde kalmıştır.[47] Akabinde Trabzon'a dönerek dava vekilliği yapmaya devam etmiştir. Dava vekilliği yapmaya ne kadar devam ettiğine dair herhangi bir bilgi bulunmayan Hamdi Efendi, hatıratını kaleme aldıktan yaklaşık 6 yıl sonra, 1936 yılında İstanbul'da vefat etmiştir. Mezarı günümüzde Topkapı Merkezefendi Mezarlığındaki aile kabristanında bulunmaktadır.

Görsel 26: Eyübzâde Mehmed Hamdi Efendi'nin Mezar Taşı-Topkapı Merkezefendi Mezarlığı
Fotoğraf: Emre Eken, **Tarih:** 16 Temmuz 2017.

3. Mehmed Hamdi Efendi'nin Kariyer Örüntüsü Üzerine: Mekteb-i Hukuk Mezunu Olmayan Bir Dava Vekili (Avukat)

Mehmed Hamdi Efendi, uzun kariyer serüveni boyunca sırasıyla meclis kalemi mukayyidliği, âşâr ikinci kâtipliği, Sultansuyu Çiftliği ikinci kâtipliği, mahkeme

[45] Mehmed Hamdi, *Safahat-ı Hayatım*, 47.
[46] Eyübzâde İzzet Bey hakkında daha fazla bilgi için tezimizin ikinci bölümünde yer alan "*Torun: Eyübzâde Mehmed İzzet Efendi*" adlı başlığa bakınız.
[47] Mehmed Hamdi, *Safahat-ı Hayatım*, 48.

mülâzımlığı, zâbıt kâtipliği, bidâyet mahkemesi başkâtipliği, dava vekilliği (avukatlık), savcı yardımcılığı gibi sekiz farklı vazifede yer almıştır.[48] Avukatlığa kadar icra ettiği mesleklerin birbirine yakın işler olduğunu söyleyebiliriz: beş tanesi farklı birimlerde yürüttüğü -iki tanesi ikinci dereceden- kâtiplik mesleğidir. Aralarında en dikkat çeken meşguliyetleri ise âşâr ikinci kâtipliği ve avukatlıktır. Âşâr ikinci kâtibi olarak vergi tahsilâtı işlerine mültezimlerle beraber katılan Hamdi Efendi, nakit vergi tahsilâtının bir kısmını da bizzat kendisinin yaptığını dile getirir.[49] Vergi tahsilâtı işine katıldığı 1294 (1877-1878) tarihinde devlet çeşitli usulsüzlüklerin önüne geçebilmek adına âşâr vergisini belli başlı bölgelerde hem mültezimler hem de merkezden gönderilen memurlar vasıtasıyla toplamaktaydı.[50] Mehmed Hamdi Efendi'nin âşâr ikinci kâtibi (merkezden atanmayan fakat belli bir ücret karşılığında mültezimler tarafından tutulan eleman) olması da bu çerçevede gerçekleşmiş olmalıdır:

> …Maçka'da Alemdarzâde Ömer Ağa ve biraderi Mustafa Efendi'nin 'iltizam ettikleri âşâr işlerine pederimin ruhsatıyla bende iştirak ettim.[51]

Hamdi Efendi'yi avukatlığa götüren sürecin dönüm noktası ise Gümüşhane bidâyet mahkemesinde başkâtiplik vazifesinde uzunca bir dönem görev almış olmasıyla yakından alakalıdır. Fakat Hamdi Efendi'nin Adliye teşkilatı ile daha önce Malatya'da -Sultansuyu Çiftliğinde- iken tanıştığını belirtmemiz gerekir:

> …Devâ'ir-i âklâmdan birine girmekliğim arzu edildi. Amcam Nuri Efendi adliyeyi, Ali Gālip Efendi ise Maliye kalemini tensip ediyorlardı. Adliye teşkilâtını Malatya'da görmüş ve arzu etmiş olduğum için adliye kalemini tercih ettim…[52]

Bu tercihin ardından gelen mahkeme mülâzımlığı ve zabıt kâtipliği vazifeleri Mehmed Hamdi Efendi'nin adliye teşkilatı ile iyice kaynaşmasına vesile olmuştur. Bidâyet mahkemesi başkâtipliği ise adliyedeki usul ve işleyişi öğrenmesine ve bizzat uygulanmasına doğrudan katkıda bulunmuştur. Bunu hatıratında başkâtiplik yaptığı döneme atıfta bulunarak paylaştığı hikâyelerden takip edebiliyoruz:

---

[48] BOA, DH.SAİDd, 7/353.
[49] Mehmed Hamdi, *Safahat-ı Hayatım*, 5.
[50] "[Âşâr vergisi] 1856'dan itibaren 1880'lere kadar hem emanet hem iltizam usulü mahallî olarak sürdürüldü." Ahmet Tabakoğlu, "Öşür," Ankara: *DİA*, c. XXXIV (2007), 102.
[51] Mehmed Hamdi, *Safahat-ı Hayatım*, 3.
[52] Mehmed Hamdi, *Safahat-ı Hayatım*, 18.

> …Hâkim Efendi hazretleri bu müracaat ve işarınızın kabul edilmemesi şöyle bir sebebe mebni olacağını tahattur ediyorum. Şöyle ki mahkeme reislerinin resmi makamlarla muhabereleri müddeiumumîlik vasıtasıyla yapılması emri nezaret penâhi îcâbından olduğu ma'lûm-u âlinizdir. Halbukî zât-ı âliniz müddeiumumîliği tavassut buyurmaksızın doğrudan doğruya makam-ı nezarete yazmışsınız. Bu sebeple reddedilmiş olan lâyihanızı tensip buyurursanız bu defa müddeiumumîlik makamı vasıtası ile nezarete takdim buyurunuz…[53]

Mehmed Hamdi Efendi, vazifesinin gereği olan ön bilgi ve tecrübeye sahiptir. Fakat 18 yıl boyunca devam ettiği bidâyet mahkemesi başkâtipliği görevi esnasında Osmanlı hukuk sistemine ne kadar hâkim olduğu konusunda bir şey söylemek pek mümkün değildir. Yine de ahbabı Sokrati Efendi ona avukatlık yapmasını önerdiğinde, daha önceki memurluk tecrübelerinden farklı bir meslek olmasına rağmen, kabul etmesi uzunca bir süre Adliye teşkilatında görev almasıyla açıklanabilir. Hatta hatıratında bahsettiğine göre Gümüşhane'de başkâtiplik yaptığı dönemde bir aralık, savcının izniyle, onun yerine vekâlet etmişti.[54] Yani Hamdi Efendi, adliyede tecrübe sahibiydi. Aksi hâlde, hiçbir deneyimi olmadan, Sokrati Efendi'yle girdikleri ilk davayı kazanması beklenemezdi.

Adliye teşkilatını tanıyor olması Mehmed Hamdi Efendi'nin sadece dava vekilliğine hızlı bir şekilde uyum sağlamasına ya da bu meslekte başarılı olmasına katkıda bulunabilir. Peki, Mekteb-i Hukuk mezunu olmayan Hamdi Efendi nasıl dava vekili oldu? Bu sorunun yanıtı Osmanlı'da dava vekilliği ile alakalı yapılan düzenlemelerde saklıdır. Osmanlı klasik yargısının temel yapı taşlarından şeriyye mahkemelerine ilaveten nizamiye mahkemelerinin tesis edilmesiyle peyderpey nizamnameler yayımlanmış ve dava vekilliği Osmanlı yargı sisteminde kendisine yer bulmaya başlamıştır.[55] Esasen Mekteb-i Hukuk kurulmuş ve sadece buradan

---

[53] Mehmed Hamdi, *Safahat-ı Hayatım*, 27.

[54] Mehmed Hamdi, *Safahat-ı Hayatım*, 44.

[55] Ejder Yılmaz, "Bir Meslek Olarak Dünden Yarına Doğru Avukatlık," *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, c. XLIV, sy. 1-4 (1995), 197.
Dava vekilliği hakkında yayımlanan nizamnameler ve dava vekilliğinin Osmanlı hukuk sistemi içerisinde kurumsallaşma süreci hakkında detaylı bilgi için ayrıca bkz. Şener Battal-Nurşen Erdem, "Avukatlık Mesleğinin Türkiye'deki Tarihçesi," *Ankara Barosu Dergisi*, sy. 5-6 (1985), 675-685; Gülnihâl Bozkurt, *Batı Hukukunun Türkiye'de Benimsenmesi* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1996), 126-127; Nevin Ünal Özkorkut, "Savcılık, Avukatlık ve Noterlik Kurumlarının Osmanlı Devleti'ne Girişi," *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, c. LII, sy. 4 (2003), 150-153; İbrahim Durhan, "Ülkemizde Avukatlık Kurumunun Tarihsel Gelişimi," *Erzincan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, c. VIII, sy. 3-4 (2004), 30-36; Ali Adem Yörük, "Mekteb-i Hukuk'un Kuruluşu ve Faaliyetleri (1878-1900)," (Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2008), 173-178; Fatmagül Demirel, *Adliye Nezareti Kuruluşu ve Faaliyetleri*

mezun olanların dava vekilliği yapabilecekleri şart koşulmuşsa da yetişmiş eleman zafiyetinden ötürü yapılan çeşitli düzenlemelerle Mekteb-i Hukuk mezunu olmayanların da, sınava tabi tutularak, resmi dava vekilliği ruhsatnamesi alabilmelerinin önü açılmıştır. Bu sınavın eleman mevcut açığının kapanmasına kadar uygulanması öngörülmüşse de, zamanla sürekli hale gelmiştir.[56] Mehmed Hamdi Efendi de 1903 yılında girdiği sınavda başarılı olarak dava vekilliği ruhsatnamesini elde etmiştir.[57] Yukarıda değindiğimiz düzenleme gayet açık bir şekilde avukatlık yapabilmek için Mekteb-i Hukuk mezunu olmak veya resmi ruhsatnameye sahip olmak gerektiğini söylüyorsa da Hamdi Efendi, resmi ruhsatnameyi almadan önce Sokrati Efendi'yle birlikte ruhsatsız bir şekilde davalara girdiğinden bahseder.[58] Bu, muhtemelen davacı veya davalının kendisini vekil tayin etmesiyle gerçekleşmiştir.[59] Zaten Hamdi Efendi de hatıratında davalara katıldıktan kısa süre sonra bu mesleğe devam edebilmek için sınava girmeleri gerektiğini vurgulamıştır:

> …Ondan sonra peyderpey vekâlete [avukatlığa] devam ederken imtihân olmak îcâb etti.[60]

Öte taraftan, avukatlığa aday olanların hâlihazırda memur olmamaları gerekmektedir.[61] Hamdi Efendi dava vekilliği sınavına bidâyet mahkemesi başkâtipliği vazifesinden istifa ettikten sonra başvurmuştur. Daha önce herhangi bir ceza almadığı[62] için de bir sorunla karşılaşmamıştır. Nihayetinde, hatıratında belirttiğine göre çok çalışarak dava vekâleti ruhsatnamesi almaya hak kazanmıştır.[63]

(1876-1914) (İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2010), 275-279; Seda Örsten Esirgen, "Tanzimattan Cumhuriyete Avukatlık," *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, c. LXIII, sy. 4 (2014), 739-753.

[56] Demirel, *Adliye Nezareti*, 277.

[57] BOA, MF.MKT, 623/32; BOA, MF.MKT, 703/30.

[58] Mehmed Hamdi, *Safahat-ı Hayatım*, 47.

[59] "1278 (1864) tarihli 'Usul-ı Muhakemat-ı Ticaret Nizamnamesi'nin 28. maddesinde tarafların mahkemeye bizzat gelmeleri veya vekil tayin etmeleri mecburiyeti konmuş, vekâlet akdinin şekli hakkında da açıklayıcı hükümler yer almıştır." Battal-Erdem, "Avukatlık Mesleğinin Türkiye'deki Tarihçesi," 677.

[60] Mehmed Hamdi, *Safahat-ı Hayatım*, 47.

[61] Demirel, *Adliye Nezareti*, 279.

[62] BOA, DH.SAİDd, 7/353.

[63] Mehmed Hamdi, *Safahat-ı Hayatım*, 47.

Mehmed Hamdi Efendi, birbirine yakın sayılabilecek vazifelerde -avukatlık hariç- yer almışsa da bu görevlerin her biri farklı birer mesleki tecrübe anlamına gelmektedir. Hayatı boyunca yer aldığı vazifelerin sadece iki tanesine uzunca bir süre devam etmiştir; bidâyet mahkemesindeki başkâtiplik vazifesini 18 yıl sürdürdükten sonra avukatlığı da uzun bir dönem yapmıştır. Daha önce yer aldığı vazifelerde ise farklı sebeplerden dolayı kısa sürelerde ayrılmıştır: Meclis kalemi mukayyidliğini yaklaşık 11 ay; âşâr ikinci kâtipliğini yaklaşık 5 ay; Sultansuyu Çiftliği ikinci kâtipliğini yaklaşık 11 ay; mahkeme mülâzımlığını yaklaşık 5 ay; zabıt kâtipliğini yaklaşık 3 yıl sürdürmüştür. Hamdi Efendi'nin kariyerindeki bu tablo bidâyet mahkemesi başkâtiplik vazifesinden önce yer aldığı görevlerde meslek edinme ideali yerine para kazanma kaygısıyla hareket ettiğini gösterir. Bir vazifeden kolayca istifa edip başka bir vazifeye başlamasının sebebinin altında yatan en önemli neden bu olmalıdır. Ayrıca hatıratında kariyerinin şekillenmesine etki eden etmenler hakkında çok fazla ipucu vermez. Sadece hayatı boyunca yaptığı mesleklere genel olarak çevresindeki kişilerin tavsiyeleri veya yardımları üzerine başladığını dile getirir. Nihai olarak, Hamdi Efendi'nin hayatı boyunca icra ettiği vazifeleri incelendiğimizde, yukarıda bahsettiğimiz dikkat çekici bu hususlardan başka, norm dışı vazifelerin kariyeriyle uyumluluk arz ettiğini söyleyebiliriz.

4. Mehmed Hamdi Efendi Âşâr Vergisi Topluyor

Şimdiye kadar biyografisini ve mesleki kariyer örüntüsünü ele aldığımız Mehmed Hamdi Efendi'nin bu başlıktan itibaren hatıratında aktardığı anılar üzerine yoğunlaşalım: Hamdi Efendi'nin 1294 (1877) yılında Demelizâde Mehmed Ağa maiyyetinde âşâr ikinci kâtipliğine tayin olduğuna daha önce değinmiştik. Hatıratın yazarı, bu vazifeyi 1294 yılının Receb (Temmuz/Ağustos 1877) ayından Zilkade (Kasım/Aralık 1877) ayına kadar devam ettirmiştir.[64] Hatıratında bu görev için bir süre Polathane'de (Akçaabat) bulunduğunu ancak yeni evli olduğu ve kurrâ imtihanı yaklaştığı için bu görevden istifa ettiğini dile getirmektedir.[65] Âşâr toplama işlerine babasının izniyle Maçka Mültezimi Alemdarzâde Ömer Ağa

[64] BOA, DH.SAİDd, 7/353.
[65] Mehmed Hamdi, *Safahat-ı Hayatım*, 2.

ve kardeşi Mustafa Ağa'yla beraber, onların iltizam ettikleri, Pondila (Güzelce),[66] Yanakondos (Gürgenağaç), Hamsiköy, Kilat (Yeşilbük) ve Zanbur (Dolaylı) köylerinde katılır. Hamdi Efendi'nin katıldığı vergi toplama işi, yukarıda değindiğimiz üzere, mültezimler aracılığıyla yapılan bir âşâr tahsilâtı örneğini teşkil etmektedir ki, mültezimlerin ve Hamdi Efendi'nin ilk durağı Maçka'nın Pondila köyüdür. Hamdi Efendi'nin aktardığına göre köyün muhtarı Hacıoğlu Konstantin âşâr memurları gelince köylüleri bir araya toplayarak 50 lira bedel ödenmesini ve mültezimlerin köy içerisine sokulmamasını teklif etmiş ancak ahali; "katiyyen mültezime bedel vermeyiz. Hakkı neyse tâ'şîr edip aynen alsın"[67] diyerek öneriye karşı çıkmıştır. Bunun üzerine âşârın tahsiliyle görevli memur işlemlere başlamıştır:

> …Evvelâ Pondila'nın Konak Mahallesindeki Arap oğlu Andon'un hanesindeki çayır otlarının keşfine girişti. Miktarında tarafeyn müdâfi'leri iktifâ' etmediklerinden bizzarûre otların haneden çıkarılıp veznedilmesine karar verildi. Bu iş üç saat kadar devam etti. Vezin işi hayli uzadığı gibi en aşağı bir gün birçok adamı işgal edeceği ve yalnız ot tâş'îri haftalar ve belki aylar süreceği anlaşıldı. Ve Andon'nun hanesinde 500 okka tahmin edilen otların 1500 okkayı geçtiği ve şu halde yalnız ot öşürü köyün â'şâr bedeline tekâbül edeceği meydana çıkınca muhtar Kostantin; "gördünüz mü 50 lira yerine şimdi 200 lira verin de aklınız başınıza gelsin" dedi. Nihayet pazarlığa yatıldı. Köyün â'şâr bedeline kuruşta 11 para zam ile köylüye ihâle edildi ve maliyeye ait kısım köylüden doğrudan doğruya mal sandığına ve mültezime ait kâr hissesi nakden verilmesi takarrür ederek senede rapt edildi.[68]

Mehmed Hamdi Efendi'nin aktardığı bu pasajdan anlaşıldığı kadarıyla Pondila köyünün âşâr işleri kısa bir sürede bitmiştir. Bu kadar hızlı gerçekleşmesinin sebebi, köylü ile mültezimlerin pazarlık yapmasıdır.[69] Öte taraftan, Hamdi Efendi'nin aktardığı bu hikâye, âşâr vergisi oranının mahsulün verimliliğine, türüne; bölgeye, köye ve hatta vergiyi tahsil eden mültezime göre farklılık gösterdiğinin bizzat yaşanmış bir örneğidir. Hamdi Efendi'nin hatıratında aktardıkları aracılığıyla bizzat bu farklılıklara tanıklık edilebilmekteyiz. Hamdi Efendi'nin hatıratında Pondila köyünün âşâr tahsilâtına dair verdiği bilgilere ek olarak bizde Hamdi Efendi'nin âşâr tahsilâtına katıldığı yılın, (1294) 1877 tarihinin, Trabzon Vilayet Salnamesi'ne yansıyan hayvanât ve mahsulât yekûnunu

---

[66] 1294 (1877) Trabzon Vilayet Salnamesinde Maçka kazasına bağlı "Bondila karyesi" olarak geçmektedir. Emiroğlu, *Trabzon Vilayet Salnamesi 1877*, c. IX, 259.
[67] Mehmed Hamdi, *Safahat-ı Hayatım*, 3-4.
[68] Mehmed Hamdi, *Safahat-ı Hayatım*, 3-4.
[69] Mehmed Hamdi, *Safahat-ı Hayatım*, 4.

verelim: köyde 200 öküz, 550 inek, 10 merkeb ve 30 at bulunmaktadır.[70] Ayrıca Hamdi Efendi bu köyden tahsil ettikleri toplam âşâr miktarına dair hatıratında herhangi bir bilgi vermese de aynı salnameye köyün ödemekle yükümlü olduğu âşâr vergisi miktarı, kuruş ya da para cinsinden olup olmadığı belirtilmeden, 32000 olarak kaydedilmiştir.[71]

Âşâr tahsilâtına devam eden mültezimlerin ve Hamdi Efendi'nin bir sonraki durağı; Hamsiköy'dür. Hamdi Efendi hatıratında Pondila ve Hamsiköy'ün âşâr gelirinin büyük kısmının buğday ve arpadan ibaret olduğunu; mısır ve fasulyenin az miktarda olduğunu haber verir. Ancak âşâr vergisi toplamak için uğradıkları yerler arasında en verimli mahsule sahip olan köyün Hamsiköy olduğunu söyler. Hamdi Efendi'nin tasvirine göre buradaki araziler, diğer köylere nazaran daha verimlidir: köyün girişindeki birinci ve ikinci tarlada hane arazileri bulunmakla birlikte bol miktarda buğday, arpa, kara bakla ve patates yetiştirilir. Melânlı Mahallesinde 16 sığır hayvandan müteşekkil bir ahır ve bağlık mahaller vardır. Köyün üst tarafında Balahor denilen tarlaya bir sene arpa ekilir, bir sene nadasa bırakılır. Böylece ürün verimliliği artırılır.[72] Hamdi Efendi, köydeki verimlilikten dolayı mültezimlerin buradan oldukça fayda sağladığını söylese de toplanan âşâr miktarı hakkında bilgi vermez. Buna karşılık 1877 Trabzon Vilayet Salnamesi'ne köyün toplam âşâr bedeli, aynı Pondila köyünde olduğu gibi, kuruş ya da para cinsinden olup olmadığı belirtilmeden 400 olarak yansımıştır.[73]

Hamdi Efendi ve mültezimlerin son durakları; Kilat ve Zanbur köyleridir. Buralara gittiklerinde yaz mevsiminin en sıcak aylarından Temmuz'dur. Hamdi Efendi, bu yüzden, uygun bedeller karşılığında âşâr tahsilâtı işini halletmek istediklerini; zamsız ve belirlenen tek fiyat üzerinden vergiyi köylüden tahsil ettiklerini dile getirir.[74] Fakat bazı mahalleler taksim edilirken köy muhtarının âşâr miktarını orantısız olarak fazla hisselerle pay etmesinden dolayı talep edilen

[70] Emiroğlu, *Trabzon Vilayet Salnamesi 1877*, c. IX, 259.
[71] Emiroğlu, *Trabzon Vilayet Salnamesi 1877*, c. IX, 259.
[72] Mehmed Hamdi, *Safahat-ı Hayatım*, 4.
[73] (1294) 1877 tarihli Trabzon Vilayet Salnamesi'ne göre Hamsiköy karyesinin ahvâl-i bakıyyesi: Öküz: 115; İnek: 300; Merkeb: …; At: 20; Rüsumat-ı ağnam: 1689; Âşâr; 400; Bedalat-ı askeriyesi: 13944; vergi: 1728; Hane: 215; Ermeni: …; Rum: 502; İslam; …" Bkz. Emiroğlu, *Trabzon Vilayet Salnamesi 1877*, c. IX, 259.
[74] Mehmed Hamdi, *Safahat-ı Hayatım*, 4.

bedele daha sonra zam yapılmıştır. Hamdi Efendi, Kilat ve Zenbur köylerinden normal bedelden 600 kuruş fazla âşâr vergisi toplandığını söylemektedir.[75] Buna paralel olarak 1877 tarihli Trabzon Vilayet Salnamesi'nde Kilat köyünün âşâr bedelinin yazılı olmadığını belirtelim.[76]

Hamdi Efendi, son olarak Yanakondos köyünün âşâr tahsilâtına katıldığından bahseder ama diğer köyler gibi detaylandırmaz. Diğer taraftan, âşâr tahsilâtı işlerine ne kadar katıldığı, toplamda ne kadar âşâr vergisi tahsil ettiği, kendisinin ne kadar ücret aldığı gibi konular hakkında net/kesin bilgiler vermez. Sadece âşâr işlerinden elde ettiği geliri eğitim ve diğer masraflar için harcadığını belirtir:

> Velhasıl âşâr işlerini ikmal edip tahsîlâtı kısmen ben yaptım ve bana isâbet eden hisseyi peşîn aldım. Medrese ve evde sarf ettim.[77]

5. Mehmed Hamdi Efendi'nin Erzincan Günleri

Mehmed Hamdi Efendi'nin dayısı Miralay Rahmi Bey'in isteği üzerine Erzincan'a gittiğinden genel hatlarıyla yukarıda bahsettik. Bu kısımda yolculuğun ve Erzincan'da geçirilen günlerin ayrıntıları ele alalım. Hatıratımızın yazarı, dayısı Rahmi Bey'in Erzincan'a gitmeden ve onu oraya çağırmadan önce esaretten kurtularak Trabzon'a geldiğini ve buradan ailesiyle birlikte Erzincan'a gitmek üzere hareket ettiğini belirtir; bir süre sonra da Rahmi Bey'in kendisini Erzincan'a çağırdığından bahseder.[78] Erzincan'a geçen, oradan da Malatya'ya gitme hazırlığında olan Rahmi Bey'den Ali Galip Efendi'ye gelen telgraf,[79] Hamdi Efendi'nin Erzincan'a davet edilmesi üzerinedir. Hamdi Efendi bu telgraf vesilesiyle Erzincan'a gitmek için heves eder ve babasından aldığı izinle (muhtemelen 1295 (1878) yılı) güz mevsiminde yola çıkarak Güşkü yolunu

[75] Mehmed Hamdi, *Safahat-ı Hayatım*, 4.
[76] (1294) 1877 Trabzon Vilayet Salnamesi'ne göre Kilat karyesinin ahval-i bakiyesi: Öküz: 60; İnek: 120; Merkeb: 5; At: 4; Rüsumat-ı ağnam: 930; Âşâr; …; Bedalat-ı askeriyesi: 1638; vergi: 3896; Hane: 167; Ermeni: 15; Rum: 75; İslam; 198. Bkz. Emiroğlu, *Trabzon Vilayet Salnamesi 1877*, c. IX, 263.
[77] Mehmed Hamdi, *Safahat-ı Hayatım*, 5.
[78] Mehmed Hamdi, *Safahat-ı Hayatım*, 7.
[79] "Sultan Çifliği Nazırlığı z[v]azifesiyle Malatya'ya gidiyorum. Yeğenim Hamdi'yi [Erzincan'a] gönderir misiniz?" Bu telgrafa daha önce bu bölümde yer alan "Eyübzâde Mehmed Hamdi Efendi'nin Hayatı ve Faaliyetleri" başlığında değinilmiştir. Mehmed Hamdi, *Safahat-ı Hayatım*, 7.

takiple Erzincan'a gider. İlk durağı Hacı Fehmi Efendi'nin dergâhıdır.[80] Hamdi Efendi'nin konuk olduğu bu dergâhın şeyhi Fehmi Efendi, Erzincanlı olup terzi baba lakabıyla bilinir ve Şeyh Hayatî'nin müritlerindendir.[81] Hamdi Efendi hatıratında Sıdkı ve Fevzi şeklinde telaffuz edinmekle yetinse de[82] Şeyh Fehmi Efendi'nin Mehmed Sıdkı ve Ahmed Fevzi isimlerinde iki oğlu bulunmaktadır.[83] Bu iki oğul ele aldığımız hatıratın yazarı Hamdi Efendi'ye, dergâhta kaldığı süre boyunca hürmet ve saygı göstermiştir. Aynı şekilde dergâhtaki muhafızlar da kendisine saygıda kusur etmezler. Hatta mescitte sabah namazının edası için imamete Hamdi Efendi'yi geçirirler.[84]

Hacı Fehmi Efendi, bir akşam şehirde bulunan konağından Mehmed Hamdi Efendi'ye: "Bu akşam gelsin bazı zevatın ziyaretine gidelim" diye haber gönderir. Hamdi Efendi, Şeyh'in konağına ulaştıktan sonra birlikte bir zatın konağına giderler; Hamdi Efendi, orada birçok muhterem zevat bulunduğu gibi Trabzonlu meşhur Şeyh Hacı Hakkı Efendi'nin de olduğunu dile getirir. İkili birbirini gördüğünde Hakkı Efendi yüksek bir sesle: "Vay Hamdi sen nereden ve ne vakit geldin? Hele bir çık bakayım *Devr-i lâlinde baş eğmem bâde-i gülfâme ben*[85]

---

[80] Mehmed Hamdi, *Safahat-ı Hayatım*, 7.
[81] Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, c. II, 515.
[82] Mehmed Hamdi, *Safahat-ı Hayatım*, 7.
[83] BOA, Y.MVT, 64/69.
Ayrıca, Fehmi Efendi'nin oğulları Mehmed Sıdkı ve Ahmed Fevzi Efendi'ye 1313 (1895/1896) yılında mahreç mevleviyeti rütbesi verildiğini belirtelim. BOA, Yıldız Başkitâbet Dâ'iresi Ma'rûzâtı (bundan sonra: Y.PRK, BŞK), 45/99.
[84] Mehmed Hamdi, *Safahat-ı Hayatım*, 7
[85] Trabzonlu (Laz) Ali Rıza Paşa'nın gazelidir. Ali Rıza Paşa, Manisa Mütesellimliği, İzmir Gümrükçülüğü ve Menemen voyvodalığında bulunmuş, Halep Valisi Raûf Paşa'ya kethûdalık yapmış ve 1245'te (1829-1830) vezirlikle Halep Valisi olmuştur. Akabinde Diyarbakır ve Bağdad Valiliğinde bulunmuş, Rebiülevvel 1258'de (Nisan 1842) Şam valisi olup Zilkade 1261'de (Kasım 1845) ayrılmıştır. Ramazan 1262'de (Eylül 1846) vefat etmiş ve Şam'da Hz. Bilâl-i Habeşî'nin kabrinin yanına defnedilmiştir. Bkz. Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, c. I, 301.
Ali Rıza Paşa'nın Mehmed Hamdi Efendi'nin hatıratında geçen gazelinin tamamı;

"Devr-i lâ'linde baş eğmem bâde-i gülfâme ben
Sâye-i pîr-i müganda minnet itmem câma ben

Anberîn zülfün getirdi bâşıma sevdâları
Yoksa nerden dûş olurdum bu hayâl-i hâma ben

Hâlini gördüm esîr oldum kemend-i zülfüne
Dâne için kendimi saldım düşürdüm dâme ben

Geh esîr-i gurbet eyler geh enîs-i gamm beni
Şaşmışım bilmem ne itsem bu dil-i nâkâma ben

gazelini oku"[86] der. Hamdi Efendi, beklemediği bu ani talepten dolayı utanır ve sıkılır. Akabinde Hakkı Efendi, Hamdi Efendi'yi Trabzon'a götürmek istediğini dile getirir. Bu sırada imdadına Hacı Fehmi Efendi yetişir. Fehmi Efendi durumu idare etmek için Hacı Hakkı Efendi: "Şeyh Efendi, Hamdi'nin buraya gelmesindeki tedbir ve tasavvur akîm kalacaktır. Ben yine Hamdi'm ile beraber gelip Trabzon'a gideceğim"[87] gibi bazı şeyler söyler. Bunun üzerine Fehmi Efendi, Hamdi Efendi'yi Rahmi Bey'in getirttiğini ve Trabzon'a geri dönüp dönmemesindeki emrin yine Rahmi Bey'in kendisine ait olduğunu söyleyerek Hamdi Efendi'yi içinde bulunduğu durumdan kurtarır.[88]

Hamdi Efendi, Erzincan'a geldiğinden beri 15 gün olmuştur. Fakat dayısı Rahmi Bey'in kendisini buraya neden çağırdığı konusunda herhangi bir fikri yoktur. Durumunu danışacağı bir tanıdığı/yakını da olmadığından ne yapacağına bir türlü karar veremez. Bu esnada Şeyh Fehmi Efendi dergâha gelerek Hamdi Efendi'yi odasına çağırır ve bu sıkıntısını gidermek için bir tavsiyede bulunur: "Bu

---

Halk ile lâzımdır oldukça mümâşat eylemek
Ger bana uymazsa eyyam uyarım eyyâma ben

Kâ'be-i kûyün tavâf etmek için şâm ü seher
Hûn-i eşkimden büründüm bir kızıl ihrâma ben

Kûy-i gurbette ne bir bildik ne bir gamhor var
Kim getirsin ger yazarsam yâra bilmem nâme ben

Eylerim 'dârü's-Selâm'ı kendime 'beytü'l-hazen'
Hasret-i hâl-i siyâhınla gidersem Şâm'a ben

Telh-kâm olmaz senin şirin kelâmından 'Rizâ'
Sen hemen eyle tekellüm râzıyım düşnâma ben"

Gazelin tamamı için bkz. Bursalı Mehmed Tâhir Bey, *Osmanlı Müellifleri*, haz. A. Fikri Yavuz-İsmail Özen, (İstanbul: Meral Yayınevi, 1972), 318.
Ali Rıza Paşa'nın bu gazeli literatürde 19. yüzyılın tanınmış Hânendelerinden (Türk Mûsikisi Bestekârı), Üsküdar doğumlu Hacı (Ahmed) Fâik Bey'in (ö. 1891) "Tahir buselik" makamında "hafif" usullü bestesi olarak karşımıza çıkıyor. Bursalı Mehmed Tâhir'in verdiği bilgiye göre, Ali Rıza Paşa'nın bu gazeli "bâzı şâirler tarafından tanzîr ve tahmîs edilmiştir" (Mehmed Tâhir Bey, *Osmanlı Müellifleri*, 317). Buradan yola çıkarak Hacı Ahmed Fâik Bey'in de bu gazeli bestelemiş olabileceğini söyleyebiliriz.
Hacı Faik Bey hakkında detaylı bilgi için şu çalışmalara bakılabilir. Nuri Özcan, "Hacı Fâik Bey," *DİA*, c. XIV (1996), 474; Ayrıca bkz. Talip Mert, "Bestekâr Hacı Fâik Bey," *Üsküdar Sempozyumu IV: 3-5 Kasım 2006*, (İstanbul, 2007), c. II, 569-576.

[86] Mehmed Hamdi, *Safahat-ı Hayatım*, 7.
[87] Mehmed Hamdi, *Safahat-ı Hayatım*, 7.
[88] Mehmed Hamdi, *Safahat-ı Hayatım*, 7.

sıkıntınızı izâle için size bazı tavsiyelerde bulunacağım. Şöyle ki: Birincisi; Terzi Baba Hazretleri'nin[89] türbesini Türbedâr Şaban Efendi ile ziyaret edeceğiz. İkincisi; Teberrüken bir hatm-i şerif okumaya başlarsınız. Üçüncüsü; Müşîr Derviş Paşa Hazretleri'nin[90] mahdûmları beyler sarf okuyorlar onlara bu dersi siz okutursunuz. Bu vazîfeleri görmekle gönlünüzdeki sıkıntı zâil olur ve ferahlık ve inşirâh hâsıl olur."[91] Bu tavsiyeden yaklaşık bir saat sonra Şaban Efendi ile türbe ziyareti gerçekleştirilir. Müşir Paşa'nın oğulları Halit Bey ile kardeşi dergâha geldikten sonra ise sarf (dil bilgisi) derslerine başlanır. O günden itibaren Hamdi Efendi'nin içine bir ferahlık gelir, sıkılmaktan kurtulur. Fakat hala Erzincan'da niye bulunduğunun cevabını bilmiyordur. Birkaç gün sonra Tekâüd Kolağası Yekçeşm Ali Efendi adında birisi Mehmed Efendi'nin yanına gelerek: "Beyefendi, siz Malatya'ya teşrîf edecekseniz, ben de gitmek isterim. Beni refâkatinizde götürürseniz, sizi müreffehen götürürüm" şeklinde bir ifadede bulunur. Bu teklif Hamdi Efendi'yi Malatya'ya gitme konusunda arzulandırır. Sıtkı ve Fevzi Efendiler'in aracılığıyla Şeyh Efendi'den izin ister. Fakat Şeyh Efendi hem Hamdi Efendi sıkıldığı için hem de Rahmi Bey'in onu Erzincan'a çağırmasının bir sebebi olacağını düşündüğü için gitmesine önce müsaade etmez. Hatta "Gerekli olursa Rahmi Bey'in bir tabur asker göndererek size refâkat ettirme kuvveti vardır" diyerek itiraz eder. Ancak Hamdi Efendi'nin ısrarları üzerine Malatya'ya gitmesine izin verir. Şeyh Efendi, 25 lira da harçlık verir fakat Hamdi Efendi kendisine ait yeteri kadar altını olduğundan bunu kabul etmeyerek Yekçesm Ali Efendi ile Erzincan'dan Malatya'ya hareket eder. Bu yolculuk yaklaşık olarak altı gün sürer ve bir akşam saat on bir civarında Rahmi Efendi'nin konağına varılmasıyla sona erer. Fakat Hamdi Efendi Malatya'ya ulaştığında Rahmi Bey'in hiddeti ile karşılaşır.[92] Yine de Şeyh Efendi'den ilim ve irfân

[89] Mehmed Hamdi Efendi, hatıratında "Terzi Baba" diye bir başkasının türbesinin varlığından bahsetse de (Mehmed Hamdi, *Safahat-ı Hayatım*, 7) Sicill-i Osmanî'den öğrendiğimiz kadarıyla, yukarıda bahsettiğimiz, Hacı Fehmi Efendi de "Terzi Baba" lakabıyla anılmaktadır. Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, c. II, 515.

[90] Müşir Derviş Efendi, 1281 (1864) dördüncü ordu merkezinin Erzincan'a naklinde yardımları bulunmuş; Erzincan ve civarında faydalı faaliyetler yürütmüştür. BOA, Sadaret Mühimme Kalemi Evrâkı (bundan sonra: A.}MKT.MHM), 330/27.

[91] Mehmed Hamdi, *Safahat-ı Hayatım*, 8.

[92] Bu hususa daha önce yukarıdaki "Eyübzâde Mehmed Hamdi Efendi'nin Hayatı ve Faaliyetleri" başlığı altında etraflıca değindiğimiz için burada tekrar detaylı bir şekilde değinmeye lüzum görmedik.

öğrenmesi için Erzincan'da bulunduğunu, bu yolcuğun nihayetinde Rahmi Bey'in konağında bizzat kendisinin ağzından öğrenir:

> …Yarım saat sonra yemek sofrası hazırlandı, Beyefendi [Rahmi Bey] selâmlığa geldi. Yemekten sonra eşrâftan misâfirler geldi. Muhabbet ve musâhabât edildi. Misâfirler saat üçten sonra gittiler. Biz Beyefendi ile selâmlıkta kalmıştık. Beni yanına çağırdı, iltifât ve tâltif yollu sözler söyledi ve ezcümle: "Seni Trabzon'dan istemekliğim şunun içindi. Erzincan'a gelirsin, Şeyh Efendi'nin dâ'iresinde misâfir olursun, güzel Kur'an okuduğunuzdan dergâhta okur ve Hocazâdelerle hem sohbet olursun hem bi'l-musâhabe Müşîr Paşa hazretlerinin mahdûmları ile temâsta bulunursun ve bu vesîle ile feyz ve ri'fatınıza yol açılmış olur, diye düşünmüştüm. Fakat ma'lûm olan hastalığım ve dalgınlığım sebebiyle nasılsa bu mütâla'âmı sana ve Şeyh Efendi Hazretlerine yetiştirip yazamadım. Sen de gelmekte te'cîl ettin. Bu sûretle maksad ve tasavvurumuz akîm kaldı. "Vermedi Ma'bûd neylesin Mahmud" diye bir mısra okudu ve bari Hocazâdelerle buradan muhâsebe ediniz diye gönlümü aldı.
>
> Meğer Hacı Hakkı Efendi Hazretleri Erzincan'da görüştüğümüzde beraber Trabzon'a avdet ederiz dediği ve Şeyh Efendi Hazretleri de Rahmi Beyefendi'nin bu bâbdaki tasavvurları anlaşılmadıkça münâsip olmayacağını söyleyince Hacı Hakkı Efendi, Şeyh Efendi'ye hitâben: "O tasavvur akîm kalacaktır ve ben Hamdi'm ile beraber gideceğim" diye söylemiş olduğunu hatırladım.[93]

6. Mehmed Hamdi Efendi'nin Sultansuyu Çiftliği'nde İkinci Kâtiplik Vazifesi ve Malatya'daki İzlenimleri

Mehmed Hamdi Efendi, Malatya'da iken hem şehirde hem de şehrin dışındaki Sultansuyu Çiftliği'nde ikâmet ettiğini söyler. Hatıratında 1295 (1878) yılının yaklaşık dokuz-on ayını burada geçirdiğini söylese de[94] sicill-i ahvali'nden bu tarihin 1296 (1879) olduğunu anlıyoruz.[95] Bu süreçte çiftliğin idare heyetinin başında dayısı Miralay Rahmi Bey'in, azalığında ise Kolağası Salih Ağa, Başçavuş Mehmed Ağa ve Çiftlik Kâtibi Hasan Efendi'nin olduğunu aktarır.[96] Hatıratında göreve başladığı tarihi zikretmese de 20 Rebîülevvel 1296'da (14 Mart 1879) çiftliğin ikinci kâtibi olarak atanmıştır.[97] Buradaki görevinin ekseriyetle ambara gelen ürünleri deftere kaydetmek olduğundan bahseder.[98] Maaşının 400 ya da 500 kuruş olduğunu dile getirse de[99] sicilli ahvali'ne maaş

[93] Mehmed Hamdi, *Safahat-ı Hayatım*, 9.
[94] Kendisinin de tarihten emin olmadığını şu ifadesinden anlayabiliyoruz: "Tarih 1295 olsa gerekti…" Mehmed Hamdi, *Safahat-ı Hayatım*, 9.
[95] BOA, DH.SAİDd, 7/353.
[96] Mehmed Hamdi, *Safahat-ı Hayatım*, 9.
[97] BOA, DH.SAİDd, 7/353.
[98] Mehmed Hamdi, *Safahat-ı Hayatım*, 9.
[99] Sultansuyu Çiftliğinde kaldığı tarih gibi burada yürüttüğü ikinci kâtiplik vazifesi için aldığı maaşı konusunda da emin olmadığını "400 veya 500 kuruş maaşla çiftlik ikinci kâtipliğine tayin olmuştum" şeklindeki ifadesinden anlayabiliriz. Mehmed Hamdi, *Safahat-ı Hayatım*, 9.

250 kuruş olarak geçmektedir.[100] Hatıratında Malatya ve Sultansuyu Çiftliği'nde geçirdiği günlerle alakalı olan bölüm, Hamdi Efendi'nin çiftlik hakkındaki gözlemleri, Rahmi Bey'in çiftlikteki uygulamaları ve burada tanık olduğu bazı olaylar etrafında şekillenmiştir.[101] Bu yüzden tezimizdeki bu başlığı, çoğunlukla arşiv belgeleri veya sair belgelerden elde edemediğimiz; Sultansuyu Çiftliği'ne dair Hamdi Efendi'nin hatıratında aktardığı gözlemlerin ve muhtelif anıların etrafında meydana getirdik.

Hamdi Efendi, vazife yaptığı Sultansuyu Çiftliği'ni genel hatlarıyla betimler. Yazarımızın tasviri, orada vakit harcadığı 1296 (1789) yılında çiftliğin ekseriyetini zihnimizde şu şekilde canlandırır: Çiftlik 15 kadar odaya sahip olup bir o kadar ambar ve ahır gibi bölmeleri vardır. Çiftlikte pirinç, buğday, arpa, afyon ve pamuk tarlaları bulunur, bu tarlalar birkaç saatlik mesafeden getirilen hark suyu[102] ile sulanır. Pirinçlik alan, 50-60 dönüm civarındadır. Marabaların günlük olarak araba ya da deve gibi vasıtalar aracılığıyla getirdiği zahire tartıldıktan sonra, çiftlik binasındaki dam bacalarından içeri dökülür. Her sene bu kanallardan elde edilen mahsulün cinsi ve miktarları çiftliğin defterlerine bizzat kendisi (çiftliğin ikinci kâtibi) tarafından kaydedilir. Çiftlikte bir değirmen mevcut olup etrafında kavak ağaçları vardır. Değirmende hem buğday hem de pirinç öğütülür. Pirincin bir kısmı Erzincan'a, orduya, sevk edilir; kalan kısmı depolanır ve kışın hayvanlar pirinç yığınların etrafına bırakılarak gıdalarını buradan almaları sağlanır. Çiftliğin 45-50 civarında devesi, 200 kadar yılkı hayvanı vardır; bunlar kısraktır. Cins atlardan tohumluk adıyla 7-8 aygır saklanır. Yılkı gündüz meraya gider, akşam kışlaya döner. Kışlanın üstünde yuva kurmuş olan bir leylek vardır, ara sıra çiftlik ahalisi ne getirdi diye yuvasına bakar. Çiftlik halkı leyleğin getirdiği hediye ile gururlanır; getirdiği ekseriyetle kemik veya başka bir şey olurdu. Leylek iki yavru yapıp uçacak hale geldikten sonra çekip giderdi.[103]

Hamdi Efendi, Rahmi Bey'den işittiği kadarıyla, çiftliğin kurulmasındaki sebebin Bağdat ve Halep yolunun muhafazası olduğunu dile getirir. Çiftliğin, Akçadağ

[100] BOA, DH.SAİDd, 7/353.
[101] Mehmed Hamdi, *Safahat-ı Hayatım*, 9-18.
[102] Hark: Yarıp yırtma, yırtılma, su akacak yarık, ark. Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat* (Ankara: Aydın Kitabevi, 2013), 30. baskı, 396.
[103] Mehmed Hamdi, *Safahat-ı Hayatım*, 10.

civarında Hısnımensur'a (Adıyaman) yakın olması stratejik önemini arttırır. Çiftlikte daima 50 civarında süvari ve bir miktar piyade askeri bulunur. Çiftlik arazisi Ermenilerin tasarrufunda iken civar mahallelerdeki Kürtler, buraya ve yoldan geçen yolculara tacizde bulunmaktaydı. Hamdi Efendi, bu saldırıları önlemek için arazinin Ermenilerin tasarrufundan alınarak Sultansuyu Çiftliği'nin inşa edildiğini belirtir.[104] 2 Şevval 1282 (21 Aralık 1865) tarihli bir belgede, çiftliğin kurulmasının sebebi açıklanmasa da Erzincan'daki Dördüncü Ordu Dairesine bağlı olarak bu tarihten sonra Malatya'daki Sultansuyu arazisi üzerine inşa edildiği anlaşılmaktadır.[105]

Hamdi Efendi, çiftlik kurulduktan sonra Dördüncü Ordu müşirlerinden Kürt İsmail Ağa ile Erzincan'da kendisinin oğullarına ders verdiği müşir Derviş Paşa'nın çiftliği muhafaza için görevlendirildiğini ancak, Kürtlerin çiftliğe yaptıkları tacizleri önleyemediklerini dile getirir. Hatta, Derviş Paşa'nın çiftlikte memur bulunduğu sırada Kürtlerin buraya hücum edip çiftlik kışlasının önünde bulunan taş kaldırımları çift öküz sabanı kullanarak söktüklerini ve paşayı itekliklerini işittiğini aktarır. Bu tarz saldırıların önüne geçebilmek için Rahmi Bey, çiftlik arazisini mümkün olduğu kadar genişletmiştir. Fakat bu durum civar mahallelerdeki Kürtlerin şikâyet etmesine sebep olmuştur. Çünkü Akçadağ[106] ve civarının Kürtleri, çiftlik kışlasının yanından öteden beri silahlı bir şekilde serbestçe geçmektedir. Rahmi Bey, Kürtlerin bu alaycı tavırlarını önleyebilmek için ilginç ama başarılı olan bir yönteme bile başvurmuştu: "…Kürtlerin tüfekleri mermîlerini 600 hatve[107] mesâfeye kadar düşürebilirdi. Rahmi Bey, kendi 'askerlerine 1000 hatve mesâfeye ulaşabilecek mermili tüfekler vermeyi lüzûm görmüştü. Civârdaki birçok kumandana ve vâlîye bizzat mektûb yazarak 1000 veya 1500 hatve mesâfeye ulaşan 40-50 'aded tüfek ile nişancı adam istedi ve getirtti. Bu tüfekler ve atıcılar elde edilince çiftliğin civârındaki Akçadağ gibi mahalle ahalisine karşı şu yolla bir teblîğ ve i'lânda bulundu: 'Ba'demâ Çiftlik-i Kışla-yı Hümâyûn nihâyet 1500 hatve yakınından hiç kimse silâhla geçmeyecektir. Geçen olursa karakol 'askeri tarafından evvelâ ihtâr maksadında

[104] Mehmed Hamdi, *Safahat-ı Hayatım*, 9-10.
[105] BOA, MVL, 714/67.
[106] Malatya, Mamuratülaziz vilâyetine bağlı kaza. Bkz. Sezen, *Osmanlı Yer Adları Sözlüğü*, 12.
[107] Hatve: Adım, bir adımlık mesafe ölçüsü. Kanar, *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, 454.

kuru sıkı tüfek atılır, dinlemezse ikinci tüfek atılır; yine dinlemez ve tüfeği bırakmazsa üçüncü def'asında tüfeğin mermisi ile onu öldürebilir.' Kürtlerin kendi silâhları ancak 600 hatve mesâfeye mermiyi ulaştırdığı için bu i'lânata bir ihtiyât olarak çiftliğe 1000 metre mesâfeden geçmeye başlamışlar ve 'askerin mermisi buraya ulaşamaz zannetmişlerdir. Bir gün Kürt ağalarından biri (Hamdi Efendi hatıratında isim zikretmemiştir) 100 hatve uzaklıktan silâhıyla geçerken nöbetçi 'askerin birinci ve ikinci ihtâr atışlarından sonraki kurşunların sağından ve solundan geçtiğini görünce Kürt Ağası hemen silâhını bırakıp karakola giderek teslîm olmaya mecbûr olmuş. Su'âl olunduğu zaman: "Sizin kurşunlar yanıma geldiği gibi bir o kadar da öteye geçti" demiş…"[108] Hamdi Efendi, bu tedbirden sonra Kürtlerin çiftlik civarından silahlı bir şekilde geçmeyi bıraktıklarını söyler. Ne var ki çiftlikteki günler bundan sonra istenildiği gibi sakin gitmez. Bu tedbirden rahatsız olan birtakım Kürtler, Rahmi Bey aleyhinde şikâyette bulunur. Soruşturma için Müşir Kürt İsmail Paşa tahkik memuru olarak Malatya'ya gelir. Sorgulama esnasında Rahmi Bey, askeri adaba yakışmayacak şekilde sert bir savunma yapar ve İsmail Paşa bu duruma üzülür. Fakat Rahmi Bey kendisinin bu kusurunu ahalinin gözündeki iradesinin zedelenmemesi için yaptığını izah ederek saygısızlığının üstünü örtmüştür.[109]

Hamdi Efendi, hatıratında Rahmi Bey'in bölge halkı üzerinde bir otoriteye sahip olduğunu da vurgular. Ayrıca birisi şikâyetini dile getirdiğinde Rahmi Bey ona yanmış bir sigara kökü ya da adi bir çöp verir ve bunu şikâyetçi olduğu şahsa götürmesini ister. Mütecaviz olan şahıs bunu bir ihtar olarak kabul eder ve Rahmi Bey'in huzuruna gelir. Hamdi Efendi, bir hayli şaşırdığı bu duruma bir defasında şahit olmuştur: Hamdi Efendi ve Rahmi Bey, çiftlikte pirinç yığınlarına yaslanıp oturmakta iken üç atlı gelir. Birinin başında uzunca, sivri bir kavuk şeklinde papak vardır. Kendilerine yaklaştıkça bir kadın olduğunu anladıkları kavuklu süvari atından inerek Rahmi Bey'e "Ya Rahmî, ben Maraş'tan geliyorum" der. Rahmi Bey: "Dur daha ileri gelme! Ne istiyorsun, anlat" diye emreder. Kadın şunları söyler: "Beyefendimiz, zevcîm İbo [İbrahim] köleniz harbe gitmiş ve şehîd olmuştur. Şimdi falan aşîretten falan adam güyâ zevcîm İbo kölenizin kendisine

[108] Mehmed Hamdi, *Safahat-ı Hayatım*, 11-12.
[109] Mehmed Hamdi, *Safahat-ı Hayatım*, 11-12.

20 altın borcu olduğuna dâ'ir bir senet çıkarıp buna mukâbil 1 deve, 1 at ve 1 ester hayvanımızı elimizden almak ister. Zevcimin böyle bir borcunun olduğunu ve bir senet verdiğini bilmem. Fakat olsa bile onun mukâbilinde bunca hayvanımızı elimizden alması lazım gelir mi? Bu ciheti[110] arz etmek için huzûrunuza geldim" der.[111] Misafir kadın ve refikleri o gün kışlada misafir kalır. Ertesi gün Rahmi Bey'in huzuruna çıkarılırlar. Rahmi Bey, Hamdi Efendi'ye hitaben: "Sen geçenlerde bana bir şey söylemiştin, bu mes'elede tâlihimizi bir tecrübe edelim" diyerek yanmış bir sigarayı kadına doğru savurur. Kadın hemen sigarayı alır. Rahmi Bey de: "Onu hasmına götür" der ve gitmelerine müsaade eder. Kadın ve yanındakiler hemen atlarına biner ve giderler.[112] Hamdi Efendi'nin şaşkınlıkla takip ettiği bu olaydan kısa süre sonra şikâyetçi kadın ve müşteki Rahmi Bey'in huzuruna gelir ve bu sorun kişinin el koyduğu hayvanları kadına iade etmesiyle çözülür.[113]

Hamdi Efendi, pek alışık olmadığı bu olayı aktardıktan sonra Rahmi Bey'in bölge ahalisi üzerindeki etkisinin farkına varır. Zaten hatıratında da defaatle Rahmi Efendi'nin kudretli bir kişilik olduğunu vurgular.[114] Hamdi Efendi, bu olayın ardından hatıratında Malatya ahalisi hakkındaki gözlemlerini aktarmayı da ihmal etmez:

> Malatya ahâlîsi süslü ve ziynetli elbise giymek merâkında idiler fakat vaz'iyyetleri müsait olmadığından birer kat çûha elbise ile iktifâ' ederlerdi. Bu da onlar için ağır bir masraf teşkîl ederdi. Orada Malatya bezi denilen pamuk ipliğinden ma'mûl beyaz ve kalınca bir keten dokunur ve adi astar bahâ'sına ehven satılırdı.
>
> Bir gün Rahmî Bey, Yüzbaşı damat Zülfü Beyi,[115] beni ve Ali Saip Bey'i bir terzi dükkânına götürerek hepimize ve kendisine bu ketenden birer kat yazlık elbise yaptırdı, giyindik. Bizi gören birçok me'mûr hemen o hafta içinde bu ketenden birer kat elbise yaptırıp giydiler. Malatya şehrinde sanki beyaz zambaklar açmış gibiydi. Artık herkes o masraflı ve pahalı çûha elbiselerden aramıyordu…[116]

Hamdi Efendi, buradaki günlerini sadece çiftlikteki işlerle uğraşarak geçirmemiş; Rahmi Bey'in emriyle her cuma ulemadan bazı kimseleri ve Söğütlü Camisi

[110] Cihet: 1. yan, yön, taraf. 2. yüz, yer. 3. sebep, vesiyle, bahâne, ilgi. 4. Vazife, hizmet. 5. evkaf maaşı. Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Lûgat*, 173.
[111] Mehmed Hamdi, *Safahat-ı Hayatım*, 13-14.
[112] Mehmed Hamdi, *Safahat-ı Hayatım*, 14.
[113] Mehmed Hamdi, *Safahat-ı Hayatım*, 14.
[114] Mehmed Hamdi, *Safahat-ı Hayatım*, 9-18.
[115] Sultansuyu Çiftliği Nazırı Rahmi Bey'in damadıdır.
[116] Mehmed Hamdi, *Safahat-ı Hayatım*, 15-16.

imamını ziyarete gitmiştir. Bir cuma günü Yüzbaşı Zülfü ve Ali Saip Beyler ile böyle bir ziyarete gittiğinde mecliste büyük ulemadan ziyaretçilerin olduğunu dile getirir. Fakat bu ziyaretçilerin kimler olduklarını söylemez.[117] Bu yüzden burada ulemadan kimlerle temasta olduğunu öğrenemiyoruz. Nihayetinde, Malatya ve Sultansuyu Çiftliği'nden amcazâdesi Hayrullah Efendi'nin ölüm haberini alınca apar topar ayrılmış, Trabzon'a dönmüştür.[118]

7. Mehmed Hamdi Efendi'nin Başkâtiplik Kariyeri ve Gümüşhane Günleri

Mehmed Hamdi Efendi, Malatya'dan döndükten sonra bir-iki gün Erzincan'da kalır, ardından Cevizlik'e (Maçka) gider. Oradan da Mataracı Mahallesindeki konağa geçer. Birkaç gün burada akrabalarıyla görüştükten sonra Trabzon'a gider. Bu sırada amcası Eyübzâde Nuri Efendi, Adliye teşkilatında; Ali Galip Efendi ise Maliye teşkilatında işe başlamasını önerir. Hamdi Efendi, Malatya'da bulunduğu esnada Adliye teşkilatını gördüğü ve orada çalışmayı arzu ettiği için tercihini adliyeden yana kullanmıştır. O sırada İstinaf mahkemesi savcısı Rıdvan Efendi, Nuri Efendi'nin ricasıyla Hamdi Efendi'yi mahkeme mülazımlığına kabul eder.[119] Ardından Rıdvan Efendi'nin tavsiyesi üzerine hukuk dairesinde açılan zabıt kâtipliği kadrosuna başvurur ve Rebîülâhir 1297 (Mart/Nisan 1880) tarihinde burada zabıt kâtibi olarak işe başlar.[120] Bu vazifeye henüz yeni başladığı esnada babası İsmail Safvet Bey'in zimmetine para geçirdiği konusunda bir rivayetin ortada dolaştığını işitir ve bu işin aslını öğrenmek için bağlı bulunduğu kalemden izin almaksızın Maçka'ya gider.[121] Bu olayın asılsız olduğunu anlamasının ardından Gümüşhane Adliyesi'ndeki vazifesinin başına geri dönmek için babasıyla evden çıktığında Adliye kâtibi Şakir Efendi'nin Maçka'da olduğunu fark eder. Hamdi Efendi, görevinden izinsiz olarak ayrılıp buraya geldiği için için

[117] Mehmed Hamdi, *Safahat-ı Hayatım*, 16.
[118] Mehmed Hamdi, *Safahat-ı Hayatım*, 18.
[119] Mehmed Hamdi, *Safahat-ı Hayatım*, 18.
[120] BOA, DH.SAİDd, 7/353.
[121] Tezimizin bu bölümünde yer alan "Körpe Gelin: Mehmed Hamdi'nin Eşi Hasena Hanım" başlığında değindiğimiz oğlu Rahmi Bey'in doğumuna da bu vesileyle şahit olur. Mehmed Hamdi, *Safahat-ı Hayatım*, 19.

Yüzbaşı İbrahim Ağa aracılığıyla Şakir Efendi'ye durumunu anlatan bir imzasız bir yazı gönderir:

> Zayit mensûb olduğu kalem dâ'iresinden ruhsat almaksızın zuhûr eden bir zarûretle mebnî 6 saat mesâfede bulunan pederini ziyâret etmek üzere gelmiş ve avdet etmek üzere iken da'ire müfettişi tesâdüfen kendisini görmüş olursa, zayit şu ruhsatsız hareketinden mes'ûl olur mu? Olmaz mı? El-cevap: Mes'ûl olmaz, belki me'zûn olur.[122]

Bu cevap üzerine Hamdi Efendi hemen çarşıya gider ve Şakir Efendi'nin huzuruna çıkar. Yapılan kısa görüşmede kendisine bir hafta ek izin verilmesine dair karar verilir. Buna rağmen Hamdi Efendi bir an evvel vazifesine dönmesi gerektiğini düşünür. Onlarla beraber Gümüşhane'ye dönmek istediğini söyler. Şakir Efendi ve maiyyetiyle beraber yola çıkarlar. Bu yolculuk esnasında Şakir Bey, Hamdi Efendi'yi Gümüşhane mahkemesindeki başkâtiplik vazifesine başlaması konusunda ikna eder[123] ve Hamdi Efendi'nin başkâtiplik kariyeri bu vesileyle başlar.[124]

Mehmed Hamdi Efendi, kış mevsiminde[125] Mutasarrıf Hasip Paşa'dan aldığı 600 kuruş harcırah ile Gümüşhane yolunu tutar. Bu esnada Gümüşhane mahkemesinin reis-i evveli hâkimi Rıfat Bey; Savcı Trabzonlu Hayri Efendi; Adliye müfettişi Ömer Behçet Bey; Azalar Numan ve Ali Efendiler; Aza mülâzımı Rıza Efendi ve İcra Memuru Raşit Kadızâde Sami Efendi olduğunu söyler. Burada daha önce Trabzon İstinaf Hukuk Mahkemesi'nde tanıştığı Müftüzâde Mehmed Efendi ile sık sık görüştüğünden ve kendisiyle iyi dost olduklarından bahseder. Ayrıca başkâtip Mehmed Efendi, mülâzım Rıza ve kâtip Hayri Efendi'yle de iyi arkadaşlardır. Mesleğe başladığı ilk günlerde, Ömer Behçet Bey'in emriyle, merak ettiği ya da cevabını bilmediği bütün soruları kurdeleli uzun kâğıtlara yazarak ona postayla gönderir ve bu yöntemle aldığı cevaplar sayesinde, kısa sürede yeni vazifesinde ilerler.[126]

Hamdi Efendi, başkâtiplik mesleğinin ilk günlerini vazife yaptığı Gümüşhane Adliyesine ve iş arkadaşlarına uyum süreci içinde geçirir. Bu alışma ve tanıma

---

[122] Mehmed Hamdi, *Safahat-ı Hayatım*, 20.
[123] Mehmed Hamdi, *Safahat-ı Hayatım*, 20-21.
Bu kısıma daha önce tezimizin "Eyübzâde Mehmed Hamdi Efendi'nin Hayatı ve Faaliyetleri" başlığı altında etraflıca değinilmiştir.
[124] BOA, DH.SAİDd, 7/353.
[125] Sicill-i ahval'e göre 1300 (1884) yılının kış mevsimi olmalıdır. BOA, DH.SAİDd, 7/353.
[126] Mehmed Hamdi, *Safahat-ı Hayatım*, 22.

evresi, etrafında olup bitenlere karşı daha dikkatli olmasına sebep olacak ki hatıratının bu bölümünde bahsettiği kişiler hakkında (diğer bölümlere nazaran) sık sık kişisel fikirlerini ve izlenimlerini sunmaktan çekinmez. Savcı Hayri Efendi de Hamdi Efendi'nin dikkatini çeken bir figürdür. Hamdi Efendi, Trabzon eşrafından Pertev Paşa'nın[127] akrabası savcı Hayri Efendi'nin içkiye pek düşkün laubali birisi olduğunu söyler. Bir gün Hamdi Efendi'yi yanına çağırarak Karahisar-ı Şarkî savcılığına tayin olduğuna dair aldığı bir telgrafı gösterir. Telgrafta "1500 kuruş maaşla Karahisar müddeiumumîliğine ta'yîn olundunuz"[128] ibaresi yazılıdır. Ancak Hamdi Efendi hatıratında Hayri Efendi'nin telgrafta yazılı olan 1000 kuruş ibaresini kendi kalemiyle 1500 kuruş olarak değiştirerek, fazla maaş almak istediğini dile getirmektedir. Bunun fark edilmesi üzerine gerekli işlem yapılmış ve savcı Hayri Efendi 1000 kuruş maaş karşılığında vazifelendirildiği yeni görevi için yola çıkmıştır. Fakat yolda rahatsızlığı artınca vefat etmiştir.[129]

Hamdi Efendi hatıratında savcı Hayri Efendi'den sonra Adliye hâkimi Abdülmümin Efendi hakkındaki düşüncelerini dile getirir. Üstelik hatıratın bu kısmında hâkim efendinin gerçekleştirdiği icraatlara genişçe bir yer ayırır. Hamdi Efendi'nin hatıratında betimlediğine göre hâkim Abdülmümin Efendi tebligâtlarda ya da çeşitli evrakta resmi usulün ve üslubun dışına çıkarak onların üzerine kişisel fikirlerini yazan ve olmadık sebeplerle evrakın işlemini yapmadan geri gönderen birisidir. Hamdi Efendi'ye göre bu gereksiz, lakayıt ve devlet ciddiyetine uymayan bir davranış biçimidir. Hatta kendisi de buna benzer bir olayın içerisinde kalır: Sıradan bir mesai gününde Kelkit Hâkimi Hüsnü Efendi mahkemeye gelir. Hamdi Efendi ile hasbihâl ettikten sonra Hâkim Abdülmümin'in daha önce kendisine gönderdiği tahrirata yazdığı cevap ve zeyli Hamdi Efendi'ye gösterir.[130] Hâkim Abdülmümin Efendi, resmi evraka *Ey! Halak*

[127] Erzurumlu Timur Efendi'nin oğlu (Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, c. IV, 1331), devlet adamı, şair ve yazar. Asıl adı İbrahim Edhem olmasına rağmen şiirlerinde kullandığı Edhem Pertev mahlasından dolayı "Edhem Pertev" veya (Hamdi Efendi'nin hatıratında rastladığımız gibi) "Pertev Paşa" lakaplarıyla nam yapmıştır (Mehmed Hamdi, *Safahat-ı Hayatım*, 23). 1829 tarihindeki Rus işgali sonrasında Trabzon'a yerleşmiş ve devletin önemli kademelerinde görev almıştır (M. Orhan Okay, "Edhem Pertev Paşa (1824-1873)," *DİA*, c. X (1994), 420). Edhem Pertev Paşa hakkında detaylı bilgi için ayrıca bkz. Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, c. IV, 1331-1332; Okay, "Edhem Pertev Paşa," 420-421.

[128] Mehmed Hamdi, *Safahat-ı Hayatım*, 23.

[129] Mehmed Hamdi, *Safahat-ı Hayatım*, 23.

[130] Mehmed Hamdi, *Safahat-ı Hayatım*, 25.

Allahü'l-bakar fî suret'ül-beşer[131] zeylini yazmıştır. Hamdi Efendi, bu yazılanı bir safsata olarak nitelendirir ve Hüsnü Efendi'den Abdülmümin Efendi adına özür diler.[132] Olay daha fazla büyümeden üzeri kapatılır fakat Hamdi Efendi, Hâkim Efendi'nin neden evraklara şahsi görüşlerini yazdığına bir anlam verememektedir. Bir gün Hâkim Efendi Gümüşhane'ye mahsus olmak üzere adliye harçlarında indirim yapılması gerektiği konusundaki bazı düşüncelerini dile getirirken yine usulsüz bir yönteme başvurur:[133] Hâkim Efendi'nin Adliye Nazırı'na bu amaçla göndermiş olduğu lâyihaya iki ay sonra gelen cevap hem olumsuz hem de Hâkim Efendi'nin bu tarz safsatalarla makamı işgal etmemesi gerektiği yönündedir. Bu cevaba çok sinirlenen hâkim efendi, cevaben gelen kâğıdın üzerine Hamdi Efendi'nin bir halk türküsü olduğunu söylediği "kız sana diyom ben, anlamıyon sen a Cevdet"[134] ibaresini yazar. Sonuna iliştirdiği "a Cevdet" ibaresini ise dönemin Adalet Nazırı Ahmed Cevdet Paşa'ya (d. 1823-ö. 1895)[135] hitaben ekler. Bunu tekrar yollayacakken Hamdi Efendi kendisine engel olur. Ancak Hâkim Efendi (Hamdi Efendi'nin tavsiyesiyle) lâyihasını savcı aracılığıyla resmi üsluba uygun olarak düzelterek yeniden yollar. Aldığı cevap yine olumsuz olunca "Ne yapalım? Bu âmirler hikmetşinâs adamlar değillermiş, te'essüf olunur" demekle yetinir.[136]

Her ne kadar Hamdi Efendi hatıratında Hâkim Abdülmümin Efendi ile vukuatlarına uzun uzadıya yer ayırmışsa da hatıratın bu kısmında en dikkat çekici hikâye, Hâkimin Hamdi Efendi'ye rüşvet almasını teklif etmesidir. Hâkim, bir gün Hamdi Efendi'yi evine davet edip bir mesele üzerine görüşeceğini bildirir: "Şu livâ'da on sekiz[137] seneye yakın bir müddet memur bulunuyorsun, ma'âşın

---

[131] "Allah insan kılığında sığır yaratır" manasına gelen bir tahkir sözüdür. Hamdi Efendi hatıratında bu sözün bir ayet-i celile olduğunu dile getirmektedir. Mehmed Hamdi, *Safahat-ı Hayatım*, 26.

[132] Mehmed Hamdi, *Safahat-ı Hayatım*, 26.

[133] Mehmed Hamdi, *Safahat-ı Hayatım*, 26-27.

[134] Mehmed Hamdi, *Safahat-ı Hayatım*, 27.

[135] Ahmed Cevdet Paşa hakkında detaylı bilgi için bakılabilir; Yusuf Halaçoğlu-Mehmet Âkif Aydın, "Cevdet Paşa," *DİA*, c. VII (1993), 443-450.

[136] Mehmed Hamdi, *Safahat-ı Hayatım*, 28.

[137] Hatıratta geçen bu tarih aralığı, Hamdi Efendi'nin Gümüşhane bidâyet mahkesindeki zabıt kâtipliği (3 yıl) ile başkâtiplik (15 yıl) vazifeleri için bulunduğu sürenin tamamına atfen yapılmış olmalıdır. Hamdi Efendi'nin zabıt kâtipliği ve başkâtipliğe başladığı tarih için bkz. BOA, DH.SAİDd, 7/353; Başkâtiplik yaptığı son tarih için bkz. Emiroğlu, *Trabzon Vilayet Salnamesi 1898*, c. XVII, 643.

kâfî olmadığından mevcût nakdinin de olmadığı ma'lûmdur. Böyle tulü müddet kifâyetsiz bir ma'âşla kanâ'at edip kalmaktansa seninle bir tedbîr düşünelim. Birer miktar mangiz[138] tedârik edip ba'dehû buradan çıkıp gidelim, olmaz mı?"[139] diye sorar. Rum tüccarlardan Hacı Yor'un sancak dâhilinde birkaç bin lira alacağı vardır. Bunlardan bir miktarının hüküm altına alınması ve ilâm verilmesi gerekir. Hâkim Abdülmümin Efendi'nin planına göre ilâmlar yazılıp mühürlenerek Hacı Yor'a verildiğinde, suretleri tebliğ edilmeden, tebliğ edilmiş gibi birer ilmühaber yazılması ve bunların da mühürlenmesi hâlinde Hacı Yor, Hâkim Efendi ve Hamdi Efendi'ye yüzde otuz hizmet bedeli verecektir. Hâkim Abdülmümin Efendi, gayriresmî olarak bir tür iş hızlandırma/problem çözme olarak gördüğü bu yöntem konusunda Hacı Yor ile anlaştığını fakat başkâtibin (Mehmed Hamdi Efendi) de bu anlaşmaya dâhil edilmesi gerektiğini söyler. Anlaşmaya göre Hamdi Efendi ve Abdülmümin Efendi ilâmları yazıp Hacı Yor'a teslim edecek ve ücretin üçte ikisi Hâkim Efendi'ye; üçte biri ise Hamdi Efendi'ye kalacaktır. Hâkim Abdülmümin Efendi parayı alır almaz her ikisinin de istifa edip gideceklerini söyler. Ayrıca ilâmlar Hamdi Efendi ile Abdülmümin Efendi'nin zamanında icraya koyulmayacağı için herhangi bir sıkıntı çıkmayacak ve kimse onlardan şüphelenmeyecektir.[140]

Hamdi Efendi, ilk başta Abdülmümin Efendi'ye karşı çıkamayacağı için bu düşünceyi kabul eder. Hacı Yor Efendi ise bir gün çarşıda Hamdi Efendi'yi görür ve Hâkim Efendi'nin kendisine yaptığı tekliften bahseder.[141] Ancak tedirgindir. Hâkimin bütün bunlardan sonra elini kolunu sallaya sallaya gidebileceğini fakat kendisinin kıskıvrak yakalanabileceğini söyler. Hamdi Efendi, bunun altında başka bir iş olabileceğini düşünerek bu işe karışmayacağını bildirir.[142] Bu konuşmanın üzerinden bir iki gün geçtikten sonra Hâkim Abdülmümin Efendi, Hacı Yor Ağa'nın ilâmları almadan parayı vermek istemediğini söyler. Bu yüzden Hacı Yor Efendi'den şüphelenen Abdülmümin Efendi bu işten vazgeçer.[143]

[138] Para. Ferit Devellioğlu, *Türk Argosu: İnceleme ve Sözlük* (Ankara: Bilgi Yayınevi, 1970), 5. baskı, 152.
[139] Mehmed Hamdi, *Safahat-ı Hayatım*, 31.
[140] Mehmed Hamdi, *Safahat-ı Hayatım*, 31.
[141] Mehmed Hamdi, *Safahat-ı Hayatım*, 30-31.
[142] Mehmed Hamdi, *Safahat-ı Hayatım*, 31.
[143] Mehmed Hamdi, *Safahat-ı Hayatım*, 31.

Hamdi Efendi'nin hatıratının bu kısmında üzerinde durduğu bir diğer olay ise Gümüşhane Mutasarrıfı Cemal Bey, Yağmurdere Nahiyesi müdürü Şakirağazâde İsmail Efendi ve birtakım zevât ile Kovans Nahiyesi müdürü Ahmed Efendi'yi ziyaret maksadıyla gittikleri kış avıdır.[144] Hamdi Efendi, ava gittikleri tarihle alakalı herhangi bir veri sunmamakta; sadece mevsimin kış olduğunu söylemekle yetinmektedir. Hatıratında Cemal Bey ve İsmail Efendi'den özellikle unvanlarıyla bahsettiğine göre her ikisinin de mesleğini icra ettikleri bir tarih aralığında av tertibatının gerçekleşmiş olabileceğini düşünebiliriz. Cemal Bey, 25 Muharrem 1314 (6 Temmuz 1986) tarihinde Gümüşhane mutasarrıflığına atanmış;[145] Şakirağazâde İsmail Efendi ise 17 Cemaziyelevvel 1316 (3 Ekim 1898) tarihinde Yağmurdere Nahiyesi müdürlüğünden ayrılmıştır.[146] Buradan hareketle Hamdi Efendi'nin hatıratından ulaşamadığımız av tarihinin aşağı yukarı 1896 ilâ 1898 tarihleri arasındaki bir kış mevsiminde vuku bulduğunu söyleyebiliriz.

Hamdi Efendi, mevsim kış olduğu halde Yağmurdere'de barınmanın çok güç olmadığını bu yüzden avcılıkta ve binicilikte nam salmış İsmail Bey'in sık sık ava çıktığını dile getirir. Hatta Cemal Bey'in yegâne arzusu İsmail Bey'i avcılık ve atıcılıkta yenmektir. Cemal Bey, bu isteğini etrafındakilerle ve Hamdi Efendiyle paylaştığında ise ortaya bir kış avı tertibi çıkar ve ava gidilmeye karar verilir.[147] Fakat Hamdi Efendi yolda arkadaşlarının biraz gerisinde kalır. Bu esnada Güzeller Mahallesinden Mustafa Efendi'yle karşılaşırlar. Mustafa Efendi, ahalinin ava gittiği öğrenince terkisinden çıkardığı iki kekliği Hamdi Efendi'ye verir. Hamdi Efendi, aldığı bu keklikler sayesinde İsmail Bey'i ve ahaliyi kandırmayı düşünmektedir:

> …Yola devam ederek Daldaban'a indik. Kovans nahiyesine müteveccihen bahçelerde debboy binası altındaki tarîk-i kebîrden tam kâfilemizle ilerlerken kekliğe ve güvercine benzer birkaç kuşun ansızın yolun kenarına konduklarını gördük ve bunlara tüfek atmaya karar verdik. Mutasarrıf Bey'in emriyle İsmail Bey atı üstünden tüfeğini kuşlara boşalttı. Fakat isâbet ettiremedi. Artık bundan sonra nöbet bende idi. Biraz daha ilerlettikten sonra yoldan üst tarafa birkaç tane keklik kondu. Mutasarrıf Bey, bana: "Hadi bakalım nöbet sırası senindir" dedi. Gerek kâfile arkadaşlarımız gerek aşağıdan ve yukarıdan hepsi benim atışımı bekliyorlardı. Hayvanımı ileriye sürdüm, belli etmeden terkîben Mustafa Efendi'nin yerleştirdiği kekliği çıkarıp belimdeki çantaya şıkıştırdım. Keklikleri bir tertîb ile çukur bir mahalle doğru sevk ettim. Burası yolcular

[144] Mehmed Hamdi, *Safahat-ı Hayatım*, 37-39.
[145] BOA, DH.MKT, 2076/50.
[146] BOA, DH.MKT, 2112/82.
[147] Mehmed Hamdi, *Safahat-ı Hayatım*, 37.

> ve seyirciler tarafından görülmez bir yerdi. Onlar yalnız beni görebiliyorlardı. Bu sırada seyircilerin gözleri önünde tüfeğimi kekliklerin çekildiği mahalle tevcîhen endâht ettim. İsâbet etmek şöyle dursun saçmalar yarı yola bile varmamıştı. Fakat ben hemen telaşlı bir vaz'iyyetle kekliklerin kalkıp uçtukları mahalle koşarak gittim. Hemen çantamdaki hediye kekliği çıkarıp seyirci, cemâ'at ve yolculara doğru kaldırıp salladım. Bir alkış tûfânı, yaşa ve mâşâ'allâh nidâları yükseldi. Hele Mutasarrıf Bey bu muvaffakiyyetime ve bilhâssa İsmail Bey'i gölgede bırakışıma çok memnûn oldu…[148]

İsmail Efendi, Hamdi Efendi'nin kekliği vurduğuna inanmadığı için kekliği görmek ister fakat Mutasarrıf Bey bu isteğe pek kulak asmaz. Nihayetinde Hamdi Efendi'nin tüfeği en üste çıkarılır. Ne var ki İsmail Bey, daha sonradan bir kaz vurduğu için onun tüfeği tekrar üste alınır. Mutasarrıf Bey ise bir tilki vurmuşsa da onun vurduğu tilki bulunamamıştır.[149]

***

Hamdi Efendi'nin hatıratında aktardığı bilgilerden yola çıkarak Trabzon dışında bulunduğu Erzincan, Malatya ve Gümüşhane'de önde gelen ulema ve idarecilerle iletişim kurduğunu söyleyebiliriz. Ancak Hamdi Efendi, Erzincan ve Malatya'ya nazaran Gümüşhane'deki ilk günlerinde/yıllarında irtibat halinde olduğu kişilerin genellikle olumsuz yönlerini aktarmıştır. Özellikle hatıratında Adliye kâtibi Şakir Efendi ile Hâkim Abdülmümin Efendi'ye uzun uzadıya yer ayırmıştır. Hatıratında başkâtiplik vazifesinin başladığı ilk yıllarda hoşuna gitmeyen ya da onun için alışılagelmişin dışında olan konu ve kişilere ağırlık vermiş olsa da bu durum yerini Gümüşhane günlerinin sonlarına doğru yerini doğrudan yaşadığı olayların paylaşılmasına bırakmıştır. Nitekim Hamdi Efendi uzunca süre devam ettiği Gümüşhane bidâyet mahkemesi başkâtiplik vazifesinden istifa ederek uzun süre sonra Trabzon'a geri dönmüştür.[150]

8. Dava Vekili Mehmed Hamdi Efendi ve Kazandığı Bazı Davalar

Mehmed Hamdi Efendi, Gümüşhane bidâyet mahkemesinde yaklaşık 15 yıl idame ettirdiği başkâtiplik vazifesinden, yukarıda değindiğimiz üzere, istifa etmiş ve Trabzon'a dönmüştür. Buraya geldiğinde, daha evvel Gümüşhane'de iken bir süre birlikte çalıştığı dava vekili Sokrati Efendi'nin teklif ve teşvikiyle dava vekilliği

[148] Mehmed Hamdi, *Safahat-ı Hayatım*, 38.
[149] Mehmed Hamdi, *Safahat-ı Hayatım*, 38-39.
[150] Mehmed Hamdi, *Safahat-ı Hayatım*, 47.

yapmaya karar verir. Hatıratında bir zarar-ı fahiş davasına Sokrati Efendi ile müşterek girdiklerini ve bu davayı kazandıklarını bildirir.[151] Girdiği bu ilk duruşmadan sonra ara ara dava vekilliği yapmayı sürdürdüğünü dile getirir.[152] Bir süre sonra hem Hamdi Efendi'nin hem de Sokrati Efendi'nin vazifelerine devam edebilmeleri için imtihana girmeleri gerekir. İkili, Hamdi Efendi'nin yürürlükte olan bütün kanunlar üzerine yoğun bir çalışma yaptıklarını özellikle vurguladığı,[153] Trabzon Encümen Adliyesinde yapılan sınava girer ve evrakları 23 Şevvâl 1317 (25 Şubat 1900) tarihinde ilgili birime sevk edilir.[154] Ancak Hamdi Efendi, imtihan evrakının içindeki bazı eksikliklerden dolayı ikinci kez sınava tabi tutulduklarını söyler:

> …Peyderpey vekâlete devam ederken imtihân olmak îcâb etti. Bütün kânûnlar üzerine çalışmaya başladık. Ve nihâyet teşkîl edilen imtihân meclisinde her ikimizin imtihânı icrâ edilerek evrâk-ı imtihâniyemiz Adliye vekâlet-i celilesine takdîm olundu. Fakat bazı nevâkısından dolayı evrâk iâde edilerek tekrar imtihânımız yapıldı.[155]

Hamdi Efendi'nin bahsettiği eksiklik sınava tabi tutulmadıkları derslerle ilgilidir: "Sınavda hukukun bölümleri, tanımı, hukuk felsefesi, *Mecelle*, hukuk ve ceza muhakeme usûlü; arazi, kara ve deniz ticaret, ceza, anayasa, idare, devletler ve vakıf hukukuyla vesâyâ ve ferâizden [vesaire gibi] sorular sorul[malıdır]acaktır."[156] Ancak Hamdi Efendi ve Sokrati Efendi hukukun tanımı, bölümleri, felsefesi ve idare hukuku (hukuk-u idare) derslerinden sınava girmemiştir.[157] Bu yüzden 8 Muharrem 1320 (17 Nisan 1902) tarihinde Mekteb-i Hukuk müdürü tarafından Maarif Nezâretine gönderilen bir yazı ile ikilinin yeniden sınava alınması ve bahse konu derslerden yeniden imtihan edilmeleri istenmiştir.[158] Hamdi Efendi ikinci sefer yapılan sınavı Bidâyet Mahkemesi

---

[151] Mehmed Hamdi, *Safahat-ı Hayatım*, 48.

[152] Bu husus, tezimizin bu bölümünde yer alan "Mehmed Hamdi Efendi'nin Kariyer Örüntüsü Üzerine: Mekteb-i Hukuk Mezunu Olmayan Bir Dava Vekili" başlığı altında etraflıca ele alındığı için burada yeniden değinmeye gerek görmedik.

[153] Mehmed Hamdi, *Safahat-ı Hayatım*, 47.

[154] BOA, MF.MKT, 623/32; Bu belgede Hamdi Efendi'nin ismi "Ahmed Hamdi" olarak yazılıdır. Oysa Hamdi Efendi'nin ismi "Mehmed Hamdi" olmalıdır. Bu vesileyle bahse konu belgede Hamdi Efendi'nin isminin yanlış yazıldığını belirtelim. Belgenin tıpkıbasımı için bkz. "Ek-31".

[155] Mehmed Hamdi, *Safahat-ı Hayatım*, 47.

[156] Yörük, *Mekteb-i Hukuk'un Kuruluşu*, 176.
Dava vekâleti ruhsatnamesi sınavı, içeriği ve uygulanması hakkında detaylı bilgi için ayrıca bkz. Yörük, *Mekteb-i Hukuk'un Kuruluşu*, 173-178.

[157] BOA, MF.MKT, 623/32.

[158] BOA, MF.MKT, 623/32.

Hukuk reisi Osman Zeki Bey'in[159] sağladığı yardım ve kolaylıklarla geçmeyi başardıklarını ve vakit kaybetmeksizin evraklarını tekrar vekâlete gönderdiklerini söyler.[160]12 Sefer 1321 (10 Mayıs 1903) tarihinde Mekteb-i Hukuk'tan Maarif-i Umûmiye Nezaretine gönderilen bir başka belge ise hem Hamdi Efendi'nin hem de Sokrati Efendi'nin ikinci dereceden dava vekilliği ruhsatnamesi almaya hak kazandıkları ve ruhsatnamelerinin ilgililere gönderilmesi üzerinedir.[161] Ruhsatnamelerinin[162] gelmesiyle birlikte ikili, resmi bir şekilde dava vekilliği (avukatlık) yapmaya devam eder.[163]

Hamdi Efendi, mesleğinin ilk yıllarında medreseden arkadaşı ve kendisi gibi dava vekilliği yapan Beşirzâde Mehmed Mithad Efendi'nin yardımlarıyla mesleğin inceliklerini öğrenmeye çalıştığını dile getirir. Bu süreçte, onu bu mesleğe girmesi için teşvik eden Sokrati Efendi ile ortak davalara bakar.[164] Fakat hatıratında, Sokrati Efendi ile ortaklaşa girdikleri davalar hakkında bilgi vermez. Bir süre Sokrati Efendiyle beraber çalıştıktan sonra, akrabasından Eyübzâde Hasan Efendi'nin Trabzon Hükümet konağı yakınında bulunan binasındaki iki odalı bir daireyi kiralayıp yazıhane olarak kullanmaya başlar. Akrabası Eyübzâde Osman Nuri'nin neşrettiği *İkbâl* gazetesinin 12 Teşrinisâni 1329 (25 Kasım 1913) tarihli sayısında Feyz kütüphanesinin üst katında olduğu belirtilen bu daire, dava vekilleri Mehmed Hamdi ve Ahmed Said tarafından bu tarihte müşterek kullanılmaya başlanmıştır.[165] Bu noktada Mehmed Hamdi Efendi'nin uzun bir süre dava vekilliği işlerini bu yazıhaneden yürüttüğünü ancak, zamanla ortaklarının değiştiğini söyleyebiliriz. Hatıratında bahsetmemiş olsa da akrabasından Eyübzâde Hüseyin Avni'nin özgeçmişinde geçen bilgiye göre;

---

[159] Osman Zeki Efendi, Şevval 1317 (Şubat 1900) tarihinde Trabzon mahkemesi ceza reisliğinden Trabzon bidâyet mahkemesi hukuk reisliğine tayin edilmiştir. BOA, BEO, 1448/108532.

[160] Mehmed Hamdi, *Safahat-ı Hayatım*, 47.

[161] BOA, MF.MKT, 703/30; Bu belgede Hamdi Efendi'nin ismi "Ahmed Hamdi" olarak yazılıdır. Oysa Hamdi Efendi'nin ismi "Mehmed Hamdi" olmalıdır. Belgenin tıpkıbasımı için bkz. "Ek-31".

[162] Tezimiz çerçevesinde yürüttüğümüz çalışmalarda Hamdi Efendi'nin dava vekâleti ruhsatnamesine ulaşamadığımızı belirtelim.

[163] 1321 (1903) tarihli Trabzon Vilayet Salnamesine göre bu tarihte Trabzon'da Mehmed Hamdi Efendi'nin de dâhil olduğu altı tane şehâdetnameli (ruhsatnameli) dava vekili vardır. Emiroğlu, *Trabzon Vilayet Salnamesi 1903*, c. XXI, 631.

[164] Mehmed Hamdi, *Safahat-ı Hayatım*, 47.

[165] *İkbâl*, 13 Teşrinisâni 1329 (25 Kasım 1913), No: 306, 3-4.
İkbâl gazetesinde yayımlanan ilânın tıpkıbasımı için bkz. "Ek-32".

kariyerinin çeşitli evrelerinde bu yazıhanede kendisi gibi dava vekilliği yapan Eyübzâde Ömer Fevzi[166] ve Servet Beylerle de birlikte çalışmış olmalıdır.[167] Hatta Hüseyin Avni özgeçmişinde bizzat kendisinin de iki yıl bu şirkette kâtiplik yaptığını dile getirir.[168] Hamdi Efendi ise bu süreçte girmiş olduğu bazı davaları kazanmış olmasından dolayı iyi bir mevki elde eder. Ancak hatıratında kaç yıl dava vekilliği yaptığına dair herhangi bir bilgi vermez.

Mehmed Hamdi Efendi, bu dönemde oğlu Ahmed Vesim Efendi'nin Mekteb-i Hukuk'tan mezun olduğunu ve Bafra müddeiumumîliğine getirildiğini söyler. Oğul, oradan terfien Akçaabat Mahkeme riyasetine tayin edilir ve Üçüncüzâde Tevfik Efendi'nin kızı Neviye Hanım ile evlenir. Fakat bir süre sonra, abisi Rahmi Bey'in yanına, Aziziye kasabasına gittiğinde eşi vefat eder. Hamdi Efendi hatıratında, merhume gelini için: "Terbiyeli, halûk ve sevimli bir hanımdı"[169] betimlemesini yapar. Bundan sonra ise oğlu, Raziye Hanım ile evlenir. Hamdi Efendi'nin oğlu ve gelini ile alakalı bu cümleleri, hatıratında anılarını aktardığı son satırlarıdır:

> Bu hanım da [Raziye Hanım] asîl ve necîb bir aileye mensûb olup, tab'ı ve mişvârı mensuptur. Cenâb-ı Hakk cümlesine uzun 'ömürler, sıhhat ve 'âfiyetler buyursun, âmîn.[170]

Mehmed Hamdi Efendi, bu satırlardan sonra "Kazanılan Bazı Davalar" başlığıyla dava vekili olarak girdiği ve kazandığı bazı davaların içerikleri ve mahkeme süreçleri hakkında bilgi verir.[171] Girdiği ilk davalardan biri, merhum Mirliva Hasan Paşa'nın varisleri tarafından kendisine verilen davadır:

> Hasan Paşa'nın Askerî Hastahane'yi [Trabzon'da] yaptırdığı sıradaki fevka'l-'âde mesâ'îsini gördükçe, hele akşamüstü çâvûşu peşinde yorgun argın halde, Ortahisar'dan

[166] Dava vekili Eyübzâde Ömer Fevzi, Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti üyesi, Erzurum Kongresi Sürmene delegesi ve *Selâmet* gazetesi sahibidir. Aytepe, "Ömer Fevzi Eyuboğlu (1884-1952)," 24-30; Bal, *Trabzonlu Simalar ve Aileler*, 412-413; Albayrak, *Trabzonlu Meşhurlar Ansiklopedisi*, 145-148; Usta, Eyübzade Ömer Fevzi ve Esad Ömer Eyyubi," 47-48.

[167] Özer, "Hüseyin Avni Bey," 8-9; Ayrıca bkz. Özer, *Ömer Turan Eyuboğlu*, 38.

[168] Özer, "Hüseyin Avni Bey," 8-9; Ayrıca bkz. Özer, *Ömer Turan Eyuboğlu*, 38.

[169] Mehmed Hamdi, *Safahat-ı Hayatım*, 48.

[170] Mehmed Hamdi, *Safahat-ı Hayatım*, 48.

[171] Mehmed Hamdi, *Safahat-ı Hayatım*, 48-57; Daha önce Selim Karahasanoğlu'nun üzerine çalıştığı kişi (Sadreddinzâde Telhisî Mustafa Efendi) meslekî bilgileri ve meşguliyetleri hakkında bilgi vermemiş, günlüğünün dışında tutmuştur (Karahasanoğlu, *Kadı ve Günlüğü*, 54-180). Mehmed Hamdi Efendi'nin meslekî bilgi ve meşguliyetlerini hatratında paylaşdığı için şanslı olduğumuzu belirtelim.

> mâşiyen gelip geçtikçe "Ah ne olurdu şu gayûr ve fedâkâr zâtın elinden gelecek bir hizmetinde bulunaydım?" diye gönlümden geçerdi.
>
> Tesâdüfe bakın ki aradan yedi sekiz sene kadar zaman geçerek da'vâ vekâletinde sülûkümde Paşa'nın vefâtından sonra veresesi aleyhine Ordu-yu Hümûyûn namına ikāme olunan da'vânın rü'yeti Trabzon İstinaf Hukuk Mahkemesi'ne intikâl ediyor. O sırada vekâlet mesleğine yeni sülûk ettiğim cihetle Mahkeme Başkâtibi Rıfat Bey'in tavsiyesiyle Hasan Paşa'nın yeğeni İzzet Bey tarafından bana vekâlet teklîf edildi. Bende esâsen müşârün ileyhin bir hizmetinde bulunmak ârzûsundaydım. Gerçi kendisi vefât etmişse de veresesine olacak hizmet kendisine yapılmış demek olacağı için teklîf olunan bu vekâleti kabûl ve der'ûhde ettim.[172]

Mehmed Hamdi Efendi'nin savunmaktan memnuniyet duyduğunu vurguladığı bu dava, Trabzon Askeri Hastanesi'nin inşasından dolayı Hasan Paşa'nın inşaata nezaret vazifesi esnasındaki bir hesap karışıklığı olarak göze çarpıyor. Ordu Muhasibi Trabzon'a gelerek Hasan Paşa'nın huzurunda hesapları görüyor ve mazbatasını alıp gidiyor. Hasan Paşa vefat edince bu muhasebeci, her nedense, hesabın yeniden görülmesi için Trabzon'a geliyor. Hesaplar tekrar elden geçirilince paşa 30 bin kuruş borçlu gösteriliyor. Mesele Trabzon İstinaf Hukuk Mahkemesine havale edilmiştir. Hamdi Efendi, muhakeme boyunca birçok celse icra edildiğini dile getirir. Neticede hesapların tekrar kontrol edilmesi yönünde karar alınmış, bu iş için askeriyeden hesap memurları gönderilmiştir. Hamdi Efendi, aylarca bu hesabı incelemiştir. Tetkikler neticesinde paşanın aslında borçlu değil, kendi kesesinden sarf ettiği paralardan dolayı 10 bin kuruş alacaklı olduğu anlaşılmıştır.[173]

Hamdi Efendi, hatıratında detaylı bir şekilde bahsettiği bu davanın vekâletini üstlendiğinde avukatlığa yeni başladığını söyler. Dava vekâleti ruhsatnamesinin kendisine 12 Sefer 1321 (10 Mayıs 1903) tarihini müteakip verildiğini düşünürsek, davanın nihayete ermesinin ardından başka bir vekâlet işi için Çarşamba'ya gittiği 1325 (1907-1908) yılını da hesaba katarak, Hamdi Efendi'nin dava üzerinde yaklaşık dört yıl çalıştığını söyleyebiliriz. Kendisi de hatıratında bu dava üzerinde senelerce çalıştığını vurgular. Ancak bu iş karşılığında herhangi bir ücret almayıp onun yerine Hasan Bey'in akrabasından azalık talebinde bulunur.[174]

---

[172] Mehmed Hamdi, *Safahat-ı Hayatım*, 49.

[173] Mehmed Hamdi, *Safahat-ı Hayatım*, 48-49.

[174] Hamdi Efendi'nin hatıratında bilgisini verdiği bu davadan herhangi bir ücret almamasının kendi şahsi kanaati olduğunu kabul edebiliriz. Ancak hizmeti karşılığında kendisine Çarşamba kazasının savcı yardımcılığı görevi verilmesini tezimizin ikinci bölümündeki "Trabzon Bürokrasisinde Baba-Oğul-Torun Üç Eyübzâde: Mehmed İzzet Ağa, Ali Galip Efendi ve

Göstermiş olduğu başarıdan dolayı İzzet Bey'in tavsiyesi üzerine istinaf azalığı için Hasan Efendi'nin bir akrabasına müracaat eder. Çarşamba kazası savcı yardımcılığı kendisine uygun görülür ve 1325 (1907-1908) yılında Çarşamba'ya gider. Yaklaşık bir buçuk yıl kadar bu göreve devam eder ancak burasının havasıyla uyuşamadığı için sıtmaya yakalanır ve bu görevden istifa etmeye mecbur olur.[175] Akabinde Trabzon'a geri dönerek dava vekilliği yapmaya devam eder.

Bu sırada başka bir dava için akrabası Eyübzâde İzzet Bey'in[176] ısrarı üzerine Ordu'ya gider. Hatıratında tarih vermemiş olmasına rağmen Osmanlı arşivi belgelerinden davanın 1908-1910 tarihleri arasında olduğu anlaşılmaktadır.[177] Dava, Osman Paşa namında birisinin kerimesi Ziyneti Hanım'ın arazisinin zorla satılmak istenmesi ile alakalıdır.[178] Hâce Ziyneti Hanım arazisini satın almaya çalışan kişi, İsmail namında birisi olmalıdır. Her ne kadar Hamdi Efendi bu dava hakkında detay vermemiş olsa da arşivdeki kayıtlardan İsmail'in bu araziyi kendi tasarrufunda kanunsuz bir şekilde geçirmeye çalıştığı ve ahalinin de buna karşı çıktığı anlaşılmaktadır. Hatta Şeber köyü muhtarı Nuri Efendi bu konuda bir dilekçe yazarak şikâyetlerini Dâhiliye Nezaretine iletmiştir. Ancak arşiv belgelerinde Ziynet Hanım'ın akıl sağlığıyla alakalı suçlamalar hakkında herhangi bir bilgi mevcut değildir.[179]

Mehmed Hamdi Efendi bu dava için yaklaşık bir hafta Ordu'da kaldığını ve buraya bağlı bir köyde -Şeber köyü olmalıdır- serander gibi bir odada yattığını ve davanın Ziyneti Hanım'ın lehine sonuçlanmasını sağladığı için kendisine yüz lira verildiğini söyler.[180] Bu noktada Fatmagül Demirel'in "…bidayet mahkemesinde

---

Mehmed İzzet Efendi" başlığı altında ele aldığımız hususlarla benzerlik gösterdiğini söyleyebiliriz. 19. yüzyıl Trabzon bürokrasisini oluşturan kişilerin çoğunluğunun bölgenin önde gelen ailelerine mensup olması, kendi akrabalarını ya da tanıdıklarını herhangi bir makama getirmek isteyen kişilerin işini kolaylaştırmıştır. Nitekim burada da Eyübzâde Mehmed İzzet Efendi'nin teşfikiyle Eyübzâde Hamdi Efendi'nin savcı yardımcılığına getirildiğini görüyoruz. Bu noktada önceki bölümde zikrettiğimiz savımızın bu örnekle de desteklendiğini belirtelim.

[175] Bahsettiği bu olayla dava vekilliğine başladığı yıl arasında 6-7 yıllık bir süre vardır.

[176] Eyübzâde Mehmed İzzet Efendi, Ali Galip Efendi'nin oğludur. Detaylı bilgi için tezimizin ikinci bölümünde yer alan "*Torun: Eyübzâde Mehmed İzzet Efendi*" adlı başlığa bakınız.

[177] BOA, DH.MKT, 1283/13.

[178] Mehmed Hamdi, *Safahat-ı Hayatım*, 50.

[179] BOA, DH.MKT, 1283/13.

[180] Mehmed Hamdi, *Safahat-ı Hayatım*, 50.

görülecek bir dava için dava sahibi, dava vekiline yapacağı müracaatta dava vekili, elli kuruş reyname ücreti alırdı. Yine dava vekilinin bidayet mahkemesine müvekkili adına vereceği dilekçelerde mahkeme huzurunda ileri sürülecek layiha için yüzelli kelimeyi geçmeyenler için otuz kuruş, yüzeli kelimeyi geçtiği takdirde her yüz kelimesinden beş kuruş alınırdı"[181] yönünde avukatlık ücretlerine dair verdiği bilgiden hareketle Hamdi Efendi'nin aldığı yüz liranın burada belirtilen ücretler haricinde davayı kazandığı için kendisine ödenmiş olabileceğini belirtelim. Hamdi Efendi'nin zikrettiği bu meblağ, Osmanlı taşrasında dava vekâleti ücretinin miktarı konusunda bir fikir beyan edebilir. Öte taraftan bu miktar, Hamdi Efendi'nin hatıratına girdiği ilk ve tek vekâlet ücreti verisidir.[182]

Mehmed Hamdi Efendi'nin bir sonraki vekâleti ise Hacısalihzâde Ömer Ağa'nın[183] aracılığı ile bir nikâh davası olmuştur. Bu dava, Sera deresinden birisinin kızını[184] kendi yeğeniyle evlenmesini istememesi yüzünden açılmıştır. Hamdi Efendi, kızın nikâhının şeriyye mahkemesi kâtibi Hacı İzzet Efendi tarafından kıyıldığını ispat etmiş ve karşı tarafın vekilleri bunun kızın gıyabında yapıldığını iddia etmiştir. Ancak Hamdi Efendi, bu iddianın da aksini kanıtlayarak nikâhın şüphesiz olduğunu ortaya çıkarmıştır.[185]

Mehmed Hamdi Efendi, mahkeme bitiminde kız ile kocasını arabayla evlerine uğurladıklarını fakat kızın akrabalarının Hükümet Konağı civarında kama ve bıçaklarla arabaya hücum ettiklerini söyler. Akrabalar bir müddet çarşı içerisinde kızın ve kocasının bulunduğu arabayı takip etmiş ancak bir şey yapacak fırsatı bulamamışlardır. Hamdi Efendi, o gece haneye herhangi bir baskın olabileceğini düşünmüş olsa bile herhangi bir taşkınlık olmamıştır. Hatta müvekkil, Hamdi Efendi'ye: "Kız, hâneye duhûlü 'akabinde 'abdest alıp namâzını kılmış ve sabâhleyin dahi bir cüz'î Kur'an okumuş"[186] diye haber göndermiştir. Kızın babasının neden davacı olduğunu ise ertesi gün öğrenilir: Hamdi Efendi,

[181] Demirel, *Adliye Nezareti*, 285.
[182] Mehmed Hamdi, *Safahat-ı Hayatım*, 48-57.
[183] Hacısalihzâde Ali Ağa'nın oğlu olmalıdır. Bkz. Hacısalihoğlu, *Trabzon'da Ayanlık Mücadelesi*, 154.
[184] Hatıratta bahsi geçen kişinin ismi yazılıdır ancak okunamamıştır. Mehmed Hamdi, *Safahat-ı Hayatım*, 50.
[185] Mehmed Hamdi, *Safahat-ı Hayatım*, 50.
[186] Mehmed Hamdi, *Safahat-ı Hayatım*, 50.

Polathane'den faytonla Trabzon'a giderken derbent denilen mevkide, bir dönem sınıf arkadaşı olan, kızın babasına denk gelir. Efendi, Trabzon'a şikâyete gitmektedir. Hamdi Efendi, eski arkadaşı olması hasebiyle arabasına gelmesini ve beraber gitmelerini teklif etmiştir. Efendi, Hamdi Efendi'nin bu davada haksızlığa aracı olduğunu belirtmiş ve haksızlığı kızın kayınbabasının yaptığını iddia etmiştir. Adam zengin olmasına rağmen son derece cimridir. Evinde odun ve kömür yakmaz, dışarıdaki çam ağaçlarının kozalakları ile ateş yakıp idare eder, yemez içmez. Beş sene evvel kızını nikâhladıkları halde aradan geçen bunca zaman kızına hiçbir şey göndermemiştir. Bu sözler üzerine haksız olmadığını ispatlamak isteyen Hamdi Efendi, kızın babasından 24 saat süre ister ve onu arabasına alır. Trabzon'a döndüklerinde Hamdi Efendi, olayı bu davanın vekâleti için aracı olan Hacısalihzâde Ömer Ağa'ya aktarır. Bundan sonra gelin, kayınvalidesi ve kayınpederiyle birlikte Trabzon'a gelirler; "gelin hanıma kat kat ve mütenevvih elbise ve ziynet altınları vesâ'ire müzeyyenat aldılar, taktılar, takıştırdılar [ve] gittiler."[187]

Hamdi Efendi, bu olayı tatlıya bağladıktan sonra Akçaabat'a bağlı Horovi (Aykut) ve İhtimena (Gökçeler) köyleri arasındaki sınır anlaşmazlığı davasında bulunmuştur. Davacılar Horovililer; davalılar ise İhtimena köylüleridir. Hamdi Efendi, Müftü Mahir Efendi'nin tavsiyesiyle Horovililerin vekâletini üstlenmiştir. Hatıratında bu davanın içeriğini ve sürecine geniş yer ayırır: Vaktiyle iki taraf arasında başlayan davada İhtimenalıların lehinde ferman-ı âli[188] sadır olmuş ve kendilerine bununla alakalı birtakım şer'i belgeler verilmiştir. Horovililer yaylanın köyleri hududunda olduğunu, yaylanın genişliği ve köylünün ihtiyacının karşılanması için bu yaylanın Horovililerde kalması gerektiğini düşünmektedir. Dava, bidâyet mahkemesine havale edilmiş ve ferman-ı âli'ye göre hüküm verilmişti. Hamdi Efendi, hatıratında bu esnada davaya dâhil olduğunu söyler. Davanın öneminden dolayı vali Kadri Efendi,[189] Hacı Kadızâdeler ve Eyübzâdeler

[187] Mehmed Hamdi, *Safahat-ı Hayatım*, 51.

[188] 1159 (1746/1747) tarihli bu Ferman-ı Âli, I. Mahmud dönemine (saltanatı: 2 Ekim 1730-13 Aralık 1754) ait olmalıdır. BOA, BEO, 2280/170989.

[189] İkinci bölümde ismini zikrettiğimiz Trabzon valisi Mehmed Kadri Efendi, Dersaadet'e gönderdiği raporda bölge eşrafından Eyübzâde Ali Galip Efendi, oğlu Mehmed İzzet Efendi ve Eyübzâdeler hakkındaki fikirlerini dile getirmiştir. Geniş bilgi için tezimizin ikinci

gibi Trabzon'un önde gelen eşrafının İhtimenalıların tarafında olduğunu dile getirir. Çünkü İhtimenalılarda da ilâm-ı şer'i ve ferman-ı âli gibi kuvvetli evraklar vardır.[190]

Hamdi Efendi, hatıratında davaya bahis olan yayla hakkında bir malumat vermez. Fakat iki köyün sakinleri, Fenko ve Karadağ adındaki ormanın/meranın sınırları konusunda anlaşamadıkları için ihtilafa düşmüş, neticede 1897 yılından itibaren başlayan bir dava süreci ortaya çıkmıştır.[191] Hamdi Efendi'nin ise 1903-1904 yıllarında davaya dâhil olduğu anlaşılmaktadır. Yani Hamdi Efendi'nin vekâletini üstlendiği bu dava öncesiyle birlikte yaklaşık 7-8 yıldır devam eden uzun bir süreci kapsamaktadır.[192] Hamdi Efendi, kısa süre sonra dava için çalışmaya başladığını ve dava sürecinde daha önce emsaline rastlamadığı bazı vakalara şahit olduğundan bahseder:

> …Ben artık bu da'vâyı 'ariz ve 'amîk tahkîk ve tedkîke giriştim. Evvel ferman-ı âli'nin müstenit olduğu i'lâm-ı şer'î kırâ'at ve tedkîk ettiğimde bu i'lâmın İltimena nâ'ibi tarafından verilmiş bir hüküm i'lâmı[193] olduğu ve bunda Horovi müdde'î veyâhûd müdde'îâleyh bulunduğu halde Horovi ahâlîsinden de 'aleyhlerine şehâdet edenler olduğu görülmüş ve bu şehâdet mes'elesi İhtimenalılara kuvvet vermekte bulunmuş idi. Yani *Horovi ahâlîsi vaktiyle İhtimena lehine şehâdet etmişken şimdi müdde'î sıfâtında bulunuyorlar* denilmekte idi. Hülâsâ-yı kelâm mezkûr i'lâm-ı şer'îdeki bu gibi acâ'ib ve gârib ba'zı cümleler nazarı dikkatimi celbetti. İhtimena bir karye olduğu halde nâ'ibi nasıl olabilir? Nâ'ib ancak nâhiye, kazâ ve vilâyet merkezlerinde bulunur. İhtimena sıfâtıyla hükm ve i'lâm vermek doğru mudur? Diye eski kayıdları taharrî ve tedkîke mecbûr kaldım…[194]

Mehmed Hamdi Efendi, bu durum karşısında Ortahisar Camisi'nin üstünde Kubbealtı denilen yerde bulunan Atik Sicillâtı'na giderek geriye dönük tarihli evrakları taramaya başlar. Bir hafta kadar bu camiye giderek eski kayıtları tek tek inceler. Her ne kadar daha önce rastlamadığı tarzda garip hadiselere şahit olduğunu söylese de asıl maksadı, Horovi ve İhtimena köylülerinin davasına tesir edecek herhangi bir kayda ulaşmaktır. Bu özverili çalışmanın neticesinde bulduğu bir kayıt sayesinde İhtimenalıların elindeki i'lâm-ı şer'înin hükümsüz olduğu kanısına varır. Çünkü bu i'lâm-ı şer'î İhtimenalılara merkezden atanmış bir naib

---

bölümündeki "Trabzon Bürokrasisinde Baba-Oğul-Torun Üç Eyübzâde: Mehmed İzzet Ağa, Ali Galip Efendi ve Mehmed İzzet Efendi" adlı başlığa bakınız.

[190] Mehmed Hamdi, *Safahat-ı Hayatım*, 52.

[191] BOA, BEO, 2149/161130.

[192] BOA, BEO, 2128/159554.

[193] Bu ilâm 1256 (1840/1841) tarihli olmalıdır. BOA, BEO, 2128/159554.

[194] Mehmed Hamdi, *Safahat-ı Hayatım*, 52.

tarafından verilmemiş, aksine mevcut naibin muhtelif bir sebepten görevi bırakması üzerine, Dersaat'ten tayin edilecek yeni naibin göreve başlamasını beklemeden, köylünün kendi arasında seçtiği bir naib tarafından verilmiştir.[195]

Mehmed Hamdi Efendi, bulduğu bu kaydın tarih ve numarasıyla beraber suretini çıkararak mahkemeye takdim eder. Çünkü bu davanın sahte bir i'lâm-ı şer'înin varlığının kanıtlanmasıyla kazanılabileceğini düşünmektedir. Nitekim bu kaydı sunduğunda davanın seyri değişir ve dava kazanılır.[196] Fakat İhtimenalılar davayı temyize götürür. Davalılar, yaylanın İhtimena köyüne ait olduğuna dair Sultan Selim zamanından kaldığını söyledikleri bir kuyûd-u hâkânî sunmuşlardır. Bu tür kayıtlara başvurularak bir hüküm verilmesinin uygun olamayacağı kendilerine söylense de mahkeme tekrar başlamıştır.[197]

Hamdi Efendi, hatıratında dava sürecinden sonra yaşananlar hakkında da bilgi vermektedir: dava tekrar kazanılmış olmasına rağmen İhtimena köylüleri icra işlemini durdurmak için silahla hazırlığa başlar. Bunun üzerine Horovililer, vali Kadir Bey'e başvurur. Vali Bey: gerekli tedbirleri alır ve hadise başlamadan sona erer.[198] Ancak Hamdi Efendi, Horovililer ile İhtimenalılar arasındaki husumetin dava hükmünden 15 yıl sonra bile devam ettiğini dile getirmektedir.[199]

Mehmed Hamdi Efendi'nin bir sonraki vekâleti, kendisinin de hayrete düştüğü bir cinayet davasıdır. Hatıratında bu davaya mahkemece tayin edildiğini dile getirmektedir.[200] Günümüzde baronun gördüğü bu vazifeyi Osmanlı taşrasında icra eden vilayetlerdeki adliye encümenleridir.[201] Hamdi Efendi, bahse konu davayı Yomra nahiyesinden Yunus adında bir seri katilin işlediği cinayetler neticesinde yakalanması ve kendisinin vekâletini hiçbir avukatın üstlenmemesi

[195] Mehmed Hamdi, *Safahat-ı Hayatım*, 53.
[196] Mehmed Hamdi, *Safahat-ı Hayatım*, 53.
[197] Mehmed Hamdi, *Safahat-ı Hayatım*, 53.
[198] Mehmed Hamdi, *Safahat-ı Hayatım*, 54.
[199] Mehmed Hamdi, *Safahat-ı Hayatım*, 55.
[200] Mehmed Hamdi, *Safahat-ı Hayatım*, 55.
[201] Demirel, *Adliye Nezareti*, 285.
Ayrıca, Hamdi Efendi'nin hatıratında bahsettiği bu husus, taşrada dava vekillerinin bazı davalara kamu hizmeti icabı atandıklarını göstermektedir. Baro'nun Osmanlı Devleti'nde kuruluşu ve gelişmesi konusunda geniş bilgi için ayrıca bkz. Özkorkut, "Savcılık, Avukatlık ve Noterlik Kurumları," 152; Ayrıca bkz. Durhan, "Avukatlık Kurumu," 34.

üzerine mecburen üstlendiğini belirtir.[202] Hamdi Efendi, Yunus'un bir gün yanına gelerek: "Ben, kurtulmak için bu cinâyeti cinnet sâ'ikasıyla yaptığımı söylemekten başka bir çarem olmadığını anlıyorum. Şimdi ben cinnet alâimi göstermeye başlayacağım. Sen de bana müzâhir olursun"[203] der. Bunun üzerine Hamdi Efendi, kimseye saldırıda bulunmamasını tembih eder. Yunus ise Hamdi Efendi'den mahkemeye gelmemesini, çünkü kendisinin delilik nöbetinin tutacağını söyler. Hamdi Efendi, bu durum karşısında mahkeme reisini ihtiyaten uyarır ve o gün mahkemeye gitmez. Yerine dava vekili olarak Urfan Nikola[204] görevlendirilir. Hamdi Efendi, mahkemede gerçekleşen olayları ondan işittiği kadarıyla aktarır. Buna göre Yunus, mahkeme esnasında kendisini müdafaa için birkaç söz söylemekle yetinmiş ve bir ara deliliğini mahkeme reisine kanıtlamak için Nikola Efendi'ye bir tokat atmıştır. Şahitleri de Yunus'un cinayet akabinde köy içinde nara atarak dolaştığını söylemiştir. Ne var ki bu durum heyetinin üzerinde pek tesirli olmamıştır. Neticede Yunus'un deliliğinin kanıtlanması için muayene edilmesine karar verilmiştir. Bunun kanıtlanabilmesi için katil zanlısının müşahede altında tutulması gerektiğinden İstanbul'a gönderilmesi gerekmekteydi. Fakat Yunus İstanbul'da deliliğini anlatamaz, sağlam raporu ile mahkûm olmuştur.[205]

Mehmed Hamdi Efendi'nin hatıratında paylaştığı son dava, Maçka'nın İspela (Ocaklı) köyünden Alemdarzâde Mustafa Ağa'nın oğlu Celâl Efendi ile Bayraktar Ömer Ağa arasındaki bir senet davasıdır: Merhûm Mustafa Ağa'nın Ömer Ağa'da 11 kuruş alacağı vardır. Bu alacağı merhûmun oğlu Celal Ağa tahsil etmek istemektedir. Bu yüzden Celal Ağa, Trabzon ticaret mahkemesine başvurmuş ve Ömer Ağa'nın mallarını haciz ettirmiştir. Ancak borçlu Ömer Ağa'nın akıl sağlığının yerinde olmadığını öne sürülmüştür. Ticaret mahkemesinden ve icradan Ömer Ağa adına gönderilen davetiye ve ihbarnamelere Muhtar Hasan Ağa tarafından "Ömer Ağa maznundur" şeklinde şerh düşüldüğü görülmüştür. "Maznun" tabirinin ise "mecnun" tabiri yerine kullanılmış olduğu iddia edilerek

[202] Mehmed Hamdi, *Safahat-ı Hayatım*, 55.
[203] Mehmed Hamdi, *Safahat-ı Hayatım*, 55.
[204] Trabzon'daki şehâdetnameli dava vekillerinden Urfanidi Nikolaki Efendi. Emiroğlu, *Trabzon Vilayet Salnamesi 1903*, c. XXI, 631.
[205] Mehmed Hamdi, *Safahat-ı Hayatım*, 56.

Muhtar Hasan Ağa bizzat mahkemeye çağırılmış mecnunu yanlışlıkla maznun diye telaffuz ettiği anlaşılmıştır. Hamdi Efendi, bu nokrada gerek muhakeme ve hükümlerde gerekse icrada birçok yolsuzluk olduğu belirtmektedir.[206]

Hamdi Efendi, dava devam ederken yaşanan olaylardan da bahseder. Ömer Ağa'nın bir damadı Trabzon'dan Maçka'ya giderken konakladığı Anifa (Akoluk) köyünde kaldığı hanede ölü olarak bulunmuş ancak faili yakalanamamıştır. Asker olarak Erzurum'a sevk edilen bir diğer damadının ise orada vefat ettiği haberi gelmiştir. Ömer Ağa'nın ise bu olaylardan sonra bir gün cinnet halinde vali Kadir Bey'e gitmek üzereyken Mataracı Köprüsü civarında dere kenarında cesedi bulunmuştur. Hamdi Efendi, bütün bu ölümlerin davanın devam ettiği esnada gerçekleştiğini dile getirir ve davadan çekildiğini söyler[207] ancak davanın gidişatı hakkında bilgi vermeyi ihmal etmez: davanın sonucunda Ömer Ağa'nın arazi ve emlâk alacaklarının veresesi uhdesinde kalmış ve borçlunun veresesi bu kaynaklardan mahrum bırakılmıştır.

8.1. Hatırata Ek: Mehmed Hamdi Efendi'nin Vekâletini Üstlendiği Bazı Davalar

Eyübzâde Mehmed Hamdi Efendi, hatıratında dava vekilliği kariyeri boyunca vekâletini üstlendiği davalara ayrı bir başlık ayırır ancak katıldığı bütün davalardan bahsetmez.[208] Bir hatırat yazarından bunu beklememek gerekir. Ancak yayımlanmış Trabzon şeriyye sicillerinde Hamdi Efendi'nin vekâletini üstlendiği bazı kişilerin ve davaların bilgisine ulaşabiliyoruz. Hamdi Efendi'nin dâhil olduğu muhtelif davaların seyri ve sonuçları doğrudan bu çalışmanın konusu olmadığı için bu başlık altında Abdurrahman Latifoğlu tarafından yayımlanan 296/2110 (h. 1332-1334/m. 1914-1916) numaralı Trabzon Şer'iyye Sicilinde yer alan dava vekâleti hüccetlerine göre Hamdi Efendi'nin vekâletini üstlendiği davaların sayısal bilgisi verilecektir. Böylece Hamdi Efendi'nin hatıratına kısmi olarak katkı sunabiliriz. Buna göre Hamdi Efendi'nin Rebîülevvel 1332 (Şubat 1914) ile

[206] Mehmed Hamdi, *Safahat-ı Hayatım*, 56.
[207] Mehmed Hamdi, *Safahat-ı Hayatım*, 57.
[208] Mehmed Hamdi, *Safahat-ı Hayatım*, 48-57

Zilkade 1332 (Ekim 1914) tarihleri arasında sekiz farklı davaya avukat olarak dâhil olmuştur.[209]

9. Mehmed Hamdi Efendi'nin Hatıratına Dair Bir Tasnif Çalışması

Bu kısımda Mehmed Hamdi Efendi'nin hatıratındaki verilerin kategorik ve rakamsal tasnifi yapılmaya çalışılmıştır. Hatırattaki veriler kendi içerisinde kategorize edilebildiği için girdiler özelliklerine göre 4 ayrı tablo oluşturularak gruplandırılmış ve her grup kendi içerisinde değerlendirilmiştir. Hatıratta geçen kişi isimleri Hamdi Efendi ile yakınlık/ilişki durumlarına ve karakteristik özelliklerine göre ayrılarak Tablo 1'de; seyahat/ziyaret/sohbet gibi veriler Tablo 2'de; yer isimleri özelliklerine göre kategorize edilerek Tablo 3'te; diğer veriler ise bir grup halinde Tablo 4'te değerlendirilmiştir. Veriler, hatırata ayrı ayrı girdiler halinde kaydedilmediği için tasnif işlemi hatıratın okunmasından sonra tarafımca gerçekleştirilmiştir. Olası yanılma payı göz önünde bulundurularak verilen değerlerin yüzde yüz doğru olması beklenmemelidir. Ayrıca bir kategoriye dâhil olan veri başka bir kategoride de değerlendirilebildiği için bir girdi birden fazla kategoriye dâhil edilmiş olabilir. Bu yüzden rakamsal değerlerde bazı sapmalar meydana gelmiş olması göz önünde bulundurulmalıdır. Bu tabloların her birinde ayrı ayrı oluşturulan diğer kısımlarına ilave edilen girdiler ise bir arada kategorize edilemeyen ya da bir defaya mahsus olarak bahsedilen girdileri ifade etmektedir.

Kategori	**Miktar**	**Yüzdelik**
İsimsiz/Belirsiz kişiler	71	%26.49
İş dolayısıyla irtibat kurulanlar	43	%16.04
İş (mesai) arkadaşı	41	%15.29
Arkadaş	34	%12.68
Akraba	25	%9.32
İdareci/İleri Gelen	9	%3.35

[209] Kayıt: 47. Vekâlet Hücceti, 8 Rebîülevvel 1332 (4 Şubat 1914); aktaran Abdurrahman Latifoğlu, "2110/296 Numaralı Trabzon Şer'iyye Sicilinin Transkripti ve Değerlendirmesi (H. 1332-1334/M. 1914-1916)," (Yüksek Lisans Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, 2005), 39, 43, 56-57, 102, 104, 108, 151.

Müderris	6	%2.23
Şeyh/Mürid/Din adamı	5	%1.86
Diğer	37	%13.80

Tablo 4: Eyübzâde Mehmed Hamdi Efendi'nin Hatıratındaki Kişilerin Kategorik ve Rakamsal Tasnifi

Hatıratta geçen isimler karakteristik özelliklerine göre üç kısımda incelenebilir. Birinci kısım; Mehmed Hamdi Efendi'nin doğrudan ilişkide olduğu akraba, arkadaş, iş arkadaşı, hoca, idareci/ileri gelen veya şeyh gibi kişilerdir. Hamdi Efendi, bu kişilerden genel hatlarıyla bilgi vererek bahseder. Nitekim isimlerini zikrettiği kişilerin genellikle bölgenin önde gelen eşraf ailelerine mensup olduğunu söyleyebiliriz.

İkinci kısım; Hamdi Efendi'nin yaptığı işler ya da vazifesi dolayısıyla muhatap olduğu kişiler ile hatıratta aktarılan hikâye ya da rivayetlerde değinilen üçüncü şahıslardır. Hamdi Efendi, çoğunlukla bu kişilerin sadece isimlerini zikretmekle yetinir. Üçüncü kısım ise aktarılan olay ya da hikâyelerde isimsiz -büyük oranda unvan kullanılarak- zikredilen kişilerdir. Örneğin; "Tesadüf boyu birkaç gün sonra biz çiftlikte pirinç yığınlarına yaslanıp oturmakta iken öteden doğru üç atlı geldi… Rahmi Bey'le oturduğumuz mahalle hemen yüz hatve bir mesafede bir kadın olduğu anlaşılan kavuklu süvari…"[210] gibi bahsedilen birçok kişi vardır ki bunlar neredeyse hatıratta geçen bütün isimlerin dörtte birini oluşturur. Bu kişiler, isimsiz/belirsiz kişiler başlığıyla kategorize edilmiştir. Öte taraftan, hatıratta geçen toplam 268 farklı isimden 48 tanesini aile adı ya da baba adı kullanılarak zikredilmiştir. Bütün isimler içerisinde ise sadece 8 tanesi kadındır.

Kategori	**Miktar**	**Yüzdelik**
İş Seyahati	13	%48.14
Ziyaret	6	%22.22
Eğitim Seyahati	3	%11.11
Sohbet	3	%11.11
Davet	2	%7.40
Av	1	%3.70
Diğer	3	%11.11

[210] Mehmed Hamdi, *Safahat-ı Hayatım*, 13.

Tablo 5: Eyübzâde Mehmed Hamdi Efendi'nin Hatıratında Geçen Seyahat/Ziyaret/Gezilerin Kategorik ve Rakamsal Tasnifi

Mehmed Hamdi Efendi, hatıratında çok fazla seyahatten bahsetmez. Zikrettiği seyahatlerin çoğunluğu iş dolayısıyla çıkılan mecburi seyahatlerdir. Bunlar, genelde başka bir vilayete, kazaya ya da köye yapılan seyahatlerdir. Kendi seyahatlerinden başka yakın akrabalarının ya da arkadaşlarının da birkaç seyahatinden bahseder. Hamdi Efendi'nin hatıratındaki ziyaret, davet, sohbet girdileri az miktardadır. Gidilen ziyaretler genel olarak bulunduğu bölgenin ileri gelen bir zatıyla sohbet etmek üzere tertip edilmiştir. Diğer kısmında ele alınan seyahatler ise doğum gibi ani gelişen bir olay ya da ölüm ve hastalık gibi beklenmedik bir olaydan dolayı yapılan seyahatleri içermektedir. Bu seyahatler genellikle vilayetler ya da kazalar arası yapılmıştır. Ancak bunların içerisinden sadece bir tanesi Hamdi Efendi'nin gerçekleştirdiği seyahattir. Diğer iki seyahatten biri Hamdi Efendi'nin dayısı Miralay Rahmi Efendi'ye ait iken ötekisi bir arkadaşına ait seyahattir.

Kategori	**Miktar**	**Yüzdelik**
Resmi Kurum/Kuruluş	18	%17.30
Kaza	15	%14.42
Mahalle/Yol/Mevkii	14	%13.46
Köy	12	%11.53
Bina/Ev	11	%10.57
Vilayet	10	%9.61
Bina/Okul	9	%8.65
Camii/İbadethane	4	%3.84
Diğer	11	%10.57

Tablo 6: Eyübzâde Mehmed Hamdi Efendi'nin Hatıratında Geçen Yer İsimlerinin Kategorik ve Rakamsal Tasnifi

Mehmed Hamdi Efendi'nin hatıratında geçen yer isimleri iki şekilde düşünülmelidir. Birincisi; ev, okul, cami, mahalle, yapı ya da herhangi bir mevkii/alan gibi yerleri ihtiva eder. Diğeri ise kurum olarak bahsi geçen yerlerdir. Örneğin: "…İmtihân meclisinde her ikimizin imtihânı icra edilerek evrak-ı imtihânîyemiz Adliye Vekâlet-i Celiliyesine takdim olundu."[211] Hatırattaki yerler

[211] Mehmed Hamdi, *Safahat-ı Hayatım*, 47.

kategorize edilirken resmi kurum/kuruluş seçeneği bu durum göz önünde bulundurularak oluşturulmuştur.

Kategori	Miktar	Yüzdelik
Tayin/Azil/Nakil	23	%12.77
Hayvan	19	%10.55
Mahsül/Bitki	12	%6.66
Telgraf/Mektup	8	%4.44
Doğum/Ölüm/Öldürme	7	%3.88
Şikâyet/İhbar	7	%3.88
Mevsim/İklim/Ay	5	%2.77
Diğer	99	%55.00

Tablo 7: Eyübzâde Mehmed Hamdi Efendi'nin Hatıratındaki Diğer Verilerin Kategorik ve Rakamsal Tasnifi

Mehmed Hamdi Efendi'nin hatıratındaki tayin/azil/nakil girdilerinin hemen hemen yarısı tanıdıklarına ya da iş arkadaşlarına ait olan verilerdir. Kendisine ait olan tayin ya da azil girdisi 12 adettir. Öte taraftan hatırat uzunca bir süreyi kapsamış olmasına rağmen zikredilen hayvan ya da mahsul oranı; doğum, ölüm veya mevsim-iklim oranından daha fazladır. Bu, Mehmed Hamdi Efendi'nin bahsettiği herhangi bir olayın doğrudan özüne odaklandığını gösterir. Hamdi Efendi için bir olayın hangi yılda ya da hangi ayda geçtiğinin pek önemi yoktur. Onun etkin ve doğru bir şekilde aktarılması daha önemlidir. Olayları aktarırken zikrettiği tarihlerde ortalama bir iki yıl sapma olmasının sebeplerinden bir tanesi de budur.

10. XIX. Yüzyıl Osmanlısında Hatırat Yazarı Olmak: Mehmed Hamdi Efendi'nin Hatıratı Üzerine

Hatırat; "hatırda kalanlar[ı]",[212] yani bütün bir ömrün veya hayatın bir kısmının serencamını ifade eder. Genel itibarıyla hayat tecrübelerinin ya da izlenimlerin sonradan tespiti ve yaşanmış olayların sübjektif birer değerlendirilmesi olduğu için içinde yazarına ve yaşadığı çevreye dair kıymetli bilgiler bulundurur. Bu yüzden Ali Birinci: "Klâsik Osmanlı Tarihi için yaşanan hayatın en mühim

[212] Kanar, *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, 451.

kaynağı sayılan Şer'iye Sicilleri ne kadar mühim ise yakınçağ tarihi için de hatırat türünden metinler aynı derecede mühimdir" der.[213] Mehmed Hamdi Efendi'nin 1930 senesinin Nisan ayında kaleme aldığı ve *Safahat-ı Hayatım* adını verdiği defter de hem kendi hayatının safhalarını anlatan hem de içerisinde değişik alanlarda pek çok bilgi barındıran mühim bir hatırat örneğidir.

Bir ben-anlatısı (*ego-document*) olarak hatırat, temelde insanın yaşamı boyunca başından geçen olayları ya da anıları paylaşmak; unutulmak istememek, geçmişle hesaplaşmak gibi isteklerden doğmuştur. Rus yazar Fyodor Mihailoviç Dostoyevski "anı tatlı da acı da olsa her zaman ızdırap verir insana"[214] demektedir. Bu noktada ilk akla gelen soru, yazarımızın hatıratı nasıl/neden yazdığı olmalıdır? Hamdi Efendi hatıratını kaleme aldığında 79-80 yaşlarındaydı. Peki, Hamdi Efendi'yi hayatının son evrelerinde hatıralarını yazmaya iten dürtü gerçekte neydi? Tecrübelerini paylaşmak mı? Unutulmak korkusu mu? Geçmişle hesaplaşmak mı? Yoksa anıların yarattığı ızdırabı azaltmak mı? Bu soruları yanıtlayabilmek için hatıratın muhtevası bize bazı ipuçları vermektedir. Büyük kısmı Hamdi Efendi'nin hayat boyu gerçekleştirdiği çeşitli faaliyetlerden ve tanık olduğu olaylardan oluşan hatırat, doğal olarak, Hamdi Efendi ve onun ilişki halinde olduğu kişilerin etrafında şekillenmiştir. Ancak Hamdi Efendi, kendisinin de dâhil olduğu bazı önemli olayları yazmaya, detaylı olmasa bile en azından bahsetmeye imtina göstermiştir. Örneğin, 16-22 Şubat 1923 tarihleri arasında yapılan Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti'nin üçüncü ve son kongresine katılmış, çetin tartışmalarda bulunmuştur.[215] Hatıratında ne II. Meşrutiyet döneminin toplumsal ve siyasi olaylarına ne I. Dünya Savaşı'nın çetin yıllarına ne Trabzon'daki muhacirlik dönemine ne de Milli Mücadele evresine yer ayırır. Hatıratın kapsadığı döneme (1852 ilâ 1908) bakarak Hamdi Efendi'nin I. Dünya Savaşı ve Milli Mücadele gibi daha geç döneme tekabül eden önemli olayları hatıratına dâhil etmemiş olması doğal karşılanabilir. Ancak hatıratın kapsadığı

---

[213] Ali Birinci, *Tarihin Hududunda: Hatırat Kitapları, Matbuat Yasakları ve Arşiv Meseleleri* (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2012), 71.
Hatırat türünden kaynaklar üzerine Ali Birinci tarafından yapılan bir değerlendirme için ayrıca bkz. Ali Birinci, "Hatırat Türünden Kaynakların Tarihi Araştırmalardaki Yeri ve Değeri," *Atatürk Araştırmaları Merkezi Dergisi*, c. XIV, sy. 41 (1998), 611.

[214] Fyodor Mihailoviç Dostoyevski, *İnsancıklar*, çev. Ergin Altay, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2017), 80.

[215] Çapa, *Trabzon Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti*, 26-30.

dönem göz önünde bulundurulduğunda Meşrutiyetin ilânı ve arifesindeki sürece değinmesi beklenebilirdi. Bu tutum, Hamdi Efendi'nin özellikle siyasi olaylara değinmekten kaçındığını ortaya çıkarmaktadır. Hatıratın içeriği, eserin kamuoyuna açılacağı konusunda bilinçli ve ihtiyatlı davranıldığını gösterse de Hamdi Efendi bazı devlet memurlarının kötü huylarından/devlet görevindeki liyakatsizliklerinden bahsetmekten çekinmemiştir. Ancak aynı cömertliği kendisini dava vekili olması yönünde teşvik eden "vaktiyle Gümüşhane'de iki sene kadar"[216] birlikte çalıştıkları ve sonradan birlikte bir şirket (avukatlık bürosu) kurdukları Sokrati Efendi konusunda göstermemiş, Sokrati Efendi'den üstünkörü bahsetmiştir.[217]

Hatırat, döneminin önemli toplumsal ve siyasi olaylarına kapalı kalsa da çevresindeki sosyal olaylara ve kişilere kayıtsız değildir. Mesela Hamdi Efendi, Akdağ'da yaşanan heyelan için ayrı bir başlık ayırmış, hatta bu başlıkta dönemin padişahını hicveden sert bir diyalog paylaşmaktan da çekinmemiştir.[218] Bu yüzden, hatıratın bütünüyle içe dönük bir yapıda olduğunu söylemek imkânsızdır. Her ne kadar içerikte Hamdi Efendi'nin kendisi, ailesi ve yaptığı işlerle alakalı bilgiler fazlaca yer alsa da çevresindeki dünyaya yönelik aktardıkları hatıratın kısmen dışa dönük bir yapısının olduğunu da gösterir.

Hamdi Efendi, hayat örüntüsünü paylaştığı hatıratının sadece birkaç yerinde eşinin, Hasene Hanım'ın, adını üstünkörü zikretmekle yetinir. Biri; âşâr ikinci kâtipliğinden medresede sınava gireceği ve yeni evli olduğunu için istifa ettiğini vurgularken:

> O vazifeye devam etmekte iken yeni evli olduğum ve kurra yaklaştığı cihetle âşâr kâtipliğinden çekildim.[219]

Öteki; eşiyle beraber Trabzon'da ders okuttuklarını dile getirirken:

> Trabzon'da Salim Bey hanesinde refikam Hasene Hanım ile bulunmakta ve ders okutmakta iken dayım Miralay Rahmi Bey esaretten gelmiş ve benim vaziyetimi de Trabzon'da görmüş idi.[220]

---

[216] Mehmed Hamdi, *Safahat-ı Hayatım*, 47.

[217] Gazeteci Cevdet Alap'a göre Sokrati Efendi, Ruslar'ın Trabzon'u işgali esnasında Türk bayrağını Rus komutanın ayaklarının altına sererek çiğnemesini istemiştir. Ancak Rus komutan bunu reddetmiştir. Alap, *Bir Ömür Bir Şehir*, 48.

[218] Mehmed Hamdi, *Safahat-ı Hayatım*, 42-43.

[219] Mehmed Hamdi, *Safahat-ı Hayatım*, 2.

Son olarak, pederinin amcazâdesi Hayrullah Efendi'nin vefatı sebebiyle Malatya'dan Trabzon'a giderken Maçka'ya uğrayarak akraba ziyaretinde bulunduğunu aktarırken:

> Cevizlik'e geldiğimde Hava Köprüsünden geçip ilk defa Mustafa Ağa'nın konağına uğradım. Onu ve kadın teyzemi görüp ellerini öptüm. İlkin onlara uğradığıma çok memnun oldular. Oradan Mataracı Mahallesinden konağa geldim. Yukarıdaki kulenin yanında validem ve refikam Hasnâ [Hasene] Hanım ve hemşehriler beni istikbâl ettiler. Onları çok göreceğim gelmişti. Birkaç gün Maçka'da kalıp akrabalar ve ahbaplarla görüştükten sonra Trabzon'a geldim.[221]

10.1. *Körpe Gelin: Mehmed Hamdi'nin Eşi Hasene Hanım*

Hatıratın içeriği temel alınarak, Hamdi Efendi'nin duygu dünyasına vâkıf olunabilir mi? Hamdi Efendi'nin hayat örüntüsünü paylaştığı 91 sayfalık hatıratta oğullarına (ve diğer akrabalarına) genişçe yer ayırmasına rağmen eşiyle alakalı neredeyse hiçbir şey paylaşmamış olması ilginçtir. Hatta oğlu Rahmi'nin doğumundan bahsederken bile eşinin adını zikretmez.[222] Hamdi Efendi hatıralarında az temas ettiği eşi Hasene Hanım'ın hayat hikâyesine ait boşluğu torun Bedri Rahmi Eyuboğlu'nun "Körpe Gelin"[223] şiirinden tamamlayabiliyoruz.[224] Bu şiir, hem Hasene Hanım'ın başına gelen talihsiz olaylar hakkında bilgi veriyor hem de Hamdi Efendi'nin hatıralarında neden eşinden az bahsettiği konusunda fikir sunuyor. Şiirin konusu, Hasene Hanım'ın oğlu Rahmi'yi doğurmasıyla başlıyor. Hamdi Efendi, hatıratında oğlunun doğumundan üstünkörü bahsediyor fakat doğum sonrasında eşinin yaşadıklarını kaleme almıyor:

---

[220] Mehmed Hamdi, *Safahat-ı Hayatım*, 5.

[221] Mehmed Hamdi, *Safahat-ı Hayatım*, 18.

[222] Mehmed Hamdi, *Safahat-ı Hayatım*, 19.

[223] Bedri Rahmi'nin şiirde betimlediği "körpe gelin"in dedesi Mehmed Hamdi Efendi'nin eşi Hasena Hanım olduğunu Hughette Eyuboğlu'ndan Yakup Eyüboğlu'na gönderilen email vasıtasıyla öğreniyoruz: "[Körpe gelin] Bedri Rahmi'nin ilginç bir şiiri. Bu şiiri okurken çok etkilendim ve böyle bir olayın asla gerçek olamayacağını düşündüm. Bir abartı olduğuna karar verdim. Bedri Rahmi bana baktı ve bu öykünün nenesinin öyküsü olduğunu, yani Hamdi dedesinin eşinin öyküsü olduğunu ve aynen aktardığını söyledi." Yakup Eyüboğlu, "Eyüboğlu Ailesi" konulu görüşme, İstanbul: 12 Mart 2016.
Bedri Rahmi'nin şiirinin tamamı için bkz. Bedri Rahmi Eyüboğlu, *Dol Karabakır Dol* (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2003), 265-268.

[224] Bedri Rahmi Eyuboğlu, şiirde Hasene Hanım'ın başına gelen olayları babası Rahmi Eyuboğlu'nun teyzesinden (Hasene Hanım'ın kız kardeşi) dinlediğini belirtmektedir: "Bunu bana Mernuş bebeğin teyzesi anlattı." Bedri Rahmi Eyüboğlu, *Dol Karabakır Dol*, 268.
Bedri Rahmi'nin "mernuş" diye bahsettiği babası Rahmi Eyuboğlu'dur.

> …Gece saat 7 râddelerinde bizim konağa[225] çıktım. Kapıyı çaldım ve anahtar deliğinden içeri doğru baktığımda validemi kızların ve gelinlerin odasından kucağında bir çocukla çıkageldiğini gördüm. Bu çocuk meğer oğlum Rahmi idi.[226] Valideme rica ederdim ki: "Çocuk daima senin yanında kalsın, kızlar bakamaz üşütürler..."[227]

Bu noktadan sonra Hasene Hanım'ın hikâyesi Bedri Rahmi'nin şiirinden takip edilebiliyor. Buna göre, Hasene Hanım, oğlu Mehmed Rahmi'yi doğurduğunda henüz 13 yaşındadır ve memeleri süt verebilecek olgunluğa erişmemiştir:

Bizim Mernuş[228] var ya deli Mernuş
Anası Mernuş'u on üçünde doğurmuş
Aslan minik ana
Allem etmiş kallem etmiş
Doğurmuş doğurmasına
Ama küçük bir şeyi unutmuş
Minik ananın henüz memeleri yokmuş
İster alın yazısına küs ister bahta
Minik ananın bağrı dümdüz yamyassı tahta mı tahta
Meme yerine bir çift pembe benek
Silinmiş bir çift yelek düğmesi
Belli belirsiz bir çift dudak
Ha varmış ha yokmuş bir çift nokta
Mernuş meleşir perişan boşlukta
Mernuş bebekte ateş alev bir çift dudak
Bir uç minik bir uç arar tutunacak
Acemi dudakları Mernuş bebeğin
İlk önce öpe öpe aranır sütü[229]

Mehmed Hamdi Efendi, eşinin ve oğlunun bu durumuna çok üzülür ve bir çare bulmaya çalışır. Hatta hacılara ve hocalara bile başvurur. En sonunda karşısına çıkan bir hocadan şu tavsiyeyi alır:

Nihayet torba sakal çilli çakal
Bir Ermiş: Hacı Rezilettin
Çare bulmuş
Şöyle buyurmuş
Henüz doğmuş iki enik bulacaksın
Gözleri açılmamış ola
Zinhar ana köpek onları emzirmeye
Enikler 24 saat aç tutula
Sonra aç kurt gibi iki enik
Körpe gelinin bağrına atıla
Öylesine saldıracak ki aç enikler
Öylesine emecekler ki körpe gelini

[225] Konağın bulunduğu yer Cevizlik'te (Maçka) olmalıdır. Öztürk, *Türk Parlamento Tarihi TBMM II. Dönem*, c. III, 756 [Erişim tarihi: 13.9.2017].
[226] Mehmed Rahmi Bey'in doğum tarihi; 1293 (1877)'dir. Öztürk, *Türk Parlamento Tarihi*, c. III, 756 [Erişim tarihi: 13.9.2017].
[227] Mehmed Hamdi, *Safahat-ı Hayatım*, 19.
[228] Bedri Rahmi'nin "mernuş" diye bahsettiği babası Rahmi Eyuboğlu'dur.
[229] Bedri Rahmi Eyüboğlu, *Dol Karabakır Dol*, 265.

Iki dolgun gül tomurcuğu gibi
Memeler uzatsınlar uçlarını[230]

Şüphesiz memelerin süt vermesi için annenin kucağına iki eniğin atılması; bir şair mübalağası olmalıdır. Şiirdeki betimlemeye göre memelerin süt vermesi için uygulanan bu çözüm, Hasene Hanım'ın kangren olmasına ve bu dünyaya talihsiz bir şekilde erken veda etmesine sebep olur:

Aklı yatmış bu işe Mernuş pederin
Kendileri en büyük medreseden mezun
Ünlü bir kadı bir hâkim ulemadan
Ne olsa bir insan yavrusundan
Daha hırsla daha büyük bir iştahla
Emer hayvan

İnsan dediğin ne de olsa
Mektep medrese görmüş
Efendi bir hayvan
Salmışlar aç susuz enikleri
Körpe gelinin bağrına

Enikler inler
Körpe gelin kudurur
Mernuş bebek meler
Birkaç saat sonra süt yerine
Kan içinde memeler
Meme ucu yerine bir çift kızıl yara
Bir çift çukur
Bir çift cehennem
İlk önce eniklerin munzurunda iki damla süt
Sonra birkaç damla kan
Daha sonra adıyla sanıyla kangren
Olmuş olan
Komaya girer körpe gelin
On gün sonra hesabı tamam[231]

Hamdi Efendi, bu elim hadiseden sonra kahrolur. Hatıralarında aynı acıları tekrar yaşamamak için hayat yoldaşı Hasene Hanım'dan bahsetmemiş/bahsedememiş olmalıdır. Eşinin adını zikrettiği son kısım, oğlu Rahmi Bey'in doğumundan kısa süre önce amcazâdesinin cenazesi dolayısıyla Malatya'dan Trabzon'a giderken uğradığı Maçka ziyaretidir.[232] Hamdi Efendi'nin torunu Mualla Eyuboğlu-Anhegger'den öğrendiğimize göre Hamdi Efendi, Hasene Hanım'ın vefatının ardından bir evlilik daha yapmıştır:

[230] Bedri Rahmi Eyüboğlu, *Dol Karabakır Dol*, 267.
[231] Eyüboğlu, *Dol Karabakır Dol*, 267-268.
[232] Mehmed Hamdi, *Safahat-ı Hayatım*, 18.

> Büyükannem babamı [Rahmi Eyuboğlu] doğururken ölmüş. Babama teyzesi annelik etmiş. Büyükbabam Hamdi Eyuboğlu sonra yeniden evlendi. O da iyi bir insandı. Babaanne derdik ona.[233]

Hatıratın içeriği ve kapsamı, erken ölüm hadisesi göz önünde bulundurulduğunda, Hamdi Efendi'nin eşinden az bahsetmesinin başka bir nedenini de ortaya çıkarıyor: Hasene Hanım vakitsiz vefat etmiş, Hamdi Efendi'yi hayat gailesinde yalnız bırakmıştır. Peki, bütün bunlar ne anlam ifade ediyor olabilir? Hatıratı oluşturan bu içeriğe bakarak Hamdi Efendi'nin hatıralarını yazarken güttüğü kaygının büyük ihtimalle geçmişle bir hesaplaşma değil; yaşadıklarını paylaşmak ve/veya unutulmamak olduğunu söyleyebiliriz. Belki de Hamdi Efendi sadece acılarının yarattığı ızdırabı hafifletmek için bütün hayatını kaleme almak istemiştir.

***

Hamdi Efendi'nin hatıratı, hayat hikâyesini oluşturmak/geliştirmek için büyük öneme sahiptir. Sicill-i ahval dosyasında yer almayan bazı hususlar hatırattan tamamlanabilmektedir. Bu yüzden, biyografisini oluştururken hatıralarından çokça faydalandık. Ancak, sicill-i ahval'deki bazı bilgilerle hatıratta yer alan bilgiler farklılık göstermektedir.[234] Hatıratın yazıldığı tarih ile vakaların meydana geldiği tarihler arasında uzunca bir süre söz konusudur.[235] Hamdi Efendi'nin aktardığı olaylar 1852 ilâ 1908 yılları arasını kapsamaktadır. Hatırat ise 1930 yılında kaleme alınmıştır. Bu yüzden bazı yanılsamaların olmasını normal karşılamak gerekir. Bazı tarihlerde ya da maaş miktarlarında ufak farklılıklar/sapmalar olsa da Hamdi Efendi'nin hatıratı sayesinde eğitim aldığı hocalardan, ona fikir ve destek sunan pek çok kişiye; yani hayatını ve mesleki kariyerini şekillendiren unsurların bütününe bir arada ulaşılabilmektedir. Ayrıca, sicill-i ahval'de yer almayan dava vekilliği dönemine ve katıldığı bazı davaların içeriklerine hatıralarında yer vermesi Hamdi Efendi'nin hayatının bu safhasını kendi kaleminden takip etmemizi sağlamıştır.

[233] Çandâr, *Hitit Güneşi*, 17.
[234] Bu farklılıklara metin içerisindeki gerekli yerlerde değinilmiştir.
[235] Tarihlerde ve maaşlardaki farklılıklara ilgili bölümlerde metin içerisinde değinilmiştir.

11. Sonuç

Nihai tahlilde, Hamdi Efendi'nin hatıratının bizzat kendisinin, Eyüboğlu ailesinin belki de en meşhur bireyinin (Bedri Rahmi Eyuboğlu) dedesinin kaleminden çıkmış bir metin olması münasebetiyle, tezimiz ile doğrudan ilintili olduğunu belirtelim. Hatırat, Eyüboğulları'nın yazıp çizdiklerinin bir örneğidir. Eyüboğlu ailesine ait otobiyografik bir anlatıdır ve tezimizin en önemli bulgularından, literatüre en özgün katkılarındandır.

Bir ben anlatısı (*ego-document*) olarak ise Hamdi Efendi'nin hatıratının kıt bir muhtevasının olduğunu söyleyemeyiz. Hatırat, doğal olarak, yazarımızın tanık olduğu olayların aktarımı ve temas halinde olduğu kişilerin hikâyeleri etrafında şekillenmiştir. Hamdi Efendi, bir önceki başlıkta değindiğimiz üzere, hatıratında ailesine ve yakın akrabalarına genişçe yer ayırmışsa da bunu mesai arkadaşları ya da temas halinde olduğu kişiler kadar yapmamıştır. Ancak şahit olduğu olayları birinci ağızdan detaylarıyla aktarmaya özen göstermiştir.

İlaveten yazarımızın hatıratında meslekî meşguliyetlerinden bahsetmiş olması ve vekâletini üstlendiği bazı davaların içeriğine ayrı bir başlık açarak yer vermesi hatıratın muhtevasının kıt olmadığının başka bir göstergesidir. Son olarak, yazarımızın Osmanlı döneminde dava vekilliği yapan ve hatıralarını kaleme alan ender dava vekillerinden olduğunu belirtelim.

SONSÖZ VE GENEL DEĞERLENDİRME

Eyübzâdelerin tarih sahnesine çıktığı 18. yüzyıl, merkezi hükümetin çoğu yerde otoritesini kabul ettiği ayan, voyvoda, mütesellim gibi eşraf zümrelerinin güç kazandığı ve bölgelerinde etkin olduğu bir süreçtir. Merkezi otoritenin zayıf olduğu dönemlerde bulundukları bölgede güç kazanan bu zümreler elde ettikleri etkinliği, Eyübzâdelerin Maçka voyvodalığını uhdesinde bulundurarak yaptığı gibi, taşra idaresinde rol alarak sürdürmüşler; subaşıların ya da kadıların yerine getirdiği pek çok görevi üstlenmişlerdir. Eyübzâdeler de bahse konu yüzyılda hem Maçka voyvodası hem de Maçka subaşısı olarak nitelendirilmiştir. Yani pek çok ayan ailesi gibi taşradaki otorite zafiyetinden yararlanarak bölgesel etkinliğini ve nüfuzunu arttırma yoluna gitmiştir. Eyübzâdelerin taşra idaresindeki etkinliğinin ilk evresini 1764 ilâ 1837 yılları arasını kapsayan Maçka voyvodalığı oluşturmuştur. Eyübzâdeler Maçka voyvodalığını 73 yıl boyunca uhdelerinde bulundurarak bölgenin âşar ve ispence vergilerini toplamış, Gümüşhane'den çıkan madenin naklini gerçekleştirmiş, madenlerdeki üretimin sürekliliğinin sağlamış, bölgenin güvenliğini temin etmiş, orduya asker göndermiş, askeri teçhizatın sevki ile ilgilenmiş ve bu suretle taşra idaresinde etkinlik oluşturmuştur. Eyübzâdelerin Maçka'da gerçekleştirdikleri icraatları tezimizin birinci bölümünde ele aldığımız kısım; ailenin politik-idari serüvenini ortaya çıkarmanın yanında daha önce üzerine yeterince kalem oynatılmamış olan Maçka idari tarihini de kısmen aydınlatmıştır.

Tezimizin literatüre katkılarından bir tanesi de "bir ayan ailesinin imparatorluk içerisindeki sürekliliği" üzerinedir. Eyüboğlu ailesi özelinde baktığımızda Maçka voyvodalığının akabinde aile bireylerinden bazılarının Tanzimat'ın ilânından sonra kaza müdürü, kaymakam gibi sıfatlarla yönetici sınıfına dâhil olduğunu ya da yerel idare meclislerine seçildiklerini görmekteyiz. Eyübzâdelerden Mehmed İzzet Efendi, oğlu Ali Galip Efendi, torunu Mehmed İzzet Efendi, Mehmed Hamdi Efendi[1] ve oğlu Rahmi Efendi 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren 20. yüzyılın başına kadar geçen sürede Trabzon bürokrasisinde ön plana çıkan kişiler

[1] Bütün bu tanımlamalar ve süreç içerisinde, tezimizin dördüncü bölümüne konu olan Eyübzâde Mehmed Hamdi Efendi'nin kariyerini de, 1852-1908 yıllarını kapsadığı için, Tanzimat evresi içerisinde değerlendirmek gerekir.

olarak karşımıza çıkmaktadır. Bahse konu kişilerin biyografilerinin tezimin kapsamında etraflıca ele alınması literatüre katkı sunmuştur. Zira Tanzimat idaresinin taşrada oluşturduğu idari kadrolara dâhil olan kişilerin biyografilerinin yeterince irdelendiğini söyleyemeyiz. Bu bağlamda Trabzon bürokrasisinde etkin olmuş üç Eyübzâde'nin biyografisi bize taşradaki yerel idareciler hakkında Eyübzâdeler özelinde fikir sunmaktadır. Bahsi geçen kişilerin hem eğitim hem de meslekî kariyerleri bize Tanzimat'ın bir yandan yerel seçkinleri denetim altına almayı hedeflediğini, diğer yandan yarattığı yeni düşüncelerle onların siyasal güç kazanmalarına ortam hazırladığını gösteriyor. Tanzimat'la birlikte girişilen hareketler, bölge halklarının yöneticilerle uzlaşması ile uzun vadede eşraf zihniyetinin dönüştürülmesini ifade ediyordu.[2] Bu, bir kişinin değil; bir zümrenin değişimi anlamına geliyordu. Tanzimat'tan önce merkezi hükümetin ayanlara vezirlik, valilik, voyvodalık, mütesellim ya da kapucubaşılık gibi görevler vererek onları yönetici sınıf içerisine dâhil etmeye çalıştığını belirtmiştik. Bu durum sosyal anlamda bir "dikey geçişi" örneklendirse de ayan zümrelerinin Osmanlı toplumu içerisindeki statü değişimini ifade etmez. Yukarıda isimlerini zikrettiğimiz Eyübzâdelerin kariyerleri ise, bütüncül olarak değerlendirildiğinde, bir kişinin değil; voyvodalık yaparak bölgesel etkinlik oluşturmuş bir ayan zümrenin Tanzimat'ın ilânından sonra geçirdiği dönüşümü göstermektedir. Nitekim Eyübzâde Ali Galip Efendi'nin I. Meşrutiyet Meclisine; oğlu Mehmed İzzet Efendi'nin II. Meşrutiyet Meclisine mebus olarak dâhil olması, yerel bürokrasilerde siyasal güç kazanan eşrafın kendi tabanını temsil etme hakkı da elde etmesi anlamına geliyordu.

Öte taraftan Eyübzâdeler de dâhil olmak üzere 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Trabzon bürokrasisinde görev alan kişilerin ekseriyetinin eşraf ailelerine mensup olması Doğu Karadeniz'deki eşraf ailelerinin etkinliklerini 20. yüzyılın başına kadar sürdürdüklerini tezimizle birlikte bir kez daha kanıtlamıştır. Emiroğlu, Tanzimat'ın ilânından sonra oluşan bu yeni yönetici sınıf için zâdegan'a dayalı bürokratik bir orta sınıf tanımlaması yapmaktadır.[3] Eyübzâdelerin 19. yüzyılın ikinci yarısından sonraki durumu tam olarak

[2] Emiroğlu, "Trabzon'da Bürokrasi ve Eşraf," 162.
[3] Emiroğlu, "Trabzon'da Bürokrasi ve Eşraf," 168.

Emiroğlu'nun bu tanımlamasına uygundur. Geçmişte voyvodalık yaparak yerel idareye ortak olmuş, Tanzimat'ın ilân edilmesinin ardından yönetici hüviyeti kazanmış bu orta sınıf, I ve II. Meşrutiyet'in Meclislerinde (kendi sınıfını) temsil hakkı da elde etmiş, yani Tanzimat'ın reformları, klasik bir eşraf zümresinden bir orta sınıf yaratmıştı. Nitekim bu orta sınıf, Eyübzâdeler örneğinde bakıldığında, Cumhuriyet'in ilk yıllarında da Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne de dâhil olmuş ve temsiliyetini sürdürmüştür. Üstelik eşraftan oluşan/dönüşen bu orta sınıf, 20. yüzyılın başlarına gelindiğinde çok yönlü bir hüviyet elde etmiştir. Eşraf ailesine mensup bir kişi, mesleki kariyeri boyunca çeşitli memuriyetlerde bulunduğu gibi avukatlık da yapabilmekte veya mütemadiyen yayımlanan bir gazetenin ya da mecmuanın sahibi bile olabilmekteydi. Örneğin, *Feyz* (sonradan *İkbâl* ve *Olcay*) gazetesi sahibi Eyübzâde Osman Nuri; *Selâmet* gazetesi sahibi Eyübzâde Ömer Fevzi ve *Kahkaha* gazetesi sahibi Esad Ömer Eyyubi'nin meslekî kariyerleri ve yayıncılık icraatları ile hayatının uzun bir evresini meclis kalemi mukayyidliği, âşâr ikinci kâtipliği, Sultansuyu Çiftliği ikinci kâtipliği, mahkeme mülâzımlığı, zâbıt kâtipliği, bidâyet mahkemesi başkâtipliği, avukatlık, savcı yardımcılığı gibi muhtelif memuriyetlerde bulunarak geçirdikten sonra avukatlık yapmaya başlayan Eyübzâde Mehmed Hamdi Efendi yukarıda tarifini yaptığımız eşraf portresine tam anlamıyla birer örnek teşkil etmektedir. Üstelik tezimizde Hamdi Efendi'nin hatıratının (Safahat-ı Hayatım) metnini de paylaşarak ailenin politik-idari serüvenlerine ilaveten bir de otobiyografik malzemeyi ilk kez literatüre kazandırmış oluyoruz.

BİBLİYOGRAFYA

ARŞİV KAYNAKLARI

Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi:

BEO, 236/17686, 1448/108532, 2128/159554, 2149/161130, 2280/170989.

A.}MKT, 178/57.

A.}MKT.DV, 165/20.

A.}MKT.UM, 19/16, 191/4.

A.}MKT.MHM, 330/27.

A.}MKT.MVL, 52/95, 51/79, 84/33.

BEOAYN.d, 1.

C.AS, 169/7404, 426/17715, 929/40224.

C.DRB, 15/721; 47/2349.

DH.İ.UM, 12-2/442.

DH.SAİDd, 2/86, 3/24, 7/353, 8/261, 10/707, 43/459, 51/475, 55/329, 82/117, 86/417, 97/109, 113/196, 150/78, 192/121.

DH.MKT, 395/33, 1096/43, 1238/78, 1283/13, 1289/26, 1290/32, 1413/62, 1426/108, 1540/27, 1663/6, 1808/122, 2076/50, 2112/82, 2265/100, 2286/69, 2296/130, 2316/19, 2340/12, 2479/139, 2515/117, 2556/43, 2591/107, 2603/85, 2662/45, 2674/12, 2720/75, 2834/40.

DH.ŞFR, 158/103.

HAT, 104/4078, 280/37368A, 280/37368B, 280/37368C, 485/23803, 975/41445, 993/41853F, 993/41853G, 993/41853H, 993/41853J, 993/41853K, 993/41853L, 993/41853M, 1600/62.

HR.MKT, 208/39.

İ.DH, 1336/53, 1450/17.

İ.TAL, 157/56.

MF.MKT, 623/32, 703/30, 1238/59.

ML.CRD.d, 756.

MVL, 248/6, 714/67.

NFS.d, 1100, 1102, 1103.

TAD 2, 78/2, 79/2; TAD 3, 121/4, 122/1.

Y.MTV, 64/69; 199/13.

Y.PRK.A, 8/74.

Y.PRK.AZN, 2/60.

Y.PRK, BŞK, 45/99.

Cumhurbaşkanlığı Cumhuriyet Arşivi:

BCA, 30-10-0-0/6-36-23; 30-18-1-1/5-17-1; 30-18-1-1/7-14-3; 30-18-1-1/13-13-5; 30-18-1-2/15-76-15; 272-0-0-11/9-15-1.

Bâb-ı Meşîhat Şeyhülislâmlık Arşivi:

İstanbul Kadılığı, Sicil No: 0011, 1/11; 2455, 174/10.

Şer'i Siciller Arşivi

Trabzon Şeriyye Sicilleri:

TŞS., 1918/104, 87b; 1919/105, 32a; 1927/113, 48a; 1933/119, 70b; 1934/120, 87b; 1953/139.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Arşivi:

Seçim Mazbatası ve Terceme-i Hal Belgesi, Sicil No: 367; 388; 415; 634; 745; 760.

Zabıt Ceridesi (II. Meclis-i Mebusan, 1. Dönem) Ankara: TBMM Basımevi, 1990 c.V; Ankara: TBMM Basımevi, 1991, c.VI; Ankara: TBMM Basımevi, 1991, c.VII.

Zabıt Ceridesi (II. Meclis-i Mebusan, 2. Dönem), Ankara: TBMM Basımevi, 1991, c. I; TBMM Basımevi, 1991, c. II.

Zabıt Ceridesi, 13 Mayıs 1335 (13 Mayıs 1920), Ankara: TBMM Basımevi, c. I; 7 Ağustos 1336 (7 Ağustos 1920), c. III; 5 Şubat 1337 (5 Şubat 1921), Ankara: TBMM Basımevi, c. VIII.

Zabıt Ceridesi, 10 Nisan 1340 (10 Nisan 1924), Ankara: TBMM Basımevi, c. I; *12 Nisan 1340 (12 Nisan 1924)*, Ankara: TBMM Basımevi, c. I.

İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı:

Krt, 2716; 14390.

SÜRELİ YAYINLAR

Maarif Salnamesi:

Sâlname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye, 1321 (1903), c. VI.

GAZETELER VE MECMUALAR

Gazeteler:

Feyz, 1 Şaban 1326 (28 Ağustos 1908), No: 2; 3 Ramazan 1326 (29 Eylül 1908), No: 16; 30 Ramazan 1324 (26 Ekim 1908), no: 24; 7 Şevval 1326 (1 Kasım 1908), No: 25; 23 Şevval 1326 (18 Kasım 1908), No: 29; 8 Zilkade 1326 (2 Aralık 1908), No: 33; 24 Zilkade 1326 (18 Aralık 1908), No: 38; 28 Zilkade 1326 (22 Aralık 1908), No: 39; 2 Zilhicce 1326 (26 Aralık 1908), No: 40; 30 Safer 1327 (23 Mart 1909), No: 63; 29 Rebîülevvel 1327 (20 Nisan 1909), No: 66; 7 Rabiülâhir 1327 (28 Nisan 1909), No: 67; 14 Rabiülâhir 1327 (5 Mayıs 1909), No: 68; 18 Cemâziyelevvel 1328 (7 Haziran 1909), No: 73; 17 Cemâziyelâhir 1327 (5 Temmuz 1909), No: 77.

Genç Fikirler, 1 Teşrinievvel 1340 (1 Ekim 1924), sy. 1.

İkbâl, 23 Cemâziyelâhir 1330 (9 Haziran 1912), No: 192; 11 Reülâhir 1331 (20 Mart 1913), No: 268; 13 Teşrinisâni 1329 (25 Kasım 1913), No: 306.

Kahkaha, 1 Mart 1339 (1 Mart 1923), No: 48; 23 Ramazan 1341 (9 Mayıs 1923), No: 54.

Resmi Gazete, 23 Ramazan 1342 (26 Nisan 1924), No: 69; 11 Cemâziyelâhir 1342 (7 Ocak 1925), No: 81; 15 Haziran 1927, No: 608; 16 Temmuz 1938, No: 3961.

Selâmet, 24 Zilkade 1337 (21 Ağustos 1919), No: 71; 1 Eylül 1335 (1 Eylül 1919), No: 73; Zilhicce 1337 (4 Eylül 1919), No: 74.

Söz, 27 Receb 1337 (28 Nisan 1919), No: 153.

Tasvir-i Efkâr, 1 Ramazan 1337 (9 Haziran 1919), No: 2750.

Te'sîsât, 11 Zilhicce 1329 (3 Aralık 1911), No: 138.

Mecmualar:

Fecir, 14 Şevval 1339 (21 Haziran 1921), No: 6-7.

ÖZEL ARŞİVLER

Hughette Eyuboğlu Arşivi

Eyübzâde Mehmed Hamdi, *Safahat-ı Hayatım*. 1930.

Ahmet Özer Arşivi

Ali Ulvi Eyüboğlu, "Maçka Tarihçesi." 1921.

YAYIMLANMIŞ BİRİNCİL KAYNAKLAR

Ahmed Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*. yay. Dündar Günday-Tevfik Temelkuran, Ankara: Üçdal Neşriyat, c. I-XII, 1974.

Alikılıç, Dündar. *Sürmene Nüfus Defteri (1834) (Sürmene-Araklı-Köprübaşı)*. İstanbul: Alioğlu Yayınevi, 2013.

Askerî Tarih Belgeleri Dergisi, "9 ncu Tümen Komutanlığının , İzzet ve Servet Beyle İlgili Yazısı." sy. 109 (2000), 137.

———, "15 nci Kolordu Komutanlığının Mister Brawn'ın Sivas'a Hareket Etmek Üzere Olduğunu Bildiren Yazısı." sy. 109 (2000), 75-77.

———, "3 ncü Tümen Komutanlığının, Mustafa kemal ve Refet Bey Aleyhinde Propaganda Yapıldığıyla İlgili Yazısı." sy. 109 (2000), 128.

Bacacı, Sabri-İrfan Dağdelen-Osman Doğan. *Ünye Nüfus Defteri (1834)*. İstanbul: Ünder Yayınları, 2011.

Bal, Mehmet Akif-İrfan Dağdelen. *Osmanlı Arşiv Belgelerindeki Trabzonlu Devlet Adamları ve Bürokratlar (1879-1909)*. Trabzon: Trabzon Kitaplığı Yayınları, 2012.

Bilgin, Süleyman vd.. *Trabzon Nüfus Kütüğü (1834)*. İstanbul: Düzey Matbaacılık, [ts].

Emecen, Feridun- Ayhan Yüksel. *Görele Kazası Nüfus Defteri (1251/1835)*. İstanbul: Serander Yayınları, 2015.

Kartal, Kazım. "1100 Numaralı (1835) Trabzon Vilayeti Maçka Müslim Nüfus Defteri'nin Transkripsiyon ve Değerlendirmesi." Yüksek Lisans Tezi. Erciyes Üniversitesi, 2013.

Latifoğlu, Abdurrahman. "2110/296 Numaralı Trabzon Şer'iyye Sicilinin Transkripti ve Değerlendirmesi (H. 1332-1334/M. 1914-1916)." Yüksek Lisans Tezi. Ondokuz Mayıs Üniversitesi, 2005.

Meclis-i meb'usan 1293 (1877) Zabıt Ceridesi. der. Hakkı Tarık Us, İstanbul: Vakit Matbaası, c. I, II, 1939-1954.

Topal, Zehra. *1840 Tarihli Akçaabat Nüfus Kayıtları*. Akçaabat: Akçabaat Belediyesi Kültür Yayınları, 2010.

ÇALIŞMALAR

Abdulkadiroğlu, Abdulkerim. *Kastamonu'da Bayrâmîlik ve Şemsizâde Ailesi*. Ankara: Anıl Matbaa ve Ciltevi, 2005.

Akbal, İsmail. *Milli Mücadele Döneminde Trabzon'da Muhalefet*. Serander Yayınları, 2008.

Aksoy, Volkan. "II. Meşrutiyet Dönemi'nde Trabzon." Doktora Tezi. Karadeniz Teknik Üniversitesi, 2014.

Aktepe, Minür. "Tuzcu Oğulları İsyanı." *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, sy. 5-6, c. III (1951), 21-52.

Alap, Cevdet. *Bir Ömür Bir Şehir*. haz. Hikmet Aksoy, Trabzon: Trabzon Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, 2008.

Albayrak, Haşim. *Of ve Çevresinde İslamiyeti Yayan Kahramanmaraşlı Saçaklızâdeler*. İstanbul: Babıali Yayınları, 2009.

Albayrak, Hüseyin. *Dünden Bugüne Trabzon Basını (1869-2009)*. Ankara: Trabzon İli ve İlçeleri Eğitm Kültür ve Sosyal Yardımlaşma Vakfı Yayınları, c. I-IV, 2010.

———. *Trabzon Basın Tarihi*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, c. I, 1994.

———. *Trabzonlu Meşurlar Ansiklopedisi*. Ankara: Vadi Yayınları, 2008.

Algül, Hüseyin. "Ebû Eyyûb el-Ensârî," *DİA*, c. X, 1994, 123-125.

Altunbay, Mustafa. "1780'de Merkeze Gönderilen Bir Belgeye Göre Gümüşhane Yöresi Madenlerinin Durumu ve Madencilerin Devletten Beklentisi." *Trabzon ve Çevresi Uluslararası Tarih-Dil-Edebiyat Sempozyumu (3-5 Mayıs 2001)*, Trabzon: Trabzon Valiliği İl Kültür Yayınları, 2002, c. I, 279-288.

———. "XVIII Yüzyılın İkinci Yarısında Gümüşhane ve Yöresinde Madencilik Faaliyetleri." *Trabzon Tarihi İlmî Toplantısı (6-8 Kasım 1998)*, Trabzon: Trabzon Belediyesi Yayınları, 1999, 379-400.

Atabey, Fatma. “4 Numaralı Trabzon Ahkâm Defterinin Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi (S.1-50).” Yüksek Lisans Tezi. Çankırı Karatekin Üniversitesi, 2014.

Atatürk, Mustafa Kemal. *Nutuk*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, c. I-III, 1969-1970.

Aybars, Ergun. “Trabzon’da Muhafaza-i Hukuk-u Milliye Cemiyeti ve Ali Sait Paşa Tehkik Heyeti.” *Tarih İncelemeleri Dergisi*, c. II (1984), 159-201.

Aytepe, Oğuz “Milli Mücadelede ve Gurbette Müfrit Bir Muhalif Ömer Fevzi Eyüboğlu (1884-1952).” *Toplumsal Tarih*, sy. 53 (1998), 24-30.

Bal, Mehmet Akif. *Osmanlı’dan Günümüze Trabzonlu Simalar ve Aileler*. İstanbul: Trabzon Kitaplığı Yayınları, 2009.

———. *Trabzon Kronolojisi (M.Ö. 800-M.S. 2010)*. İstanbul: Serander Yayınları, 2009.

Barlas, Uğurol. *Gaziantepli Barlaslar Soyağacı*. İstanbul: Hilmi Barlas Eğitim Vakfı Yayınları, 2004.

Barutçu, Ahmet. *Siyasî Hâtıralar: Milli Mücadeleden Demokrasiye*. Ankara: 21. Yüzyıl Yayınları, 2001.

Battal, Şener-Nurşen Erdem. “Avukatlık Mesleğinin Türkiye’deki Tarihçesi.” *Ankara Barosu Dergisi*, sy. 5-6 (1985), 675-685.

Bay, Abdullah. “Trabzon Eyaletlerinde Mütegallibe Hareketleri ve Âyanlık (1750-1850).” Doktora Tezi. Atatürk Üniversitesi, 2007.

Benli, Faruk. *Mamoylar Aile Tarihi*. Ankara: Grup Matbaacılık, 2005.

Beyazıt, Bekir Sami. *Kahramanmaraş’ta Beyazıtoğulları*. Kahramanmaraş: Ukde Yayınları, 1998.

Bıjışkyan, Minas. *Karadeniz Kıyıları Tarih ve Coğrafyası 1817-1819*. çev. Hrand D. Andreasyan, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1969.

Bilgin, Mehmet. *Doğu Karadeniz Tarih-Kültür-İnsan*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2007.

———. *Doğu Karadeniz’de Bir Derebeyi Ailesi: Sarıalizâdeler [Sarallar]*. Trabzon: Serander Yayınları, 2006.

———. *Karadeniz Dünyası*. İstanbul: Ötüken Yayınları, 2013.

Bingöl, Sedat. "Ömer Fevzi Bey'in Müdâfaanâmesi ve Mesut Fani'nin Hoybun'a İlişkin Bilgileri: İki 150'lik Üzerine Notlar ve Belgeler." *Toplumsal Tarih*, sy. 62 (1999), 41-52.

Birinci, Ali. "Hatırat Türünden Kaynakların Tarihi Araştırmalardaki Yeri ve Değeri." Ankara: *Atatürk Araştırmaları Merkezi Dergisi*, c. XIV, sy. 41 (1998), 611-620.

———. "Trabzon'da Matbuat ve Neşriyat Hayatı (1865-1928)." *İkinci Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi Bildirileri 1-3 Haziran 1988*, Samsun: Fransız Anadolu Araştırmaları Enstitüsü, 1998, 2-14.

———. *Tarihin Hududunda: Hatırat Kitapları, Matbuat Yasakları ve Arşiv Meseleleri*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2012.

Bostan, Hanefi. *XV. XVI. Asırlarda Trabzon Sancağında Sosyal ve İktisadi Hayat*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2002.

———. "XV.-XIX. yüzyıllarda Maçka Kazasında Nüfus Hareketleri ve Nüfusun Etnik Yapısı." *Uluslararası Giresun ve Doğu Karadeniz Sosyal Bilimler Sempozyumu (9-11 Ekim 2008)*, c. I (2009), 193-216.

———. "XV.-XIX. yüzyıllarda Maçka Kazasında Nüfus Hareketleri ve Nüfusun Etnik Yapısı." *Arşiv Belgelerine Göre Karadeniz'de Nüfus Hareketleri ve Nüfusun Etnik Yapısı*, İstanbul: Nöbetçi Yayınevi, 2012, 310-337.

Bozkurt, Gülnihâl. *Batı Hukukunun Türkiye'de Benimsenmesi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1996.

Bryer, Anthony. "Son Laz İsyanı ve Karadeniz Derebeylerinin Çöküşü (The Last Laz Rising and The Downfall of The Pontic Derebeys)." çev. Özgür Yılmaz, Ayşegül Kuş, *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, sy. 20 (2016), 309-326.

Bursalı Mehmed Tâhir Bey. *Osmanlı Müellifleri*. haz. A. Fikri Yavuz-İsmail Özen, İstanbul: Meral Yayınevi, 1972.

Caunce, Stephen. *Sözlü Tarih ve Yerel Tarihçi*. çev. Bilmez Bülent Can, Alper Yalçınkaya, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2011.

Çadırcı, Musa. "Türkiye'de Kaza Yönetimi (1840-1876)." *Belleten*, c. LIII, sy. 206 (1989), 237-257.

Çam, Nusret. *Türk Kültür Varlıkları Envanteri: Gaziantep*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, c. XXVII, 2006.

Çandar, Tûbâ. *Hitit Güneşi: Mualla Eyuboğlu Anhegger*. İstanbul: Doğan Kitap Yayınları, 2003.

Çankaya, Ali. *Mükiye Tarihi ve Mülkiyeliler*. Ankara: Mars Matbaası, c. III, 1968-1969.

Çapa, Mesut. *Milli Mücadele Döneminde Trabzon Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti*. Trabzon: Trabzon Belediyesi Kültür Yayınları, 1998.

Çelik, Abdullah. *Bedri Rahmi Eyüboğlu*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1996.

Çetin, Atilla. "Sefer-i Hümâyûnda Anadolu Yiğitleri." *Tarih ve Medeniyet*, sy. 44 (1997), 57.

Çetin, Nurten. "Balkan Savaşlarının Karadeniz Bölgesindeki Toplumsal Yansımaları ve Bölgeden Orduya Yapılan Yardımlar (1912-1913)." *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, c. XV, sy. 30 (2015), 79-98.

Çiçek, Rahmi. "Feyz Gazetesine Göre Trabzon'da 1908 Seçimleri." *Akademik Yorum Dergisi*, c. I, sy. 2 (1992), 42-44.

Çoker, Fahri. *Türk Parlamento Tarihi-Milli Mücadele ve TBMM I. Dönem 1919-1923*. Ankara: TBMM Vakfı Yayınları, c. III, [ts].

Çufalı, Mustafa. *Türk Parlamento Tarihi: TBMM VIII Dönem (1946-1950)*. Ankara: TBMM Vakfı Yayınları, c. III, [ts].

Danacıoğlu, Esra. *Geçmişin İzleri: Yanıbaşımızdaki Tarih İçin bir Klavuz*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2011.

———. "Yerel Tarih Çalışmlarında Kaynak Kullanımı." *Yerel Tarihçilik, Kent, Sivil Girişim: Yerel Tarih Grupları Deneyimi*, ed. Funda Çelebi, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 2001, 172-185.

Demirci, Süleyman-Kâzım Kartal. "Osmanlı Nüfus Defterlerinin Tarih Yazımındaki Yeri:1835 Tarihli Trabzon Vilayeti Maçuka/Maçka Kazâsı Müslim Nüfus Defteri Örneği." *Journal of History Studies*, c. VI, sy. 3 (2014), 119-145.

Demirel, Fatmagül. *Adliye Nezareti Kuruluşu ve Faaliyetleri (1876-1914)*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2010.

Devellioğlu, Ferit. *Türk Argosu: İnceleme ve Sözlük*. Ankara: Bilgi Yayınevi, 5. baskı, 1970.

———. *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. Ankara: Aydın Kitabevi, 30. baskı, 2013.

Devrim, Şirin. *Şakir Ağa Ailesi "Harika Çılgınlar"*. İstanbul: Ad Yayıncılık, 1997.

Dostoyevski, Fyodor Mihailoviç. *İnsancıklar*. çev. Ergin Altay, İstanbul: İletişim Yayınları, 2017.

Duman, Mustafa. "İsmet Zeki Eyuboğlu: Hayatı ve Bibliyografyası." *Müteferrika*, sy. 1 (2004).

Durhan, İbrahim. "Ülkemizde Avukatlık Kurumunun Tarihsel Gelişimi." *Erzincan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, c. VIII, sy. 3-4 (2004), 23-46.

Durmuş, Adnan. *Tarih ve Kültürü ile Maçka*. Trabzon: Eser Ofset Matbaacılık, 2010.

Ekşi, İmdat. *Hakkı EKŞİ'DEN EKŞİ Ali'ye: Ekşioğlu Tarihi (1460-2004)*. İstanbul: Hakkı Ekşi Eğitim, Kültür ve Sağlık Vakfı Kültür Yayınları, 2004.

Emecen, Feridun M.. "Doğu Karadeniz'de Âyânlık: Tirebolulu Kethudazâde Mehmed Emin Ağa." *Belleten*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, c. LXV, sy. 243 (2001), 193-215.

———. *Doğu Karadeniz'de İki Kıyı Kasabasının Tarihi: Bulancak-Piraziz*. İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2005.

———. *Doğu Karadeniz'de Bir Vadi Boyu yerleşmesi Ağasar Vadisi: Şalpazarı-Beşikdüzü*. Trabzon: Serander Yayınları, 2010.

Emiroğlu, Kudret.. *Trabzon Vilayeti Salnamesi*. Ankara: Trabzon İli ve İlçeleri Eğitim, Kültür ve Sosyal Yardımlaşma Vakfı Yayınları, c.I-XXIII (1993-2012).

———. "Vilayet Salnamelerine Göre Trabzon'da Bürokrasi ve Eşraf." *Kebikeç*, sy. 14 (2002), 155-176.

Eyuboğlu, Hughette. *Kanadalı Bir Gelinin Türkiye Anıları*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2003.

Eyuboğlu, İsmet Zeki. *Anılar*. İstanbul: Pencere Yayınları, 1999.

———. *Maçka*. İstanbul: Pencere Yayınları, 2004.

Eyuboğlu, Mehmet Hamdi. *Bedri Rahmi-Eren Eyuboğlu: Aşk Mektupları 1932-1933*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1999.

———. *Bedri Rahmi-Eren Eyuboğlu: Aşk Mektupları 1933-1934*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2000.

———. *Bedri Rahmi-Eren Eyuboğlu: Aşk Mektupları 1934-1936*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2001.

———. *Kardeş Mektupları: Bedri Rahmi Eyuboğlu-Sabahattin Eyuboğlu*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2003.

Eyüboğlu Zehranur-Hanife Kulak. "Selahaddin Eyyübi´den Zehranur Eyüboğlu´na
Eyüboğlu Ailesinin Tarihi ve Şeceresi." dan. Şerife Mehmetoğlu, Tübitak Projesi. Trabzon 2016.

Eyüboğlu, Bedri Rahmi. *Dol Karabakır Dol*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2003.

Eyüboğlu, Hughette. *Bedri Rahmi Eyüboğlu ve Çağdaşlarından Mektuplar: Biz Mektup Yazardık!*. ed. Ruken Kızıler, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2015.

Eyyubi, Esad Ömer. "Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine." *Kahkaha*, 9 Mayıs 1339 (9 Mayıs 1923), No: 54, 3-4.

Faroqhi, Suraiya. *Approaching Ottoman History: An Introduction to the Soures*. Cambridge: Cambridge University Press, 1999.

Fedakar, Cengiz. "Anapa Kalesi: Karadeniz'in Kuzeyinde Son Osmanlı İstihdâmı." Doktora Tezi. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, 2010.

Genç, Mehmet. *Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Ekonomi*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2013.

———. "İltizam," *DİA*, c. XXII, 2000, 154-158.

———. "Mâlikâne," *DİA*, c. XXVII, 2003, 518-519.

Genç, Yusuf İhsan vd.. *Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi*. İstanbul: Başbakanlık Basımevi, 3. Baskı, 2010.

Goloğlu, Mahmut. *Millî Mücadelede Trabzon ve Mustafa Kemal Paşa*. Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi Basımevi, 1981.

———. *Erzurum Kongresi*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2011.

———. *Üçüncü Meşrutiyet*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2014.

Gökçe, Cemal. "1787-1806 Yılları Arasında Kafkasya'da Cereyan Eden Siyasi Olaylar," *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, sy. 26, 1972, 1-66.

Günay, Ş. Şenal. *Türk Parlamento Tarihi: TBMM VI Dönem (3 Nisan 1939-15 Ocak 1943)*. Ankara: TBMM Vakfı Yayınları, c. V, [ts].

Gündem, Mehmet. *Akıllısın, Neden Okumuyorsun? Rüstem Eyüboğlu: Eğitime Adanış Bir Hayat*, İstanbul: Alfa Yayınları, 2016.

Güneş, İhsan. *Türk Parlamento Tarihi-I.ve II. Meşrutiyet*. Ankara: TBMM Vakfı Yayınları, c. II, [ts].

Güven, Aydın. "Doğu Karadeniz Âyânlığına Kısa Bir Bakış." Yüksek Lisans Tezi. Atatürk Üniversitesi, 1999.

Hacısalihoğlu, Mehmet. *Trabzon'da Ayanlık Mücadelesi: Hacısalihzâde Hasan Ağa, Ömer Ağa ve Büyük Ali Ağa (1737-1844)*. Trabzon: Serander Yayınları, 2014.

Haker, Erol. *Bir Zamanlar Kırklareli'de Yahudiler Yaşardı… Kırklarelili Adato Ailesi'nin Öyküsü*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2006.

Halaçoğlu, Yusuf- Mehmet Âkif Aydın. "Cevdet Paşa." *DİA*, c. VII, 1993, 443-450.

———. *Anadolu'da Aşiretler, Cemaatler, Oymaklar (1453-1650)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, c. II, 2009.

Hamşioğlu, Ahmet Acar. *Tarihte Haşimoğulları*. Ankara: Turizm Geliştirme Vakfı Yayınları, 1995.

İlyasoğlu, Aynur. "Yakın Dönemde Tarihe İlginin Farklılaşması Sürecinde Sözlü Tarih Alanının Türkiye'deki Gelişimine Dair Bir Bakış." *Kuşaklar Deneyimler Tanıklar: Türkiye'de Sözlü Tarih Çalışmaları Konferansı*, haz. Aynur İlyasoğlu-Gülay Karacan, 26-27 Eylül 2003, İstanbul: Tarh Vakfı Yurt Yayınları, 2006, 15-22.

İnalcık, Halil. *İspence*. *DİA*, c. XXIII, 177.

İşbilir, Ömer. "Trabzon-Erzurum Arasında Savaş Malzemesi Taşımacılığı Örneğinde İran Seferinin Doğu Karadeniz Bölgesi Ekonomisine Katkıları." *Uluslar arası Giresun ve Doğu Karadeniz Sosyal Bilimler Sempozyumu 09-11 Ekim 2008 Bildiriler I*, Giresun: Giresun Belediyesi Yayınları, 162-171.

Kafadar, Cemal. "Self and Others: The Diary of a Dervish in Seventeenth Century Istanbul and First-Person Narratives in Ottoman Literature." *Studia Islamica*, sy. 79 (1989), 124-150.

———. "Ben ve Başkaları: On Yedinci Yüzyıl İstanbulu'nda Bir Dervişin Güncesi ve Osmanlı Edebiyatında Birinci Ağızdan Anılar." *Kim Var İmiş Biz Burada Yoğ İken*, İstanbul Metis Yayınları, 2009.

Kanar, Mehmet. *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: Say Yayınları, 2011.

Kansu, Mazhar Müfit. *Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1988.

Karabekir, Kâzım. *İstiklâl Harbimiz*. İstanbul: Türkiye Yayınevi, 1960.

Karagöz, İlyas. *Grek, Bizans ve Eski Türk Kaynaklarına Göre Trabzon Yer Adları*. Trabzon: Derya Kitabevi, 2006.

Karahasanoğlu, B. Cengiz. *Türkistan'dan Tireboluya: Karahasanoğlu Aile Tarihi*. İstanbul: Arı Sanat Yayınevi, 2006.

Karahasanoğlu, Selim. "Karahasanoğlu Aile Tarihine Katkı: Maçka-İstanbul Arasında Bir Osmanlı Âlimi, Karahasanoğlu Mehmed Ali Efendi (1852-1914)." *Tarih İncelemeleri Dergisi*, c. XXVII, sy. 1 (2012), 149-183.

———. *Kadı ve Günlüğü: Sadreddinzâde Telhisî Mustafa Efendi Günlüğü (1711-1735) Üstüne Bir İnceleme*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2013.

———. *Küçükköy, Taşlıtarla, Gaziosmanpaşa: Bir İlçenin Öyküsü*. İstanbul: Gaziosmanpaşa Belediyesi Yayınları, 2013.

Karaveli, Orhan. *Bir Ankara Ailesinin Öyküsü*. İstanbul: Doğan Kitap Yayıncılık, 2013.

Karnap, Huriye. "I. ve II. Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Trabzon Milletvekilleri (Biyografileri ve Faaliyetleri)." Yüksek Lisans Tezi. Selçuk Üniversitesi, 2004.

Kaya, Kemal. "19. Yüzyılda Anadolu'da İç Güvenlik Sorunları ve Voyvodalar." *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, sy. 19 (2006), 239-255.

Kılıç, Atabey. *18. Yüzyılın Meşhur Ailelerinden Mîrzâ-zâdeler*. Kayseri: Laçin Yayınları, 2001.

Kırzıoğlu, Fahrettin. (1998). *Osmanlıların Kafkas-Ellerini Fethi (1451-1590)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1998.

Kızılgeçit, Muhammed-Fuat Karabulut. *Seyyidlik ve Erzurum Gencevi/Turhan Ailesinin Şecere-i Aliyeleri Örneği*. Ankara: Orion Yayınevi, 2007.

Kocamemi, Fazıl Bülent. *Bir Türk Ailesinin 450 Yıllık Öyküsü Koca-Memi (Memi-Can) Ailesinin Tarihçesi*. İstanbul: Ötüken Yayınları, 2005.

Koloğlu, Orhan. *Osmanlı Basınının Doğuşu ve Blak Bey Ailesi*. İstanbul: Müteferrika Yayınları, 1998.

Köse, Osman. "XIX. Yüzyılda Gümüşhane Madenleri." *Trabzon ve Çevresi Uluslararası Tarih-Dil-Edebiyat Sempozyumu (3-5 Mayıs 2001)*, Trabzon: Trabzon Valiliği İl Kültür Yayınları, c. I (2002), 289-311.

Kurnaz, Cemal. "Osmanlı Tarihinde İz Bırakan Amasyalı Bir Aile: Müeyyedzâdeler." *I. Amasya Araştırmaları (13-15 Haziran 2007)*, ed. Yavuz Bayram, c. II (2007), 647-666.

Kütükoğlu, Mübahat S.. "Bir Âyân Ailesi: Tavaslızâdeler." *Belleten*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, c. LXXV, sy. 273 (2011), 447-476.

Maçka 86, Trabzon: Kuzey Gazetecilik Matbaacılık, 1986.

McGowan, Bruce. "The Age of the Ayans, 1699-1812," *An Economic and Social History of The Ottoman Empire*. ed. Halil İnalcık with Donald Quataert, c. II (1600-1914), Cambridge: Cambridge University Press, 1997, 637-758.

Meeker, Michael E.. *İmparatorluktan Gelen Bir Ulus: Türk Modernitesi ve Doğu Karadeniz'de Osmanlı Mirası*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2005.

Mert, Özcan. "Âyan". *DİA*, c. IV, 1991, 195-198.

Mert, Talip. "Bestekâr Hacı Fâik Bey." *Üsküdar Sempozyumu IV: 3-5 Kasım 2006*, İstanbul, c. II, (2007), 569-576.

Mutafçieva, V. P.. "XVIII. Yüzyılın Son On Yılında Ayanlık Müessesesi." *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, sy. 31 (1977), 163-182.

Nagata, Yuzo. *Muhsin-zâde Mehmed Paşa ve Âyânlık Müessesesi*. Tokyo: Study of Languages &Culture of Asia & Africa Monography Series, [ts].

———. *Tarihte Âyânlar: Karaosmanoğulları Üzerine Bir İnceleme*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1997.

Neyzi, Leyla. *"Ben Kimim?" Türkiye'de Sözlü Tarih, Kimlik ve Öznellik*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2011.

Odabaşı, Cumhur. *Trabzon Doğu Karadeniz Gazete ve Mecmuaları 1869-1928*. Trabzon: Karadeniz Gazetesi ve Matbaacılık, 1987.

Okay, M. Orhan. "Edhem Pertev Paşa (1824-1873)." *DİA*, c. X, 1994, 420-421.

Onbulak, Sermet. *Osmanlı İmparatorluğu'ndan Cumhuriyet'e Operatör Doktor Albay Ali Osman Onbulak ve Ailesi'nin Hayat Öyküsü*. İstanbul: VTT Yayıncılık, 2011.

Orga, İrfan. *Bir Türk Ailesinin Öyküsü*. İstanbul: Ana Yayıncılık, 2004.

Ortaylı, İlber. *Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahallî İdareleri (1840-1880)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2011.

Öksüz, Hikmet-Veysel Usta. *Mustafa Reşit Tarakçıoğlu Hayatı, Hatıratı ve Trabzon'un Yakın Tarihi*. Trabzon: Serander Yayınları, 2008.

Öksüz, Melek. "XVIII. Yüzyılın İkinci Yarısında Trabzon'da Âyân, Eşkıya ve Göç Sorunları." Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, c. V, sy. 1 (2005), 169-186.

———. "*'Trablusgarp ve Bingazi Havalisi Mevaki-i Harbiyyesi İane Defteri*'ne Göre Trablusgarp Savaşı İçin Trabzon'dan Toplanan Yardımlar." Karadeniz İncelemeleri Dergisi, sy. 15 (2013), 147-204.

Ölçay, Hülya. "Trabzon Sülüklü Şehir Mezarlığı 19. Yüzyıl Kadın Mezarları." Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi, 2004.

Önal, Sami. "Bedri Rahmi Eyüboğlu'nun Bilinmeyen Bir Mektubu." *Tarih ve Toplum*, sy. 119 (1993), 262-264.

Öndeş, Osman. *Vapur Donataları ve Acenteleri*. İstanbul, İMEAK Deniz Ticaret Odası Yayınları, 2013.

Örsten Esirgen, Seda. “Tanzimattan Cumhuriyete Avukatlık.” *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, c. LXIII, sy. 4 (2014), 737-788.

Özcan, Nuri. “Hacı Fâik Bey.” *DİA*, c. XIV, 1996, 474.

Özdeğer, Hüseyin. *Onaltıncı Asırda Ayıntâb Livâsı*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayınları, c. I, 1988.

Özer, Ahmet. “Hakimiyet’in Sanat Sayfasından Kalanlar….” *Kıyı*, sy. 15 (1987), 6-7.

———. “50. Ölüm Yıldönümünde Eğitimci, Ali Ulvi Eyuboğlu.” Kıyı, sy. 30 (1988), 8-11.

———. “Şair, Dergi Yönetmeni, Eğitimci Bir Kişilik: Hüseyin Avni Bey.” *Kıyı*, sy. 27 (1988), 8-11.

———. “Ölümünün 1. Yıldönümünde, Düşünce Tarihimizin Öncüsü: Cemal Reşit Eyüboğlu.” *Kıyı*, sy. 34 (1989), 8-10.

———. *Güneşi Alnında Taşıyan Gazeteci-Şair Ömer Turan Eyuboğlu*. Ankara: İsim Yayınları, 2012.

Özkaya, Yücel. “XVIII. Yüzyılın İkinci Yarısında Anadolu’da Ayanlık İddiaları.” *Ankara Üniversitesi Dil, Tarih ve Coğrafya Fakültesi Dergisi*, c. XXIV, sy. 1-2 (1966), 195-231.

———. “XVIII. Yüzyılda Mütesellimlik Müessesesi.” *Ankara Üniversitesi Dil, Tarih ve Coğrafya Fakültesi Dergisi*, c. XXVIII, sy. 3-4 (1970), 369-390.

———. “Canikli Ali Paşa.” *Belleten*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, c. XXXVI, sy. 144 (1972), 483-525.

———. “XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Âyânlıklar.” *Belleten*, sy. 168, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, c. XLII (1978), 667-733.

———. “Anadolu’daki Büyük Hanedanlıklar.” *Belleten*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, c. LVI, sy. 217 (1992), 809-845.

———. “II. Mahmut Döneminde Bolu’da Askerî Düzen ve Ayânlık İddiaları.” XIII. Türk Tarih Kongresi, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, c. III, sy. 3 (2002), 1853-1866.

———. *Osmanlı İmparatorluğu’nda Ayanlık*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2014.

Özkorkut, Nevin Ünal. "Savcılık, Avukatlık ve Noterlik Kurumlarının Osmanlı Devleti'ne Girişi." *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, c. LII, sy. 4 (2003), 150-153.

Öztuna, Yılmaz. *Devletler ve Hanedanlar: Türkiye (1074-1990)*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, c. II, 1969.

———. *Başlangıçtan Zamanımıza Kadar Büyük Türkiye Tarihi*. İstanbul: Ötüken Yayınevi, c. III, 1977.

———. *II. Abdülhamid ve Zamanı*. İstanbul: Kubbealtı Yayınları, 2008.

Öztürk, Kâzım. *Türk Parlamento Tarihi TBMM II. Dönem (1923-1927)*. Ankara: TBMM Vakfı Yayınları, c. III, [ts].

———. *Türk Parlamento Tarihi: Tbmm III. Dönem 1927-1931*. Ankara: TBMM Vakfı Yayınları, c. III, [ts].

Öztürk, Temel "Osmanlı-Rus Savaşının (1768-1774) Trabzon Üzerindeki Etkileri." *Karadeniz Tarihi Sempozyumu 25-26 Mayıs 2005*, Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi, c. I (2007), 295-310.

Pamuk, Bilgehan. "XVIII. Asırda Gümüşhane (Canca) Maden Mukataasına Dair Bazı Bilgiler." *Karadeniz Sempozyumu (25-26 Mayıs 2005)*, c. I (2005), 233-246.

———. "Canca (Gümüşhane) Maden Mukataası'nda İltizam Uygulaması." *Karadeniz Araştırmaları*, sy. 16 (2008), 39-48.

Piyale, Mesut. "Trabzon'da Eğitim ve Kültür Hayatı (1839-1923)," Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, 1988.

Sarıoğlan, E.Esin. "Tanzimat'ın Trabzon'da Uygulanması (1839-1856)." Yüksek Lisans Tezi. Karadeniz Teknik Üniversitesi, 1996.

Semerci, Bekir. "Bedri Rahmi Eyuboğlu." *Kıyı*, sy. 66 (1991), 8-9.

Sertoğlu, Mithat. "Mütareke Devrinde Saltanat Şûrası ve Millî Şûra Hazırlıkları (Gizli Belgeler) II." *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, sy. 23 (1969), 49-58.

Seyda, Mehmet. "Sabahattin Eyuboğlu." *Varlık*, sy. 691 (1967), 6-7.

Sümer, Faruk. *Oğuzlar (Türkmenler)*. İstanbul: Ana Yayınları, 1980.

———. *Tirebolu Tarihi*. İstanbul: Etam Matbaası, 1992.

Süreyya, Mehmed. *Sicill-i Osmanî*. haz. Nuri Akbayar, çev. Seyit Ali Kahraman, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, c. I-V, 1996.

Şahin, Canay. “The Rise and Fall of an Ayân Family in Eighteenth Century Anatolia: The Caniklizâdes (1737-1808).” Doktora Tezi. Bilkent Üniversitesi, 2003.

Şerif, Abdürrahim. “Tarihte Gümüşhane Madenleri.” *Anadolu Mecmuası*, c. I, sy. 12 (1341 [1925]), 399-403.

Şevket, Şâkir. *Trabzon Tarihi*. haz. İsmail Hacıfettahoğlu, Trabzon: Trabzon Belediyesi Kültür Yayınları, 2001.

Şimşek, Rasim. *Trabzon Belediye Tarihi*. Trabzon: Trabzon Belediyesi Kültür Yayınları, c. I, 1993.

Tabakoğlu, Ahmet. “Öşür.” Ankara: *DİA*, c. XXXIV, 2007, 100-103.

Tatar, Özcan. “1787-1792 Osmanlı-Rus Savaşı’nda Trabzon ve Çevresinin Yeri ve Önemi.” *Trabzon ve Çevresi Uluslararası Tarih-Dil-Edebiyat Sempozyumu Bildirileri 3-5 Mayıs 2001*, Trabzon: Trabzon Valiliği İl Kültür Müdürlüğü Yayınları, c. I (2002), 201-235.

Thompson, Paul. *Geçmişin Sesi: Sözlü Tarih*. çev. Şehnaz Layıkel, İstanbul Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1999.

Tunaya, Tarık Zafer. *Türkiye’de Siyasal Partiler: II. Meşrutiyet Dönemi*. İstanbul: Hürriye Vakfı Yayınları, c. I, 1988.

Tunçay, Mete. “Erzurum Kongresinin Bolşeviği”nden Gazi’ye Açık Mektup.” *Toplumsal Tarih*, sy. 32 (1996), 11-13.

———. “Önce ‘Bolşevik’ Sonra ‘Mürteci’ Bir Yazar Kürt Sorununa Nasıl Bakıyor?.” *Toplumsal Tarih*, sy. 33 (1996), 12-15.

Turan, Tülây. “150 liklerin Gizli Mektupları (V).” *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, sy. 36 (2000), 52-55.

Türk, Hatem. *Bir Mavi Yolcu: Sabahattin Eyuboğlu*. Trabzon: Serander Yayınları, 2017.

Türkiye’de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü. haz. Ömer Aksoy vd., Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, c. I-XII, 2. baskı, 1993.

Umur, Hasan. *Of Tarihine Ek: Vesikalar ve Fermanlar*. İstanbul: Güven Matbaası, 1956.

Usta, Veysel. “Erzurum Kongresi’nin ‘Casus’u Ömer Fevzi Bey ve Kongre Aleyhindeki Yazıları.” *Toplumsal Tarih*, sy. 45 (1997), 53-58.

———. “Milli Mücadele Yıllarında İki Trabzonlu: Ömer Fevzi ve Esad Ömer Eyyubi.” *Toplumsal Tarih Dergisi*, sy. 49 (1998), 47-48.

———. *Balkan Harbinde 87. Alay Trabzon Gönüllüleri*. Trabzon: Serander Yayınları, 2009.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. *Meşhur Rumeli Ayanlarından Tirsinikli İsmail, Yılık Oğlu Süleyman Ağalar ve Alemdar Mustafa Paşa*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1942.

Üçüncü, Uğur. “Milli Mücadele Döneminde Trabzon’da İttihatçılık.” Yüksek Lisans Tezi. Karadeniz Teknik Üniversitesi, 2006.

———. “Türkiye Büyük Millet Meclisinin İlk Şehit Milletvekilleri.” *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, c. III, sy. 12 (2010), 431-440.

Vala Nurettin Na-nu. *Bu Dünyadan Nazım Geçti*. İstanbul: Cem Yayınları, 1988.

Yalçın, Soner. “Muhalif Mi?.. Hain Mi?.. Ömer Fevzi Eyüpoğlu.” *Sözcü*, 26 Mart 2016.

Yaycoğlu, Ali. “Sened-i İttifak (1808): Osmanlı İmparatorluğu’nda Bir Ortaklık ve Entegrasyon Denemesi.” *Nizâm-ı Kâdîm’den Nizâm-ı Cedîd’e III. Selim ve Dönemi: Ölümünün 200. Yılında III. Selim ve Dönemi Sempozyumu*, İstanbul: İSAM, 2008, 667-709.

Yaylak, Muzaffer. *Zenbekoğulları Şeceresi*. Ankara: Gece Kitaplığı Yayınevi, 2014.

Yazıcı, Mustafa. “Selâhaddin Eyyûbî’den Eyüboğullarına!....” *Karadeniz’de Sonnokta*, 14 Aralık 2014.

Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi. *Kur'ân-ı Kerîm ve Yüce Meâli*. İstanbul: Seda Yayınları, 2014.

Yer, Kader. “Trabzon Sülüklü Mezarlığında 18. Yüzyıl Mezar Taşları.” Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi, 2004.

Yıldız, Alim. *Kültür Tarihimizde Sivaslı Bir Aile*. Sivas: Buruciye Yayınları, 2011.

Yılmaz, Ejder. “Bir Meslek Olarak Dünden Yarına Doğru Avukatlık.” *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, c. XLIV, sy. 1-4 (1995), 193-208.

Yılmaz, Özgür. “Tanzimat Döneminde Trabzon.” Doktora Tezi. Karadeniz Teknik Üniversitesi, 2012.

———. “Tanzimat Öncesinde İsyancı Bir Ayan Profili: Acaralı Kör Hüseyin Bey Hadisesi.” *Belleten,* c. LXXVIII, sy. 282 (2014), 611-633.

Yörük, Ali Adem. “Mekteb-i Hukuk’un Kuruluşu ve Faaliyetleri (1878-1900).” Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi, 2008.

Yücel, Yaşar. “Osmanlı İmparatorluğunda Desantralizasyona (Ademi Merkeziyete) Dair Genel Gözlemler.” *Belleten,* c. XXXVIII, sy. 149-152, 654-708.

Yüksel, Ayhan. “Trabzon Valisi Sırrî Paşa’nın 1880 Tarihli Bir Raporuna Göre Doğu Karadeniz’in Önde Gelen Aileleri.” *Türklük Araştırma Dergisi*, sy. 16 (2004), 179-199.

———. *Bir Aile Tarihi: Göreleli Müftü Duduzâde Hüseyin Müştak Efendi ve Ailesi*. İstanbul: Serander Yayınları, 2012.

———. “Erzurum Kongresi’nden Bir Sima: Eyübzâde İzzet Bey.” İstanbul: Doğu Kardeniz Araştırmaları, İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2013, 159-170.

———. “Kırım Savaşı’nda Tirebolu, Görele ve Keşap Kazalarından Yapılan Para Yardımı.” *Doğu Karadeniz Araştırmaları*, İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2013, 147-158.

———. “Trabzon Valisi Sırrî Paşa’nın 1880 Tarihli Bir Raporuna Göre Doğu Karadeniz’in Önde Gelen Aileleri.” *Doğu Karadeniz Araştırmaları,* İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2013, 33-46.

———. *Kuğuoğulları: Eski Bir Osmanlı Âyan Ailesi*. Trabzon: Serander Yayınları, 2017.

Yüksel, Murat. *Trabzon'da Türk-İslam Eserleri ve Kitabeler: Mezar Kitabeleri*. Trabzon: Trabzon Valiliği Yayınları, 1991.

———. *Trabzon Sülüklü Şehir Mezarlığı’ndaki Tarihî Şahsiyetler ve Kitabeler*. Trabzon: Trabzon Belediyesi Kültür Yayınları, 1998.

———. *Trabzon’da Türk-İslâm Eserleri ve Kitabeler*. Trabzon: Trabzon Belediyesi Kültür Yayınları, c. I-IV, 2000.

Yürük, Emre. “Trabzon-Giresun-Gümüşhane Eksenindeki Ayan Aileleri ve Faaliyetleri (1750-1800).” Yüksek Lisans Tezi. Karadeniz Teknik Üniversitesi, 2014.

Zens, Robert. "Ottoman Provincial Notables in the Eighteen Century: A Comparative Study." *Perspectives on Ottoman Studies Papers from 18th Symposium of the International Committee of Pre-Ottoman and Ottoman Studies (CIEPO) at the University of Zagreb 2008*, ed. E.Causevic vd., Belin: Lıt Verlag, 2010, 245-250.

Sözlü Kaynaklar:

Ali İhsan Eyüboğlu, "Maçka Merkez'deki Eyüboğulları" konulu görüşme, Maçka: 29 Haziran 2016.

Bahtiyar Eyüboğlu-Sami Eyüboğlu, "Galyan (Masahor) ve Zanoy (Akmescit) Köylerindeki Eyüboğulları" konulu görüşme, Maçka: 30 Haziran 2016.

Eftal Eyüboğlu, "Zanoy (Akmescit) Köyündeki Eyübzâdeler" konulu görüşme, Maçka: 30 Haziran 2016.

Hughette Eyuboğlu, "Eyüboğlu Ailesi ve Şeceresi" konulu görüşme, İstanbul: 12 Mart 2016.

Işık Eyüboğlu, "Eyübzâde Ali Galip Efendi ve Ailesi" konulu görüşme, Trabzon: 2 Haziran 2016.

Mehmet Eyüboğlu, "Trabzon-Beşikdüzü'ndeki Eyüboğulları, Kökeni ve Şeceresi" konulu görüşme, Trabzon: 28 Haziran 2016.

Servet Eyüboğlu, "Eyüboğlu Ailesi" konulu görüşme, Maçka: 29 Haziran 2016.

Sinan Eyüboğlu, "Eyüboğlu Ailesi" konulu görüşme, Maçka: 29 Haziran 2016.

Şükrü Eyüboğlu (İsmet Zeki Eyuboğlu'nun yeğeni), "Eyüboğlu Ailesi ve İsmet Zeki Eyuboğlu Konağı'nın Tarihçesi" konulu görüşme, Maçka: 29 Haziran 2016.

Turhan Eyüboğlu, "Eyüboğlu Ailesi ve Maçka-Trabzon Arası Yerleşim Yerleri" konulu görüşme, İstanbul, Trabzon, Maçka: 16 Ocak 2016, 02 Temmuz 2016.

Yakup Eyüboğlu, "Eyüboğlu Ailesi" konulu görüşme, İstanbul: 12 Mart 2016.

Online Kaynaklar:

http://www.bisav.org.tr/ [Erişim tarihi: 3.9.2017]

http://www.sozlutarih.org.tr/ [Erişim tarihi: 3.9.2017]

http://www.sozcu.com.tr/2016/yazarlar/soner-yalcin/muhalif-mi-hain-mi-omer-fevzi-eyupoglu-1144791/ [Erişim tarihi: 21.3.2016]

http://www.karadenizdesonnokta.com.tr/gundem/mustafa-yazici-ile-tarihin-aynasi-h17390.html [Erişim tarihi: 6.12.2017]

http://tarihvakfi.org.tr/Proje/sozlutarihprojeleri/10 [Erişim tarihi: 18.9.2018]

http://eyubogluvakfi.org.tr/?page_id=312 [Erişim tarihi: 17.2.2019]

EKLER

Ek-1: Eyübzâde Mehmed Hamdi Efendi'nin "Safahat-ı Hayatım" adlı Hatıratı- Transkripsiyon.[1]

Babam merhum Hamdi Eyüboğlu'nun kendi eliyle ve eski harflerle 1930 senesi Nisan'ında yazıp bana bırakmış olduğu (91) safihelik (safat-ı [safahat-ı] Hayatım) unvanlı defteri tarafımdan aynen intinsah edilmiştir.

1/Mart/1952
RAHMİ EYÜBOĞLU

Ocak 1980'de beş nüsha olarak
Mustafa Eyüboğlu tarafından kopya edilmiştir.

Sevgili Mehmed'imize
İmza

[1] Hatıratın transkripsiyon metnindeki, emin olduğumuz, yazım yanlışları metnin anlam bütünlüğünü bozmayacak şekilde tarafımızca revize edilmiştir. Ancak hatıratın Osmanlıca orijinal nüshası elimizde olmadığı için bazı Osmanlıca kelimelerin Mustafa Eyüboğlu tarafından yapılan transkripsiyonuna sadık kalınmıştır.

FİHRİST

1. Doğum tarihim, Galyan'da, Zanoy'da ve Trabzon'da mektebe devamım Trabzon'da liva meclisi idare kalemine mülâzemetim, meclis kalemi mukayyitliğine tayinim.

2. Akçaabat âşâr kitabetine tayinim, Medrese tahsilim ve kurra imtihanım ve (rabıta kelimesinin çeşitli manaları).

3. Maçka âşâr mültezimlerine iştirakım.

4. Hesna Hanımla teehhülüm. Dayım Rahmi Bey'in esaretten dönüşü ve Trabzon eşrafına kıymet takdir edişi.

5. Rahmi Bey'in oğulları Cabbar ve Şahap Beyler ve kızı Emine Hanımla maiyetlerinin Zanoy'a gelmeleri, Rahmi Bey'in konak inşasına teşebbüsü, sevgili bir koyunumun bina temellerine kurban kesilmesi, Rahmi Bey'in Maçka Kaymakamı Tayyar Bey'e yaptığı müessif bir hakaret.

6. Rahmi Bey'in 1295 tarihinde esaretten gelip Erzincan'a giderken teşyî esnasında onun eseri olan VATAN manzumesini yüksek sesle okuyuşumdan memnun oluşu.

7. Rahmi Bey'in Erzincan'dan Trabzon'daki akrabamız Ali Galip Efendi'ye telgraf çekerek beni istemesi. Erzincan'dan Hacı Fehmi Efendi dergâhında misafir kalışım, Trabzonlu meşhur şeyh Hacı Hakkı Efendi ile mülâkat ve onun benim hakkımdaki bir kerameti.

8. Rahmi Bey'in emrini almadan Malatya'ya gidişim ve orada ne şekilde karşılandığım.

9. Rahmi Bey'in çiftlikteki icraat ve ıslahatı.

10. Söğütlü cami-i şerifi, hastalanan ata yazdığım muska.

11. Hazreti Peygamber'in bir Arab'ın hanesine misafir oluşu ve hane sahibinin hastalanan hayvanını iyi etmesi. Malatya'dan Rahmi Bey'in Hacı Fehmi Efendi'ye yazdığı bir mektubu hamilen Erzincan'a hareketim. Oradan Trabzon'a avdetim.

12. Pederim İsmail Efendi hakkında aldığım yanlış bir haber üzerine bir gece yarısı Maçka'ya gidişim. Oradan müfettiş bey refakatinde dönüşüm.

13. Gümüşhane mahkeme başkâtipliğine tayinim ve oraya ait bazı hatıralar.

14. Gümüşhane Naibi Abdülmumin Efendi ve menâkıbı.

15. Abdülmuin Efendi'nin (medâr-ı kelâm).

16. Adliye harç tarifesinin Gümüşhane'ye mahsus olarak ta'dili hakkındaki teklifi.

17. Muvakkaten cinayet mahkemesi riyasetine tayini.

18. Evrak zarfları hakkında Adliye Nezaretine teklifi.

19. Hakim Efendi'nin zengin olma hülyaları.

20. Bir talâk ve nikâh ilâmı.

21. Müddeti hitamında mazbata almaksızın çıkıp gitmesi.

22. Rusya tebaasından dervişin karısı hakkındaki talak ve nikâh kararları.

23. Gümüşhane Mutasarrıfı Cemal Beyefendi-keklik ve tilki avları.

24. İsmail Bey'in meşhur küheylanı.

25. Gümüşhane Mutasarrıfı Faik Bey'in idare ve hareket tarzı.

26. Akdağ heyelanı ve Sultan Hamid'in ianesi.

27. Gümüşhane mahkeme başkâtipliğinden istifa ederek Trabzon'da avukatlığa başlayışım.

28. Hasan Paşa davası.

29. Hace Ziyneti Hanım'a vekâletim, bir nikâh davası.

30. Horovi ve İmtihana köylerinin mer'a davaları.

31. Müthiş bir cinayet davasında mahkemece müdafi avukatlığa tayinim.

32. Maçka'da Alemdarzâde Celal Efendi ile Mutizâde Ömer Ağa arasındaki arazi ve emlak davasına vekâletim.

--SON--

Safaftı [Safahat-ı] hayatım
Bismillâhirrahmanirrahim
Hazâ min fazli Rabbî

1268 senesinde Maçka'nın Kalyan Mesahor karyesinde tevellüt etmiş olduğum kaydî resmiye müstenit olup fakat merhume validemden işitmiş olduğuma göre pederim merhum ile 1263 senesinde evlenmiş oldukları ve dördüncü sene ilk evlatları olarak ben dünyaya geldiğim anlaşıldığına nazaran doğum tarihim 67 olmak lazım gelir. Hatta validemden bir kiraz ayında doğduğumu işitmiştim. Hatırladığıma göre 12 veya 15 yaşıma kadar ammilerimin aileleriyle birlikte Kalyan konağında ikamet ve köyün mektebine devam ederdim.

Hocamız Of'un Hopşera karyesinde İsmail Efendi idi. Ammilerimi ve dayım merhum Rahmi Beyi de okutan bu zat idi. Namaza yeni başladığımız sıralarda ve bir kış mevsiminde hoca beni arkadaşlarımla maktebin çeşmesinde abdest almağa gönderdi. Bu çeşmenin suyu kışa nazaran biraz sıcak olduğu halde mevsimin ve havanın soğukluğundan ürkerek abdesti acele ve telaşlı alıp hocanın yanına geldiğimde ocağın ateşine karşı ısınırken sağ tarafımda kelam-ı kadim yazmakla meşgul olan hoca efeni gözlüğünün altından bana bir kuş bakışı şeklinde yan yan baktı. Ben de onun bu bakışına hayret etmekte iken birden bire sağ elimin sübabe parmağını bükerek alnıma vurarak beni arkaüstü düşürdü. Hayret ve teessür içinde kaldım. Meğer bunun sebebi şu imiş: Acele ile abdest alırken ellerimi, kollarımı ve ayaklarımı yıkadığım halde yüzümü unutup yıkamamışım. Hoca Efendi bunun farkına vararak beni ikaz etmiş. Mevlâ gariki rahmet eyleye. Her abdeste usulü veçhile yüzümü yıkamayı ondan sonra unutmadım.

Kalyan Mesahor mektebinde bir müddet Kur'ân-ı Kerim okumaya devam ettikten sonra pederimin ve validemin Trabzon'a nakletmeleriyle Hacıkasım Mahallesinde dedem merhum Osman Ağa'nın Mahallesi ittisalindeki selâmlık dairesinde ikâmete ve Tabakhane Mahallesinde Melek Hafuz mektebine devama başladım. Orada sülüs yazıya ve Kur'an okumaya devam ettim ve sülüs hattan icazet aldım.

Bir aralık Zanoy'da Gülsüm Hanım'ın yanına geldim ve Zanoy'daki mektebe devam ettim. Sarf ve nahv okumaya başladım. Hocamız büyük Ofî Mehmed Efendi ve mahdumu İsmail Efendi idi. Sonra yine Trabzon'a döndüm.

İmaret Medresesinde Hoca Musa Efendi'de ve Kocamanzâde Hoca Mehmed Efendi'de ve bazen Ortahisar'da Faik Efendi Medresesi'nde dersimiz camiye çıktı. O zaman 1285 veya 1286 senesi idi. Vilayet merkez mutasarrıflığı dairesinde liva meclis idare kaleminde Hurşut-Ağazâde Hamdi Efendi başkâtip idi. Onun maiyetinde bir müddet kalemde mülâzemette bulundum. Bu sırada azadan Hüseyin Rüştü Efendi delâletiyle ve 70 kuruş maaşla meclis kalemi mukayyidliğine tayin oldum. Yemen-Efendizâde Salih Efendi refakatine verildim. Mumaileyhin nezaret ve himayesinde çalıştım. Aradan çok zaman geçmeksizin liva meclis dairesi lağvedildi. Hatta bir Ramazan-ı Şerif gecesi efendilerle kaleme giderek çalışmakta iken mutasarrıf bey tarafından çağırılan başkâtip efendi avdetinde hepimize hitaben: (Efendiler kalemimiz ba-idare-i seniyye lağvolundu) demesiyle herkes önündeki mumları söndürerek kalemini, hokkasını koltuğuna alıp, daireden çıkıp gittik.

Arabî derslerini okumaya devam etmekte iken bir aralık Akçaabat nahiyesi âşâr memurluğuna tayin edilmiş olan Demelizâde Mehmed Ağa maiyetinde âşâr ikinci kâtipliğine tayin oldum. Birkaç ay devam ettim, o sırada Trabzon sabık sandık emini Ali Rıza Efendi kaymakam vekili idi, sonradan değiştirildi. Yerine gelen kaymakam kabaca bir zat idi.

Hikâye: Bir gün mecliste âşâr işleri müzakere oluyordu. Herkes reyini beyan ederken memurumuz Mehmed Ağa dahi bu işe müteallik bir mütalâada bulundu. Bu Mehmed Âğa oldukça yaşlı ve dirayetli bir adam idi ve bazı memuriyetlerde zannıma göre vilayet idare meclisi azalığında bulunmuştu. Kaymakam mecliste kendisini efkâr-ı atike eshabından diye zam ve tesçil etmesi üzerine hiddetli zamanlarında pantolonunun paçasını yukarı çekmek itiyatında olan Mehmed Ağa derhal paçasını yukarı çekip sabık kaymakam Ali Efendi'yi metih ve şimdiki kaymakamı zem ve tahkir etmiş ve tevehhürlü tarzda (uçurduk nazenin nesü revanı, oturttuk yerine bu kaltabanı) diye bir beyit okudu ve hiddetini yenemeyerek kaymakamı dövmeye hazırlandı. Fakat kaymakam perişan bir vaziyyete düşmüş oldu.

Bu kitabet dolayısıyla birkaç ay Polathane'de bulundum. Akrabamdan Rıfat Efendi orada Reci Kâtibi idi. O vasıta ile Serdarzâde Mustafa ve Hacı Ahmed ve Ramiz Âğaların konaklarına gidilerek onlarla ülfet ve müsabahat olunurdu.

Oldukça iyi Kur'an okuduğum için ağalar birkaç gece selâmlıklarında bana imamet ettirdiler. Ve Ramazan-ı Şerife tesadüf ettiğimden dört beş gecede iftarlarında bulundum. Fakat birgün bizim memur ağa hazretleri "sen burada Serdaroğulları'nın baklava, böreğine ve imamlığına mı geldin" diye beni ağalara gitmekten men etti.

O vazifeye devam etmekte iken yeni evli olduğum ve kurra esnasında yaklaştığı için cihetle âşâr kitâbetliğinden çekildim. Medresemizin talebe sınıfına geçtim. Birkaç günler Hamza Paşa Medresesi'nde Hoca Derviş Efendi'de ve daha sonra Ortahisar Medresesi'nde halazâdem Reşid Efendi ile birlikte medresede höcre neşin talebeden olduk. Kocamanzâde Hoca Mehmed Efendi'den ve daha evvelce bir müddet Hacıpir Efendi-zâde müderris Faik Efendi'den ve müteakiben yine Mehmed Efendi'den okuduk. Kurramız isabetiyle iki defa nahirden ve mantıktan imtihan edildik. Son defa (şemsiyye) den imtihan olduğum sırada imtihana giren Of talebesi oldukça kalabalıktı. Bu talebe içinde benim yazım onlarınkinden daha uygundu. İmtihan münasebetiyle yazım heyeti mümeyyiziye tarafından takdir edilerek medresenin bir odasında ikamet etmekte olan mümeyyiz İbrahim Efendi'nin tanzim etmekte olduğu cedvellerin yazılmasına yardım etmekliğim tavsiye buyruldu. Bu vesile ile talebe arkadaşlarıma oldukça muavenet ve tescilâtta bulundum.

İmtihanda bir ara tesadüf eden (rabıta) kelimesinin tarifi soruldukta ani bir tutukluk geldi. Dalgın dalgın düşünmekte iken Müderris Faik Bey kendisinden gizli tuttuğumuz dervişlik inabesinden haberdar olarak hem cevabımı kolaylaştıracak hem de bu gibi inabeleri tahsile sekte vereceğini nezaketle ima etmek için olmalı ki: "Hamdi Efendi senin şu yakınlarda intisabiyle meşgul olduğun tarikat rabıtası değil mantıkta okuduğun rabıta sual olunuyor" demesiyle hemen hatırladım ve (irtibatu'l-mevzu bi'l-mehûl) cevabını vermekle mazhar oldum ve imtihanım parlak geçti.

1290 veya 1292 tarihlerinde yine arabi okumakla kâh Trabzon ve kâh Maçka'da ve âle'l-ekser Trabzon'da bazen Hanımcık teyzemin hanesinde ve bazen kerimesi Nesli Hanım ve Salim Bey hanelerinde ikamet ettim. Hatırladığıma göre 1292 senesinde Maçka'da Alemdarzâde Ömer Ağa ve biraderi Mustafa Efendi'nin iltizam ettikleri âşâr işlerine pederimin ruhsatıyla ben de iştirak ettim. Maçka'nın

Kilhat ve Canbur köylerinde Pondila ve Hamsiköy köylerinin âşârını birlikte aldık. Aynen teaşşir etmek üzere evvela Pondila köyüne gittik tarik-i kebir üzerinden Yanakondos karyesinde Abdullah oğlu Hotor'un dükkânında kaldı. Pondila köyü muhtarı Hacıoğlu Konstantin, ağa takımından hatırlı bir adam idi. Köylüleri toplayıp onlara âşârın bedelen ödenmesini ve bu mültezimlerin köy içerisine sokulmamasını tavsiye etti. Hatta 50 lira bir ticaret verilirse mültezim ikna edilebilir dedi. Bana da hususi olarak "peder efendi böyle işleri kabul etmezdi sizi böyle işe nasıl ortak etti? Ben tasavvut edeyim. Sen de çalış Ömer Ağa'yı ikna et de şu ahaliyi beyhude uğraşmaktan ve lüzumsuz külfetlerden kurtaralım" dedi. Ömer Ağa'nın bana teveccüh ve muhabbeti vardı. Tavassutumu kabul eder vazifeyet gösterdi. Muhtar da Pondila'nın müteaddit mahalleleri heyetlerini celb ederek açıkca tavsiye ve ısrarda bulunduysa da "katiyyen mültezime bedel vermeyiz. Hakkı neyse taşir edip aynen alsın" dediler. Muhtar; "bu işte zararlı çıkarsınız" diye tekrar onları iknaya çalışmış ise de köylüler yine inat ettiler ve âşârı bedel mukabili almaktan imtina eylediler. Ömer Ağa da "öyleyse taşir edelim" diyerek evvela Pondila'nın Konok Mahallesindeki Arap oğlu Andon'un hanesindeki çayır otlarının keşfine girişti. Miktarında tarafeyn muhafilleri iktifa etmediklerinden bi'l-zarure otların haneden çıkarılıp veznedilmesine karar verildi. Bu iş üç saat kadar devam etti. Vezin işi hayli uzadığı gibi otların tekrar eve kaldırılması en aşağı birgün birçok adamı işgal edeceği ve yalnız ot taşiri haftalarca ve belki aylarca süreceği anlaşıldı. Ve Andon'nun hanesinde 500 okka tahmin edilen otların 1500 okkayı geçtiği ve şu halde yalnız ot öşürü köyün âşâr bedeline tekabül edeceği meydana çıkınca muhtar Kostantin; "gördünüz mü? 50 lira yerine şimdi 200 lira verinde aklınız başınıza gelsin" dedi.

Nihayet pazarlığa yatıldı. Köyün âşâr bedeline kuruşta 11 para zam ile köylüye ihale edildi ve maliyeye ait kısım köylü tarafından doğrudan doğruya mal sandığına ve mültezime ait kâr hissesi nakden verilmesi takarrür ederek senede raptedildi ve doğrudan Hamsiköyü'ne gidildi. Orada birkaç gün gezilerek neticede orası da aynı şartlarda köylüye devredildi.

Pondila ve Hamsiköy'ün mahsulâtının kısmî azamı buğday ve arpa olup mısır ve fasülye sülüs derecesinde idi. Oralarda arazi gayet münbit ve mahsuldardır.

Hamsiköylülerin birinci ve ikinci mezrada hane kelifleri ve çayırları kısmen buğday, arpa, karabakla ve patates mahsülleri yetişir. Melânlı mahallesinde bir ahırda 16 sığır hayvanı olan bağlık mahalleleri gördüm. Hamsiköy'ün üstünde Balahor denilen mezrada bir sene buğday-arpa ekilir, ertesi sene boş bırakılır. Bu süre dehşetli mahsül olur. Hülasa bu köylerden mültezimler oldukça istifade ettiler. Sonra Kilât ve Zanbur karyelerine gidildi. Mevsim temmuz ayları idi. Oraların havası vahim olduğundan ticaret aranmaksızın münasip bedellerle âşâr köylülere terkedilmek istendi. 10 gün kadar kalındı. Ticaret, zam edilmeksizin köyler malûl ve maktu bedellerle kendilerine ihale edildi. Bir köyün birkaç mahallesi olup, âşârı mahallere taksim eden muhtar bazılarına fazla hisse yüklediği için Kilât'ta bu surette 600 kuruş fazla tahsil edilmiş ve ticaretimiz bundan ibaret olmuştur. Kilat muhtarı Osman Ağa, köyün muteber bir adamı idi ve ağzı kalabalık idi. Arkadaşım Mustafa Efendi ile evinde birkaç gün misafir kalmıştık. Birkaç ay sonra Trabzon'da hükümet konağı içinden geçerken bu Osman Ağa'yı borçlu hapishanesinde gördüm. Yanına gittim, sebebini sordum. Birisine 600 kuruş borcundan dolayı tevkif edilmiş olduğunu hayretle öğrendim. Ricası üzerine kendisine senet mukabilinde 600 kuruş ödünç verdim. Tahliye edildi, vadesi geldi geçti parayı alamadım. Nihayet Osman Ağa vefat etti, bizim senetli alacağımız da battı, gitti.

Demekki 600 kuruş ticaret bir hesap sehvinden ileri geldiği için bize de nasib olmadı. Osman Ağa'nın zimmetinde kaldı, helal olsun. Tuhaflık bu ya Tarik-i Kebirde Hacı Mehmed mevkiinden geçerken karşı taraftan Osman Ağa'nın hanesini gördükçe bu 600 kuruşu hala hatırlarım.

Velhasıl âşâr işlerini ikmal edip tahsilâtı kısmen ben yaptım. Bana isabet eden hisseyi peşin aldım. Medrese ve evde sarf ettim. Ve o tarihlerde teehhür vukubuldu. Trabzon'da Salim Bey hanesinde refikam Hesna Hanımla beraber bulunmakta ve ders okutmakta iken dayım Miralay Rahmi Bey esaretten gelmiş ve benim vaziyetimi de Trabzon'da görmüştü. Mumaileyh Trabzon eşrafını ziyaret ettikleri esnada bir akşam evde müsabahat ederken Veli Batrakraoğlu Süleyman Ağa, Rahmi Bey'e hitaben "Beyefendi Trabzon eşrafımızı nasıl gördün?" diye sual etti. O tarihlerde Gümrükcüzâde Mesut Efendi nüfuzlu ve akîl zavattan sayılırdı ve güzel kıymetli atlardı vardı. Trabzon'da öyle kıymetli

hayvanlarla gezen nadirdi. Bu sebeple Rahmi Bey'in onu tercih edeceği beklenirdi. Fakat Rahmi Bey, Süleyman Ağaya cevaben: "onun güzel hayvanları vardır" demekle iktifa etti. Bu söz sual sahibine ve hazır olanlara garip geldi. Bunun üzerine filan ve filan efendileri ve hatta bizim Ali Galip Efendi'yi nasıl bulduğu yolunda tekrar bir sual irat edilmesi üzerine buna cevaben: "Ali Galip Efendi akrabamızdır, veki ve müktedirdir. Fakat onun temeyyüzündeki sebeplerden biri kıymetli adamların nedreti olsa gerektir" dedikten sonra ilâve etti: "Azizim memlekette öyle muktedir ve mühim bir adamımız var ki Trabzon'u hemen hemen bir parmak üzerinde idare edecek iktidardadır fakat halk onu henüz takdir edememiştir. Bu zat Hacı Arif-zâde şairi meşhur Emin Hilmi Efendi'dir" dedi.

Emin Hilmi Efendi o sıralarda Trabzon'da yeni intişar etmekte olan *Trabzon* gazetesini ilk defa çıkarmaktaydı. Rahmi Bey, bu zatı Trabzon'un diğer tanınmış eşrafına tercih etmiş idi.

Dayım mumaileyh daha evvel Bağdat'tan geldiği ve mahdumları Abdülcabbar ve Şahap Beyler ve kerimesi Emine Hanım ve köle Server ve Ferhat Araplar ile cariyeler ve seyis Hafız ve Baytar … beraberinde bulunduğu halde büyük validemiz Gülsüm Hatun'un Zanoy'daki hanesine geldiler orada dayım bir konak inşasına başlamıştı. Konağın temelleri kazıldığı sırada benim besili ve kuyruklu bir koyunum vardı. Çok sevdiğim bu koyunu validemin tavsiyesi üzerine Cevizlik'ten Zanoy'a getirdim. Dayım, amele ile temelleri kazdırırken yanlarına giderek koyunu taktim ettim. Hemen o anda koyunu temel hendekleri içinde kestirdi. Bizim süslü koyun meğer yapının temeline kurban olmak kısmetinde imiş.

Rahmi Bey babamdan bir ocak taş takımı istedi. Taşın çenberini taşıyacak hayvan Cevizlik'te zor bulunurdu. Hordokoplu Lorko oğlunun kuvvetli büyük bir katırı vardı. Taşı onunla Zanoy'a götüreceğim sırada Maçka müdürü Kalcızâde Tayyar Bey "hayvan mekkâreye gidecektir" diyerek müsaede etmedi. Rahmi Bey bunu haber alınca bi't-tabii kalben müteessir ve münfail oldu. Bir müddet sonra ailesi ile birlikte Erzincan'a gideceğinden bahisle müdür Tayyar Bey'den beş altı tane mekkâre hayvanı istedi. Dördüncü ordu müşirinin emriyle zâbitâna yol güzergâhındaki hükümetlerin bu yolda yardım yapılması mûtad idi. Tayyar Bey

“mensup olduğum vilayet valisinin emri olmaksızın mekkâre hayvanı vermekle mükellef değilim” deyü ret cevabı verdi. Ve istinilen mekkâreyi vermedi. Bunun üzerine Rahmi Bey, Zanoy’da birkaç hayvan tedarik ederek, kalabalık ailesiyle dördüncü ordu merkezi olan Erzincan’a gitmek üzere yola çıkarak, Cevizliğe geldiğinde müdür Tayyar Bey’e güya veda için uğradı. Müdürün yanında babam, Mustafa Ağa ve daha başkaları vardı. Rahmi Bey, Müdür Bey’e hitaben: “beyefendi askerlik dolayısıyla mekkâre hayvanı talebine dair olan müracatımız kabul buyurulmadı. Bu gibi ihtiyaçlar için tesadüf ettiğimiz mahaller hükümetlerine müracaatımıza dair ordu müşirinin emirleri vardı” yolunda hafifçe bir tarizde bulunması üzerine Tayyar Bey: “ben, ordu müşirinin emrini infaza memur değilim ancak mensup olduğum valinin emrini alırım” demesiyle fırsat gözleyen Rahmi Bey, hemen yaklanarak: “ya! Sen Müşir Paşa’nın emirlerini tanımaz mısın?” diye müdür Tayyar Bey’in makamında suratına şiddetli bir tokat aşk etti. Tayyar Bey daha cüsseli ve kuvvetli bir adam olduğu halde davranmasına mahal kalmadan Rahmi Bey odadan çıktı ve hükümet kapısında bekleyen binek hayvanına atlayarak maiyeti ile birlikte hareket etti. Babam ve Mustafa Ağa bu muameleden çok mahçup oldularsa da Rahmi Bey çoktan çekip gitmşti.

Ferdası günü Hamsiköy’den Trabzon’un eşrafından ve natıka perdaslanından Raşit Kadızâde Rasim Efendi ve yekçesim Hafız Efendi gibi münevver zevâta “30 seneden beri ancak bu defa vatanıma sılaya geldiğim halde avdette Trabzon eşrafından bildiğimiz kazamız müdürü Tayyar Bey’den mekkâre hayvanı istemiştim. Hayvanı vermedikten başka veda için makamına uğradığımda orada bulunan eşraftan bazı zevat huzurunda bana hakarette bulunmuş ve hatta dövmeye bile kalkışmıştır.” yolunda mektuplar üzerine bu zevatta hadiseyi Trabzon’da konaklarda nakil ve hikâye etmeleriyle herkes müdür Tayyar Bey’i bu küstahca hareketi ve tecavüzünden dolayı tayyip etmişlerdir. Aradan birkaç gün geçtikten sonra da Rahmi Bey ile Hamsiköy’ünde görüşmüş ve hadiseyi kendisinden dinlemiş olan bir zabit Cevizlik’e geldiğinde müdürün huzuruna çıkıp “Rahmi Bey’e hakaret eden sen miydin?” diye bir tokat aşk ederek savurmuş gitmiş ve zannederim daha birkaç defa bu intikam hareketleri devam etmiş idi.

Rahmi Bey ikinci defa, yani Rus muharebesinin hitamından sonra, esaretten gelip Trabzon’da birkaç gün kaldıktan sonra Erzincan’a azimet edeceği sırada (1295

tarihi olsa gerek) beni Trabzon'da görmüş idi. Akrabalarla kendisini Meksila'dan daha yukarılara kadar teşyi ederken ben kendi malım olan bir dor ata binerek Hamurya köyü ve Sersa hizalarına kadar beraber gitmiş ve yolda birkaç adım ileriye geçip Rahmi Bey'in eseri olan "Yanesima Lâtühabilmi bi-ehbari Vatan" manzumesini yüksek sesle okuduğum sırada arkadan gelmekle olan Rahmi Bey "dur" diye bağırdı ve beni yanına çağırarak "sen bu manzumeyi nereden öğrendin?" diye sordu. Ben de "siz Bağdat'ta iken, Zanoy'a, Hoca İsmail Efendi'ye yazmışsınız. Validem de ondan alarak bize ezberlettirdi" cevabını verdim. Oradan da veda ederek Cevizlik'e döndüm. Dayım da ailesiyle Erzincan yolculuğuna devam etti.

Erzincan'dan Ali Galip Efendi'ye çektiği bir tegrafta "Sultan Çifliği nazırlığı vazifesiyle Malatya'ya gidiyorum. Yeğenim Hamdi'yi gönderir misiniz?" diye bildirmesi üzerine ben de gitmeye heves ettim. Babam da ruhsat verdi. Mevsim güz idi. Galyan'lı Molla Hasan refakatiyle ve Güşkü tarikiyle Erzincan'a gittim. Hacı Fehmi Efendi hazretlerinin dergâhına misafir oldum. Dergâh-ı şerifte birkaç gün kaldım. Şeyh Efendi hazretlerinin mahdumları Sıtkı ve Fevzi Efendiler'in hürmet ve riayetlerini gördüm. Dergâhta Hacı Şaban Efendi vesâir muhafızlar bana çok hürmet ettiler. Mescitte sabah namazının edasında beni imamete geçirdiler. Bir sabah namazında selam verince Şeyh Efendi hazretlerinin şehirden dergâha gelerek, namazda bu fakire iktidâ buyurmuş olduğunu görüp sıkıldım.

Bir şehirdeki konağından "bu akşam gelsin, bazı zevâtın ziyaretine gidelim" diye bana haber gönderdi. Gittim. Birlikte eşraftan bir zatın konağına gittik. Orada bir hayli muhterem zevat mevcut olduğu gibi bizim Trabzonlu meşhur şeyh Hacı Hakkı Efendi hazretleri dahi orada bulunuyordu. Görüştüğümüzde derhal yüksek bir seda ile "vay Hamdi! Sen nereden ve ne vakit geldin? Hele bir çık bakayım: *Devri lâlinde baş eğmem badeyi gülfeme ben* gazelini oku" deyince utandım ve sıkıldım. Hacı Fehmi Efendi hazretleri önünü almak üzere idare-i kelâm etmişse de Hacı Hakkı Efendi; "Şeyh Efendi, Hamdi'nin buraya gelmesindeki tedbir ve tasavvur akîm kalacaktır. Ben yine Hamdi'm ile beraber gelip Trabzon'a gideceğim" diye bazı şeyler söyledi. Hacı Fehmi Efendi hazretleri beni Rahmi Bey'in isteyip getirttiğini ve bu babdaki emir ve mütâlâalanın intizarda

bulunduğunu söyledi ve bu suretle Hacı Hakkı Efendi'nin teklifinden beni kurtardı.

Rahmi Bey'den haber gelmeyince ve ikametim on beş güne varınca sıkıldım. Acaba buraya ne için getirildim diye düşündüm. Fakat orada hasbihal edecek bir aşinaya malik olmadığımdan bir karar veremiyordum. Bir sabah namazı şeyh hazretleri dergâha geldi. Husûsi odasında beni huzuruna çağırdı ve şu yolda bir tasiye ve mütâlaada bulundu. "Rahmi Beyefendi sizi istedikten sonra Malatya'ya gitmiş olduğu için onu burada bulamamakla ve şimdiye kadar gurbete çıkmamış olmakla şimdi ruhunuza bir sıkıntı gelmesi tabiidir. Gerçi tekkede hizmetinizde kusur edilmese de yine sıkılmanız tabiidir. Bu sıkıntınızı izale için size bazı tavsiyelerde bulunacağım. Şöyleki: Birincisi; Terzi Baba hazretlerinin türbesini türbedâr Şaban Efendi ile ziyeret edeceğiz. İkincisi; Teberrüken bir hatim-i şerif okumaya başlarsınız. Üçüncüsü; Müşir Derviş Paşa hazretlerinin mahdumları beyler sarf okuyorlar. Onlara dersi siz okutursunuz. Bu vazifeleri görmekle gönlünüzdeki sıkıntı zail olur ve ferahlık ve inşirah hâsıl olur.

Bir saat sonra dervişândan türbedâr Şaban Efendi ile türbe-i şerifi ziyarete ve hatim-i şerif kıraatına mübaşeret olundu. Müteakiben Müşir Paşa hazretlerinin mahdumları Halet Bey ve biraderi bir zabitle birlikte dergâha geldiler. Hücreme girerek sarf dersinden binânın müfa'ale babından derse başladık. O günden itibaren içime ferahlık geldi. Birkaç gün böyle devam etmekteyken birgün tekaüd kolağası yekçeşm Ali Efendi namında bir zat yanıma gelip "Beyefendi siz Malatya'ya teşrif edeceksiniz. Ben de gitmek isterim. Beni refakatinizde getirirseniz sizi müreffehen getiririm" yolunda ifade ve telkinatta bulundu. Her nasılsa ben de bu zatın müracaat ve teklifini muvafık görerek hemen beraber gitmek arzusuna kapıldım. Ve Hoca-zâde Sıtkı ve Remzi Efendiler vasıtasıyla Şeyh Efendi hazretlerinden müsaade talabinde bulundum. O, bu talebimizi muvafık görmeyip "acaba ruhuna yine bir sıkıntı mı geldi? Malatya'ya gitmek arzusu zuhur etti. Çünkü Rahmi Beyefendi sizi buraya celbetmesinde elbette bir tedbir ve hikmet vardır. Meşgul olmalıdır ki Malatya'dan henüz izahat vermedi. Sabrediniz, emirlerini bekleyelim. Ali Efendi'nin refakatı bulunmaz bir nimet değildir. Rahmi Beyefendi sizi Malatya'ya aldırmak isterse icabında bir tabur asker göndermeye de kuvveti vardır. Bu hususta Ali Efendi'nin refakati hafiftir."

yolunda vesaiyede bulundu ise de ben yine efendiler vasıtasıyla müsaade talebimde ısrar ettim. Şeyh Efendi hazretleri de nihayet muvaffakat ve ruhsat buyurdular ve harçlık olarak 25 liralık evrak-ı naktiye verdilerse de yanımda birkaç altın harçlığım olduğu için 25 liralıyı almadım. Hemen mumaileyh yekçeşm Ali Efendi ile Malatya'ya müteveccihen Erzincan'dan haraket ettim. Zannederim altı günde Malatya'ya vasıl olduk. Akşamüzeri saat 11 raddelerinde Rahmi Beyefendi'nin konağına indik. Henüz selâmlık dairesinde durmakta iken beyefendi, maiyyeti, çavuş ve hizmetçileriyle gelip, beni orada görünce vahleten soğuk bir eda ile "sen niçin geldin?" dedi. "Emrinizle geldim" cevabını verince, "emrim buraya değil Erzincan'a gelmen içindi" diyerek hiddet ve tehevvürle hemen harem dairesine geçti. Hizmetçi beni selâmlığa çıkardı, birkaç dakika sonra Rahmi Bey'in oğlu Saip Beyefendi harem dairesinden selâmlıkta benim yanıma geldi. Safa âhmedi emedî merasiminden sonra "babam küçükken sizin Trabzon'da ona deli hoca derlermiş burada da o deliliklerini yapar ara sıra bizi de haşlar" gibi sözlerle gönlümü almaya çalıştı. Artık hicabım ve mahsumiyetim oldukça sûkûnet bulmuştu. Yarım saat sonra yemek sofrası hazırlandı. Beyefendi selâmlığa geldi. Yemekten sonra eşraftan misafirler geldi. Muhabbet ve musâbahât edildi. Misafirler saat üçten sonra gittiler. Biz beyefendi ile selâmlıkta kalmıştık. Beni yanına çağırdı, iltifat ve tâltif yollu sözler söyledi ve ezcümle: "Seni Trabzon'dan istemekliğim şunun içindi. Erzincan'a gelirsin, Şeyh Efendi'nin dairesinde misafir olursun, güzel Kur'an okuduğunuzdan dergâhta okur ve Hocazâdelerle hem sohbet olursun hem bi'l-münasebe Müşir Paşa hazretlerinin mahdumları ile temasta bulunursun ve bu vesile ile feyz ve rı'fatınıza yol açılmış olur diye düşünmüştüm. Fakat malum olan hastalığım ve dalgınlığım sebebiyle nasılsa bu mütâlâmı sana ve Şeyh Efendi hazretlerine yetiştirip yazamadım. Sen de gelmekte ta'cîl ettin. Bu suretle maksat ve tasavvurumuz akim kaldı. "Vermedi Mabud neylesin Mahmut" diye bir mısra okudu. Ve bari Hocazâdeler ile buradan muhabere ediniz diye gönlümü aldı.

Meğer Hacı Hakkı Efendi hazretleri Erzincan'da görüştüğümüzde beraber Trabzon'a avdet ederiz dediği ve Şeyh Efendi hazretleri de Rahmi Beyafendi'nin bu babdaki tasavvurları anlaşılmadıkça münasip olmayacağını söyleyince Hacı Hakkı Efendi, Şeyh Efendi'ye hitaben; "O tasavvur akîm kalacaktır ve ben

Hamdi'm ile beraber gideceğim" diye söylemiş olduğunu hatırladım. Velhasıl Erzxincan'da kalmayıp Malatya'ya geldim. Ali Saip Bey o zaman on beş yaşlarında olacaktı. Tarih 1295 olsa gerekti. Dokuz, on ay kadar Malatya'da kâh şehirde ve kâh çiftlikte ikamet ettim.

Malatya Şehrinde ve Sultansuyu Çiftlik-i Hümayun'unda Geçirilen Hayat

Kâh şehirde kâh çiftlikte ikamet olunurdu. Çiftlikteki idare hey'etinin reisi Miralay Rahmi Bey ve azaları da kolağası Salih Ağa, başçavuş Mehmed Ağa, çiftlik kâtibi Hasan Efendi idi. Ben de 400 veya 500 kuruş maaşla çiftlik ikinci kâtipliğine tayin olunmuştum. Müstecirlerin anbara getirdikleri mahsulâtı serd-i defter eylerdim. Pirinç, buğday, arpa, afyon ve pamuk tarlaları birkaç saat mesafeden getirilen hark suyu ile sulanırdı. Elli altmış dönüm pirinçlik vardı, müteaddid sakalar, hizmetçiler vardı.

Marabaların arabalar, develer ve sair hayvanlarla getirdikleri zehair çiflik ebniyesi dâhilindeki dam bacalarından içeri dökülürdü. Vezin ve tekyil olunurdu. Pirinç Erzincan'a, askere, sevk olunurdu. Afyon kıyasi üç lira, bazan daha fazla olurdu. Çiftliğin kırkbeş elli devesi, ikiyüz kadar yılkı hayvanı vardı ve bunlar kısraktı. Cins at hayvanlarından tohumluk nam ile yedi sekiz aygır saklanırdı. Yılkı gündüz meraya gider, akşam kışlaya dönerdi. Kışlanın önünde bir ağaç üstünde yuva kurmuş olan bir leylek her sene mevsiminde gelirdi. Nisan ayında ilk geldiği zaman acaba leylek ne getirdi diye yuvasına bakılırdı. Getirdiği de ekseriya kemik veya başka bir şey olurdu. Çiftlik halkı leyleğin getirdiği hediye ile tefehhür ederlerdi. Leylek iki yavru yapıp, uçaçak hale geldikten sonra çekip giderdi.

Çiftlik on beş kadar oda ve o miktar anbar ve ahır ve sair bölmeleri ihtiva ederdi. Rahmi Bey'in beyanatına göre çiftliğin tesis ve teşkilatındaki asıl sebep Bağdat ve Halep yolunun muhafazası idi. Filhakîka çiftlik Akçadağ civarında idi ve Dersim gerçi uzakta ise de Hısnımensur [Adıyaman] ve Behiani? şehirleri civarında idi. Çiftlikte daima elli süvari ve bir miktar piyade asker mevcut bulunurdu. Her sene istihsal olunan zehairin cins ve miktarları çiftliğin buna mahsus defterlerine kayıt olunurdu. Arpa mahsulünün siyah renkli bir nev'i de vardı ve bunun en kuvvetli arpa olduğu söylenirdi. Çiftliğin değirmeni ve etrafta kavak ağaçları vardı.

Değirmende buğdaydan başka pirinç dahi öğütülürdü. Gendime dahi yapılırdı. Pirinç döğdürüldükten sonra yığın şeklinde yığılır kışın hayvanlar yığınların etrafına bırakılır, gıdalarını buradan alırdı.

Rahmi Bey'in Çiftlikteki Islâhatı

Çiftlik arazisi esasen Ermeniler'in uhde-i tasarrufunda idi. Civar mahallelerdeki kürtlerin bunlara ve gelip geçen yolculara tecavüz ve taarruzlarını önlemek için bu araziyi tedrici bir surette Ermenilerden alınarak Sultansuyu namıyla Çiftlik-i Hümayun ittihaz edilmişti.

Kışlada ümeradan biri bulunur çiftliği idare ve muhafaza ederdi. İlk zamanlarda civar kürtlerin tecavüzünü men etmek için çiftliğin Kürt İsmail Ağa ve Derviş Paşa gibi müşiran-ı izam memur edilmiş, fakat bunlar kürtleri terbiye ve ıslaha muvaffak olmamışlardı. Hatta rivayete göre Derviş Paşa çiftlikte bir aralık memur bulunduğu sırada Kürt asileri hücum edip çiftlik kışlasının kapısı önündeki taş kaldırımı çift camış öküzü sabanı ile sökmüşler ve paşayı tazyik etmişler. Bir müddet sonra Rahmi Bey henüz binbaşı rütbesinde iken çiftliğe memur edilmiş çiftlik arazisini mümkün olduğu kadar tevsi ve ihyaya teşebbüs etmesi üzerine civar mahallerdeki kürtler bundan gocunarak şikâyete başlamışlardı.

Rahmi Bey'in ilk memuriyet ve çiftliğe muvasâlatı sırasında kürt aşiretlerinin büyükleri safa Ahmedi merasimini ifa için çiftliğe gelmişler ve mahalli adet adet veçhile binek hayvanları ve tazıları ile birlikte çiftliğe gelir ve selâmlıkta oturdukları yerlerde tazıları da yanı başlarına kurulup otururlarmış. Rahmi Bey'in kışla derununda ve odasında zorlu bir kedi hayvanı vardı. Bir gün aşiret reislerden biri Rahmi Bey'in odasına tazısı ile birlikte girip oturduğu sırada tazıyı gören bu kedi hemen üzerine hamle edip tazıyı burnundan yakaladı, tazı kendini kurtarmaya çalıştı. Muvaffak olamadı. Kedi burnuna takılmış ve asılmış olduğu halde oda kapısından ve hatta kışlanın cümle kapısından dışarı çıkıncaya kadar kedi yakasını bırakmadı ve ancak kapının dışında tazı yakasını kurtarabildi.

Bu vak'a münasebetiyle çiftliğin muktedir, zeki ve kürt lisanına aşina olan başçavuşu Mehmed Ağa misafir kürtlere hitaben: "Ağalar bu kumandan Rahmi Bey'i evvelki kumandan ve paşalarla kıyas etmeyiniz, işte kedisinin sizin tazıya yaptığını gördünüz. Rahmi Bey'in cesaret ve şecâ'atını bundan anlamalısınız" diye

vesâyâde bulunmuştu. Akçadağ ve civarının kürtleri Çiftlik-i Hümayun kışlası civarından öteden beri müsellah olarak serbestçe gelip geçerlerdi. Rahmi Bey onların küstahlığını önlemek için birden şiddet göstermeyerek şöyle bir tedbir ittihaz etti. Kürtlerin tüfekleri mermilerini 600 hatve mesafeye kadar düşürebilirdi. Rahmi Bey, kendi askerlerine lâakal bin hatve mesafeye mermi ulaştıracak tüfekler tedarikine lüzum görmüş ve birçok mahallin kumandan ve valilerine bizzat ve bi'l-vasıta yazıp çizerek bin veya bin beş yüz mesafeye kurşun yetiştirecek kırk, elli cesim tüfek ile nişancı ve kurşuncu silahşör adamlar istedi ve getirtti. Bu tüfekler ve atıcılar elde edilince Çiftlik-i hümayun civarındaki Akçadağ gibi mahalle ahalisine karşı şu yolda bir tebliğ ve ilânda bulundu: "Ba'dema çiftlik Kışlay-ı Hümayun nihayet bin beş yüz hatve yakınından hiç kimse silahla geçmeyecektir. Geçen olursa karakol askeri tarafından evvela ihtar maksadında kurusıkı tüfek atılır, dinlemezse ikinci tüfek atılır, yine dinlemez ve tüfeği bırakmazsa buüçüncü defasında tüfeğin mermisi ile onu öldürebilir." Kürtler kendi silahları ancak 600 hatve mesafeye mermiyi ulaştırdığı için bu ilânata karşı bir ihtiyat olarak çiftliğe bin metre mesafeden geçmeye başlamışlar ve askerin mermisi buraya ulaşamaz zannında bulunmuşlardı. Bir gün kürt ağalarından biri bin hedve uzaklıktan silahıyla geçerken nöbetçi askerin birinci ve ikinci ihtar atışlarından sonraki kurşunların sağından ve solundan geçtiğini görünce kürt ağası hemen silahını bırakıp karakola gidip teslim olmaya mecbur olmuş ve sual olundukta: "Sizin kurşunlar yanıma geldiği gibi bir o kadar da öte geçti" demiş. Kürtler kumandanın tüfek mermilerine karşı koymayacaklarını anlayınca artık tenbihât ve ilânata itaat ederek çiftlik civarından silahlı geçmeyi terkettiler. Rahmi Bey bu inzibat-ı tedbirlerini tedricen takviye ve teşdîd etmeye başlayınca aleyhinde şikâyetler tevâlî etti. Müşteki kürtlerin Rahmi Bey aleyhindeki şikâyetlerini tahkik için Müşir Kürt İsmail Paşa tahkik memuru sıfatıyla Malatya'ya gelerek teftiş ve tahkike başlamış ve kürtlerin kodomanlarını davet ederek kürtlerin hiddet ve şiddetlerini teskîn etmek için müştekiler muvacehesinde Rahmi Bey'e hitaben hafiften muahaza yollu bir serzenişte bulunmuştu. Rahmi Bey kürtlerin muvacehesinde böyle bir muameleye uğrayınca fena halde müteessir olmuştu. Kürtler şikâyetlerinde Rahmi Bey'i hiçbir emirden korkmaz ve keyfe ma yeşe hareket eder bir kumandan olarak anlatıyorlar ve

kendisinden son derece korkuyor ve çekiniyorlardı. Rahmi Bey bunu bildiği için kürtlere bir gözdağı vermek düşüncesiyle İsmail Paşa'nın muaheze ve tekdirine karşı askeri adaba yakışmayacak bir şekilde sert bir müdafaada bulundu. Mamâfih Rahmi Bey'in Müşir İsmail Paşa'ya karşı böyle serkeşane mukabelede bulunmasından paşa mahcup oldu ve hatta hücresine çekilip ağladığı da rivayet olunurdu. Rahmi Bey mukabelesinin çirkinliğini ve paşanın üzüldüğü anlayınca hemen o gece paşanın huzuruna gidip istifayı kusur etti ve kendisini bu kusura sevkeden sebepleri şöylece izâh etti; "...rada karşı hilmiyetle muamele eden vaktiyle gülser oldukları hakaret ve felâketler ve hatta Müşir paşa hazretlerini muhasara etmiş oldukları malûm-u alinizdir. Benim vaziyyetime gelince Kürtler benin Allah'tan ve Padişah'tan başka kimseden korkmadığıma ve her ne yapsam mafevkim tarafından makbul görüleceğine her nasılsa itikat etmişlerdir. Şimdi zât-ı âlinizin onların huzurunda beni tahkîr etmenize karşı sükût etmiş olsaydım. Kürtler benim sizden korktuğumu çekindiğimi yani aczimi anlayacak ve hiç şüphesiz hemen sizi de bizi de tazyike başlayacaklardı."

İsmail Paşa Hazretleri Rahmi Bey'in serdettiği bu mazeret ve mütâalayı hal ve zaman ve mahalli icaplara uygun görerek kabul ve takdir etmek büyüklüğünü göstermişti. Bu tahkikattan sonra İsmail Paşa'nın Harput'tan kendisine yazdığı bir mektuba Rahmi Bey'in gönderdiği cevapnamenin müsvettesini evrak-ı perişan arasında görmüştüm. Meali şöyle idi: "Lütfen irsal ve ihsan buyurulan dört kıt'a saatlerden bir kıt'ası emir ve iş'ârı aldığınız veçhile refikim binbaşı yahut yüzbaşı Ahmet Ağa'ya bir kıt'ası Kolağası Ali Ağa'ya ve bir kıt'âsı … Ağa'ya teslim edildi. … dördüncü kıtasını iftiharla kabul edeceğim sırada natıfı gaipten aldığım bir seda: "Ey derdime biçare Rahmi: Sende refiklerin Ahmet Ağa, Mehmet Ağa ve Ali Ağa sırasında bir saatle taltif olunursun. Alemi hestide gelmiş, geçmiş ve geçecek olan nefsinin ve evsafinin velinimeti olan Müşir Paşa gibi büyüklere sebbekmiş ve edecek hizmetlerine mukabil Yüzbaşı Ahmet ve Mehmet ve Ali Ağalar gibi birer saat kabulü ile iktifa etmek reva mıdır?" diye sillezeni tevbih olunca kendim için o saati kabule cesaret edemeyerek hazine mande olmak üzere iadeye cesaret ettim.

Cevap müsfettelerinde daha parlak ve güzel ifadeler vardı. Fakat hatırımda bu kadarı kalmıştır. Velhasıl paşanın saat hediyesini Rahmi Bey iade etmiştir.

Rahmi Bey'in Malatya'daki tedbir ve ıslahatı pek mühim idi. Kürt aşiretlerinden birinin herhangi bir suçu Rahmi Bey'e şikâyet edilince yanında bulunan yanmış bir sigara kökü veya adî bir çöp gibi bir şey varsa hemen onu alıp şikâyetçiye verip mütecaviz olan adama gönderir, mütecaviz bunu bir ihtarname kuvvetinde telâkki ederek derhal Rahmi Bey'in huzuruna gidermiş. Bu ahvali Trabzon'da iken işitirdik. Rus muharebesinden sonra Malatya'da huzuruna gittim. Gerçi memleket halkının onun hakkındaki hürmetlerini gördüm. Fakat yanmış sigra veya bir parça çöp göndererek adam celbettiğini henüz görmemiştim. Bir gün çiftlikte bu yoldaki mesmuatımı kendisine hikâye ettim. Şöyle cevap vermişti: Bu defaki Rus muharebesi o kuvvet ve nüfuzumuzu zayıflattı.

Tesadüf boyu birkaç gün sonra biz çiftlikte pirinç yığınlarına yaslanıp oturmakta iken öteden doğru üç atlı geldi. Birinin başında uzunca ve sivri bir kavuk şeklinde papak vardı. Rahmi Bey ile oturduğumuz mahalle hemen henüz yüz hatve bir mesafede bir kadın olduğu anlaşılan kavuklu süvari atından inerek Rahmi Bey'e gayet tazimkâr bir eda ile "dahilek ya Rahmi, ben Maraş'tan geliyorum" demesi üzerine Rahmi Bey; "dur daha ileri gelme! Ne istiyorsun, anlat" diye emretti. Kadın oldukça fesahat ve belâgatla şunları söyledi; "Beyefendimiz, zevcim İbo (İbrahim) köleniz, efendimizle harbe gitmiş ve şehit olmuştur. Şimdi falan aşiretten falan adam güya zevcim İbo kölenizin kendisine yirmi altın borcu olduğuna dair bir senet çıkrıp buna mukabil bir deve, bir at ve bir de ester hayvanımızı elimizden alıyor. Zevcimin böyle bir borcunun olduğunu ve bir senet verdiğini bilmem. Fakat olsa bile onun mukabilinde bunca hayvanımızı elimizden alması lazım gelir mi? Bu ciheti arzetmek için huzurunuza geldim" dedi.

Kadın bunları söylerken Rahmi Bey bana hitaben: "Bizim köylerde böyle rabıtalı ve muntazam söz söyleyebilen kimi hatırlarsın?" diye sordu. Ben de kalabalık söz söyleyen Zanoylu Beyaz Mustafa'nın … hatırladığımı söyledim.

Misafir kadın ve refikleri o gün kışlada misafir kalmışlardı. Ferdası gün Rahmi Bey bunları huzuruna çağırdı. Bana hitaben de "sen geçende bana bir şey söylemiştin bu meselede talihimizi bir tecrübe edelim" diyerek yanmış bir sigarayı kadına doğru savurdu. Kadın hemen tanzim ile sigarayı aldı. Rahmi Bey de: "onu hısmına götür" dedi ve avdetlerine müsaade etti. Kadın ve refikleri hemen atlarına bindiler. Rahmi Bey onları teşyi için refakatlarına bir süvari vermişti. Bu süvari

iki saat sonra dönüp geldi. Biz de bir iki gün sonra beyefendi ile birlikte şehre gelmiştik. Birkaç gün sonra o kadının şikâyet ettiği adam beraber geldiler. Kadının hayvanlarını aldığını itiraf etti. Rahmi Bey ona hitaben: "velevsullüm alacağın olsa bile bunu hükümete müracaat etmeksizin hodbehot tahsile kalkışmanız layık mıydı? Hükûmetler niçin kurulmuştur? Sen haksızlık ve terbiyesizlik yaptın" diyerek tekdir etti ve yirmi lira değerinde bir esteri alacağına mukabil ona diğer deve, at ve davarı kadına iade etmesini kürde tenbih ve kabul ettirip teminata da raptettikten sonra onları memleketine iade etti.

Birgün hatırlı bir kürt şehirdeki şehirdeki bir işi için konağa gelmişti, selâmlıkta misafir edildi, ikindi ve akşam namazları kılındı. Misafir kürt namaza, niyaza hiç aldırış etmedi. Sakalı, bıyığı birbirine karışmış bir hayvan şeklinde idi. Yatsı namazı selâmlıkta cemaatla kılınacağı sırada beyefendi misafir kürde hitaben: "ikindi ve akşam namazları kılındı, sen kılmadın, kalk abdest al ve namaz kıl diye emretti." Kürt abdest almak bilmediği için beyefendi bana ve Ali Saip Bey'e: "siz şu kürde abdesti tarif edin ve nezaretiniz altında abdest aldırın" dedi. Biz de kürdü su harkının yanına götürdük ellerini, yüzünü, ağzını, burnunu, kulaklarını yıkamayı terif ettik. Ayaklarına sıra gelince kürt: "Köleniz, itiniz olayım ayaklarımı çıkarttırmayın diye yalvarmaya başladı. Fakat beyefendi pencereden bakar görür korkusuyla müsaade etmedik ve kürde ayaklarını yıkattık. Ben imam idim cemaate yatsı namazını kıldırırken secdece hafif bir gürültü oldu selâm verildikten sonra baktık ki biz secdeye vardığımız sırada kürt kalkıp saflar arasından savuşup kaçmış. Namazdan sonra çok arattık bulduramadık. Rahmi Bey merak etti fakat sabahleyin oradan Ermeni tüccarlardan birinin refakatiyle konağa geldi. Efendim, bu Ermeni tüccarı benim kirvem ve dostumdur, gece ona gitmiştim" diye özür diledi, tüccar da tasdik etti. Adamın kusuru affolundu.

Rahmi Bey'in bu mühim tedâbir ve icraatı arasında adam öldürmek gibi vukuatı olup olmadığını bir kere sormuştum. Cevaben adam öldürmek gibi vukuatı olmadığı ancak bir Kürt İsmail vakası yanlış telakki ile hakkında böyle bir rivayet çıkmasına sebep olduğunu şöyle anlattı: Kürt aşiretlerinden galiba Kürt İsmail namında bir şaki çiftlik kışlasını birkaç yüz avanesiyle basmaya hazırlandığını haber aldım. Kışlada mevcut askeri kâfi görmediğimden derhal Harput'a yazıp bir tabura yakın asker getirttim. Bunların zabitleri de benim gibi binbaşı rütbesinde

idiler. Fakat benim bu havalide mütenevvi tebdirlerim olduğundan herhalde benim emir ve idareme tabi olmaları kendilerine tenbih edilmiş olmalı. Asker ve kumandanları geldiler. Çiftlik ve Hümâyûn dâhilinde bir tepede Kürt İsmail 500-600'den fazla avanesini safahat nizamına koymuş bulunuyordu. Müdafî çiftlik askerleriyle harbe tutuşacakları mevkii o sırada bana göstermişlerdi. Fakat Kürt İsmail silah patlatmadan teslim işareti verdi ve bir elçi gönderdi. Rahmi Bey ve rüfekası da: "silahını bıraksın, atına binerek yalnız gelsin" diye emir verdiler. Kürt İsmail emre itaatle gelip on beş hatve mesafeden tazimkerâne bir vaziyetle eğilip ayaklarındaki uzun boğazlı kırmızı çizmelerinin içinden çifte kubur tabir edilen tabancalarını çıkarıp Rahmi Bey'e nişan alarak endaht etti. Bihikmetullah kurşunlar Rahmi Bey'in ceketinin koltuk altından vücuduna isabet etmeden geçmişti. Bu sırada askerin şakiye karşı silah istimaline meydan verilmemek için "dur" emri verildi. Fakat binbaşı Kürt İsmail'i vurmayı münasip gördüğü için güya emri "vur" şeklinde telakki ederek askere o yolda emir vermekle askerler silahlarını şaki İsmail'in üzerine çevirip ateş ettiler ve onu öldürdüler. İşte bu memleketteki islahatım sırasında yalnız bu şaki İsmail askerlerin kurşunlarıyla öldürülmüştür. Ve bu da benim emrimle değil refikim binbaşının sehven veya kasten vaki olan bir hareketi neticesinde olmuştur. Yoksa ben İsmail'in öldürülmesine emir vermedim.

Malatya ahalisi süslü ve ziynetli elbise giymek merakında idiler fakat vaziyyetleri müsait olmadığından birer kat çuha elbise ile iktifa ederlerdi. Bu da onlar için ağır bir masraf teşkil ederdi. Orada Malatya bezi denilen pamuk ipliğinden mamul beyaz ve kalınca bir keten dokunur ve adi astar bahasına ehven satılırdı.

Bir gün Rahmi Bey yüzbaşı damat Zülfü Bey'i, beni ve Ali Saip Bey'i bir terzi dükkânına götürerek hepimize ve kendisine bu ketenden birer kat yazlık elbise yaptırdı, giyindik. Bizi gören birçok memur hemen o hafta içinde bu ketenden birer kat elbise yaptırıp giydiler. Malatya şehrinde sanki beyaz zambaklar açmış gibiydi. Artık herkes o masraflı ve pahalı çuha elbiselerden aramıyordu. Malatya'da Ali Saip Beyle birlikte tahrirat kalemine mülâzım verildik. Tahrirat müdürü Divan Efendi namında büyük ve yüksek kâtiplerden ve hanedan idi. Kaleme az bir müddet devam ettik.

Söğütlü Cami'i Şerifi

Rahmi Bey'in emirleriyle cuma günleri ulemadan bazı zevatı ve ale'l-husûs Söğütlü camii şerifi imamı efendi hazretlerini giderdik. Bir cuma günü Yüzbaşı Zülfü ve Ali Saip Beylerle birlikte meşayihten olan bu zat-ı şerifi ziyaret ettiğimizde hücresinde bazı mühim ve büyük zevattan ziyaretçiler vardı. Beni de kendisine Rahmi Bey'in yeğeni diye tanıttılar. İltifat buyurdu. Mecliste ilmi bahisler üzerinde müsabahat edilirken rençber bir kürt hücre kapısından içeri doğru uzanarak selam verdi. Mahalli adetlerden olarak kürdün gömleğinin kolları yukarı çekilmiş haldeydi. Şeyh Efendi'ye hitaben: "bir at almışım, bana bir nüsha yazar mısın?" dedi. Kürdün böyle yüksük ve muhterem meclise bu şekilde kabaca girmesi bir hürmetsizlik telakki olunmakla beraber bir şey demiyerek kendimizi tuttuk. Hücre sahibi şeyh Efendi de kürde hitaben "az dışarıda otur, icabına bakılır" yolunda ihtarda bulundu. Kürdün kabaca müracatı bizi olduğu gibi, efendinin de canını sıkmış olacağını düşünürken, o hazır olanlara hitaben: "at mübarek hayvandır, onun için her suretle müracaat olunursa olunsun hüsnü telakki edimelidir. Müraacatın şekline ve adabına bakılmaz hemen yapılmak icab eder. Binaenaleyh müsaade buyurursanız siz müsahabata devam edin, dainiz de şu adamcağızın dileğini yerine getireyim" diyerek kalemi, kâğıdı alıp yazmaya başladı. O muskasını ben de hayvan muskası yazmak hususundaki bir sergüzeştimi hatırladım. Bunu nakil ve hikâye ederek şeyh efendinin ne yazacağını anlama arzusuna kapıldım. Fakat bu düşüncemi nasıl ifade edebileceğimi kestiremeyerek sıkılıyordum. Fakat nihayet böyle bir meclise bir daha nerede kavuşmak nasip olacağını düşünerek kendime cesaret verdim ve şeyh efendinin muskasını yazıp bitirdikten sonra kendisinden müsaade istedim. O da kabul ve müsaade buyurdu. Ben de sergüzeştimi şöylece hikâye ettim. Memlekette bir mezrada amele ile çayır biçmekte idim. Talebelik zamanım idi. Başımda sarık, belimde divit vardı. Bir gün elinde bir yumurta bulunan bir köylü yedeğinde bir at ile yanımıza geldi ve bana hitaben: "Hayvanım hastalandı, şu yumurtaya bir dua yazar mısın?" dedi. Ben de talebe kisvesinde olduğum için yazamam diyemedim. Birkaç saniye düşündükten sonra fikrimi toplayarak yanımızdaki akarsuda bir abdest alıp divitimi çıkardım, verilen yumurtaya hulûsû kalple: "Bismillahirrahmanirrahim ya şefî mibe'ş-şifa" diye yazdım. Köylü bu

yumurtayı alıp atının alnına vurup kırdı. Ve atını 200 adım kadar bir mahalde yürüttü. At şahlandı ve kurtuldu köylü de çok sevindi, dualar etti... Bunu arz etmekten maksadım, bunda bir hatam olup olmadığını ve sizin ne yazdığınızı öğrenmektir.

Bu hikâyeyi dinleyen misafirler şeyh efendinin ne yolda cevap vereceğini merakla bekliyorlardı. Şeyh Efendi bana hitaben şu cevabı verdi "çok iyi yazmışsınız öyle bir müracaat vukuunda hulûsü kalp ile hüsnü telakki edip hatıra gelen duayı hemen yazmalı tesir hulûstadır." Dainizin de yazdığım dua şudur: Fahri kâinat efendimiz hazretleri eshab-ı kelamdan bazıları ile tenazzuh ederken bir arabın hanesine uğradılar, hane sahibi arap bir iş ile meşguldü misafirlerin kim olduğunu sorup anlamaya vakti yoktu. Lakayt bir vaziyette bulundu. Fakat zevcesi hatun misafirlere hürmet ile iltifatta bulundu. Kocasının meşguliyeti hastalanan at hayvanına bir ilaç yapmak meselesi idi. Mutfağın ocağında bir çömlek bulunuyordu. O sırada fahri kâinat efendimiz; "imreetün beşüşetün verrecüllü ebes feddayfi muhammedü'n-vettaphuades obruç ey yüh'el-maraz min hazıhi'l-feres" buyurdular ve yanında buluna Hazret-i Ömer'ül-Faruk Peygamber'in bu sözleri muska şeklinde yazıp Arab'ın atının boğazına taktılar ve at şifa buldu. İşte dainizin de yazdığı budur. Mamafih siz de mezunsunuz isterseniz böyle yazarsınız, isterseniz hulûsunuz tam olduğu halde dilediğinizi yazarsınız. Size icazet verdim.

Hane sahibi arabın soğuk davranması hayvanının hastalığını düşünmesinden ileri geliyordu. Misafirlere hürmet eden zevcesi güleç yüzlü idi. Ocaktaki çömlekte mercimek çorbası vardı. Şeyh efendinin bu hikâyesini şeyh beyefendiye naklettik. Fakat bir yanlışlık yaptık. O duayı peygamber efendimiz yazdı zannetmiştik. Arkadaşlarım Yüzbaşı Lütfü Bey ve Ali Saip Bey de öyle anlamışlardı. Hâlbuki Peygamber Efendimiz ümmi idi yazı yazamazlardı. Rahmi bey efendinin ikazı üzerine ertesi gün yanlışımızı şeyh efendiye anlattık. O da beyanatını tekrar ve izah ederek hatamızı tashis etti.

Malatya'da bulunduğum 1295 senesi idi. Adliye teşkilatı o sırada yapıldı. Malatya'da mahkeme başkâtibi Ahmed Efendi namında mahallin hanedanından bir zat teferrüt etmişti. Adliye kanunlarının safahatını orada biraz öğrenmişti. Bir müddet Malatya'da kaldıktan sonra akrabamdan, pederimin amcazadesi Hayrullah

Efendi'nin vefatını Malatya'da haber aldım. Bu zatı çok sevdiğim için vefatından çok mükadder oldum. Artık Malatya'da durmaya tahammülüm kalmadı. Trabzon'a dönmek üzere beyefendiden ruhsat talebine mecbur oldum. Bana 750 kuruşa bir at aldı ve 40 altın da harçlık verdi ve benimle Nesli Hanım teyzeme de bir ester gönderdi. Böylece Malatya'dan ayrılarak kolağası Salih Ağa refakatiyle Malatya'dan Erzincan'a avdet ettim. Hacı Fehmi Efendi hazretleri İstanbul'a gitmişlerdi. Rahmi Bey'in müşarülileyhe hitaben yazdığı mektubu mahdumu Sıtkı Efendi hazretlerine verdim, açtı okudu. Mektupta şöyle bir fıkra vardı: "Malatya ahvalinden sual buyurulursa yeğenim Hamdi Efendi'nin ifade edeceği veçhile: An mısrı sabahatiki şînîdî harââp şüt, an nîlî melâhatiki tüdîdî serap şüt. Medlülünden istidlâl buyurulur.

Erzican'da iki gün kaldıktan sonra Trabzon'a müteveccihen hareket ettim. Cevizlik'e geldiğimde Hava köprüsünden geçip ilk defa Mustafa Ağa'nın konağına uğradım. Onu ve kadın teyzemi görüp ellerini öptüm. İlkin onlara uğradığıma çok memnun oldular. Oradan Mataracı Mahallesinden konağa geldim. Yukarıdaki kulenin yanında validem ve refikam Hasnâ Hanım ve hemşehriler beni istikbâl ettiler. Onları çok göreceğim gelmişti. Birkaç gün Maçka'da kalıp akrabalar ve ahbaplarla görüştükten sonra Trabzon'a geldim. Devair eklamından birine girmekliğim arzu edildi. Amcam Nuri Efendi Adliyeyi, Ali Galip Efendi ise maliye kalemini tensip ediyorlardı. Adliye teşkilatını Malatya'da görmüş ve arzu etmiş olduğum için Adliye kalemini tercih ettim. Amcam Nuri Efendi İstinaf mahkemesi Müddeiumumîsi Rızvan beyefendi ile münasebetleri olduğundan beni onun yanına götürdü. O zat da beni istinaf mahkemesi mülazımlığına kabul ederek başkâtip Arif Efendi maiyetinde mülâzemete girdim. Temel Efendi de kalem mülâzımlarından idi. Bir müddet orada çalıştım. Rızvan Bey müterakim maaşları için Görele emvalinden hevale olarak beni Görele kaymakamı Şatırzâde Mehmed Bey'e gönderdiler, maaşları tahsil edip Trabzon'a avdetimde Rıdvan Beyefendi'nin bera-i teftiş Trabzon'a gittiğini öğrendim. Telgrafla emirlerini sordum "para yanınızda dursun" diye cevap verdi. Aradan birkaç gün geçtikten sonra istinaf mahkemesi hukuk dairesinde açılan zabıt kâtipliğine Rızvan Bey'in tavsiyesi üzerine tayin olunarak işe başladım. Rızvan Beyefendi Samsun'dan Trabzon'a dönmeyerek İstanbul'a gittiğinden telgrafla vaki işarı üzerine

yanımdaki maaşları icra memuru Abonoszâde Ali Ağa'ya eslim eyledim. Bu arada kitabette bulundum. Ve arada sırada derse devam ettim. Babam o sırada tahsil-i emval memurluğunda bulunuyordu. Birgün birisi yanıma gelip bana dedi ki "galiba peder efendi zimmetine para geçirmiş, böyle bir ihbar var, yarın Trabzon Tahsilât müdürü bey bera-i tahkikat için Maçka'ya gidecekmiş."

Pederimin zimmetine para geçireceğine aklım ermedi. Fakat belki bir hesap sehviyeti olabilir diye düşündüm ve meraka düştüm. Tahkik memurundan daha evvel Maçka'ya gidip babamı ikaz etmek arzusuna kapıldım. O akşam Eyübzâde Ali Efendi hazretlerinin konağına gittim. Keyfiyet ve endişemi anlattım. Bana "pederiniz öyle yaş tahtaya basmaz ve zimmet irtikâb etmez, bu haber yalandır. Merak edecek bir şey yoktur ve böyle gece vakti Maçka'ya gitmeniz münasip değildir. Rahatına bak haydi seninle bu gece Şatırzâde Vahit Bey'in selamlığına gidelim" diyerek teskine çalıştı. Beraber kalkıp Vahit Bey'in selamlığına gittik, fakat kendisi orada yoktu, geri döndük. Debbağhane cami'i şerifi yanına geldiğimizde müsadelerini alarak ayrılıp evimize geldim. Maçka meselesi zihnimi kurcalayıp duruyordu. Ve o gece Maçka'ya gitmeğe azmettim. Gece saat üç reddelerinde meydan-ı şarkiye geçip iki mecidiye ücretle kuvvetlice bir at hayvanı kiralayarak hemen binip yola çıktım. Hoşoğlan'da Çakıroğlu Yusuf'un evinin karşısını döndüğüm sırada yolda birkaç hatve ilerde bir cigara ışığı gördüm. Oraya kadar yolda hiç kimseye tesadüf etmemiştim. Cigara ışığından şüphelenerek "kimsin?" diye seslendim. Önümdeki adam: "Hamdi Efendi sen misin? Ben Çakıroğlu Yusuf'um. Böyle yalnız nereye gidiyorsun? Benim evim şu karşıda, buyur bu gece bizde kal" demesi üzerine kalamam diye ısrar ettim. O da öyle ise ben de seni yalnız yollamam diyerek atın önüne düştü. Hayvanının yürümesi açık kara eşmin idi. Öyle iken benim önümde taa Kanlıpelit'e kadar geldi. Nihayet oradan kendisini zorla geri çevirdim. Gece saat yedi reddelerinde bizim konağa çıktım. Kapıyı çaldım ve anahtar deliğinden içeri doğru baktığımda validemi kızların ve gelinlerin odasından kucağında bir çocukla çıkıp odasına geçtiğini gördüm. Bu çocuk meğer oğlum Rahmi idi. Valideme rica ederimki: "çocuk daima senin yanında kalsın, kızlar bakamaz üşütürler." İşte bu sebeple validem benim geldiğimi anlayınca çocuğu hemen yanıma getirmek istemişti. Kapıyı peder efendi açtı ve "hayrola oğlum böyle vakitsiz gelişine sebep nedir?" diye sordu.

Anlattım. Cevaben: "katiyyen böyle bir şey yoktur. Haber yanlıştır" diyerek beni teselli etti. Sabahleyin erkenden Trabzon'a dönmek üzere pederle birlikte konaktan kalkıp bahçeye indiğimiz sırada karşıda yukarıdan gelmekte olan bir arabanın içinde Adliye müfettişi ile kâtibi Şakir Bey'in bulunduklarını farkettim. Bunlar beni Cevizlik çarşısında görürler ve kalem reisinden ruhsat almaksızın Maçka'ya geldiğimi anlarlarsa mahcup ve müşkül bir vaziyyete düşeceğimi mülâhaza ederek çarşıya intikal ettim. Fakat kâtip Şakir Beyle muarefemiz olduğundan Maçka Zaptiye yüzbaşısı Kemerkayalı İbrahim Ağa vasıtasıyla Şakir Bey'e verilmek üzere bir pusula yazıp gönderdim. Fakat imzasızdı ve şöyle yazılmıştı: "Zayit mensup olduğu kalem reisinden ruhsat almaksızın zuhur eden bir zarurete mebni 6 saat mesafede bulunan pederimi ziyaret etmek üzere gelmiş ve avdet etmek üzere iken daire müfettişi tesadüfen kendisini görmüş olursa zayit şu ruhsatsız hareketinden dolayı mes' ul olur mu, olmaz mı?" Şakir Bey müfettiş beye gösterip onun emriyle altına: "El-cevap, mes'ul olmaz belki mezun olur." İbaresini yazıp bana gönderdi. Bende hemen atımı çekip çarşıya geldim. Gümüşhane Adliyesinin teftişinde etmekte olan Müfettiş beyefendinin huzuruna çıktım. Beni teltif buyurdular ve o sırada pederimle ve Mustafa Ağa ile görüştüler. Banada bir hafta izi verdiler. Fakat bu lûtuflarına teşekkür etmekle beraber kalemdeki vazifeme yetişmek istediğimden bahsile beraber dönmekliğime müsaadelerini rica ettim. Muvaffakat ettiler, ancak hayvanın araba ile aynı süratte gideceğinden şüphe ederek tecrübe ettirdi ve hayvanın kuvvetli olduğunu anlayınca onlar arabaya bende atıma binerek Cevizlik'ten hareket ettik. Kanlıpeliti geçtiğimiz sırada Şakir Bey arabadan çıkıp atıma kendisi bindi ve beni arabaya müfettiş beyin yanına bindirdi. Bir müddet böyle gittikten sonra Şakir beyle yine yerlerimizi değiştirdik. Trabzona vardıktan sonra Şakir Bey bana Gümüşhane mahkemesi kalem muamelâtının çok yolsuz ve intizamsız görülmesinden dolayı oraya bir başkâtip tayin edilmesi icabettiğini ve müfettiş beyin beni tensip buyurduğunu söyledi. Bende: "Adliye'ye intisabım henuz yenidir ve şimdiye kadar böyle taşra memuriyetinde bulunmadım, müsaade ederseniz bir müddet daha kaleme devam edeyim" diye itizar ettim. Fakat "Başkâtip maaşı 600 kuruştur ve mukavelât muharirliği de munzam bir vazifedir ikisinin maaşı 1000 kuruşu geçer hâlbuki istinaf zabıt kâtipliğinin maaşı 300 kuruştan ibarettir. Mahkeme

başkâtipliği vazifesini ifaya iktidarınız vardır. Bu fırsatı kaçırma seni tayin edelim diyerek onlar da ısrar edince… Naz ve istinayı artırarak şöyle bir şart koştum: "Amcam Nuri Efendi Müddeiumumî Rızvan Efendi tarafından Gümüşhane ceza muhakemesi riyasetine inha olunmuştur. Bu inha infaz olunarak amcam da Gümüşhane'ye gelirse bende o vakit mahkeme başkâtipliğine memnunen giderim" dedim. Şakir Bey ve müfettiş bey bu teklifimi hafif bir tebessümle karşıladılar, aradan iki gün geçmişti ki amcamın Gümüşhane ceza reisliğine tayini emri geldi. Benim de artık diyecek sözüm kalmadı. Başkâtipliğe tayinim tebliğ edildi. O sırada mukavelât muavini Pir Efendi'nin de Gümüşhane müddeiumumiliğine intihap olunacağa rivayet edildiği için beraber gitmeyi düşünüyorduk. Fakat tam bugünlerde Gümüşhane livasının lağvı ile Giresun kazasının livaya tahvili Vali Sırrı Paşa tarafından merciine yazılmış ve işin muharebe edilmekte olduğu işitilmesi üzerine Gümüşhane böyle bir arızaya uğrarsa bizde Dimyat'a pirince giderken evdeki bulgurdan olacağımızı düşünerek Pir Efendi ile yaptığımız bir hasbihal neticesinde Gümüşhane hakkındaki bu teşebbüsü bir servisle Gümüşhane'ye bildirmesini rica etmek üzere Telgraf müdürü Raif Efendi'ye gittik. Görüştük fakat o bize "Valinin bu teşebbüsü gayet mühim ve mahremdir bunu Gümüşhane'ye haber vermeniz doğru olmaz" dediği için telgraftan vazgeçtik. O sırada posta da hareket etmek üzere idi. Zaten arasıra kendisiyle muhabere etmekte olduğum Gümüşhane eşrafından Numan Efendi'ye bir mektup yazdım. Ve bu mektupta: "Başkâtipliğe tayin olundum, gelmeye hazırlanıyorum, fakat bu suretle mülhakatamız muvakkat olsa gerektir. 'Fenttebihû ya ulülebsar'" ibaresini ilave ettim. Bu işaretten Numan Efendi ve eşraftan bazıları Gümüşhane'nin ilgası hakkındaki mesmuatlarının sıhhatına zahip oldular ve livalarının ibkası için müracaat ve şikâyete başladılar. Bu sırada bende Gümüşhane'ye giderken Torul kasabasına vardığında da memuren orada bulunan âşâr müdürü Abanozzâde Müştak Efendi istikbâl vesilesiyle yanmsa gelerek kulağıma naremane suretle: "livanın tasarrufu şimdi burada bulunuyor, Gümüşhane eşrafı buraya geldiler ve Gümüşhane'nin ilga edileceği sizin tarafınızdan haber verildiğinden bahisle mutasarrıf beye iltica ettiler. Ve bu teşebbüsün önüne geçmesini rica ettiler. Mutasarrıf bey de böyle bir teşebbüs yoktur diye cevap verdi. Eşraf da bir saat evvel Gümüşhaneye döndüler.

Binnenaleyh mutasarrıf bey herhalde bu işi sizden soracaktır, mütayakkız olunuz." deyü ihtar ve irşatta bulundu. Filhakika beşdakika sonra mutasarrıf bey beni huzuruna çağırttı, gittim yemek sofrasında idi, beni de sofrasına aldı. Livanın ilgasi hakkındaki malûmatını sual etti. Tabi'i hakikatı ketmederek ademi malumat beyanına mecbur oldum. Mutasarrıf bey de oradaki zevâta hitaben ben size demedim mi bir başkâtip böyle bi haber vermez diyerek ilga haberinin aslı olmadığı yolunda idare-i kelam etti. Bu mutasarrıfın ismi Hasip Paşa idi. Mevsim kış, Teşrinisâni ayının yirmidokuzuncu günü idi. Soğuklar başlamış ve hafifçe kar yağıyordu. Mutasarrıf Paşa bana hitaben: "Gümüşhane'mize henüz sobalar kurulmadı çünkü ihrakiye bedeli verilmemişti, işte sana 600 kuruş veriyorum livaya varınca dairelerin sobalarını kurdurursunuz, bende yakında gelirim." Emrini verdi ve beni suvari kocaağa refakatiyle Gümüşhane'ye gönderdi. Gittim. Meclis-i idare azası eşraftan Numan Efendi'ye misafir oldum. Zaten amcamda öyle tavsiye etmişti. 20 günden fazla Numan Efendi'de misafir kaldım. Amcam Nuri Efendi ceza riyasetine tayin edilerek geldi. Bir hane kiralayarak birlikte oturmaya başladık. Bir sene sonra teehhür ettim. Aileyi Polathane'den getirttim. Şehbenderler'in hanesi kiralanarak bir tarafında amcam ve diğer tarafında biz kaldık.

Gümüşhane'de reisievvel Hâkim Rıfat Bey, Müddeiumumî Trabzonlu Hayri Efendi, aza Numan ve Ali Efendiler, aza mülazımı Rıza efendi, icra memuru Raşit Kadızâde Sami Efendi idi. Zabit kâtipleri de Hayri Efendi ve Ahmet İlhami Efendi idi. En serbest görüştüğüm Müftüzâde Mehmed Efendi idi. Bu zat ile Gümüşhane'ye azimetimden evvel onun Trabzon İstinaf Hukuk Mahkemesinde takip ettiği bir bahçe davası münasebetiyle ve zabıt kâtibi olmaklığım dolayısıyla hukuk peyda etmiştim. Sadık bir dostun idi. Meclisi idare başkâtibi Mehmed Efendi, mülâzım Rıza ve kâtip Hayri Efendilerle de samimi görüşürdüm. Vazifede müptediliğim dolayısıyla bu zatlardan yardım görürdüm. Adliye müfettişi Ömer Behçet Bey'in emir ve müsaadesi üzerine vazifede tereddüt ettiğim işleri sual tarzında kurdela gibi uzun kâğıtlara yazarak posta ile mumaileyhe gönderirdim. Bir iki defa bu suretle alınan cevaplardan istifade ettim. Ve az vakitte vazifemde tam bir meleke ve ihtisas sahibi oldum. Müddeiumumî Hayri Efendi Trabzon eşrafından Pertev Paşa'nın akrabasından işrete pek düşkün vazifede lâubali

meşreb bir zat idi. Makamına verilen arzuhallerin havalesini yazmakla beraber kaydiyesini de kendi alır kaydiyesi alınmıştır diye yazıp bastonunun altına raptettiği (HAYRİ) imzasını basardı. Arzuhal kaleme geldiği sırada usulen kaydiyesi alınmak ve koçan ve yevmiye defterlerine kaydedilmek üzere sahibinden kaydiye harcı istenildiğine zavallı adam "kaydiye harcını müddeiumumî bey almış ve mührünü basmıştır" diyerek tekrar kaydiye vermekten imtina eder. Birkaç defa idare-i maslahat edildi, fakat bu yolsuzluk devam edince kendisini ikaz ettim. Buna karşı: "biz bir memleketin halkındanız hoş görüp geçinmek lazımdır bu suretle muaşeret edilmek üzere senin bu gibi işlere müdahele etmemen icab eder" tarzında mantıksız ve kanunsuz bir cevap ve teklifte bulundu. Hastalıklı bir adamdı çok günlerde daireye gelmezdi. Birgün odasında bulunuyordum, cinayetle lüzumu muhakemesine müstantik tarafından karar verilmiş bir maznun tahkikat evrakı heyet-i ithamiye gönderilmek üzere müddeiumumîlik makamına verilmişti. Kâtibi tarafından evrak postaya verileceği sırada mes'elede alâkadar olan birisi müddeiumumî Hayri Efendi'ye yaşanarak bu evrakın gönderilmesini rica etti. Ve kalkıp gittikten biraz sonra tekrar gelerek koltuğu altından çıkarttığı iki şişeyi müddeiumumîlik masası arkasına bıraktı. Bunun üzerine müddeiumumî efendi postaya verilmek üzere zarfa konulmuş olan evrakı alıp odasında yanmakta olan sobanın içerisine attı ve yakıp mahvetti. Bu gibi ahvali devam ettiğinde ilerde mes'uliyetten muhafazası için kendisine lüzumlu vesayiede bulunulması yahut başka bir mahalle becayiş suretiyle nakledilmesi müsasip olacağına dair Pertev Paşa hazretlerine hususi bir arıza yazmıştım. Aldığım cevapta "hali malum olduğundan bir müddet daha idare-i maslahat edilmesi" tavsiye edilmiş idi. Aradan çok geçmeden birgün beni yanına çağırarak Karahisar-ı Şarki Müddeiumumîliğine naklen tayin olunduğuna dair aldığı bir telgrafi gösterdi. Telgrafta "1500 kuruş maaşla Şarkî Karahisar müddeiumumîliğine tayin olundunuz." İbaresi yazılı idi. Bu telgrafı bana verdi ve harcirahının muhassas maaşı üzerinden verilmesi lüzumundan bahsile telgrafı muhasebeciye vermekliğimi söyledi. Müddeiumumîlik maaşı 1000 kuruştan fazla olmadığı için telgraftaki 1500 kuruş maaş ibaresi şüpheyi davet etti. Muhasebeci ile meseleyi tahkike mecbur olduk. Telgrafhaneden telgrafın bir kopyasını aldık ve bunda maaş mikdarı 1000 kuruş olarak yazılı iken Müddeiumumî Hayri

Efendi'nin fazla harcirah Karahisar-ı Şarki'de de fazla maaş almak hayaline kapılarak telgraftaki maaş miktarını kendi kalemiyle 1500'e çıkardığı anlaşıldı. Muhasebe-i livaca icab eden muamele yapıldı. Ve Müddeiumumî yola çıkarıldı. Hayvan üzerinde duramayacak bir halde olduğundan büyükçe bir sepet içine konularak ata yüklenildi. Biçarenin hastalığı yolda artarak Karahisar'a varmadan vefat etti. Allah taksiratını affetsin. Bir müddet sonra halefi Vasıf ve ondan sonra Ahmet Zeki ve daha sonra Ali Rıza Beyler müddeiumumîlik makamına getirdiler.

Gümüşhane Naibi ve Hukuk Hâkimi Abdülmümin Efendi ve Menakibi

1307 veya 1308 tarihinde Gümüşhane Naipliğine Asliye Hukuk Riyaseti ilâvesiyle Abdülmümin Efendi namında sarıklı bir zat tayin olundu. Bu zat oldukça âlim idi ve güzel tâlik yazısı da vardı. Bazı saçma ve gülünç şeyler söyler ve yazardı.

(Abdülmümin Ef. Hk.)

Bayburt Hâkimi ile Muhakemesi

Gümüşhane'nin Haşara karyesinden olup Bayburt Kazasında bir karye âşârını iltizam eden mültezim Apastol oğlu Nikola taksit bedeli bakiyesini ödemesi lüzumuna dair Bayburt mahkemesi reisi Mahmut Efendi tarafından mültezime tebliğ edilmek üzere bir ihbarname gönderilmişti. Abdülmümin Efendi bu ihbarnameyi usulen tebliğ etmekle mükellefken bunu yapmayarak Bayburt Hâkimi'ne şöyle saçma bir tahriratla leffen iade etmiştir: **"**Tebliğ edilmek üzere irsal edilmiş olan varakaya ihbarname namı vermişsiniz. Hâlbuki ihbar kelimesi ifal babının ifal veznindeki mastarı olduğu ve ifal babının hemzesine bir manasıda (izale) için olup binanınaleyh ihbar kelimesindeki hemze ihbarın lafz ve manasını izale ve tağyir ile ihtar şeklinde vaaz etmiş ve şu halde gönderilen varakaya ihtarname denilmek lazım gelirken ihbarname yazmak galattır. Tashihen ihtarname diye yazmanız ve ifal babı hemzesinde müdeaddit manalarını derhatır etmeniz icab ederken vaki olan zuhul veya cehliniz makam ve sıfatınızla mütenasip olmadığından sizi ihtar ikaza mecbur oldum. Varakayı mezbure bi'la tebliğ iade olunur." İbaresiyle ihbarnameyi iade ve mahkeme reisini bu suretle tenkit ve hatta tahkir etmiştir. Kendi kalemi ile yazdığı bu cevabı gördüğümde: - Reis Beyefendi: Resmî muamelatta bu gibi davranışlar doğru değildir. Böyle bir

cevap dedikoduyu ve muhatapla aranızda infial ve inkisarı mucib olur" yolunda ihtarda bulundum ise de ikna ettiremedim. Ve bu şekilde yazılmasından sıkıldım. Keyfileti gizlice Müddeiumumî Mığırdıç Efendi'ye sildirdim. O da tesir ettiremedi. İşe reis-i sâri Nuri Efendi muttali oldu vesayede bulundu fakat hiç kimsenin ihtarını kabul etmeyip: "Anlıyorum sizi bu tavassuta sevkeden başkâtiptir. Hâlbuki ben o Bayburt hâkimine ifal babı hemzesini anlatmaya azmettim. Bana mani olmayınız" fikrinde ve inadında ısrar etti ve cevabı da Bayburt'a gönderdi.

Hafta postasıyla Bayburt hâkiminden şu mealde bir cevap geldi: "Usulen tebliğ edilmek üzere resmi bir tahriratla tarafınıza gönderilen ihbarnameyi tebliğ etmeyerek birtakım safsatakârane elfaz ile iade etmeniz ve bu mesellü muamelat-ı resmiyade hezeyanamız kelimat istimal eylememize nazaran şeref ve meziyeti derkar bulunan hâkimlik sandalyesini sizin gibi belagat ve beladetle müttasif bir şahsın işgal eylemesini şayanı teessüftür. Usul ve adabı hâkimiyeti derhâtır ederek ifa-yı vazifeye sizi davet ediyorum. İş'âr-ı sabık veçhile ihbarnamenin tebliği ile ilmühaberin irsaline müsaaret eylemenizi tavsiye ve ihtar ederim."

Abdülmumin Efendi bu tahkiramiz cevapnameyi hemen liva mutasarrıfı Faik Beyefendi'ye götürüp göstererek şikâyette bulunmuştur. Faik Bey ise hâkimin böyle bir hatasını merciine yazmak ve anlatmak tasavvurunda olduğu için "ver bana şu cevapnameyi meşihat-ı ülya'ya yazayım şu Bayburt Hâkimini tedip ettirelim" diye Abdulmümin Efendi'ye söyleyince hemen odasına gelip cevapnameyi bir arıza ile mutasarrıfa takdim edeceği sırada Reis Sami Nuri Efendi haber alıp: "be Hâkim Efendi, Bayburt Hâkimi'nin cevabı meşihata gönderilirse bu cevaba sebep olan sizin o mahet ifal babı hemzesine dair olan tahriratınızı beraber gönderileceğini düşünmedin mi? Meşihat sizin bu tahriratınızı görürse vaziyyetiniz nice olur? Mutasarrıfın bu tasavvutu sizin gafletinizi meşiata bildirmek maksadına müpteni olduğunu düşünmediniz mi?" Demesiyle hâkim efendi vahleten "ulan, hakikat doğru söylüyorsun" deyince Nuri Efendi "bu ulan tabirinizi geri alınız kabul etmem dedi." Hâkim Efendi cevaben "Afedersiniz efendim malum ya söz arasında böyle sürçü lisan vakî olur" deyu istifaya kusur ederek kâğıdı mütasarrıfa vermekten vazgeçti ve bu kıssada sona erdi.

———

Hâkim Abdülmümin Efendi'nin medar-ı kelam-ı zem etmek istediği bir adam hakkında iki de bir de "Halâkallahulbakar fi suret'il-beşer, ayet-i kerimesi medlülüna olmuşsunuz mazhar" diye söyler ve hatta yazardı. Birgün mahkeme kaleminde idim, Kelkit hâkimi Hüsnü Efendi kaleme geldi. Eskiden beri samimi görüştüğüm ve hürmet ettiğim bir zat idi fakat o gün simasında bana karşı bir infial ve dargınlık manası sezdim. Safa ve hoşbeşi müteakip hayrola: Sizi neşesiz görüyorum, bir rahatsızlığınız mı var? Diye sual eylediğimde müteessirâne bir vaziyyetle bana hitaben: "Sizinle, peder ve akrabanızla aramızdaki kadim ve samimi meveddet ve muhabbete münafi olarak beni tahkir ve tezyife vasıtı olmanıza pek sıkıldım. Ve meyyus oldum. Ve buraya da onun için geldim" deyince bende bir hayret ve hicap vaki oldu: "Estağfurullah efendim zat-ı âlinizi ve mübarek kalbinizi rencide edecek bir vaziyette bulunmadım ve bulunmayacağımı da bilirsiniz. Acaba ne gibi bir kusur etmişim lütfen izah Buyursunuz" dediğimde mütehevvirâne bir suretle cebinden bir kağır çıkarıp "Ben bir kaza hâkimiyim sizinki de bir liva hâkimidir. Gerçi onun makamı benimkine nisbetle daha büyüktür fakat her ikimizi de tayin eden aynı meşihattır. Hâkimi bulunduğum kazanın tabi olduğu Gümüşhane Livası hâkimliği bize kısmen merci olduğundan merkezi kazada icra muamelatında hâsıl olan bir tereddüt ve iştibahının hal ve istizanı için yazdığım arizaya karşı bana böyle tahkiramiz bir cevap layık mıydı? Gerçi yazan hâkim ise de siz mahkeme başkâtibi olduğunuz için böyle münasebetsiz bir şey yazmayı ve yazdırmayı kabul etmemeniz lazım gelirdi" dedi tahriratı gösterdi…

Birde bakayımki bizim hâkim efendi o zavallı hâkim Hüsnü Efendi'nin istizanına cevaben ve zeylen: "Ey Halâkallahulbakar fi suret'il-beşer" ayet-i celilesinin medlülü ile muttasıf arkadaş: "İcra işlerinde dair çocukça bir şeyler yazmışsın, şaşarım aklına, böyle şeylerle idabı fikir etmeniz ve ettirmeniz abestir. Keyfinize bakınız" gibi birtakım safsatalar yazdığı görüldü. Birden Bayburt hâkimi ile cereyan eden muharebe ve muameleyi hatırlayarak Hâkim Hüsnü Efendi'ye anlattım ve özür diledim. Ve hatta kendisine böyle bir şey yazıldığından katiyyen malümatım olmadığını söyledim. O da bizim hâkimin hattı desti olan tâlik yazıyı görünce benim hakkımdaki hiddet ve infiali zail oldu. Fakat: "Öyle ise ben bu sizin hâkiminizi döverim. Böyle hâkimlik olmaz" deyü pür hiddet hâkimin

odasına gitmeyi hazırlanırken ben: "Aman efendim hiddet buyurmayınız bizim hâkim efendinin bazen böyle nöbet halleri vardır. Tahkîr maksadına mebni değildir. Görüştüğünüzde anlarsınız, lütfen biraz sabır ve cebri nefsederek arada bir şey olmamış gibi al'el-usul ziyaretine gidip görüşürsünüz" diyerek Hüsnü Efendi'yi oldukça teskin ettim. O da doğruca hâkim efendinin odasına gitti, müteakiben ben gittim. Görüşmelerini dinledim fakat bizim hâkim ziyaretine gelen Hüsnü Efendi'nin hal ve tavrında bir durgunluk gördüğü için "Hayrola bir rahtsızlığınız mı var efendim?" Diye sordu. Hüsnü Efendi de "evet rahatsızlığım şudur" diyerek cebinden mahut tahriratı çıkardı. Ve bizim hâkime uzatarak; "Merci münasebetiyle bir meseledeki iştibahımı istizanen halletmek için makamınıza yazdığım şu arizanin altına böyle tahkiramız bir yazı yazmış olmanızdan çok sıkıldım ve sebebini anlamaya geldim" deyince Abdülmümin Efendi büyük bir telaşl. "Aman efendim afedersiniz, ne yazmışım acaba bakalım" diyerek Hüsnü Efendi'nin uzattığı tahriratı okuduktan sonra; "A birader bundan mı gücendiniz?" (Beni göstererek) "Bu çocuklar bilirler gündüzleri saat ondan sonra bana bir hal ariz olur, kafam dumanlanır. Sevdiğim ahbaplara şakadan böyle şeyer yazmakla ferahlık bulurum. Size de ancak bu niyet ve sebeple yazmıştım, gücendiniz ise bu cevabımı kelimeleri ve harfleriyle bana iade ediniz. Ve beni affediniz" yolunda tuhaf tabirlerle ve çok teessürlü bir tarzda itizarda bulundu. Hüsnü Efendi de şaşakaldı. Ve onu affederek ahbaplığa giriştiler.

Adliye Harç Tarifesinin Gümüşhane'ye Mahsus Olmak Üzere Tafili Teklifi

Abdulmümin Efendi birgün benimle bir müşaverede bulundu; "Bu sizin akıllı fikirli dediğiniz vükâla ve ukâlanın yaptıkları kanunların ve verdikleri emirlerin mücerred kendi şahsi fikirleri eseri olduğunu zannedersiniz. Hâlbuki öyle değildir. Belki taşrada bulunan bazı memurlar ve fikir sahipleri tarafından vaki olan teklif ve işarlara muttali olarak bunlarla bazı kavanin ve evamiri tanzim ve ilan ederler. Onun için bende isterimki şu adliye mahkeme harçlarına dair hususi bir kanun yapılması için nezarete bir lâyiha takdim edeyim, dedi. Ben "harç tarifesi vardır. Bunun ne suretle tadilini arzu buyuruyorsanız" dediğimde **"**Gümüşhane'ye mahsus olmak üzere bir tenzilatlı tarife yapılmasını teklif edeceğim, şöyle ki; Gümüşhane livası muhiti ahalisi sınaîden bi-behre ve ale'l-ekser fakir ve

muhtaçtırlar. Bu ağır mahkeme harçları vermeğe kudretleri kâfi olmadığından bil-zarure mahkemelere müracaat edememekte ve nimet-i adaletten mahrum kalmaktadırlar. Bu sebeple harçların berveçhi ati tenzili münasiptir" diyeceğim. Mesela; kaydiye harcı yüz para rubu iken ilan harcı beş kuruş gazeteye ilan azami on kuruş… ve gibi. Vükâla ve ukala memleketin ihtiyacından bu suretle haberdar edilmiş olacaktır" dedi. Meğer o lâyihayı çoktan hazırlamış, çıkarıp bana gösterdi artık adamcağızın katlandığı bu kadar külfete karşı aksi bir cevap vermek doğru olmayacağı mütalası ile münasiptir dedim. O da hemen bir arıza ile lâyihayı doğrudan doğruya o tarihte Adliye Nazırı olan hazretlerine gönderdi. İki ay sonra hâkim efendinin makamından diğer memurlardan bazılarıyla hazır bulunduğumuz sırada nezaretten beklenen cevap geldi. Açıp alenen oku cevapnamesi nezaret penahi aynen şöyle idi; "Kavanin ve nizamatı mevzuyaya karşı bir takım şimdi safahatlarla makamatı işgal etmeniz usül ve adabı muktaziyeye münafi ve mucibi tevbihtir." Emirnamesi nezaret penahinin böyle bir tevbih ve tekdiri ihtiva etmesinde hâkimi davanın ruhu sıkılarak emirnameyi odanın ortasına doğru şiddetli attı ve hemen "şu kâğıdı bana verin" hademe emirnameyi alıp kendisine verince kalemi eline alıp tahriratın zeyline şöyle bir ibare yazdı ve alenen de okudu "kız sana diyom ben, anlamıyon sen a Cevdet." Bir halk türküsünün mısrası olan bu ibarenin sonuna Cevdet ismini ilave etmekle nazır paşaya hitabettiğini anlattı ve yine aynı nezarete iade olunmak üzere zarfa koydurarak postaya verdireceği sırada, kendisinde dedim ki; "Hâkim Efendi hazretleri bu müracaat ve iş'arınızın kabul edilmemesi tahattur ediyorum. Şöyle ki mahkeme reislerinin resmi makamlarla muhabereleri müddeiumumîlik vasıtasıyla yapılması emr-ü nezaret-i penahi icabından olduğu malum-u âlinizdir. Hâlbuki zat-ı âliniz muddeiumumiliği tavsit buyurmaksızın doğrudan doğruya makam-ı nezarete yazmıştınız. Bu sebeple reddedilmiş olan lâyihanızı tensip buyurursanız bu defa müddeiumumîlik makamı vasıtası ile nezarete takdim buyurunuz. Bunun üzerine; "Ha bak bu mütalaanızı beğendim, fakat bizim Liva Müddeiumumî muavini bu incelikleri kavrayamaz. Ve Belki de göndermez. Bari Vilayet İstinaf Müddeimumisi vasıtasıyla takdim olmak üzere lâyihayı müddeiumumî beye göndereyim dedi. Bende münasiptir dedim. Hemen postaya verildi. Haftaya müddeiumumi beyin cevabı geldi ve lâyihayı mutakaddime leffen iade edilmekle

beraber hâkim efendi fena halde tekdir ve tevbih olundu. Artık bana karşı ancak; "Ne yapalım? Bu amirler hikmet-şinas adamlar değillermiş teessüf olunur. Demekle iktifa etti.

Hâkimin Muvakkaten Cinayet Mahkemesi Riyasetine Getirilmesi

Gümüşhane umur ve mesaleh-i adliyesi sair mahkemeleri nisbetle az olmasından dolayı mahkemenin dört azasından ikisi ilga olunarak mahkeme hey'eti adedi kanunisine muvafık olsun diye cinayet ve istinaf maddelerinde reisisuni ceza reisi Nuri Efendi ve bir aza mülazımı mahkemede aza sıfatıyla bulundurulmak ve reisievvül hâkim Abdülmümin Efendi mevadi-i ciniayede riyaset makamında bulunmak üzere nezaretten emir verildi. Ve mevadi cinaiyenin o suretle ruiyeti için hâkim mumaileyh riyaseti sandalyesini geçti.

O sırada kasaba çarsısında sirkat fiilinden mütteif ve mevkuf olan MAVRANGEL karyesi muhtarı mahdumu …'nın mahkemesi derdest-i ruiyyet olduğundan tebriye ve tahliyesi için babası Ahmet Ağa, Hâkim Efendi'ye hususi iltica ederek 20 altınlık bir hediye ile oğlunun beraatına vad almış. Ahmet Ağa'nın nakit parası olmadığından sakladığı bir beyaz esteri satıp bedelini hâkim efendiye takdim etmişti. Ahmet Ağa bu işi bildiklerinden mahrarem tutmuş. Mamafih işitmeye de az kalmıştı. Her ne hal ise mahkemeye çıkıldı müddeimim isticvabına başlandı. Canib-i riyasetten ismi sorulunca sıkılarak "Süleyman" dedi. Hâkim Efendi, müddeimi ferah ve serbest konuşturmak emeliyle; "Evet ya Süleyman olacak ya Ahmet ya Mehmed. Köylüler böyle isimler takarlar diyerek aklınca müddeime genişlik verdi." Müteakiben san'atı soruldu. Müddeim buna da Süleyman cevabını verdi. Meğer "san'atın nedir?" sualini "senin adın nedir?" Şeklinde anlayarak isminin Süleyman olduğunu tekrar etmiş… Azadan biri reisten badel-i istizan müddeime ne iş işlediğini sorunca müddeim bu suale "san'atım kömürcülüktür" dedi. Reis-i dâna bunu işitince "evet kömürcü olduğunuzu bende anladım. Çünkü ellerinizdeki karalar kömürcü olduğunuzu delalet ediyor. Fakat bu sualimiz mahkeme usulü icabıdır" dedi.

Hüvviyet sualleri tamam olduktan sonra Reis Efendi; "Evet hâl-i vaziyetinizde sadakatınızı delalet ediyorsa da hakkınızda birtakım ihbarat yapılmış olduğundan bahisle bunların tetkik edilmesi için mahkemeyi başka bir güne tâlik etti. Aradan

birkaç gün geçer geçmez hâkimin cinayet mahkemesi muvakkat reisliğinden düştüğüne ve yerine yine ceza reisi Nuri Efendi'nin ipkaen tayin edilmesine ve noksan kalacak bir azanın yerinede zaten intihapta dâhil olup akalliyette kalmış olan azada birinin alınmasına ve hey'et-i hakimenin bu defa da bu suretle ikmal ve teşkiline dâhil Nezaret-i Celile'den emir verilmekle hâkim-i dâna ceza reisliğinden çekildi. Fakat 20 altın alarak beraat vaat ettiği müddeimin pederi Ahmet Ağa usulca hâkim efendiye yanaşarak; "Beyefendi, talihimiz yaver olmadı, zatınız riyasetten çekildiniz. Bizim oğlan cezayı yiyecektir. Bari şu bizim katırın satış bedeli olan 20 altını lütfen geri veriniz. Zira efrad-ı ailenizin idare ve maişeti sırf o hayvanın vücuduna bağlı idi. Şimdi hem katır elden gitti hem oğlan hapiste kalacaktır. Çok mağdur oluyoruz. Bari o parayı kerem buyurunuzda bir katır alalım. Muhtacız. Demesiyle, Hâkim Efendi, Ahmet Ağa'ya hiç sıkılmadan şu cevabı verdi; "Azizim Ahmet Ağa, sen şu boğazına bir iyice bak ki kaç boğumdur böyle birkaç boğumlu borudan sıkıla sıkıla zorla aşağı geçmiş koca bir katır bir daha bu boğazdan geri gelir mi? Sen ne şaşkın bir adamsın" diyerek zavallı Ahmet Ağa'yı şiddetle tekdir etti ve huzurunda kovdu. Ahmet Ağa macerayı rastgeldiklerine yana yakıla anlatmaktan başka bir şey yapamadı.

Hâkim-i Dânanın Evrak Hıfzına Mahsus Zarf İmali

Bir sabah mahkeme kaleminde arkadaşlarla çalışmakta ve dava evrakının muntazam bir surette muhafazası için bir mikdar alikurna kâğıdı alıp pamuk ipliğiyle büyükçe zarflar imal etmekle uğraştığımız sırada Hâkim Efendi kalem odasına geldi. Bir kahve içtikten sonra mübaşire yüz para vererek; "git bana çiriş al, getir" dedi ve kalemden kalkıp makam odasına gitti. Biraz sonra yanına uğradım. Meğer Hâkim Efendi pamuk teliyle dikilen evrak zarflarını farelerin pamuk teline çok haris olduğundan bu zarflar az zamanda mahvolur. Ancak çirişle yapılırsa daha muntazam ve dayanıklı olacağını düşünererek kendisi bizzat dört beş adet çirişli zarf yaptı. Ve birisini numune olmak üzere mahkeme kalemine bıraktı ötekileri doğrudan doğruya Adliye Nezareti Celilesine takdim etti ve bunları diğer mahkemelerce numune ittihaz edilmesinin tebliğ buyurulmasını tahrirat-ı mahsusa ile arz ve iş'ar eyledi. Zarfların üzerindeki çiriş lekeleri çirkin

bir manzara hâsıl ettiği için Nezaretçe bunların hoş karşılanmayacağını tahmin ediyorduk.

Fakat bir müddet sonra usulen mahkemelere gönderilmekte olan (Celile-i Muhâkim) nüshalarının birinde bizim Hâkim Efendi'nin numune olmak üzere gönderdiği zarflara dair tahrirat-ı mahsusası aynen ders ve ilan edilmiş olduğu görününce hayretle kaldık. Alay mevzuu olacak bir tahriratın resmi ceridede neşredilmesi filhakika şaşılacak bir şeydi. Mamafih Hâkim Efendi tedbir ve eserinin kabul ve takdir olunduğuna kani olduğundan çok memnun ve müftehir bulunuyordu.

Hâkim Efendi'nin Mahkeme Neticesinde Yazırdığı Karar Sureti

Bir davanın muhâkemesi hitam bulunca bu cihet taraflara tefhim edildikten sonra hâkim efendinin takririyle zabıt kâtibi tarafından karar yazılır. Bu suretle yazılan bir karar; **"**İcabı lede'l-müzakere davacı Ali'nin müddeialeyh Süleyman'dan talep ve dava ettiği 1500 kuruş müddealeyhin inkârına karşı müddei tarafından isbatı müdden edilmesine binaen mecellenin "açık" maddesine tevfikan meblağ-ı müddeabihin tahsil ve müddeiye teslimine ve masrafı muhakemenin haksız çıkan tarafa tahviline karar verildi ibaresiyle sona erer. Ve bu hükmün ilâmı yazılacağı ve karar deftere geçeceği sırada karardaki (Mecellenin açık maddesi) tabirinden maksat ne olduğu zabıt katibine soruldukta; "Hâkim Efendi'nin takririyle biz her hükmün kararında mecellenin açık maddesi diye yazarız" cevabını vermesi üzerine; "Öyle ise git Hâkim Efendi'ye sor, bu açık madde tabirinden maksat mecellenin hangi maddesidir?" Bunun üzerine zabıt kâtibi zaptı alıp Hâkim Efendi'ye gider ve sorar. Hâkim Efendi ise kâtibin yüzüne bakar, kalemi eline alır ve bana hitaben; "Halakallahul bakar fi suret'i-le-beşer" diye zaptın altına yazar ve katib der ki; "A şaşkın çocuk… açık madde dediğin maddenin ismi değildir. Kâğıtta açık bir yer bırak ki başkâtip dava ve hükme münafik ve muvafık bir madde bulup rakamını oraya yazsın, demek istedim. Sen ise başkatibe göstermeden geldin benden mecellenin maddesini sorarsın, benim öyle şeylerle uğraşacak vaktim var mı? Hadi git başkâtibe söyle zabıtlardaki açık yerlere birer münasip kanun maddesi ilave ederek açıkları kapatır."

Hâkim Efendi'nin Hayalen İktisab-ı Servet Eylemesi

Hâkim Efendi, birgün beni hanesine çağırıp seninle bir mesele üzerine görüşeceğim dedi; "Şu livada on sekiz seneye yakın bir müddet memur bulunuyorsun, maaşın kâfi olmadığından mevcut naktında olmadığını malumdur. Böyle tülû müddet mifayetsiz bir maaşla kanaat edip kalmaktansa seninle bir tedbir düşünmelim, birer miktar mangiz tedarik edip badehû buradan çıkıp gidelim. Olmaz mı?" Yolunda hususi bir teklif ve hasbihalde bulundu. Bende ne yolda bir tedbir ittihaz edelim demekliğim üzerine; "Rum tüccarından Çulfaz Hacı Yor'un bu sancak dahilinde birkaç bin lira alacağı vardır, bunlardan bir mikdarının taht-ı hükme alınması ve ilâm verilmesi fakat celp, davet mahkeme külfeti ihtiyar olmaksızın muhakeme neticesinde hüküm verilmiş gibi ilâmları yazılıp mühürlenerek Hacı Yora verilmek ve suretle tebliğ edilmeksizin, tebliğ edilmişcesine birer tebliğ ilmühabireide yazılıp asıl ilamlara raptile iktifa olunmasını düşünüyorum. Hacı Yor kendisine teslim edeceğimiz bu ilâmlar üzerine mahkûmubih meblağın yüzde otuzunu ücret namıyla ve hemde peşin olarak bize verecektir. Kendisiyle görüştüm. Mutabık kaldık fakat bu mukaveleyi başkâtipte iştirak etmelidir. Onunla mutabık kalırsam mavud ücreti o zaman bize verecektir. Biz ilâmları yazıp kendisine teslim edince mevud ücreti alır ve hemen istifa ederek buradan savuşur gideriz. İlâmlar bizim zaman-ı memuriyetimizde mevkii icraya konulmayacak ve ikimizden başka kimse bu sırra vakıf olmayacaktır." Yolunda müşavere vaku buldu. Ve alınacak ücretin üçte ikisi hâkim efendiye ve biri başkatipe (yani bana) ait olacaktı. "İşte bu suretle büyük bir para elinize gececek. Bu işi beraber görmeliyiz. Hacı Yor işi sana açacaktır. Sakın muhalefet gösterme, neşesini kaçırma, hemen işe başlayıp paraları peşince çekelim." Dedi. Hâkim Efendi'nin bu fikrine karşı cevabı red edilemeyeceğinden "pek münasiptir. Ben de muvafakat ederim. Fakat Hacı Yor bu sözünde durmaz ve peşin para vermez, ale'l-husus bir vakitler eşraf-ı mahalliyeden ve meclis-i idare azasından bir zata rüşvet olarak verdiği birkaç liranın bilâhare istirdadına giyam ederek hayli güftügülere meydan vermişti. Bu adam gerçi zengindir ve çok alacakları vardır fakat bu hususta sizi ve beni aldatması merhuzdur. Evvel emirde peşin bir miktar parasını siz çekinizde ilâmat işi sonradan yoluna girer" dedim. Razı oldu. Bu arada Hacı Yor Ağa bir gün çarşıda beni gördü, "bir kahve içelim"

diyerek mağazasındaki hususi odasına aldı. Bize karşı daima kullandığı tabirle; "E Müslüman, Bu hâkim efendi bana bir şey teklif etti. Alacaklarım için bana bilmuhakeme hüküm ilâmı vereceğine ve bunun için benimle kendisine ücret olarak yüzde otuz vermekliğimi söyledi. Bende söz verdim. Fakat bu işimize başkâtip vakıf ve şerik olmalıdır dedim. Çünkü sen bu işe şerik olursan mukavele sağlam olur" dedi. Koca Hacı Yor Ağa, "hâkim efendi savuşup gidecek ben nereye gitsem beni yakalayabilir. Böyle olduğunu ve bu işe cesaret edemeyeceğimi kendisi de bildiği halde beni tasvite kalkışması ya şiddeti tama hasebiyle aklına yerleştirdiği ya hâkim efendiyi baştan savmak için beni işe karıştırmış olacağını düşündüm ve kendisine; "Hacı Ağa, beni bu işe karıştırmaksızın hâkim efendi ile aranızda uyuşun ve benim bu işe muvafakatım olduğunu hâkim efendiye söyleyebilirsin" diyerek kendisine ikaz ve iknaya çalıştım. Bir iki gün sonra hâkim efendi beni yanına çağırarak; "Yahu bu Hacı Yor ilâmları eline almadıkça peşin para veremeyeceğini söylüyor. Bu işte bize bilahere bir kayış oynayacağından şüphe ediyorum. Yoksa herif bizi yoklama mı yaptı? Bilemiyorum." Dedi. Ve bu fikri sakimindeden feragat etti.

Talak ve Nikâh İlamı

Kendim bizzat görmedim fakat bahçelerde bizzat her nasılsa komşusunun zevcesine alaka peyda etmiş ve kadının meşverette mutabık kalmışlar. Âşık olan zat hâkim efendiye hususi müracaatla evvela kadının kocasında muttalka olduğuna dair bir hüküm ilâmı ve uydurma bir tebliğ ilmühaberi aldıktan bir müddet sonra o kadının kendisiyle nikâhı akdedildiğine dair ikinci bir ilâm veya izinname almış. Hâkim Efendi müddeimi ikmal ederek infikak ve azimetinden bir müddet sonra talâk ilâmı ve akit vesikası meydana çıktığı bazı zevata mutebere taraflarından söylenmiş. Fakat mesele çokça şayi olmadan bastırılmış olduğu işitilmiş idi. (Eluhtetüalerravi) memafih Hacı Yorla olan işe bakılırsa bu nikâh ve talâk işinde de hazretin cesareti göze almış olması kuvvetle memuldur.

Hâkim Efendi Hitamı Müddetini Müteakip Devir Mazbatası Almaksızın Azimeti

Liva nüfus memuru Mısırlızâde Halim Efendi'den damga pulu noksanından dolayı yarım lira ceza-i nakdi kestirmesi hâkim efendi ile aralarını açmış bir müddet görüşmez olmuşlardı.

Sonradan barıştılar ve bir gece Hâkim Efendi ile birlikte Halim Efendi'nin konağına gidildi. Bir kış gecesi idi hemen saat beşe kadar muhabbet olundu. Kahveler, meyveler, şerbetler ikram olundu. Saat beşten sonra hanelerimize geldik, birkaç dakika sonra Hâkim Efendi'nin hademesi Ali ağa geldi; "Hanemize hırsız girdi Hâkim Efendi çok mükedder, acele seni istiyor" dedi. Kalkıp gittim. Hâkim Efendi'nin sandığı açılmış eşya ortalığa saçılmış kendisi de fevkelade yeis ve telaş içinde çırpınıyor. "Hayırola ne olmuş dedim?" "Ne olacak, baksana sandığım kırıldı içinde 40 altının ve mühim evrakım vardı, cümlesi zayi oldu. Bu işi bana Hâkim Efendi yaptırtmıştır. Çünkü evvelce aramız açıktı, sonra görüşmekliğimizi fırsat addederek bizi hanesine davet etti, geç vakte kadar söze tutarak odasında alıkoyduğu sırada hizmetçisi muhtedi-i sadıkı gizlice gönderip hanemizi açtırdı ve nukut ve eşyamı çaldırdı" dedi ve bu sıkıntıları beni de meyus etti. Hâlbuki Hâkim Efendi böyle bir feciatı kabul etmiyeceği gibi hademesi muhtedi Sadık da konakta iki dakika bile yanımızdan ayrılmadı. Kahve, şerbet ve çerez ziyafetlerinin icrasıyla mütemadiyen meşgul idi. Oradan taa mahalle aşırı olan bu eve kadar gelmek ve sirkat fiilini ika etmek kabil olamıyacağı yolunda teselliye çalışmışsam da tesir etmedi. Polis celbederek tahkik ve tarhiyata başlandığı sırada eşyaların sandıkta kalan kısmı karıştırılırken Hâkim Efendi'nin zayi oldu dediği altınlar bir beze bağlı olarak sandıktan eşya arasından meydana çıktı. Hâkim Efendi "hırsızlar bunları bulamamışlar fakat mühim beratlarım ve evrakım vardı, onlar çalındı" diye ısrar etmişse de artık işin ilerisinde varılmayarak mesele bu kadarla bırakıldı.

Hâkim Efendi'nin böyle bir hırsızlık idaasına kalkışmasının sebebi hakkında sonradan şöyle bir rivayer işitildi; "Mumaileyhin müddeti kazasında ikaline iki ay kalmıştı. Temdid-i müddet ettirebilmek için sirkat hadisesinden bir müddet sonra beni birgün hanesine çağırdı ve şöylece bir hesbihalde bulundu; "Kaza müddetimiz hitam bulunuyor, temdit için meşihatı celileye bir şey yazılmasını mutasarrıf beyefendiye arz ve rica etmek için hüsnü halimizden ve geçende hanemize hırsız girerek nukat ve eşyamızın sirkat edildiğinden ve

mağduriyetimizden bahsile mahzer şeklinde bir lâyiha yazılıp eşrafı mahalliye ve muteber tüccarlara mühürlettirebilmesi lüzumunu ileriye sürdü. Beraberce bir şey kaleme alıp beyaza çektik fakat bunu ne vasıta ile kimlere mühürlettireceğimizi düşündük. Hâkim Efendi'nin herkesçe malûm olan vaziyetine göre bu varaka ancak çok kuvvetli ve nüfuzlu bir zat marifetiyle icab edenlere imza ettirebileceği düşünülerek "Redif binbaşısı Dede Ağa ile Hakim Efendi'nin aralarındaki hukuk dolayısıyla bu işi Dede Ağa görür. Mahzeri ona gönder." Dedim.

"Öyle ise sen al götür selam ve ihtiramını tebliğ eyle ve istidayı icap edenlere mühürletmesini tarafından rica eyle" dedi. Halka mühürletmek tavassutundan kurtulduğuna çok senindim. Ve artık Dede Ağa'ya ben teklif edemem diyemedim. "Pekiyi" diyerek mezkûr mazkeri üç nüsha olarak Dede Ağa'ya götürdün. Zavallı Dede Ağa, Hâkim Efendi'yi reddetmek istemezdi. Fakat imza toplamak işine girişemediğinden mütemayyir kaldı. Askeri usul ve teşrifat icabına göre evvel emirde redif mukaddem binbaşısının mühürlemesi icab eder, evvel emirde mumaileyhe imza ettiriniz de ondan sonra ben imza ederim. Diyerek yakayı kurtardı. Mukaddem binbaşısı Salih Bey'in mühürlemeyeceği derkar idi. O mühürlemeyince Dede Ağa da tabii mühürlemeyecekti. Velhasıl mahzenin mühürlenmesi müyasser olmadı. Bir iki gün sonra Gümüşhane ve civar kaza livalarda nüfuz ve itibarı vari olan fi'l-asıl Gümüşhaneli Erzurum Metropoliti bir hüccet-i şeriyye istihsali için Hâkim Efendi'ye geldiğinde istediği hüccet derhal tanzim olundu ve bunun mukabilinde mahut mahzenin tüccarlara imza ettirilmesi Metropolit Efendi'ye teklif olundu. O da hemen Rum tüccarlarına ve eşrafı mahalliyeden bazılarına imzalattırıp Hâkim Efendi'ye verdi. Hâkim Efendi mahzerin üç nüshasına birden alıp hıfsetti. Ve Mutasarrıflığıda vermedi. Birkaç gün İstanbul'dan gelen (BASİRET) gazetesinde Hâkim Efendi hakkında mahut mahzerin bir suretinin aynen neşredildiği görüldü. Fakat birkaç gün sonra müddet hitama erdi. Yerine tayin olunan Giresunlu Adnan Efendi namındaki hâkim çıka geldi. Hâkimliğe mahsus odada birkaç saat görüşüp konuştular. Halef Efendi kalkıp gitti. Fakat selef hala makamında oturmakta idi. Akşam oldu memur ve kâtiplerin hepsi de hükümetten çıkıp gittiler. Sabık akd olunan Hâkim Efendi hala odasında oturmakta olduğu için bende onun çıkmasını bekledim. Fakat bu zat yerinden kalkmaz oldu. Odasına uğradım meğer birkaç levha yazmış birini

hâkimin oturacağı sandalyenin arkasındaki dıvara diğer bir nüshasını da sandalyesine oturduğu zaman karşısına gelecek dıvara yapıştırdığını gördüm. İbarelerini okumağa vakit kalmadı kendisi de bir şey demediği gibi bende sormadım beraberce hükümetten çıkıp giderken kalemde bir evrak unuttum bahanesiyle bi't-takrip geriye dönüp hâkimin odasına gittim ve mahut levhaları okudum. Bunlarda halefi olan zatın bir saatlik müsahabet neticesinde mahiyetini ve kusurlarını görüp anladığına dair saçma sapan ve tahkiramiz bir şeyler yazıp sonunda meşhur tekerlemesi olan (Halakallahü'l-bakar fi suretü'l-beşer) ayet-i kerimesi medlûlüne olmuşsun mazhar ibaresini dercetmiş olduğu görüldü. Çarşıya geldim, vakayı mahalle imamı Hoca Süleyman Efendi'ye hikâye ettiğimde meğer aynı varakayı yarım saat evvel küçük camii şerifin mihrabına da yapıştırışmış olduğunu Hoca Efendi hikâye etti.

Akşamüzeri kendisini gördüğümde "Mahkeme odasının ön ve arka duvarlarının her ikisine de bu varakaların raptedilmesinin sebebi nedir? diye sordum. Şu cevabı verdi; "Halefim Abbas efendi odaya girdiği vakit sandalyesine oturacağı sırada arka duvardaki levhayı, oturduktan sonrada ön taraftaki levhayı görsün diye böyle yaptım" dedi. "Camii şerif mihrabındaki varakaya gelince; bunu da İmam Efendiye ve cemaate bir yadigâr olsun, çünkü hem beni derhatır ederler hem de halefin olan zatı daha görüşmeden anlamış olurlar. Mütalaasına mebni oraya yapıştırdım" dedi. Ferdası günü kaleme gittim, Hâkim Efendiye ale'l-usül bir devir mazbatası verilmek üzere müsvette tenzim ederken bir de baktım ki Hâkim Efendi bir beygiri yedeğinde çekerek küçük camiden aşağıya şehirden çıkıp gidiyor. Mazbatayı almadan ve kimse ile veda etmeden çıkıp gitmesine tahacüp ettim ve hemen koşup Rüştiye Mektebi civarında kendisine yetiştim. Ve devir mazbatasını hazırlamakta olduğumu ve biraz bekleyip almasını söyledimse de; "Hacet yok artık mazbataya lüzum kalmadı. Çünkü kaza müddeti esnasında ve hüsnü idarem memleketin mahzeriyle ve Basiret gazetesinin neşriyatı ile sabittir. O gazetenin ve mahzerin birer nüshası da nezdimde mahfuzdur" dedi. Kendisini ancak bu kadar teşyi edebildim, vedalaşıp ayrıldık. Muamileyhin daha başka menâkibi varsa da hepsini yazmak uzun düşer, yalnız bazı hükümlerinden bahsedelim; Kasabanın oldukça muteber ve namuslu ailesinden Dibiçoğlu Ali Ağa mahkemeyi şeriyyece rü'yet olunan davasında haksız çıktığından bu hükme

adem-i kenaatle temyizi dava edeceğini Hakim Efendiye şifahen söyleyince Hakim Efendi; "Hüküm şer'en verilmiştir. Sen, şeriata razı değil misin?" Diye sorar. Adamcağız; "Bu hükme razı değilim, temyiz edeceğim" demesi üzerine Hâkim Efendi hemen mübaşiri çağırıp; "Şahit olunuz bu adam ben şer'e razı değilim diyerek şer'i şerifi tahkir etti" dedi ve tecziye ettirmek üzere zabıt varakası tanzimine kalkıştı. Ve Ali ağayı ağır bir surette tekdir ve tehdit etti. Güç hal ile iskât edilebildi.

Rusya Tabasından Dervişin Nikâh ve Talak Davası

Rus tebaasından Ardahanlı Derviş namında topal bir adam Gümüşhane Mahkeme-i Şeriyesi'ne müracaat ederek Ardahan'da bulunduğu sırada zevcesinin hernasılsa ifalen kaçırılmış oldupunu ve çoktanberi Rus ve Osmanlı memleketlerinde aranılmakta iken bu kere Gümüşhane'nin Gelin Pertek karyesinde Efendi Ağa namında birisinin hanesinde ve nikâhı altında bulunduğunu tahkik ettim. Celbedin ve bilmuhâkeme zevcemi alıp bana verin dayü dava eder. Derhal jandarma gönderterek zevcemdir dediği kadını ve bu kadının şimdiki kocasını Efendi Ağa celbine muhakemelerine mubaşeret olunur. Müddei Derviş bazı evrak ibrazı ile bu kadının kendi zevcesi olduğunu iddaa eder. Kadın da; "Gerçi ben bu Dervişin zevcesi idim, fakat Allah'ın bir lütfu olan güzelliğim ve tenasübü endamım dolayısıyla dervişin kendisine Rus umumhanesine satmak teşebbüsünde bulunduğunu ve kendisi buna kat'iyyen muvafakat etmediğinden zevci Dervişin cesim bir kama ile ve katil kastıyla kendisini vahim bir surette yaralandığını ve dava edileceği sırada Dervişin zevciyet iddiasından feragatla kendisini şuhut mahzerinde tatlik ettiğini ve buna mukabil kendisi de yaralanmasından dolayı şikâyette bulunmadığını beyan ederek müdafaada bulunması üzerine evvel emirde mezburenin doktor vasıtasıyla yarası muayene ettirilerek verilen raporla göğsünde cesim ve tehlikeli bir kamayarası eseri bulunduğunu ve yara iyileşmiş isede izi baki ve mevcut bulunduğunu beyan edimli ve talak vukuu maada heyn-i vak'ada tesadüfen Ardahan'da bulunan Gümüşhane köylülerinden mezbut'ül-esâmi şehitler reyelayin şehadet etmiş ve usulen teskiyeleri de mukavelat muharriri Hamdi efendinin mubaşiri ve daha bir, iki kişi ile icra kılınmış olmakla mezburenin müddei dervişten tatbik edilmiş olduğuna hükm-ü şer'i lühukiyle

müddeinin davasının reddie hükm olundu ve tefhimi müteakip mezbure zevcilâyikine teslim edildi. Fakat müddei Derviş derhal İstanbul'a Rus sefaretine ve Meşihat-ı Celile'ye şiddetli telgraflar çektiğinden Mabeyn-i Hümayun başkitâbeti celilesinden mutasarrıfı livaya gelen telgrafta Rus tebasından Dervişin kendisinden tatlikine dair şer'i şerife ve kanunu aykırı olarak Gümüşhane mahkemesinden verilen hükmün şerren tahkik ve neticesinin iş'arı Rus devleti sefaretinin müracaatına binaen bâirade-i seniyye tabliğ olunur. Denilmiş olduğundan liva mutasarrıfı Faik Beyefendi vekâletinde bulunduğu ve hükmü vâki (âlâ ma hüve'l-baki) yazılırsa hem hâkim, hem kadın kurtulamayacağı ve kadının malik olduğu hüsnüan hasebiyle Derviş teslimi caiz olamayacağı mütalaasına mebni olmalıdır ki hükmüvaki'in muvafıkı şer'i şerik olduğu yolunda Mutasarrıf vekâletinden cevab-ı telgraf keside olunduktan üç gün sonra Mabeyni Hümayun başkitabetinden ikinci bir telgarf gelmiş ve bunda müstedi Dervişin halef-i hakikat şikâyetinden doalyı aleyhinde iftira davası ikame olunması lüzumu bâ-irade-i seniyye tebliğ olunur, denilmiştir.

Emri amirin tatbikine başlanmadan Derviş işi haber alarak Gümüşhane'den savuşmuş olduğundan ve lede't-taharri buldurulamadığından müddeiumumîlikçe aleyhinde ikame olunan iftira davası gıyaben rü'yet olunarak altı ay apsine hükmolunmuştur.

Hâkim-i mumaileyhin Gümüşhane'den ayrıldıktan sonra uzun zaman hiçbir ahbabına mektubu gelmemişti. Onun zamanı memuriyetindeki tuhaflıklarını bilenler hazretten günün birinde bir mektup veya haber çıkacağını kuvvetle umuyorlardı.

Birgün tesadüfen postahanede bulunduğum sırada postadan çıkan mektuplar arasında Hakim Efendi'nin güzel talik yazısını bir mektup zarfında görünce hayret ettim. Bu mektup Rum tüccarlarından Mumcuoğlu Yanko Ağa'ya hitaben yazılmıştı ve zarfın üzerinde ibare aynen şöyle idi; "Hala bu mektup Gümüşhane Sancağı naibi sabıkı meali menakîbi ve elhaletü hâzıhi Ergeri Sancağı naibi faziletli Abdulmümin Efendi'nin vefakâr dostu Gümüşhane eşrafından ve tüccarı muteberandan Yanko Ağa'nın savbi âlilerine."

Gümüşhane Mutasarrıfı Cemal Beyefendi

Gümüşhanede bulunduğum müddet zarfında mutasarrıflardan en ziyade sevdiğim ve teveccühüne mazhar olduğum Cemal Beyefendi idi. Ol-vakit Duyun-u Umumiye memuru Şemsi Efendi biraderimizle meclis-i idare kâtibi Uzun Mehmet Efendi (x) ve Tabur Ağası Ahmet Beyler ve Yağmurdere Nahiye müdürü İsmail Bey ile samimi ülfet ve muhabbetimiz vardı. Şakirağazâde İsmail Bey avcılıkta ve binicilikte şöhret sahibi idi. Yağmurdere Nahiyesi müdürü olduğu halde kış mevsiminde orada barınmak müşkül olduğundan Mutasarrıf bey kendisini kış gelince merkezi livaya aldırırdı. İsmail Bey'in küçük kıtada bir kır atı vardı. Kendisi nazarında kıymetli bir küheylan idi. Mutasarrıf Bey, İsmail Bey'e bu avcılık ve binicilik hünerlerinden dolayı mübalağalı takdir ve sitayişlerde bulunurken yan gözle de bizlere bakarak gülümser ve bu suretle şakalaşmaktan çok haz duyardı. Mutasarrıf Bey'in yegâne arzunu avcılık ve atıcılıktaki maharetlerinden çok mağrur olan İsmail Bey'in karşısında onun fevkinde bir avcı bulup İsmail Bey'i mat ettirmekti. Ve onu bu suretle mahcup etmekten son derecede zevk ve neşe bulacaktı. Bize bu arzusunu mahremâne açmakla aramızda bir hususi müzakere neticesinde şöyle bir av tertibi dünüşdük:

Ertesi günü sohbet esnasında sözü avcılığa intikal ettirdik ve ben İsmail Bey'den daha nişancı olduğumu ileri sürdüm. İsmail Bey buna güldü. Ben de devamla ısrar ettim. Mutasarrıf Bey, İsmail Bey'in tüfeğini daima öteki avcıların tüfeklerinin üstünde blundurur idi. Fakat bu defa benim üzerine avcılıkta İsmail Bey'i yenen olursa onun tüfeği en başa alınması kararlaştırıldı. Bu kararın fedası günü Mutasarrıf Bey, tabur ağası Ahmet Bey, Banka memuru ve Düyun-Umumiye memuru Şemsi Efendi ve daha birkaç zevat ki hemen onbir kadar atlı olduğumuz halde Kuvans Nahiyesi müdürü Ahmet Bican Efendi'ye gitmeyi ve giderke keklik avlamağa ve Kuvans'ta Kasaba civarındaki bahçeye geceleri daima tilki hayvanları geldiği rivayet edildiği ve Mutasarrıf Bey de tilki avına meraklı olduğu için Kuvans'ta bir gece kalmağa karar verdik. Merhum Raşit Bey amcamızın pederi Gümüşhane'den hareketle Güzeller Mahalesi karşısındaki yollardan giderken ben öteki atlılardan biraz geriye kaldım yalnız banka memuru yanımda idi. Güzeller Mahallesi karşısında aşağıdan yukarı gelmekte olan Kızıl köy mutebaranından Mustafa Efendi'ye tesadüf ettim. Bana hitaben; "Başefendi, bu atlı beyler, efendiler nereye gidiyorlar?" diye sordu. Bende "keklik avına

gidiyoruz" dedim. "Canım sen yorulma senin keklik avına ben sana getiriyordum" dedi ve bindiği hayvanın terkisinden iki tane büyücek keklik çıkardı. Kendisine; "Teşekkür ederim fakat sen şu keklikleri kimse görmeden benim atın terkisine gizlice yerleştir" dedim. O da hemen terkiye yerleştirdi. Kimse görmedi yalnız refikim banka memuru farkına vardı ise de bunu gayet mahfi tutmasını ve kimseye söylememesini kendisine tembih ettim. Yola devam ederek Dalabana indik. Kuvans Nahiyesine müteveccihen bahçelerde debbey binası altındaki tarik-i kebirden tam kafilemizle ilerlerken kekliğe ve güvercine benzer birkaç kuşun ansızın yolun kenarına konduklarını gördük ve bunlara tüfek atmaya karar verdik. Mutasarrıf Bey'in emriyle İsmail Bey at üstünden tüfeğini kuşlara boşalttı. Fakat isabet ettiremedi. Artık bundan sonra nöbet bende idi.

Biraz daha ilerledikten sonra yoldan üst tarafa birkaç tane keklik kondu. Mutasarrıf Bey, bana "haydi bakalım nöbet senindir" dedi. Gerek kafile arkadaşlarımız ve gerek aşağıdan ve yukarıdan gelen yolcular hep benim atışımı bekliyorlardı. Hayvanımı ileriye sürdüm, belli etmeden terkiden Mustafa Efendi'nin yerleştirdiği kekliği çıkarıp belimdeki çantaya sıkıştırdım. Keklikleri bir tertip ile çukur bir mahalle doğru sevkettim. Burası yolcular ve seyirciler tarafından görülmez bir yerdi. Onlar yalnız beni görebiliyordu. Bu sırada seyircilerin gözleri önünde tüfeğimi kekliklerin çekildiği mahalle tevcinen endaht ettim. İsabet etmek şöyle durdun saçmalar yarı yola bile varmamıştı. Fakat ben hemen telaşlı bir vaziyette kekliklerin kalkıp uçtuklarını mahalle koşarak gittim, hemen çantamdaki hediye kekliği çıkarıp seyirci cemaat ve yolculara doğru kaldırıp salladım. Bir alkış tufanı yaşa ve maşallah nidaları yükseldi. Hele Mutasarrıf Bey, bu muvaffakiyetime ve bilhassa İsmail Bey'i gölgede bırakışıma çok memnun oldu. İsmail Bey, fena halde bozulmuştu. Kuvans yoluna devam ederken ilerde gitmekte olan İsmail Bey bir telaşla geri dönerek Mutasarrıf Bey'in yanına geldi ve heyecanlı bir sesle; "Beyefendi, ben bu vurulan kekliği göreceğim ve koklayacağım bu mutlak eskiden vurulmuş bir şey olacaktır" dedi ve aklınca beni yalancı çıkarmak istedi. Galiba banka memuru hilemizi gizlice İsmail Bey'e haber vermiş olacaktı. Mutasarrıf Bey, İsmail Bey'in bu şikâyet ve tevehhümüne hiç iltifat etmedi, Kuvans'a gittik. Müdürün odasına indik. İsmail Bey, bermutat tüfeğini en başa astı ise de onu aşağı aldırıp benim tüfeğimi başa koydurdum.

Birkaç dakika bu vaziyette şakalaşırken Şemsi Efendi yola indi, havada uçan bir çift kaza nişan alıp attı. Fakat tüfeği elinde patlayıp elini kanattı. O sırada İsmail Bey derhal uçan kazlara nişan alıp atmış ve birisini yere düşürmüstü. Bu alkışlandı ve tüfeği gene üst başa çıkarıldı. Akşam oldu, saat ikiye varmıştı. Bahçeye tilki gelecek diye bekleniyordu ve bu tilkiye de Mutasarrıf Bey tüfek atacaktı. Tilki'nin geleceğini haber veren Uzun Mehmed Efendi idi. Tilki'nin geleceği kafuller arasına bu Mehmed Efendi gizlice biraz tavuk kanı döktürmüştü. Biraz sonra Mutasarıf Bey'e tikinin geldiği ve mevkii haber verildi. Yavaş yavaş "ha şuradadır, ha buradadır" diyerek nihayet Mutasarrıf Bey'e işaret edilen bir kafula doğru tüfek attırdılar. "Vuruldu, vuruldu" diye hemen Mehmed Efendi ile mutasarrıftan başkaları kafula doğru koştular ve hedefte kan lekelerini gördüler. Fakat tilkiyi bulamadılar. Hayli müddet kafulların aralarını aradılar, hatta Murathanzâde Ziya Bey'in konağı altındaki ormana kadar gidip araştırdılar. Fakat tilkiyi bulamadılar. (Kan izlerine göre tilki vurulmuştur ama yarası hafif olduğundan kaçmıştır) diye Mutasarrıf Bey'i kandırdılar.

İsmail Bey'in Meşhur Küheylanı

İsmail Bey'in atını methetmesi öteden beri merakı ve mutadı idi. Bir gün Mutasarrıf Bey, Şemsi Efendi, Mehmed Efendi, İsmail Efendi ve ben Durakoğlu Mustafa Ağa'nın bir Acem pilavı davetine gittik. Devecilerin çilâvdarları Acemler Mustafa Ağa'nın kahvesinde idi. Biz de gittik. Acem pilavı, yumurtalı bir pilav idi. Yemekten sonra çilâvdar Acemlerin hayvanlarını Mutasarrıf Bey ve bizler temaşa ettik. Bu atlar hakikaten değerli ve kıymetli hayvanlardı. Mutasarrıf Bey, İsmail Bey'in hayvanını methetmeleri için çilavdar Acemlerin büyüğünün kulağına bil-vasıta bir şeyler üflettirdi. Acem zeki ve rint bir zat idi maksadı anladı. Mütesarrıf Bey, Acem'e hitaben maşallah atlarınız çok cins ve güzel hayvanlar demesi üzerine; "Beyefendi hazretleri en cins ve en güzel hayvan sizin şuradaki küçük beygirdir" dedi. Hâlbuki bu beygir, İsmail Bey'in konya'da aldığı Canik hayvanı idi. İsmail Bey'in hayvanı Acem'in atının karşısında ale'l-ade bir merkep denilecek halde iken alay olmak üzere İsmail Bey'in bu külüstür beygirini kendi hayvanına tercih etti. Bu suretle bir saat kadar neşeli bir sohbet yapılarak ayrıldık, şehre geldik. Mutasarrıf Bey, bizi bırakmadı. Doğruca kendi konağına ve

selamlık dairesine getirdi. Pencere önünde otururken akşamüzeri yukarı doğru bir atlının gelmekte olduğu görülünce Mutasarrıf Bey dürbünle bakarak bize hitaben "yahu şu gelen atlı bir Acemdir acaba ne için geliyor? Diye sordu. Biraz sonra Acem konağın kapısına geldi. Atından inip Mutasarrıf Bey'in huzuruna çıktı. İsmail Bey de dâhil olduğu halde bütün arkadaşlar hep hazır idik. Acem Mutasarrıf Bey'e şunları söyledi; "Size bir ricaya geldim. Şu sizin küçük kız at çok cins bir hayvandır. Onu İran'a götürmek isterim. Fiyatına her ne buyurursanız takdim edeyim. Bu hayvanı lütfen bana veriniz." Mutasarrıf Bey de cevaben; "O hayvan benim değildir." (İsmail Bey'i işaret ederek) "Şu beyindir. Söyleyeyim, fakat vermez zannederim. Belki fiyatı dolgun olursa tamah eder, kendisi bu hayvanın güya cins olduğuna kanaat etmiştir. Hâlbuki bizce değersizdir" Dedi. Nihayet İsmail Bey'e teklif anlatıldı. Bunun üzerine İsmail Bey; "Ben size dememiş miydim ki bu hayvan cinstir, bakınız erbabı nasıl anladı. Fakat ben satmam çünkü bir daha böyle bir hayvan bulamam" gibi itizar ve itirazlarda bulundu. Hayvanı vermeyeceğini Acem anlayınca bu 10 liralık hayvana 20 hatta 30 altın vermek teklifinde bulundu. İsmail Bey yine yanaşmadı. Acem bir müddet daha sohbetten sonra Mutasarrıf Bey'den ruhsat alarak dönüp gitti. Bir gün sonra Mutasarrıf Bey, İsmail Bey'e; "Yahu böyle mühim bir müşteri kaçırılır mıydı?" yolunda alaylı sitemler yağdırdı.

Mutasarrıf Beyefendi mahdumları Fazıl, Mahmud ve Esat Beylerin hitam cemiyetlerini yaptırırken oğlum Vesim Efendi'yi dahi bu beylerle sünnet ettirdi. Trabzon'da meşhur sünnetçi Hekimoğlu Ali Ağa'yı celbetmiş idi. Mutasarrıfı müşarülileyh zamanında Gümüşhane'de çok tatlı bir zaman geçirmiştik. Kerimeleri Adile Hanım muhterem bir askeri kaymakamla evlenmiş ve düğünü zamanımızda yapılmıştı.

Gümüşhane Mutasarrıfı Faik Bey'in Suret-i İdare ve Hareketi

Bu zatın rical-i devletten olduğu söylenirdi. Filhakika malûmat ve idare bakımından iktidarı derkar olmakla beraber menfaat-perest ve mürtekip idi. Eşraftan meclis-i idare başkatipi Velibeyzâde Mehmed Efendi muktedir ve nüfuzlu idi. Fakat mutasarrıf her emrini ifaya onu mecbur etmekte idi. Binsenaleyh mutasarrıfın hakerâtı ve Mehmed Efendi'nin de ona sasıta olması

halkı izrar etmekte idi. Torul kazasına dâhil Santa karyesi Rum ahalisi tarik bedelinden müstesna tutulmak için Santa'nın merkezi livaya uzaklığından bahsile ol-babtaki nizamname ahkâmınca kendilerinden tarik bedeli alınmaması lazım geleceğine dair mutasarrıflığa müracaat ve istida ettiler. Meclis-i İdare-i Liva kararı ile azadan biri ve kâtip Mehmed Efendi Santa'nın Liva merkezine mesafesini tayin için keşfe memur edilerek Santaya gittiler. Tarik bedelinden istismaya mucip olacak surette bir mesafe olduğunu bâ-rapor bildirip Santallılar'dan gizlice birkaç yüz lira hediye alarak kendilerine yol parasından müstesna tutlular. (Tarik=yol)

Memurların avdetimi müteakip diğer bir menfaat daha istihsal edilmek üzere birgün ceza reisi Nuri Efendi ile mahkeme odası önünde oturmakta olduğumuz halde her vakit laubali ve hususi görüştüğümüz Mehmet Efendi yanımıza gelip Santa keşfini ve suret-i azimet ve avdetini mütekip hikâye eylediği sırada reis efendi bana gizlice bir pusula verdi. Yan gözle okuyup süzdüğünde pusulada Gümüşhane ve Trabzonca ilim ve fazlı meşhur İncesulu Müderris Hacı Osman Efendi ve hanedan-ı livadan Yağmurdereli Hafizoğlu maruf Tahir Ağa ve bunlara mumasil daha birkaç kişinin isimleri yazılmış ve bu zatların eşkıya yatağı oldukları ihbar edildiğinden, bunların mahkemece celbedilmeleri için kendilerine celbname tevdii edilmesi lüzumu Mutasarrıf Bey tarafından emrolunduğunun Reis Efendi'ye söylemesini Mehmed Efendi hususi olarak bana söyleyince bende bu teklifin kanuni olmadığından söyleyemeceğimi ifade ettiğim sırada Mehmed Efendi ile böylece kulaktan kulağa söyleşmemizden şüphelenen Reis Efendi "gizli gizli ne konuşuyorsunuz?" diye sual etmesi üzerine mahut pusula münderecatını ve teklifi vakii cevaben hikâye ettin. Reis Efendi; "Bu mesüllü celb ve ihzar muamelesinin reis tarafından yapılması ancak bir talep ve istida vuku'una müddeiumumî veya müstantiklikten beyan ve iddia olunmasına mütevakkıf olduğun bildiğimiz halde mutasarrıfın böyle yolsuz bir emrini bana söylemeniz revâ mıdır?" Diye Mehmed Efendiye cevap verdi. Ve böyle yolsuz işlere tavssut etmesi mucib-i mes'uliyet olacağından bahsile Mehmet Efendiye bazı nasahatte buldundu. Ve pusulayı reddetti. Mehmed Efendi keyfiyeti kendisine anlatmış olmalıdır ki mutasarrıf derhal zabıta marifetiyle süvariler göndererek Müderris Hacı Osman Efendiye celb ve teklif etti. Bu sebeple de

Reis Efendi ile mutasarrıfın araları açıldı. Hoca Efendi'nin mevkufiyeti herkese bir hayret ve hüzün vermişti.

Hoca Efendi, Nemlizâdelerin ve vilayet eşrafının marufu olduğundan keyfiyet bir hususi vasıta ile Trabzon'a bildirilmiş ve bunun üzerine hocanın hemen tahliyesi vali Sırrı Paşa tarafından Mutasarrıflığa tebliğ edilmiş ve bunun üzerine Hoca derhal tahliye edilmiştir. Tahliyeyi müteakip Hoca Efendi çarşıda eşraftan Ömer Efendi'nin dükkânı önünde oturmakta idi. Reis Efendi ve Numan Efendi ile ben hocayı gördüğümüzde hepimiz de ellerini öptük. İçimizden Mehmet Efendi'nin amcası olan Numan Efendi, Hoca Efendiye hitaben uğradığı haksız muameleden çok mütecesir olduğunu ifade ettiği sırada Hoca Efendi ona hitaben; "Numan Efendi, ben hakkımda isnat edeni bilirim, cenab-ı hak ona da layık olduğu cezayı versin ve medetkârı bulunmasın" yolunda inkisar ve bedduada bulundu. Numan Efendi, hemen hocanın ağzını öperek; "Aman efendim affediniz zira o bizim M.dır" deyü af talep etmişse de hoca bedduasını geri almadı. Hepimiz de mahsun ve meyus olduk.

Mehmet Efendi ile pek hususi ve lâubali görüştüğüm ve hatta bazı vakıt sabahlara kadar bacalarda oturup konuşurduk. Bir gecede küçük cami civarında müezzinin kahvesi bacasında ikimiz hâfi surette musahabet ederken Mehmet efendiye dedimki; "Azizim bilisinki her ikbâlin bir zevali vardır. Mutassarrıfla aranızdaki yakınlık ve yaptığınız işler halkı senden soğutuyor, dilgir ediyor. Hali hareketinizi tebdil ve islah ederek halka karşı munis mültefit bulunmanızı arzu ederim" Dedim ve bir de *Kavaid-i Farisî* okurken ezberlemiş olduğum "Bibaliper merev ezreki pürtabi, Hava girift zamani bihag nişest" beyitini okudum. Ciddiyet ve muhabbetle ricada bulundum. Sevdiğim mumaileyh; "Fırsatı fevt etmek doğru bir şey değildir" yolunda mukalebede bulundu. Bu musabahat ikimiz arasında gizli geçmişti. Meğer kahve peykesinde oturanlardan biri sohbetimizi gizlice dinlemiş. Birkaç gün sonra bir gece komşumuz Binbaşı Dede Ağa'nın selamlığına musabahata gitmiştim. İçeri girdiğimde ev sahibi ile Numan Efendi hususi bir şey konuşuyorlardı. Ben girince Dede Ağa bana hitaben; "Ey mübarek! Gelişin ne kadar isabet oldu, rica ederim geçende bir gece müezzinin bacasında bizim Uzun M. ile konuşurken bir şey okudum ve havaya çıkarken düşmüş tarzında bir mana verdim. Bu okuduğun beyit ve söylediğin şeyler ne idi? Numan Efendi ile onu

söyleşip hasbihal ediyorduk. Sen şunu bize anlat" diye ısrar etti. "Artık Mehmed Efendi'nin bu hallerden feragat etmesi ve ettirilmesi hepinizin ve bütün sevdiklerinin arzu ettiği bir ümmiye idi. Binaenaleyh olanları hikâye ettim hoşlarına gitti ve Dede Ağa kucaklayıp gözlerinden öptü."

Akdağ Heyelanı

Aradan kısa bir müddet geçtikten sonra Gümüşhane Livasına mülhak kazasında (AKDAĞ) denilen maruf ve meşhur dağın bir kısmı kayarak altında bulunan evleri bütün nüfus ve hayvanları ile mahv-ı nabıt oldular. Keyfiyetin mutsarrıflıktan ilgili makama arzını müteakip, bir gün Mehmed Efendi, vergi memuru Osman Efendi ve daha bazı zevat telgrafhanede musabehet ettiğimiz sırada Telgraf müfettişi olan zat bizlere hitaben; "Yahu şimdi mühim bir telgraf aldım fakat Mutasarrıf Bey'e henüz takdim edilemediğimden ifşa etmemenizi rica ederim." Diyerek telgrafın mealini bize hikâye etti. Bu telgrafta felaketzede Akdağ ahalisine tevziğ olunmak üzere Zat-ı Hazreti Padişahî tarafından beş yüz lira ihsan buyrulduğunu mabeyn başkâtibi mutasarrıflığa tebliğ ediyordu. Bunun üzerine huzzarde seviştiğimiz Mehmet Efendi arkadaşlara hitaben; "Yahu bu Padişahımız da S.K.inden bağlanacak bir deli imiş meğer. Çünkü hadiseye dair buradan yazılan telgrafta dağın altında kalan insan ve hayvanlardan hiçbiri kurtulamayarak tamamen mahv-u halak oldukları bildirilmiştir. Şu halde bu ihsan-ı şahâne kimlere tevzi' olunacaktır? Yine mutasarrıf beyin talihi açıldı." Yolunda bir latife söledi. O sıralarda zartı şahâne aleyhinde tefevvuhatta bulunanlar şiddetle takip ve tecziye edilmekte idi. Keyfiyet Mehmed Efendi'yi çekemiyenlerden bir müfsit tarafından vilayete ihbar olunmuş. Bir gün Trabzon jandarma alay kumandanı … … Bey namında bir zat Gümüşhane'ye geldi ve gelir gelmez beni zabıta odasına celbederek; "Ben gayet mühim ve mahrem bir tahkikat için geldim. Kitabet ve vezifesini sen yapacaksın, fakat bu iş bitinceye kadar hiç kimseye hiçbir şey ifşa etmemek üzere daima yanında bulunacaksın. Mesele şudur?" diyerek Mehmed Efendi'nin telgrafhanedeki tefevvuat maddesini sureti hususiyede bana söyledi. "Ve senin ahbabın olduğu için onu muhafaza maksadıyla kendisinin haber ulaştırmak suretiyle tahkikata sekte verirsin diye seni yanımda tutacağım" dedi. Ben de "mensup olduğum mahkeme reislerine malumat

vermemiz lazımdır" dedim. Buna karşı da "o cihetler bana aittir" dedi. Bunun üzerine Mehmed Efendi ve Numan Efendi, Mutasarrıf Beyle birlikte ihsan-ı şahâne olan 500 lirayı muhtacına ve masabiyine tevzi etmek üzere iki gün mukaddem Akdağ'a gitmişlerdir. Binaenaleyh "gerek Mehmed Efendi ve gerek Mutasarrıf Bey şimdi burada değildir" dedim. Akşamüzeri hanemiz etrafında bir oda hazırlattırdım. Oraya beraber gittik bizim evden yemek getirip yedik. Sonradan yatak tedarikine başladım. Kumandanın yatağını getirdikten sonra kendi yatağımı getireceğim sırada bana; "haydi sen evine git yat, sakın kimse ile görüşme" diye tenbih etti. Evimiz yakındı, gittim fakat Mehmet efendiye haberdar etmek arzusuyla düştüm. Gece hanemizin bacasından aşarak Mehmed Efendi'nin ahbabı Dabbağ Ömer Ağayı gizlice bulup vak'ayı anlattım. Ve hemen Mehmed Efendi'nin biraderi musalladan şer'an tarikiyle ve diğer bir atlıyı da tarik-i kebirden Erzincan'a müteveccihen hareket ettirdik. Bu iki atlıdan hangisi yolda rast gelirse meseleyi kendisine anlatacak idi. Tedbiri aldıktan sonra yine gizlice evimize dönüp geldim. Tahkik memuru ile mutasarrıf bey de Mehmed Efendi'nin ianeyi tevzii ettikten sonra Müşir Zeki Paşa hazretleri ile görüşmek üzere Erzincan'a gittiklerini haber alarak Mehmed Efendi'nin mahbusen Gümüşhane'ye izamını Müşir Paşa hazretlerine telgrafla yazmış. Müşir Paşa da yemek esnasında bu telgrafı alınca mutasarrıf beye hususi söylemiş mutasarrıf da "kaçar göçer takımından değildir" diyerek serbest gönderilmesini temin etti. Ve Mehmed Efendi'nin aranılması sebebi hissolundu. Bir gün sonra tehkik memuru beyle müezzinin bacasında gezinir ve yoldan gelenleri seyrederken birde aşağıdan yukarıya bir tek atlı adamın gelmekte olduğunu gördüm ve yaklaşınca bizim Mehmed Efendi olduğunu anladım ve tahkik memuruna; "işte aradığınız Mehmed Efendi bu gelen zattır" dedim. "Acayip. Yanında kimse yok hâlbuki mahfuzen gelecekti, bu ne iştir?" "Efendim bu zat kaçar göçer değildir, onun için serbestçe gelmesini müsaade edilmiş olmalıdır."

Mehmed Efendi doğruca hükümet konağına ve zabıta odasına gitti ve geldiğini derhal tahkik memuru olan kumandan beye haber verdim ve hemen o gece isticvabına başlandı. Fakat kumandan isticvabı yaptırmayıp müstantike yaptırdı. Ve beni görüşmekten men etti. Ve bir gece içinde şahitler içtima ve tahkikat edilerek Mehmed Efendi'nin cünha derecesinde lüzumu derecesinde

muhakemesine dair kararı kararname tanzim olundu. Üç gün olsun bekletmeyerek hemen muhakamesine başlattırıldı ve muhakame gizlice yapılarak sabit olan cülmüne göre kanunu cezanın 55. maddesine tevfikan üç sene müddetle müddetle hapsine hükmolundu.

Mehmed Efendi'ye Erzincan'dan dönerken rastlayıp vaziyyeti kendisine anlatmak üzere çıkarmış olduğumuz iki atlıdan hiçbiri ona tesadüf edememiş o da doğruca gelip teslim olmuş idi. Muhakkemenin hitamına müteakip karar müzakere olunurken Mehmed Efendi'yi müddeiumumînin odasına vermişlerdi. Hükümden evvel kendisiyle ancak orada görüşebildim. Akabinde hüküm tefhim olundu. Mehmet Efendi istinaf etti, mahfuzen vilayete gönderildi. İstinaf mahkemesi hükm-ü evveli tasdik etti. Fakat temyiz nakzetti. Velhasıl iki defa neticesinde hapis cezası hükmen üç aya yahutta on beş günü indirilmiş ve mevkuf kaldığı müddet hesabedilerek tahliyesi yapılmıştır. Mehmed Efendi'nin uğradığı bu felakette benim kanaatıma göre Hoca Hacı Osman Efendi aleyhindeki teşebbüs tedbiri yüzünden uğradığı inkisar ve bedduanın tesiri olmuştur. Mevlâ taksiratını affeylesin.

Mutasarrıf Faik Bey'in Mehmed Efendi hakkında hiçbir muaveneti olamadı. Amcam Mahkeme Reisi Nuri Ağa hakkında hasmane bir vaziyet alarak geceleri hanelerimizi taşlattırmak ve bu suretle bizar edip memuriyetlerimizden feragat ettirmek gibi tecavüzde de bulunmuştur. Hatta idare meclisi ve mahkeme azalarının içtima amcam aleyhinde mazbatalar yaptırıp vilayete şikâyet ettirmiş ise de bunun bir tesiri olmamıştır. Bir müddet sonra reis efendi teksütlüğünü istida ederek riyasetten çekildi. Ben yine başkâtiplikte kaldım. Mutasarrıf Bey hakkında müzaharette bulunacağı vaadiyle bana teveccüh ve iltifat göstermişti. Hatta (akrabamızdan Ali Galip Efendi erbab-ı iktidar ve likayatten muhterem bir zattır) "seni bana tavsiye etmiştir, görüşelim" demişti. Birgün de huzuruna çağırdı o sırada müddeiumumî mezun bulunduğundan ben müddeiumumî vekâletinde bulunuyordum. Torul hâkiminin yolsuzluklarından bahsederek müddeiumumîlik sıfatıyla hakkında tahkikat yapmak üzere Torul'a gitmekliğimi şifahen emretti. Ben "tahkik ve teftiş muamelesi nezaretin emrine mütevekkiftir" diyerek itirazda bulunduysam da hemen Vilayet istinaf Müddeiumumîliğinden emir alarak bana tebliğ edince Torul'a azimetimi tacil ettim. Tahkikatımın ne gibi işlere ve

şikâyetlere dair olduğunu sordum. “Ormana taş atarcasına tahkikat yaparsın” deyinde maksadını anladım. Hemen bir süvari jandarma refakatiyle gece Torul’a gittim. Müftü Efendi’nin odasına indim. Gerek bu Müftü Hasan Efendi ve gerek hakkında tahkikat yapacağım zavallı Hâkim Efendi de ahbabım idiler. Memuriyet icabını ve muktezasını Müftü Efendiye suret-i hususiyede hikâye ettim. Bana dedi ki; “Hâkim Efendi aleyhinde buraca hiçbir şikâyet yoktur, fakat siz tahkikatınızı yaparsınız. Hâkim Efendi sabah namazı camide, gelir, namazdan sonra fetvahenemize uğrayarak herhalde kuyudata muayene ve icap eden işleri ihzar etmek üzere sabahleyin miyadında evvel mahkemedeki odasına gitmek adaletidir.”

Hâkim Efendi’nin bana verdiği malumat üzerine ale’s-sabah mahkeme kapısına bir jandarma gönderdim ve vakitsiz olarak Hâkim Efendi veya bir başkası gelirse mahkeme odasına sokmayarak bana malumat vermesini tenbih ettim. Hâkim Efendi bermutat sabah namazından sonra mahkeme odasına gitti, fakat jandarma içeri girmesine mani olunca hemen Müftü Efendi’nin odasına yanımıza geldi. Garip bir muameleye maruz kaldığını ve jandarmanın münaatını hikâye etti. Beraberce kalkıp odasına gittik. Memuriyetimi anlattım. Kuyudatı ve defterleri tetkik ederek Hâkim Efendiye zeylen cevap verilmek tavsiyesiyle birkaç teskire yazdım. Fakat hiç birisine cevap vermedi. Onun bu hareketini hakkında benim tahkikat yapmaya selahiyetim olmayacağı mütalaasında bulunduğum hamlederek ihtiyatkârane bir vaziyet aldım birkaç saat sonra hâkim efendi kalemden bir efendiyi gönderip benimle hususi görüşmek istediğini haber verdi. “Buyursun” dedim. Biçare hâkim yanıma gelir gelmez hemen eteğime kapanınca şaşırdım ve çok müteessir oldum. “Aman efendim, hayrolsun ne bu telâşe? Siz tezkerelerimize icap eden cevapları veriniz, korkacak bir şey yoktur. Müteessir olmayınız.” Yolunda vesaiyede bulunduysam da hâkim efendi kendisine gönderdiğim bütün teskereleri altlarına hiçbir şey yazmaksınız çıkarıp önüme koydu ve ellerime sarılarak; “Siz bilirsiniz, beni muhafaza ediniz, kusurum yoktur, korkuyorum” dedi. Meğer bu Hâkim Efendi’nin kırk tane zerdeva derisi (kürk) varmış, bunu mutasarrıf beye, kaymakam vekâletine, Torul’a gönderdiğini0 meclis azası Numan Efendi gizlice bildirmiş ve benim tahkike memur edilişimin sebeb-i hikmeti de bu imiş. Bunu öğrenince Hâkim Efendiye dedimki; “Azizim, sizin şu

kırk tane zereva derisi nerdedir?" Şu cevabı verdi; "Onlar, merufzâde Ali Efendi'nin yanındadırlar, emrederseniz takdim edeyim." "Hayır, şimdi orada mehfuz kalsın sonra görürüz" Dedim ve tahkikata hitam verdim. Ve raporumda yalnız bir ilâmın tebliğ olunacak üç nüshasından ancak birinsin tebliği ile iktifa olunmuş ve diğer iki nüshasından harcı alınmadığından hazine menfaatına zarar verilmiş olduğu yolunda bir noksan göstermekle iktifa ettim.

İstinaf müddeiumumîsi Tahsin Bey, Serkadızâde Ahmed Efendi'nin mahdumunun bir kitabete tayin edilmesini bana iş'ar ve tavsiye etmişti. Torul Hâkimi Efendi'den müstantik muavini Hüsnü Efendi'nin azli ile yerine Serkadızâde Hafız Efendi'nin tensip ve tayini hakkında bir inha alarak müddeiumumî beye gönderdim. Ve tahkikatın hakiki sebebi olan zerdeva meselesini de hususi surette çıtlattım. Ve tamamını yahut hiç olmasa yarısını kendisine alıkoymasının münasip olacağını ima ettim. Verdiği cevapta kendisinin Samsun'dan avdetine kadar evrak-ı tahkikiyeyi nezdimde tutmaklığımı bildirdi. Ve Trabzon'a avdetimde evrakı kendisine gönderdim. Fakat zerdevalar onda mı kaldı, yoksa mutasarrıfa mı verildi? Bu ciheti artık takip etmedim. Mutasarrıf Beyle de ancak bu derecede bir muarefe ve münasebetimiz olmuştur.

Mahkeme Başkâtipliğinden İstifaen Ayrılışım

Mahkeme kalemine mülazemetle devam etmek istiyen Kadirbeyzâde Hasan Bey mahkeme aza mülazimliğine tayin edilmek ve ben istifaya mecbur edilerek mülazım Rıza Efendi de benim yerime getirilmek için Mutasarrıf Bey'e elli altın kadar bir hediye tertip olunduğunu haber aldım. Vazifemden bi'r-rıza istifa etmekliğim mutasarrıf beyin emriyle rüesayı adliyenin de kerhen muvafakatları ile bana tefhim olundu. Ve aksi halde adliye ve mülki hey'etlerin içtima'i ile aleyhimde ağır şikâyetler yazılacağı söylendi. Bir aralık muvafakat etmeyerek istediklerini yapsınlar ve yazsınlar diye cevap verdim. Fakat sonra düşündüm ki şurada 15 senedir bulunuyorum 15 kuruş artıramadm üstelik 40 lira kadar da borçlandım. Mütevekkilen alellah istifa ettim. Trabzon'a geldim. Vaktiyle Gümüşhane'de iki sene kadar mülazemetle kalemde ve maiyetimde çalışmış olan ve bir seneden beri de Trabzon'a daca vekâletinde bulunan Sokrat Efendi'nin teklif ve teşfiki ile ben de dava vekâleti mesleğine sülûk etmeye karar verdim ve

ilk defa Sokrat Efendi ile müştereken bir zarar-ı fahiş davası derÛhte ettim. Ve bu davayı kazandım.

Ondan sonra peyder pey vekâlete devam ederken imtihan olmak icab etti. Bütün kanunlar üzerinde çalışmaya başladık. Ve nihayet teşkil edilen intihan meclisinde her ikimizin imtihanı icra edilerek evrak-ı imtihaniyemiz adliye vekâleti celilesine takdim olundu. Fakat bazı nevakısından dolayı bu evrak iade edilerek tekrar imtihanımız yapıldı. Bu defa Bidayet-i mahkeme-i Hukuk Reisi Osman Zeki Bey'in lehemizde muavenet ve teshilatı görüldü. İmtihan evrakımız tekrar vekâlete gönderildi. Harcı verildi. … tarih … no'lu ruhsatnamemiz geldi. Artık vekâlete serbestçe devam ettim. Medrese şerikim ve samimi seviştiğimiz dava vekili Beşirzâde Mithat Efendi biraderimizin muavenet ve teshilatına mazhar olarak mesleğe devam ettim. Bir müddet Sokrat Efendi ile şirket halinde çalıştık. Sonra ayrılarak müstakil kaldım. Akrabamdan Eyüpzâde Hasan Efendi'nin hükümet konağı civarındaki ebniyesinde iki odalı bir daireyi yazıhane ityihaz ederek birkaç sene orada çalıştım.

Horavi ve İhtimenaların yaylak ve mirliva merhum Hasan Paşa hakkındaki zihnet davaları gibi oldukça cesim ve mühim davalarda muvaffakiyet hâsıl olduğundan dava vekilleri meyanında oldukça iyi bir mevki ihraz ettim. Akrabamdan İzzet Bey'in kaymakamlığı esnasında vukuu bulan ısrar ve talebi üzerine Osman Paşa kerimesi Hace Ziyneti Hanım'ın bir davası için orduya gittim. Bir hafta zarfında bazı tedâbir ittihaz ile hanımı memnun ettiğimizden yüzer altın lira ücret itasıyle avdetime mazuniyet verildi. Sırf İzzet Bey'in vesadet ve himmeti neticesi olan bu parayı biriktirmek ve ilerisi için bir semaye temin etmek için İzzet Bey'in de tavsiye ve nasihatı üzerine pederi velinimetimiz Ali Efendi hazretlerine tevdi ve teslim ettim. Ara sıra elime geçen ücretlerden bi rmikdarını bu sermayeye ilave etmekte iken oğlum Rahmi Efendi'nin keyifsizliği vuku'u ile sarfiyatımız arttı efendi hazretlerindeki emaneti peyder pey çekmeye başladım. Fakat bu hususstaki taleplerim sıklaşınca hazretin canı sıkıldı; "Sen para tutamayacaksın, al şu emanetini" diyerek kalan paramızı iade etti. Tahmini veçhile bu parayı az bir zaman içinde harcayıp bitirdik. Rahmi Efendi, lehü'l-hamd kesbii fakat ederek evvela Sürmene ve sonra Görele kaymakamlıklarına tayin oldundu. Sürmenede iken veline cemiyeti icra edildi. Barekallah.

Hasan Paşa'nın davasındaki muvaffakiyet dolayısıyla İzzet Bey'in tavsiyesi üzerine paşanın akrabasından… Beyefendi'ye müracaatla bir istinaf azalığı istedim. Çarşamba müddeiumumî muavinliği tensip buyrularak oraya tayin olundum. 1325 senesinde Çarşamba'ya gittim. Bir buçuk sene kadar müddeiumumî muavinliğinde çalıştım, fakat havası ile intinaf edemeyip sıtmaya yakalandım ve istifaya mecbur oldum. Trabzon'da kemaf-ı sabık vekâlet mesleğine başladım.

Oğlum Ahmed Vesim Efendi de Mebteb-i Hukuk'tan mezun olarak Bafra müddeiumumîliğine ve orada terfien Akçaabat Mahkeme Riyasetine tayin edildi. Vesim Efendi, Üçüncüzâde Tevfik Bey kerimesi Neviye Hanım ile evlendi. Muhacereten Aziziye kazasına ve o sırada orada kaymakam bulunan ağabeyi Rahmi Bey'in yanına gittiklerinde orada Neviye Hanım Allah'ın rahmetine kavuştu. Terbiyeli halûk ve sevimli bir hanım idi. Bundan sonra Vesim Efendi, Aziziye hanedanından merhum … kerimesi ve İhsan Bey'in hemşiresi Raziye Hanım ile teehhür etti. Bu hanım da asil ve necip bir aileye mensup olup tab'ı ve mişvarı merguptur. Cenab-ı hak cümlesine uzun ömürler, sıhhat ve afiyetler ihsan buyursun. Âmin.

KAZANILAN BAZI DAVALAR

Dava vekâletim esnasında deruhte ettiğimiz davalardan bazılarındaki vakıalar fikrimce şayân-ı tizkârdır. Bunlardan birini Mirliva merhum Hasan Paşa'nın dair veresesi tarafından bana tevdî olunan davadır. Bu davanın hulasası şöyledir: Trabzon askeri hastanesinin inşasından dolayı Hasan Paşa'nın inşaata nezaret vezifesinden dolayı hesabını görmek için ordu muhasiplerinden… Efendi, Trabzon'a gelerek Hasan Paşa'nın huzuruyla hesapları görülüyor ve beri yüzimme olduğu tahakkuk ederek mazbatası yazılıyor ve muhasip avdet ediyor. Biraz sonra Hasan Paşa'nın vefatı vuku'u bulunca bu muhasebeci, Hasan Paşa'dan muğber olduğundan mı? Her nedense hesabın yeniden görülmesi için Trabzon'a geliyor. Hesaplar tekrar tetkik ve rüyet olunarak neticede paşa otuz bin kuruş borçlu

gösteriliyor. Mesele mahkemeye intikal ediyor ve Trabzon İstinaf Hukuk Mahkemesinde rüyet olunacağı sırada paşanın hemşirezâdesi İzzet Bey tarafından başkâtip Rıfat Bey vesatetiyle vereseye vekâlet deruhte olundu. Birçok muhakeme icra edildi. Hesapların tekrar rüyet edilmesine kadar alındı. Cihet-i askeriyeden hesap memurları geldi, tarafımızdan da benimle tüccardan ve mahkeme azasından Kozinzâde… Efendi ayrıca bu hesabı tetkik ettik. Cihet-i askeriyeden ve birçok mahallerden mükerrer olarak hesap memurları getirildi. Tetik ve tahkikler neticesinde paşanın borçlu değil; kendi kesesinden sarf ettiği paralardan dolayı on bin lira da alacaklı olduğu tahakkuk edildi.

Bir Hatıra

Hasan Paşa'nın Askeri hastahaneyi yaptırdığı sıradaki fevkalade mesaisini gördükçe, hele akşamüstü çavuşu peşinde yorgun argın bir halde Ortahisar'dan maşiyen gelip geçtikçe "Ah ne olurdu şu gayyur ve fedakâr zatın elimden gelecek bir hizmetinden bulunsaydım" diye gönlümden geçerdi.

Tesadüfe bakın aradan yedi-sekiz sene kadar zaman geçerek dava vekâletine sülûkümde paşanın vefatından sonra veresesi aleyhinde Orduy-u Hümayun namına ikâme olunan davanın rüyeti Trabzon İstinaf Hukuk Mahkemesine intikal ediyor. O sırada vekâlet mesleğine yeni sülûk ettiğim cihetle mahkeme başkâtibi … Paşazâde Rıfat Bey'in tavsiyesiyle Hasan Paşa'nın yeğeni İzzet Bey tarafından bana vekâlet teklif edildi. Bende esasen müşarülileyhin bir hizmetinde bulunmak arzusundaydım. Gerçi kendisi vefat etmişse de veresesine olacak hizmet kendisine yapılmış demek olacağı için teklif olunan bu vekâleti kabul ve deruhte ettim. Senelerce çalıştım. Dava hesaba müteallik olduğu için Orduy-u Hümayun tarafından birçok muhâsipler gönderrildi. Tüccardan Kozinzâde Fehmi Efendi ehl-i vukuf tayin edilmiş idi. Onun himmeti ve benim ciddi say ve gayretim ile paşanın zimmetten beraatine ve bilakis on bin kuruş kadar alacaklı olduğuna dair hüküm istihsal olundu. Bundan dolayı ücret almadım. Fakat İzzet Bey vesayetiyle … Bey'den İstinaf Azalığı istemiştim. Fakat talihimize müddeiumumî maavindiği çıktı.

Fakat paşanın zimmetten beraatına ve bilakis on bin kuruş alacaklı olduğuna dair sadır olan hüküm temyizende tasdik olundu. Paşa'nın veresesi bu cihetle bizden memnun kaldılar. Ücret istemedim, bir müddet sonra azalık istedim, Çarşamba kazası müddeiumumî muavinliği uhdeme tevdi ettirildi.

Hace Ziyneti Hanım'a Vekâletim

Ordu kaymakamı Eyübzâde İzzet Bey Efendi'nin iş'arı üzerine merhum Osman Paşa kerimesi Hace Ziyneti Hanım'ın vekâletini deruhte ederek Ordu'ya gittim. Dava, Ordu eşrafından Said Kadıefendi biraderi Hocazâde … Efendi'nin karısına nikâhlı olduğu iddia edilmesinden doğmuştu. Bu iddia akim kalmış ise de "hanımın şu'uru muhteldir" denilerek bazı arazisini … teşebbüsüne mümanaat edilmiş ve hanım mahcur bir halde getirilmişti. Bu isnat ve tecavüzden kurtarılması için hanımın vekâletini kabul ettim. Ordu'nun civarında bir köyde serander gibi bir odada yatıyordum. Yanına gittiğim odanın tavanı ve duvarları kıldan mamul çullarla sarılmış idi. Buna hayret ettim, hanım bu hayretimi hissedince bu kıl çulları akrep korkusundan dolayı serdirdiğini söyledi. Hanım'ın şuurunda hiçbir noksanlık yoktu. Kendisini hemen Giresun'a götürerek doktora muayene ettirdim. Ve selâmet-i şuuruna dair rapor aldırttım. Vekâlet ücreti olarak verdikleri yüz lirayı alarak avdet eyledim.

Hacı Salihzâde Ömer Ağa'nın tavassutu ile bir nikâh davasına deruhte etmiştim. Sera deresinden … kerimesi hemşiresinin oğluna nikâhlı olduğu halde kızın pederi nikahı inkar ettirip kızını yeğenine vermekten imtina etmiş ve Rasim ve Salih Efendileri de tevkil eylemişti. Ben de zevcin vekili olarak hâkim Hacı İslam Efendi huzurunda muhakemeye giriştik. Kızın müvekkiline nikâhı vaktiyle şer'iye kâtibi Hacı İzzet Efendi tarafından vakit ve tescil edilmiş olduğunu ispat ettik. Karşı tarafın vekilleri buna karşı gerçi böyle bir nikâh akt olunmuşsa da kızın giyabında yapılan bu nikâhı kız ıttılaı akıbinde edem-i kabul ile red etmiş olduğunu müdafaten iddia ettiler. Bunun aksi de tarafımızdan ispat olundu. İstina edilen şahitlerimizden usulen tezkerelerine lüzum gösterilerek nikâhın sübutuna ve kızın itaatına vicahen hükmolundu. Ve kız müvekkilime teslim edilerek araba ile hastaneye götürülmekte iken kızın akrabaları hükümet civarında kama ve bıçaklarla hücum ve arabayı bir müddet çarşı içeresinde takip ettilerse de bir şey

yapmaya fırsat bulamadılar. Kız ve oğlan beraberce zevcin hanesine vardılar. Gece kız tarafından haneye baskın verilir veyahut kız kocasına itaatsizlik ederek bir vuku'at olur diye hatıra gelmiş ise de ale's-sabah Sera'dan bir adamla bana şu haberi gönderdiler. "Kız haneye duhûlü akebinde abdest alıp namazını kılmış ve sabahleyin dahi bir cüz kur'an okumuş." Bir gün sonra Polathane'den faytonla Trabzon'a giderken devrent mevkiinde kızın ders şerikim olan pederi … Efendiye tesadüf ettim. Trabzon'a şikâyete gidiyordu. Eski arkadaşlık muhabbeti saikasıyla arabama gelmesini ve beraber gitmekliğimizi kendisine teklif ettim. Kat'iyyen seninle gitmem dedi. Ve sinnimi sorduktan sonra bu davada haksızlığa delalet ve vekâlet etmekliğimi, günah olarak yirmi senelik ibadetimin tekrar edilmesi lüzumunu ihtar eyledi. Bende; "Haksızlığıma kanî olursam tashihine muktederim ve seni temin ederim ki haksızlığıma bana izah ve ispat ederseniz sizi her veçile memnun ederim" Dedim. "Haksızlık şudur ki; kızım gerçi hemşiremin oğluna nikâhlı idi fakat kayınvalidesi olacak hemşirem ve kocası zenginliklerine rağmen o derecede hasis ve tamahkârdırlar ki evlerinde odun ve kömür yakmazlar, evlerinin başındaki çam ağaçlarının kozalakları ile ateş yakıp idare ederler, yemez içmez bir haldedirler. Beş sene evvel kızımı nikâh ettikleri halde aradan geçen bunca bayramlarda kızıma bir çömber olsun göndermediler. Benim kızım böyle hissete ve kasvete tahammül edemez. İşte onu için sen oğlan tarafına tavassut, delalet ve vekâlet etmekle günahkâr oldun. Onun bu sözlerine karşı; "Bu merak ve endişenizi yirmidört saate kadar tashih ve islah edemessem her türlü inkizar ve beddualarınıza razıyım" diye kendilerini ikna ederek güç hal ile arabama aldım. Trabzon'a avdetimi müteakip vak'ayı sevdiğim muhterem Ömer Ağaya yazdım. Derhal gelinimiz olan kız kayınpeder ve kayınvalidesiyle birlikte Trabzon'a geldiler. Gelin hanımı kat kat ve mütenenevvih elbise ve ziynet altınları vesair müzeyyenat aldılar, taktılar, takıştırdılar, gittiler. Bir müddet sonra kızın pederi olan ders şerikimi gördüm ve "bizim yirmi senelik ibadet iade olunacak mı? Yoksa bir misil daha mı zammedilmiş olacaktır?" Dedim O da; "Allah senden razı olsun" cevabıyla beyan-ı memnuniyet ve teşekkür eyledi. Ve "Bârekallâh" duasıyla söze hitam verildi.

Horovi ve İhtimena Köyleri'nin Daire Davası

Akçaabat'ın bu iki karyesi ahalisi arasında senelerden beri devam eden bu davada Horovililer müddei; İhtimenalılar da müddeialeyh sıfatında bulundular. Müddei vekili Mikdat Efendi idi. Müddeialeyh tarafının da birkaç sene sonra dava istinafen bakılırken Müftü Mahir Efendi tavsiyesiyle ben tevki edilmiştim. Dava bidayeten Akçaabat Hukuk Mahkemesinde görülmüş idi. Müddeabih yaylaya Horovililer iştirak; İhtnenalılar istiklâl iddasında bulunuyorlardı. Vaktiyle bu iki taraf arasında dava sepk ederek İhtimenalıların leyhinde istimal ettikleri atik bir ilâm-ı şeriyye müstenien ferman-ı âli sadır olmuş ve bu suretle yedlerinde bir takım vesaik-i şeriyye ve nizamiye mevcut bulunuyordu. Horovililer yaylanın karyelerine civar ve kurbiyeti ve yaylanın vüs'atı ve ihtiyaçlarının şiddeti gibi deliller serdetmekteydiler. Dava esasen şer'an rü'yet edilmiş olması hasebiyle bidayeten ve istinafen de evvel emirde o yolda bakılmış ve indettemyiz tetkikatı şerriyece de muvacehede bulunmuş her nasılsa bede't-temyiz istinafen rü'yet oldunduğu esnada vekâlet benim uhteme verilmiş idi. Davanın ehemmiyet ve cesameti hasebiyle vali-i vilayet Kadri Bey ve eşraf-ı beldeden Hacıkadızâde ve Eyüpzâde gibi müdeyizâni memleket dahi haricen İhtimenalıların lehinde bulundukları söyleniyordu. Çünkü İhtimenalılar'da mesela ilâmı şer'i ve fermanı âli gibi kuvvetli vesaik ve esbab-ı subutiye mevcut idi.

Vekâleti daruhte ettiğim sırada muktedabihimiz Ali Efendi hazretleri bana hususi olarak "seni bu vekâlete kim sevketti? Kim tavassut etti" diye sormuş ve ben "Müftü Mahir Efendi" deyinde "Ya! Müftü Efendi de bizim arkadaş idi nasıl oldu?" demesi üzerine ben de "O halde beni tevkil etmeleri zatı âlinizden istiane maksadını mebni olacaktır. Mamafih rey'i âlinize tevafuk etmezse bu vekâletten çekileyiz" dedim. "Hayır, hayır siz sebat ve devam ediniz. Fakat müvekkilleriniz haksızdır" buyurdular.

Ben artık bu davayı ariz amik ve amik tahkik ve tetkike girşitim. Evvel ferman-ı âlinin müstenit olduğu ilâm-ı şer'i kıraat ve tetkik ettiğimde bu ilâmın İhtimena naibi tarafından verilmiş bir hüküm ilâmı olduğu ve bunda Horovi müddei veyahut mütteialeyh bulunduğu halde Horavi ahalisinden de aleyhlerine şehadet edenler olduğu görülmüş ve bu şehadet meselesi ihtimenalılar kuvvet vermekte bulunmuş idi. Yani "Horovi ahalisi vaktiyle İhtimena lehine şehadet etmişken

şimdi müddei sıfatında bulunuyorlar" denilmekte idi. Hulasa-yı kelam mezkûr ilâm-ı şer'ideki bu gibi acaip ve garip bazı cümleler nazar-ı dikkatimi celbetti. "İhtimena bir karye olduğu halde naibi nasıl olabilir? Naib ancak Nahiye, Kaza ve Vilayet merkezlerinde bulunur. İhtimena naibi sıfatıyla hüküm ilâm vermek doğru mudur?" Diye eski kayıtları taharri ve tetkike mecbur kaldım. Ortahisar cami-i şerifi üstünde Kubbealtı'nda Atik Sicilalâtı Şer'i mahfuz idi. Erbab-ı havet lede'l-icap bu sicilâta müracaat ederdi. Ben de bir hafta kadar ale's-sabah mezkûr camii şerife giderek bu eski kayıtları tetkik ettim. Acayip ve garip hadiselere, dava ve hükümlere vakıf olduğum gibi asıl maksadım olan Horovi ve İhtimena davalarına tesir edecek bir kayıt ve emre de muttali oldum. Şöyleki; "Eski zamanda İstanbulla muhabere ve mükatebe ancak iki-üç aya müesser olabilirdi. Çünkü ne telgraf ne de vapur ve ne de sair süratli bir vasıtayı nakliye hiçbiri yok idi. Yelken gemileri gibi vesaitle iki-üç, bazen dört-beş ayda bir İstanbul'a gidilip gelinebilirdi. Bu cihetle taşrada memuriyetler, naiplikler inhilal ettiğinde istanbul'daki mercii haberdar olup yerine başkasını tayin ve izam edinceye kadar aradan çok vakit geçer ve taşralarda bu husus bir fırsat addelilerek naiblerden hal vuku buldukça mahalli nahiye, köy, kaza veya şehir her ne olursa olsun kendiliklerinden içlerinden istedikleri gibi bir naib intihap edip icrayı kaza ettirirlerdi. Meşihat-ı ülya bu inhilal ve tevcihlerden haberdar oluncaya kadar taşradaki naibler keyfe meddefak hükümler ve ilâmlar vermiş olurlardı. Nitekim Akçaabat Nahiyesi'nin İhtimena karyesince vaktiyle hatbihat intihap ve tayin olunan naib tarafından hüküm ve ilâmlar verilir ve hatta bu gibi musenna ilâmların sahih ve usule muvafık zannedilerek bunlara müsteniden ferman âli dahi şeref-sadır olduğu ahiren anlaşılmıştır. Buna meydan verilmemesi ve her inhilal vukuunda mutlaka Meşihat-ı Celileye malumat verilmesi yolunda ihtar ve tenbihleri havi evâmiri şer'iye nizamiye sicillat-ı mezkurede müşahede olunca mütehayyir oldum. Artık bizim davada da böyle sahte ve müsennah bir ilâm-ı şer'iye müsteniden fermanı âli istihsaline yol bulunduğuna ilmi yakın hâsıl ettim.

Hemen tarih ve numarasıyla suretini çıkarıp bir istida ile davamızı rü'yet eden mahkeme riyasetine takdim ettim. İhtimenalıların istinat ettikleri ilâm ve ferman bu suretle itibardan sukut etti. Tarafımızdan ikame-i beyyine olunacağı iddiası ileri sürüldü. Müddeiler tarafı iştirak ve müddeialeyh tarafı istiklâl beyyinesi

müraccahtır dediler. Tercihen İhtimenalılara beyyine verileceği sırada kütüb-ü fıkhiyeden Fevziye nam-ı kitabın haşiyesinde tesadür olunan bir fetva-yı şerifte iştirak ve istiklâl beyyinelerinin içtimasında istiklal beyyinesi müraccah ise de kariyeteya beynindeki mera davalarında civariyet hasebiyle iştirak beyyinesi müraccah olduğu yazılı olduğundan bahsile iştirak iddiamızın hükm-ü şer'i sadır olduktan sonra İstinaf'a nakil ile orada da bu ilâm-ı şer'iye müsteniden dava kazanıldı. İhtimenalılar temyiz ettiler. Temyizden de hükm-ü İstinafı tesdik olundu. ilâm alındı. Mevki-i icraya konulacağı sırada müddeabih yaylanın İhtimena karyesi ahalisine mahsus olduğuna dair Sultan Selim zamanına müsadif kuyud-u hakineye zuhur ettiğinden ve bu müsüllü kayıtlara karşı aksi hüküm itası cayiz olunmayacağından bahsile teati ve tebliğ edilmiş ve ettirilmiş olan temyiz ilâmlarının taraflardan istirdat edilmesine dair mahkeme riyasetine bir emir geldi. Bu emir tetkikatı şer'iyye dairesinde İhtimenalılara himaye eden bir zatın delaleti eseri olduğu söylendi. Biz elimizdeki ilâmı vermedik. Diğerleri tabii iade ettiler. İş bu ilâm harkulade olarak ikinci defa temyizden nakledilerek çıkarılan kuyud-u hakani ile istinaf zarari olduğundan bizde ittiba'a mecbur olduk. Ancak bu kuyud-u hakani diye gönderilen kayıtlardaki hudutlar bizim davamızda ira'a eylediğimiz hudutların gayridir. Bu kaydın bizim davamıza ve hudutlarımıza yeniden keşf ve tedbit ettirerek davamızı yine kazandık ve tekrar temyiz ilâmı aldık. İcraya müracaat edildi. İhtimenalılar icrayı silah kuvvetiyle durdurmak için hazırlığa başlamışlardı. Evvelce İhtimenalılara müteveccih olan vali ve eşraf-ı belde hakkımızın mükerrer ilâmlarla sabit olduğunu görerek fikirlerini tashih ettiler ve bize teshilat gösterdiler. Horovi tarafından takibe devam eden … oğlu İsmail Ağa ciddi ve samimi bir surette çalışmakta idi. Her zaman yanıma gelerek bana izahat vermeye devam ediyordu. Bermucibi ilâm iştiraken yaylaya duhulümüze nümasat edilmemesi için ismail Ağa, vali Kadir Beyefendi'ye müracaat etti ve "İhtimenalılar silahla bizi tehdit ediyorlar" dedi. vali Bey de buna karşı; "pekâlâ sizin de eliniz ayağınız vardır. İşte benim ellerim de sizin ellerinizle beraberdir. Yaylanıza gidiniz bende mahalline yazdım, bir onbaşı takımı göndersinler, münazaaya meydan verdirmesinler" diyerek İsmail Ağa'yı tezci etti. Ben ve bu işte haricen muavenet ve teshilat göstermekte olan Gümüşhane refikim Uzun Mehmed Efendi, o sırada Trabzon'da bulunduğundan onunla birlikte bazı

tedbirler ittihazına mecbur olduk. Şöyle ki: Mehmed Efendi'nin tarifi veçhile İsmail Ağaya hitaben; "köyünüzde askerden çıkma efrattan borozan yaptırınız. Bu borozancıları yaylının dağ eteklerinde münasip yerlere gizlice yerleştiriniz. Köy halkı da baltasını, kazmasını yapı yapmaya yarayacak alet edavatını hazırlasın, bir taraftan köylülere İhtimenalılar silahla Horovililer üzerine hücum edeceğini vali Kadir Bey haber aldı. Bir tabur asker sevketti. Mütecavizleri men edecek. İnat ve ısrarları halinde silahlı haklarından gelecektir diye ilan ediniz. Ve umum ahaliye hazır olup yaylaya çıkmaya davet ediniz. Borozancılarınız asker geliyor, diye boruları üfürsünler ve o sırada Horovililer yaylaya yerleşip hemen keliflerini yapıp otursunlar" yolunda talimat verildi. İsmail Ağa, bu tedbiri aynen tatbik ederek İhtimenalılar tehdit ve tecavüzden borozan sesleriyle men ederek Horovi ahalisini derhal yaylaya yerleştirdi. Ve üç gün içerisinde müteaddit kalifler, damlar, çadırlar yaparak ve kurarak yaylada yerleştiler. Münazaaya meydan kalmadı ve bu suretle iştirak hakkımız yerine getirilmiş oldu. Senelerce uzanmış olan bu davanın bu suretle neticelenmesi çok hayırlı olmuştur. Elhamdülillâh…

(Bu hükmün icrasından sonra aradan 15 seneden fazla zaman geçtiği halde şimdide bunlarla civar bazı köylüler arasında ihtilaflar çıkarak davalar açılmaktadır. Herhalde sonradan meydana çıkarılan kuyud-u hakani üzerine ihdas edilen hudutlar bu ihtilaflara sebep olduğu zannedilmektedir.)

Korkunç bir cinayet davasındaki vekâletimin safahatı da hayli gariptir: Yomra Nahiyesi'nde Yunus namında bir katil akraba ve komşularından yedi kişiyi bir günde katletmiş, hatta bir kız çocuğunun saçından tutup maazallah başını keserek bu cinayetin akebinde türkü söyleyerek zavallı kızın cesedi etrafında koşup dolaşmış. Ve nihayet yakalanıp mahkemeye sevkedilmiş. Camilere mahkemece re'sen bir müdâfi tayin edilmiş. Cürüm müteaddit şahitlerin şehadetleriyle tamamen sabit bulunduğu ve beraatı şöyle dursun cezasının tahfifine bile hiçbir çare ve imkân bulunmadığı halde Yunus ikide birde beni yanına çağırır tahliyesine bir çare bulunmasını isterdi. Nihayet birgün bana şunları söyledi; "Ben kurtulmak için bu cinayeti cinnet saikasıyla yaptığımı söylemekten başka bir çarem olmadığını anlıyorsun. Şimdi ben cinnet alâimi göstermeye başlayacağım, sen de bana müzahir olursun." Bu teklifine karşı sakın hiç kimseye tarruzda

bulunmamasını tenbih ettim. "Hayır, hayır, ben askerde iken böyle bir şey yapmıştım. Elimde vesaikim de vardır" dedi. Ferdası günü mahkemeye çıktığımızda hapishane gardiyanı yanını gelerek bana; "Efendim, bu Yunus hapishane koğuşunda acayip haller gösteriyor. Yatsı namazını hapishanede cemaatla kılarlarken Yunus müezinlik ediyordu. İmam namazda selam verince allahüm mettessela yemünkeswlam okurken selamını lamını bütün hapishane koğuşlarını dolaşarak uzattıkça uzatmış, gece gündüz bu gibi aptallıkları ve delilikleri tevali ettiğimden keyfiyet hapishaneden mahkeme heyetine haber verilmiş. Yunus bir gün banada; "Sen yarınki muhakememizde bulunma çünkü yarın benim delilik nöbetim tutacaktır" dedi. Bende; "Sakın heyete karşı tecavüzkâr bir harekette bulunmayasın" dedim. O da "merak etme, idare ederim" dedi. Ben ihtiyaten mahkeme reisini biraz ikaz ettim. Ve o gün mahkemeye gitmedim. Polathaneye gittim. Mahkemede benim yerime dava vekili Urfan idi. Nikola'yı bulundurdu. Muhakeme esnasında müdaafa sadedinde birkaç söz söylediği sırada arka tarafında bulunan katil Yunus, Nikola Efendiye bir tokat aşketmiş. Bu suretle delilik alâmeti göstermiş. Yunus cinayet akibinde köy içinde nara atarak dolaştığı hukuk-u umumiye şahitleri tarafından mahkemeye ifade edilmiş olduğu heyete hatırlatılmış ve tatilin bu son vaziyetleride heyet-i hâkime üzerinden az çok bir tesir icra etmiş olduğudan etibbaya muayene ettirilmesi lüzümuna karar verildi. Ve muayeneye sevkedildi. Etibbah tarafından katilin o gün ale'l-devam müşahede altında bulundurulması lazım geleceği ve şimdiden kat'i bir şey denilemeyeceği yolunda rapor verilmesi üzerine Yunus'un bera-yı muayene İstanbul'a gönderilmesine karar verildi. Fakat Yunus İstanbul'da deliliğini analtmadı, sağlam raporu ile iade olundu ve mahkûm olundu.

Diğer Bir Vekâlet

Maçka'nın İspela kariyesinden Alemdarzâde müteveffa Mustafa Efendi'nin bir kıt'a senet mucibince Bayraktar Ömer Ağa da matlubu olan on bir liranın tahsili Mustafa Efendi'nin vefatıyla mahdumu Celal Efendi vekili İrfanidi vekâletiyle Trabzon Ticaret Mahkemesine müracaatla ikame-i dava edilmiş ve gıyaben ilâm istihsal edilerek Ömer Ağa'nın köyündeki hanesi ve mezradaki kelifi ve gerek mezrahadaki birkaç kıt'a arz-ı miri tarla ve çayırları haciz edilerek bi'l-müzayede

alacaklının vereseaine ihale edilmişse de gerek davanın rü'yeti ve gerek haczin vaz'ı esnasında borçlu Ömer Ağa'nın muhte'l-şu'ur olduğu ve hatta mahkeme esnasında dereye düşerek mağruken vefat etmiş olduğundan bahsile vereseye vekâleten tarafından ikame-i dava edilmiş ve bil-muhakeme evvel ve ahir tebliğatın yolsuzluğu ve muamelatı vakı'a medyun hali cinnetinden vukuu bulduğu gibi on bir lira mukabilinde medyunun müteveffanın iki hanesi tarla ve çayırlıklarının hepsi muhalifi kanun ve mucibi mağduriyet olduğu yolunda sepkenden itiraz ve vicahi muhakeme esnasında icra dairesinde ki dosya celb ile tetkik ve muamelenin hini icrasında Ömer Ağa'nın hal-i cinnette olduğu istima şahitlerin ifadeleriyle sabit olmuş hatta Ömer Ağa'nın hayatında kendisine tebliğ olunmak üzere ticaret mahkemesinden ve icradan gönderilen davetiye ve ihbarnamelere "Ömer Ağa maznundur" tabiriyle muhtar Hasan Ağa tarafından şerh verildiği görülmüş ve bu "Mahzun" tabiri ise "Mecnun" tabiri yerine kullanılmış olduğu iddia edilerek filhakika muhtar Hasan Ağa bizzat mahkemeye celp ile tarafı riyasetten söylettirildiğinde mecnunu mezmun diye talaffuz ettiği anlaşılmış velhasıl gerek muhakeme ve hükümlerde ve gerek icra muamelelerinde birçok yolsuzluklar olduğu görülmüştür. Bununla beraber bu dava esnasında Ömer Ağa'nın bir damadı Trabzon'dan Maçka'ya giderken yolda Anife karyesinde yattığı hanede geceleyin salben idam edilmiş olduğu sabahleyin görülmüş fakat faili bulunamamıştır.

Asker olarak Erzurum'a sevkedilen diğer damadının da Erzurum'da vefat ettiği haber alınmıştır. Ömer Ağa'nın cinnet haliyle köyden savuşarak Trabzon'da vali Kadir Bey'e gitmek üzere yola çıktığı halde sabahleyin Mataracı Köprüsü civarında ve dere kenarında mağruken vefat ederek cesedi bulunmuştur. İki damadı ve kendisi bu yolda ölüp gittikten sonra emlak ve arazisinin alacaklı uhdesine geçirildiği ve Hasan Ağa'nın ve varislerinin açıktan açığa mağdur edildiklerine mahkemece kanaat hâsıl olmuşsa da henuz hüküm ve karar itâ ve tebliğ edilmediği bir sırada mahkeme beni hususi olarak huzura çağırıp davanın icra kanunu hükmünce icra reisi olan zat aleyhinde iştika ahilhükkân tarikiyle takip edilmesi icap edeceğinden bahsile rü'yeti vazife ve taallük etmediği yolunda şifâhi tefhim edilmiş idi. Mahkeme reisi ise birkaç sene mukaddem değişerek çıkıp gitmiş olduğundan artık davanın takibinden çekildim. Merhum Ömer

Ağa'nın hafiki Mehmed'i bir müddet yanımda muhafaza etmişsem de arazi ve emlak alacaklının veresesi uhdesinde kalmış ve borçlunun veresesi bu haklardan mahrum bırakılmıştır.

Dava esnasında Celal Efendi'ye gerek tarafından ve gerek memleketin eşrafından Ali Galip Efendi tarafından birçok vesaiye nasayyeh icra edilmişse de ispat ettirilmemişti. Meseledeki haksızlık ve gaddarlık aşikâr olduğundan bunu bilenler çok müteessir olmuşlardır. Dava esnasında bir gün Celal Efendi biraderimiz yazıhanemize geldiğinde musahabat esnasında kendisi gerçi Alemdarzâde ailesinden ise de zevcesi hanım Eyüplü kabilemizden olduğu ve her iki aile efradı ve babalarımız ve cedlerimiz yekdiğirinin ahbabı olduğu ve zevcesi dolayısıyla aramızda sıhriyet bulunduğu cihetle bu davadan kazanılan emvâlin kabilemizle de alakası olan kendi evlatlarına sarfedilmesi gayri vicdani bir şey olacağı yani evlatlarının bu haksız maldan infak ve iaşeleri münasip olmayacağı yolunda kendisine biraderâne ve halisane birçok tavsiyelerde bulunmuştum. Fakat Celal Efendi cevaben; "Ömer Ağa'nın erkek evladı yoktur malları şunun bunun eline geçerek telef olacaktır. Ben onun ruhuna kur'an okumakla helalleşmiş olurum" deyince kendisine söz kâr etmeyeceğini anlayarak konuşmalarımıza son verdim.

…S O N…

Ek-2: Eyübzâde Mustafa Ağa'nın (ö. 1751) Terekesi-Tıpkıbasım, TŞS., 1918/104, 87b.

Ek-3: İzzet Nazmi Eyüboğlu'nun Mazar Taşı-Maçka merkez Mezarlığı.

Fotoğraf: Emre Eken, **Tarih:** 29 Haziran 2016.

Ek-4: Ali Ulvi Eyüboğlu'nun Kendi Kaleminden "Maçka Tarihçesi," 1921- Tıpkıbasım ve Transkripsiyon, Kaynak: Ahmet Özer Arşivi.

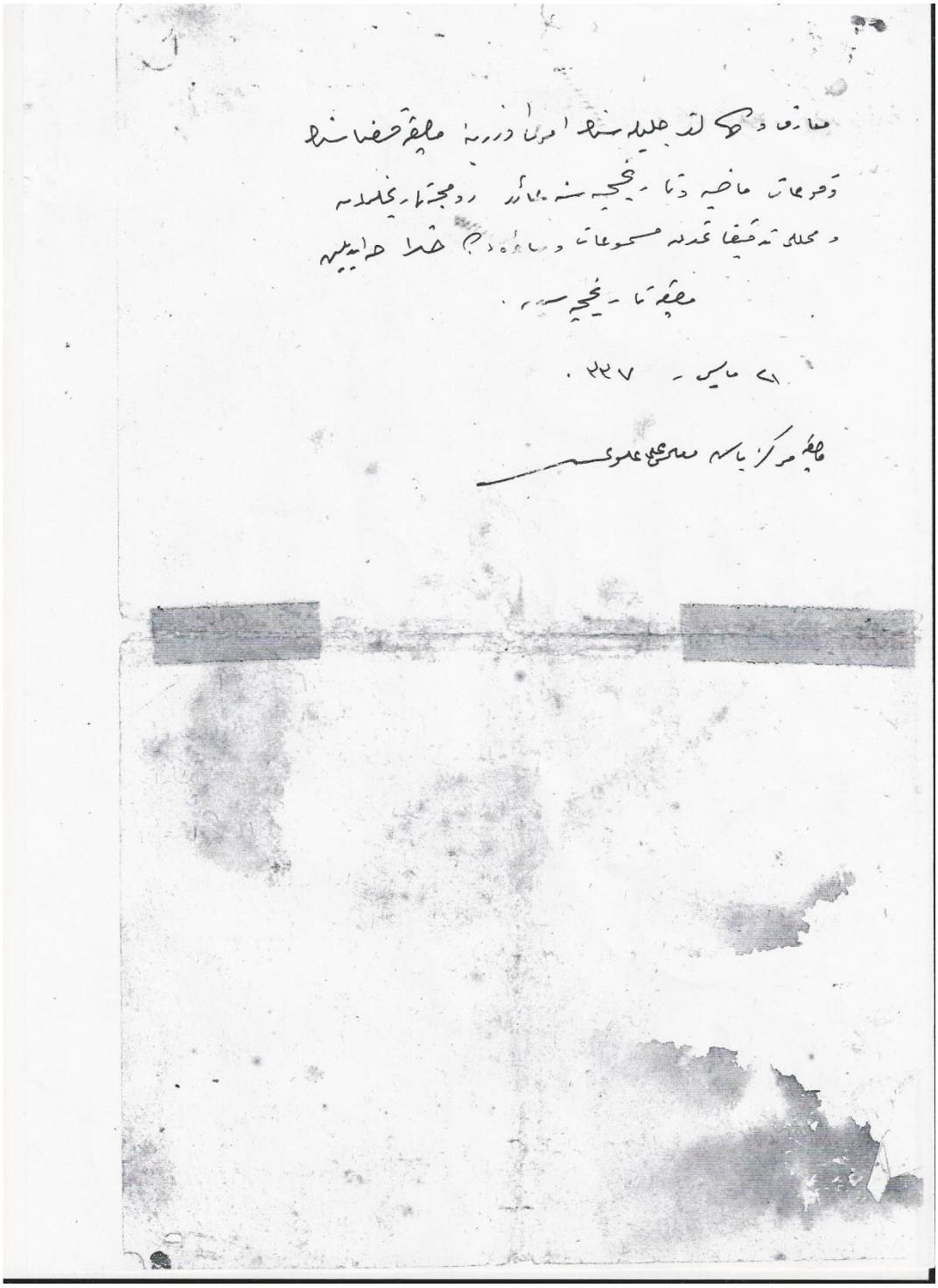

معیف تاریخچه سی :

معیف قضا سندا دقوناتی ماضیه و تاریخچه سنه دائر اولدیغی تورکچه تاریخلرده برقید و شایانه
تصادف ایده مدیکم کبی رومجه یازیلمیه تاریخلرک دیرکیف معلومات ده پک شایانه
و توجه و اعتماد ده کیلدر . چونکه بو تاریخلرک قسم اعظمی ، منصب علمیه رومانی
یالکز حصه مناسبتیله اهمیتلی طرفنده قالمه آلمیه اولمغله رومانی خاصی سقط اولمش
خرافاتلرله مالی رومانی قهرمانلغنه عائد ده شایانه بحث بولنمکده . فقط محلی
تدقیقاتم نتیجه سی اثر دیه مشوره انتقاد ایله حوادث و آثار مذکوره نک
حقیقته تطبیقه اولانلرندن استفاده ایده رک بو تاریخچه یی یازمغه تشبث ایدیورم
توفیقه خدا ندر .

بری فصل : معیف قضا سندا قرون اولی تاریخچه سنه اولیاء و ملدنی محرر اولدر .
ایکنجی مکالمه اولمق حسیله بو قسم تدقیقه دائر بعض مقصدلر ، مطالعه تاریخیه
کسر دیکم و بیلدیکم قضا کولیری ذکر و یازمغه قرون اولی تاریخچه سنه
عائد آثاره تصادف ایده مدیکم کبی رومجه تاریخلنمه ده دیه عمومیتله انشا سنه
اول یوزیه عائد بعض قیده راستلادم ، رومجه اول یوزده یاشامغه مقدر اولمق
اقتضا ایدر ایسه قلمی و مصنفلرینک خوفلرندن اتیه کلدیکی جهتله
اولجه مترجم آثارله شایان اعتماد اولمق اوزره بو آثاری اصل اولمق اوزره
بناءً علیه یوزده اطالته مغایر مصادف نظر اولدیغی حالده اصل اولمق اوزره
وسائر آثار مذکوره عمومیتله بیزانس امپراطورلغی زمانه عائد اولدیغی حسابله
ده بیله کولیرل آکلاشیلمقده در . بیزانس دوریه عائد آثار
صرچمنه قضا نزیاده تزکیه کولیرلک آن جالب نظر اولدیغی
بومه تاهلوه شایان اولاجقدر . اوزره کولیرلک
اکسنده کلمه
موصلا — موریم آنا ۱۱ اصفهان الله - حفظ الله ۱۱

www.dergipark.gov.tr

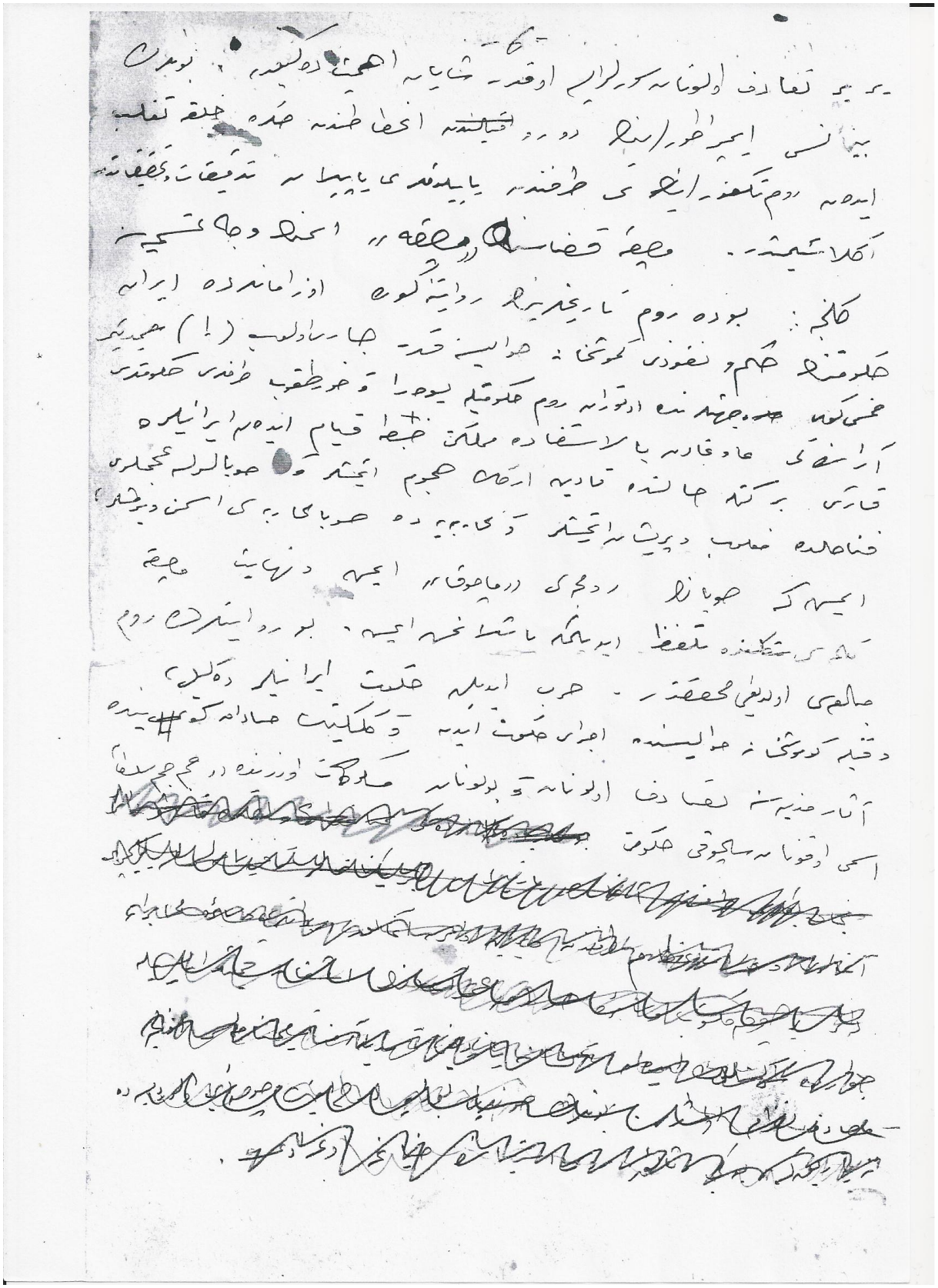

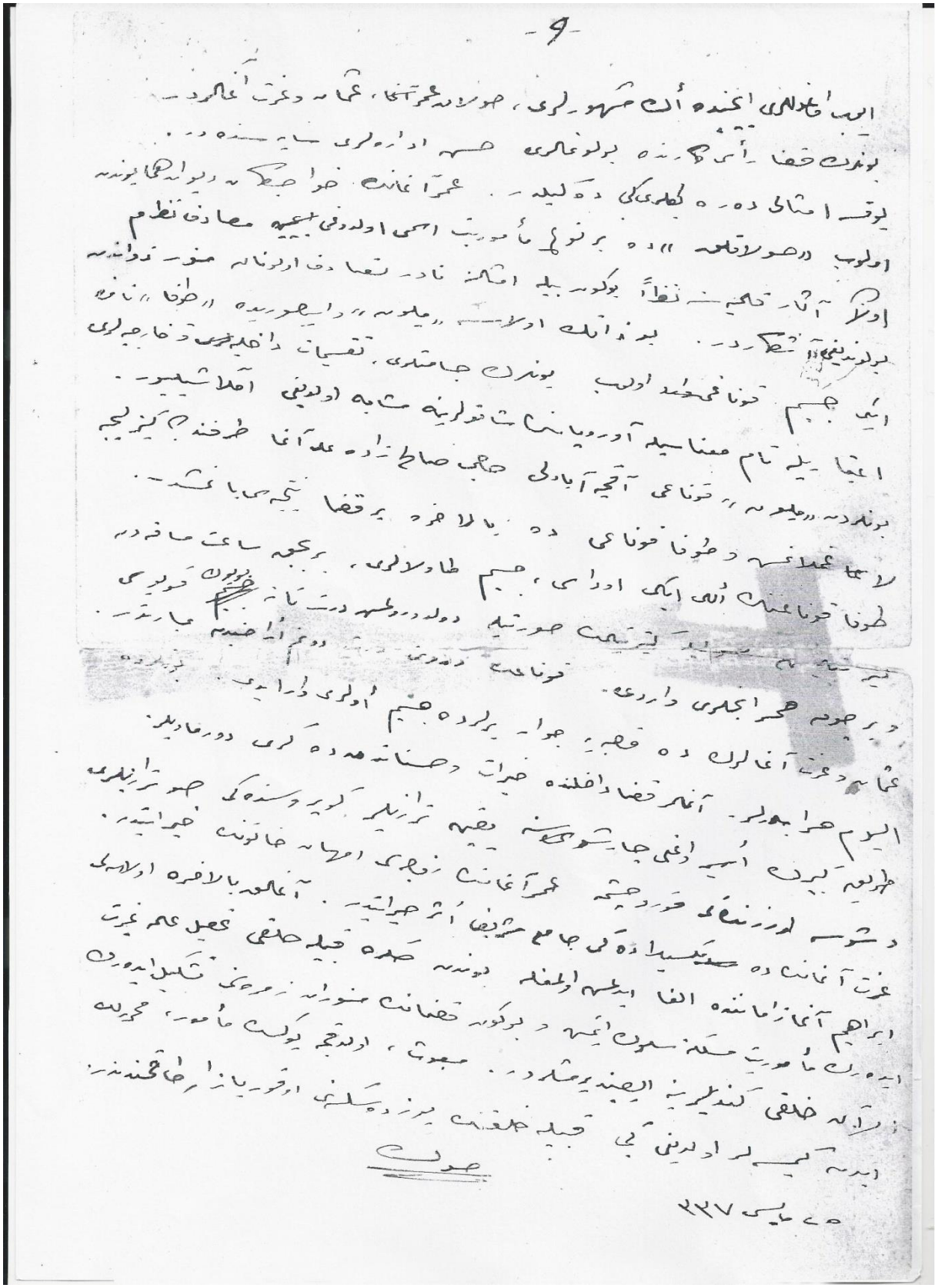

Maarif Vekâleti celilesinin emri üzerine, MAÇKA kazasının vukuat-ı maziye ve tarihçesine ait, Rumca tarihlerden ve mahalli tetkikatımdan, mesmuat vesaireden hülasa edilen Maçka tarihçesidir.

21 Mayıs 1337

Maçka Merkez
Başmuallimi
A l i U l v i

M A Ç K A T A R İ H Ç E S İ

Maçka kazasının vukuât-ı maziye ve tarihçesine dair elde bulunan türkçe tarihlerde,bir kayıt ve işarete tesadüf edemediğim gibi,Rumca yazılmış tarihlerin verdiği mâlûmat da pek şayan-ı... .. ve itimat değildir Rumlar ve bilhassa manastır rahipleri tarafından kaleme alınmış olmakla,Rumlara has mazbatalar,hurafatlarla mahalli Rum kahramanlığına ait destandan başka bir şey değildir.Fakat mahalli tetkikatım neticesi,eserden müessire intikal etmek suretiyle ve âsâr-ı mezkûrenin hakikate taayyun olanlarından istifade ederek bu tarihçeyi yazmağa teşebbüs ediyorum.Tevfik Hüdâdandır.

Birinci fasıl,Maçka kazasının kurun-ı ûlâ tarihçesine sahne olup olmadığı meçhuldur.Çünkü memleketli olmak hasebiyle,bir fikir tetkik ve tetebbuğ maksadiyle,karış karış gezdiğim ve bildiğim kaza köyleri dağ ve bağında kurun-ı ûlâ âsârı tarihçesine ait âsâra tesadüf edemediğim gibi,Rum tarihlerinde de din-i İsevinin intişârından evvel buraya ait hiçbir kayda rastlamadım.

Rumlardan evvel burada yaşamakta olan 'KOMAN' Türkleri ise,klan ve mâbetlerini tuğladan inşa ettikleri cihetle onlardan metruk âsârın,şayet bırakmışlarsa da mahv ü harap olacağı süphesizdir.Binaenaleyh burada ihaletehâze müsadüf-i nazar olan ebniye-i atîka ve kaleler vesair âsâr-ı medeniyye,umumen BİZANS İmparatorluğu zamanına ait olduğu,tarz-ı inşalarından da pek güzel anlaşılmaktadır. Bizans devrine ait,âsâr cihetinden kazamız pek zengindir ki bunların en calib-i nazarı dikkat olanları bizim tekkelere müşabih olan RUM MANASTIRLARIdır.VAZELON,SUMELA-MERYEMANA,HIZIRİLYAS ismindekiler

tarik-i dünya rahiplerine,KARAMAŞİ,AYAYANİ namındakiler de tarik-i dünya rahibelerine mahsustur.Bu zümreden kızlara ait olanları pek o kadar eski değildir.Erkek manastırlarının en kadimi VAZELON,317 tarihlidir.En yenisi HIZIRİLYAS,615 ve en meşhuru da MERYEMANAdır ki 416 tarih milâdisinde inşa edilmiştir.VAZELON MANASTIRI Maçka kazasına takriben iki saat mesafede cenup cihetinde tarik-i kebire garip HAMORİYA kariyesindedir,küçükçedir,pek o kadar meşhur değildir.HIZIRİLYAS MANASTIRI kasabanın şark tarafında,beş saat mesafede kalyan mıntıkasında KUŞTUL denilen köydedir.Cesim bir kaya üzerine inşa edilmiştir, manzarası güzeldir.Girişine 93 merdiven ile çıkılır.Bir kaza neticesi yandığından kısmen tamir edilmiş,kısmen de natamam kalmıştır.Âsâr-ı saire kilise kısmındaki NİKOS ve TASVİRden başka bir şey yoktur.Kıymettar eşye,levha ve kitapları var ise de esna-yı harikte yandığı rivayet edilmektedir.Buranın ZOVAR CELİLİNE yarayan bir MUKADDES BEŞİĞİ vardır ki çocuğu olmayanların işine yararmış.Beşik,gümüşten yapılı küçük bir şeydir.Murahipler içine bir miktar para atarlar;papaz okur,bâde çocuksuz kadın ve erkek beşiği kaldırıp tablanın üstüne bırakır.Beşik sallanırsa çocuğu olacak,sallanmazsa olmayacakmış.Bu hurafata inanan Rumlar da uzak yerlerden ihtiyar-ı meşakkatle buraya gelir ve soyulurlar.

SUMELA MANASTIRI,kasâba merkezine beş saat mesafede ve cenup cihetindedir.Etrafı sırf çam ormanlarıyle mahdut bir kayanın oyuğuna inşa edilmiş olup,acaipâlem enmûzeçlere havidir.Bizans tarz-ı mimarisinin enmûzeç-i bedîîsi olan kilisesi,kemerleri ZOVAR ve RUHBANlara mahsus 72 odası ve binlerce kitabı muhtevi kütüphanesi vardır.Kütüphanede ceylan derisi üzerine yazılmış gayet zarif ve kıymettar bir İncil-i Şerif olup beynelhesara bugünkü para ile yirmi bin lira değerinde imiş.Daha bunun gibi ceylan derisine yazılmış 17 adet kitap mevcuttur ki tecellüt ve yazıları itibariyle pek değerlidir.Çünkü bazı yazılarında kıymettar taşlar vardır.Hepsinin mahfazası altın ve gümüştendir.Kütüphanede,İstanbul'un fethine kadar Bizans imparatorlarının ve Trabzon'un son imparatoru DAVİT KOMNENOS ve badelfeth OSMANLI padişah-

larının yazdıkları müteaddit ferman,emirname ve beratlar vardır ki Türkçe olanları manastırın imtiyazatından ruhbanın harekâtına,manastırlara bazı vergi ve rüsumdan istisnaiyeye dairdir.Rumcaları da bu mealde şeylermiş.

Manastırda ZOVAR CELBİNE en birinci sebep kilise derûnunda bulunan ENACİL-İ ERBAA inhasından LUKA tarafından tersim edilmiş ve sanat nokta-yı nazarından bir metelik değmez olan Hazret-i Meryem'in tasviridir ki bir milyon Türk lirasından fazla değeri varmış ve o olmasa manastırın kıymeti sıfıra inermiş.Ben de bilmem ki nedir.Çünkü tasvirin çok acemi bir el tarafından tersim edildiği yeknazarda göze çarpar,fakat galiba en mukaddes ne ise Rumlar pek ziyade hürmet ediyorlar.On beş para değeri olmayan resim önünde yerlere kapanıyorlar.

Manastırın o hücra köşedeki sebeb-i inşasına gelince buna dair olan rivayet şöyledir: HALKİDİKYA şib-i cezиresinde bulunan İNEZOR Manastırı tarik-i dinlerinden ve ermişlerinden VARNOVA ve SOFRANİYOS adlı iki papaza rüyalarında şimdiki manastırın yeri tarif edilerek,orada bakiye-i ömürlerini imrar ile vasilullah olacakları ilham edilmiş,onlar da aldıkları emre tevfikan buraya gelip kayanın oyuğuna kendilerine mahsus olmak üzere birer çilehane,bir de küçük kilise yaparlar ve orada terk-i hayat ederler.Bunların vefatından otuz sene sonra VAZELON MANASTIRI tarik-i dünyalarından ve Maçka'nın HOZARİ köy halkından HRİSTOFOROS namındaki papaz buraları rüyasında görmüş ve kendisine orada bir manastır yapılması tavsiye edilmiş,bunun delâlet ve irşâdiyle şimdimi SUMELA MANASTIRI vücuda getirilmiş ve kilisenin derun ve haricinde bulunan NEKOS ve TASVİR,İstanbul'dan celp ettirilerek NEKAS NİKOLYOS tarafından yapılmış imiş.Hırıstiyanlarca enmüze sınıfına idhal edilen VARNAVA KRONİYOS KORİSİ nam papazların başları ve HRİSTOFORUS'un mukaddes eli tahnit edilmiş,eli altından mahfaza deruninde olduğunu işitmiş olduğumdan manastırın GOMENOSİ "Baş Rahibi" unvanı alan adamı sıkıştırdımsa da bazı özürler serdiyle göstermediler.Bundan bazı eşya-yı nefisenin manastırın haznesinde saklı olduğunu anladım.Bilahare icrâ eylediğim tahkikatte,bu gibi kıymettar eşyayı bağdel istihlâsı bir mahale gizle-

yip,lüzum-ı mubrem olmayınca çıkarmamayı tahtel karare almışlar imiş, neticesine vasıl oldum.

Âsâr-ı kadimeden ikinci dereceyi ihraz edenler kârgir kemerleri köprüleridir ki KARANLIK KÖPRÜ,KINALI KÖPRÜ,TERAZİLER KÖPRÜSÜ namıyle maruf olanlardır.Bunların en yenisi TERAZİLER KÖPRÜSÜ olup,bundan 913-983 sene evvel inşa edilmiştir.Bir tesadüf olunan surlar ise o kadar şayân-ı ehemmiyet değildir.Bunların Bizans İmparatorlarının devr-i inhitâtinden sonra halka tegallüp eden Rum Tekfurları tarafından yapıldıkları,yapılan tetkikat ve tahkikatten anlaşılmıştır.

Maçka kazasının MASOKA isminin vecheleşmesine gelince,bu da Rum tarihlerinin rivayetine göre,o zamanlarda İRAN hükümetinin hükum ve nüfuzu,GÜMÜŞHANE havalisine kadar cari olup,şimdiki HAMSİKÖY vechelerinde oturan Rum hükümetleriyle LİVERA ve HORDOKOP tarafları hükümetleri arasındaki kavgadan bilistifade memleketi zapta kıyam eden İRANLILAR'a karşı bir kitle halinde kadın erkek hücum etmişler,sopalarla ACEMler'i fena halde mağlup ve perişan etmişler ve bu muharebeye de SOPA MUHAREBESİ ismini vermişler imiş ki sopanın Rumcası MAÇOKAN imiş ve nihayet Maçka kelimesi şeklinde telaffuz edilmeğe başlanmış imiş.

Bu rivayetlerin Rum mübalağası olduğu muhakkaktır.Harb edilen hükümet İranlılarla değil,vaktiyle Gümüşhane havalisinde icra-yi hükümet eden ve Kelkit'in SAVAN köyünde âsâr-ı medeniyesine tesadüf olunan ve bulunan meskûkat üzerinde HEMCEM SULTAN ismi okunan SELÇUKÎ HÜKÜMETİ olması ihtimâli var.Ve kim bilir harpte Rumlar ne gibi mağlubiyetlere duçâr olmuşlardır.

Maçka kazası,BİZANS İMPARATORLARInın zir-i idaresinde bulunmuş, bu hükümetlerin devr-i ikbal ve şevketinde bâlâde isimlerini yazdığımız âsâr-ı medeniyye meydana gelmiştir.İmparatorların post kavgaları hengâminde Osmanlı tarihinde tekfur namı verilen derebeylerin elinde kalmıştır.Bugün asarı mevcut kalelerin yekdiğere karşı olan vaziyetlerinden burada küçük küçük dört hükümetin bulunduğu istidlâl edilmektedir.Bunların birbirine tecavüz ve taarruzları,ahaliye revâ gördükleri mezalim dolayısıyle memleket sekenesi bizâr olmuş ve FATİH'

in TRABZON'u fethinde Maçka Rumları heyet-i mahsuse göndererek memleketi beraelmemnune ile FATİH'e teslim etmişler ve âlicenap Türklerin idaresine can atmışlardır.Bu cihet de yine Rum tarihlerinin cümle-yi rivayetlerindendir.Bu böyle olduğu halde,bunların başlarında seciyesiz,hava-yı fesat esen ve Türklerin bu zayıf anında bizi kalpten vurmak için çeteler teşkiline uğraşan bu nankör millet,Türk idaresinde,hiçbir mağlup millete nasip olmayan refah ve saadete mazhar olmuşlar ve bugüne kadar da lisan,din ve an'ane muhafaza ederek memleketin iktisadî,sanayî bütün mevkilerini işgal etmişler,şahane yaşıyor ve onlara bugünkü mevkiyi veren talihsiz Türk'ü hırpalamak istiyorlar.

Maçka kazası bâdelfeth Osmanlıların devr-i ikbalinde çok güzel idare edilmiş,birçok kiliseler vesaire bu zamanda bina edilmiş olduğu HORDOKOPLU APOSToL EFENDİ'nin tarihçesinin tetkikinden anlaşılmaktadır.Mürûr-ı zamanla,Maçka'da Osmanlı derebeyleri birer birer zuhur ederek,tabiatıyla kazanın idaresini bozmuşlar;fakat bu derebeyleri yine zülumlerini islâm unsurlarına tevcih etmişler,bunların belli başlıları,KARAMANLIOĞULLARI,EMİRZEOĞULLARI ve nihayet EYUBOĞULLARIdır.Bunların iki evvelkilerinin zülum ve gaddarlığı destan şekline girmiştir.Ezcümle KARAMANLIOĞULLARIndan Ahmet,emrine inkıyat etmeyen adamları yalınayak harmana koşar ve .....diğer karadikenleri harman yaptırmaya icbar eylediği ve böylelikle de birçok biçarenin kanına girdikleri sabuten söylenmektedir.İşte böyle zülumlerla ahali bizâr edildiği bir sırada EYUBOĞULLARI meydana çıkmış,zülum gören halkı etrafına toplayarak,bu zalimlerin idaresine nihayet vermişlerdir.EYUBOĞULLARI,bunlar;mücahit,muhterem SELÂHATTİN EYYÛBÎ HAZRETLERİnin sülâlesinden olup,Eyyûbî hükümetinin inkırazında bunlardan YAHYA ÇELEBİ namında bir zât,DİYARBEKİR HAVALİSİne çekilerek orada yaşamış ve evlâd-ı ahvâdı o havalide çoğalmış bilâhare zülme uğradığından Diyarbekir'den hicret ederek dolaşa dolaşa nihayet Maçka'nın en cenup noktasını ve münteha-yı hududunu teşkil eden MULAKA köyüne yerleşmişler ve burada dal budak salarak,bâde kazadaki müteğallibeyi

ezip,idareyi ellerine almışlardır.

Bunlarda hükümete itaat,vatana merbutiyet,an'ane haline girmiş birçok zevat maiyetleriyle,halkıyle,sancak beyleri olan ÜÇÜNCÜZÂDElerin sancağı altına TUNA BOYLARInda,KAFKAS DAĞLARInda vesairede ibrâz-ı fedâkârı ve terk-i hayat eyledikleri mevsuktur.Bu muharebelerdeki fedâkârlıklara sancak beyleri tarafından ağalara yapılan tebriknamelerle yeniçeri ağaları VELATATA tarafından verilmiş avâmir,ağalık beratları vesaire muhaberata birçok mektup vesaire SOLAK ÖMER AĞA'nın eşâr-ı kıymettârisiyle civarda sergüzeşt eden kesane yazdığı tehditâmiz nasihatnamelere evvelce müsadüf nazarım olmuştu.Bunların suretlerini buraya derc etmek çok iyi olursa da ne yazık ki bu gibi vesaik Rus istilasında ziyaa uğramıştır.

Eyuboğulları içinde en meşhurları SOLAK ÖMER AĞA,OSMAN ve İZZET AĞALARdır.Bunların kaza reiskârında bulunmaları,hüsn-i idareleri sayesindedir.Yoksa emsali derebeylikleri gibi değildir.Ömer Ağa'nın hevacegân divan-ı hümayunundan olup,Solaklık da bir nevi memuriyet ismi olduğu müsadüf nazarım olan âsâr-ı kalemiyesine nazaren bugün bile emsaline nadir tesadüf olunan münevver zevattan bulunduğu âşikârdır.Bu zâtın OLASA(Milon),İPSORİ'de(Tufa) namında iki cesim konağı olup,bunların cesametleri taksimat-ı dahiliyeleri ve hariciyeleri itibariyle tam manasiyle Avrupa'nın şatolarına müşabih olduğu anlaşılıyor.Bunlardan MİLON KONAĞI,AKÇAABATLI HACISALİHZÂDE ALİ AĞA tarafından gizlice lâğımlanmış ve TUFA KONAĞI da bilahâre bir kaza neticesinde yanmıştır.Tufa konağının 52 odası,cesim tavlaları,bir buçuk saat mesafeden buraya su getirmek suretiyle doldurulmuş dört tane büyük kuyusu ve birçok sarnıçları vardır.Konağın durumu,dört dönüm araziden ibarettir.Osman ve İzzet Ağaların da kasabaya civar yerlerde cesim evleri var idi.Elyevm haraptırlar.

Ağalar,kaza dahilinde hayrat ve hasenattan da geri durmadılar. Tarik-i kebirin ESİROĞLU çarşısına yakın TERAZİLER KÖPRÜSÜndeki su terazileri ve şose üzerindeki KURUÇEŞME,Ömer Ağa'nın zevcesi ÜMMÜHAN HATUN'un hayratıdır.İzzet Ağa'nın da MEKSİLÂ'daki cami-i Şerif,eser-i

hayratıdır.Ağalık bilâhare,OLASALI İBRAHİM AĞA zamanında ilga edilmiş olmakla,bundan sonra kabile halkı tahsil-i ilme gayret ederek,memuriyet mesleğine süluk etmiş ve bugün kazanın münevverân zümresini teşkil ederek,el'an halkı kendilerine ısındırmışlardır.Mebus,oldukça yüksek memur,memurluk eden kimseler olduğu gibi,kabile halkının yüzde sekseni okur-yazar takımındandır.

25 Mayıs 1337

Ek-5: 1811 Yılında Sabık Maçka Voyvodaları Eyübzâde Abdullah Ağa ve Eyübzâde Ömer Ağa Önderliğinde 45 Eyübzâde'nin İmzası ve Mührüyle Verilen Arzuhal-Tıpkıbasım, BOA, HAT 993/41853K.

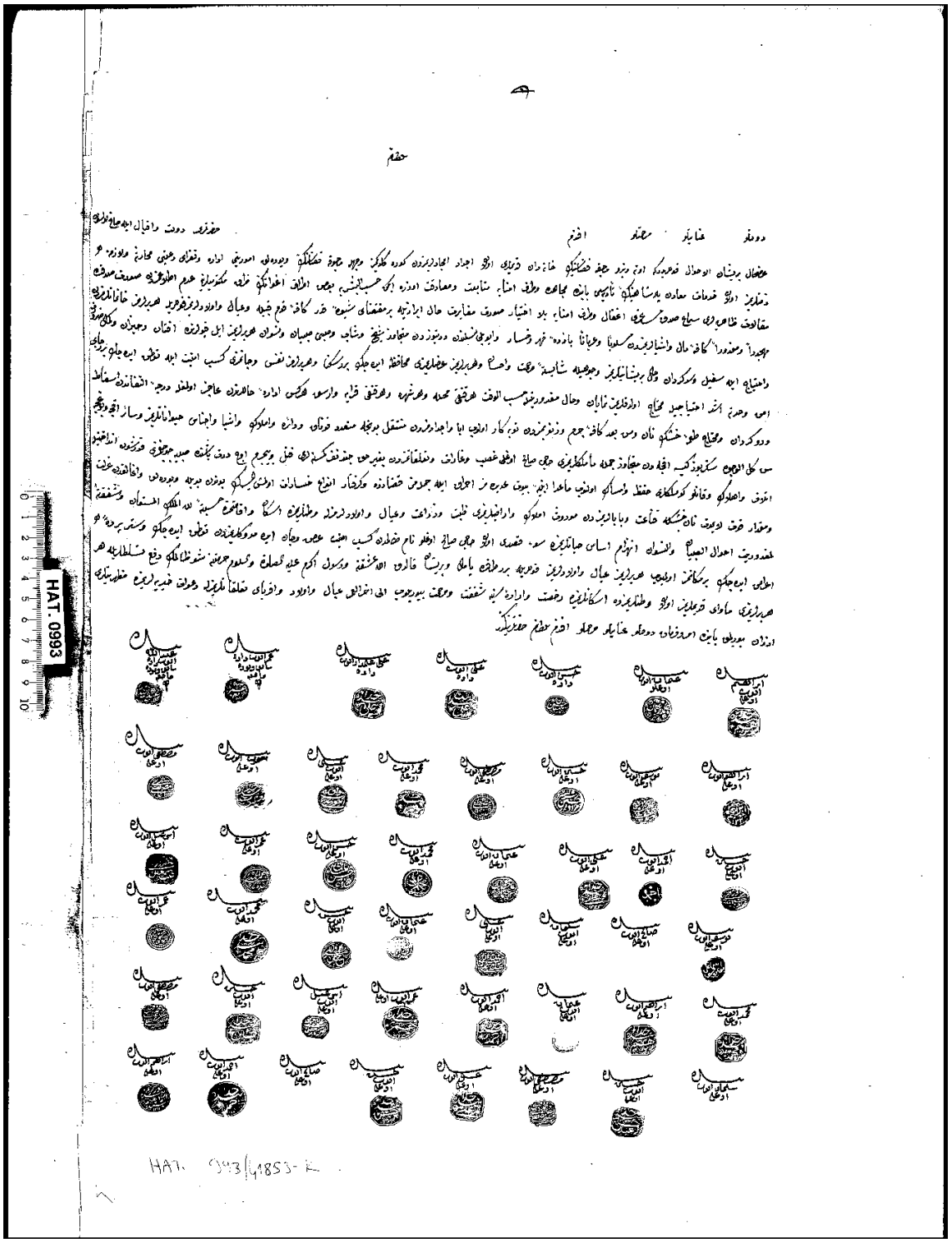

Ek-6: Eyüboğlu Yerleşimleri: 1251 (1835-1836) Tarihli Maçka Müslim Nüfus Defteri-İspela tâbi'-i Kaza-i Maçka-Tıpkıbasım, BOA, NFS.d, 1100, 1-2.

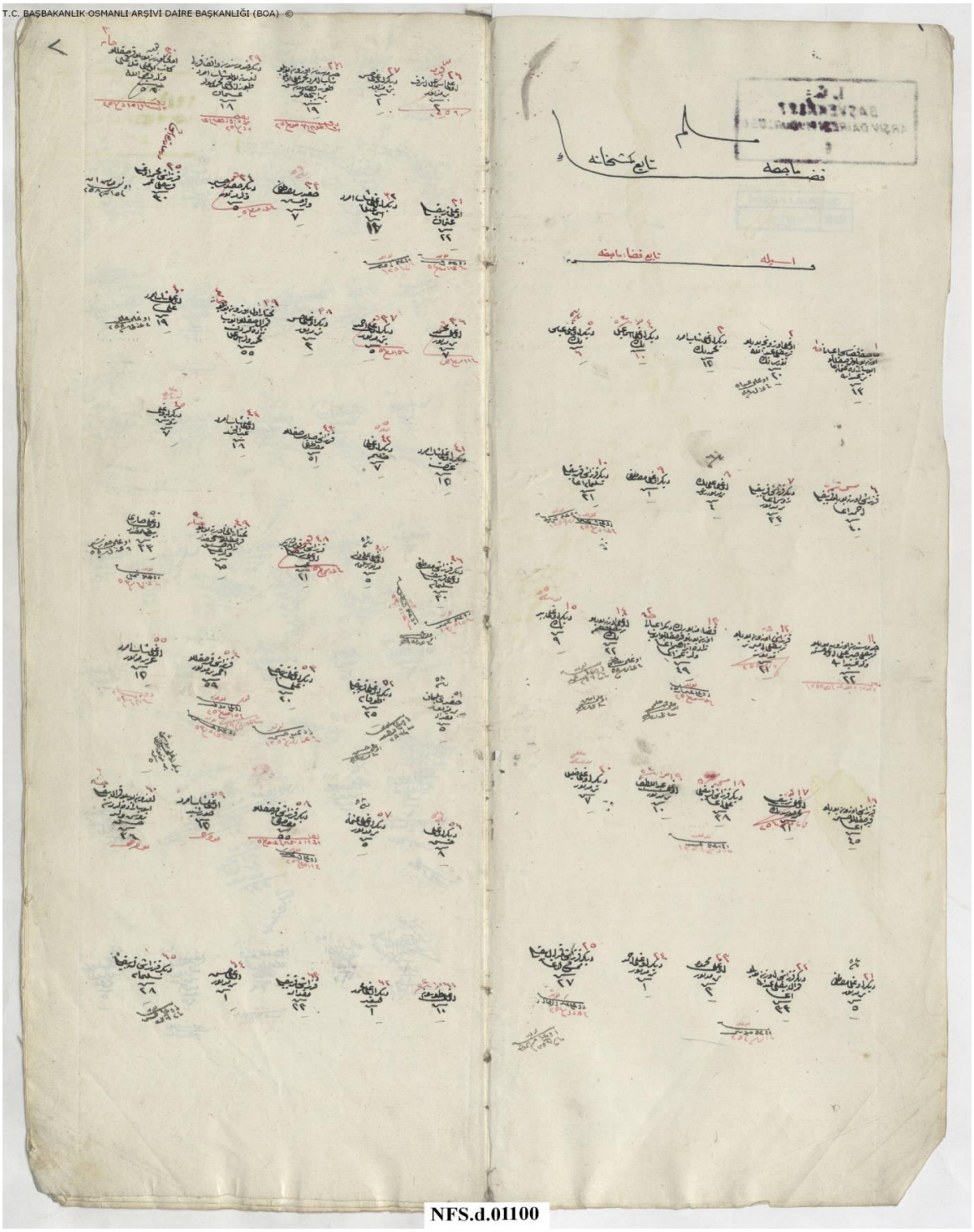

Ek-7: Eyüboğlu Yerleşimleri: 1251 (1835-1836) Tarihli Maçka Müslim Nüfus Defteri-İspela tâbi'-i Kaza-i Maçka-Tıpkıbasım, BOA, NFS.d, 1100, 3-4.

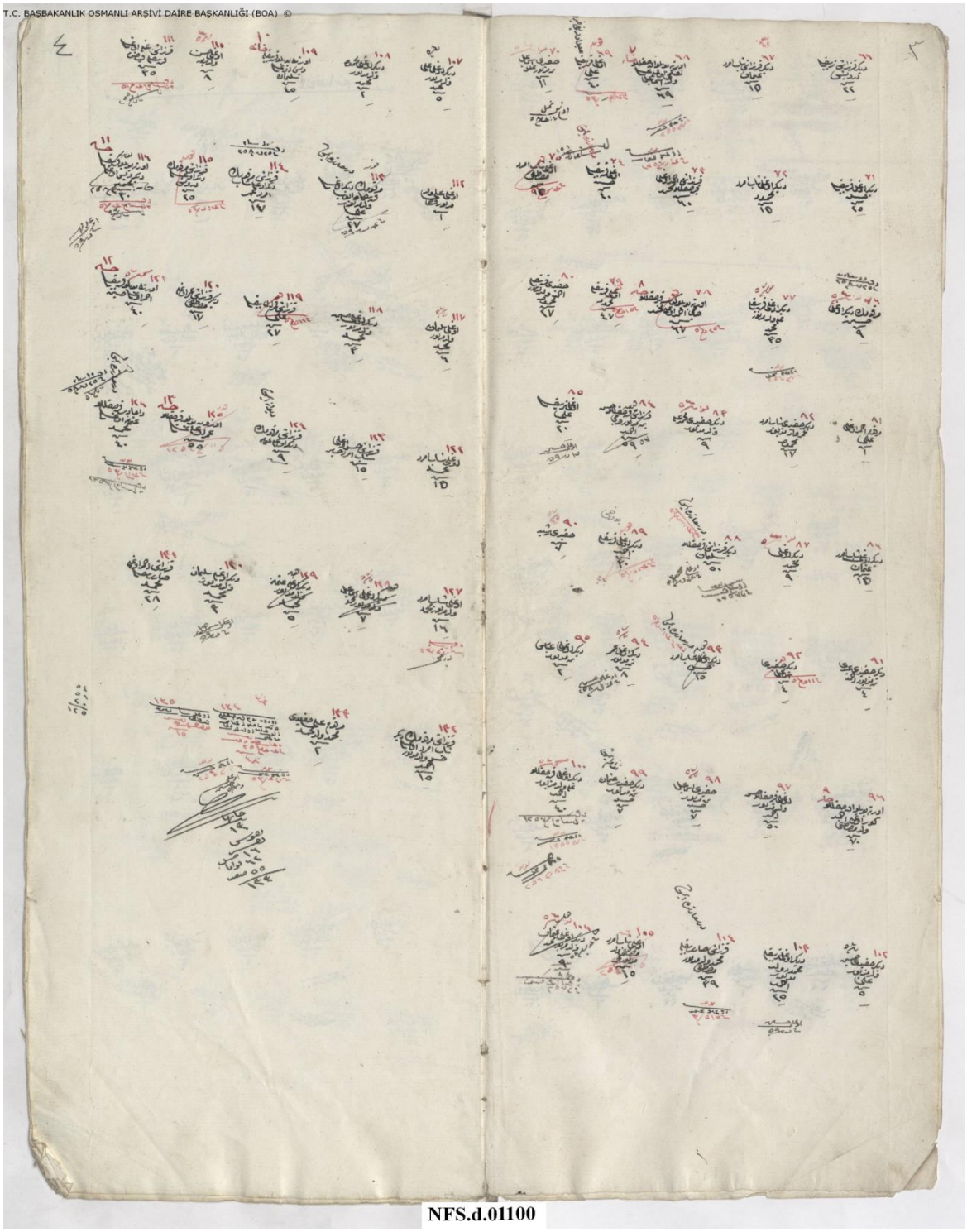

Ek-8: Eyüboğlu Yerleşimleri: 1251 (1835-1836) Tarihli Maçka Müslim Nüfus Defteri-Zanoy tâbi'-i Kaza-i Maçka-Tıpkıbasım, BOA, NFS.d, 1100, 41-42.

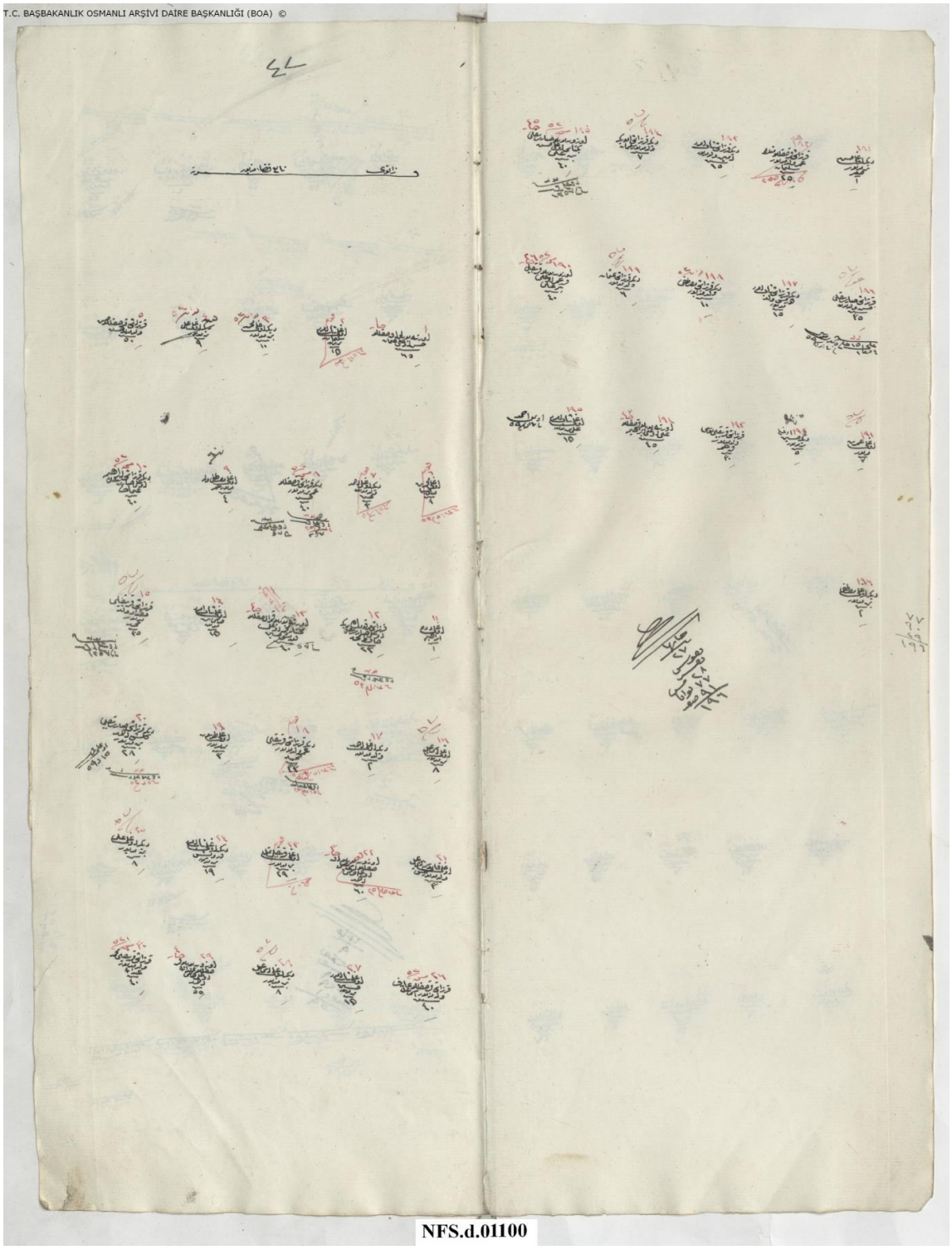
T.C. BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ DAİRE BAŞKANLIĞI (BOA) ©

Ek-9: Eyüboğlu Yerleşimleri: 1251 (1835-1836) Tarihli Maçka Müslim Nüfus Defteri-Zanoy tâbi'-i Kaza-i Maçka-Tıpkıbasım, BOA, NFS.d, 1100, 43-44.

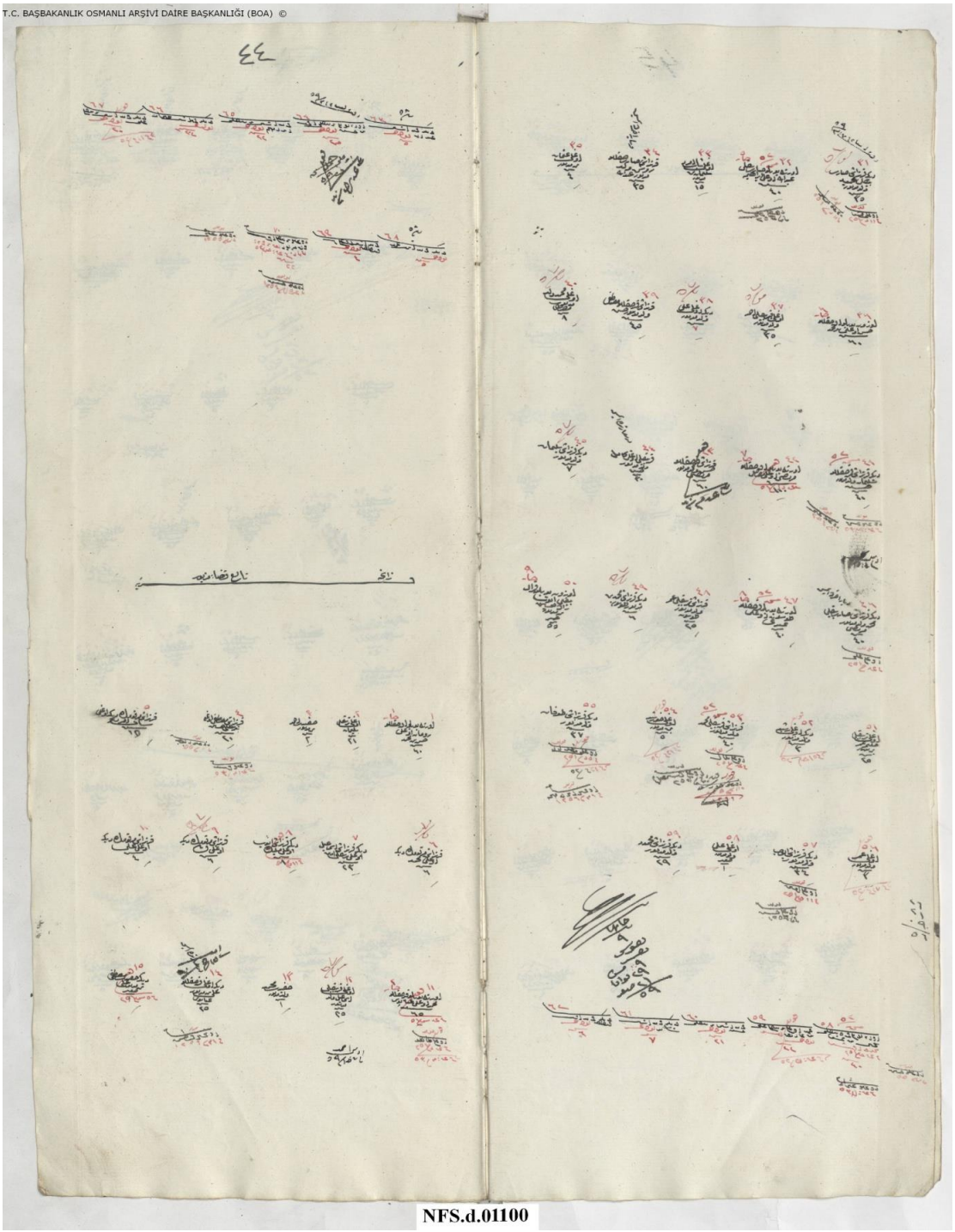

Ek-10: Eyüboğlu Yerleşimleri: 1251 (1835-1836) Tarihli Maçka Müslim Nüfus Defteri-Kusera tâbi'-i Kaza-i Maçka-Tıpkıbasım, BOA, NFS.d, 1100, 7.

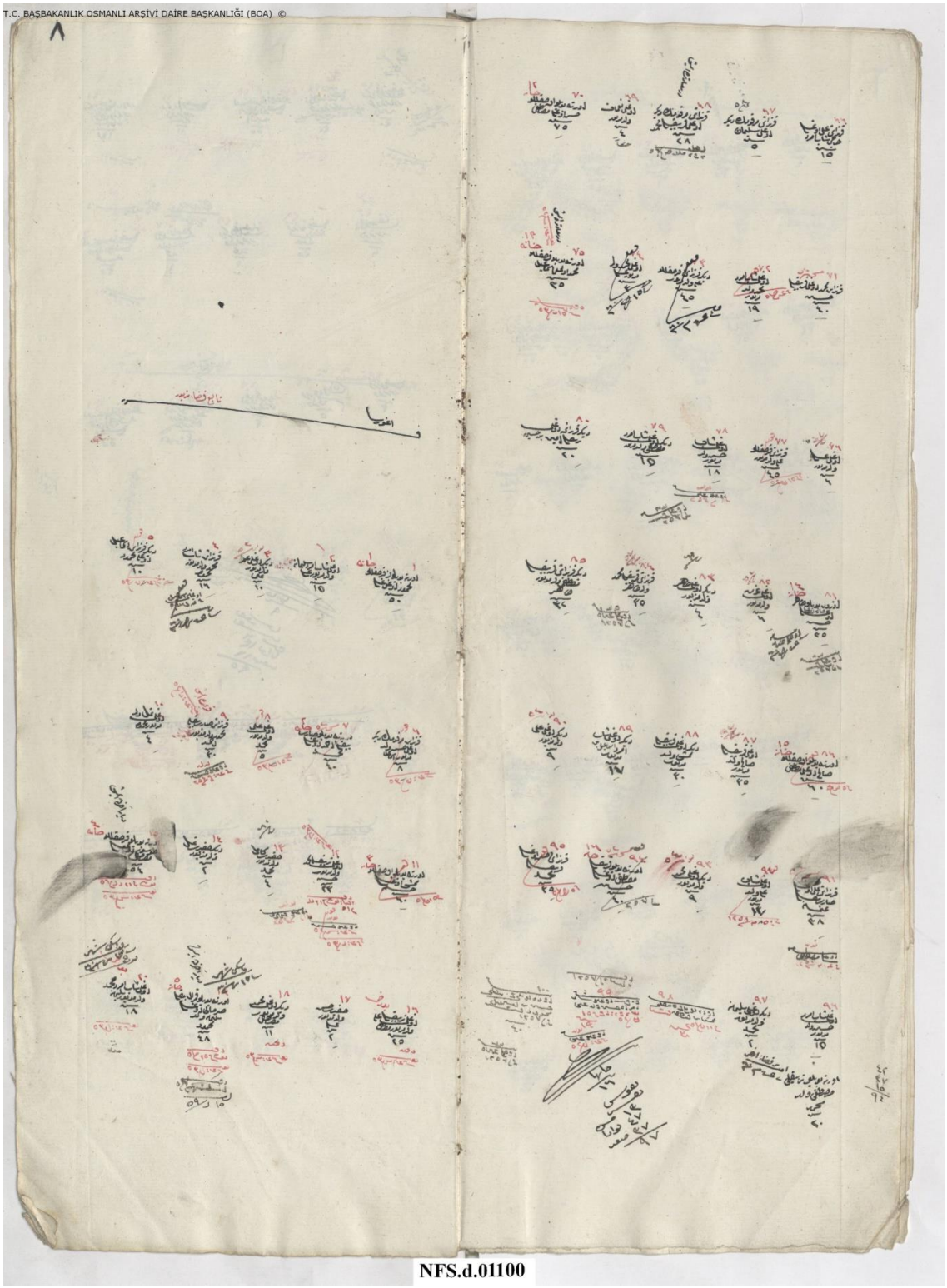

Ek-11: Eyübzâde İbrahim Ağa'nın Eşi ve Serdarzâde Mustafa Ağa'nın Kızı Gülizar Hanım'ın Mezar Taşı Kitâbesi

Hüve'l Bâkī
Benim nâzik tenim hâk-i siyâha eyleyen pinhân
Hüdâ'nın sahn-ı kudret-i dünya ki esrar ider ancak
Ne dünyadır ne tâ'li'dir vücûdum eyleyen ma'dûm
Ecel peymânesinden bizi merâci' esir eder ancak
Beni güller gibi evlâdlarımdan eyledi mehcûr
Bana te'sîr eden ol cânların punarıdır ancak
Oku bir Fâtiha ihlâsile bend-i kıyâs ettiğim
Seni de ben gibi cihânın kılmak ânın kârıdır ancak
Eyyübzâde merhûm İbrahim Ağa'nın
Halîlesi ve Serdarzâde
Mustafa Ağa'nın kerimesi
Gülizar Hanım'ın Rûhiçün el-Fâtiha
Sene 1312.

Gülizar Hanımın Mezar Taşı-Olasa Köyü
Fotoğraf: Emre Eken, **Tarih:** 30 Haziran 2016.

Ek-12: Eyübzâde İbrahim Ağa'nın Oğlu Osman Ağa'nın Mezar Taşı Kitâbesi

Şefâ'at-i li-ehli'l-kebâ'ir min ümmeti
Genç yaşında çünki oldı pederim zîr-i zemîn
Gece gündüz valideynim eylesun âh u enîn
Kimseye zâ'ika-i mevtten necât olmaz gayri
Küllî nefsiçün buyurdı zât-ı Râbbe'l-'âlemîn
Şânına levlâk levlâk buyurmuştur Hüdâ
Sen şefâ'at kıl bize ey Râhmeten li'l-'âlemîn
Na-murâd olurdum bu dünyada murâda ermedim
Eyleye ya Râb cinân içre enîsim hûr-i 'în
Eyyübzâde İbrahim Ağa'nın mahdûmu
Osman Ağa'nın Rûhiçün el-Fâtiha
Sene 1275 Fî 5 L [Şevval].

Eyübzâde Osman Ağa'nın Mezar Taşı-Olasa Köyü
Fotoğraf: Emre Eken, **Tarih:** 30 Haziran 2016.

Ek-13: 1260 (1844) Tarihli "Gümüşhane Maden-i Hümâyûn'a Mülhak Maçuka Kazasının Havi Olduğu Kurâsında Bulunan İslâm'ın İşbu 1260 Senesi Muharrem'inden Receb'üş-Şerîf'inin Gurresi'ne Gelinceye Kadar Tevellüd ve Fevt ve Gelib Gidenlerinin Yoklama Defteri"-Kusera İkinci Karye-i Müslim-Tıpkıbasım, BOA, ML.CRD.d, 756/2.

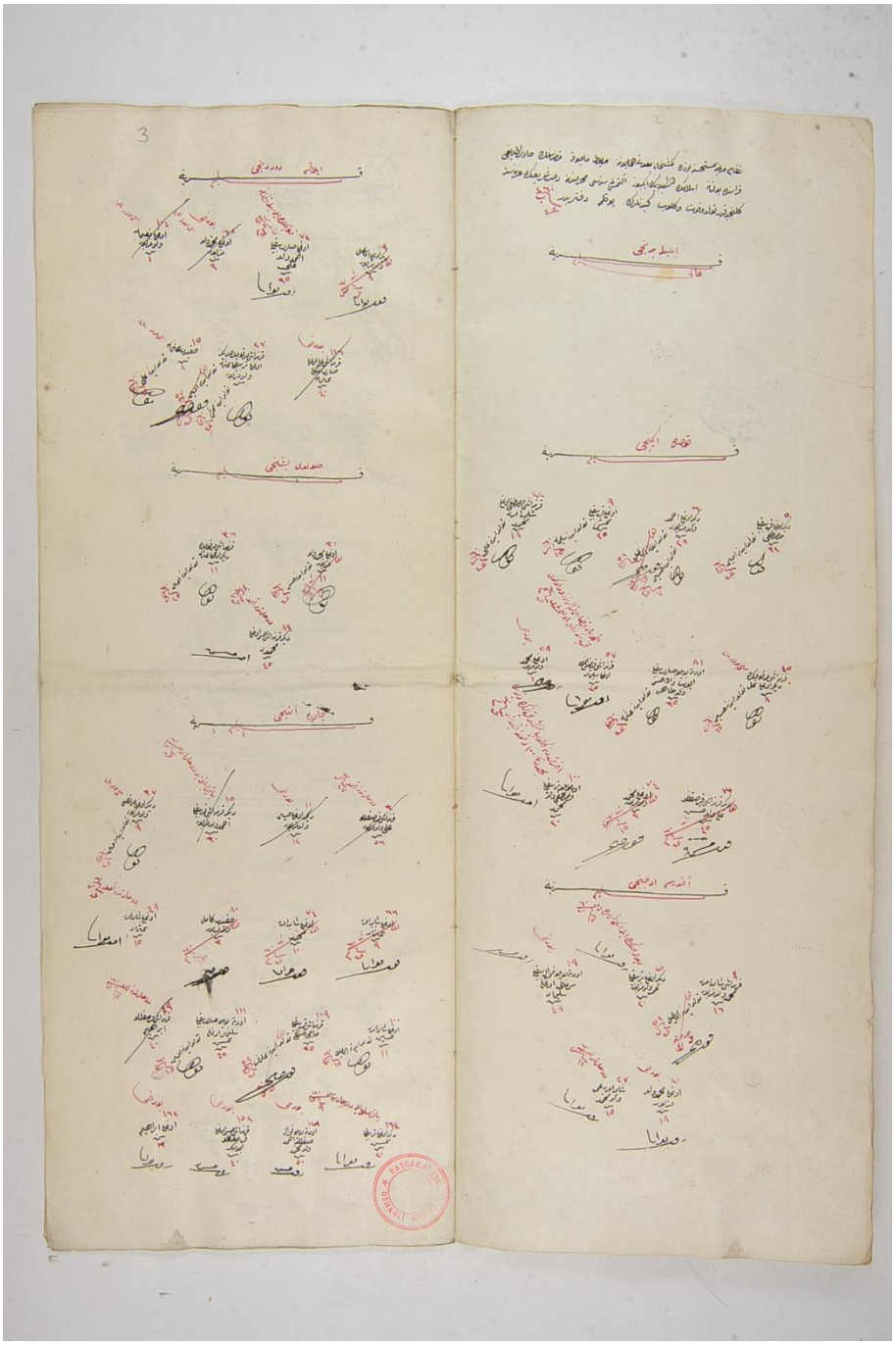

Ek-14: Eyübzâde Mehmed İzzet Efendi'nin Eşi ve Hasan Ağa'nın Kızı Havva Hanım'ın Mezar Taşı Kitâbesi

Huve'l- Hallâku'l-Bâkī
Hazret-i hallâk-ı a'lem yoklamıştı kader
Genç iken bu kara topraklar bana oldu makar
Göz açub dünya murâdını ben henüz görmüş idim
Neyleyim erdi ecel hak'tan bana verdi sefer
Mümkün olsa bu mezarımdan bir âh etsem bugün
Yeryüzünde a'lemi zulmet tutardı serteser
Öyle bir dert firâkiyle bu hâke girmiştim
Kim bükerdi serviler kaddini bu derd bilseler
Yâ ilâhî sen benim cümle kusurum 'afv edüb
Rûz-ı mahşerde bana gösterme âlâm-u keder
Eyyübzâde İzzet Ağa halîlesi ve Hasan Ağa kerimesi
Merhûme Havva Hanım Rûhiçün Fâtiha
Fî 16 Câ [Cemâziyelevvel] Sene 1265 [9 Nisan 1849][913]

Fotoğraf: Emre Eken, **Tarih:** 27 Haziran 2016.

[913] Bu mezar taşının transkripsiyonu Murat Yüksel ve Hülya Ölçay tarafından yayımlanmıştır. Yüksel, *Trabzon'da Türk-İslâm Eserleri ve Kitabeler*, c. V, 330-332; Ölçay, "Trabzon Sülüklü Mezarlığı 19. Yüzyıl Kadın Mezar Taşları," 136-138.

Ek-15: Ali Galip Efendi'nin Eşi Hacı Necât Asiye Hanım'ın Mezar Taşı Kitâbesi

Huve'l- Hayyu be- Hak Hestî
Eyyübîzâde Ali Galip Efendi'ninn dirîğ
Zevcesi Asiye kim etdi bekāyı rıhleti
Hacısalihzâde Ossman Ağa'nın idi
Duhter-i Pâkize-i pür-'iffet ü pür 'ismet-i
Tattırub ana şarâb-ı mergi sâkī-i ecel
Gitti ol-demde dimağından bu dünya lezzeti
İrce'i emri şerîfîn duydu gitti buldu hem
Da'vet-i hakka icâbetle saray-ı vâhdeti
Aç gözün gafletten ey gāfil oku bir Fâtiha
Sende bir gün terk edersin işbu dâr-ı mihneti
Genç iken 'azm-i simât-ı rahmet etti kendilik
Kaldı evlad-ı 'iyâl-u akrabâda fırkāti
Rahlet-i hengâmda Bâdi dedi tarihini
Eyledi Hacı Necât Asiye dâr'ül-cenneti
Fî 8 Receb Harrarrahû Azîz sene 1298 [6 Haziran 1881]

Fotoğraf: Emre Eken, **Tarih:** 27 Haziran 2016.[914]

[914] Bu mezar taşının transkripsiyonu Hülya Ölçay tarafından yayımlanmıştır. Ölçay, "Trabzon Sülüklü Mezarlığı 19. Yüzyıl Kadın Mezar Taşları," 66; Mezar taşının fotoğrafı, çizimi ve taş hakkında değerlendirme için ayrıca bkz. [66-69]
Mezar taşının değerlendirnesi ve trankripsiyonu için ayrıca bkz. Yüksel, *Trabzon'da Türk-İslâm Eserleri ve Kitabeler*, c. IV, 309-311.

Ek-16: Eyübzâde Mehmed Efendi'nin Oğlu Şemsi Bilal Efendi'nin Mezar Taşı Kitâbesi

Mülkiye
Kaymakamı
Eyüboğlu
Şemsî
Efendinin
Ruhuna
Fatiha
Fevt 1299 (1881/1882)

Fotoğraf: Emre Eken, **Tarih:** 29 Haziran 2016.[915]

[915] Mezar taşı, Mataracı Merkez Mezarlığında bulunmaktadır.

Ek-17: Maçka Kazasına Bağlı Zanoy Köyünden Tapu Memuru Eyübzâde Şemsi Bilal Efendi'nin Oğlu Numan Sabit Efendi'nin Fotoğrafı ve Mührü,[916] Kaynak: Eftal Eyüboğlu Arşivi.

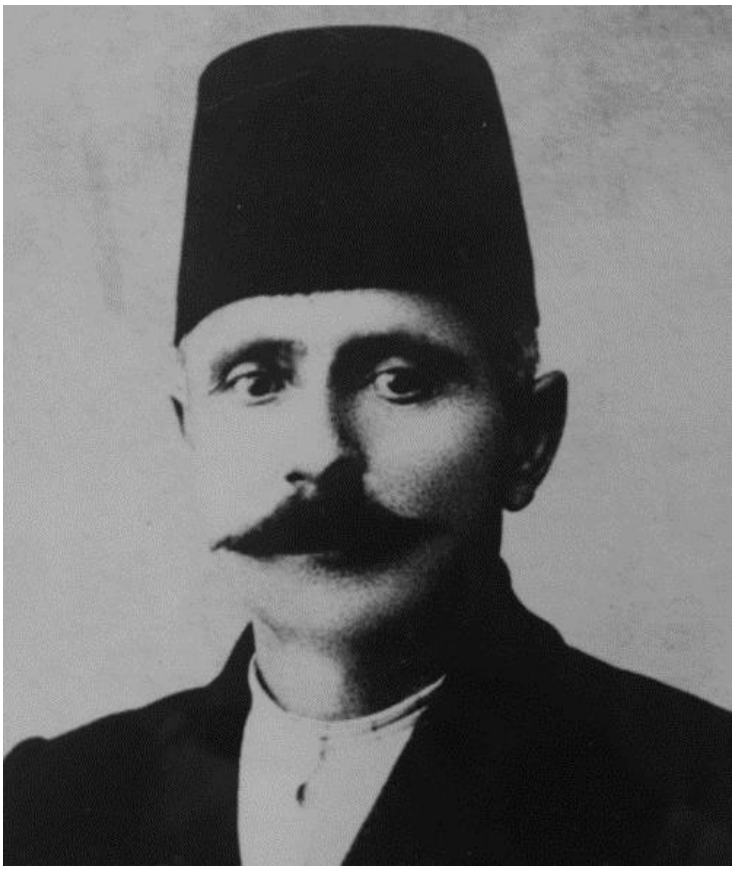

[916] Eftal Eyüboğlu'ndan alınan belgelerden elde edilen mühür üzerinde, yazıların belli olması için, dokusu ve içeriği etkilenmeyecek şekilde düzenleme yapılmıştır.

Ek-18: İç İl (İçel) Naibi Eyübzâde Süleyman Efendi'nin Oğlu Hasan Hilmi Efendi'nin Ulema Sicil Dosyası-Tıpkıbasım, Bâb-ı Meşîhat Şeyhülislâmlık Arşivi, Ulema Sicil Dosyaları, No: 0011.

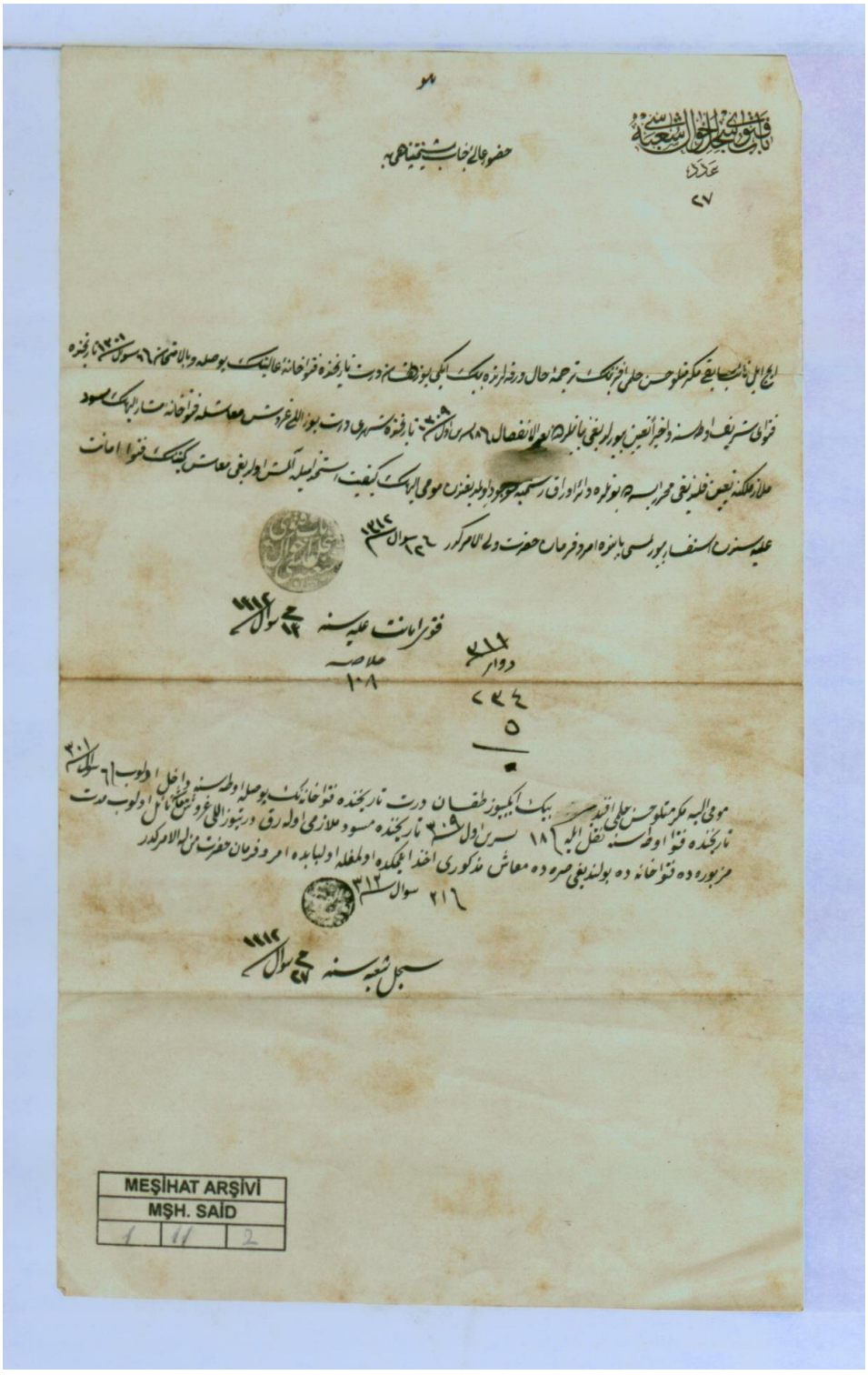

دار مشیخت اسلامیه

سجل شعبه سی

اسئله	اجوبه
صاحب ترجمه نک بم و مخلص و یکی سید پدری ای و یدی ای هر بندان نایب ناموریت و ریاست سی یه بزیر معروف او دقتان نایب فتحی سالا به نسبت و شرفی	اسم سن مخلص علی بر نک اسی سیدنا ابو ایوب زاده دیکله معروفم
تاریخ تحصیل دلالتی	یک یکیوز الحمد ارت تاریخنده عمر مزون و لایتی ولنده زاده قضاسنه مخی و نک ناریسنک قره ناج قریه سنده تولد ایتم
مکاتب ابتدائیه و رشدیه و تحصیل خصوصیه ایله فنون عالیه و فنلری لایعلمه و تحصیل مختصره حرفت و صناعت بالتحصیل بالکز نک و ایدی و تمامیله و ذاتیله و وزارت زیر مختلفه ده و وقت ریاست انتظار تحقیقه و مکتب شیاخانه سی و زمانه ده تخصیلیاتمه سی ذکر ایده یم	حین صباوتمده مکتبده و ملکتده و ملکارت مقدمه و قرآن تکمیر و تجوید کورمیسی قضاسنه بن سنه قدر تحصیل علوم ایده رک فارسی و مقدمات علوم و ملک تاریخنده استانبوله کلوب قره ناج جوارنده مولد ایلیک اسمنده بر ترکمن کیمسه نک جفتلیک اسمنده بر چفتلیک تحصیلنه محمود کاملی افندی حضرتلرینک صباح درسنه ادام و اکمال شرح ایلدیکی ملا زمت نک اجازت نامه سنی و اجازتنامه یه ده تحقیقات مقدمه و کورمیسی مرحوم نعمانی افندی نک ایکنجی درسنه حواشی مقدمه و مطالعه و مقدمه و اجازه نامه سنی مطالعه و اصول فقه و درسه و تفسیر کی علوم و فنونک اعلی تحصیلاتم تمکیل ایده رک دخی بیک نکلم و تحریر ایدرم
خدمت اداریه سنه مباشرتلرم و مناصب و مقامات و مدارج و ترفیعاتم بشنه و ذکره و ذیل و الشرقی نامه سنده مفصل و اجمالی بیان ایلدیکم و ایدیکم جهتله بو محله اعاده سنه لزوم کورمیوب یالکز بو محله ده ذکر ایده یم که ۱۲۹۳ سنه سی ربیع الاخرینده ۲۰ یاشمده ایکن ۱۲۹۳ سنه سی ربیع الاخرینده ۲۰ یاشمده ایکن ۱۲۹۳ سنه سی ربیع الاخرینده ۲۰ یاشمده ایکن	ایورک یکیوز اون ایکی تاریخنده مکتوبجی کاتبلکنه نصب و تعیین اولنه رق اون بش سنه قدر بو خدمتده بولندقدن صکره ۱۲۹۳ سنه سی ربیع الاخرینده ۲۰ یاشمده ایکن ۱۲۹۳ سنه سی ربیع الاخرینده ۲۰ یاشمده ایکن ۱۲۹۳ سنه سی ربیع الاخرینده ۲۰ یاشمده ایکن
انقضا ملک اسباب حقیقی نه در نکاتنده مفصلا و بوجه تحت محاکمه یه آلنشمش ایسه تحت و برائت دیکله تجه و رشد و رجوعی کوستریلمیه رک اون اون بش سنه دن بری ناظم اسلر ایله مصاحبه و تحریر سی نامه سلر ایله مخصوص صاحبی برائت ذمته دائر شایان تقدیر اوراقی و اسنادی و مبرهن و موثقات مذکور مالک موخر الذکر عمی سنه خاسته و سنه اولی اخذ اراضه وقت و صاحب دیک و فی انظار ترته توقیف ایچون کمال دقت و اعتبار ایله دکن بر کمسه ی خود سید باشی و دوشمن و فرمان بکلیکلری ذات عالیه یه دیکله شیاخانه ی انتخاب و اجازتنامه و برائتنامه و سائر اوراقی موجوده و متقدمه صورتلرینک ذیلده اعاده سنی و زیاده تطویل و تقریبه بطلی لازم کلمز.	
ملاحظات	

MEŞİHAT ARŞİVİ
MŞH. SAİD

MEŞİHAT ARŞİVİ
MŞH. SAİD

Ek-19: Eyübzâde Osman Nuri'nin Cemal Rıza Bey'le Birlikte Neşrettiği *Genç Fikirler* Dergisinin 2 Teşrinievvel 1340 (2 Ekim 1924) tarihli 1. Sayısının İlk Sayfası-Tıpkıbasım.

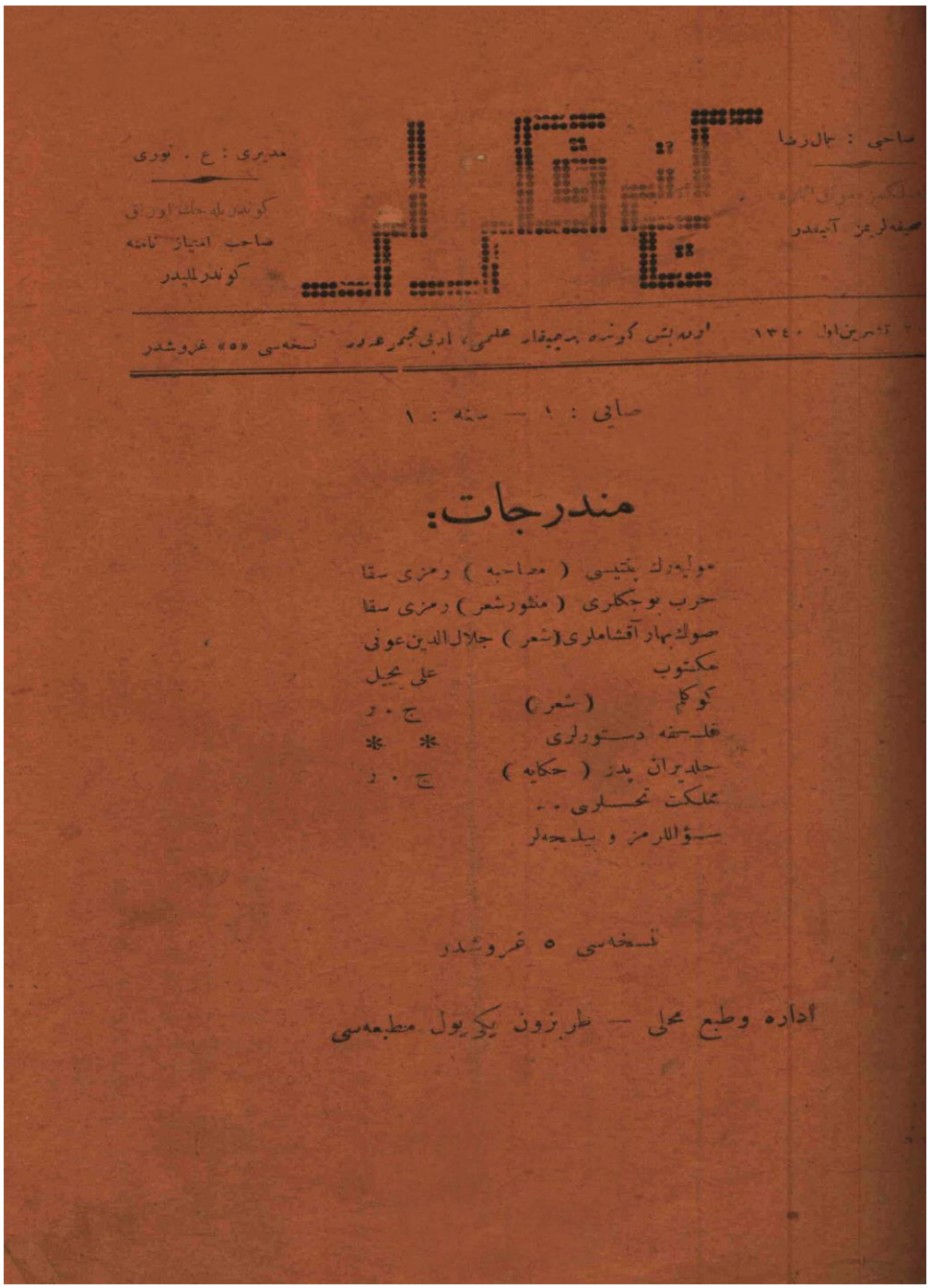

صاحبی : جمال رضا

مدیری : ع . نوری

کوندار بله جك اوراق
صاحب امتیاز تامنه
کوندرلیدر

صیفه لرمز آیمدر

۲ تشرین اول ۱۳۴۰ اوچ بش کونده بر جیفه علمی، ادبی مجموعه در نسخه سی «۵» غروشدر

صایی : ۱ — سنه : ۱

مندرجات:

مولیه رك بتیسی (محاسبه) رمزی سقا
حرب بوجکلری (منظوم شعر) رمزی سقا
صوك بهار آقشاملری (شعر) جلال الدین عونی
مکتوب علی بحیل
کوکلم (شعر) ح . ر
فلسفه دستورلری * *
جلیران پدر (حکایه) ح . ر
مملکت تحسلری . .
سؤالارمز و بیلمجه لر

نسخه سی ۵ غروشدر

اداره وطبع محلی — طرزون یکیول مطبعه سی

Ek-20: Eyübzâde Osman Nuri'nin Yayımladığı *İkbâl* ve *Feyz* Gazeteleri için Gerekli 2500 Kilo Kâğıdın Gümrük Vergisinden Muaf Tutulmasına Dair Kararname-Tıpkıbasım, BCA, 30-18-1-1/5-17-1.

Ek-21: Eyübzâde Osman Nuri'nin Rus İşgali Esnasında Tahrip Edilen Matbaasını Yeniden Faaliyete Sokmak İçin Yardım Talebinde Bulunduğuna Dair Belge-Tıpkıbasım, BOA, MF.MKT, 1238/59.

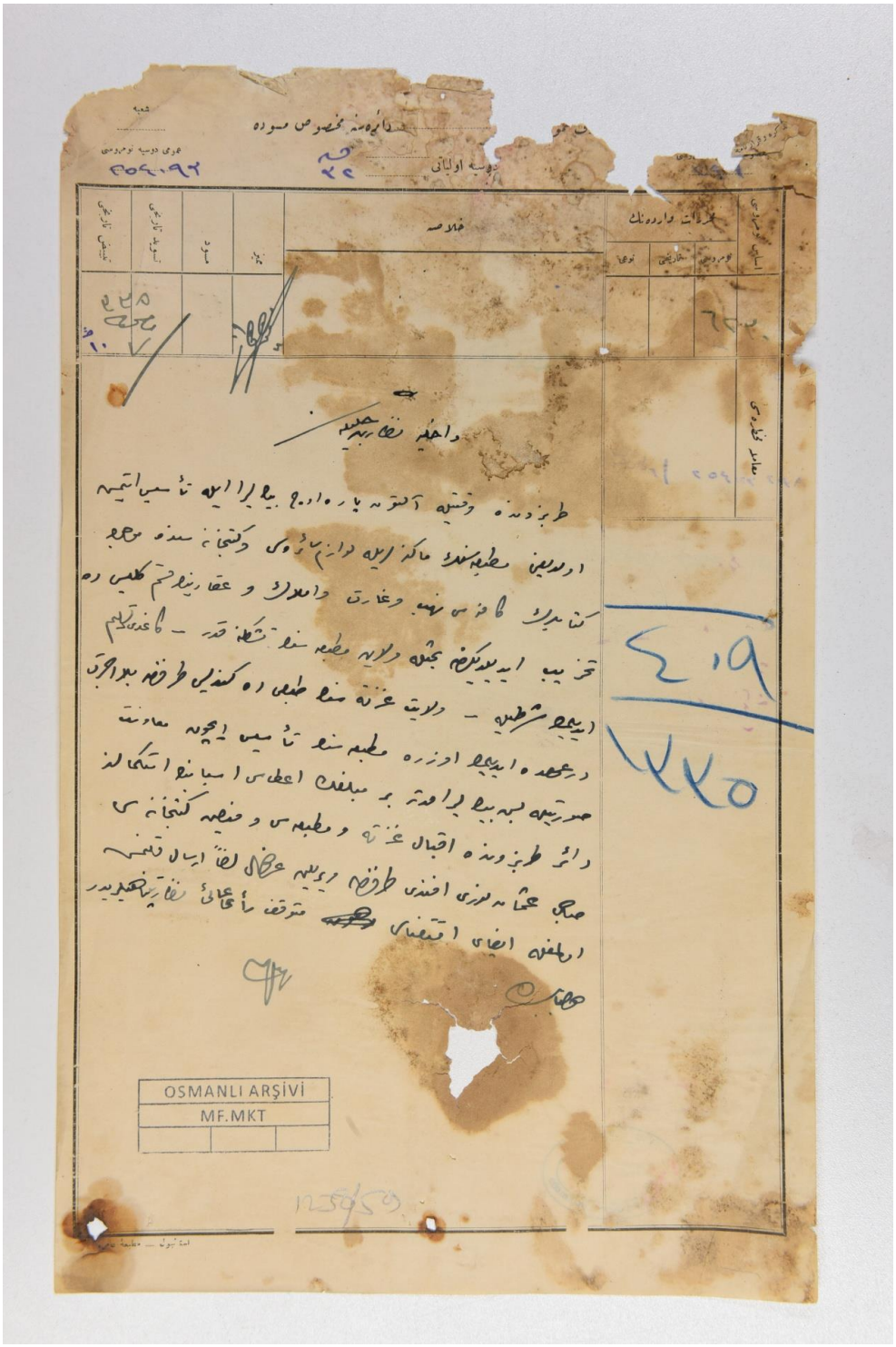

Ek-22: Eyübzâde Ömer Fevzi'nin Paris'te Yayımladığı Rehber-i İnkılâp Adlı Gazetenin Yurda Sokulmamasına Dair Çıkarılan Kararname-Tıpkıbasım, BCA, 30-18-1-2/15-76-15.

T. C.
BAŞVEKÂLET
MUAMELAT MUDURLUĞU
Şube: ———
Sayı: 20-251

T. C. BAŞBAKANLIK CUMHURİYET ARŞİVİ

KARARNAME

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

Yüz ellilikilerden Ömer Fevzi tarafından Paris'te çıkarılan (Rehberi İnkilâp) gazetesinin hükûmeti cümhuriyemiz aleyhine neşriyatta bulunduğu anlaşıldığından memleketimize sokulmaması ; Dahiliye Vekâletinin 5/9/930 tarih ve 782 numaralı tezkeresiyle yapılan teklifi üzerine İcra Vekilleri Heyetinin 23/II/930 tarihli içtimaında tasvip ve kabul olunmuştur .

23/II/930

REİSİCÜMHUR

Gazi M. Kemal

Bş. V. İsmet

Ad. V. Yusuf Kemal

M. M. V. V. Dr. Refik

Da. V. İmzada bulunmadı

Ha. V. İçtimada bulunmadı

Ma. V. Hasta

Mf. V. Ekrem

Na. V. Fevzi

İk. V. Mustafa Şeref

S. İ. M. V. Dr. Refik

030 | 18 | 01 | 02 | 15 | 76 | 15

Ek-23: Eyübzâde Esad Ömer'in Kahkaha Gazetesi ile İstikbâl ve İstanbul Gazetelerinin Kapatılmasına Dair 8 Mart 1925 Tarihli Takrir-i Sükûn Kanunu-Tıpkıbasım, BCA, 30-18-1-1/13-13-5.

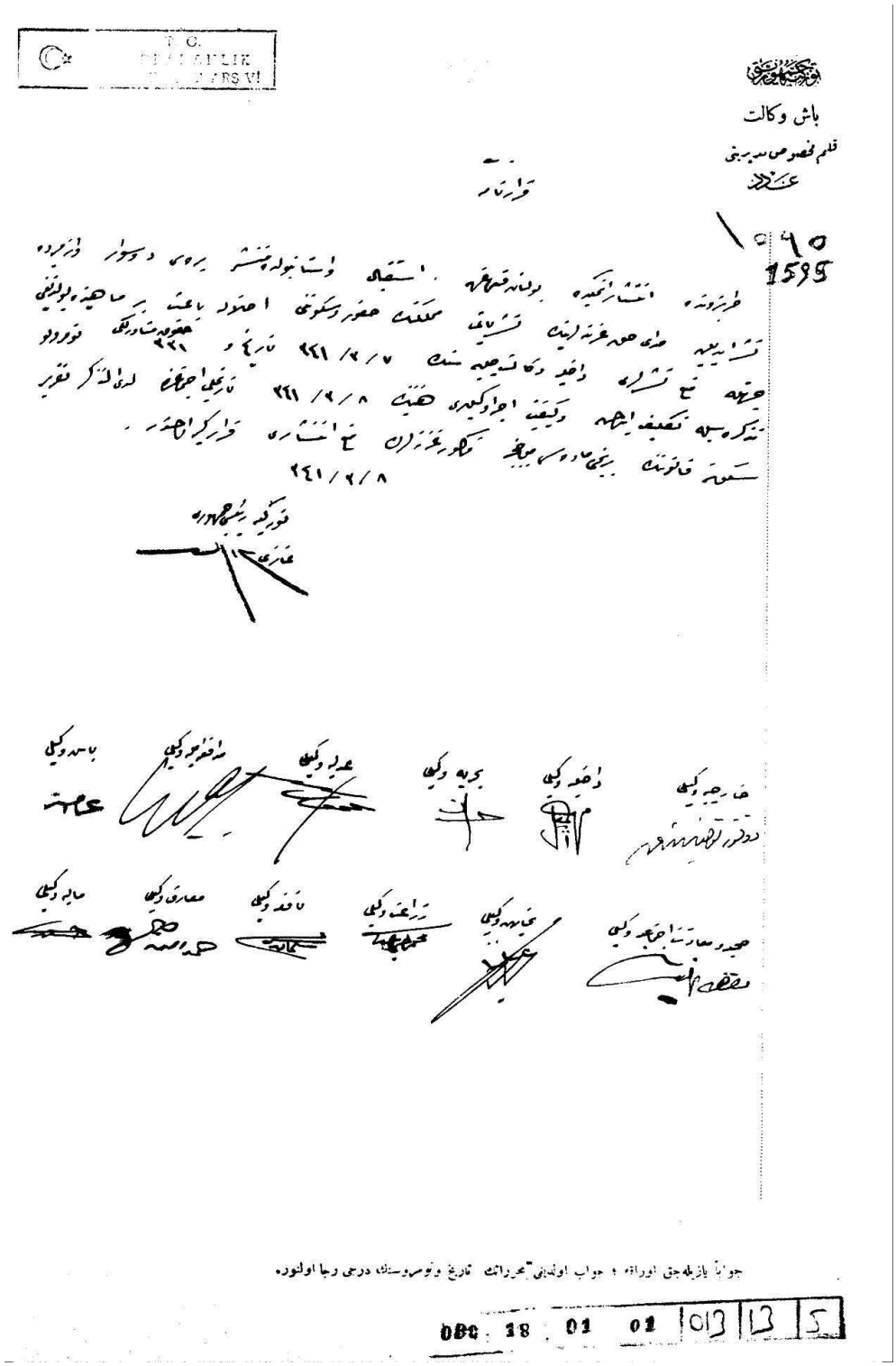

Ek-24: Eyübzâde Mehmed İzzet Efendi'nin 1920 BMM Seçimlerine Dair Mazbatası-Tıpkıbasım, TBMM Arşivi, Sicil No: 415.

Resmi mühür
Trabzon vilâyeti
Belediyesi

Her kazadan aldığı rey mikdarı

İntihap olunan zatın ismi	Memuriyeti	Merkezi vilâyet adet	Ordu kazası adet
Eyüp zade İzzet efendi	Trabzon mebusu sabıkı	33	37

Giresun adet	Tirebolu adet	Görele adet	Vakfıkebir adet	Akçaabat adet	Maçka adet	Sürmene adet
49	24	21	31	28	21	26

Of adet	Meczuan aldığı rey mikdarı adet
23	293

Ankarada teşekkül eden meclisi fevkaladeye Trabzon sancağından gönderecek azalar için livai mezkûre mülhak kazalarla merkez kazasında icra kılınan intihabatı umumiye netayicini mübeyyin salifüzzikir kazalar heyeti teftişiyesinden vurut eden mezahibtta münderiç ara ledettasnif balâde ismi muharrer zatın iki yüz doksan üç rey ile ihraz ekseriyet eylediği tahakkuk etmiş olmakla Trabzon sancağı için mezkûr azalığa intihap olunduğunu mübeyyin işbu mazbata bittanzim bir nushası mumaileyh İzzet efendiye itaa kılındı. I Mayis 1336

Trabzon heyeti teftişiye ve Belediye reisi — Meclisi idare azası — Meclisi idare azası — Meclisi idare azası

Belediye azası — aza — aza — aza — aza — aza

Ankarada teşekkül eden meclisi fevkalade azalığa için Trabzon merkez sancağından icra kılınan intihabat neticesinde Eyüp zade İzzet efendi (293) reyi ekseriyetle mezkûr azalığa intihap edilmiş olduğunu mübeyyin işbu mazbata münderecatı heyetimiz tarafından dahi zeylen tasdik olunur.

Vali Kadı defterdar mektupcu maarif müdürü — 2 Mayis 336 Sermühendis ziraat Md.

Ek-25: Mehmed Rahmi Eyuboğlu'nun 1923 TBMM Seçimlerine Dair Mazbatasının Dâhiliye Vekâletine Sunulduğuna Dair Belge ve Terceme-i Hal Belgesi-Tıpkıbasım, *TBMM Arşivi,* Sicil No: 634.

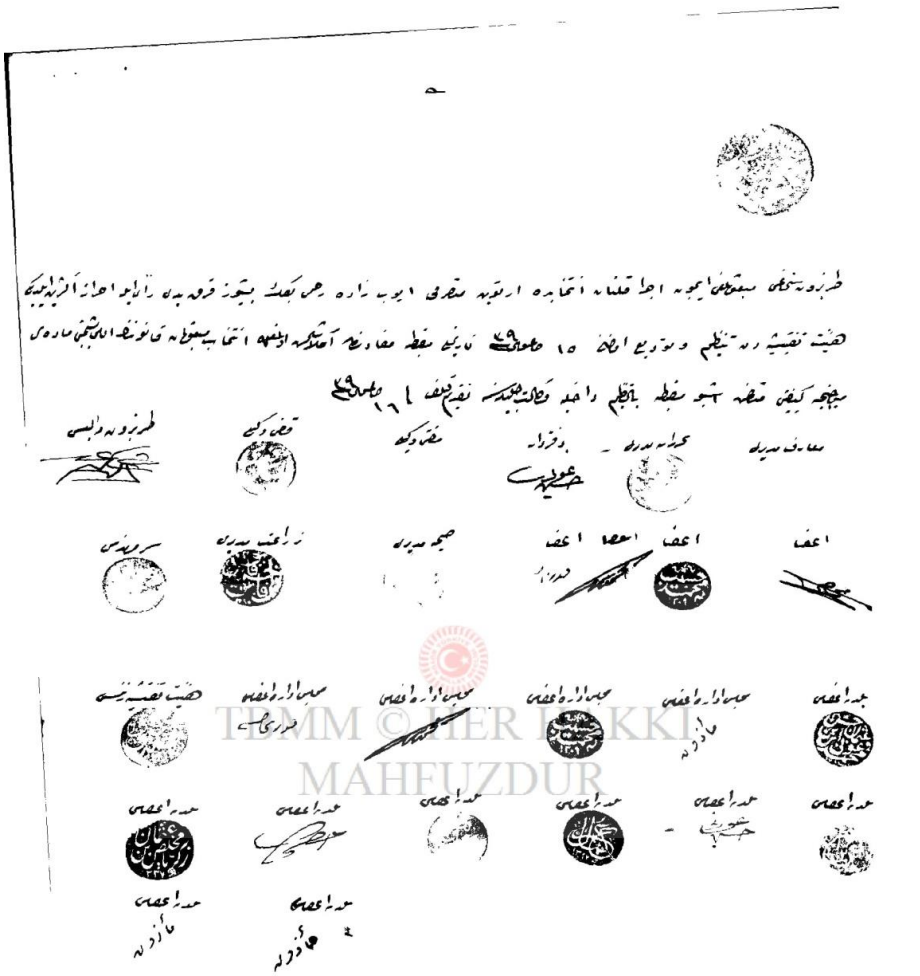

TBMM © HER HAKKI MAHFUZDUR

634

مرد

تورکیا بیوك ملت مجلسنه ایکنجی دورهٔ انتخابیه ده اعضا انتخاب اولونان ذوات کرامه مخصوص مختصر ترجمهٔ حال ورقه سیدر .

هویت : طرابزوده مبعوث رحمی بك .

اثر انتخابیه سی	طرابزوده سنجاغی .	انتخابدن اول صوك مأموریتی	آرتوین لواسی متصرفلغی .
اسمی	ایوب زاده محمد رحمی بك .	مأمور دکلسه انتخابدن اول صوك وضعیتی	.
پدرینك اسمی	محمد حمدی افندی .	مضبطهٔ انعامیه تاریخی	۱۵ ماه صفر ۱۳۲۹
تاریخ تولدی	[۱۲۹۴] سنهٔ ایکی بوز طقسان درت هجری .	فاتح رأی اله مبعوث انتخاب اولدیغی	۵۴۷ نمبرلو قرعه یه سی رأی ایله .
محل تولدی	طرابزوده .	مضبطه سنك مجلس هیئت عمومیه سنده تاریخ تصدیقی (*)	۱۹ ماه صفر ۱۳۲۹ تاریخنده اکثریت آراسیله بو انتخاب تصدیق عمومیه جه قبول ایدلمشدر .
مسلکی	اداره مکتبه مأمورلغی .	محله تاریخ الحاقی	۱۱ ربیع الاول ۱۳۲۹ تاریخنده مجلسه الحاق ایلدم .

مختصر ترجمهٔ حال (**)

کوموشخانه سنجغی مکتب ابتدائی و رشدیه سنه طرابزوده ولادتی اعه اولمش و اشبو محله ده مکتب مکلفیت مشاهاتی ده مرتب دروسی تحصیل و اکمال ایدرك مکتب اعدادیه ده علی الوجه دروسی تکمیل ایلدکدن صکره ۱۳۱۴ سنه سنده مکتب مکلفیت مشاهاتی ده اعلی درجه ده ۲۸ حزیران ۱۳۲۹ تاریخنده تصدیقنامه سنی آلدم .

۱۳۱۵ سنه سنده ۲۵ نمره لرده قید اسم ایدرك ۱۳۱۶ سنه سنده ۲۵ نمره لرده ۱۳۱۷ سنه سنده ۲۵ نمره لرده ۱۳۱۸ سنه سنده ۲۵ نمره لرده ۱۳۱۹ سنه سنده ۲۵ نمره لرده ۱۳۲۰ سنه سنده ۲۵ نمره لرده ۱۳۲۱ سنه سنده ۲۵ نمره لرده ۱۳۲۲ سنه سنده ۸ نمره لرده ۱۳۲۳ سنه سنده ۵ نمره لرده ۱۳۲۴ سنه سنده ۵ نمره لرده ۱۳۲۵ سنه سنده ۵ نمره لرده ۱۳۲۶ سنه سنده ۵ نمره لرده ۱۳۲۷ سنه سنده ۵ نمره لرده ۱۳۲۸ سنه سنده ۵ نمره لرده ۱۳۲۹ سنه سنده ۵ نمره لرده طرابزوندن بورنا هیه سی تحریر نفوس قومیسیونی ریاستنه و ۱۱ ماه ربیع الاول ۱۳۲۹ ده ۸ نمره لرده تاریخنده بوزه بولی قضای قائمقامنی وکالتنه بولندم . معیت مأمورلغنده سنه نفاسه ی اکمال ایدرك انتقال ایلدکدن صکره بولندیغم مأمورلغم بر وجه آتی در :

۲۷	تموز	۱۳۲۷	ده	۱۵	طاشلی ۱۳۲۹ تاریخنده قید سوره سنه قضای قائمقامنی ؛
۲۰	طاشلی	۱۳۲۶	ده	۲۰	نیسان ۱۳۲۹ « « نکیسار « « ؛
۹	نیسان	۱۳۲۹	ده	۷	طاشلی ۱۳۲۱ « « ایدیسه « « ؛
۹	طاشلی	۱۳۲۱	ده	۲۸	نیسان ۱۳۲۱ « « عینزیه (سیواس) « « ؛
۸	طاشلی	۱۳۲۱	ده	۱	نیسان ۱۳۲۵ « « حرصه « « ؛
۸	نیسان/طاشلی	۱۳۲۵	ده	۵	طاشلی ۱۳۲۶ « « کوتاهیه سنجغی متصرفلغی ؛
۲۲	طاشلی	۱۳۲۶	ده	۲۲	حزیران ۱۳۲۸ « « آرتوین « « ؛
۲۱	طاشلی	۱۳۲۸	ده	۲۱	طاشلی ۱۳۲۹ « « « « « «

صدر اعظم اولان آرتوینه سنجغی متصرفلغنده ، طرابزوده سنجغی مبعوثلغنه انتخاب ایدیلمکده طولایی ۲۱ طاشلی ۱۳۲۹ تاریخنده انتقال و ۱۱ ربیع الاول ۱۳۲۹ تاریخنده بیوك ملت مجلسنه انتخاب ایلدم . ترجمهٔ حالم داعیه وکالتجه [۱۶۶] دوسیه نومره سیله مسجلدر . ۲۹ نیسان ۱۳۲۹

طرابزوده مبعوثی
ایوب زاده

(*) بو قطعه مجلس هیئت تحریریه سنجه املا اولنه جقدر .

(**) ترجمه حال اساسلریدن بوخانه یه املاسی لازمدر . ارجله اعضای تحصیل اعتکاری مکلفلر و اکمال تحصیل وشهادتی ، مکتبدن اخراجلرنده کی مسلکاری وبعده مناسبلا بولندقلری مأمورلغلر ، سیاسی وظیفه لر ، اولکی محاکمه لرده اعضا اولدقلری قانونلره یوقدده قویه دائر تمکن مرتبه فصله وواضح معلومات درج واشعار ایدیلمامکله تاریخلرله اکمالی رجا اولنور .

TBMM © HER HAKKI MAHFUZDUR

Ek-26: Süleyman Daniş Eyüboğlu'nun Terceme-i Hal Belgesi-Tıpkıbasım, *TBMM Arşivi*, Sicil No: 760.

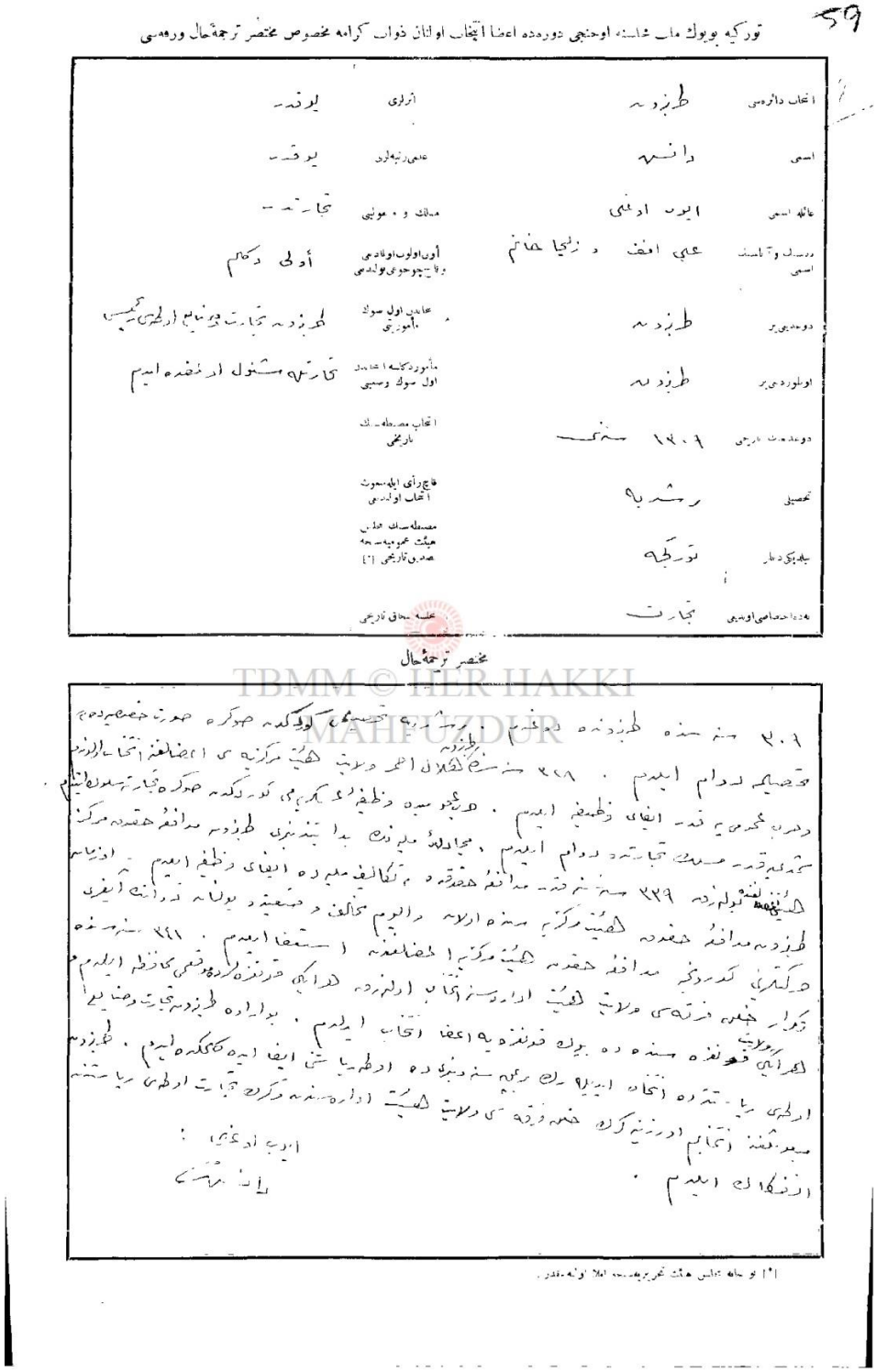

TBMM © HER HAKKI MAHFUZDUR

Ek-27: Süleyman Daniş Eyüboğlu'nun Yaptığı İşle Alakalı CHP Genel Sekreterliğine Gönderdiği 1938 Tarihli Beyannameler-Tıpkıbasım, BCA, 490-1-0-0/235-932-3.

T. B. M. M.
Hususî

C.H.P.Genel Sekreterliğine

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

Eskiden beri Trabzonda (Daniş Eyipoğlu ve Osman Akçay)kolektif şirketimizle inşaat malzemesi üzerine ticaret yapmaktayız . Bundan başka bir şeyle meşgul değilim .

Saygılarımı sunarım .

I2.XII.I938 Trabzon Mebusu

D. Eyiboğlu

938
57

7

T. B. M. M.
Hususî

Ankara : 26/V/I937

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

C.H.P. Genel Sekreterliği Yüksek
Makamına

I3 senedenberi Trabzonda Osman Akçay ile malzemei inşaiye üzerine kollektif şirketimiz vardır . Başka bir şeyle meşgul değilim.

Seyğılarımı sunarım .

Trabzon Mebusu

D. Eyiboğlu

938
57

8

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

Cümhuriyet Halk Partisi Genel Sekreterliğine

Ötedenberi Trabzonda Osman Akçay ile kollektif şirketimiz vardır. Mevzuu malzemei inşaiyedir. Bundan başka resmî ve gayri resmî bir şeyle meşgul degilim. Bilvesile saygılarımı sunarım.

I2.İKİNCİTEŞRİN.I935

Trabzon Saylavı

D. Eyiboğlu

936
57

9

Ek-28: Eyübzâde Hasan Efendi'nin Mezar Taşı Kitâbesi

Âh zi-dest-i ecel
Savlet-i iftirâ sükâr-ı ecel
Nice ebnâyı pâymâl etti
İşte Eyûb-zâde merhûm da
Zât-ı Mevlâ'ya intikal etti
Kimseye vermedi hasar aslâ
Kendi hâlinde iştigāl etti
Olmadı şerre bâ'is u âlet
Dâ'imâ hayra imtisâl etti
Hâsılı merd-i sâf u pâk olarak
Yaşadı kesb-i hâl ü mâl etti
Anı gark-âb-ı rahmet eyleye Hakk
Çünki rûhun küşâde-bâl etti
Oldu tarih-i tam bu mısra ana
Hasan Efendi irtihâl etti.
Fî 8 Cemâziyelâhir 1328
Ve Fî 14 Haziran sene 1326
[17 Haziran 1910]

Fotoğraf: Emre Eken, **Tarih:** 27 Haziran 2016.[917]

[917] Mezar Taşı Trabzon-Sülüklü Mezarlığı'nın orta koridorun sonunda bulunmaktadır.
Bu mezar taşının transkripsiyonu Murat Yüksel tarafından yayımlanmıştır. Buradaki transkripsiyon Yüksel'e aittir. Bkz. Yüksel, *Trabzon'da Türk-İslâm Eserleri ve Kitabeler*, c. IV, 356-358.

Ek-29: Eyübzâde Mehmed Hamdi Efendi'nin Sicill-i Ahval'i-Tıpkıbasım, BOA, DH. SAİD.d, 7/353.

Ek-30: **Eyübzâde Mehmed Hamdi Efendi ve Sokrati Efendi'nin Dava Vekâleti Ruhsatnamesi Sınavındaki Eksikliklere Dair-Tıpkıbasım, BOA, MF.MKT, 623/32.**

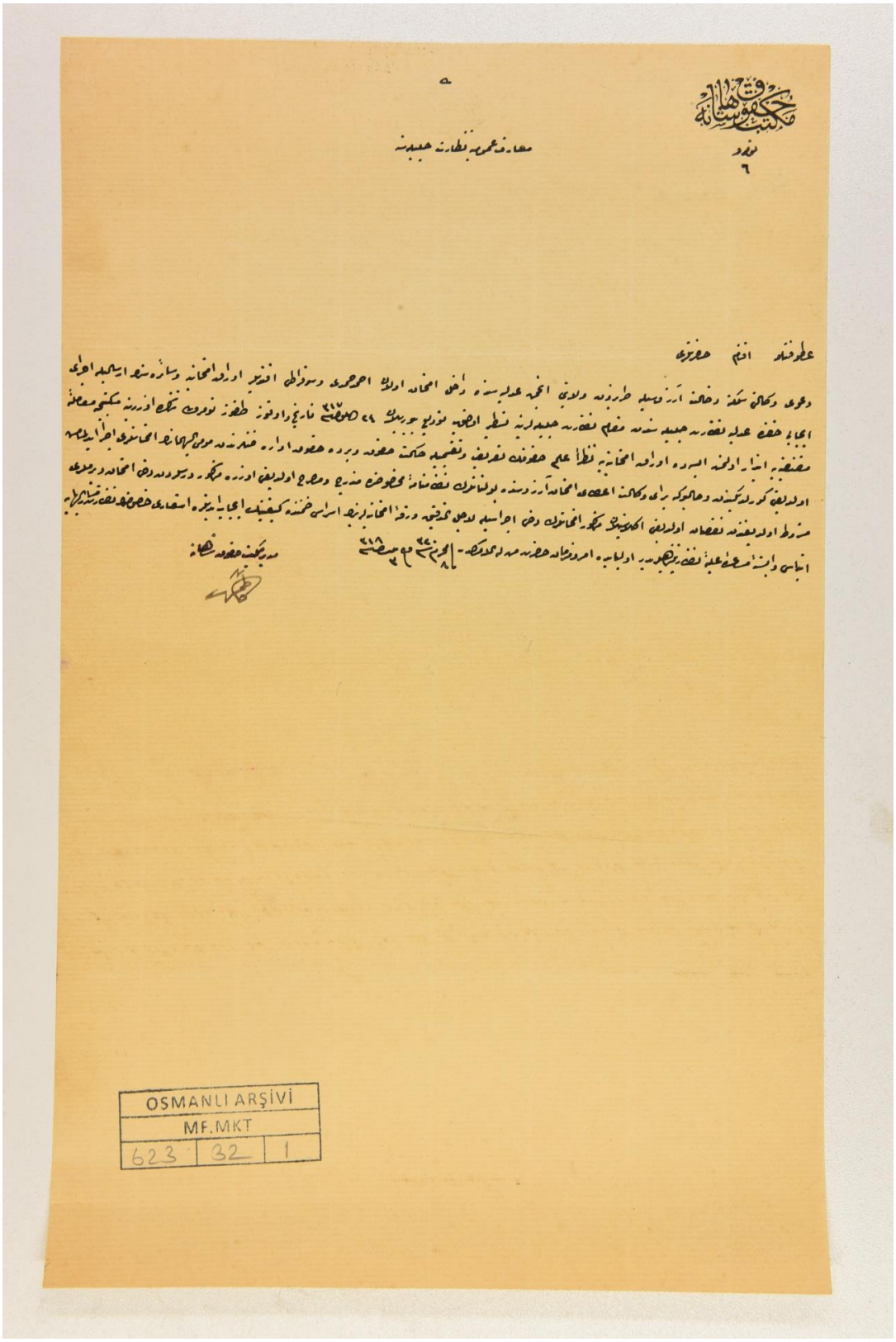

OSMANLI ARŞİVİ
MF.MKT
623 | 32 | 1

Ek-31: **Eyübzâde Mehmed Hamdi Efendi ile Sokrati Efendi'ye İkinci Dereceden Dava Vekâleti Ruhsatnamesi Verilmesine Dair-Tıpkıbasım, BOA, MF.MKT, 703/30.**

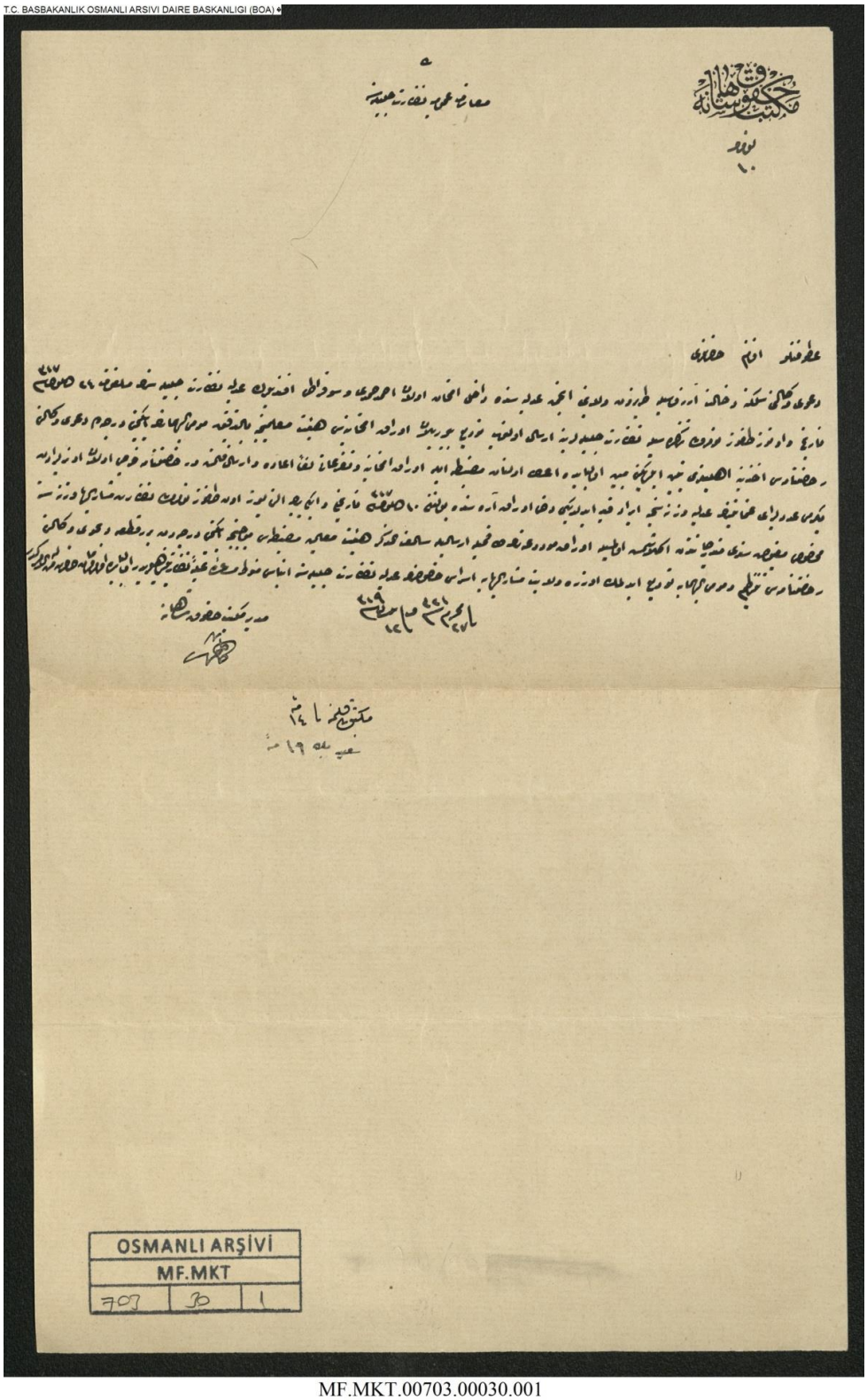
T.C. BASBAKANLIK OSMANLI ARSIVI DAIRE BASKANLIGI (BOA)

OSMANLI ARŞİVİ
MF.MKT
703 | 30 | 1

MF.MKT.00703.00030.001

Ek-32: Dava Vekilleri Eyübzâde Mehmed Hamdi ve Ahmed Said'in Müşterek Yazıhane Kullanmaya Başladığına Dair İkbâl Gazetesinde Yayımlanan İlân-Tıpkıbasım, *İkbâl*, 13 Teşrinisâni 1329 (25 Kasım 1913), No: 306, 3-4.

دعوی وکیللری

احمد سعادتلو ایوب زاده محمد حمدی

مکتب حقوقدن مل الاعلا درجه ده شهاد
نامه آلدقدن صکره مدت مدیده مراکز ولایت
مدی عمومی معاونلکنده بولندقدن صکره
عدل و حقانیت دائرسنده ایفا ایله مشغول
عمومی بن جانب وظایف خطیره ایله تأیید ایدن
احمد سعادتلو ایوب زاده محمد حمدی افندی ایله مشترکا برابر محامات
تأسیس اینه یورز.

بالعموم دعاوی حقوقیه جزائیه شرعیه کلیه
وادارجه وکاله درمیان وهر کونه سوی اوراق
عادی و تجاری معاولات وسندات تنظیم ایدرلر.

اصحاب مراجعت ایشلرینی مخصص و مستقیم
الره توديع ايده جكلرندن امین اولهبیلیرلر.
الله موافق شرائطدایله آبونه ده قید اولنور.

اصحاب دعاویدن غیر اولانلره تسهیلات تمکنه
ایراز وایشاری حقنده مجاناً استشاره اولنور.

بایجامامری — حکومت جاده سنده فیض
کتابخانه سی اوزرندهکی دائره مخصوصه در.

۵۰ - ۱۹

Ek-33: Eyübzâde Ali Galib Efendi Tarafından 1890 Yılında Rum Ressam Ali Golgi Efendi'ye Yaptırılan Eyüboğlu Ailesinin İlk Şeceresi, Kaynak: Gürbüz Eyüboğlu ve Turhan Eyüboğlu Arşivi.

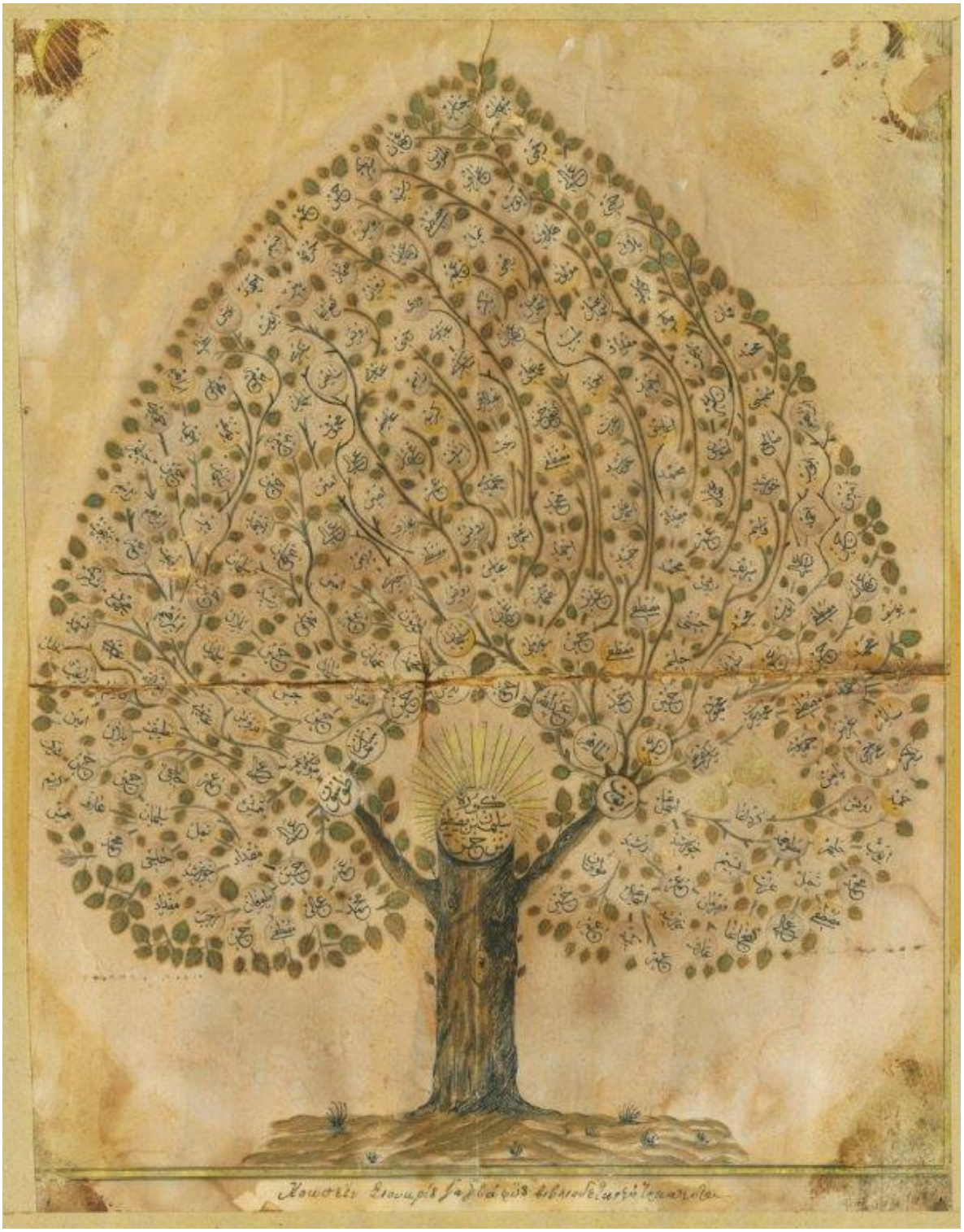

Ek-34: Eyüboğlu Aile Şeceresi, Şecereyi Hazırlayanlar: Hughette Eyuboğlu, Yakup Eyüboğlu, Turhan Eyüboğlu ve Nevin Metin.

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı: Emre EKEN

Uyruğu: T.C.

Doğum Tarihi ve Yeri: 06 Temmuz 1989, İstanbul

Elektronik Posta: emreeken5@gmail.com

EĞİTİM

Derece	**Kurum ve Mezuniyet Yılı**
Lisans	Bozok Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, 2013.
Yüksek Lisans	İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilimdalı, Yeniçağ Bilim Dalı, 2019.

İŞ TECRÜBESİ

Tarih	**Kurum**	**Görev**
2017-halen	Milli Eğitim Bakanlığı	Ücretli Öğretmenlik

YABANCI DİLLER

İngilizce

Ek-34: Eyüboğlu Aile Şeceresi

EYÜBOĞLU AİLE ŞECERESİ